

ISSN 2222-4459 (Print)
ISSN 2311-116X (Online)

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«БІЗНЕС ІНФОРМ»
№ 12 '2015 р. (455)

Періодичність 1 раз на місяць
Видається з січня 1992 р.
Свідоцтво про реєстрацію
КВ №19905-9705 ПР від 02.04.2013 р.

ЗАСНОВНИКИ:

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР
ІНДУСТРІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ
НАН УКРАЇНИ (ХАРКІВ)
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ВИДАВЕЦЬ:

ФОП Лібуркіна Л. М.

РЕДАКЦІЯ

Головний редактор: д-р екон. наук, проф.
В. С. Пономаренко

Науковий редактор: д-р екон. наук, проф.
М. О. Кизим

Випусковий редактор: д-р екон. наук,
доцент
В. Є. Хаустова

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

д-р екон. наук, проф.
Алексєєв І. В. (Львів)
д-р екон. наук, проф.
Амосов О. Ю. (Харків)
д-р екон. наук, проф.
Благун І. С. (Івано-Франківськ)
д-р екон. наук, проф.
Гізатуллін Х. Н. (Єкатеринбург, Росія)
канд. екон. наук, проф.
Гонда В. (Братислава, Словачія)
д-р екон. наук, проф.
Жуковський М. (Люблін, Польща)
д-р екон. наук, проф.
Заруба В. Я. (Харків)
д-р екон. наук, проф.
Іванов Ю. Б. (Харків)
д-р екон. наук, проф.
Клебанова Т. С. (Харків)
д-р екон. наук, проф.
Ковальчук К. Ф. (Дніпропетровськ)
д-р екон. наук, проф.
Орлов П. А. (Харків)
д-р екон. наук, проф.
Погорлецький О. І. (С.-Петербург, Росія)
д-р екон. наук, проф.
Христіановський В. В. (Донецьк)
д-р філософії (економіка)
Шоша Жан-Юг (Ліон, Франція)

**У журналі можуть друкуватися основні
результати дисертаційних робіт
з економічних наук**

Журнал реферується у загальнодержавній
реферативній базі даних «Україніка наукова» та
в українському реферативному журналі «Джерело»

ЖУРНАЛ «БІЗНЕС ІНФОРМ» ПРЕДСТАВЛЕНО В МІЖНАРОДНИХ НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ ДАНИХ, РЕПОЗИТОРІЯХ І ПОШУКОВИХ СИСТЕМАХ:

- Ulrichsweb Global Serials Directory (США);
- Research Papers in Economics (США);
- Російський індекс наукового цитування (Росія);
- Index Copernicus (Польща);
- Directory of Open Access Journals;
- CiteFactor (США);
- Academic Journals Database (Швейцарія);
- Research Bible (Японія);
- Соціонет (Росія);
- Open Academic Journals Index;
- GetInfo (Німеччина);
- BASE (Німеччина);
- OpenAIRE (Європейський Союз);
- SUNCAT Union Catalogue (Велика Британія);
- COPAC Union Catalogue (Велика Британія);
- J-Gate (Індія);
- Open Access Library;
- Scientific Indexing Services;
- Advanced Science Index;
- Академия Google (США);
- InfoBase Index;
- WorldCat

ЗІ СПИСКУ ДРУКОВАНИХ (ЕЛЕКТРОННИХ) ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ, ЩО ВКЛЮЧАЮТЬСЯ ДО ПЕРЕЛІКУ НАУКОВИХ ФАХОВИХ ВИДАНЬ УКРАЇНИ

Журнал «Бізнес Інформ» («Бизнес Информ», «Business Inform»)
(Співзасновники: НДЦ індустріальних проблем розвитку НАН України,
Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця)

Додаток 10 до Наказу Міністерства освіти і науки України
від 12.05.2105 р. № 528

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

- Маноїленко О. В., Сиром'ятникова О. В. Теоретичні аспекти визначення стійкості соціально-економічних систем..... 8
- Ісаєва Н. І., Ярошенко І. В. Прогнозування як основа системи стратегічного планування соціально-економічного розвитку країни..... 15
- Крупка М. І., Ревак І. О. Методологічні засади дослідження інтелектуального потенціалу в контексті економічної безпеки 20
- Посохов І. М., Жадан Ю. В. Дослідження існуючих наукових підходів до визначення категорій «ризик», «управління» та «управління ризиками» 26
- Ляшевська В. І. Оцінка довгострокових стратегічних можливостей підвищення конкурентоспроможності продукції України..... 32

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ЕКОНОМІЦІ

- Петренко К. В., Пігуль В. В. Особливості формування та розвитку світового ринку праці 37

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД

- Джауд А. К. Сучасні аспекти дослідження питань компаративної оцінки ефективності організаційно-економічного механізму управління ресурсним потенціалом будівельних підприємств України та Іраку 43
- Нвосу Д. Е. Оцінка соціо-екологічних проблем нафтогазової промисловості в дельті Нігеру в Нігерії..... 50

МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

- Денисов К. В. Децентралізація влади в Україні: адміністративні та бюджетні аспекти, національна безпека 60
- Марченко В. М. Форми державно-приватного партнерства в Україні .. 65
- Кульбака В. М. Інфраструктурна перебудова економіки України в умовах фінансової та соціально-політичної кризи..... 70

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

Шипуліна Ю. С., Стеценко Т. О. Вплив інноваційної культури на формування інноваційно-сприятливого середовища підприємства.....	77
Ілляшенко Н. С., Рязанцева Ю. М. Основні інструменти державної підтримки та розвитку інноваційної активності в Україні.....	82

ІНВЕСТИЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

Лупак Р. А., Польова І. М., Васильців В. Г. Управління покращенням інвестиційного забезпечення підприємств.....	88

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Козирева О. В., Гейман О. А. Аналіз нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів України.....	93
Ярошенко І. В., Семигуліна І. Б. Проблемні питання соціально-економічного розвитку регіонів України та пропозиції щодо їх вирішення в контексті реформи децентралізації влади.....	105
Хомяк М. С. Модель розвитку регіонів у вітчизняному фінансовому просторі.....	116

ОСВІТА І НАУКА

Загородня А. А. Аналіз підходів у дослідженні тенденцій розвитку професійної економічної освіти.....	122

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ

Бабинюк О. І. Моделювання стабільного функціонування механізму попиту та пропозиції на ринку робочої сили в Україні.....	127
Іванов Р. В. Узагальнена математична модель раціональної економічної поведінки.....	139
Мартиненко М. В. Моделювання та прогнозування розвитку системи організаційних знань у структурі професійної освіти.....	144

ЕКОНОМІКА ПРОМИСЛОВОСТІ

Сахно А. А. Гнучкі мотиваційні зв'язки у машинобудівній діяльності підприємств Вінницької області.....	151

ЕКОНОМІКА ТРАНСПОРТУ І ЗВ'ЯЗКУ

Будник В. А., Лерніченко К. В. Оцінка ефективності функціонування підприємств міського водного транспорту на засадах державно-приватного партнерства.....	157

ЕКОНОМІКА ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

Фурсова Н. А. Проблеми формування соціальної політики та забезпечення соціальної безпеки держави.....	164
Шевченко В. А. Соціально-економічні засади фінансування вітчизняних підприємств сфери медичних послуг.....	173

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА

Оксак А. О. Ресурсні мотиви злиття та поглинання корпорацій різних видів економічної діяльності.....	179
Саух І. В. Ресурсний підхід як напрям стратегічного аналізу фінансового потенціалу підприємства.....	184
Скриньковський Р. М., Семчук Ж. В., Костюк Н. Р. Діагностика ризиків діяльності та особливостей страхового захисту підприємства.....	189
Руденко І. В., Польова Т. В., Твердохліб К. О. Аналіз раціональності формування матеріальних оборотних активів підприємства.....	198
Возненко Н. І. Теоретичні аспекти формування організаційно-економічного механізму адаптивного управління логістичною системою підприємства.....	206

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 61001, Харків,
пров. Інженерний, 1а,
Бібліотечний корп., 2 пов., к. 203
Тел./факс ((057) 702-08-67
e-mail: biz_inf@ukr.net
www.business-inform.net

АДРЕСА ВИГОТІВНИКА:

Україна, 61145, Харків,
вул. Космічна, 26.
Тел./факс (057) 701-0-701

ПЕРЕДПЛАТА:

- у Видавця;
- Агентство «Меркурій»:**
49056, Дніпропетровськ,
Січеславська набережна, 15-а, оф. 39.
Тел. (056) 744-16-61,
744-72-87, 778-52-85

Науковий журнал

БІЗНЕС ІНФОРМ БИЗНЕС ИНФОРМ BUSINESS INFORM

Видається 1 раз на місяць

Мова видання – українська, російська, англійська

Рекомендовано до друку рішеннями:
вченої ради ХНЕУ № 6 від 21.12.2015 р.
вченої ради НДЦ ІПР НАНУ
№ 12 від 21.12.2015 р.

Здано до набору 24.11.2015 р.

Підписано до друку 21.12.2015 р.

Формат 60 x 84/8.

Друк різнографічний.

Ум. друк. арк. 45,3. Обл.-вид. арк. 58,8.

Надруковано у ТОВ «Золоті сторінки»
Замовлення № 53. Наклад 100 прим.

© БІЗНЕСІНФОРМ, 2015

9 772222 445242

1 5 0 1 2 >

Поклонська Л. С. Методичний підхід до визначення результатів господарювання підприємств для формування рекламних стратегій продукції виробничо-технічного призначення.....	215
Вакуленко І. О. Проблеми техніко-технологічної модернізації підприємств України в сучасних умовах	225
Грінченко В. О. Фактори, що впливають на структуру капіталу корпоративних підприємств	230
Тарасова Т. О. Методологічні засади моделювання архітектури підприємства в контексті онтогенезу життєвого циклу.....	239

МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В ЕКОНОМІЦІ

Ткаченко С. А. Роль і особливості методології моніторингу при створенні та функціонуванні територіально-виробничих систем	245

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК І АУДИТ

Назаренко І. М., Назаренко О. В. Бухгалтерський облік і звітність – інформаційна платформа управлінського процесу	250
Дубовая В. В. Розкриття інформації про інвестиційну нерухомість у фінансовій звітності за міжнародними стандартами.....	257
Малахов В. А. Дискусійні питання визначення методики аудиту витрат на українських підприємствах	263

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ І КРЕДИТ

Дунас Н. В. Особливості формування системи управління проблемними активами банків в умовах економічної кризи.....	269
Мельник А. М., Дума В. А. Сутність, природа та особливості формування бюджетного потенціалу на регіональному рівні	276

Кузенко О. А. Фінансовий механізм фінансової безпеки підприємств машинобудування.....	282
Рекова Н. Ю., Козлова В. О. Науково-методичний підхід до прогнозування прибутковості акцій з урахуванням інвестиційних ризиків	288
Шварц О. В. Рейтингова система оцінки надійності комерційного банку.....	293

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Корягін М. В., Плотніченко І. Б. Методика оцінювання ефективності електронної комерційної діяльності підприємств	299

МЕНЕДЖМЕНТ І МАРКЕТИНГ

Чижов В. А. Основні напрямки антикризового управління у сфері ІТ	304
Кобець С. П. Методичний підхід до моделювання управлінських рішень в аспекті управління конкурентною стійкістю підприємств.....	309
Ступіна Ю. Ю. Аналітичний інструментарій управління змінами на підприємствах машинобудування: організаційно-економічний аспект	315
Яценко Б. І. Механізм інноваційного управління конкурентним статусом машинобудівних підприємств.....	322
Рахман М. С., Блюгерман Є. Д. Маркетингове дослідження конкурентних переваг підприємства на ринку хімічних розчинників.....	327
Присакар І. І. Інтернет-маркетинг як сучасна платформа для розвитку бізнесу	333
Рачковський Е. А., Шпак С. О. Узагальнена кількісна оцінка привабливості ринку вантажних залізничних вагонів Простору 1520.....	340
Юрчак Е. В. Маркетингові комунікації у формуванні брендів мереж підприємств ресторанного господарства	346
Маловичко С. В. Рекламні стратегії виходу на ринок електронної торгівлі для персоніфікованих продуктів.....	355

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ

Манойленко А. В., Сыромятникова О. В. Теоретические аспекты определения устойчивости социально-экономических систем	8
Исаева Н. И., Ярошенко И. В. Прогнозирование как основа системы стратегического планирования социально-экономического развития страны	15
Крупка М. И., Ревак И. А. Методологические основы исследования интеллектуального потенциала в контексте экономической безопасности	20
Посохов И. М., Жадан Ю. В. Исследование существующих научных подходов к определению категорий «риск», «управление» и «управление рисками»	26
Ляшевская В. И. Оценка долгосрочных стратегических возможностей повышения конкурентоспособности продукции Украины	32

ГЛОБАЛИЗАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В ЭКОНОМИКЕ

Петренко Е. В., Пигуль В. В. Особенности формирования и развития мирового рынка труда	37

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

Джауд А. К. Современные аспекты исследования вопросов компаративной оценки эффективности организационно-экономического механизма управления ресурсным потенциалом строительных предприятий Украины и Ирака	43
Нвосу Д. Э. Оценка социо-экологических проблем нефтегазовой промышленности в дельте Нигера в Нигерии ..	50

МЕХАНИЗМЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКОНОМИКИ

Денисов К. В. Децентрализация власти в Украине: административные и бюджетные аспекты, национальная безопасность	60
Марченко В. Н. Формы государственно-частного партнерства в Украине	65
Кульбака В. М. Инфраструктурная перестройка экономики Украины в условиях финансового и социально-политического кризиса	70

ИННОВАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ

Шипулина Ю. С., Стеценко Т. А. Влияние инновационной культуры на формирование инновационно-благоприятной среды предприятия	77
Ильяшенко Н. С., Рязанцева Ю. Н. Основные инструменты государственной поддержки и развития инновационной активности в Украине	82

ИНВЕСТИЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ

Лупак Р. А., Полевая И. Н., Васильцев В. Г. Управление улучшением инвестиционного обеспечения предприятий	88

РЕГИОНАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА

Козырева Е. В., Гейман О. А. Анализ неравномерности социально-экономического развития регионов Украины	93
Ярошенко И. В., Семигулина И. Б. Проблемные вопросы социально-экономического развития регионов Украины и предложения по их решению в контексте реформы децентрализации власти	105
Хомяк М. С. Модель развития регионов в отечественном финансовом пространстве	116

ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА

Загородняя А. А. Анализ подходов в исследовании тенденций развития профессионального экономического образования	122

ЭКОНОМИКО-МАТЕМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ

Бабинюк А. И. Моделирование стабильного функционирования механизма спроса и предложения на рынке рабочей силы в Украине	127
Иванов Р. В. Обобщенная математическая модель рационального экономического поведения	139
Мартыненко М. В. Моделирование и прогнозирование развития системы организационных знаний в структуре профессионального образования	144

ЭКОНОМИКА ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Сахно А. А. Гибкие мотивационные связи в машиностроительной деятельности предприятий Винницкой области	151

ЭКОНОМИКА ТРАНСПОРТА И СВЯЗИ

Будник В. А., Лерниченко Е. В. Оценка эффективности функционирования предприятий городского водного транспорта на основе государственно-частного партнерства	157

ЭКОНОМИКА ТРУДА И СОЦИАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА

Фурсова Н. А. Проблемы формирования социальной политики и обеспечение социальной безопасности государства	164
Шевченко В. А. Социально-экономические основы финансирования отечественных предприятий сферы медицинских услуг	173

ЭКОНОМИКА ПРЕДПРИЯТИЯ

Оксак А. О. Ресурсные мотивы слияния и поглощения корпораций разных видов экономической деятельности	179
Саух И. В. Ресурсный подход как направление стратегического анализа финансового потенциала предприятия	184
Скрыньковский Р. Н., Семчук Ж. В., Костюк Н. Р. Диагностика рисков деятельности и особенности страховой защиты предприятия	189
Руденко И. В., Полевая Т. В., Твердохлеб Е. А. Анализ рациональности формирования материальных оборотных активов предприятия	198
Возненко Н. И. Теоретические аспекты формирования организационно-экономического механизма адаптивного управления логистической системой предприятия	206
Поклонская А. С. Методический подход к определению результатов хозяйствования предприятий для формирования рекламных стратегий продукции производственно-технического назначения	215
Вакуленко И. А. Проблемы технико-технологической модернизации предприятий Украины в современных условиях	225
Гринченко В. А. Факторы, влияющие на структуру капитала корпоративных предприятий	230
Тарасова Т. А. Методологические основы моделирования архитектуры предприятия в контексте онтогенеза жизненного цикла	239

МЕТОДОЛОГИЯ НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ В ЭКОНОМИКЕ

Ткаченко С. А. Роль и особенности методологии мониторинга при создании и функционировании территориально-производственных систем	245

БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЁТ И АУДИТ

Назаренко И. Н., Назаренко А. В. Бухгалтерский учет и отчетность – информационная платформа управленческого процесса	250
Дубовая В. В. Раскрытие информации об инвестиционном имуществе в финансовой отчетности по международным стандартам	257
Малахов В. А. Дискуссионные вопросы определения методики аудита расходов на украинских предприятиях	263

ФИНАНСЫ, ДЕНЕЖНЫЙ ОБОРОТ И КРЕДИТ

Дунас Н. В. Особенности формирования системы управления проблемными активами банков в условиях экономического кризиса	269
Мельник А. М., Дума В. А. Сущность, природа и особенности формирования бюджетного потенциала на региональном уровне	276
Кузенко О. А. Финансовый механизм финансовой безопасности предприятий машиностроения	282
Рекова Н. Ю., Козлова В. А. Научно-методический подход к прогнозированию доходности акций с учетом инвестиционных рисков	288
Шварц А. В. Рейтинговая система оценки надежности коммерческого банка	293

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ЭКОНОМИКЕ

Корягин М. В., Плотниченко И. Б. Методика оценки эффективности электронной коммерческой деятельности предприятий	299

МЕНЕДЖМЕНТ И МАРКЕТИНГ

Чижов В. А. Основные направления антикризисного управления в сфере ИТ	304
Кобец С. П. Методический подход к моделированию управленческих решений в аспекте управления конкурентной устойчивостью предприятий	309
Ступина Ю. Ю. Аналитический аспект управления изменениями на предприятиях машиностроения: организационно-экономический аспект	315
Яценко Б. И. Механизм инновационного управления конкурентным статусом машиностроительных предприятий	322
Рахман М. С., Блюгерман Е. Д. Маркетинговое исследование конкурентных преимуществ предприятия на рынке химических растворителей	327
Присакарь И. И. Интернет-маркетинг как современная платформа для развития бизнеса	333
Рачковский Э. А., Шпак С. А. Обобщенная количественная оценка привлекательности рынка грузовых железнодорожных вагонов Пространства 1520	340
Юрчак Э. В. Маркетинговые коммуникации в формировании брендов сетей предприятий ресторанного хозяйства	346
Маловичко С. В. Рекламные стратегии выхода на рынок электронной торговли для персонифицированных продуктов	355

CONTENT

ECONOMIC THEORY

Manoylenko O. V., Syromiatnykova O. V. Theoretical Aspects of Determining the Stability of Socio-Economic Systems	8
Isaieva N. I., Yaroshenko I. V. Forecasting as a Basis for Strategic Planning System of Socio-Economic Development ..	15
Krupka M. I., Revak I. O. Methodological Foundations for Researching Intellectual Potential in the Context of Economic Security	20
Posokhov I. M., Zhadan Iu. V. Study on Existing Scientific Approaches to the Definition of Categories of «Risk», «Management», and «Risks Management»	26
Lyashevskaya V. I. Evaluation of the Long-Term Strategic Opportunities for Enhancing the Competitiveness of Ukrainian Products	32

GLOBALIZATION PROCESSES IN ECONOMICS

Petrenko K. V., Pigul V. V. Peculiarities of Formation and Development of the Global Labor Market	37

FOREIGN EXPERIENCE

Gawd Abass K. Contemporary Aspects of Researching the Comparative Assessment of Efficiency of the Organizational-Economic Mechanism for Management of Resource Potential of Construction Companies in Ukraine and Iraq	43
Nwosu J. E. Assessment of the Socio-Environmental Challenges of Oil and Gas Production in the Niger-Delta Region of Nigeria	50

MECHANISMS OF REGULATION OF THE ECONOMY

Denysov K. V. Decentralization of Power in Ukraine: Administrative and Budgetary Aspects, National Security	60
Marchenko V. M. Forms of Public-Private Partnership in Ukraine	65
Kulbaka V. M. Infrastructural Restructuring of Economy of Ukraine in the Conditions of Financial and Socio-Political Crisis	70

INNOVATIVE PROCESSES

Shypulina Yu. S., Stetsenko T. O. Influence of Innovation Culture on the Formation of Innovation-Supportive Environment	77
Illiaschenko N. S., Riazantseva Yu. M. The Main Tools of the State Support and Development of Innovation Activity in Ukraine	82

INVESTMENT PROCESSES

Lupak R. L., Polyova I. M., Vasylytsiv V. G. Management of Improving the Investment Support of Enterprises	88

REGIONAL ECONOMY

Kosyrieva O. V., Heiman O. A. An Analysis of Inequality in the Socio-Economic Development of the Regions of Ukraine	93
Yaroshenko I. V., Semigulina I. B. Challenging Issues of Socio-Economic Development of the Regions of Ukraine and Proposals for Addressing them in the Context of the Reform of Decentralization of Power	105
Khomjak M. S. A Model of Regions Development in the Domestic Financial Space	116

EDUCATION AND SCIENCE

Zagorodnia A. A. Analyzing the Approaches in Researching Development Trends of Professional Economic Education	122

ECONOMIC AND MATHEMATICAL MODELING

Babyniuk O. I. Simulation of Stable Functioning of the Mechanism of Supply and Demand in the Labor Market in Ukraine	127
Ivanov R. V. A Generalized Mathematical Model of Rational Economic Behavior	139
Martynenko M. V. Modeling and Forecasting the Development of the System of Organizational Knowledge in the Structure of Vocational Education	144

ECONOMICS OF INDUSTRY

Sakhno A. A. Flexible Motivational Communication in the Machine-Building Activities of the Enterprises of Vinnytsia Region	151

ECONOMICS OF TRANSPORT AND COMMUNICATIONS

Budnik V. A., Lernichenko K. V. Evaluating the Performance Efficiency of the Urban Waterway Transport Enterprises, Based on Public-Private Partnership	157

LABOR ECONOMICS AND SOCIAL POLICY

Fursova N. A. Issues of Developing Social Policy and Social Security of the State	164
Shevchenko V. A. Socio-Economic Foundations of Financing the Domestic Enterprises in the Sphere of Medical Services	173

ECONOMICS OF ENTERPRISE

Oksak A. O. Resource Motivation for Merger and Takeover of Corporations of Different Economic Activities	179
Saukh I. V. Resource-Based Approach as a Direction for Strategic Analysis of the Financial Potential of Enterprise	184
Skrynkovskyy R. M., Semchuk Zh. V., Kostyuk N. R. Diagnostics of Activities' Risks, Features of Insurance for Enterprise	189
Rudenko I. V., Polova T. V., Tverdokhlib K. O. Analysis of the Expediency of Formation of Material Circulating Assets of Enterprise	198
Voznenko N. I. Theoretical Aspects of Formation of the Organizational-Economic Mechanism for Adaptive Management of Logistics System of Enterprise	206
Poklonska L. S. A Methodical Approach to Determining Results of Economic Management of Enterprises as to Developing Promotional Strategies for the Technical and Industrial Products	215
Vakulenko I. O. Problems of Technical-Technological Modernization of Ukrainian Enterprises in the Contemporary Context	225
Grinchenko V. O. Factors Influencing the Capital Structure of Corporate Enterprises	230
Tarasova T. O. Methodological Foundations of Modeling Enterprise Architecture in the Context of Life Cycle Ontogeny	239

METHODOLOGY OF SCIENTIFIC RESEARCH IN ECONOMICS

Tkachenko S. A. The Role and Characteristics of Methodology of Monitoring In the Creation and Functioning of Territorial Production Systems.....	245

ACCOUNTING AND AUDITING

Nazarenko I. M., Nazarenko A. V. Accounting and Reporting – the Information Platform of Management Process.....	250
Dubovaia V. V. Disclosure of Investment Property in the Financial Statements in Accordance with International Standards	257
Malakhov V. A. Polemic Issues in Determining the Methodology of Costs Audit at Ukrainian Enterprises	263

FINANCE, MONEY CIRCULATION AND CREDIT

Dunas N. V. Features of Developing the System of Management of Bank's Troubled Assets During the Economic Crisis	269
Melnyk L. M., Duma V. L. Substance, Nature and Features of Establishing the Budget Potential at the Regional Level.....	276
Kuzenko O. L. Financial Mechanism of the Financial Security of Machine-Building Enterprises.....	282
Rekova N. Yu., Kozlova V. A. Scientific-Methodical Approach to Forecasting Yield on Stocks, Taking into Account Investment Risks.....	288
Shvarts O. V. A Ranking System for Evaluating the Reliability of Commercial Bank.....	293

INFORMATION TECHNOLOGIES IN ECONOMICS

Koryagin M. V., Plotnichenko I. B. Methods of Evaluating the Efficiency of E-Business in Enterprises.....	299

MANAGEMENT AND MARKETING

Chyzhov V. A. The Main Directions of Crisis Management in the IT-Sphere.....	304
Kobets S. P. Methodical Approach to Modeling Managerial Decisions in Terms of Management of Competitive Sustainability of Enterprises	309
Stupina Yu. Yu. An Analytical Aspect of Change Management at the Machine-Building Enterprises: the Organizational-Economic Aspect.....	315
Yatsenko B. I. Mechanism for Innovation Management of the Competitive Status of Machine-Building Enterprises.....	322
Rahman M. S., Bliuherman E. D. A Marketing Research of Competitive Advantages of Enterprises in the Chemical Solvents Market.....	327
Prysakar I. I. Internet Marketing as a Contemporary Platform for Business Development.....	333
Rachkovskyi E. A., Shpak S. A. Generalized Quantification of Market Attractiveness of the Rail Freight Wagons of the Space 1520.....	340
Yurchak E. V. Marketing Communications in Establishing Brands for Networks of Restaurant Business Enterprises	346
Malovychko S. V. Advertising Strategies for Entering the E-Commerce Market of Personalized Products	355

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ СТІЙКОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

© 2015 МАНОЙЛЕНКО О. В., СИРОМ'ЯТНИКОВА О. В.

УДК 332.14: 658

Манойленко О. В., Сиром'ятникова О. В. Теоретичні аспекти визначення стійкості соціально-економічних систем

У статті розкрито сутність дефініції «стійкість соціально-економічної системи», визначено взаємозв'язок базових понять, що її зумовлюють: «соціально-економічна система», «рівновага», «мінливість», «розвиток». Визначені основні види стійкості соціально-економічних систем: структурна, функціональна, позиційна та характеристики: еластичність, грубість, надійність, життєздатність, гнучкість, квазістійкість. Запропоновано основні вимоги до побудови системи управління зі забезпечення стійкості: безперервність; якість та своєчасність оцінки значень поточних параметрів стійкості та їх відповідності цільовим рівням; своєчасність та проактивний характер реакції на збурення стану соціально-економічної системи, що викликані впливами зовнішнього та внутрішнього середовища. Доведено, що стійкість соціально-економічних систем у просторі їх взаємодії забезпечується як на макрорівні – через формування відповідної економічної політики держави, так і на мікрорівні – шляхом розробки відповідних цільових управлінських інструментів та технологій.

Ключові слова: соціально-економічна система, стійкість соціально-економічної системи, види та характеристики стійкості, система управління зі забезпечення стійкості, параметричні характеристики стійкості.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 12.

Манойленко Олександр Володимирович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічного аналізу та обліку, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Багалия, 21, Харків, 61002, Україна)

E-mail: aleksyman@gmail.com

Сиром'ятникова Оксана Валеріївна – старший викладач кафедри економічного аналізу та обліку, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Багалия, 21, Харків, 61002, Україна)

E-mail: ksusha3009@gmail.com

УДК 332.14: 658

Манойленко А. В., Сыромятникова О. В. Теоретические аспекты определения устойчивости социально-экономических систем

В статье раскрыта сущность дефиниции «устойчивость социально-экономической системы», определена взаимосвязь базовых понятий, которые ее определяют: «социально-экономическая система», «равновесие», «изменчивость», «развитие». Определены основные виды устойчивости социально-экономических систем: структурная, функциональная, позиционная и характеристики: эластичность, грубость, надежность, жизнеспособность, гибкость, квазиустойчивость. Предложены основные требования к построению системы управления по обеспечению устойчивости: непрерывность; качество и своевременность оценки значений текущих параметров устойчивости и их соответствие целевым уровням; своевременность и проактивный характер реакции на возмущения состояния социально-экономической системы, вызванных воздействиями внешней и внутренней среды. Доказано, что устойчивость социально-экономических систем в пространстве их взаимодействия обеспечивается как на макроуровне – через формирование соответствующей экономической политики государства, так и на микроуровне – путем разработки соответствующих целевых управленческих инструментов и технологий.

Ключевые слова: социально-экономическая система, устойчивость социально-экономической системы, виды и характеристики устойчивости, система управления по обеспечению устойчивости, параметрические характеристики устойчивости.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 12.

Манойленко Александр Владимирович – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой экономического анализа и учета, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт» (ул. Багалея, 21, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: aleksyman@gmail.com

Сыромятникова Оксана Валериевна – старший преподаватель кафедры экономического анализа и учета, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт» (ул. Багалея, 21, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: ksusha3009@gmail.com

UDC 332.14: 658

Manoylenko O. V., Syromiatnykova O. V. Theoretical Aspects of Determining the Stability of Socio-Economic Systems

The article discloses the content of the definition of «stability of socio-economic system», determines the relationship of the basic concepts that define it: «socio-economic system», «balance», «volatility», «development». The basic types of the stability of socio-economic systems have been determined: structural, functional, and positional, with such characteristics as: elasticity, roughness, reliability, vitality, flexibility, quasi-stability. Some major requirements for building a management system for ensuring stability have been proposed: continuity; quality and timeliness of evaluation of the current parameters of stability, their correspondence with the target levels; timeliness and proactive nature of the response to state perturbation of socio-economic system, caused by external and internal influences of environment. It has been proven that stability of socio-economic systems in space of their interaction is provided both at the macro level through the formation of appropriate economic policy of the State, and at the micro level – through the development of relevant target managerial tools and technologies.

Keywords: socio-economic system, stability of socio-economic system, types and characteristics of stability, stability management system, parametric characteristics of stability.

Fig.: 2. **Table.:** 1. **Bibl.:** 12.

Manoylenko Oleksandr V. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department of Economic Analysis and Accounting, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (vul. Bahaliia, 21, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: aleksyman@gmail.com

Syromiatnykova Oksana V. – Senior Lecturer, Department of Economic Analysis and Accounting, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (vul. Bahaliia, 21, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: ksusha3009@gmail.com

Акорінні трансформації в економіці України, що відбуваються під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх факторів, зміни в методичних підходах до побудови, функціонування та розвитку суб'єктів

господарювання різних економічних рівнів, починаючи від підприємства (на мікрорівні) до великомасштабних інтегрованих корпоративних систем (на мезорівні) потребують формування теоретико-методологічної осно-

ви з їх управління та визначення базисних засад із забезпечення їх стійкості та життєздатності у довгостроковій перспективі. Крім того, нові технологічні тренди, що формують техніко-технологічні платформи, які базуються на комбінаторних технологіях, змінюють способи виробництва, організаційні форми діяльності, характеристики попиту та пропозиції та, відповідно, зумовлюють переосмислення базових економічних понять. Це приводить до необхідності модернізації теоретико-методологічного базису з формоутворення та управління стійкістю соціально-економічних систем.

Зважаючи на все більш прискорений характер інтеграції економіки України в міжнародне господарство, необхідно формування нових управлінських підходів для забезпечення адаптаційної та еволюційної стійкості вітчизняних суб'єктів ринку до змін умов їх функціонування та розвитку.

Теоретико-методологічні засади із забезпечення стійкості соціально-економічних систем різних економічних рівнів досліджувалися у працях багатьох закордонних та вітчизняних вчених. Так, необхідно навести труди: Г. Хакена, І. Пригожина, Г. Ніколса, Е. Ласло, Н. Лумана, О. Ареф'євої, М. Беднягіна, В. Бесекерського, П. Гайдай, Л. Мельника, М. Рубцова, Р. Руденського, Ю. Сухіна [1–12]. Але, незважаючи на різноманітність досліджень, не існує єдиного загальноприйнятого визначення поняття «стійкість соціально-економічної системи» та відповідного параметричного підходу до її оцінки, що стає підґрунтям формування системи управління з її забезпечення.

Метою статті є уточнення поняття стійкості соціально-економічних систем і визначення основних характеристик системи управління з її забезпечення.

Сутність поняття «стійкість», або «стабільність», у наукових дослідженнях розглядаються з різних позицій, що залежить як від галузі знань, так і від поставлених цілей наукових робіт [1–4, 7, 8, 9–12]. Виділяються кілька методологічних підходів до розгляду цього поняття: системний, еволюційний термодинамічний підхід, параметричний для побудови математичних моделей з його аналізу [1–4, 7, 8, 9–12]. Крім того, необхідно виділити теорію стійкості систем, яка була створена О. М. Ляпуновим та розвинута в подальших дослідженнях при впливі на них збурювань різного характеру в межах теорії стійкості стохастичних систем [за 1–4, 9–12]. Складність дослідження стійкості соціально-економічних систем зумовлюється необхідністю аналізу їх зв'язку із середовищем їх взаємодії, їх еволюцією, виникненням кризових явищ та необхідністю проведення відповідних управлінських трансформацій.

При детермінації цього поняття за складовими, передусім, необхідно з'ясувати сутність дефініції «соціально-економічна система». З точки зору синергетично-еволюційної парадигми, соціально-економічна система – це цілісність взаємопов'язаних елементів, які об'єднанні для досягнення визначених цілей, що носить відкритий характер та має такі особливості побудови і функціонування [1, 2, 5–9]:

1. Ціле, що має визначальну властивість, що зумовлює цільову складову її життєдіяльності й функціональну спрямованість.

2. Ціле і його елементи – динамічні (розвиваються та оновлюються) – як єдина цілісність, так і відокремлені – та відкриті для зовнішніх впливів.

3. Елементи системи знаходяться в різному ступені зв'язку між собою та можуть впливати на її поведінку або властивості як цілого.

4. Структура системи супідрядна (ієрархічна), і реакція на зовнішні впливи відбувається на різних рівнях та певних елементах на основі зворотних зв'язків (саморегуляція).

5. Дисипативність системи та багатовекторність її розвитку в точці порушення нормального режиму функціонування.

Як наслідок, соціально-економічна система має статичні характеристики, що відображаються її структурою та режимом функціонування (сукупністю елементів та характеристиками процесів) й динамічні, які пов'язані з цільовою складовою, тобто напрямком рухом у просторі. Це визначає ключові параметри її життєдіяльності. Функціонування визначається як сукупність всіх збалансованих і тому не спонукаючих розвиток системи процесів, а структура – це сукупність взаємозв'язаних елементів, що ієрархічні та супідрядні (за різними ознаками) [5, 7, 8, 11]. Тобто, функціонування визначається як стаціонарний процес (або сукупність процесів), що не змінює середні значення параметрів (дисперсії параметрів) стану системи (включаючи її структуру). У науковій літературі такий стан системи, як правило, називають гомеостатичним, або рівноважним [7–9, 11].

Таким чином, наступним терміном, який необхідно дослідити, є поняття «рівновага». Можна надати таке визначення рівноваги – це такий стан системи, в якому не відбувається ніякого саморозвитку, тобто всі процеси скомпенсовані [5–9, 11]. Види рівноваги (залежно від здатності системи мимовільно повертатися після збурення до початкової траєкторії, віддалятися від неї або вільно міняти її на будь-яку іншу), що найбільш часто згадуються в наукових дослідженнях, наведено на *рис. 1* [5–9, 11].

Узагальнюючи дослідження видів рівноваги, можна надати таке її визначення: це такий стан системи, в якому вона зберігає або відновлює свою структуру та основні параметри функціонування при впливі збурень як зовнішнього, так і внутрішнього середовища.

Значення параметрів функціонування рівноважної системи можуть коливатися (тобто можуть відбуватися флуктуації) в межах, що не виводять її зі стану рівноваги. Тобто, саме збурення виводять систему зі стану рівноваги та генерують зміни, внаслідок яких вона вимушено трансформується. Збурення – це порушення нормального (рівноважного) стану системи, а саме: структури, параметрів функціонування (траєкторії руху в просторі) в результаті зміни значень параметрів зовнішнього або внутрішнього середовища.

У наукових дослідженнях виділяють декілька видів збурення зовнішнього середовища [1, 2, 8, 9, 11]:

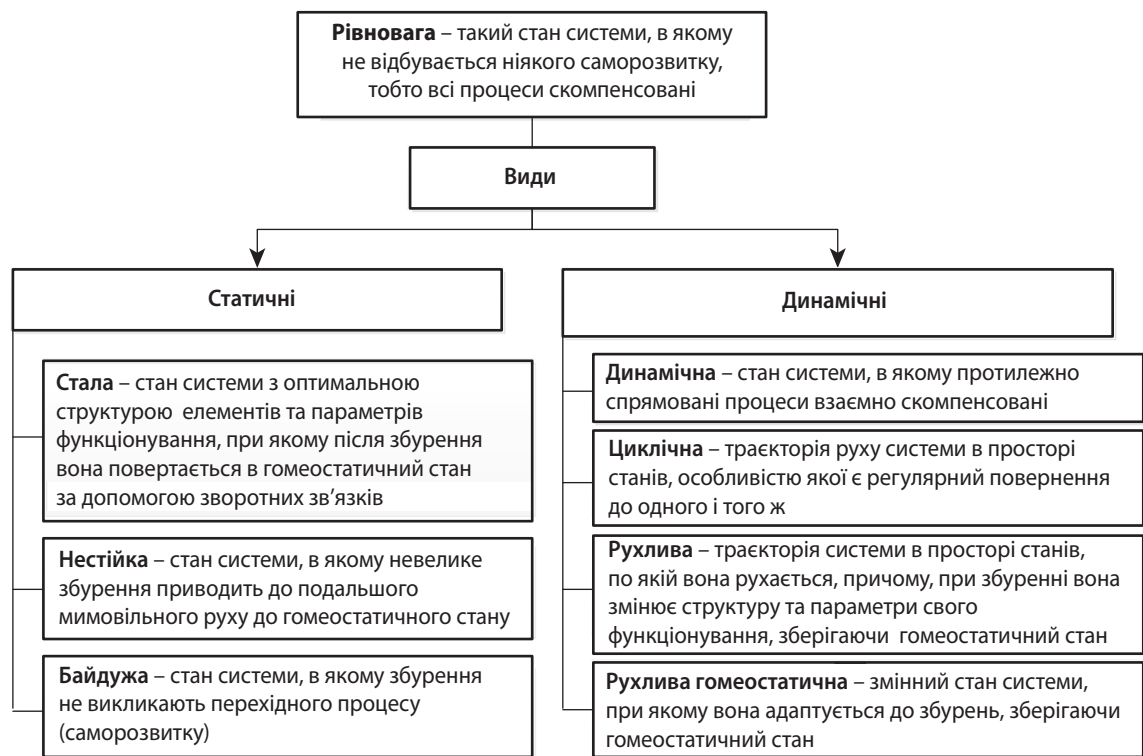

Рис. 1. Види рівноваги

Джерело: складено за [5–9, 11].

1. *Імпульсне* – одноразовий короточасний вплив на систему.
2. *Ступеневе* – швидка зміна параметрів зовнішнього середовища, які в подальшому залишаються на новому рівні.
3. *Наростаюче (спадаюче)* – вплив змін зовнішнього середовища на систему постійно збільшується або, відповідно, зменшується.
4. *Періодичне* – регулярний або тимчасово повторюваний вплив змін зовнішнього середовища.

Після збурення система під дією зворотних зв'язків (гомеостазу – здатності системи відновлювати свій стан) може відновити попередній стан, або перехідний процес змушує її переходити в новий гомеостатичний стан. Крім того, зовнішні впливи можуть стимулювати в системі процеси, що здатні ослабити їх дію (компенсаційні процеси), тобто відбувається збереження існуючої рівноваги – гомеорез (тобто система може зберігати гомеостатичний стан (структуру та основні параметри функціонування) при впливі зовнішніх факторів)). Таким чином, вплив зовнішнього середовища та зміни внутрішнього зумовлюють розвиток соціально-економічної системи, тобто доволі сильні збурення можуть викликати критичні відхилення значень її параметрів від рівноважного стану до критичного.

Зважаючи, що соціально-економічна система, передусім, відкрита, то її розвиток – це сукупність некомпенсованих спрямованих (нециклічних) процесів, що ведуть до критичної зміни основних параметрів заданого режиму функціонування та структури (або стану), що їй властиві [за 1, 2, 8, 9, 11]. 3 точки зору

теорій термодинаміки та синергетики [за 5–9, 11] розвиток – це перехідний процес зміни параметрів функціонування і структури (стану), що переводять систему з нерівноважного стану в рівноважний.

Найчастіше розвиток може відбуватися двома основними способами в результаті впливу зовнішніх та внутрішніх факторів: адаптаційний та еволюційний (саморозвиток).

Адаптаційний розвиток – це, практично, перехідний процес (гомеорез), який спрямований на пристосування функціонування та організації (структури) системи до умов, які склалися (стану зовнішнього середовища).

Еволюційний розвиток (саморозвиток) – процес перетворення системи (зміна параметрів функціонування, структури) за рахунок перехідних процесів шляхом саморегулювання та самоорганізації під впливом збурення зовнішнього середовища, які далі відбуваються незалежно від його зміни. Це дозволяє виділити ще два зв'язані поняття [за 5–9, 11]:

Саморегулювання – перетворення системи, в ході якого її стан змінюється, наближаючи її до рівноважного (відмінного від попереднього), що відбувається за рахунок дії зворотних зв'язків.

Самоорганізація – процес перетворення системи, в ході якого змінюється її структура в бік більш життєздатної.

Напрямок еволюції залежить від характеру впливу збурення зовнішнього середовища та особливостей побудови структури і параметрів функціонування системи.

Наступне поняття, яке необхідно проаналізувати, зв'язано з можливістю самої соціально-економічної сис-

теми змінюватися. У наукових дослідженнях воно отримало назву «мінливість» – здатність систем змінювати структуру, характер функціонування і траєкторію руху в ході саморозвитку та/або вимушеного розвитку [за 5–9, 11]. Додатково виділяють «компенсаційну мінливість» – здатність систем при збуреннях так змінювати стан, щоб зменшити небезпеку порушення структури і функціонування (ініціювати процеси гомеорезу). У випадку відсутності мінливості в системі під впливом збурень відбуваються некомпенсовані процеси її лізису – втрати властивостей з подальшим розпадом на утворюючі елементи або повного занепаду.

Підсумовуючи наведені вище положення, можна зазначити, що в основі визначення поняття «стійкість соціально-економічних систем» лежать базисні дефініції: «соціально-економічна система», «рівновага», «розвиток», «мінливість». З точки зору теорії систем автоматизованого управління «стан системи називається стійким, якщо відхилення від нього залишається як завгодно малим при будь-яких досить малих змінах вхідних сигналів» [за 2, 3]. Таким чином, стійкість характеризує здатність системи до саморегулювання під дією зворотних зв'язків, тобто цільову рівновагу систе-

ми, що задана метою її створення та функціонування. Але це визначення лише характеризує параметри стійкості систем, не визначаючи саме поняття «стійкість». У табл. 1 наведені основні визначення поняття «стійкість системи», що наводяться у наукових дослідженнях [1–3, 7, 8, 10, 11].

Дослідження наведених визначень поняття «стійкість соціально-економічної системи» дозволяє надати таке трактування цієї дефініції: здатність системи компенсувати коливання (флуктуації) зовнішнього та внутрішнього середовища, зберігаючи свою структурно-функціональну цілісність, та забезпечувати можливість змінювати свої властивості (свій стан) у результаті само- або вимушеного розвитку та переходити у новий цільовий рівноважний стан.

Таким чином, якщо система при відхиленні від рівноважного стану повертається до нього за рахунок властивостей гомеостазу та/або гомеорезу, можна говорити про функціональну стійкість системи. У випадку, коли компенсаційні процеси недостатні, або вплив зовнішнього середовища достатньо сильний, але система здатна перейти у новий стан рівноваги за рахунок отримання нових властивостей, то можна говорити про стійкість розвитку системи. Критичні значення параметрів

Таблиця 1

Основні визначення поняття «стійкість системи» [1–3, 7, 8, 10, 11]

Підхід	Сутність визначення поняття «стабільність»
Найбільш узагальнені визначення	Англ. <i>stability of system; systemstabilitat</i> – у найбільш загальному уявленні – це властивість системи повертатися до вихідного стану після припинення впливу, який вивів її з цього стану
	здатність систем на малі зміни вхідних змінних збурення відповідати лише малими змінами змінних стану
	здатність систем після встановлення нових значень збурень через деякий час монотонно, або здійснивши кілька коливань, прийти до нового стану рівноваги
	незмінність у часі чи просторі безвідносно до причини (зовнішньої чи внутрішньої), інертність, яка не припускає активної реакції системи на вплив
	здатність систем протистояти зовнішнім і внутрішнім збуренням, зберігаючи рівноважний, або гомеостатичний, стан, а також структуру, характер функціонування і траєкторію руху протягом відносно тривалого часу, порівнянного з часом перебігу процесів, які змінюють систему
	збереження об'єкта в цілому (або по частинах) протягом деякого часу (тобто практично забезпечення цілісності)
Визначення для закритих систем	Стабільність станів у часі, сталість характеристик, інертність, інваріантність (стабільність)
	здатність зберігати життєво важливі параметри (діючими або законсервованими) за рахунок змін інших параметрів (гомеостаз або анабіоз)
	здатність відновлювати попередній стан або рівновагу при збуренні зовнішнього або внутрішнього середовища (самовідновлення зі сталих автономних структурних елементів)
Визначення для відкритих систем	Здатність адаптуватися до нових умов, перейти в новий рівноважний стан, зміщувати рівновагу (еластичність або адаптивність)
	здатність гасити зовнішній вплив за рахунок рухливості елементів і компенсаторів або буферів (буферність)
	здатність «не впустити» сигнал, «відстояти незалежність», протистояти впливу, реагуючи і відображаючи або не реагуючи (опірність)
	здатність до тривалого депонування впливів і навіть їх акумуляції – часткової асиміляції (потужність або асиміляція)
	здатність пропускати «крізь себе» сигнал (прозорість)
	здатність зберегти функцію (функції) та/або структуру (структурно-функціональна)
	здатність зберегти траєкторію руху системи (гомеорез)

функціонування системи, коли вона переходить у стан тимчасової нерівноваги, таким чином, можна назвати *порогом стійкості*, або її *межею*.

Зв'язок основних базових понять, що визначають сутність дефініції «стійкість системи», її основні види та характеристики, наведено на *рис. 2*.

Параметричні характеристики стійкості систем будуть визначатися межами стійкості, що формують «басейн стійкості», це стає у підґрунті її кількісної оцінки, яка реалізується за такими напрямками:

1. Стийкість траєкторії руху соціально-економічної системи у просторі (тобто відповідність параметрів системи цільовим значенням басейну стійкості).

2. Стийкість функціонування соціально-економічної системи (тобто відповідність параметрів процесів, що зумовлюють поточний стан рівноваги області стійкості).

3. Стийкість структури соціально-економічної системи (відповідність елементного складу системи та їх супідрядності цільовим значенням).

Параметрична оцінка наведених характеристик дає змогу визначати ефективність та результативність діяльності соціально-економічної системи. Таким чином, цілеспрямована їх зміна, тобто цілеспрямовані вимушені збурення стану системи стають характеристикою її управління. З цієї точки зору управління – процес вимушеного розвитку системи, цілеспрямована зміна параметрів її функціонування і структури суб'єктом (суб'єктами) управління у відповідності до визначених цілей [за 1–3, 7, 8, 10, 11]. А вимогами до визначення ефективності системи управління з забезпечення стійкості стають:

- ✦ безперервність;
- ✦ якість та своєчасність оцінки значень поточних параметрів стійкості та їх відповідності цільовим рівням;
- ✦ своєчасність та проактивний характер реакції на збурення стану соціально-економічної системи, що викликані впливами зовнішнього та внутрішнього середовища.

Зважаючи, що саме у взаємодії із суб'єктами зовнішнього середовища проявляється ефективність діяльності соціально-економічної системи, забезпечення її стійкості буде полягати у площині як забезпечення передбачуваності параметрів зовнішнього середовища, так і формування відповідних механізмів з її управління (з боку суб'єктів, що визначають цілі її функціонування та розвитку).

Таким чином, для забезпечення стійкості соціально-економічної системи у просторі її взаємодії необхідно:

1. *На макрорівні:*

- ✦ повільна зміна параметрів зовнішнього середовища функціонування (їх передбачуваність або можливість прогнозування);
- ✦ доступність та стабільність характеристик ресурсів, необхідних для підтримки визначених параметрів функціонування та розвитку;

- ✦ забезпечення рівних умов функціонування для соціально-економічних систем зі схожими профілями діяльності;
 - ✦ наявність механізмів ліквідації соціально-економічних систем та їх елементів, що не життєздатні.
2. *На рівні певної соціально-економічної системи:*
- ✦ визначення системи цільових пріоритетів життєдіяльності системи у відповідності до поточних і прогнозних параметрів зовнішнього середовища;
 - ✦ формування системи управління, вплив якої на соціально-економічну систему забезпечує динамічну рівновагу параметрів стійкості;
 - ✦ наявність компенсаторів (резервів) для демпфірування збурень, що виникають під впливом зовнішнього середовища та забезпечення процесів саморегуляції;
 - ✦ забезпечення безперервності та спадковості процесів та структурної супідрядності елементів соціально-економічної системи;
 - ✦ забезпечення різноманітності та змінюваності зв'язків між структурними елементами соціально-економічної системи та суб'єктами зовнішнього середовища;
 - ✦ безперервність пошуку можливостей розвитку, що проявляється шляхом освоєння нових ринкових ніш та розширення ресурсного потенціалу для забезпечення життєздатності соціально-економічної системи.

Зважаючи на наведені вище положення, функціонування соціально-економічних систем носить обмежено-дисперсійний характер, що зумовлює напрямки забезпечення їх стійкості та еволюції структурної організації залежно від пріоритетності домінування цілей їх розвитку, що ставляться суб'єктами управління.

В основі забезпечення ефективності та результативності лежать седиментаційні властивості стійкості соціально-економічних систем, що зумовлює їх еволюцію в напрямі генерації більшої ринкової вартості шляхом фінансової диверсифікації та функціональної спеціалізації. Агрегативні властивості стійкості, навпаки, стають у підґрунті забезпечення їх структурної цілісності та передбачають їх інтегративну взаємодію з іншими суб'єктами ринку шляхом створення жорстких і м'яких об'єднань.

ВИСНОВКИ

У результаті дослідження було уточнено поняття «стійкість соціально-економічної системи», яке розкривається з точки зору її статичних і динамічних характеристик як здатність системи компенсувати коливання (флуктуації) зовнішнього та внутрішнього середовища, зберігаючи свою структурно-функціональну цілісність та забезпечувати можливість змінювати свої властивості (стан) у результаті само- або вимушеного розвитку та переходити в новий цільовий рівноважний стан.

Визначено основні зв'язані *дефініції*, що характеризують поняття «стійкість соціально-економічної си-

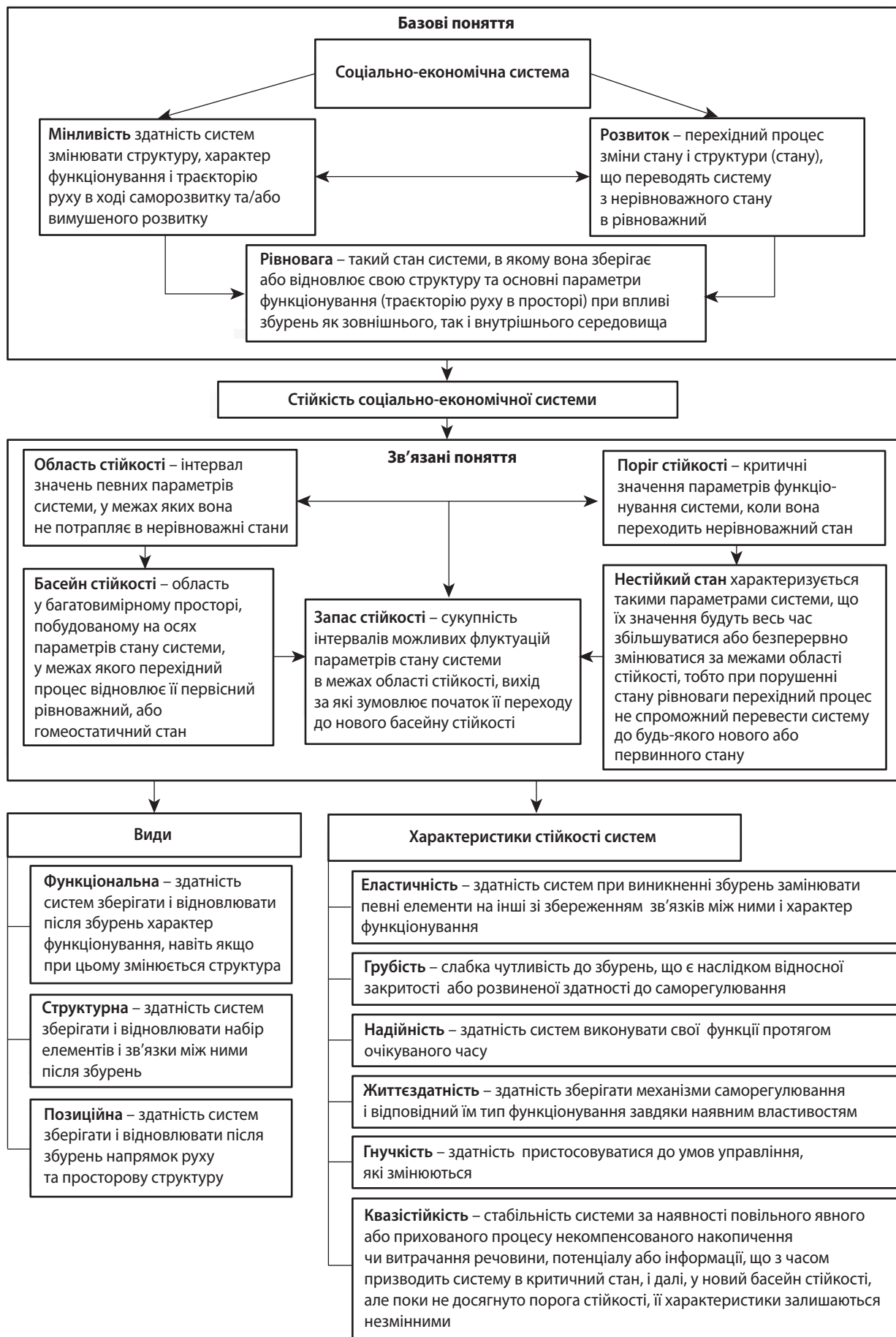

Рис. 2. Основні поняття, що визначають дефініцію «стійкість соціально-економічної системи», її види та характеристики

стеми»: «область стійкості», «басейн стійкості», «поріг стійкості», «запас стійкості»; її *види*: функціональна, структурна, позиційна та основні *характеристики*: еластичність, грубість, надійність, життєздатність, гнучкість, квазістійкість. Наведені основні вимоги до побудови системи з управління її забезпечення.

Подальші дослідження повинні бути спрямовані на розробку системи параметричної оцінки стійкості соціально-економічної системи та методичного підходу до її проведення. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Ареф'єва О. В.** Економічна стійкість підприємства: сутність, складові та заходи її забезпечення / О. В. Ареф'єва, Д. М. Гордяньська // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 8. – С. 83–90.
2. **Беднягина М. В.** Управление экономической устойчивостью предприятия / М. В. Беднягина // Экономическая кибернетика: системный анализ в экономике и управлении : сб. науч. тр. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2004. – Вып. 10. – С. 14–22.
3. **Бесекерский В. А.** Теория систем автоматического управления / В. А. Бесекерский. – СПб. : Профессия, 2003. – 752 с.
4. **Гайдай П. И.** Формирование структурной модели механизма управления экономической устойчивостью машиностроительного предприятия / П. И. Гайдай, Э. Р. Мисхожев // Вестник Санкт-Петербургского университета ГПС МЧС России. – 2012. – № 4. – С. 37–46.
5. **Ласло Э.** Век бифуркации: постижение изменяющегося мира / Э. Ласло // Путь. – 1995. – № 1. – С. 3–129.
6. **Луман Н.** Эволюция / Н. Луман / Пер. с нем. А. Антоновского. – М. : Издательство «Логос», 2005. – 256 с.
7. **Мельник Л. Г.** Основы стійкого розвитку : [навч. посібник для післядипломної освіти] / Л. Г. Мельник. – Суми : Університетська книга, 2006. – 366 с.
8. **Мельник Л. Г.** Экономика развития / Л. Г. Мельник. – Суми : ИТД «Университетская книга», 2006. – 662 с.
9. **Николис Г.** Самоорганизация в неравновесных системах. От диссипативных структур к упорядоченности через флуктуации / Г. Николис, И. Пригожин. – М. : Мир, 1979. – 512 с.
10. **Рубцова М. Н.** Методика определения экономической устойчивости предприятия в современных условиях / М. Н. Рубцова // Корпоративное управление в России: состояние, проблемы, развитие : сб. науч. тр. ; под ред. Б. Н. Герасимова. – Самара : МАКУ, ПДЗ, 2005. – Вып. 2. – С. 53–59.
11. **Руденский Р. А.** Антисипативное управление сложными экономическими системами: модели, методы, инструменты : монография / Р. А. Руденский ; Донец. нац. ун-т, НИИ пробл. экон. динамики. – Донецк : Юго-Восток, 2009. – 257 с.
12. **Хакен Г.** Синергетика. Иерархии неустойчивостей в самоорганизующихся системах и устройствах / Г. Хакен / Пер. с нем. – М. : Мир, 1985. – 424 с.

REFERENCES

- Arefieva, O. V., and Horodianska, D. M. "Ekonomichna stiikist pidpriemstva: sutnist, skladovi ta zakhody yii zabezpechennia" [The economic stability of the enterprise: essence, constituents and measures of support]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 8 (2008): 83-90.
- Bedniagina, M. V. "Upravlenie ekonomicheskoy ustoychivostiu predpriiatiya" [Management of economic stability of the enterprise]. *Ekonomicheskaya kibernetika: sistemnyy analiz v ekonomike i upravlenii*, no. 10 (2004): 14-22.

Besekerskiy, V. A. *Teoriya sistem avtomaticheskogo upravleniya* [The theory of automatic control systems]. St. Petersburg: Professiya, 2003.

Gayday, P. I., and Miskhozhev, E. R. "Formirovanie strukturnoy modeli mekhanizma upravleniya ekonomicheskoy ustoychivostiu mashinostroitel'nogo predpriyatiya" [Formation of the structural model of the mechanism of management of economic stability of the engineering enterprise]. *Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta GPS MChS Rossii*, no. 4 (2012): 37-46.

Khaken, G. *Sinergetika. Ierarkhii neustoychivostey v samoorganizuyushchikhsya sistemakh i ustroystvakh* [Synergetics. Hierarchy instabilities in self-organizing systems and devices]. Moscow: Mir, 1985.

Luman, N. *Evoliutsiya* [Evolution]. Moscow: Izd-vo «Logos», 2005.

Laslo, E. "Vek bifurkatsii: postizhenie izmenyayushchegosya mira" [Century bifurcation: comprehension of the changing world]. *Put*, no. 1 (1995): 3-129.

Melnik, L. G. *Ekonomika razvitiia* [Development Economics]. Sumy: ITD «Universitetskaya kniga», 2006.

Melnik, L. H. *Osnovy stiikoho razvitiya* [Basics of sustainable development]. Sumy: Universytetska knyha, 2006.

Nikolis, G., and Prigozhin, I. *Samoorganizatsiya v neravnovesnykh sistemakh. Ot dissipativnykh struktur k uporyadochennosti cherez fluktuatsii* [Self-organization in nonequilibrium systems. From dissipative structures for ordering through fluctuations]. Moscow: Mir, 1979.

Rudenskiy, R. A. *Antisipativnoe upravlenie slozhnymi ekonomicheskimi sistemami: modeli, metody, instrumenty* [Antisipative manage complex economic systems: models, methods and tools]. Donetsk: Yugo-Vostok, 2009.

Rubtsova, M. N. "Metodika opredeleniya ekonomicheskoy ustoychivosti predpriyatiya v sovremennykh usloviyakh" [Methods of determining the economic sustainability of the enterprise in modern conditions]. *Korporativnoe upravlenie v Rossii: sostoyanie, problemy, razvitie*, no. 2 (2005): 53-59.

ПРОГНОЗИРОВАНИЕ КАК ОСНОВА СИСТЕМЫ СТРАТЕГИЧЕСКОГО ПЛАНИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ СТРАНЫ

© 2015 ИСАЕВА Н. И., ЯРОШЕНКО И. В.

УДК 338.26

Исаева Н. И., Ярошенко И. В. Прогнозирование как основа системы стратегического планирования социально-экономического развития страны

В статье рассмотрена методология формирования системы прогнозных документов как основы стратегического планирования, приведен опыт ЕС в формировании долгосрочного прогноза «Видение-2050». Установлено, что долгосрочное прогнозирование социально-экономического развития на основе методов форсайта является основным документом, который определяет модель развития страны, устанавливает долгосрочные стратегические цели и приоритеты, а также становится базой для формирования комплексной и согласованной системы документов стратегического планирования. Следовательно, методология прогнозирования, а также опыт ЕС в дальне- и долгосрочном прогнозировании социально-экономического развития является актуальным для его использования в практике государственного регулирования экономики Украины.

Ключевые слова: прогноз социально-экономического развития, стратегическое планирование, экономическая политика, долгосрочный прогноз, видение.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 7.

Исаева Наталья Ильинична – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, Национальный аэрокосмический университет им. Н. Е. Жуковского (ул. Чкалова, 17, Харьков, 61070, Украина)

E-mail: poltarak@mail.ru

Ярошенко Иван Васильевич – кандидат экономических наук, советник начальника Харьковской ОГНИ ГУ ФС в Харьковской области (пер. Пархоменко, 3, Харьков, 61046, Украина)

E-mail: ivan.yaroshenko@gmail.com

УДК 338.26

UDC 338.26

Исаева Н. И., Ярошенко И. В. Прогнозування як основа системи стратегічного планування соціально-економічного розвитку країни
У статті розглянуто методологію формування системи прогнозних документів як основи стратегічного планування, наведено досвід ЄС у формуванні далекострогового прогнозу «Бачення-2050». Встановлено, що довгострокове прогнозування соціально-економічного розвитку на основі методів форсайта є основним документом, який визначає модель розвитку країни, встановлює довгострокові стратегічні цілі та пріоритети, а так само стає базою для формування комплексної та узгодженої системи документів стратегічного планування. Отже, методологія прогнозування, а також досвід ЄС у далеко- та довгостроковому прогнозуванні соціально-економічного розвитку є актуальним для його використання в практиці державного регулювання економіки України.

Ключові слова: прогноз соціально-економічного розвитку, стратегічне планування, економічна політика, довгостроковий прогноз, бачення.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 7.

Исаева Наталья Ильинична – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, Национальный аэрокосмический университет им. Н. Е. Жуковского (ул. Чкалова, 17, Харьков, 61070, Украина)

E-mail: poltarak@mail.ru

Ярошенко Иван Васильевич – кандидат экономических наук, радник начальника Харківської ОДПІ ГУДФС в Харківській області (пер. Пархоменко, 3, Харків, 61046, Україна)

E-mail: ivan.yaroshenko@gmail.com

Isaieva N. I., Yaroshenko I. V. Forecasting as a Basis for Strategic Planning System of Socio-Economic Development

The article considers the methodology of developing a system of forecasting documents as a basis for strategic planning, displays the experience of the EU in the formation of distant-term forecasting «Vision-2050». It has been found that long-term forecasting of socio-economic development on the basis of the Forsythe methods is the basic document that defines the country's development model, establishes long-term strategic goals and priorities, as well as becomes a base for developing an integrated and coherent system of documents for strategic planning. Therefore, methodology of forecasting, as well as the experience of the EU in the distant- and long-term forecasting of socio-economic development is important for its application in the practice of the State regulation of the economy of Ukraine.

Keywords: forecast of socio-economic development, strategic planning, economic policy, long-term forecast, vision.

Fig.: 2. Tabl.: 1. Bibl.: 7.

Isaieva Nataliia I. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute» named after M. Ye. Zhukovskiy (vul. Chkalova, 17, Kharkiv, 61070, Ukraine)

E-mail: poltarak@mail.ru

Yaroshenko Ivan V. – Candidate of Sciences (Economics), Advisor to the Chief of Kharkiv Joint State Tax Inspectorate General Directorate of the State Fiscal Duties in Kharkiv region (prov. Parkhomenka, 3, Kharkiv, 61046, Ukraine)

E-mail: ivan.yaroshenko@gmail.com

Сегодня эффективность государственного управления напрямую связана с качеством прогнозов социально-экономического развития. Прогноз способен в значительной степени уменьшить неопределенность будущего, а также выступает в качестве одного из инструментов выбора оптимальных решений.

Прогноз выступает важной частью процесса планирования экономической политики. Он позволяет наметить результаты экономического развития национальной экономики.

Для формирования стратегии и тактики развития экономики разрабатывается система прогнозов, включающая прогнозы временного аспекта и по уров-

ням управления, а также частные и комплексные прогнозы экономического и социального развития страны в целом и регионов. На основе результатов прогнозных расчетов определяются важнейшие направления стратегии социально-экономического развития, составляются стратегические документы, формируется механизм государственного регулирования экономики и определяются параметры основных регуляторов [1].

Прогноз (греч. *prognosis* – предугадывание) – предсказание о развитии и исходе каких-либо событий, явлений на основании имеющихся данных [2].

Важной составляющей прогнозирования является прогнозирование экономическое. Оно основывается на

изучении закономерностей развития различных экономических явлений и процессов, выявляет наиболее вероятностные и альтернативные пути их развития и дает базу для выбора и обоснования экономической политики [3].

Прогнозирование (экономическое) (*forecasting, prognostique*) – система научных исследований качественного и количественного характера, направленных на выявление тенденций развития народного хозяйства или его частей (отраслей, регионов и т. п.) и поиск оптимальных путей достижения целей этого развития.

Прогноз применяется обычно на предварительной (предплановой) стадии разработки крупных хозяйственных решений и способствует выработке концепции экономического развития (экономической стратегии) на перспективу [4].

Прогнозирование как система является необходимым элементом системы стратегического управления экономическим объектом, основная задача которого определяется возможными изменениями его состояния в результате развития неуправляемых внутренних процессов или внешней среды, приводящих к изменению функционирования в будущем. О месте и роли прогнозов свидетельствует *рис. 1*.

Из *рис. 1* видно, что основой всего цикла стратегического планирования является фаза прогнозирования, заключающаяся в анализе и постановке проблем, разработке дальнесрочных, долгосрочных, среднесрочных, краткосрочных и оперативных прогнозов.

Начальным этапом внедрения процесса стратегического планирования является прогнозирование, основной задачей которого является выбор национальных приоритетов. *Национальные приоритеты* – ключевые на-

правления развития государства, обеспечивающие изменение установившегося движения с целью экономически эффективного удовлетворения общественных интересов.

Совокупность национальных приоритетов и траекторий их реализации оформляется в виде стратегии социально-экономического развития страны [4].

В результате получения прогноза будущего ожидаемого состояния возникает возможность выявить и решить следующие проблемы:

- ✦ определяется направление влияния на процесс функционирования и развития прогнозируемого экономического объекта;
- ✦ формулируется цель развития прогнозируемого экономического объекта;
- ✦ получение результата прогноза как конечный результат для управления функционированием экономического объекта;
- ✦ определение способа достижения поставленных целей управления экономическим объектом или формирование правил и процедур получения необходимого конечного состояния.

Рассмотрим классификацию прогнозов в зависимости от целей, задач прогнозирования и других признаков (*табл. 1*).

Если дальнесрочный и долгосрочный прогнозы выражают общую стратегию развития страны, среднесрочный – ее тактику, то годовые прогнозы носят оперативный характер, детализируя стоящие цели и обеспечивая их поэтапное достижение. Тем самым обеспечивается преемственность и взаимосвязь прогнозов социально-экономического развития.

Рис. 1. Фазы прогнозирования, стратегического планирования и управления развитием социально-экономической системы страны [4]

Таблица 1

Классификация прогнозов

Критерий	Вид прогноза
Проблемно-целевой критерий	Поисковый
	нормативный
По формам конкретизации управления	Целевые
	плановые
	программные
	проектные
	организационные
По временному горизонту	Оперативные (текущие)
	краткосрочные (1 год)
	среднесрочные (1–5 лет)
	долгосрочные (5–15 лет)
	дальнесрочные (свыше 20 лет)
По методам разработки	Интуитивные
	формализованные
По масштабам объекта	Глобальные
	макроэкономические
	структурные
	отраслевые
	региональные
	локальные
	первичных звеньев экономики
По содержанию	Экономические
	социальные
	демографические
	экономические
	научно-технические и др.
По характеру исследуемого объекта	Развития производственных отношений
	социально-экономических предпосылок и последствий научно-технического прогресса
	динамики народного хозяйства
	воспроизводства трудовых ресурсов, занятости и подготовки кадров
	экономического использования природных ресурсов
	воспроизводства основных фондов и капитальных вложений
	уровня жизни населения
	финансовых отношений, доходов и цен
	внешних экономических связей и др.

Прогнозы любого типа не могут формироваться без определенной системы задач и целей. При этом следует учитывать, что все цели взаимосвязаны и взаимообусловлены. Поэтому при составлении и реализации прогнозов следует стремиться к определенной со-

вместимости целей, а также требуется четкий учет всех видов ресурсов, необходимых для достижения той или иной цели. В настоящее время все большее значение приобретают такие функции прогнозирования, как контроль и корректировка процессов выполнения прогнозов. Поэтому в общем виде процесс прогнозирования можно представить следующим образом (рис. 2) [4].

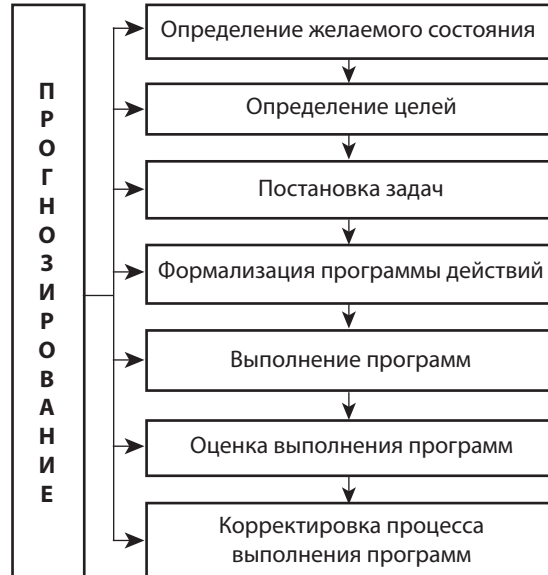

Рис. 2. Общая схема процесса прогнозирования

Государственные прогнозы экономического и социального развития, в соответствии с теорией прогнозирования, разрабатывают на дальне-, долго-, средне- и краткосрочные периоды в целом по стране, регионам и отраслям экономики и должны быть использованы для принятия органами законодательной и исполнительной власти конкретных решений в сфере экономической политики, в частности, для разработки общегосударственных, региональных, отраслевых стратегий и программ.

Многие зарубежные страны достигли значительных результатов в области прогнозирования социально-экономических процессов в условиях рыночной экономики. Система долгосрочного стратегического прогнозирования и планирования развитых стран существенно отличается от системы Украины. Наиболее распространенной практикой стратегического планирования в ЕС является планирование будущего для того, что бы увеличить вероятность достижения желаемых результатов. В ЕС основой долгосрочного стратегического планирования является Видение и Национальная стратегия развития. Если Видение – это концептуальное описание желаемого будущего, то Национальная стратегия развития – это «дорожная карта», позволяющая двигаться к такому будущему. Стратегия содержит четкие цели и пути их достижения, а также набор мероприятий, позволяющих оценить прогресс страны в социально-экономическом развитии [5].

По своей сути Видение – это стратегия консолидации внутреннего потенциала развития нации, завоевание лучшего места для страны в структуре мировой экономики и в международных процессах развития.

В стратегических документах ЕС четко прослеживается мысль о том, что Видение – это стратегия для нации, которая сформулирована ею через своих лидеров: главу государства, парламент, политические партии, общественные организации, правительство, СМИ [5].

Умение формировать комплексное видение развития страны в долгосрочной перспективе, планировать изменения и минимизировать риски позволили некоторым странам стать инновационными и процветающими. Видение и Национальные стратегии развития необходимы, чтобы стимулировать постоянное и целенаправленное устойчивое развитие. Стратегия развития представляет собой определение целей, приоритетов социально-экономического развития на долгосрочную перспективу, путей, ресурсов и сроков их реализации.

Изучение опыта планирования стран ЕС позволяет говорить о том, что их долгосрочные стратегии и планы развития – это результат качественных и количественных методов анализа и прогнозирования. Методологический инструментарий долгосрочного планирования ЕС значительно расширился за последние десятилетия. Основу методологии для разработки долгосрочных стратегий на замену прогнозам в современных условиях формируют Форсайты. Это относительно новая методология, вобравшая в себя традиционные и новые методы экспертной работы, нацеленные на определение возможных вариантов будущего как составную часть долгосрочных прогнозов и стратегических планов. Форсайт – это не прогноз, основанный на догадках о будущем, а набор возможных вариантов будущего, каждый из которых является следствием сочетания и взаимодействия набора факторов при определенных условиях. Сущность форсайта заключается в анализе и оценке глобальных явлений, которые влияют на экономику конкретной страны, а также определение путей воздействия на данные процессы с целью усиления положительного и ослабления негативного влияния [5].

Важным преимуществом процесса формулирования Видения и Национальной стратегии развития является интегрированный подход, обеспечивающий связь между различными программами и политиками. Такая стратегия не только фокусируется на экономическом развитии, но и во взаимосвязи рассматривает вопросы экономического, социального, политического и других измерений. Она также определяет единый комплекс документов социально-экономического, отраслевого и территориального стратегического планирования, которые должны разрабатываться на общей методологической основе в целях обеспечения согласованности и иерархической взаимосвязи элементов системы стратегического планирования в направлении достижения долгосрочных стратегических целей.

В США провозглашено, что планирование и прогнозирование являются одним из видов деятельности, постоянно осуществляемой Правительством. На федеральном уровне в США разработкой различного рода прогнозов занимаются три организации: Совет экономических консультантов, Административно-бюджетное управление, Совет управляющих Федеральной резервной

системы. Совет экономических консультантов осуществляет свою деятельность в области прогнозирования с целью консультирования Президента при составлении экономических отчетов, оценки различных программ развития. На сегодняшний день прогнозирование является основным видом деятельности Совета экономических консультантов. Как правило, прогнозы, разрабатываемые Советом экономических консультантов, строятся на базе прогнозов, построенных другими государственными организациями, а также частными фирмами.

Разработка общегосударственных прогнозов социально-экономического развития на федеральном уровне в США осуществляется в три стадии. На первой стадии обсуждаются в большей степени вопросы будущей политики государства. Это обсуждение проходит в коллегиальном органе, состоящем из председателя Совета экономических консультантов, директора Административно-бюджетного управления и министра финансов. На втором этапе обсуждение будущего прогноза ведут руководители соответствующих групп и отделов, на данной стадии также по большей части решаются политические вопросы. На третьей стадии идет обсуждение прогноза между специалистами, непосредственно участвующими в его разработке. Прогнозирование в США носит вспомогательный характер для формирования стратегий, а также отдельных программ развития [6].

Важнейшим документом стратегического управления, направленным на решение стратегических задач в России, является Прогноз долгосрочного социально-экономического развития Российской Федерации на период до 2030 года. Он определяет направления и ожидаемые результаты социально-экономического развития Российской Федерации и субъектов Российской Федерации в долгосрочной перспективе. Долгосрочный прогноз формирует единую платформу для разработки стратегий, целевых программ, а также прогнозных и плановых документов среднесрочного характера. По сути, долгосрочный прогноз в России одновременно является и документом планирования, поскольку предусматривает проведение тех или иных мероприятий в зависимости от сценариев развития.

В Прогнозе содержится обоснование внутренних и внешних условий достижения целевых показателей. Значение долгосрочного прогноза заключается в том, что он формирует единую платформу для разработки долгосрочных стратегий, целевых программ, а также прогнозных и плановых документов среднесрочного характера [7].

К главным проблемам современной системы прогнозирования в Украине можно отнести отсутствие дальне- и долгосрочного прогнозирования социально-экономического развития страны. Приоритеты и цели развития устанавливаются на средне- и краткосрочную перспективу и не согласованы с долгосрочными интересами развития государства. Ведь долгосрочное экономическое прогнозирование – залог преемственности государственной политики в долгосрочной перспективе и соответствия стратегических документов национальным стратегическим целям и задачам. Поэтому документы, которые разрабатывались, характеризуются

недостаточной формализацией приоритетов социально-экономического развития страны, отсутствием четкого механизма обеспечения их выполнения, ограниченностью и недостаточной эффективностью использования имеющихся финансовых ресурсов. В Украине на законодательном уровне не установлена система стратегических документов, отсутствует методическая база и инструкции составления прогнозов социально-экономического развития страны в целом, регионов и отраслей народного хозяйства. Более того, законодательно не определены полномочия органов прогнозирования и контрольные органы. Сегодня явно прослеживается недооценка руководством страны и регионов значения прогнозов социально-экономического развития. Очевидно, что сложившаяся система планирования и прогнозирования в стране требует реформирования на основе изучения и анализа накопленного опыта развитых стран.

ВЫВОДЫ

Необходимым условием эффективности системы стратегического планирования является наличие системы дальне-, долго-, средне- и краткосрочных прогнозов социально-экономического развития, выбор приоритетов социально-экономического, научно-технического развития. Основным заданием стратегического планирования является выбор модели развития, стратегических целей и национальных приоритетов. В Украине отсутствует такой документ долгосрочного прогнозирования. Используя опыт развитых стран, совокупность национальных приоритетов и траекторий их реализации может быть оформлена как Видение социально-экономического развития страны на перспективу до 2050 г. Видение – система представления стратегических целей и приоритетов социально-экономической политики государства, важнейших направлений, основных принципов, подходов и средств по реализации указанных целей. При разработке такого документа необходимо использовать современные методы прогнозирования на основе форсайта. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. **Владимирова Л. П.** Прогнозирование и планирование в условиях рынка : учеб. пособ. / Л. П. Владимирова. – 3-е изд. – М. : Дашков и К, 2004. – 400 с.
2. Толковый словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://formaslov.ru>
3. Толковый словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://lubbook.net/book_217_glava_7_Tema_6_Prognozuvannja_so%D1%81%D1%96al.html
4. **Кузык Б. Н.** Прогнозирование, стратегическое планирование и национальное программирование : учебник / Б. Н. Кузык, В. И. Кушлин, Ю. В. Яковец. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ЗАО «Издательство «Экономика», 2008. – 604 с.
5. Заглядывая за горизонт. Концепции и опыт формулирования национальных видений // Центр экономических исследований, 2014. – 55 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.undp.org/content/dam/uzbekistan/docs/Publications/economicgovernance/looking-beyond-the-horizon-guidelines-and-best-practices-in-formulating-national-visions/UN_Uzb_Doc_%E2%80%98Looking%20Beyond%20the%20

[Horizon%20Guidelines%20and%20Best%20Practices%20in%20Formulating%20National%20Visions_rus.pdf](http://www.undp.org/content/dam/uzbekistan/docs/Publications/economicgovernance/looking-beyond-the-horizon-guidelines-and-best-practices-in-formulating-national-visions/UN_Uzb_Doc_%E2%80%98Looking%20Beyond%20the%20Horizon%20Guidelines%20and%20Best%20Practices%20in%20Formulating%20National%20Visions_rus.pdf)

6. Бобровников А. В. Зарубежный опыт государственного прогнозирования, стратегического планирования и программирования : монография / А. В. Бобровников, С. Ю. Глазьев, А. А. Дагаев и др. / Под науч. ред. С. Ю. Глазьева, Ю. В. Яковца ; Государственный ун-т управления, Национальный ин-т развития, Региональная научная организация исследователей прогнозистов «Прогнозы и циклы». – М. : ГУУ, 2008. – 124 с.

7. Прогноз долгосрочного социально-экономического развития Российской Федерации на период до 2030 года (разработан Минэкономразвития РФ) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_144190/

REFERENCES

Bobrovnikov, A. V. et al. *Zarubezhnyy opyt gosudarstvennogo prognozirovaniya, strategicheskogo planirovaniya i programmirovaniya* [Foreign experience of state forecasting, strategic planning and programming]. Moscow: GUU, 2008.

Kuzyk, B. N., Kushlin, V. I., and Yakovets, Yu. V. *Prognozirovanie, strategicheskoe planirovanie i natsionalnoe programmirovaniye* [Forecasting, strategic planning and national programming]. Moscow: Izd-vo «Ekonomika», 2008.

“Prognoz dolgosrochnogo sotsialno-ekonomicheskogo razvitiya Rossiyskoy Federatsii na period do 2030 goda (razrabotan Minekonomrazvitiya RF)” [Forecast of long-term socio-economic development of the Russian Federation for the period until 2030 (designed by Ministry of Economic Development)]. http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_144190/

“Tolkovyy slovar” [Dictionary]. <http://formaslov.ru>

“Tolkovyyslovar” [Dictionary]. http://lubbook.net/book_217_glava_7_Tema_6_Prognozuvannja_so%D1%81%D1%96al.html

Vladimirova, L. P. *Prognozirovanie i planirovanie v usloviyakh rynka* [Forecasting and planning in market conditions]. Moscow: Dashkov i K, 2004.

“Zaglyadyvaya za gorizont. Kontseptsii i opyt formulirovaniya natsionalnykh videniy” [Looking beyond the horizon. Concept and experience of formulating a national vision]. Tsentr ekonomicheskikh issledovaniy. http://www.undp.org/content/dam/uzbekistan/docs/Publications/economicgovernance/looking-beyond-the-horizon-guidelines-and-best-practices-in-formulating-national-visions/UN_Uzb_Doc_%E2%80%98Looking%20Beyond%20the%20Horizon%20Guidelines%20and%20Best%20Practices%20in%20Formulating%20National%20Visions_rus.pdf

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

© 2015 КРУПКА М. І., РЕВАК І. О.

УДК 001.8:351.863:37

Крупка М. І., Ревак І. О. Методологічні засади дослідження інтелектуального потенціалу в контексті економічної безпеки

Мета статті полягає у розробленні методологічних засад дослідження інтелектуального потенціалу в контексті економічної безпеки. Обґрунтовано авторську позицію щодо сутності, напрямків та етапів наукового пізнання. Автори роблять висновок, що між емпіричним і теоретичним рівнями пізнання виникає так званий проміжний етап – етап формулювання проблем(и), постановки задач(и), а відтак висунення гіпотез, ідей, що потребують доведення упродовж усього процесу дослідження. Зазначено, що методологія дослідження інтелектуального потенціалу в контексті економічної безпеки є сукупністю теоретичних положень, викладених у певній логічній послідовності, що забезпечують конкретність, поетапність та обґрунтованість наукового дослідження. Описано вихідні положення, на яких ґрунтується авторська методологія дослідження, зокрема принципи системності, комплексності, єдності теорії та практики, об'єктивності, розвитку, абстрагування, декомпозиції; представлено методичну базу та етапи проведення авторського наукового дослідження.

Ключові слова: методологія наукового дослідження, інтелектуальний потенціал, система економічної безпеки, принципи дослідження, наукове пізнання.

Рис.: 3. **Бібл.:** 9.

Крупка Михайло Іванович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту, Львівський національний університет імені Івана Франка (пр. Свободи, 18, Львів, 79008, Україна)

Ревак Ірина Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри соціальних дисциплін, Львівський державний університет внутрішніх справ (вул. Городоцька, 26, Львів, 79007, Україна)

E-mail: irarevak@gmail.com

УДК 001.8:351.863:37

UDC 001.8:351.863:37

Крупка М. И., Ревак И. А. Методологические основы исследования интеллектуального потенциала в контексте экономической безопасности

Krupka M. I., Revak I. O. Methodological Foundations for Researching

Intellectual Potential in the Context of Economic Security

Цель статьи заключается в разработке методологических основ исследования интеллектуального потенциала в контексте экономической безопасности. Обоснована авторская позиция относительно сущности, направлений и этапов научного познания. Авторы делают вывод, что между эмпирическим и теоретическим уровнями познания возникает так называемый промежуточный этап – этап формулировки проблем(ы), постановки задач(и), а затем выдвижение гипотез, идей, которые подлежат доказыванию на протяжении всего процесса исследования. Отмечено, что методология исследования интеллектуального потенциала в контексте экономической безопасности представляет собой совокупность теоретических положений, изложенных в определенной логической последовательности, которые обеспечивают конкретность, поэтапность и обоснованность научного исследования. Описаны исходные положения, на которых основывается авторская методология исследования, в частности принципы системности, комплексности, единства теории и практики, объективности, развития, абстрагирования, декомпозиции; представлена методическая база и этапы проведения авторского научного исследования.

Ключевые слова: методология научного исследования, интеллектуальный потенциал, система экономической безопасности, принципы исследования, научное познание.

Рис.: 3. **Библ.:** 9.

Крупка Михаил Иванович – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой финансов, денежного обращения и кредита, Львовский национальный университет имени Ивана Франко (пр. Свободы, 18, Львов, 79008, Украина)

Ревак Ирина Александровна – кандидат экономических наук, доцент, профессор кафедры социальных дисциплин, Львовский государственный университет внутренних дел (ул. Городецкая, 26, Львов, 79007, Украина)

E-mail: irarevak@gmail.com

The article is aimed at developing methodological foundations for researching intellectual potential in the context of economic security. The authors' position on the nature, directions and stages of scientific cognition has been substantiated. The authors conclude that between empirical and theoretical levels of cognition occurs the so-called interim stage – the stage of formulating problem(s), defining task(s), further on – formation of hypotheses, ideas, which are to be proven throughout the entire research process. It has been specified that the methodology of researching intellectual potential in the context of economic security is a totality of theoretical provisions explicated in certain logical order, which provide specificity, graduality and relevancy of scientific research. The starting points in the basis of the author's methodology of research, in particular the principles of consistency, integrity, unity of theory and practice, objectivity, development, abstraction, decomposition have been described; methodological base and stages of conducting an author's research have been provided.

Keywords: methodology of scientific research, intellectual potential, system of economic security, principles of research, scientific cognition.

Fig.: 3. **Bibl.:** 9.

Krupka Mykhaylo I. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department of Finance, Monetary Circulation and Credit, Ivan Franko National University of Lviv (pr. Svobody, 18, Lviv, 79008, Ukraine)

Revak Iryna O. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Professor of the Department of Social Sciences, Lviv State University of Internal Affairs (vul. Gorodotska, 26, Lviv, 79007, Ukraine)

E-mail: irarevak@gmail.com

Інтелектуалізація національної економіки визначається чинниками, що сприяють зростанню економічної активності суб'єктів господарювання, підсилюють процеси залучення та використання інтелектуального потенціалу у сфері виробництва, забезпечують гармонізацію відносин між суспільством та державою.

Водночас практична реалізація стратегічних прагнень України до прискорення інноваційних процесів та гарантування економічної безпеки держави потребують розробки відповідної методології дослідження.

Інтелект, інтелектуальний потенціал, інтелектуальні ресурси, інтелектуальний капітал – це ті суміжні по-

няття, що формують цілісну систему знань про сучасний світогляд людини та потребують ґрунтового вивчення в межах певної методології наукових досліджень.

Загалом основою будь-якого наукового дослідження є процес пізнання, що вимагає концептуального підходу відповідно до запропонованої методології. Одержання необхідного результату безпосередньо залежить від вихідної теоретичної позиції, принципового підходу до постановки проблеми та визначення траєкторії наукового пошуку. Питання організації процесу пізнання, вибір конкретних методів наукового пізнання знаходяться у площині теоретичного і практичного сприйняття реальності – методології наукового дослідження.

Довкола сутності поняття «методологія» серед науковців і досі тривають гострі дискусії. Ґрунтовні дослідження у цій царині належать відомим теоретикам-методологам, зокрема Богданову О. О., Новікову О. М., Новікову Д. О., Краєвському В. В., Крилову Г. Г., Хромченку М. С., Садовському В. М., Кохановському В. П., Щедровицькому Г. П., Щедровицькому П. Г., Юдіну Е. Г. та ін. Неоднозначність трактування цього поняття як в енциклопедичних джерелах, так і у спеціалізованій літературі дає підстави для подальшого вивчення цього феномена в рамках кожного наукового дослідження.

Метою статті є розробка методологічних основ дослідження інтелектуального потенціалу в контексті економічної безпеки.

Найчастіше в науковій та професійній літературі поняття «методологія наукового дослідження» зустрічається у вузькому значенні й трактується як: сукупність методів пізнання; система принципів наукового дослідження; вчення про правила мислення при створенні теорії науки; система основоположних ідей; система певних правил, принципів і операцій, що застосовуються у певній сфері дослідження; наука про структуру, логічну організацію, методи і засоби дослідження; вчення про організацію діяльності; схема, план вирішення поставлених завдань наукового дослідження тощо. У ширшому значенні під методологією розуміють комплекс теоретичних положень, концептуальних ідей, логічний виклад мети і змісту дослідження, підбір методів, прийомів і форм організації та проведення наукового

пізнання поставленої проблеми. Основне призначення методології – виявити та осмислити рушійні сили, передумови та закономірності розвитку наукового знання, забезпечити використання нових знань у практичній діяльності [1]. Методологія наукового пізнання є своєрідним ученням про систему апробованих принципів, норм і методів науково-пізнавальної діяльності, про форми, структуру та функції наукового пізнання та передбачає розробку методів, прийомів і способів дослідження у конкретній галузі знань. Водночас «методологія є дисципліною про загальні принципи і форми організації мислення і діяльності» [2, с. 323]; методологія – це сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в тій або іншій науці; учення про метод пізнання і реформування світу [3, с. 180]; методологію трактують як спосіб, засіб зв'язку науки і практики [4] або ж як засіб допомоги науки практиці [5, с. 423]. Оригінальним, на нашу думку, є трактування методології як типу раціонально-рефлексивної свідомості, що спрямована на вивчення, вдосконалення та конструювання методів [6, с. 25]. Узагальнено найбільш вживані підходи до трактування сутності поняття «методологія» подано на рис. 1.

У своєму дослідженні ми дотримуємося широкоформатного підходу, за якого *методологія наукового дослідження* – це сукупність наукових положень, обґрунтування понятійно-категоріальної основи дослідження, системи принципів і методів пізнання, засобів та прийомів проведення дослідження, які забезпечують отримання якнайповнішої систематизованої інформації про досліджувані процеси чи явища. Найважливішим для методології наукового дослідження, на нашу думку, є вивчення проблеми, підбір інструментарію дослідження, опис наукової теорії, перевірка істинності отриманих результатів.

Про прикладний (а не лише теоретико-філософський) характер методології наукового дослідження вказує факт виконання нею (методологією) низки функцій. Безумовно, функція – це не що інше, як дія, діяльність, звершення чи виконання певних операцій, що відбувається відповідно до зазначеного плану, алгоритму, припису тощо, тобто має чітко виражену траєкторію та сферу застосування. Методологія виконує такі функції: визначає способи здобуття наукових знань, що відображають динамічні процеси і явища; направляє, передбачає

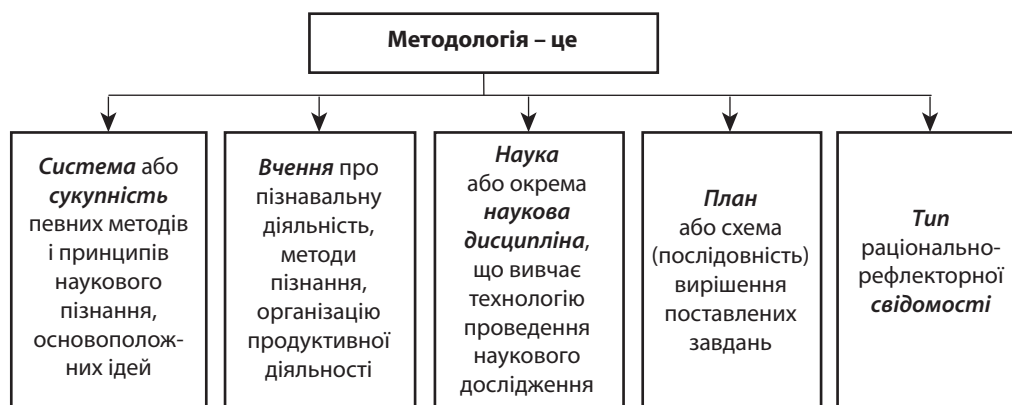

Рис. 1. Наукові підходи до визначення сутності поняття «методологія»

Джерело: складено авторами.

особливий шлях, на якому досягається певна науково-дослідницька мета; забезпечує всебічність отримання інформації про досліджуваний процес чи явище; допомагає входженню нової інформації до фонду теорії науки; забезпечує уточнення, збагачення, систематизацію термінів і понять в науці; створює систему наукової інформації, що базується на об'єктивних фактах, і логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання [7, с. 56].

Отже, головна мета методології наукового дослідження – це вивчення, вдалий підбір і аналіз інструментарію дослідження (методів, засобів, прийомів), за допомогою якого отримують нові знання як на емпіричному, так і теоретичному рівнях пізнання. Процес наукового пізнання розпочинається із визначення об'єкта дослідження, вивчення його властивостей, проведення зовнішнього опису, спостереження, збору та обробки даних, проведення експериментів тощо. Оскільки об'єктом нашого дослідження є система економічної безпеки, то на емпіричному етапі пізнання з'ясуємо глибинну сутність, характерні риси, якості та властивості системи, її внутрішню будову, зв'язки із зовнішнім середовищем тощо. Теоретичний рівень пізнання – це процес осмисленого відображення дійсності через виведення нових законів, формулювання нової наукової теорії, представлення логічних результатів. На цьому рівні пізнання знання отримуються шляхом абстрактного мислення.

Варто зауважити, що між емпіричним і теоретичним рівнями пізнання встановлюється діалектична єдність, хоча наукою доведено, що емпіричний рівень є первинним. Це означає, що емпіричні дослідження, результатом яких є виявлення нових фактів, стимулюють розвиток теоретичних знань, тоді як новітні теоретичні дослідження потребують експериментального підтвердження. Таким чином, ці обидва рівні нероздільно пов'язані між собою, взаємообумовлюють один одного та демонструють єдність наукової теорії та науково-дослідницької практики.

Водночас між емпіричним і теоретичним рівнями пізнання виникає умовна «щілина», або певний простір,

який для науковця є найважливішим під час наукового дослідження для з'ясування того, що є невідомим або незрозумілим та потребує обов'язкового доведення. Іншими словами, своєрідним містком між емпіричним і теоретичним рівнями стає так званий проміжний етап – етап формулювання проблем(и), постановки задач(и), а відтак висунення гіпотез, ідей, що потребують доведення упродовж усього процесу дослідження. Схематично етапи наукового пізнання наведено на рис. 2.

Науковими гіпотезами, що підлягають принциповій перевірці та потребують доведення в межах нашого дослідження, є такі: припущення про безпосередній вплив інтелектуального потенціалу на економічну безпеку держави; теза про інтегрований зв'язок інтелектуального потенціалу та системи економічної безпеки держави.

Якщо під час доведення гіпотези узгоджуються або логічно зіставляються факти або виникають нові, то вона трансформується в нову теорію.

Емпіричний рівень передбачає спостереження і дослідження конкретних явищ, процесів, експериментів, а також їх групування, класифікацію та опис результатів дослідження. Зокрема, на етапі спостереження за стадіями трансформації інтелектуального потенціалу ймовірні такі важливі форми його перетворення, як формування, збереження, нагромадження, розвиток, відтворення, використання, занепад (деградація), збагачення (нарощування) [8, с. 107].

Теоретичний рівень дослідження інтелектуального потенціалу в контексті економічної безпеки передбачає розробку нової наукової теорії, що ґрунтується на ідеї використання та розвитку інтелектуального потенціалу задля зміцнення економічної безпеки держави.

Сучасна система наукових досліджень представлена фундаментальною або філософською, загальнонауковою та конкретно-науковою технологічною методологіями. Фундаментальна методологія вважається вищим ступенем загальної методології науки, що визначає цілісну стратегію побудови процесу пізнання. Вона застосовується в усіх галузях наук і на всіх етапах

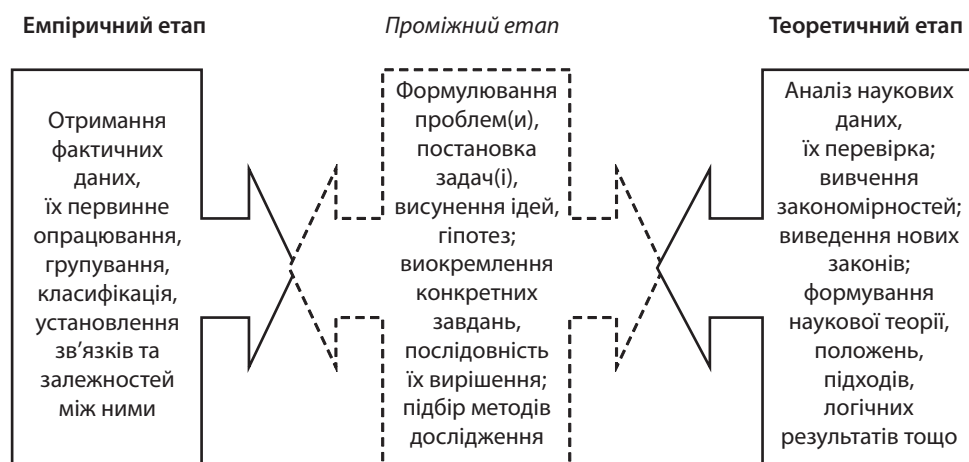

Рис. 2. Етапи наукового пізнання

Джерело: складено авторами.

пізнавального процесу. Її основне завдання – віднайти нові світоглядні орієнтири шляхом критичного аналізу реальності та формулювання нових підходів до вирішення проблеми світосприйняття. Загальнонаукову методологію, що ґрунтується на теоретичних концепціях, використовують усі, без винятку, галузі наук. Її особливістю є те, що в своєму арсеналі вона має загальнонаукові методи пізнання та застосовується на певних етапах пізнавального процесу для розкриття окремих аспектів чи властивостей предмета дослідження. Конкретно-наукова методологія виконує синтетичну функцію всередині конкретних наук за умови їх взаємодії. Особливого значення вона набуває у разі виконання дослідження на міждисциплінарному рівні. А. М. Новиков виокремлює технологічний (четвертий) рівень методології, що передбачає розробку конкретних методик і техніки дослідження [9, с. 32–40].

Вважаємо, що будь-яке наукове дослідження має враховувати вимоги філософської (загальної) методології й опиратися на конкретно-наукову методологію, в основі якої закладено принципи та закони конкретних наук та спеціальні методи дослідження.

У контексті нашого дослідження методологія охоплює певну сукупність теоретичних положень про принципи формування та методи оцінювання інтелектуального потенціалу держави в контексті економічної безпеки. Внаслідок цього встановлюється система певних правил, принципів та операцій щодо процесів формування, розвитку та збагачення інтелектуального потенціалу.

На основі узагальнення теоретичних джерел зроблено висновок, що дослідження впливу інтелектуального потенціалу на стан економічної безпеки ґрунтується на методології кількох підходів, зокрема структурного, системного, структурно-функціонального, ієрархічного тощо, оскільки: *по-перше*, функціонування системи економічної безпеки відбувається за певної невизначеності та мінливості; *по-друге*, невизначеність ситуації зумовлена постійною дією чинників, які не піддаються чіткій формалізації та кількісній оцінці; *по-третє*, проблема має багатоаспектний та міждисциплінарний характер.

Отже, дотримуючись багатоаспектного трактування методології, під методологією дослідження інтелектуального потенціалу в контексті економічної безпеки розуміємо сукупність теоретичних положень, понятійно-категоріальну основу дослідження (актуальність, постановка проблеми, формулювання мети та завдань, визначення об'єкта і предмета дослідження, евристична цінність, наукова новизна, теоретична і практична значущість), наукові принципи, методи, засоби, прийоми наукового дослідження, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, повної, систематизованої інформації про стан системи економічної безпеки, її будову і структуру, а також визначення впливу інтелектуального потенціалу на рівень економічної безпеки держави.

Схематично модель методології дослідження інтелектуального потенціалу в контексті економічної безпеки наведено на *рис. 3*.

Рис. 3. Методологія дослідження інтелектуального потенціалу в контексті економічної безпеки

Джерело: складено авторами.

Методологія дослідження інтелектуального потенціалу в контексті економічної безпеки охоплює такі основні напрями: основні наукові положення; понятійно-категоріальні основи дослідження; систему наукових принципів, на основі яких ґрунтується дослідження і здійснюється вибір сукупності пізнавальних засобів, методів, прийомів дослідження; методи оцінювання інтелектуального потенціалу; організаційно-структурні схеми; концептуальні моделі.

Методологія дослідження інтелектуального потенціалу в контексті економічної безпеки ґрунтується на певних принципах, зокрема:

- ✦ *принцип системності* – передбачає встановлення між структурними елементами системи економічної безпеки зв'язків, які забезпечують цілісність її функціонування. Цей принцип передбачає аналіз системи через її взаємодію зі зовнішнім та внутрішнім середовищем. Особливе місце посідають системоутворюючі внутрішні зв'язки, що впливають на формування структури системи, її організацію та забезпечують загальну впорядкованість;
- ✦ *принцип комплексності* – характеризує ґрунтовне дослідження причинно-наслідкових залежностей, комплексну оцінку вхідних параметрів, їх зміну та розвиток у межах досліджуваного об'єкта у просторі і часі. Принцип комплексності тісно пов'язаний із принципом системності й певною мірою його доповнює та розширює;
- ✦ *принцип єдності теорії та практики* – передбачає взаємообумовлене поєднання теоретичних напрацювань та їх апробацію в реальному житті. Вивчаючи внутрішню будову інтелектуального потенціалу, акцентуємо увагу на прикладних аспектах, пов'язаних із процесами його збереження, нагромадження, ефективного використання тощо. Дотримання принципу єдності теорії та практики дає змогу ґрунтовно пізнати сутність процесу комерціалізації ідей, необхідність розробки нових форм інтеграції ресурсів, зокрема інтелектуальних, не лише на стадіях технологічного впровадження, а й на етапах пошукових і фундаментальних досліджень;
- ✦ *принцип об'єктивності* – передбачає різноманітні чинники, що породжують певне явище, підбір адекватних наукових підходів та засобів, що дають змогу отримати істинне знання про об'єкт дослідження. У нашому контексті це стосується обґрунтованості вихідних даних, які б чітко описували процеси трансформації інтелектуального потенціалу, проведення моніторингу внутрішнього і зовнішнього середовища системи економічної безпеки з метою запобігання прояву різних загроз і небезпек;
- ✦ *принцип розвитку* – характеризує кількісні та якісні зміни об'єкта дослідження, ймовірні варіанти його позитивних змін та трансформацій. Цей принцип полягає в тому, що будь-яка система, зокрема система економічної безпеки, створюється з урахуванням можливості постій-

ного розвитку та динамізму, а також здатності генерувати в собі нові якості, що впливатимуть на її стійкість та ефективність. Принцип розвитку в контексті об'єкта нашого дослідження також може проявлятися у нагромадженні інтелектуального потенціалу з метою гарантування економічної безпеки держави; створенні ефективної національної інноваційної системи; відродженні престижу та міжнародного авторитету української науки у світі; реалізації низки пілотних проектів; здійсненні інтелектуального прориву на основі розвитку вітчизняного інноваційного бізнесу; поширенні венчурного фінансування; проведенні регіональних програм соціально-економічних реформ з урахуванням інтелектуального потенціалу кожного регіону тощо;

- ✦ *принцип абстрагування* – полягає в уявному виокремленні істотних та абстрагуванні від несуттєвих проявів властивостей досліджуваних явищ і процесів. Принцип реалізується як певна смислова операція, філософський і логічний метод «відволікання», який дає змогу переходити від конкретних предметів до загальних понять і законів розвитку. Простежити його дію можемо на прикладі функціонування системи безперервної відкритої освіти, зокрема на основі вітчизняної освітньої системи і забезпечення через це переходу суспільства від навчання на все життя до навчання впродовж усього життя. Принцип абстрагування передбачає представлення проблеми в зручному для аналізу й проектування вигляді з акцентом на найважливіші моменти та сутнісні характеристики;
- ✦ *принцип декомпозиції* – полягає в поділі загальної проблеми на частини, виокремленні певних видів робіт для створення умов ефективного аналізу та вирішення детермінованих та/чи стохастичних задач.

Специфіка наукової діяльності значною мірою визначається методами, або конкретними способами досягнення позитивного результату. Грецьке походження терміна «метод» (μέθοδος) вказує на шлях дослідження чи пізнання, спосіб організації теоретичного чи практичного пізнання дійсності, сукупність певних правил, способів, прийомів, норм пізнання та дії. Методичну базу авторського наукового дослідження становитимуть такі групи методів: теоретичні, емпіричні, комплексні, економетричні, експертні, прогностичні, методи побудови інтегральних індикаторів.

Заключним етапом авторської методології є розробка концептуальних положень політики мінімізації загроз розвитку інтелектуального потенціалу та напрямів нарощування інтелектуального потенціалу України. На нашу думку, важливим напрямом продуктивного використання та розвитку інтелектуального потенціалу в контексті економічної безпеки є перехід національної економіки на соціально-безпечовий шлях розвитку. Такий перехід передбачає трансформацію методологічних підходів до формування нових цілей соціально-

безпекової політики і ґрунтується на: комплексності, паритетності соціальних та безпекових цілей; пріоритетності критеріїв соціально-безпекової ефективності для державного фінансування науково-технічних і безпекових програм; гнучкості соціально-безпекових цілей, їх мобільності та мінливості залежно від змінюваних соціально-безпекових проблем держави.

Для реалізації поставлених завдань необхідно реформувати державну політику, спрямувавши її на активізацію процесів нагромадження і розвитку інтелектуального потенціалу, забезпечення єдності соціально-економічного простору України, зміцнення економічної безпеки держави.

ВИСНОВКИ

Отже, методологія дослідження інтелектуального потенціалу в контексті економічної безпеки є сукупністю теоретичних положень, викладених у певній логічній послідовності, що забезпечують конкретність, поетапність та обґрунтованість наукового дослідження. На основі загальнонаукових і специфічних принципів авторська методологія розкриває сутнісні характеристики низки наукових підходів до виявлення взаємовпливу інтелектуального потенціалу та системи економічної безпеки. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Кравець А. С.** Методология науки / А. С. Кравець. – Воронеж : ВГУ, 1991. – 146 с.
2. Методология: вчера, сегодня, завтра : в 3-х т. / Ред.-сост. Г. Г. Крылов, М. С. Хромченко. – М. : Изд-во Школы Культурной Политики, 2005.
3. Философский словарь : к изучению дисциплины / Под ред. М. М. Розенталя, П. Ф. Юдина. – 3-е изд. – М. : Политиздат, 1972. – 432 с.
4. **Краевский В. В.** Методология научного исследования : [пособие для студентов и аспирантов гуманитарных ун-тов] / В. В. Краевский. – СПб. : СПбГУП, 2001. – 278 с.
5. **Масюкова Н. А.** Проектирование в образовании / Н. А. Масюкова / Под. ред. проф. Б. В. Пальчевского. – Минск : Технопринт, 1999. – 354 с.
6. Основи методології та організації наукових досліджень : [навчальний посібник для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнктів] / За ред. А. Є. Конверського. – К. : ЦУЛ, 2010. – 352 с.
7. **Шейко В. М.** Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. – 6-те вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2008. – 310 с.
8. **Ревак І. О.** Інтелектуальний потенціал у процесах структурної трансформації економіки України / І. О. Ревак // Науковий вісник. Фінанси, банки, інвестиції. – 2013. – № 6 (25). – С. 106–110.
9. **Новиков А. М.** О предмете и структуре методологии / А. М. Новиков, Д. А. Новиков // Мир образования – образование в мире. – 2008. – № 1. – С. 32–40.

REFERENCES

- Filosofskiy slovar: k izucheniyu distsipliny* [Philosophical Dictionary: to study the discipline]. Moscow: Politizdat, 1972.
- Kravets, A. S. *Metodologiya nauki* [The methodology of science]. Voronezh: VGU, 1991.
- Kraevskiy, V. V. *Metodologiya nauchnogo issledovaniya* [The methodology of scientific research]. St. Petersburg: SPbGUP, 2001.

Metodologiya: vchera, segodnya, zavtra [Methodology: yesterday, today and tomorrow]. Moscow: Izd-vo Shkoly Kulturnoy Politiki, 2005.

Masiukova, N. A. *Proektirovanie v obrazovanii* [Design education]. Minsk: Tekhnoprint, 1999.

Novikov, A. M., and Novikov, D. A. "O predmete i strukture metodologii" [On the subject structure and methodology]. *Mir obrazovaniya – obrazovanie v mire*, no. 1 (2008): 32-40.

Osnovy metodologii ta orhanizatsii naukovykh doslidzhen [Fundamentals and methodology of scientific research]. Kyiv: TsUL, 2010.

Revak, I. O. "Intelektualnyi potentsial u protsesakh strukturnoi transformatsii ekonomiky Ukrainy" [The intellectual potential in the process of structural transformation of the economy of Ukraine]. *Naukovyi visnyk. Finansy, banky, investytsii*, no. 6 (25) (2013): 106-110.

Sheiko, V. M., and Kushnarenko, N. M. *Orhanizatsiia ta metodyka naukovo-doslidnytskoi diialnosti* [The organization and methods of scientific research]. Kyiv: Znannia, 2008.

ДОСЛІДЖЕННЯ ІСНУЮЧИХ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ КАТЕГОРІЙ «РИЗИК», «УПРАВЛІННЯ» ТА «УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ»

© 2015 ПОСОХОВ І. М., ЖАДАН Ю. В.

УДК 338.24

Посохов І. М., Жадан Ю. В. Дослідження існуючих наукових підходів до визначення категорій «ризик», «управління» та «управління ризиками»

Виникнення ризиків виробничо-господарської діяльності підприємств і високий їх ступінь характерні для будь-якої економіки, але особливо актуальні для України в умовах нестабільного економічного та політичного середовища та інформаційної невизначеності. У статті досліджено визначення категорій «ризик», «управління», погляди науковців на категорію «управління ризиками», запропоновано авторське визначення категорії «управління ризиками» як сукупності системно-організаційних процедур по досягненню величини ризику в певних межах – це багатоступінчастий процес (оцінка та аналіз ризиків підприємства, ресурсне забезпечення, прийняття рішень з управління бізнес-ризиками, інформаційна підтримка прийняття рішень, розробка рекомендацій та механізмів зі зниження ризиків, впровадження системи управління ризиками промислових підприємств, моніторинг ризиків), який має своєю економічною метою зменшити або компенсувати збиток для об'єкта при настанні несприятливих подій. З погляду технології, управління ризиками – діяльність організації, що має бути спрямована на оцінку ймовірності ризиків і скорочення до мінімуму втрат внаслідок їх прояву, тобто уникнення, пом'якшення впливів ризиків на результати діяльності підприємства.

Ключові слова: ризик, управління, управління ризиками, система управління ризиками, ризики промислових підприємств.

Табл.: 4. **Бібл.:** 33.

Посохов Ігор Михайлович – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри організації виробництва та управління персоналом, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Багалия, 21, Харків, 61002, Україна)

E-mail: dglaz04@mail.ru

Жадан Юлія Володимирівна – аспірантка кафедри організації виробництва та управління персоналом, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Багалия, 21, Харків, 61002, Україна)

E-mail: gaidus@mail.ua

УДК 338.24

UDC 338.24

Посохов И. М., Жадан Ю. В. Исследование существующих научных подходов к определению категорий «риск», «управление» и «управление рисками»

Возникновение рисков производственно-хозяйственной деятельности предприятий и высокий их уровень характерны для любой экономики, но особенно актуальны для Украины в условиях нестабильной экономической и политической среды и информационной неопределенности. В статье изучены определения категорий «риск», «управление», взгляды ученых на категорию «управление рисками», предложено авторское определение категории «управление рисками» как совокупности системно-организационных процедур по достижению величины риска в определенных пределах – это многоступенчатый процесс (оценка и анализ рисков предприятия, ресурсное обеспечение, принятие решений по управлению бизнес-рисками, информационная поддержка принятия решений, разработка рекомендаций и механизмов по снижению рисков, внедрение системы управления рисками промышленных предприятий, мониторинг рисков), который имеет своей экономической целью уменьшить или компенсировать ущерб для объекта при наступлении неблагоприятных событий. С точки зрения технологии, управление рисками – деятельность организации, которая должна быть направлена на оценку вероятности рисков и сокращение до минимума потерь вследствие их проявления, то есть избегание, смягчение воздействий рисков на результаты деятельности предприятия.

Ключевые слова: риск, управление, управление рисками, система управления рисками, риски промышленных предприятий.

Табл.: 4. **Библ.:** 33.

Посохов Игорь Михайлович – доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры организации производства и управления персоналом, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт» (ул. Багалея, 21, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: dglaz04@mail.ru

Жадан Юлия Владимировна – аспирантка кафедры организации производства и управления персоналом, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт» (ул. Багалея, 21, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: gaidus@mail.ua

Posokhov I. M., Zhadan Iu. V. Study on Existing Scientific Approaches to the Definition of Categories of «Risk», «Management», and «Risks Management»

Both emergence of operating risks in the economic activity of enterprises and high level of such risks are inherent for any economy, these also are specifically topical for Ukraine in terms of economic-political instability of environment as well as information uncertainty. The article studies the definitions of categories of «risk», «management», the views of scholars on the category of «risks management», provides the authors' definition of category of «risks management» as a totality of system-organizational arrangements to achieve the magnitude of risk within certain limits, as a multi-stage process (evaluation and analysis of enterprise risks, provision of resources, decision-making on the management of business risks, information support of decision-making, development of recommendations and mechanisms for reducing risks, implementation of the risk management system for industrial enterprises, monitoring of risks), economic aim of which is to reduce or compensate disbenefit for an object upon the occurrence of adverse events. In terms of technology, the risks management consists in the organization's activities, which should be focused on evaluation of the likelihood of risks and on minimizing losses as result of the risks' manifestations, i.e. avoidance, mitigation of risks impact on the performance of enterprise.

Keywords: risk, management, risks management, risk management system, risks of industrial enterprises.

Tabl.: 4. **Bibl.:** 33.

Posokhov Igor M. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Professor, Department of the Organization of Production and Personnel Management, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (vul. Bahaliia, 21, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: dglaz04@mail.ru

Zhadan Iuliya V. – Postgraduate Student, Department of the Organization of Production and Personnel Management, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (vul. Bahaliia, 21, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: gaidus@mail.ua

Виникнення ризиків виробничо-господарської діяльності підприємств і високий їх ступінь характерні для будь-якої економіки, але особливо актуальні для України в умовах нестабільного економічного та політичного середовища та інформаційної невизначеності. Для вдосконалення процесу управління ризиками промислових підприємств в умовах невизначеності необхідно провести дослідження існуючих наукових підходів до визначення понять «ризик», «управління» та «управління ризиками». Актуальність окресленої проблеми та практичне значення вплинули на вибір теми наукового дослідження.

Теоретико-методичні та практичні основи управління та управління ризиками підприємства знайшли відображення в роботах відомих учених, а саме: А. Альгіна [1], В. Вітлінського [3], П. Грабового [4], В. Гранатурова [5], О. Десятнюк [7], О. Кузьміна [13], М. Мескона [15], Н. Тихомирова [22] та інших. Ними було розглянуто й розкрито сутність ризику, інструменти управління ризиками, питання класифікації ризику, практичні аспекти управління ризиками. Однак під час дослідження сучасних наукових робіт було встановлено, що у наш час немає чіткого підходу до визначення категорії «управління ризиками», що значно ускладнює впровадження цієї системи на підприємстві. Тому вважаємо за необхідне зосередити увагу на дослідженні та визначенні категорій «ризик» та «управління ризиками». Таким чином, метою статті є дослідження та узагальнення існуючих підходів до визначення категорії «управління ризиками» на основі розкриття сутності категорій «ризик», «управління» та «управління ризиками».

Виробнича діяльність будь-якого підприємства пов'язана з господарчими, технологічними, операційними, організаційними, інфляційними, податковими ри-

зиками, мінімізація яких забезпечує стабільність операційної діяльності, безперервність та ефективність бізнесу. Необхідна умова ефективності будь-якої економічної системи – це економічна свобода, що передбачає наявність у суб'єктів певної сукупності прав, які гарантують самостійне прийняття рішень, що одночасно є джерелом невизначеності та ризику.

Поняття «ризик» у теоретичних дослідженнях відноситься до ситуацій, в яких є можливість настання деяких небажаних подій. У наукових і прикладних дослідженнях термін має багато значень, наприклад: ризик – це небажаний випадок, який може відбутися або не відбутися; ризик – це причина небажаної події, яка може відбутися або не відбутися; ризик – це ймовірність небажаної події, яка може відбутися або не відбутися; ризик – це статистичний показник вірогідності настання небажаних подій; ризик – поняття, що означає факт того, що рішення прийнято за умов відомих ймовірностей («рішення в умовах ризику») [1, с. 65]. Четверте є стандартним визначенням ризику у професійному аналізі ризику. Термін «ризик» часто означає числовий показник небезпеки, що отриманий множенням ймовірності небажаних подій на міру його збитку.

Ризик можливий тільки тоді, коли є невизначеність. Ситуація ризику означає, що ми повинні знати про цю невизначеність. Інформованість про ризик є дуже важливим моментом у побудові взаємозв'язку між ризикованою ситуацією і діяльністю. Чим більше обізнаність про можливі альтернативи, тим більше шансів вийти переможцем [1, с. 65].

Результати дослідження різних визначень поняття сутності категорії «ризик», наданих вітчизняними та закордонними науковцями, наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Підходи до визначення сутності категорії «ризик»

Автор(-и), джерело	Визначення
1	2
Вітлінський В. [3]	Ризик – є вартісним вираженням імовірної події, що може привести до збитків і виникає через відхилення фактичних даних від оціночних щодо нинішнього стану й майбутнього розвитку системи
Грабовий П. [4]	Ризик – це ймовірність втрати підприємством частини своїх ресурсів, недоотримання доходів чи виникнення втрат у результаті здійснення певної виробничої, фінансової або іншої діяльності
Райзберг Б. [20]	Ризик – небезпека виникнення непередбачених втрат очікуваного прибутку, доходу або майна, коштів у зв'язку з випадковим зміною умов економічної діяльності, несприятливими обставинами.
Івченко І. [10]	Ризик – небезпека виникнення непередбачуваних втрат очікуваного прибутку
Десятнюк О. [7]	Ризик – поява небезпеки або непевності в різних сферах господарської діяльності та суспільно-економічного буття
Подчесова В. [17]	Ризик – це ймовірнісні негативні зміни в стані функціонування в разі виникнення небажаних та можливо непередбачених подій, пов'язані з проявом конкурентної боротьби
Гриценко Л. [6]	Ризик – економічна категорія, що характеризує ймовірнісну оцінку об'єктивної загрози
Козьменко О. [11]	Ризик – джерело можливості збитку
Самсонов М. [21]	Ризик – можливість порушення функціональної взаємодії складових елементів системи, внаслідок чого виникає ймовірність виведення її з рівноваги чи взагалі розвалу
Дзюблюк О., Михайлюк Р. [8]	Ризик – невизначеність, в якій приймаються рішення

1	2
Дж. Блек [27]	Ризик – ситуація, коли результат якої-небудь дії не очевидний і неоднозначний і може бути кілька результатів. Ризик – опис невизначеності в ситуації, коли фактичний результат якої-небудь дії точно невідомий і передбачається, що він буде визначений в результаті випадкового вибору з декількох можливих варіантів, розподіл котрих відомо

Джерело: узагальнено авторами.

У вітчизняній і зарубіжній літературі існують різні підходи та думки з приводу визначення сутності категорії «ризик». Пояснюється це складністю і багатогранністю даного феномена, використанням його для позначення різних економічних явищ, недосконалою розробленістю заходів, що стимулюють застосування ризику в реальній господарській практиці й управлінській діяльності [19, с. 89]. Як бачимо з табл. 1, окремі науковці, такі як В. В. Вітлінський, П. Г. Грабовий, І. Ю. Івченко, Б. А. Райзберг, вважають, що ризик – це небезпека або втрата, тобто пов'язують його лише з негативними наслідками, які він може нанести підприємству. Дещо інша точка зору у О. Десятнюк, В. Подчесової, Л. Гриценко, О. Козьменко, М. Самсонова та інших. Вони вважають, що ризик є лише можливістю небезпеки, негативних змін, функціональної взаємодії складових елементів системи, тобто характеристика ризику не є однозначно негативною, а являє собою лише можливість негативного наслідку. Багато авторів, серед яких О. Дзюблюк, Р. Михайлюк, Дж. Блек, пов'язують ризик з невизначеністю, в умовах якої приймаються рішення, і вважають ризик ситуативною характеристикою. Результати аналізу сучасних зарубіжних джерел та підходів зарубіжних авторів до визначення сутності категорії «ризик» наведено в табл. 2.

На підставі проаналізованих наукових досліджень та публікацій було запропоновано визначення поняття «ризик»: ризик – невід'ємна умова функціонування промислових підприємств з імовірнісними наслідками, що виражається в можливості отримання як негативного (небажаного) результату, так і позитивного результату (можливості збільшення прибутку підприємства в умовах невизначеності та ризику). На відміну від існуючих визначень досліджуваного поняття авторами використано підхід, який визначає ризик як ступінь відхилення від бажаного результату, який можливо розра-

хувати через систему показників, що перебувають у відхиленні фактичного результату від запланованого.

На наступному етапі дослідження розглянемо існуючі визначення поняття сутності категорії «управління». Результати аналізу наведено в табл. 3.

Згідно з табл. 3 можна запропонувати загальне визначення категорії «управління»: управління – це сукупність заходів для цілеспрямованого впливу на процеси та системи виробничо-господарських одиниць з метою забезпечення умов успішного функціонування та розвитку в умовах невизначеності.

Щоб дати уточнене визначення категорії «управління ризиками», спочатку було проаналізовано, як визначають його інші науковці (табл. 4).

Таким чином, вважаємо, що під визначенням категорії «управління ризиками» слід розуміти: сукупність системно організаційних процедур по досягненню величини ризику в певних межах – це багатоступінчастий процес (оцінка та аналіз ризиків підприємства, ресурсне забезпечення, прийняття рішень з управління бізнес-ризиками, інформаційна підтримка прийняття рішень, розробка рекомендацій та механізмів зі зниження ризиків, впровадження системи управління ризиками промислових підприємств, моніторинг ризиків), який має своєю економічною метою зменшити або компенсувати збиток для об'єкта при настанні несприятливих подій. Кінцева мета управління ризиком полягає в отриманні прибутку при оптимальному, прийнятному для підприємця співвідношенні прибутку і ризику, тобто умовах фінансової стійкості підприємницьких структур.

ВИСНОВКИ

Наведений вище аналіз категорії «ризик» дозволяє зробити висновок, що дане явище дуже багатомірне і неоднозначне, має специфічні особливості.

Таблиця 2

Підходи зарубіжних авторів до визначення сутності категорії «ризик»

Автор(-и), джерело	Визначення
Haimes Y. [32]	Ризик – визначення, зворотне стійкості
Musman S., Agbolosu S. [28]	Ризик – величина, яка залежить як від ймовірності події, так і від зміни в цінності, коли ці події відбуваються, ми можемо їх виміряти
Ayyub B. [29]	Ризик – збереження невизначеності, що деяка безліч порушень може відбутися в деякі встановлені терміни
Garvey P. [31]	Ризик – подія, яка, якщо відбувається, негативно впливає на здатність проекту досягати своїх підсумкових цілей
Risk Identification [33]	Ризик – подія, що за своєю природою носить імовірнісний характер і має небажані наслідки

Джерело: узагальнено авторами.

Таблиця 3

Підходи до визначення сутності категорії «управління»

Автор(-и), джерело	Визначення
Балджи М. [2, с. 198]	Мистецтво та наука, спрямовані на забезпечення умов успішного функціонування будь-якої виробничо-господарської одиниці в умовах ризику
Урбанович А. [23, с. 35]	Направлений вплив на систему чи окремі процеси, що в ній відбуваються, для зміни її стану чи надання їй нових властивостей і якостей
Мескон М., Альберт М., Хедоурі Ф. [15, с. 38]	Процес планування, організації, мотивації та контролю, який є необхідний для формування та досягнення цілей організації
Хеддервик К. [25, с. 107]	Сукупність взаємопов'язаних дій, обраних на підставі певної інформації та спрямованих на підтримку чи покращення функціонування об'єкта управління відповідно до поставлених цілей
Кузьмін О. [13, с. 104]	Цілеспрямована дія на об'єкт з метою змінити його стан або поведінку у зв'язку зі зміною обставин
Кравченко В. [12, с. 5]	Вид діяльності, спрямований на працівників організації з метою координації їх дій для досягнення поставлених перед організацією цілей

Джерело: узагальнено авторами.

Таблиця 4

Підходи до визначення сутності категорії «управління ризиками»

Автор(и), джерело	Визначення
Carlo V. di Florio, Goguen G. A. and Feringa A [30]	Управління ризиками – забезпечення ефективних процесів для виявлення, оцінки, пом'якшення та управління ризиками відповідності та етики в масштабах всієї організації. Управління ризиками – процес виявлення ризиків, оцінки ризику та вжиття заходів щодо зниження ризику до прийняттого рівня
Устенко О. [24, с. 43]	Управління ризиками – процес впливу на суб'єкт господарської діяльності, при якому забезпечується максимально широкий діапазон охоплення можливих ризиків, їх розумне (обґрунтоване) прийняття і зведення ступеня їх впливу на нього до мінімально можливих меж, а також розробка стратегії поведінки даного суб'єкта в разі реалізації конкретних видів ризиків
Шегда А., Голованенко М. [26, с. 212]	Управління ризиками – управління, спрямоване на попередження можливих серйозних ускладнень у ринковій діяльності підприємства або максимально оперативне та ефективне усунення наслідків таких ускладнень, забезпечення стабільного, успішного господарювання. Також управління ризиками – сукупність методів, прийомів і заходів, що дають змогу певною мірою прогнозувати настання ризикових подій і вживати заходів щодо їх запобігання або зниження негативних наслідків їх настання
Тихомиров Т., Тихомирова Т. [22, с. 246]	Управління ризиками – різновид управлінської діяльності з визначення, обґрунтування та впровадження в практику комплексу заходів, спрямованих на зменшення ризикових витрат, що представляють собою суму витрат, зроблених з метою зниження ризиків, і рівнів ризиків, які залишилися після їх впровадження
Гранатуров В. [5, с. 7]	Управління ризиками можна охарактеризувати як сукупність методів, прийомів, заходів, що дозволяють певною мірою прогнозувати настання ризикованих подій і вживати заходів щодо виключення або зниження негативних наслідків їх настання
Мамаєва Л. [14, с. 49]	Управління ризиками – процес ідентифікації та оцінки ризику з послідуємим вибором способу дії виходячи з наявності альтернативних варіантів вибору
Покровський А. [18, с. 73]	Управління ризиками – цілеспрямований пошук і організація роботи по зниженню ступеня ризику, мистецтво отримання доходу (виграшу, прибутку) у невизначеній господарській ситуації
Єрмасова Н. [9, с. 193]	Управління ризиками – це наука і мистецтво управління ризиком інвестиційної діяльності, засновані на довгостроковому прогнозуванні, стратегічному плануванні, виробленні обґрунтованої концепції і програми адаптованої до невизначеності системи підприємництва, що дозволяє не допускати або зменшувати несприятливий вплив на результати відтворення стохастичних факторів і головне – отримувати в кінцевому рахунку високий дохід
Окольнішникова І., Каточков Е. [16]	Управління ризиком – комплексний аналіз ризиків, пов'язаних з діяльністю підприємства, і розробка ефективних механізмів управління ризиками з ціллю забезпечення сталого розвитку та підвищення конкурентоспроможності

Джерело: узагальнено авторами.

Сформовано уточнене визначення категорії «ризик» як невід'ємної умови функціонування промислових підприємств з імовірнісними наслідками, що виражається в можливості отримання як негативного, так і позитивного результату. Підкреслено відміну авторського від існуючих визначень досліджуваного поняття.

На підставі дослідження визначень категорій «ризик», «управління», а також поглядів інших науковців на категорію «управління ризиками» запропоновано авторське визначення категорії «управління ризиками» – сукупність системно організаційних процедур з досягнення величини ризику в певних межах, який має своєю економічною метою зменшити або компенсувати збиток для об'єкта при настанні несприятливих подій.

З погляду технології (алгоритму дій) управління ризиками – діяльність організації має бути спрямована на оцінку ймовірності ризиків і скорочення до мінімуму втрат, внаслідок прояву цих ризиків, тобто уникнення, пом'якшення впливів ризиків на результати діяльності підприємства.

Одна з найважливіших функцій управління – створення умов, необхідних для подальшого успішного функціонування підприємств, тому на вітчизняних підприємствах основним орієнтиром менеджменту повинна бути не максимізація прибутку, а прибутковість підприємств на підставі успішного управління ризиками, що в перспективі забезпечить найбільшу фінансову стійкість підприємницьких структур. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Альгин А. П. Риск и его роль в общественной жизни / А. П. Альгин. – М.: Мысль, 1989. – 188 с.
2. Балджи М. Д. Удосконалення процесу управління економічними ризиками при прийнятті народногосподарських рішень / М. Д. Балджи // Вісник соціально-економічних досліджень. – Одеса, 2013. – Вип. 4 (51). – С. 197–204.
3. Вітлінський В. В. Ризикологія в економіці та підприємстві: монографія / В. В. Вітлінський, П. І. Великоіваненко. – К.: КНЕУ, 2004. – 480 с.
4. Грабовой П. Г. Управление рисками в недвижимости: учебник / П. Г. Грабовой, С. А. Болотин, К. П. Грабовой / Под общ. ред. П. Г. Грабового. – М.: Проспект, 2012. – 424 с.
5. Гранатуров В. М. Аналіз підприємницьких ризиків: проблеми визначення, класифікації та кількісні оцінки: монографія / В. М. Гранатуров, І. В. Литовченко, С. К. Харічков; за наук. ред. В. М. Гранатурова. – Одеса: Ін-т проблем ринку та екон.-екол. досліджень НАН України, 2003. – 164 с.
6. Гриценко Л. Л. Науково-методичний підхід до оцінювання ризиків інноваційних проектів державно-приватного партнерства / Л. Л. Гриценко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2015. – № 1. – С. 96–106.
7. Десятнюк О. Дефініція ризику податкової системи / О. Десятнюк // Світ фінансів. – 2007. – № 4. – С. 24–34.
8. Дзюблюк О. В. Фінансова стійкість банків як основа ефективного функціонування кредитної системи: монографія / О. В. Дзюблюк, Р. В. Михайлюк. – Тернопіль: Тернограф, 2009. – 316 с.
9. Ермасова Н. Б. Риск-менеджмент организации: учебно-практическое пособие / Н. Б. Ермасова. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2013. – 380 с.
10. Івченко І. Ю. Моделювання економічних ризиків і ризикових ситуацій / І. Івченко. – К.: Центр учбової літератури. – 2007. – 344 с.
11. Козьменко О. В. Філософські аспекти формування поняття ризику / О. В. Козьменко, С. М. Гвоздюкова // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2014. – Вип. 38. – С. 6–13.
12. Кравченко В. О. Основи менеджменту: навчальний посібник / В. О. Кравченко – Одеса: Атлант, 2012. – 211 с.
13. Кузьмін О. Є. Основи менеджменту / О. Є. Кузьмін, О. Г. Мельник. – К.: Академвидав, 2007. – 464 с.
14. Мамаева Л. Н. Управление рисками: учебное пособие / Л. Н. Мамаева. – 2-е изд. – М.: Дашков и К, 2012. – 256 с.
15. Мескон М. Х. Основи менеджмента / М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури / Пер. с англ., 3-е изд. – М.: Вильямс, 2009. – 672 с.
16. Окольнішникова І. Ю. Концептуальні основи формування і розвитку системи риск-менеджмента організації / І. Ю. Окольнішникова, Е. В. Катоцьков // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Экономика и менеджмент. – 2013. – № 2. – С. 131–136.
17. Подчесова В. Ю. Управління кредитним ризиком банку: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / В. Ю. Подчесова. – Суми, 2009. – 19 с.
18. Покровский А. К. Риск-менеджмент на предприятиях промышленности и транспорта: учебное пособие / А. К. Покровский. – М.: Кнорус, 2011. – 160 с.
19. Посохов І. М. Теоретичні та практичні аспекти управління ризиками корпорацій: монографія / І. М. Посохов. – Х.: ПВПП «Слово», 2014. – 499 с.
20. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – 6-е изд., испр. – М.: ИНФРА-М, 2011. – 512 с.
21. Самсонов М. І. Системний ризик у контексті реалізації дистанційного моніторингу діяльності банків / М. І. Самсонов // Бізнес Інформ. – 2013. – № 2. – С. 272–275.
22. Тихомиров Н. П. Риск-анализ в экономике / Н. П. Тихомиров, Т. М. Тихомирова. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2010. – 318 с.
23. Урбанович А. А. Психология управления: учебное пособие / А. А. Урбанович. – Мн.: Харвест, 2004. – 640 с.
24. Устенко О. Л. Теорія економічного ризику: монографія / О. Л. Устенко. – К.: МАУП, 1997. – 164 с.
25. Хеддервик К. Финансовый и экономический анализ деятельности предприятий / К. Хеддервик / Пер. с англ. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 192 с.
26. Шегда А. В. Ризики в підприємстві: оцінювання та управління: навчальний посібник / А. В. Шегда, М. В. Голованенко; за ред. А. В. Шегди. – К.: Знання, 2008. – 271 с.
27. Экономика: толковый словарь / Дж. Блэк, общая редакция: д. э. н. Осадчая И. М. – М.: ИНФРА-М, 2000 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://dic.academic.ru/contents.nsf/econ_dict/
28. Musman, S. A Measurable Definition of Resiliency Using “Mission Risk” as a Metric / Scott Musman, Seli Agbolosu-Amison. – MITRE Corporation, February, 2014 [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.mitre.org/sites/default/files/publications/resiliency-mission-risk-14-0500.pdf>
29. Ayyub, B. M. Systems Resilience for Multi-Hazard Environments: Definition, Metrics and Valuation for Decision Making / B. M. Ayyub // Risk Analysis. – 2013. – No. 1. – P. 1–16.
30. Di Florio, C. Risk Management Guide for Information Technology System / Carlo V. di Florio, Goguen A., and Feringa A. – National Institute of Standards and Technology, July 2002, Special Publication 800-30, p. 1.
31. Garvey, P. R. Analytical Methods for Risk Management: A Systems Engineering Perspective / P. R. Garvey. – London: Chapman-Hall, New York: CRC-Press, 2008. – 283 p.

- 32. Haimes, Y. Y.** On the Definition of Resilience in Systems / Yacov Y. Haimes // *Risk Analysis*. – 2009. – Vol. 29, No. 4. – P. 498–501.
- 33. The MITRE Institute, Risk Identification** [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.mitre.org/publications/systems-engineering-guide/acquisition-systems-engineering/risk-management/risk-identification>

REFERENCES

- Algin, A. P. *Risk i ego rol v obshchestvennoy zhizni* [Risk and its role in public life]. Moscow: Mysl, 1989.
- Ayyub, B. M. "Systems Resilience for Multi-Hazard Environments: Definition, Metrics and Valuation for Decision Making". *Risk Analysis*, no. 1 (2013): 1-16.
- Blek, Dzh. "Ekonomika: tolkovyy slovar" [Economy: Dictionary]. http://dic.academic.ru/contents.nsf/econ_dict/
- Baldzhy, M. D. "Udoskonalennia protsesu upravlinnia ekonomichnykh ryzykamy pry pryiniatti narodnohospodarskykh rishen" [Improvement of the management in taking economic risks of economic decisions]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, no. 4 (51) (2013): 197-204.
- Desiatniuk, O. "Definitsiia ryzyku podatkovoi systemy" [The definition of risk tax system]. *Svit finansiv*, no. 4 (2007): 24-34.
- Dziubliuk, O. V., and Mykhailiuk, R. V. *Finansova stiikist bankiv iak osnova efektyvnoho funktsionuvannia kredytnoi systemy* [The financial stability of banks as a basis for the effective functioning of the credit system]. Ternopil: Ternohraf, 2009.
- Di Florio, C. V., Goguen, A., and Feringa, A. "Risk Management Guide for Information Technology System". *National Institute of Standards and Technology, Special Publication 800-30*, July (2002).
- Ermasova, N. B. *Risk-menedzhment organizatsii* [Risk management organization]. Moscow: Izdatel'sko-torgovaia korporatsiya «Dashkov i K», 2013.
- Grabovoy, P. G., Bolotin, S. A., and Grabovoy, K. P. *Upravlenie riskami v nedvizhimosti* [Risk management in real estate]. Moscow: Prospekt, 2012.
- Garvey, P. R. *Analytical Methods for Risk Management: A Systems Engineering Perspective*. London; New York: Chapman-Hall; CRC-Press, 2008.
- Hrytsenko, L. L. "Naukovo-metodychni pidkhid do otsiniuvannia ryzykiv innovatsiinykh proektiv derzhavno-pryvatnoho partnerstva" [Scientific and methodical approach to risk assessment of innovative projects of public-private partnerships]. *Marketynh i menedzhment innovatsii*, no. 1 (2015): 96-106.
- Hranaturov, V. M., Lytovchenko, I. V., and Kharichkov, S. K. *Analiz pidpriemnytskykh ryzykiv: problemy vyznachennia, klasyfikatsii ta kilkisni otsinky* [Analysis of business risks: problems of definition, classification and quantitative evaluation]. Odesa: In-t problem rynku ta ekon.-ekol. doslidzhen NAN Ukrainy, 2003.
- Haimes, Y. Y. "On the Definition of Resilience in Systems". *Risk Analysis*, vol. 29, no. 4 (2009): 498-501.
- Ivchenko, I. Yu. *Modeliuvannia ekonomichnykh ryzykiv i ryzykovykh sytuatsii* [Simulation economic risks and risk situations]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2007.
- Kheddervik, K. *Finansovyy i ekonomicheskyy analiz deyatel'nosti predpriyatiy* [The financial and economic analysis of enterprises]. Moscow: Finansy i statistika, 1996.
- Kozmenko, O. V., and Hvozduikova, S. M. "Filosofski aspekty formuvannia poniattia ryzyku" [The philosophical aspects of the concept of risk]. *Problemy i perspektivy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy*, no. 38 (2014): 6-13.
- Kravchenko, V. O. *Osnovy menedzhmentu* [Principles of Management]. Odesa: Atlant, 2012.
- Kuzmin, O. Ye., and Melnyk, O. H. *Osnovy menedzhmentu* [Principles of Management]. Kyiv: Akademvydav, 2007.
- Meskon, M. Kh., Albert, M., and Khedouri, F. *Osnovy menedzhmenta* [Fundamentals of Management]. Moscow: Viliams, 2009.
- Musman, S., and Agbolosu-Amison, S. "A Measurable Definition of Resiliency Using "Mission Risk" as a Metric". <https://www.mitre.org/sites/default/files/publications/resiliency-mission-risk-14-0500.pdf>
- Mamaeva, L. N. *Upravlenie riskami* [Management of risks]. Moscow: Dashkov i K, 2012.
- Okolnishnikova, I. Yu., and Katochkov, E. V. "Kontseptualnye osnovy formirovaniya i razvitiya systemy risk-menedzhmenta organizatsii" [Conceptual bases of formation and development of the risk management organization]. *Vestnik Yuzhno-Uralskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya «Ekonomika i menedzhment»*, no. 2 (2013): 131-136.
- Posokhov, I. M. *Teoretychni ta praktychni aspekty upravlinnykh ryzykamy korporatsii* [Theoretical and practical aspects of risk management corporations]. Kharkiv: PVPP «Slovo», 2014.
- Podchesova, V. Yu. "Upravlinnia kredytnym ryzykom banku" [Credit risk management of the bank]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk* : 08.00.08, 2009.
- Pokrovskiy, A. K. *Risk-menedzhment na predpriyatiyakh promyshlennosti i transporta* [Risk management in industrial enterprises and transport]. Moscow: Knorus, 2011.
- Rayzberg, B. A., Lozovskiy, L. Sh., and Starodubtseva, E. B. *Sovremennyy ekonomicheskyy slovar* [Modern Dictionary of Economics]. Moscow: INFRA-M, 2011.
- Shehda, A. V., and Holovanenko, M. V. *Ryzyky v pidpriemnytstvi: otsiniuvannia ta upravlinnia* [Risks in business: evaluation and management]. Kyiv: Znannia, 2008.
- Samsonov, M. I. "Systemnyi ryzyk u konteksti realizatsii dys-tantsiynoho monitorynhu diialnosti bankiv" [Systemic risk in the context of remote monitoring of banks]. *Biznes Inform*, no. 2 (2013): 272-275.
- Tikhomirov, N. P., and Tikhomirova, T. M. *Risk-analiz v ekonomike* [Risk analysis in the economy]. Moscow: ZAO «Izd-vo «Ekonomika», 2010.
- "The MITRE Institute, Risk Identification". <http://www.mitre.org/publications/systems-engineering-guide/acquisition-systems-engineering/risk-management/risk-identification>
- Urbanovich, A. A. *Psikhologiya upravleniya* [Psychology of management]. Minsk: Kharvest, 2004.
- Ustenko, O. L. *Teoriia ekonomichnoho ryzyku* [The theory of economic risk]. Kyiv: MAUP, 1997.
- Vitlinskiy, V. V., and Velykoivanenko, P. I. *Ryzykologhiia v ekonomitsi ta pidpriemnytstvi* [Riskology in economics and business]. Kyiv: KNEU, 2004.

ОЦЕНКА ДОЛГОСРОЧНЫХ СТРАТЕГИЧЕСКИХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРОДУКЦИИ УКРАИНЫ

© 2015 ЛЯШЕВСКАЯ В. И.

УДК 338.2(477) : [338.3/4 : 339.137.2]

Ляшевская В. И. Оценка долгосрочных стратегических возможностей повышения конкурентоспособности продукции Украины

Целью статьи является выделение в практике государственного регулирования конкурентоспособности стабильно развивающихся стран тех факторов, которые в различных моделях рыночной экономики являются неизменными и составляют основу регулятивных функций государства в быстроменяющемся глобальном конкурентном поле мира. Представлены результаты собственного анализа достоинств и недостатков, формирующих конкурентоспособность украинских товаропроизводителей после вступления в ВТО. На этой основе автором обоснована и предложена трехмерная структурно-логическая модель совершенствования государственного регулирования конкурентоспособности с учетом воздействия скрытых долгосрочных временных факторов глобального характера. В этой модели разделены формы воздействия государства на стоимость (сумму абстрактного труда) и цену товара. Модель отличается от аналогичных разработок тем, что в ней выделены три разных блока, которые по-разному влияют на конкурентоспособность в современном глобальном мире. В модели использованы основные факторы производства хозяйствующих субъектов, формы долгосрочного государственного влияния на них в контексте последовательной смены технологических укладов. Существующие нормы и правила ВТО и ЕС выступают факторами и условиями внешней экономической среды.

Ключевые слова: глобальная конкурентоспособность, трехмерная структурно-логическая модель государственного регулирования конкурентоспособности, стоимость, себестоимость, экономический кризис, цена.

Рис.: 1. Библ.: 10.

Ляшевская Виктория Ивановна – аспирантка кафедры экономики и менеджмента, Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61077, Украина)

E-mail: lyashevskaya_vik@mail.ru

УДК 338.2(477) : [338.3/4 : 339.137.2]

Ляшевська В. І. Оцінка довгострокових стратегічних можливостей підвищення конкурентоспроможності продукції України

Метою статті є виділення в практиці державного регулювання конкурентоспроможності країн, що стабільно розвиваються, тих факторів, які в різних моделях ринкової економіки залишаються незмінними і складають основу регулятивних функцій держави в глобальному конкурентному полі світу, яке швидко змінюється. Подано результати власного аналізу переваг і недоліків, які формують конкурентоспроможність українських товаровиробників після вступу до СОТ. На цій основі автором обґрунтована і запропонована тривимірна структурно-логічна модель удосконалення державного регулювання конкурентоспроможності з урахуванням впливу прихованих довгострокових факторів часу глобального характеру. У цій моделі форми впливу держави поділені на вартість (суму абстрактної праці) та ціну товару. Модель відрізняється від аналогічних розробок тим, що в ній виділено три різні блоки, які по-різному впливають на конкурентоспроможність у сучасному глобальному світі. У моделі використані основні фактори виробництва суб'єктів господарювання, форми довгострокового державного впливу на них у контексті послідовної зміни технологічних укладів. Існуючі норми і правила СОТ та ЄС виступають факторами й умовами зовнішнього економічного середовища.

Ключові слова: глобальна конкурентоспроможність, тривимірна структурно-логічна модель державного регулювання конкурентоспроможності, вартість, собівартість, економічна криза, ціна.

Рис.: 1. Бібл.: 10.

Ляшевська Вікторія Іванівна – аспірантка кафедри економіки і менеджменту, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: lyashevskaya_vik@mail.ru

UDC 338.2(477) : [338.3/4 : 339.137.2]

Lyashevskaya V. I. Evaluation of the Long-Term Strategic Opportunities for Enhancing the Competitiveness of Ukrainian Products

The article is aimed at allocating, in the practice of the State regulation of competitiveness of the steadily developing countries, those factors which are intact in various models of market economies and constitute the basis of regulatory functions of the State in the rapidly changing global competitive field of the world. The results of author's own analysis of both the advantages and disadvantages, which form the competitiveness of Ukrainian producers after entry into the WTO, are presented. On this basis, the author has substantiated and suggested a three-dimensional structural-logic model of improving the State regulation of competitiveness, taking into consideration effects of the latent long-term time factors of a global nature. In this model, forms of influence by the State on both the cost (sum of abstract labor) and the price of goods have been divided. This model differs from the similar developments through allocating three different blocks, which differently impact the competitiveness in today's global world. In the model have been used the basic factors of production of economic entities, as well as forms of the long-term State influence on them in the context of a coherent change of technological modes. The existing norms and regulations of the WTO and the EU are used as factors and conditions of the external economic environment.

Keywords: global competitiveness, three-dimensional structural-logic model of the State regulation of competitiveness, cost, production cost, economic crisis, price.

Fig: 1. Bibl.: 10.

Lyashevskaya Viktoriya I. – Postgraduate Student, Department of Economics and Management, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: lyashevskaya_vik@mail.ru

Косени 2015 г. в Украине значительно выросла острота научных дискуссий, как среди ученых, так и в сфере бизнеса, относительно причин низкой конкурентоспособности отечественной продукции на внутреннем и внешнем рынках. При этом последствия членства Украины в ВТО понимаются по-разному. Поэтому целью авторского исследования является выделе-

ние в практике государственного регулирования конкурентоспособности стабильно развивающихся стран тех факторов, которые в различных моделях рыночной экономики являются неизменными и составляют основу регулятивных функций государства в быстроменяющемся глобальном конкурентном поле мира.

Изученные нами источники показывают, что исследователей этой проблемы можно условно разделить на три группы.

Первую группу составляют авторы тех работ, где возможности повышения конкурентоспособности продукции национального хозяйства отдельно взятой страны рассматриваются в отраслевом аспекте. Так, Абдикадирова А. основное влияние государства по поддержке ведущей отрасли Республики Казахстан – агропромышленного комплекса – предлагает решать на основе комплексного понимания долгосрочного развития этой отрасли в глобальном мире [1, с. 201–203]. Албойю К. на материалах Румынии конкурентоспособность в системе овощных поставок рассматривает через систему показателей, формирующих себестоимость и цену внутри страны на фоне сложившихся тенденций в ЕС [2, с. 241–244]. Такой же подход просматривается в автореферате кандидатской диссертации украинского исследователя Васильковской К. [3, с. 17–19].

Общим в работах этих исследователей является понимание обеспечения роста конкурентоспособности на уровне национального хозяйства дифференцированно по отраслям. При этом исходной методологической позицией выступает разный уровень соответствия базовых отраслей отдельно взятой страны мировому уровню. В сочетании с неодинаковой степенью экспортной ориентации отраслей Украины это формирует дифференцированную государственную поддержку конкурентоспособности в рамках сложившегося в мире отраслевого подхода.

При этом экономические интересы конкретных территорий, то есть регионов, выступают зависимыми от налоговых поступлений лидеров бизнеса конкретных отраслей. Этот подход, как нам представляется, отражает сложившуюся в экономической науке позицию, в соответствии с которой неодинаковый уровень конкурентоспособности продукции различных отраслей в каждой отдельно взятой стране диктует государству принятие тех решений на центральном уровне, которые обеспечивали бы расширение производства при достигнутом уровне ценовой конкурентоспособности.

Вторую группу исследователей представляют авторы работ, отражающих приоритетность не отраслевого, а регионального усиления поддержки товаропроизводителей государством. Так, например, Венгер В. конкуренцию черных металлов на региональных рынках Украины рассматривает в контексте эффективности существующей системы государственной поддержки отечественных товаропроизводителей [4, с. 91–95]. Кулиш И. предлагает конкурентоспособность территорий Украины рассматривать в контексте опыта Бразилии и Аргентины, где, как известно, исторически сформировались специализированные зоны по производству конкурентной промышленной и аграрной продукции [5, с. 173–176]. Макаренко М. в качестве главного фактора конкурентоспособности рассматривает имидж региона, понимая ключевую роль в этом феномене человеческого фактора и сырья [6, с. 180–188].

Регionalный подход, как известно, базируется на приоритетности в рыночной экономике более полного использования сырьевых и трудовых ресурсов. Прежде всего, в металлургии, химии, строительной индустрии, производстве и переработке сельскохозяйственного сырья, туризме и других составляющих национального хозяйства.

Для Украины, на наш взгляд, этот подход интересен тем, что в 2014 г. активно стали обсуждаться проблемы, связанные с децентрализацией управления. Как известно, при всем многообразии вариантов децентрализации сущностной основой при этом выступает перераспределение бюджетных средств с центра в регионы. Следствием такого процесса неизбежно станет увеличение возможностей государственных органов управления регионов влиять на конкурентоспособность своих товаропроизводителей. Разные страны на всех этапах исторического развития по-своему сочетали отраслевой и региональный подходы при реализации программ по повышению конкурентоспособности.

Третью группу представляют авторы работ, где в основе методологического подхода к повышению конкурентоспособности лежит оценка динамики ценовой ситуации на мировых глобальных рынках. Так, Павленко И. конкурентоспособность экономических систем на уровне макроэкономики отдельно взятой страны рассматривает в контексте объективной зависимости от изменений в глобальном экономическом пространстве [8, с. 161–165]. Молдован О. повышение конкурентоспособности украинских предприятий рассматривает через гармонизацию стимулов в нашей стране с правилами ЕС. При этом указанный автор исходит из объективной долгосрочной закономерности, суть которой заключается в расширении стимулов, устанавливаемых государством [7, с. 119–123]. Известный украинский ученый экономист Хвесик М. развитие национальной экономики рассматривает в контексте происходящих глобальных процессов, где государственные структуры отдельно взятой страны часть своих функций передают межгосударственным экономическим органам [9, с. 9–13]. Отметим, что в ЕС в 2012–2014 гг. функции наднациональных органов расширяются.

Основу предложений в сфере совершенствования государственного регулирования конкурентоспособности представители этой группы выделяет понимание объективных сужений возможностей любого отдельно взятого государства влиять на конкурентоспособность своих товаропроизводителей в рамках действующих правил ВТО. В них есть признаки качественно нового наполнения понятия «государственное регулирование конкурентоспособности». В частности функции государственной регуляторной политики включают все то, что вытекает из новых принципов разделения и кооперации труда в нынешних условиях глобализации.

В последние пять лет (2010–2015 гг.) в исследуемом процессе, на наш взгляд, выступают две новых тенденции на мировых рынках.

Первая тенденция иллюстрируется динамикой импорта США из Китая и других быстро развивающихся стран, именуемых «восточными тиграми». То есть,

реальная практика самой развитой и богатой страны мира – США показывает невозможность оградить свой внутренний рынок от реальных конкурентов. Хотя в этой стране, как известно, защитные меры имеют широкую систему дифференцированной гибкой реакции на изменения внутренних и внешних рынков.

Вторая тенденция состоит в увеличении набора экономических инструментов, регулирующих конкурентоспособность развитых стран мира, в долгосрочном периоде (10, 20 и более лет) этот процесс охватывает:

- ★ становление и освоение новых технологических укладов, которые, как известно, имеют чаще всего продолжительность 50–70 лет;
- ★ объединение финансового потенциала крупного частного бизнеса, прежде всего транснациональных компаний и государственных бюджетов всех уровней, при решении долгосрочных национальных проблем, связанных с транспортной инфраструктурой, энергетикой, разработкой новых месторождений и т. п.;
- ★ совершенствование механизмов государственного воздействия на углубление международного разделения и кооперации труда во всех сферах интеллектуальной деятельности.

В своей совокупности это позволяет усиливать точечное финансирование государственного бюджета всей цепочки НИОКР, где, как известно, на стадии фундаментальных исследований сохраняется высокий риск окупаемости инвестиций, что определяет доминирование их бюджетного финансирования.

Анализ публикаций ведущих украинских и зарубежных ученых показывает несовпадающие оценки причин и следствий наших неудач после вступления Украины в ВТО. Это относится к разочарованиям бизнеса и ученых, которые ожидали только положительных результатов от юридического членства Украины в этой организации. Как представляется автору, при этом не учитывалась реальная конкурентоспособность основных групп украинского экспорта и нарастание конкурентной борьбы на мировых рынках стран, чьи капитальные вложения в экспортные отрасли несоизмеримо больше, чем в Украине.

Прежде всего, это относится к ситуации на мировом рынке черных металлов, где основными конкурентами за последнее десятилетие (2005–2015 гг.), кроме России, стали Китай, Индия, Бразилия. Этот пример показывает, что если отдельно взятая страна, вступившая в ВТО, надеется только на получение преимуществ, но не заботится о технологическом перевооружении своих экспортных отраслей, то преимущество получают ее конкуренты на ее внутреннем рынке. Общим в системе государственного регулирования конкурентоспособности развитых стран в XXI в. выступает практика долгосрочного планирования научно-технического инновационного развития. Именно планирование как функция, выполняемая государственными органами исполнительной власти, определяет государственные приоритеты на уровне отраслей и производств бюджетного финансирования на длительный период 5–10 и более лет.

Особенностью авторского подхода выполненного исследования являются два исходные методологические положения. *Первое* состоит в условном разделении всех экономических инструментов государственного регулирования конкурентоспособности на две группы. Первую группу составляют те, которые обуславливают снижение стоимости, то есть суммы овеществленного абстрактного труда. Вторую группу составляют инструменты, влияющие на цены внутреннего рынка с ориентацией на защиту собственных товаропроизводителей, делая свой рынок труднодоступным для иностранных конкурентов.

Второе положение методологического характера состоит в признании в качестве аксиомы объективной необходимости сфокусированной в отраслевом измерении государственной поддержки тех ведущих отечественных производств (научно-производственных объединений, прежде всего), которые уже имеют высокий уровень конкурентоспособности. Этот подход базируется на признании мировым научно-технологическим сообществом за Украиной устойчивого лидирующего места (в кругу не многих стран мира) по ядерной энергетике, в аэрокосмической отрасли и ряде производств оборонного назначения. Таким образом, признание в качестве исходного методологического положения двух тесно связанных, но раздельно регулируемых государством процессов, расширяет возможности осмысления сущности новых причинно-следственных связей. Это актуально при нарастании импортных товаров и выработке антидемпинговой политики при сближении с ЕС.

Обратимся к содержанию базовых экономических категорий.

Стоимость – как известно, это категория, выражающая экономические отношения между людьми в условиях товарного производства. Стоимость товара определяется затратами абстрактного общественно необходимого труда на его производство. Как отмечают ведущие украинские ученые, абстрактный труд – это расходование рабочей силы вообще, в физиологическом понимании процесса, абстрагируясь от конкретной формы труда по его содержанию, профессии, прочего. Общим во всякой трудовой деятельности является то, что труженик расходует свою жизненную энергию, устает, требует восстановления своей способности к труду [10, с. 151].

Цена, как денежное выражение стоимости, может быть выше цены импортного аналога (как без использования демпинговых механизмов, так и с их использованием).

Стоимость товара может быть выше, чем у конкурентов, как минимум в трех различных ситуациях:

- 1) когда производство отдельно взятой страны отстает от конкурентов по технологическому укладу (например, выпуск двигателей при повышенном расходе топлива; доминирование тепловозов, которые в ведущих странах уже заменены электровозами второго и третьего поколений);
- 2) когда выпуск продукции по совокупным затратам находится на уровне среднемировых, но в ее структуре низкая производительность машинного труда. Это

может иметь место при использовании механизированных агрегатов, машин и механизмов старого типа, компенсировано (нивелировано) заниженным уровнем оплаты труда производственного персонала. Кроме того, надо иметь ввиду, что в себестоимости не учтен уровень естественного плодородия земли (сельскохозяйственных продуктов), а также качество добываемых из недр земли ископаемых (угля, газа, руд цветных и черных металлов, сырья, добываемого для строительной индустрии (залежи гранита, песка, мела, глины и др.));

3) когда слишком велики транспортные затраты на доставку сырья к месту его переработки и затраты товаропроизводителей готовой продукции при доставке к месту ее реализации.

Естественно, что эти разделенные нами условно ситуации в реальной производственной практике рыночного хозяйства предполагают наличие такого набора инструментов, который в своей совокупности может иметь совершенно неодинаковую эффективность по уровню рентабельности продукции на внутреннем и внешнем рынках.

С учетом всего вышеизложенного на рис. 1 нами представлена трехмерная структурно-логическая модель государственного регулирования конкурентоспособности.

В первой плоскости (1) нами представлены основные экономические инструменты государства, создающие исходные организационно-экономические предпо-

сылки для снижения себестоимости товаров (услуг) всех хозяйствующих субъектов вне зависимости от форм собственности и хозяйствования. К ним можно отнести:

- ✦ государственное регулирование цен на энергоресурсы для производственной деятельности;
- ✦ государственное регулирование арендной платы хозяйствующими субъектами;
- ✦ государственное регулирование тарифов, систем оплаты труда и ее стимулирование, включая все виды отчислений на заработную плату, которые включаются в себестоимость.

Во вторую плоскость (2) рис. 1 включены государственные меры защиты внутреннего рынка от конкурентов через цены. Это обусловлено тем, что многие используют демпинговые механизмы на стадии завоевания рынка. При этом могут использовать налоговое стимулирование экспорта по отдельным видам продукции, как с целью наполнения бюджета, так и для поддержки отечественных товаропроизводителей на стадии освоения ими товарной продукции новых технологических укладов. До выхода на проектную мощность технологического оборудования подавляющее большинство развитых стран мира в течение 2-3 лет, как правило, использовали наряду с этим и другие экономические инструменты, позволяющие «стать на ноги» своему высокотехнологичному производству.

При таком авторском подходе третью плоскость (3) рис. 1 представляют инструменты государственной

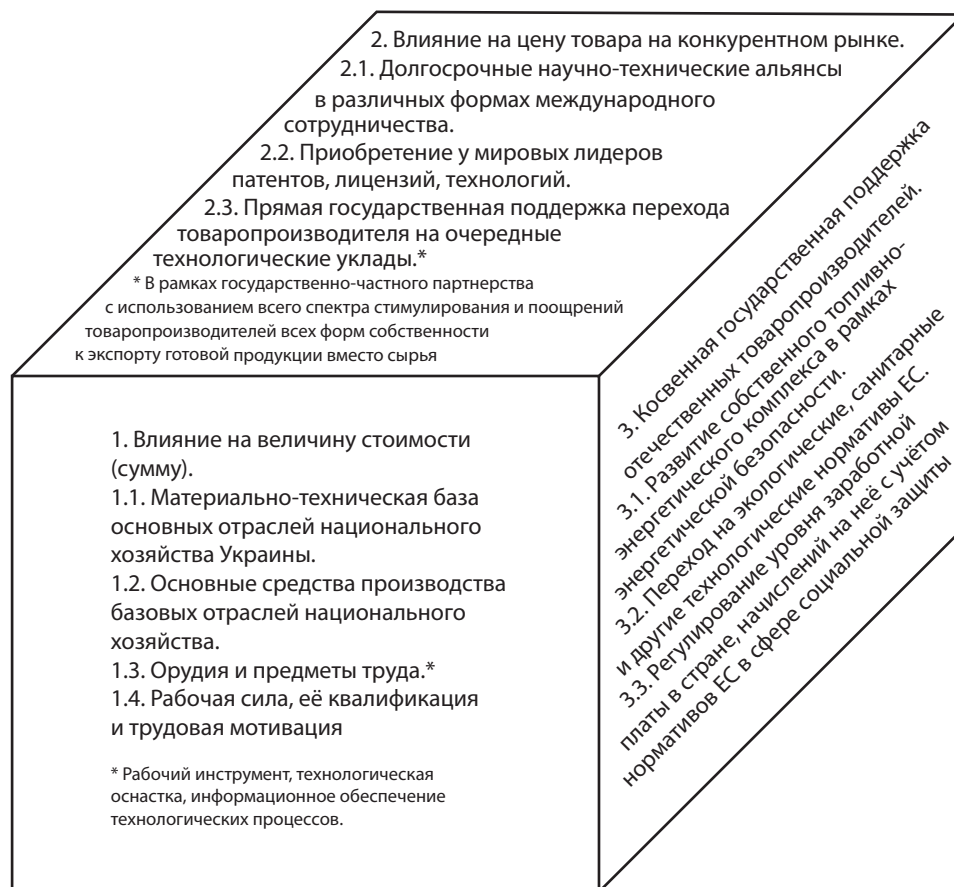

Рис. 1. Трехмерная структурно-логическая модель государственного регулирования конкурентоспособности

Источник: авторская разработка.

поддержки, которые принято относить к косвенной форме. К ним мы отнесли набор экономических инструментов, которые напрямую не связаны с какой-то одной конкретной отраслью или видом продукции.

На наш взгляд, в Украине в 2015 г. уже сформировались макроэкономические предпосылки для трехмерного понимания процесса государственного регулирования конкурентоспособности. Поэтому расширение научной дискуссии о формах и методах регуляторного воздействия государства на бизнес может сократить время проб и ошибок, что соответствует стратегическим национальным интересам всех слоев украинского общества.

Разработанная нами трехмерная структурно-логическая модель имеет концептуальный характер, так как государственное регулирование должно учитывать весь спектр факторов и условий, определяющих потенциал роста конкурентоспособности.

В этой модели впервые в известной нам изученной литературе сделана попытка выделить разнородные факторы и условия, определяющие потенциал роста конкурентоспособности в рамках ВТО. Новизна предлагаемой разработки в форме трехмерной структурно логической модели состоит в одновременном рассмотрении обособленных, но взаимосвязанных факторов производства, экономических инструментов и косвенных форм участия государственной конкурентоспособности.

Поскольку в изученной нами литературе такое понимание государственного регулирования конкурентоспособности неизвестно, мы склонны рассматривать предлагаемую модель как содержащую признаки частичной авторской научной новизны. Она заключается в совершенствовании существующих экономических инструментов государственного регулирования конкурентоспособности. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Абдикадилова А. Государственное регулирование и поддержка агропромышленного комплекса Республики Казахстан / А. Абдикадилова // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 3. – С. 199–204.
2. Албойю К. Конкурентоспроможність у ланцюжку овочевих поставок у Румунії / К. Албойю // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 9. – С. 236–245.
3. Васьковська К. О. Розвиток управління конкурентоспроможністю підприємств харчової промисловості : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / К. О. Васьковська. – Одеса, 2014. – 20 с.
4. Венгер В. В. Конкуренція та конкуренти на регіональних ринках чорних металів / В. В. Венгер, В. А. Тоцилин // Економіка і прогнозування. – 2013. – № 1. – С. 81–96.
5. Куліш І. М. Напрями підвищення конкурентоспроможності сільських територій України в контексті використання досвіду Бразилії та Аргентини / І. М. Куліш // Регіональна економіка. – 2013. – № 3. – С. 169–177.
6. Макаренко М. В. Імідж регіону як головний чинник його конкурентоспроможності / М. В. Макаренко // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 2. – С. 180–188.
7. Молдован О. О. Гармонізація системи фіскальних стимулів із правилами ЕС як чинник підвищення конкурентоспро-

можності вітчизняних підприємств / О. О. Молдован // Фінанси України. – 2014. – № 2. – С. 115–125.

8. Павленко І. М. Конкурентоспроможність економічних систем: сутність і специфіка / І. М. Павленко // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 6. – С. 159–165.

9. Хвесик М. А. Управління розвитком національної економіки в контексті дії глобальних процесів / М. А. Хвесик, А. М. Сундук // Економіка України. – 2013. – № 3. – С. 4–16.

10. Хохлов Н. П. Стоимость и цена как категории оценочной деятельности / Н. П. Хохлов // Бизнес Информ, 2011. – № 3. – С. 150–152.

Научный руководитель – Третяк В. П., доктор экономических наук, доцент кафедры экономики и менеджмента Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина

REFERENCES

- Abdikadirova, A. "Gosudarstvennoe regulirovanie i podderzhka agropromyshlennogo kompleksa Respubliki Kazakhstan" [State regulation and support of agriculture of the Republic of Kazakhstan]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 3 (2013): 199-204.
- Alboiu, K. "Konkurentospromozhnost u lantsiuzhku ovochevyykh postavok u Rumunii" [Competitiveness in the vegetable supply chain in Romania]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 9 (2013): 236-245.
- Kulich, I. M. "Napriamy pidvyshchennia konkurentospromozhnosti sil'skykh terytorii Ukrainy v konteksti vykorystannia dosvidu Brazyl'ii ta Arhentyiny" [Directions improving the competitiveness of rural Ukraine in the context of the experience of Brazil and Argentina]. *Rehionalna ekonomika*, no. 3 (2013): 169-177.
- Khvesyk, M. A., and Sunduk, A. M. "Upravlinnia rozvytkom natsionalnoi ekonomiky v konteksti dii hlobalnykh protsesiv" [Managing the development of the national economy in the context of global action processes]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 3 (2013): 4-16.
- Khokhlov, N. P. "Stoimost i tsena kak kategorii otsenочноy deyatel'nosti" [Cost and price category as the valuation activities]. *Biznes Inform*, no. 3 (2011): 150-152.
- Makarenko, M. V. "Imidzh rehionu yak holovnyi chynnyk yoho konkurentospromozhnosti" [The image of the region as a factor in its competitiveness]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 2 (2012): 180-188.
- Moldovan, O. O. "Harmonizatsiia systemy fiskalnykh stymuliv iz pravylamy YeS yak chynnyk pidvyshchennia konkurentospromozhnosti vitchyznianskykh pidpriemstv" [Harmonisation of fiscal incentives with the rules of the EU as a factor in increasing the competitiveness of domestic enterprises]. *Finansy Ukrainy*, no. 2 (2014): 115-125.
- Pavlenko, I. M. "Konkurentospromozhnist ekonomichnykh system: sutnist i spetsyfika" [The competitiveness of economies: the nature and specificity]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 6 (2012): 159-165.
- Venher, V. V., and Tochyl'n, V. A. "Konkurentsiia ta konkurenty na rehionalnykh rynkakh chornykh metaliv" [Competition and competitors in the regional steel markets]. *Ekonomika i prohnozu-vannia*, no. 1 (2013): 81-96.
- Vaskovska, K. O. "Rozvytok upravlinnia konkurentospromozhnosti pidpriemstv kharchovoi promyslovosti" [Management Development competitiveness of the food industry]. *Avto-ref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00. 04*, 2014.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РИНКУ ПРАЦІ

© 2015 ПЕТРЕНКО К. В., ПІГУЛЬ В. В.

УДК 331.5; 331.31

Петренко К. В., Пігуль В. В. Особливості формування та розвитку світового ринку праці

Метою статті є комплексне дослідження процесів формування світового ринку праці. Розглянуто теоретичні аспекти формування світового ринку праці, вивчено теорії розвитку ринку праці в контексті міграції робочої сили та з точки зору різних економічних шкіл, наведено сегменти сучасного ринку праці та фактори впливу на нього. Також проаналізовано стан сучасного ринку праці світу, а саме – досліджено основні тенденції щодо рівня зайнятості та безробіття за останні роки. Встановлено, що існує ряд проблем, які негативно впливають на функціонування світового ринку праці, включаючи зростання рівня безробіття та зменшення зайнятості. Досліджено тенденції до збільшення зайнятості населення у сфері послуг та «відпливу умів». Виявлено, що задля кращого функціонування ринку праці потрібно створювати нові робочі місця та стимулювати діяльність економічно активного населення, що сприятиме економічному розвитку країн світу.

Ключові слова: світовий ринок праці, зайнятість, безробіття, міграція.

Рис.: 3. Табл.: 1. Бібл.: 8.

Петренко Катерина Валеріївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародної економіки, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна)

E-mail: pkatya@bigmir.net

Пігуль Вікторія Володимирівна – студентка кафедри міжнародної економіки, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна)

E-mail: victoria.19779@gmail.com

УДК 331.5; 331.31

Петренко Е. В., Пігуль В. В. Особенности формирования и развития мирового рынка труда

Целью статьи является комплексное исследование процессов формирования мирового рынка труда. Рассмотрены теоретические аспекты формирования мирового рынка труда, изучены теории развития рынка труда в контексте миграции рабочей силы и с точки зрения различных экономических школ, приведены сегменты современного рынка труда и факторы, влияющие на него. Также проанализировано состояние современного рынка труда мира, а именно – исследованы основные тенденции уровня занятости и безработицы за последние годы. Установлено, что существует ряд проблем, которые негативно влияют на функционирование мирового рынка труда, включая рост уровня безработицы и уменьшение занятости. Исследованы тенденции к увеличению занятости населения в сфере услуг и «утечки умов». Выведено, что для лучшего функционирования рынка труда нужно создавать новые рабочие места и стимулировать деятельность экономически активного населения, что будет содействовать экономическому развитию стран мира.

Ключевые слова: мировой рынок труда, занятость, безработица, миграция.

Рис.: 3. Табл.: 1. Библ.: 8.

Петренко Екатерина Валериевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры международной экономики, Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт» (пр. Победы, 37, Киев, 03056, Украина)

E-mail: pkatya@bigmir.net

Пігуль Вікторія Володимирівна – студентка кафедри міжнародної економіки, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна)

E-mail: victoria.19779@gmail.com

УДК 331.5; 331.31

Petrenko K. V., Pigul V. V. Peculiarities of Formation and Development of the Global Labor Market

The article is aimed at comprehensive studying of the processes in the formation of global labor market. Theoretical aspects of formation of the global labor market have been considered, theories of development of the labor market in the context of labor force migration and in terms of various economic schools have been explored, segments of the modern labor market and the factors influencing it have been provided. The article also analyses the current status of the labor market of the world, namely, by researching the major trends in both employment and unemployment in the recent years. It has been determined that there are a number of problems which negatively affect the functioning of the global labor market, including the rising unemployment and the reducing employment. Trends to increase employment in the service sector as well as «brain drain» have been researched. It has been found that for a better functioning of the labor market, creation of new jobs together with stimulating activities of the economically active population is necessary, thus the economic development of the world countries will be forwarded.

Keywords: global labor market, employment, unemployment, migration.

Fig.: 3. Tabl.: 1. Bibl.: 8.

Petrenko Kateryna V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Economy, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute» (pr. Peremogy, 37, Kyiv, 03056, Ukraine)

E-mail: pkatya@bigmir.net

Pigul Viktoria V. – Student, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute» (pr. Peremogy, 37, Kyiv, 03056, Ukraine)

E-mail: victoria.19779@gmail.com

В умовах глобалізації міжнародний ринок праці стрімко розвивається, як і ринок робочої сили, що, своєю чергою, впливає на посилення співпраці між країнами світу. Наразі національні ринки відіграють значну роль у формуванні світового ринку праці. Міжнародний поділ праці сприяє розвитку стійких міждержавних зв'язків, що є причиною створення системи, яка формує попит та задовольняє пропозицію робочої сили на ринку праці. Тому актуальним є питан-

ня дослідження тенденцій, що складаються на світовому ринку праці, динамічних та структурних змін, оскільки важливо володіти ситуацією на національних ринках задля посилення їх конкурентоспроможності, визначення потреб та ресурсів.

На сучасному етапі економічного розвитку відбуваються глибокі зміни міжнародного ринку праці. Дана проблематика була основою для досліджень таких науковців: Д. Богини, І. Бондара, А. Вуда, В. Денисюка,

Г. Дмитренко, С. Калініної, П. Кругмана, В. Липова, Р. Лоуренса, Ю. Макогона, В. Петюха та ін. Свої наукові праці вони присвячують дослідженню збільшення зайнятості населення, зниження рівня безробіття та державного регулювання усіх процесів, що відбуваються на ринку праці в умовах глобалізації.

Метою статті є дослідження основних напрямів формування світового ринку праці, виявлення основних рис сучасного ринку праці, аналіз тенденцій, що склалися на ринку праці в наш час.

Міжнародний ринок праці – це певна система відносин, що виникають у процесі збалансованості попиту та пропозиції на світові трудові ресурси, умов формування робочої сили, оплати праці та соціального захисту. Дані відносини сформувалися через нерівномірність якісного та кількісного розміщення робочої сили в країнах світу та існуючих розбіжностей в підході кожної країни до відтворення робочої сили. У процесі глобалізації виділяють два головні шляхи формування ринку праці:

1) об'єднання ринків праці окремих країн, коли ліквідуються будь-які перешкоди на ринку – соціальні, культурні, адміністративні. Наприклад, Шенгенська угода єдиного ринку праці;

2) міграція трудових ресурсів країни. У даному аспекті розглядають як фізичне переміщення, так і переміщення віртуальне, за допомогою нових методів комунікацій.

Взагалі світовий ринок праці стрімко розвивався в результаті активного зростання мобільності двох визначальних факторів виробництва – праці та капіталу. Формування міжнародного ринку праці в контексті міграції робочої сили розглядав професор Ю. Макогон, який визначив такі етапи та їх особливості [1]:

1) *Домонополістичний капіталізм*. Масова міграція з Європи за океан, що і стало початком створення міжнародного ринку праці. Головні отримувачі робочої сили в 19 ст. – країни Північної Америки, Австралія та Нова Зеландія.

2) *Епоха монополістичного капіталу*. З 1880 р. почалося стрімке зростання еміграції в Америку, яку пізніше назвали « новою еміграцією ». Найбільша кількість трудових ресурсів виїжджала з країн Східної Європи: Росії, Болгарії, Австрії, Іспанії, Португалії. Також у цей період активно розвивалась еміграція з Індії, Китаю, Східної Африки. Досить високий показник еміграції спостерігався також із країн Латинської Америки.

3) *Період між світовими війнами*. Зрозуміло, що особливістю даного періоду було стрімке зниження міграції трудових ресурсів між країнами.

4) *Післявоєнний період*. Характеризується посиленням внутрішньоконтинентальної міграції (найбільше спостерігалось в Африці та Європі).

5) *Період, що розпочався у 80–90-ті рр. 20 ст. і триває до нашого часу*. Характерна глобалізація, розвиток ТНК, регіональна економічна інтеграція, лібералізація кордонів, швидкий розвиток комунікаційних систем, розвиток нових центрів залучення робочої сили, збільшення масштабів і темпів міжнародної міграції.

Також різні економісти виділяли свої теорії щодо формування світового ринку праці в напрямку шкіл, в яких працювали [2]:

- ✦ *теорія людського капіталу* (Дж. Беккер, Л. С'ястад, Г. Кларк). У рамках цієї теорії вчені вивчали міграцію робочої сили на мікрорівні. Бажання громадян мігрувати, а також отримати освіту представники цієї наукової школи вважають засобом інвестицій в «людський капітал», проте, варто зазначити, що це справедливо за умови отримання високої вигоди від міграції;
- ✦ *нова економічна теорія міграції* (О. Старк, Е. Тейлор, П. Арнольд). Ця теорія пояснювала те, що не окремі особистості приймають рішення мігрувати, а усі члени домогосподарств. Підіймаючись на макrorівень, представники цієї теорії показували, що деякою мірою трудова міграція та економічний розвиток країни – взаємопов'язані: високий рівень економіки може приваблювати велику кількість громадян з менш економічно розвинених країн;
- ✦ *сегментування ринку праці на первинний та вторинний сектори* (М. Пьюе, А. Портес, Л. Бах). Якщо робочі місця в первинному секторі забезпечують стабільну роботу та високу оплату праці для національної робочої сили, то вторинний сектор пропонує низьку оплату, відсутність гарантій збереження зайнятості, досить невеликі можливості професійного зростання, що відштовхує національну робочу силу та породжує структурний попит на трудящих-мігрантів;
- ✦ деякі вчені (Е. Плетньов, Дж. Джонсон) пояснюють існування міжнародної трудової міграції через *формування світового ринку праці*. Він має лише умовні географічні межі, а працює за рахунок експорту та імпорту трудових ресурсів. При цьому міграція робочої сили відбувається за рахунок динаміки політичних і демографічних процесів, а також різниці в економічному розвитку та, здебільшого, заробітних плат;
- ✦ *теорія глобальних систем, чи світового господарства* (С. Сассен, І. М. Петрас). Автори доводять, що міграція спостерігається між минулими метрополіями, чому сприяють історичні, культурні, мовні, адміністративні, економічні зв'язки між ними. Прихильники цієї теорії стверджують, що міграція набуває швидкого розвитку в результаті розвитку світової транспортної мережі, засобів зв'язку.

Аналізуючи наведені теорії щодо формування світового ринку праці, можна дійти висновку, що основним елементом функціонування даного ринку на макrorівні виступає міжнародна трудова міграція, під якою розуміється переміщення трудових ресурсів із країн з метою працевлаштування. Не менш важливу роль у розвитку міжнародного ринку праці відіграють транснаціональні корпорації, оскільки вони працюють на основі науково-технічної, комерційної кооперації підприємств будь-якої організаційно-правової

форми та незалежно від виду діяльності, діють на ринках двох і більше країн та, відповідно, проводять єдину політику через декілька центрів прийняття рішень.

Варто також відмітити, що коли світовий ринок праці стрімко розвивався, паралельно почався розподіл міжнародного ринку на кілька окремих сегментів, які виділяються власними закономірностями руху трудових ресурсів. Сегментація міжнародного ринку праці вказує на особливості попиту на трудові ресурси, їх кваліфікацію та міжнародний поділ праці. Це означає, що робоча сила на ринку праці різноманітна та має відмінності від тієї, яка виступає лише на національних ринках. Вона характеризується високим рівнем мобільності та здатністю пристосовуватися до вимог роботодавців. Детальніше структура світового ринку праці на сучасному етапі наведена в *табл. 1*.

Звичайно, є ряд факторів, які мають прямий вплив на світовий ринок праці, оскільки він сам має суттєвий вплив на економічне зростання країни та її макроекономічне середовище. З іншого боку, треба враховувати, що ринок праці знаходиться під впливом динаміки розвитку світового господарства та певних соціально-економічних показників. На *рис. 1* наведено основні економічні фактори, які мають безпосередній вплив на розвиток світового ринку праці. Розглянемо детальніше дані фактори.

1. У даний час активної глобалізації особливого розвитку набуває *міжнародний поділ праці* (МПП), що полягає у спеціалізації кожної країни на виробництві вигідних для неї товарів чи послуг і в подальшому обміні такими продуктами між країнами, які зазначені у МПП. Активний розвиток МПП розпочався наприкінці 20 ст. і активно продовжується по теперішній час. Експерти відзначають, що з 2006 по 2013 рр. світовий торговельний оборот збільшився у 18 разів.

Важливий внесок у розвиток торговельних відносин між країнами внесли багатосторонні переговори, що регулювалися Генеральною угодою тарифів і торгівлі (ГАТТ), наслідком яких стало зниження митних тарифів у 10 разів.

Визначальні фактори зростання ролі світової торгівлі:

- ✦ зростання ролі міжнародного поділу праці;
- ✦ суттєве збільшення частки послуг;
- ✦ підвищення ролі транснаціональних корпорацій на ринку світу;
- ✦ подолання бар'єрів між країнами, об'єднання країн у спільні ринки чи зони вільної торгівлі.

Завдяки зростанню ролі міжнародної торгівлі збільшуються обсяги виробництва та заробітна плата. Країнам наразі варто значну увагу приділяти виробництву продукції з високою доданою вартістю, тобто това-

Таблиця 1

Сегменти сучасного світового ринку праці

ТНК	Середні та малі підприємства розвинених країн
Привілейовані працівники Інформаційні працівники, програмісти Фахівці середньої кваліфікації Висококваліфіковані групи робітників Сінгапуру, Гонконгу, Тайваню Жіноча робоча сила (молоді неодружені жінки) Робоча сила, що поставляється районами з низьким рівнем розвитку Робочі мігранти Учені та науковці	Фахівці середньої кваліфікації Жіноча робоча сила (молоді неодружені жінки) Робоча сила, що поставляється районами з низьким рівнем розвитку Робочі мігранти Учені та науковці
Підприємці країн, що розвиваються	Міжнародні організації
Привілейовані працівники Інформаційні працівники, програмісти Фахівці середньої кваліфікації Висококваліфіковані групи робітників Сінгапуру, Гонконгу, Тайваню Жіноча робоча сила (молоді неодружені жінки) Робоча сила, що поставляється районами з низьким рівнем розвитку «Експортні робітники» країн Азії Нелегальні робітники	Інформаційні працівники, програмісти Фахівці середньої кваліфікації Учені, науковці

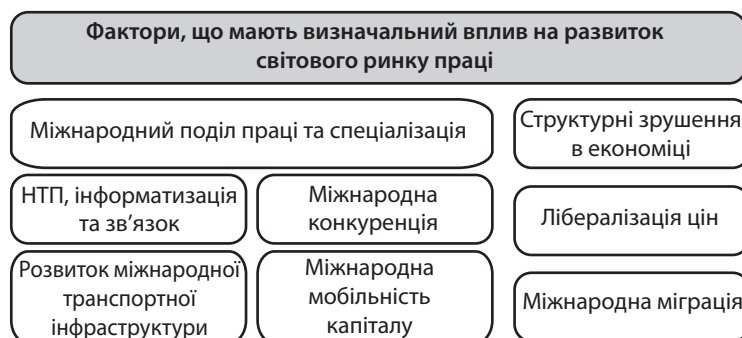

Рис. 1. Фактори, що мають визначальний вплив на розвиток світового ринку праці

рів, які потребують великих інтелектуальних та інноваційних технологічних затрат. Це сприятиме підвищенню ролі країни на світовому ринку праці

2. *Вплив науково-технічного прогресу, інформатизації та зв'язку* розглядають у двох аспектів. У першому вони сприяють зростанню попиту на науковців та висококваліфіковані кадри, попит в яких не був задоволений на національному ринку. Це, в результаті, спричинило широковідоме явище «відплив умів», суть якого полягає в тому, що висококваліфіковані кадри не знайшли пропозиції роботи у своїй країні та були змушені мігрувати до інших країн та працювати на їх благо. З іншого боку, дані фактори спричинили безробіття, оскільки з широким розвитком технологій потреба в додатковій робочій силі автоматично відпадає.

3. Міжнародна конкуренція набула свого розвитку здебільшого через *подолання національної ізоляції*. Це привело до боротьби на ринку між країнами за вплив над інформаційним простором, який зараз має надзвичайну силу, та над використанням і перерозподілом ресурсів. Країни зараз мають активно спрямовувати свою економічну політику в напрямку розвитку високотехнологічних галузей, технологій задля підтримання своєї конкурентоспроможності на високому рівні, оскільки від цього залежить благополуччя, рівень життя та заробітних плат усього населення.

4. Важливим фактором є *розвиток міжнародної транспортної інфраструктури*. Останні десятиріччя особливо розвивався авіаційний, залізничний, водний та автомобільний транспорт. Цими видами транспорту здійснюються колосальні обсяги перевезень щодня. Не менш популярною є мережа трубопроводів, якими відбувається поставка нафти та природного газу.

5. *Відкритість для руху капіталу* означає, що він формує попит не лише на трудові ресурси своєї країни, але і на закордонну робочу силу, яка часто має певні переваги в порівнянні з національною. У наш час ТНК та інвестори мають за мету швидкий процес отримання прибутку, тому їм вигідно переміщувати виробництво в регіони, де заробітна плата низька, тобто є велика можливість використовувати дешеву робочу силу, але рівень її кваліфікації дає можливості для освоєння нових технологій. За рахунок такого переміщення робоча сила країни, в яку перенесено виробництво, отримує високі доходи. У 2012 р. загальна кількість ТНК становила 260 тис., кількість їхніх зарубіжних філій – близько 900 тис., залучені іноземні інвестиції становили понад 8,8 трлн дол., а їхні глобальні активи – 27,7 трлн дол. [3]. Зростання мобільності капіталу призводить до того, що і розвинені країни, і країни, що розвиваються, отримують вигоду від такої співпраці.

6. *Структурні зрушення економіки кожної країни* мали свої особливості, складнощі та проходили з різним ступенем важкості, але співвідношення заходів макроекономічної стабілізації економіки, лібералізації цін і зовнішньої торгівлі, інституціональних змін було націлено на розширення приватної власності. Ці структурні зміни спричинили безробіття та неповна зайнятість. Такі зміни спричинили недовиробництво ВВП і недоотримання податків у державі. Не обійшлося й без соціальних на-

слідків для працюючого населення та рівня стабільності держави загалом [4].

7. Найбільш важливим і складним фактором, що впливає на розвиток світового ринку капіталу, є *міжнародна трудова міграція*, оскільки на міграційні процеси впливають усі фактори, наведені вище. А також не менш важливу роль відіграє те, що в цьому процесі беруть участь люди. У цілому, на динамічність ринку праці впливає гнучкість робочої сили, що веде за собою міграційні процеси, а також гнучкість капіталу, результатом якого є аутсорсинг. Сучасні міграційні потоки складаються з двох напрямків, це означає, що одна країна може приймати мігрантів з інших країн, а громадяни цієї країни від'їжджають до інших країн.

Серед факторів, що впливають на світовий ринок праці, варто відмітити такі: економічний розвиток країни; економічний цикл; формування макроекономічної політики і політики на ринку праці. Не варто також забувати про природні фактори, які мають суттєвий вплив на розвиток ринку праці. Як приклад, від Азійського цунамі 26 грудня 2004 р. у Шрі-Ланка та Індонезії постраждало 1,5 млн осіб. Міжнародна організація праці оцінила втрати у 1 мільйон робочих місць. Землетруси, які відбулися в Пакистані та Південній Азії 8 жовтня 2005 р., забрали 1,1 млн робочих місць, що становило 50% усього економічно-активного населення цих країн [5]. Ураган Катрина призвів до катастрофічного затоплення півдня Сполучених Штатів, що вплинуло на півмільйона людей, заподіяло шкоду майну і спричинило збитки від недоотримання прибутку [6]. Екологічні та епідеміологічні катастрофи мають дуже великий вплив на світовий ринок праці, тому що робоча сила відразу реагує міграційними коливаннями в найбільш небезпечні райони світу. Також вони дуже негативно впливають на економіку країни і зайнятість: по-перше, подолання наслідків вимагає значних фінансових ресурсів для відтворення; по-друге, руйнування транспортної та інформаційної інфраструктури впливає на економіку інших країн; по-третє, багато робітників змушені міняти свою кваліфікацію. МОП допомагає країнам, що постраждали, не тільки у відтворенні втрачених фінансових та інформаційних ресурсів, а й у забезпеченні швидкої перепідготовки робітників.

Наразі ситуація, що склалася на світовому ринку праці, є досить складною, економічні кризи, що мали місце у всьому світі, спричинили зростання безробіття. За даними МОП, 90% економічно активного населення розвинених країн зайняті в суспільному виробництві, а в сільському господарстві – близько 5–10%, причому цей показник має тенденцію до спаду. Також дане дослідження констатує, що у світі лише 25% працівників мають постійну роботу. У інших трьох четвертих є можливість працювати по короткостроковим контрактам, тимчасово або неофіційно. Причому, як виявилось, частина людей, які мають повноцінну зайнятість, – не мають пенсійних льгот і гарантій. На рис. 2 наведено динаміку рівня зайнятості у світі у % до попереднього періоду минулого року [7].

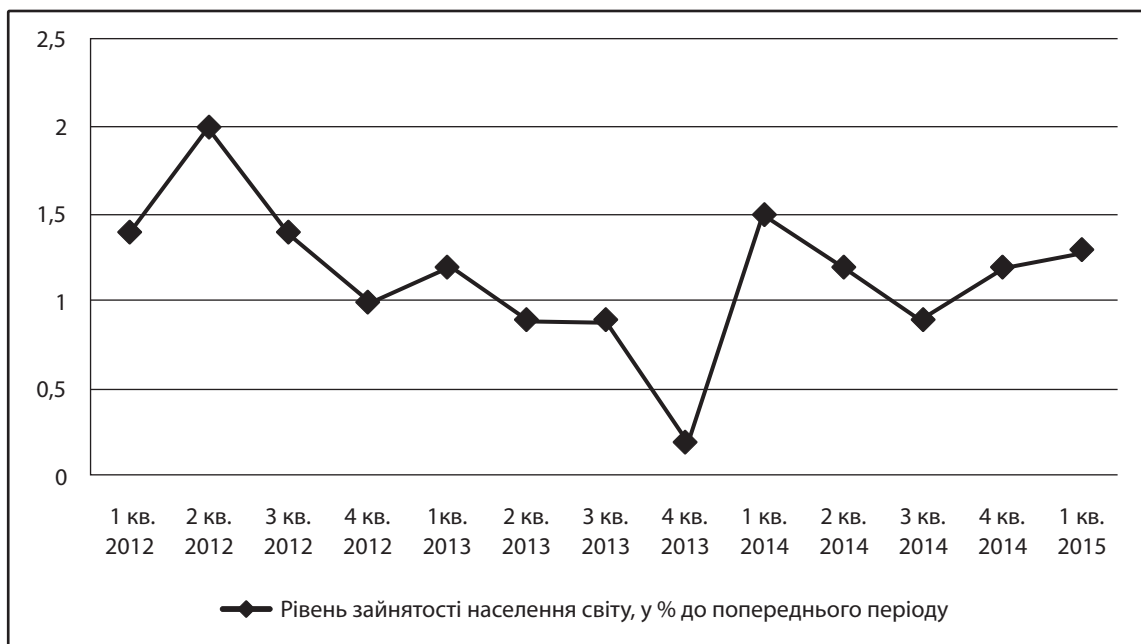

Рис. 2. Динаміка рівня зайнятості населення світу [7]

З даного графіка видно, що найбільші показники зростання зайнятості спостерігаються у 2013 р., коли світ повністю вийшов із кризи 2009 р., що привело до позитивної стабільності в розвитку країн з відповідним розвитком промисловості, виробництва, що, своєю чергою, сприяло створенню робочих місць та підвищенню рівня зайнятості. Помітний спад відбувся наприкінці 2013 р. з подальшим різким стрибком вже на початку 2014 р. У четвертому кварталі 2014 р. і першому кварталі 2015 р. спостерігається невелике підвищення зайнятості, що показує відносно позитивну тенденцію.

Ще один важливий показник, який характеризує стан світового ринку праці, – рівень безробіття. У 2014 р. він досяг відмітки 6,1%, що в абсолютній величині становить 205 млн чоловік. На рис. 3

наведено динаміку рівня безробіття у світі [7]. З рис. 3 видно, що рівень безробіття почав стрімко зростати після кризи 2008–2009 років, і з того часу не знижувався нижче відмітки 5,8%. Серед країн із найвищими показниками безробіття слід відзначити Кенію (40%), Гаїті (41%), єдину європейську країну – Боснію і Герцоговину (44,3%), Непал (46%), Туркменістан (60%), Буркіна-Фасо (77%), Зімбабве (90%). Усі ці країни переважно займаються сільським господарством, у них слабо розвинена інфраструктура, в африканських країнах причинами є незабезпеченість ресурсами, епідемії та засухи.

Серед країн, які стрімко розвиваються, мають високий розвиток економіки та показують найнижчі показники безробіття, виділимо Австралію (5,8%), Росію (5,4%), Німеччину (5,1%), Бразилію (4,3%), Китай (4%), Індію (3,8%), Японію (3,6%), Швейцарію (3,5%).

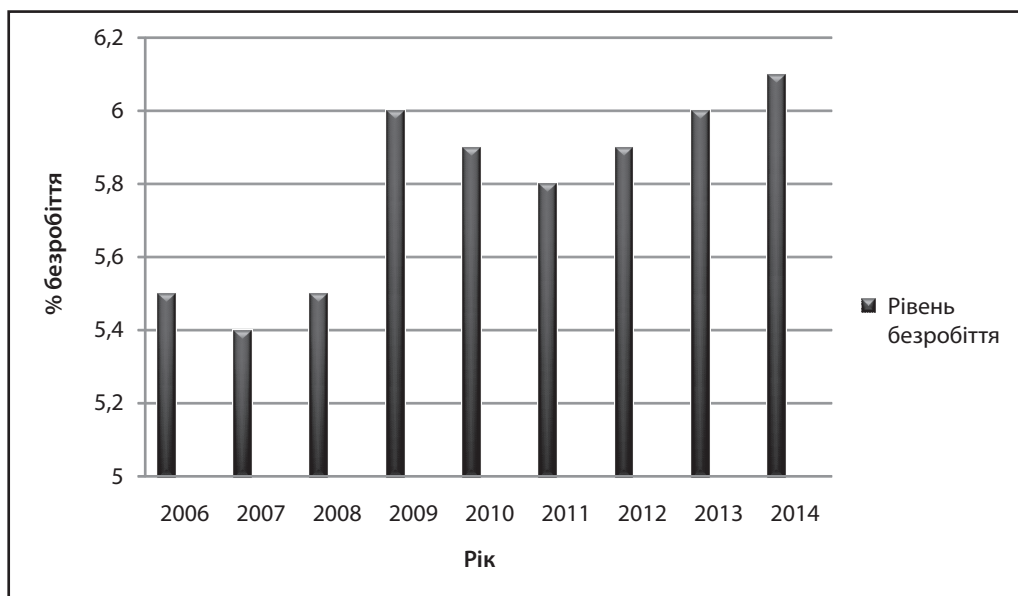

Рис. 3. Динаміка рівня безробіття у світі [7]

Дані процеси змушують людей мігрувати у країни з більш високим рівнем розвитку. За останнє десятиріччя масштаби міграції стабільно збільшуються. Найвищі показники спостерігаються в Азії (29%) та Європі (32,5%). Щодо тенденцій міграційних потоків, то слід відмітити такі:

- 1) стабільне зростання міграції та розширення її масштабів;
- 2) збільшення питомої ваги мігрантів у чисельності працездатного населення;
- 3) формування нових центрів концентрації робочої сили;
- 4) зростання нелегальних мігрантів;
- 5) відтік висококваліфікованих трудових ресурсів.

Розглядаючи світове господарство в цілому, можна виділити такі основні потоки трудової міграції: із країн, що розвиваються, до розвинених; між розвиненими країнами; між країнами, що розвиваються; з постсоціалістичних країн до розвинених країн. Загальноновизнаними центрами тяжіння професіоналів є США і Західна Європа. Вони мають потребу в програмістах, банківських працівниках, архітекторах, лікарях, викладачах вищої школи та інших. Спеціалісти в галузі ракетобудування, інженери-нафтовики, кваліфіковані будівельники мають попит у країнах Близького Сходу. На низькокваліфікованих працівників є попит у таких країнах, як Італія, Іспанія, Португалія, Кіпр тощо. Країнами з високим загальним рівнем висококваліфікованої робочої сили є Великобританія, Данія і Фінляндія – по 27,2% населення працездатного віку мають високу кваліфікацію, 55,9% – середню; Бельгія – 24,6% і 34,8% відповідно; Швеція – 23,9% і 53,9%; Нідерланди – 21,4% і 42,6% відповідно. Порівняно високим у цих країнах є рівень зайнятості: найбільший у Данії – 75,1%, Нідерландах – 73,5%, Швеції – 72,9%, Великій Британії – 71,8% працездатного населення [8].

ВИСНОВКИ

Аналізуючи наведені тенденції, що склалися на світовому ринку праці, можна відмітити такі основні тенденції:

- ✦ зростання безробіття у світі, спричинене кризою та розвитком нових технологій;
- ✦ переважне збільшення кількості зайнятих у сфері послуг і зниження у промисловості та сільському господарстві;
- ✦ зростання показників міграції та «вплив умів».

Отже, на світовому ринку праці існують проблеми, які потребують вирішення задля покращення рівня життя та добробуту населення. Важливими пунктами для підвищення економічної активності є створення нових робочих місць, зміни в політиці зайнятості та запровадження нових, нестандартних форм зайнятості для трудових ресурсів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Міжнародна економіка : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / [Козак Ю. Г., Лук'яненко Д. Г., Макогон Ю. В. та ін.] ; за

ред. Ю. Г. Козака, Д. Г. Лук'яненко, Ю. В. Макогон. – 3-тє вид. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 560 с.

2. Сідоров В. І. Формування та розвиток світового ринку праці в умовах глобалізації / В. І. Сідоров, А. В. Медова // Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. – 2014. – Т. 19. Вип. 1/1. – С. 61–65.

3. World Investment Report 2012: Towards a New Generation of Investment Policies. – New York and Geneva: United Nations. – 2012. – 239 p. [Electronic resource]. – Mode of access : http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2012_embargoed_en.pdf

4. Світова економіка : підручник / А. С. Філіпенко, О. І. Рогач, О. І. Шнирков та ін. – 2-ге вид., стереотип. – К. : Либідь, 2001. – 582 с.

5. Global Employment Trends Brief, October 2005: Employment Impact in Pakistan of South Asia Earthquake : report / ILO (Geneva) [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.ilo.org/empelm/pubs/WCMS_114284/lang--en/index.htm

6. EM-DAT: The International Disaster Database [Electronic resource]. – Mode of access : www.em-dat.net

7. Central Intelligence Agency [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>

8. Середа Г. В. Регулювання і розвиток ринків праці Євро регіонів / Г. В. Середа // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів і молодих вчених «Регіональні соціально-економічні проблеми та шляхи їх вирішення». – Херсон : ХНТУ, 2008. – С. 170–173.

REFERENCES

Central Intelligence Agency. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>

"EM-DAT: The International Disaster Database". www.em-dat.net

Filipenko, A. S. et al. *Svitova ekonomika* [World economy]. Kyiv: Lybid, 2001.

"Global Employment Trends Brief, October 2005: Employment Impact in Pakistan of South Asia Earthquake : report" http://www.ilo.org/empelm/pubs/WCMS_114284/lang--en/index.htm

Kozak, Yu. H. et al. *Mizhnarodna ekonomika* [International Economics]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2009.

Sidorov, V. I., and Medova, A. V. "Formuvannia ta rozvytok svitovoho rynku pratsi v umovakh hlobalizatsii" [Formation and development of world labor market globalization]. *Visnyk ONU im. I. I. Mechnykova*, vol. 19, no. 1/1 (2014): 61-65.

Sereda, H. V. "Rehulivannia i rozvytok rynkiv pratsi Yevrorehioniv" [The regulation of labor markets and the development of Euro-regions]. *Rehionalni sotsialno-ekonomichni problemy ta shliakhy yikh vyryshennia*. Kherson: KhNTU, 2008. 170-173.

"World Investment Report 2012: Towards a New Generation of Investment Policies". http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2012_embargoed_en.pdf

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАНЬ КОМПАРАТИВНОЇ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ РЕСУРСНИМИ ПОТЕНЦІАЛАМИ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ ТА ІРАКУ

© 2015 ДЖАУД АБАСС К.

УДК 332.024

Джауд А. К. Сучасні аспекти дослідження питань компаративної оцінки ефективності організаційно-економічного механізму управління ресурсним потенціалом будівельних підприємств України та Іраку

Метою статті є порівняння особливостей відтворення ресурсного потенціалу будівельних підприємств різних країн (України та Іраку) в аспекті створення ефективних організаційно-економічних механізмів управління ресурсними потенціалами підприємств у межах більш складних територіально-виробничих структур. Розкрито сутність процесу інтеграції елементів ресурсного потенціалу підприємств і визначено значущість інституціональної структуризації економічних суб'єктів для поглибленої характеристики мікроресурсних потенціалів. Обґрунтовано актуальність ідентифікації й оцінки впливу «контурів» факторів на стан ресурсних потенціалів будівельних підприємств, які функціонують у межах промислових вузлів національних економік. Оцінено рівні ресурсних потенціалів (за етапами відтворення) будівельних підприємств Лисичансько-Рубіжанського (Україна) та Багдадсько-Таджійського (Ірак) промислових вузлів. Визначена й обґрунтована доцільність розробки структурно-рівневого, процесного, функціонального аспектів дослідження мікроресурсних потенціалів будівельних підприємств та відповідних організаційно-економічних механізмів управління. Продемонстровано виконання компаративного аналізу інтеграційних оцінок ефективності організаційно-економічних механізмів управління ресурсними потенціалами українських та іракських будівельних підприємств, визначено та обґрунтовано напрями подальших досліджень.

Ключові слова: мікроресурсні потенціали, промислові вузли, організаційно-економічний механізм управління, інституціонально-ієрархічна структуризація, «конттури» факторів впливу.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 10.

Джауд Абасс К. – стажист, кафедра економіки підприємства, Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля (пр. Радянський, 59а, Севе-родонецьк, Луганська обл., 93400, Україна)

E-mail: abass200050@yahoo.com

УДК 332.024

UDC 332.024

Джауд А. К. Современные аспекты исследования вопросов компаративной оценки эффективности организационно-экономического механизма управления ресурсным потенциалом строительных предприятий Украины и Ирака

Целью статьи является сравнение особенностей воспроизводства ресурсного потенциала строительных предприятий различных стран (Украины и Ирака) в аспекте создания эффективных организационно-экономических механизмов управления ресурсными потенциалами предприятий в рамках более сложных территориально-производственных структур. Раскрыта сущность процесса интеграции элементов ресурсного потенциала предприятий и определена значимость институциональной структуризации экономических субъектов для углубленной характеристики микроресурсных потенциалов. Обоснована актуальность идентификации и оценки воздействия «контуров» факторов на состояние ресурсных потенциалов строительных предприятий, функционирующих в границах промышленных узлов национальных экономик. Оценены уровни ресурсных потенциалов (по этапам воспроизводства) строительных предприятий Лисичанско-Рубежанского (Украина) и Багдадско-Таджикского (Ирак) промышленных узлов. Определена и обоснована целесообразность разработки структурно-уровневого, процессного, функционального аспектов исследования микроресурсных потенциалов строительных предприятий и соответствующих организационно-экономических механизмов управления. Продемонстрировано выполнение компаративного анализа интегративных оценок эффективности организационно-экономических механизмов управления ресурсными потенциалами украинских и иракских строительных предприятий, определены и обоснованы направления дальнейших исследований.

Ключевые слова: микроресурсные потенциалы, промышленные узлы, организационно-экономический механизм управления, институционально-иерархическая структуризация, «конттуры» факторов влияния.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Формул.:** 1. **Библ.:** 10.

Джауд Абасс К. – стажёр, кафедра экономики предприятия, Восточноукраинский национальный университет им. В. Даля (пр. Советский, 59а, Северодонецк, Луганская обл., 93400, Украина)

E-mail: abass200050@yahoo.com

Gawd Abass K. Contemporary Aspects of Researching the Comparative Assessment of Efficiency of the Organizational-Economic Mechanism for Management of Resource Potential of Construction Companies in Ukraine and Iraq

The article is concerned with a comparison of features of the resource potential reproduction of construction companies in different countries (Ukraine and Iraq), in terms of establishing effective organizational-economic mechanisms for management of resource potentials of enterprises, situated within more complex industrial structures. Essence of the process of integrating elements of the resource potential of enterprises has been disclosed; significance of the institutional structuring of economic entities for an in-depth characterization of micro-resource potentials has been determined. Relevance of identifying and assessing of influence of the factors' «outlines» on the status of resource potentials of construction companies, operating within the boundaries of the industrial hubs of national economies, has been substantiated. The levels of resource potentials (by the stages of reproduction) of the construction companies of the industrial hubs of Lisichansk-Rubizhne (Ukraine) and Baghdad-Taji (Iraq) industrial hubs have been assessed. Expedience of development of the structural-level, process, and functional aspects in researching micro-resource potentials of construction companies as well as related organizational-economic mechanisms for management has been determined and substantiated. Conduction of a comparative analysis of the integrative assessments of efficiency of the organizational-economic mechanisms for management of resource potentials of the both Ukrainian and Iraqi construction companies has been demonstrated; directions for further research have been defined and substantiated.

Keywords: micro-resource potentials, industrial hubs, organizational-economic mechanism for management, institutional and hierarchical structuring, «outlines» of factors of influence.

Fig.: 2. **Tabl.:** 3. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 10.

Gawd Abass K. – Probationary Employee, Department of Enterprise Economics, East-Ukrainian National University named after V. Dahl (pr. Radianskiy, 59a, Sievierodonetsk, Luhansk region, 93400, Ukraine)

E-mail: abass200050@yahoo.com

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД

ЕКОНОМІКА

На сьогоднішньому етапі соціально-економічного розвитку галузевих підприємств різних країн виявляються спільні практичні питання їх функціонування щодо: *створення* ефективних механізмів управління всіма напрямками їх господарської діяльності на обраних цільових ринках; *забезпечення* необхідних умов відтворення ресурсних потенціалів; *урахування* дії різномірних і різноспрямованих факторів середовища, пов'язаних із поведінкою більш складних економічних суб'єктів, що впливають на прийняття підприємствами рішень відносно створення й використання власних ресурсних можливостей. Науковим підґрунтям вирішення даних практичних питань господарювання підприємств стали праці українських і російських учених Антоненко І. В., Ареф'євої О. В., Берсучього А. Я., Гопкало О. І., Дешевової Н. В. [1–5]. Дослідники доходять висновку щодо першочерговості створення якісної й інноваційної за характером ресурсної бази галузевих підприємств для вирішення практично всіх питань їх функціонування й розвитку. З цього приводу в кожній науковій роботі увага приділяється саме розробці заходів щодо вдосконалення управління ресурсними потенціалами підприємств, у тому числі будівельної галузі. Однак залишаються невизначеними питання щодо: 1) з'ясування етапів функціонування ресурсних потенціалів будівельних підприємств різних країн; 2) оцінки й порівняння ефективності організаційно-економічних механізмів управління їх ресурсними можливостями з урахуванням спільних рис й національної специфіки; 3) визначення взаємозв'язків між розвитком ресурсних потенціалів підприємств і зростанням ресурсної бази більш складних економічних структур.

З урахуванням сказаного *метою* даної статті є оцінка й порівняння особливостей відтворення ресурсного потенціалу будівельних підприємств різних країн (України та Іраку) з виявленням відповідних аспектів

дослідження умов створення ефективних організаційно-економічних механізмів управління ресурсними можливостями як підприємств, так і інших складнорівневих структур. Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі *завдання*: 1) розкрити сутність процесу інтеграції елементів ресурсного потенціалу підприємств та визначити значущість інституціональної структуризації економічних суб'єктів для поглиблення характеристики мікроресурсних потенціалів; 2) ідентифікувати та в узагальненому вигляді оцінити вплив «контурів» факторів на стан ресурсних потенціалів певних галузевих (будівельних) підприємств і промислових вузлів України та Іраку; 3) стисло порівняти інтеграційні оцінки (за етапами відтворення) рівнів ресурсного потенціалу українських та іракських будівельних підприємств і продемонструвати виконання компаративного аналізу ефективності організаційно-економічних механізмів управління їх ресурсними потенціалами.

На основі співставлення існуючих в літературі визначень поняття «ресурсний потенціал» підприємств, було з'ясовано, що він є динамічною системою ресурсних елементів, здатною реагувати на вплив зовнішніх та внутрішніх умов. На *рис. 1* представлено спрощену модель інтеграції внутрішньої інтеграції елементів і складових ресурсного потенціалу, за якою спочатку формується елементний рівень ресурсного потенціалу як сукупність ресурсів (трудових, інформаційних, капітальних, матеріальних, фінансових, інвестиційних). У процесі використання ресурсного потенціалу відбувається взаємодія між його елементами, у результаті чого здійснюється перехід на більш високий інтегративний рівень – рівень складових, коли відбувається не лише просте, але й розширене відтворення зв'язків між ресурсами, тобто поява зв'язків нової якості, що підсилює адаптаційні можливості ресурсного потенціалу до впливу зовнішніх чинників. Ми також вважаємо, що пред-

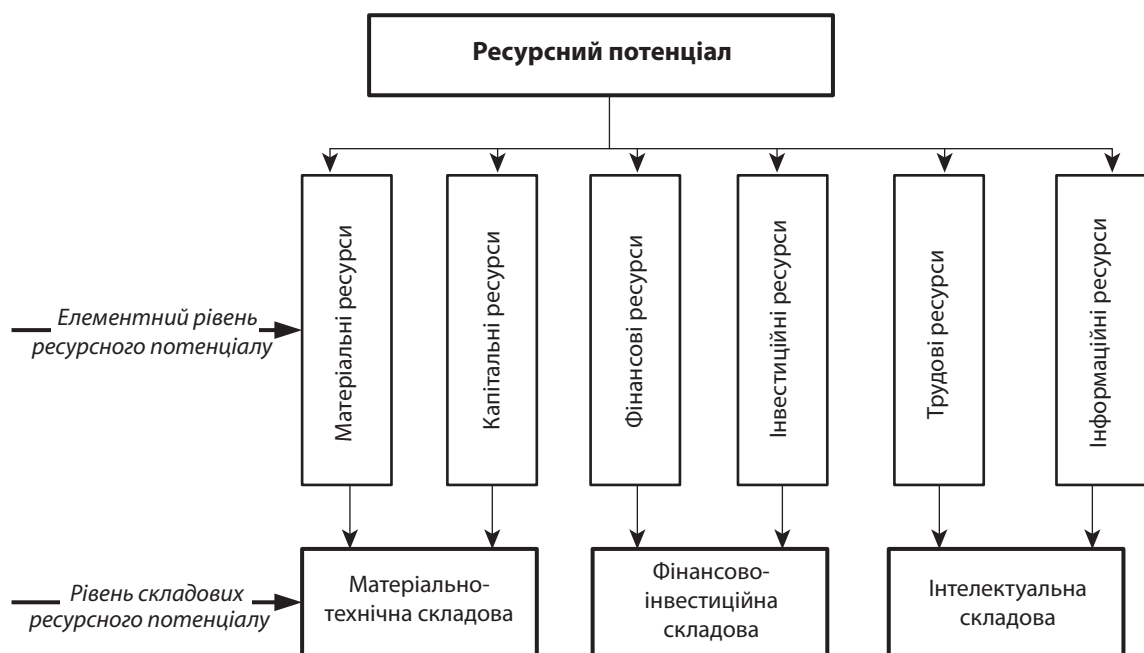

Рис. 1. Модель внутрішньої інтеграції елементів та складових ресурсного потенціалу підприємств

ставлення ресурсного потенціалу за рівнями інтеграції елементів має бути доповнено дослідженнями особливостей функціонування господарюючих суб'єктів будь-якого рівня їх організації (підприємства, їх об'єднань, промислових вузлів, регіонів, національної економіки в цілому). На кожному рівні організації суб'єктів відбувається зовнішня інтеграція/дезінтеграція їх власних ресурсів з ресурсними потоками інших, більш складних суб'єктів. Отже, у даному випадку чітко проглядається *структурно-рівневий аспект* дослідження проблем утворення ресурсного потенціалу та його класифікації за рівнями інституціонально-економічної структуризації суб'єктів господарювання, пропонованої Г. Б. Клейнером та О. В. Іншаковим [6] як: мінімікроресурсного потенціалу підприємств; метамікроресурсного потенціалу промислових вузлів (більш складних цілісних територіально-виробничих утворень); мінімезоресурсного потенціалу регіонів, метамезоресурсного потенціалу комплексу цілісних взаємозв'язаних регіональних економічних систем, тощо.

Наведена інтерпретація ресурсного потенціалу підприємств як мінімікроресурсного потенціалу дозволяє: *по-перше*, асоціювати умови зростання ресурсного потенціалу підприємств з позитивною динамікою ресурсної бази промислового вузла; *по-друге*, підвищувати оперативність та результативність рішень щодо вдосконалення ресурсозабезпечення підприємств у складі промислового вузла; *по-третє*, істотно вдосконалити теоретико-методичну базу створення ефективного механізму управління мікроресурсними потенціалами з позицій підвищення ресурсних можливостей та ефективності господарювання більш складних економічних систем, застосовуючи системно-структурний аспект дослідження особливостей взаємозв'язків мікро- та мезоресурсних потенціалів та відповідних організаційно-економічних механізмів управління їх функціонуванням і розвитком.

Оскільки головна увага сконцентрована саме на аналізі особливостей процесу функціонування мінімікроресурсного потенціалу будівельних підприємств з позицій зростання ресурсних можливостей промислових вузлів, це дозволяє також поєднати *галузевий і просторовий аспекти* досліджень проблем побудови ефективного організаційно-економічного механізму управління мінімікроресурсними потенціалами в межах означених територіально-промислових утворень.

Ми також вважаємо, що поряд з описаними аспектами значний науковий інтерес має *процесний аспект* досліджень ресурсного потенціалу підприємств та організаційно-економічних механізмів управління цим потенціалом. Процесний аспект досліджень пов'язаний з визначенням й характеристикою фаз (етапів) функціонування ресурсного потенціалу підприємств, коли на етапі його формування відбувається створення певної комбінації ресурсів, при цьому мінімікроресурсний потенціал певним чином взаємодіє із внутрішнім і зовнішнім середовищем. На етапі адаптації мінімікроресурсний потенціал підприємств пристосовується до дії факторів мезо- та макросередовища; виявляються резерви його кількісного зростання, умови підвищення рівня ефек-

тивності використання. Етап розвитку пов'язаний із якісними змінами в мінімікроресурсних потенціалах, а саме: з розробкою і впровадженням нового інструментарію управління, раціоналізацією структури елементів та складових мінімікроресурсних потенціалів підприємств та метамікроресурсного потенціалу промислового вузла в цілому. Подальші якісні зміни приводять до переходу ресурсного потенціалу підприємств до «нового» циклу функціонування, на якому може бути докорінно змінена роль окремих складових (наприклад, інтелектуальної) у забезпеченні вищого рівня технологічного укладу як на окремому підприємстві, так і в галузі, промислового вузла, інших територіально-виробничих структурах.

На процеси формування, адаптації та розвитку ресурсного потенціалу підприємств впливає низка чинників, які вимагають більш детального дослідження. З цього приводу слід зауважити, що в межах промислового вузла на стан ресурсного потенціалу підприємств діють своєрідні «контури» факторів, врахування яких є обов'язковим, адже вимагає більш детального розгляду з відповідним вивченням методів їх оцінювання [7; 8]. Отже, фактично актуалізується *аспект дослідження факторів впливу* на стан як мінімікроресурсних потенціалів підприємств, так і метамікроресурсних потенціалів промислових вузлів – своєрідного територіального простору функціонування підприємств. «Факторний аспект» дослідження ресурсних потенціалів підприємств, на нашу думку, значно додає до характеристики «картини» стану різнорівневих мікроресурсних потенціалів, адже дозволяє визначити вплив цілого комплексу «контурів» мікро-, мезо-, макрочинників. Взаємодія означених «контурів» факторів може асоціюватися з поведінкою певних суб'єктів національної економічної системи. Виокремивши дані суб'єкти, отримаємо суб'єктну характеристику певних «контурів» факторів впливу на ресурсний потенціал підприємств у межах промислового вузла. Такий «суб'єктний» аспект розгляду «контурів» може бути вдало застосований для характеристики впливу факторів середовища на стан ресурсного потенціалу підприємств. З цього приводу наведемо схему взаємодії суб'єктів, уособлюючих рівні внутрішнього та зовнішніх «контурів» факторів (рис. 2).

Внутрішній «мікроконтур» являє собою сукупність підприємств, організацій, які утворюють промисловий вузол і впливають на власні мінімікроресурсні потенціали та метамікроресурсний потенціал вузла в цілому. Характер дії цього «контуру» можна визначити шляхом узагальнення часткових показників, що представляють індивідуальні оцінки господарської діяльності мікросуб'єктів господарювання (певної галузі, чи декількох галузей залежно від дослідницьких задач).

Для демонстрації дії внутрішнього «мікроконтуру» на стан ресурсних потенціалів більш складних територіально-виробничих структур була виконана оцінка рівня ресурсних потенціалів будівельних підприємств та їх впливу на стан ресурсних потенціалів вузлів із застосуванням так званих проміжних *R*-коефіцієнтів та підсумкових порівняльних індексів (табл. 1).

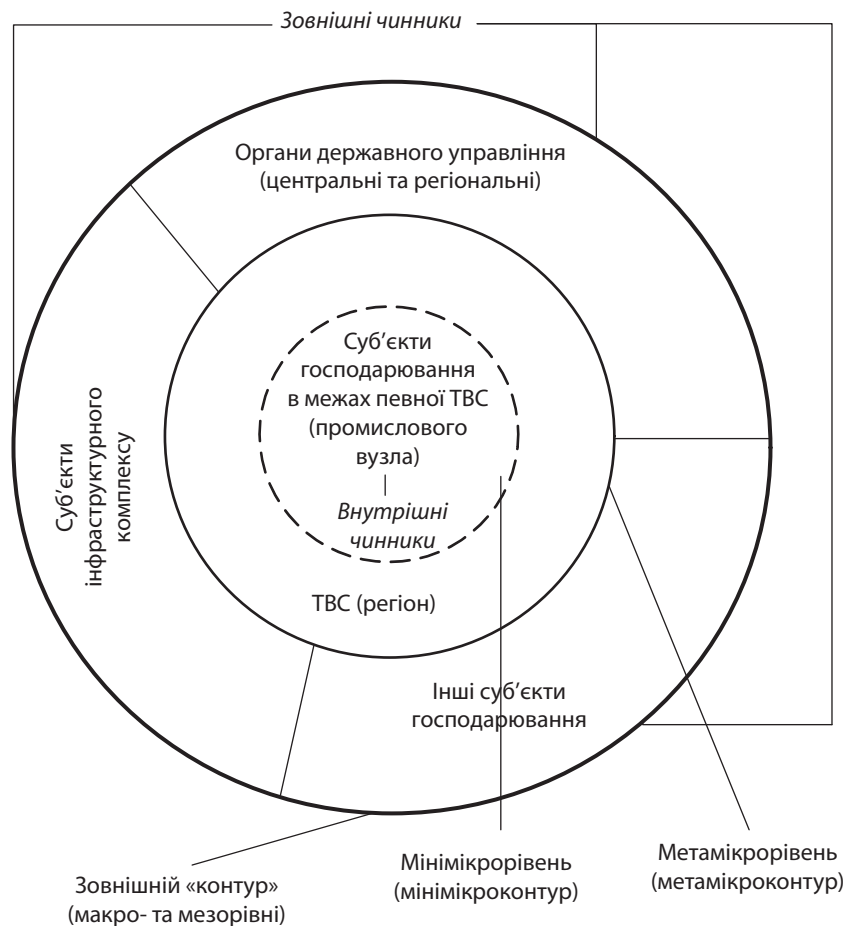

Рис. 2. Суб'єкти «контурів» впливу на ресурсний потенціал підприємств

Таблиця 1

Оцінка ресурсного потенціалу (за складовими) будівельних підприємств та їх впливу на ресурсні можливості Лисичансько-Рубіжанського та Багдадсько-Таджикського промислових вузлів за період 2009–2013 рр.

R-коефіцієнти	ПрАТ «Рубіжанськбуд» (м. Рубіжне)	БПК «Луганськбуд» (м. Северодонецьк)	ПрАТ «Лисичанськ- спецбуд» (м. Лисичанськ)	General Company of Building Industry (м. Багдад, м. Тадж)	General Building & Manufacturing Company (м. Багдад, м. Тадж)
1	2	3	4	5	6
2009 рік					
Матеріально-технічна складова	4,16	4,18	2,64	5,78	3,29
Фінансово-інвестиційна складова	0,22	3,58	5,52	7,67	3,48
Інтелектуальна складова	6,01	4,14	5,91	9,52	4,97
Разом за підприємством (сума оцінок складових)	10,39	11,90	14,07	22,98	11,75
Порівняльний індекс (коефіцієнт) рівнів ресурсного потенціалу мікроб'єктів (співвідношення еталонної оцінки та оцінки за певним підприємством)	1,00	1,15	1,35	2,21	1,13
Інтегральний індекс впливу підприємств (внутрішнього «контуру») на ресурсні можливості промислових вузлів					
Лисичансько-Рубіжанського промислового вузла	1,33			–	–
Багдадсько-Таджикського промислового вузла	–	–	–	1,60	
2013 рік					
Матеріально-технічна складова	2,28	4,51	3,74	3,58	2,87

1	2	3	4	5	6
Фінансово–інвестиційна складова	1,49	2,87	4,35	6,41	2,32
Інтелектуальна складова	2,91	5,04	7,66	6,51	1,80
Разом за підприємством	6,68	12,42	15,76	16,50	6,99
Порівняльний індекс (коефіцієнт) рівнів ресурсного потенціалу мікроресуб'єктів	1,00	1,86	2,36	2,47	1,05
Інтегральний індекс впливу підприємств (внутрішнього «контуру») на ресурсні можливості промислових вузлів					
Лисичансько-Рубіжанського промислового вузла	1,64			–	–
Багдадсько-Таджикського промислового вузла	–	–	–	1,90	
Середньорічна оцінка ресурсних потенціалів за період 2009–2013 рр., у тому числі:					
– матеріально–технічна складова	2,55	4,46	2,77	4,62	2,63
– фінансово–інвестиційна складова	0,84	3,16	4,23	7,36	2,52
– інтелектуальна складова:	4,74	6,13	5,92	8,34	2,56
Разом за підприємством	8,13	13,76	12,93	20,31	7,71

Джерело: розраховано за матеріалами [9; 10] та статистичної звітності українських будівельних підприємств Лисичансько-Рубіжанського промислового вузла.

Дескриптивний аналіз показників табл. 1, розрахованих для конкретних будівельних підприємств України та Іраку за період 2009–2013 рр., дозволив визначити, що: 1) БПК «Луганськбуд» із середньорічною оцінкою ресурсного потенціалу у 13,76 пунктів здійснювала лідируючий вплив на рівень ресурсного потенціалу Лисичансько-Рубіжанського промислового вузла; стосовно Багдадсько-Таджикського промислового вузла таку роль виконувала General Building & Manufacturing Company (середньорічна оцінка її ресурсного потенціалу складала 20,31 пунктів); 2) найвпливовішою в структурі ресурсних потенціалів будівельних підприємств обох вузлів протягом 2009–2013 рр. залишалася інтелектуальна складова (незважаючи на відтік трудових ресурсів); 3) відбулося зниження річних кумулятивних (накопичувальних) ефектів взаємодії ресурсних потенціалів будівельних підприємств, які утворюють дані промислові вузли.

У межах даної статті здійснено також попередню комплексну оцінку впливу зовнішнього середовища на процес відтворення та стан ресурсного потенціалу будівельних підприємств Багдадсько-Таджикського й Лисичансько-Рубіжанського промислових вузлів. Для цього аналізувались інтегральні коефіцієнти зовнішніх «контурів» факторів впливу, які розраховувались в такий спосіб:

$$K_{\text{інт.зовн.}} = \sqrt[n]{\prod_{i=1}^n O_{\text{норм.і}}}$$

де $K_{\text{інт.зовн.}}$ – інтегральний коефіцієнт зовнішнього «мезоконтуру, або макроконтур»; $O_{\text{норм.і}}$ – нормалізована оцінка i -того показника, що характеризує вплив зовнішнього (регіонального, або загальнонаціонального) «контуру»; n – кількість аналізованих нормалізованих оцінок.

Розрахунки показали, що особливо негативно на процес формування ресурсних потенціалів українських та іракських будівельних підприємств у межах певних промислових вузлів вплинули фактори «макроконтуру»,

дія яких виявилася більш негативною для українських підприємств. При цьому було з'ясовано, що дія факторів «мезоконтуру» не була однозначно негативною. Застосовуючи таксонометричний метод до розрахунків й аналізу показників, що характеризують вплив зовнішнього «мезоконтуру» (табл. 2), було виявлено, що: 1) спостерігається випереджаючий розвиток регіонального ресурсного потенціалу провінції Багдад (середньорічний інтегральний коефіцієнт впливу «мінімезоконтуру» провінції Багдад на стан ресурсних потенціалів будівельних корпорацій складає 2,93, а будівельних підприємств Луганської області – 1,28); 2) провінція Багдад є реципієнтом ресурсів (коефіцієнт зовнішньої кооперації, що характеризує вплив «метамезоконтуру», майже втричі перевищує одиницю), Луганська область є їх донором (коефіцієнт значно менше одиниці), що негативно позначається на ресурсних потенціалах не лише будівельних, але й всіх українських галузевих підприємств даного регіону.

Для проведення оцінки ефективності організаційно-економічного механізму управління ресурсними потенціалами досліджуваних будівельних підприємств України та Іраку, окрім виділених процесного, структурно-рівневого аспектів, був використаний *функціональний аспект* дослідження даного механізму за функціональними блоками процесу управління (планування, організація, мотивація, регулювання, контроль). Матриця порівняльних коефіцієнтів будувалася якраз на основі застосування процесного аспекту, за яким досліджуються етапи відтворення мікроресурсних потенціалів підприємств і вузлів, та функціонального аспекту, що дозволяє детальніше вивчити й оцінити організаційно-економічні механізми управління цими потенціалами за функціональними блоками управлінського процесу (табл. 3).

На основі порівняння розрахованих загальних показників (у тому числі коефіцієнтів координації) та застосування розроблених оціночних критеріїв було здійснено дескриптивний й компаративний аналіз ефектив-

Таблиця 2

Оцінка зовнішніх «мезоконтурів» факторів впливу на ресурсного потенціалу будівельних підприємств України та Іраку за період 2009–2013 рр.

Показник	Рік											
	2009	2010	2011	2012	2013	Середньорічний рівень	2009	2010	2011	2012	2013	Середньорічний рівень
	Луганська область (Україна)						Провінція Багдад (Республіка Ірак)					
Інтегральний коефіцієнт впливу зовнішнього «мінімезоконтуру» (інтегральний коефіцієнт розвитку області/провінції)	1,49	1,20	1,20	1,18	1,38	1,28	2,90	2,80	2,91	2,98	3,06	2,93
Коефіцієнт зовнішньої кооперації регіону (показник зв'язків регіонів як характеристика «метамезоконтуру»)	0,42	0,48	0,52	0,44	0,46	0,46	3,30	2,12	2,61	3,23	3,48	2,90

Джерело: розраховано за матеріалами [9; 10] та статистичної звітності українських будівельних підприємств Лисичансько-Рубіжанського промислового вузла.

Таблиця 3

Компаративний аналіз ефективності організаційно-економічного механізму управління ресурсними потенціалами досліджуваних будівельних підприємств у межах промислових вузлів (за методикою матричної оцінки за критеріями)

Етапи функціонування ресурсного потенціалу	Функціональні блоки процесу управління Будівельні підприємства Багдадсько-Таджикського промислового вузла порівняно з корпораціями Лисичансько-Рубіжанського промислового вузла (співвідношення коефіцієнтів координації)	Планування	Організація	Контроль (аналіз)	Мотивація	Регулювання	В цілому за етапом функціонування ресурсного потенціалу
Формування	Компаративна ефективність	2,00	4,00	2,00	3,33	6,00	3,03
Адаптація	Компаративна ефективність	1,29	2,92	1,29	1,71	2,14	1,68
Розвиток	Компаративна ефективність	1,42	5,33	1,73	1,80	1,94	1,90
Загальний показник	Компаративна ефективність	1,51	3,75	1,59	2,25	2,74	2,09

ності організаційно-економічного механізму управління ресурсними потенціалами обраних для дослідження будівельних підприємств і з'ясовано, що ефективність управління мінімікросресурсними потенціалами будівельних підприємств Лисичансько-Рубіжанського промислового вузла вдвічі нижче, ніж корпорацій Багдадсько-Таджикського вузла. При цьому найвища ефективність організаційно-економічного механізму управління ресурсними потенціалами іракських будівельних корпорацій забезпечується блоком «Організація» на всіх етапах формування цих потенціалів. Отже, завдяки порівняно більш якійсній організаційно-плановій роботі керівництву іракських будівельних підприємств вдалося ефективніше вирішувати проблеми відтворення їх ресурсних потенціалів, що дозволяє нейтралізувати негативний вплив макро- й мезофакторів та підсилити позитивний вплив внутрішніх мікрофакторів.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи викладений матеріал, слід зауважити, що для комплексної оцінки і подальшої побудови ефективного організаційно-економічного механізму управління ресурсним потенціалом будівельних підприємств, на нашу думку, необхідно: *по-перше*, системно дослідити об'єкт управління – ресурсний потенціал підприємств, з'ясувавши їх місце в інституціонально-ієрархічній структурі національної економіки; *по-друге*, ідентифікувати «конттури» факторів впливу на ресурсний потенціал конкретних галузевих (будівельних) підприємств (можливо різних країн, наприклад, українських, іракських, російських підприємств тощо) з тим, щоб за результатами порівнянь розробити вичерпаний комплекс показників для інтеграційної оцінки рівня мікросресурсних потенціалів та ефективності організаційно-економічних механізмів управління ними.

Подальші дослідження в цьому напрямку можуть бути пов'язані з вивченням і порівнянням існуючих національних моделей організаційно-економічних механізмів ресурсних потенціалів підприємств з виявленням переваг і недоліків та розробкою відповідних шляхів удосконалення. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Антоненко И. В. Инновационный потенциал региональной экономики: формирование и реализация : дисс. ... д-ра экон. наук : 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством (управление инновациями)» / И. В. Антоненко. – Волгоград, 2014. – 492 с.

2. Ареф'єва О. В. Економічні засади формування потенціалу підприємства / О. В. Ареф'єва, Т. В. Харчук // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 7(85). – С. 71–76.

3. Берсуцький А. Я. Моделі прийняття рішень з управління розвитком ресурсного потенціалу підприємства : автореф. дис. ... д-ра экон. наук : 08.00.11 «Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці» / А. Я. Берсуцький. – Донецьк, 2010. – 33 с.

4. Гопкало О. І. Механізм управління ресурсним потенціалом підприємства: принципи, цілі, задачі / О. І. Гопкало // The Economic Messenger of NMU. – 2010. – № 4. – С. 62–68.

5. Дешевцова Н. В. Развитие ресурсного потенциала аграрного сектора экономики (на материалах Ставропольского края) : дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / Н. В. Дешевцова. – Москва, 2014. – 176 с.

6. Клейнер Г. Б. Эволюция институциональных систем / Г. Б. Клейнер. – М. : Наука, 2004. – 240 с.

7. Джауд Абасс К. Застосування відтворювального підходу до оцінки ресурсного потенціалу територіально-виробничих структур України та Іраку / Абасс К. Джауд // Удосконалення механізмів регулювання міжнародних відносин : збірник тез наукових робіт учасників Міжнародної науково-практичної конференції для студентів, аспірантів та молодих вчених (м. Київ, 19–20 грудня 2014 р.) : у 2-х частинах. – К. : Аналітичний центр «Нова Економіка». – 2014. – Ч. 1. – С. 88–91.

8. Джауд Абасс К. Організаційно-економічний механізм управління ресурсним потенціалом суб'єктів господарювання в межах територіально-виробничих структур / Абасс К. Джауд // Проблеми та розвиток економічних систем в умовах глобальної нестабільності : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Миколаїв, 28–29 листопада 2014 р.). – Миколаїв : Видавничий дім «Гельветика», 2014. – С. 38–41.

9. Annual reports 2009–2013. General Company of Electrical Industries [Electronic resource]. – Mode of access : http://irq.bizdirlib.com/_ar_e/node/61

10. Annual reports 2009–2013. General Company of Vegetable Oil Industry / [Electronic resource]. – Mode of access : www.iraqdirectory.com/.../business/.../the-gener...ar_e/

Науковий керівник – Овечкіна О. А., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємства, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля (м. Северодонецьк)

REFERENCES

Antonenko, I. V. "Innovatsionnyy potentsial regionalnoy ekonomiki: formirovaniye i realizatsiya" [The innovative potential of the regional economy: the formation and implementation]. *Diss. ... d-ra ekon. nauk : 08.00.05*, 2014.

Arefieva, O. V., and Kharchuk, T. V. "Ekonomiczni zasady formuvannya potentsialu pidpriyemstva" [The economic basis for the formation potential business]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 7 (85) (2008): 71–76.

"Annual reports 2009–2013. General Company of Electrical Industries". http://irq.bizdirlib.com/_ar_e/node/61

"Annual reports 2009–2013. General Company of Vegetable Oil Industry". http://www.iraqdirectory.com/.../business/.../the-gener...ar_e/

Bersutskyi, A. Ya. "Modeli pryiniattia rishen z upravlinnia rozvytkom resursnoho potentsialu pidpriyemstva" [Model making decisions on managing the development of resource potential of the company]. *Avtoref. dys. ... d-ra ekon. nauk : 08.00.11*, 2010.

Dzhaud, A. K. "Zastosuvannya vidtvoriuvalnogo pidkhodu do otsinky resursnoho potentsialu terytorialno-vyrobnychkh struktur Ukrainy ta Iraku" [The use of reproductive approach to the resource potential of territorial and industrial structures Ukraine and Iraq]. *Udoskonalennia mekhanizmiv rehulivannia mizhnarodnykh vidnosyn*. Kyiv: Analitichnyi tsentr «Nova Ekonomika», 2014. 88–91.

Dzhaud, A. K. "Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm upravlinnia resursnym potentsialom subiektiv hospodariuvannia v mezhakh terytorialno-vyrobnychkh struktur" [Organizational-economic mechanism of resource potential entities within the territorial and industrial structures]. *Problemy ta rozvytok ekonomichnykh system v umovakh hlobalnoi nestabilnosti*. Mykolaiv: Helvetyka, 2014. 38–41.

Deshevova, N. V. "Razvitie resursnogo potentsiala agrarnogo sektora ekonomiki (na materialakh Stavropolskogo kraya)" [Development of the resource potential of the agricultural sector (on materials of Stavropol Territory)]. *Diss. ... kand. ekon. nauk : 08.00.05*, 2014.

Hopkalo, O. I. "Mekhanizm upravlinnia resursnym potentsialom pidpriyemstva: pryntsypy, tsili, zadachi" [Mechanism of the resource potential of the company: principles, goals, tasks]. *The Economic Messenger of NMU*, no. 4 (2010): 62–68.

Kleyner, G. B. *Evolutsiya institutsionalnykh sistem* [The evolution of institutional systems]. Moscow: Nauka, 2004.

ASSESSMENT OF THE SOCIO-ENVIRONMENTAL CHALLENGES OF OIL AND GAS PRODUCTION IN THE NIGER-DELTA REGION OF NIGERIA

© 2015 NWOSU J. E.

UDC 504.5:622.323:502.14

Nwosu J. E. Assessment of the Socio-Environmental Challenges of Oil and Gas Production in the Niger-Delta Region of Nigeria

The Niger Delta region is made up of 9 out of the 36 states of Nigeria. The region is richly endowed with abundant natural resources and is one of the most biodiverse places on the planet comprising of four ecological zones namely: coastal barrier islands, mangrove swamps, freshwater swamps and lowland rainforests. Nigeria has a total of 159 oil fields and 1481 wells and produces a maximum capacity of about 2.5 million barrels per day as at 2014. These oil fields and well are all located within the Niger-delta region of the country. However, years of unsustainable exploration of oil and gas in this region have led to severe environment and social challenges among communities of this region. These include among others, degradation of the farm land, depletion of forest and aquatic fauna, pollution of air, groundwater and mangrove swamps. The long-term impacts of all these have posed serious health and social problems. Invariably, uncommon health problems have prevailed and the environment including the livelihood of the people of this region which are mainly farming and fishing have seriously been affected. This paper therefore is an attempt to assess the socio-environmental challenges that appear as a direct and indirect result of oil and gas exploration and production in the Niger-delta region of Nigeria. It draws a comparative analysis between Nigeria's Niger delta and some other oil producing African regions with the aim of bringing into perspectives the environmental and social impacts.

Keywords: socio-environmental impact, unsustainable crude oil exploration, oil spill, gas flaring, health problems, degradation and pollution.

Fig.: 5. **Tabl.:** 12. **Formulae:** 2. **Bibl.:** 25.

Nwosu Jonathan Emeka – Postgraduate student, Department of Management, Sumy State University (vul. Rymskogo-Korsakova, 2, Sumy, 40007, Ukraine)

E-mail: emyjoesy@yahoo.com

УДК 504.5:622.323:502.14

Нвосу Д. Е. Оцінка соціо-екологічних проблем нафтогазової промисловості в дельті Нігеру в Нігерії

Регіон дельти Нігеру складають 9 із 36 штатів Нігерії. Цей регіон має багаті поклади природних ресурсів і є одним із найбільш біологічно різноманітних місць планети. Там розташовані чотири екологічні зони, а саме: прибережні бар'єрні острови, мангрові болота, прісноводні болота, низинні тропічні ліси. Усього в Нігерії 159 нафтових родовищ, 1481 нафтових свердловин, із максимальною видобувною потужністю близько 2,5 млн барелів за день (станом на 2014 р.). Усі ці родовища і свердловини розташовуються в дельті Нігеру. Однак роки нерационального видобутку нафти і газу в регіоні призвели до серйозних екологічних і соціальних проблем серед населення. Серед них – виснаження сільськогосподарських земель, зникнення лісів і водної фауни, забруднення повітря, ґрунтових вод і мангрових боліт. Довгостроковий вплив вищевказаних факторів призвів до серйозних проблем у соціальній сфері і в сфері охорони здоров'я. Як наслідок, відбулося поширення рідкісних хвороб, а навколишнє середовище, включаючи джерела існування місцевого населення – землеробство і рибальство, зазнало значних ушкоджень. Ця стаття – спроба оцінити соціо-екологічні проблеми як прямий та непрямий результат розвідки і видобутку нафти і газу в дельті Нігеру в Нігерії. Робота містить порівняльний аналіз дельти Нігеру з деякими іншими нафтовидобувними регіонами Африки з метою вивести перспективи соціо-економічних наслідків.

Ключові слова: соціо-екологічний вплив, нерациональна розвідка нафти, витік нафти, спалювання попутного газу, проблеми у сфері охорони здоров'я, виснаження і забруднення.

Рис.: 5. **Табл.:** 12. **Формул:** 2. **Бібл.:** 25.

Нвосу Джонатан Емека – аспірант кафедри управління, Сумський державний університет (вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, 40007, Україна)
E-mail: emyjoesy@yahoo.com

УДК 504.5:622.323:502.14

Нвосу Д. Э. Оценка соціо-экологических проблем нефтегазовой промышленности в дельте Нигера в Нигерии

Регион дельты Нигера составляют 9 из 36 штатов Нигерии. Этот регион располагает богатыми залежами природных ресурсов и является одним из наиболее биологически разнообразных мест планеты. Там расположены четыре экологические зоны, а именно: прибрежные барьерные острова, мангровые болота, пресноводные болота и низинные тропические леса. Всего в Нигерии 159 нефтяных месторождений, 1481 нефтяных скважин с максимальной производственной мощностью около 2,5 млн баррелей в день (по состоянию на 2014 г.). Все эти месторождения и скважины располагаются в дельте Нигера. Однако годы нерациональной добычи нефти и газа в регионе привели к серьезным экологическим и социальным проблемам среди населения области. Среди прочих – истощение сельскохозяйственных земель, исчезновение лесов и водной фауны, загрязнение воздуха, ґрунтовых вод и мангровых болот. Долгосрочное воздействие вышеперечисленных факторов привело к серьезным проблемам в социальной сфере и в сфере здоровья. Так, распространились редкие болезни, а окружающая среда, включая источники существования местного населения – земледелие и рыболовство, ощутила значительные повреждения. Эта статья – попытка оценить соціо-экологические проблемы как прямой и косвенный результат разведки и добычи нефти и газа в дельте Нигера в Нигерии. В работе содержится сравнительный анализ дельты Нигера с некоторыми другими нефтедобывающими регионами Африки с целью вывести перспективы соціо-экологических последствий.

Ключевые слова: соціо-экологическое воздействие, нерациональная добыча нефти, утечка нефти, сжигание попутного газа, проблемы в области здравоохранения, истощение и загрязнение.

Рис.: 5. **Табл.:** 12. **Формул:** 2. **Библ.:** 25.

Нвосу Джонатан Эмека – аспирант кафедры управления, Сумской государственной университет (ул. Римского-Корсакова, 2, Сумы, 40007, Украина)

E-mail: emyjoesy@yahoo.com

INTRODUCTION: GAINS OF OIL AND GAS PRODUCTION

Crude oil was discovered in the Niger-delta region in 1956 and by 1958, Nigeria had commenced commercial production of Oil and Gas. Today, Niger delta region has made Nigeria the largest oil producer in Africa and ranked 10th in the world, with a proven crude oil reserve of about 37

billion barrels. The natural gas reserves which is four times bigger than the oil reserves, account for 5.2 trillion cubic meters, making Nigeria the world's 7th biggest gas resource and contributing 10% of world's international liquid natural gas supply. These resources located within this region have contributed hugely to the development and growth of Nigerian economy. For instance, oil and gas sector accounts

for about 14% of gross domestic product. Petroleum exports revenue represents about 90% of total exports revenue, 65% of government budgetary revenues and finances about 80% of the national budget. A comparison of oil and non-oil tax revenue and the revenue percentage of gross domestic product (GDP) prove the point (fig. 1, fig. 2).

Figure 1 above is a comparison of revenue taxes from oil and non-oil sectors in Nigeria from 2010 to 2013. The result shows that oil revenue earned more into the federation account all through the years under consideration. Similarly, figure 2 compares oil revenue percentage of GDP and non-oil revenue percentage of GDP. Again, the result is obvious –

Oil revenue percentages of GDP of the years under review were quite higher than non-oil revenue percentages.

Over the years oil and gas production has become the mainstay of Nigerian economy as their earnings are used for infrastructural development as well as advancing the growth of the economy. The contribution of oil and gas to the economy was the basis of IMF projected growth of Nigerian economy [3]. Today, Nigeria is said to be one of the fastest growing economies. The 2013 rebasing of the economy saw Nigeria emerge as the largest economy in Africa. The oil and gas multinational companies have to an extent created employment and engaged in some developmental projects and provision of basic amenities to the host communities.

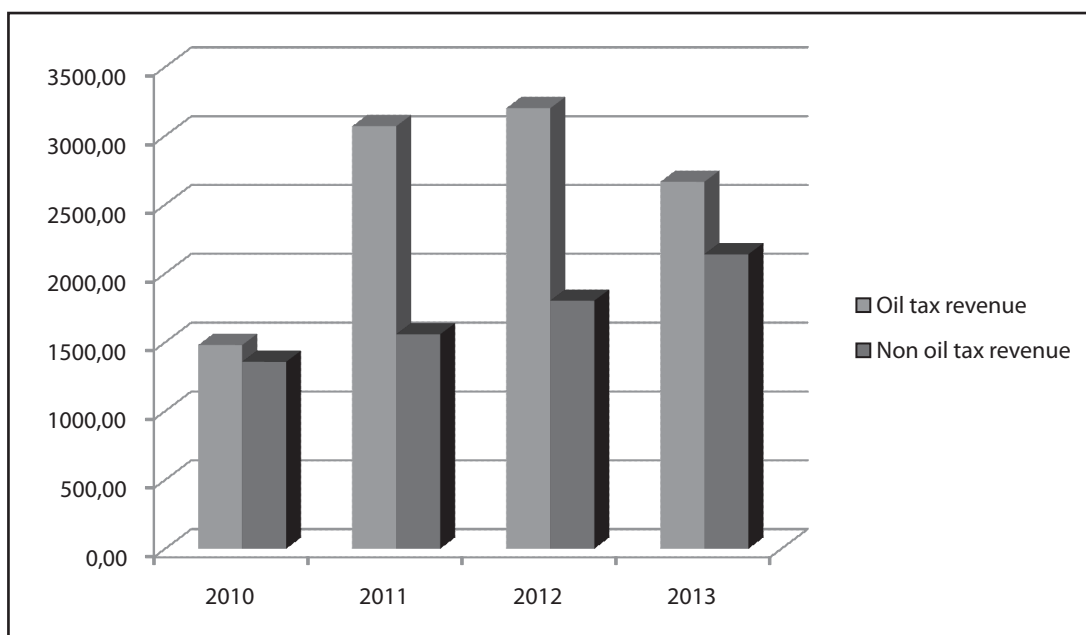

Fig. 1. Comparison of Oil Tax Revenue with Non-Oil Tax Revenue 2010–2013

Source: Nwaru C. K., 2014 [1].

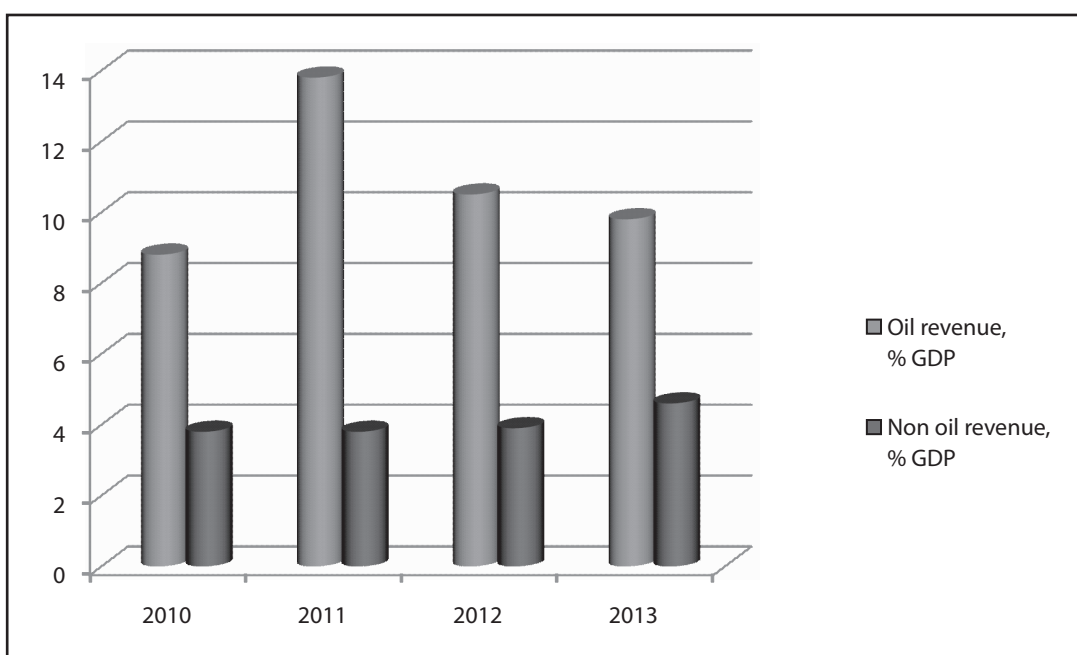

Fig. 2. Nigeria's Revenue, % of GDP (after rebasing)

Source: Cobham A., 2014 [2].

SOCIO-ENVIRONMENTAL IMPACTS

As much as oil and gas production have accelerated the growth of Nigerian economy and remains the highest source of the nation's revenue, its unsustainable exploration has much more triggered adverse socio-environmental impacts on this region that has a population estimate of over 20 million with about 40 ethnic groups. Not only are there incessant environmental degradation which have accumulated over the years due to limited scrutiny and lack of assessment, but also the livelihood and health of host communities of this region have been adversely affected. Below is a model to determine the structure of socio-environmental damage due to oil exploration (fig. 3).

The figure above shows the socio-environmental impacts of unsustainable oil exploration and production in the Niger-delta which in turn attracts a multiplier effects on the environmental and social life of the region and host communities.

The Niger-delta economy is predominantly an agro centered economy with farming and fishing as the main source of livelihood. This is because the ecosystem of the area is highly diverse, rich in biodiversity with arable and cultivable land supportive of numerous species of terrestrial and aquatic flora and fauna [4]. The area is covered by the natural delta of the Niger River with mangrove swamps, fresh water swamps and lowland rain forest. This region is massively endowed with material and natural resources hence the larger number of the population depended on these resources and the environment for livelihood (fig. 4).

Figure 4 shows the distribution of the working population by their activities in the Niger-delta. 48% of the working population is involved in agriculture (farming/fishing) and 20% engaged in trading. 9%, 7%, 5%, 4%, 3%, 2% are engaged in services, education/health, public administration, transport, manufacturing and construction sectors respectively while 2% is employed in other minor sectors. Almost

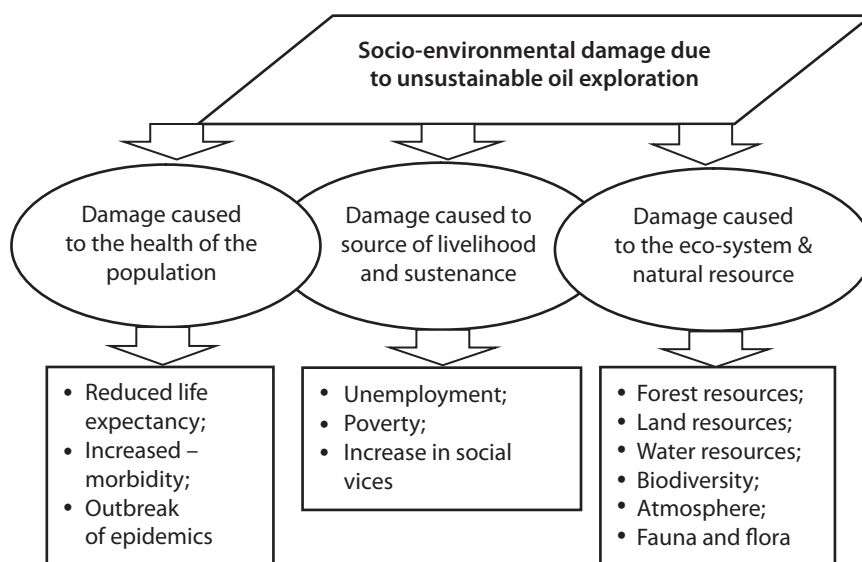

Fig. 3. Structure model of socio-environmental damage due to oil exploration and production.

Source: Author, 2015.

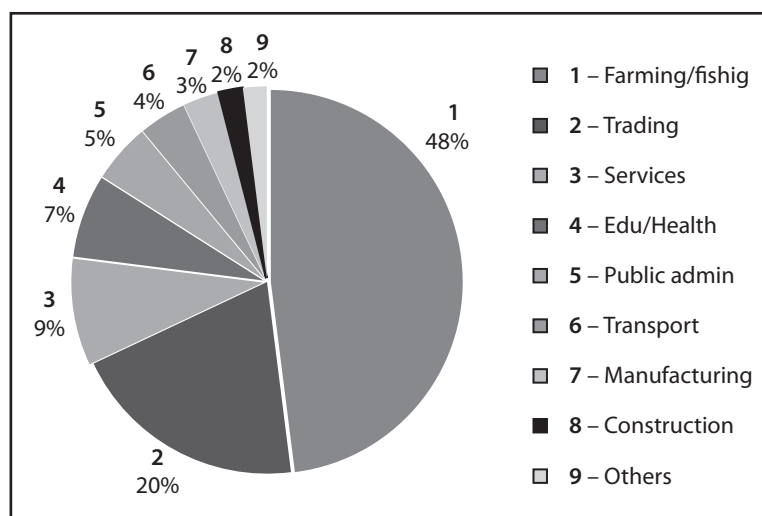

Fig. 4. Distribution of working population by activities in Niger-delta

Source: Paul Francis, 2008 [5].

half of the working population of this region is engaged in Agriculture which thrives in an enabling environment. It is obvious from this distribution that anything that affects the environment upon which farming and fishing thrive in this region affects not only the people but their major source of livelihood. This is exactly the dilemma oil and gas exploration and production posed in this region.

The main Challenges associated with oil exploration and production in the Niger-delta include oil spillage and gas flaring. These two have made far reaching impacts on the environment and lives of the people of this region.

OIL SPILLAGE

Oil spill is the major source of socio-environmental problems in the Niger-delta. Oil spill is the release of liquid petroleum hydrocarbon into the environment, ocean or coastal waters due to human activity [6]. It includes releases of crude oil from tankers, offshore platforms, drilling rigs and wells, as well as spills of refined petroleum products (such as gasoline, diesel) and their by-products, and heavier fuels used by large ships such as bunker fuel, or the spill of any oily refuse or waste oil [7]. Nwilo and Badejo [8], summarized it as the uncontrolled discharge of oil or its by-products including chemicals and wastes, which mainly occurs through equipment failure, operation error or willful damage. Oil spill affects the society and environment in diverse ways.

Osuji and Onojake, identified the following as some of the consequences of oil spillage in the Niger Delta Region of Nigeria.

- i. Damage to the fragile mangrove forest.
- ii. Threatening of rare species including primates, fish, turtles and birds.
- iii. Destruction of the livelihoods of many of the 20 million people living the region.
- iv. Reducing the fertility of the soil.
- v. Increase cost of living.
- vi. Increasing poverty.
- vii. Poor health status.
- viii. Reduced life expectancy which is estimated at 41 years.
- ix. Fuelling the upsurge of violence and social vices.

Niger delta region has witnessed a consistent spill of oil in thousands of barrels from year to year since the start of crude oil exploration. Millions of barrels of oil which have been spilled into the environment were yet to be cleaned up thereby posing threat to the environment and lives of the people. Is a *table 1* of oil spill in Niger delta.

The table shows a 20 years record of barrels of oil spilled in the Niger-delta region from 1995 to 2014 and the number of times it occurred in a year. It was estimated that about 546 million gallons of oil have poured into the ecosystems of the Niger Delta over 50 years of oil production [10] and had occurred more than 16,910 times between 1976 and 2014 [9]. On the contrary, only 10 spills were reported across all of Europe between 1971 and 2011."In any other country, Nigeria's spill figures would be a national emergency, but in Nigeria it appears to be standard operating procedure for the oil industry" [11]. In fact, the society, ecology and ecosystem of the Niger-delta has been devastated as

oil spills destroy vegetation, mangrove forests, food/cash crops, fishing ground/marine life, reduce nutrient value of the soil, induce land fragmentation, and, in isolated cases, set communities on fire [12]. Invariably, cultivable land and soil fertility in this region are continuously lost due to oil spills and land degradation thus affecting the farm product and income of the people. The depletion of biodiversity and forest resources, decline in productivity; aquatic body and water pollution, health hazards are all linked one way or the other to oil spill.

Table 1

20 Years Spill Data –1995 to 2014

Year	No. of Spills	Qty. spilled (barrels)
1995	417	63677.17
1996	435	46353.12
1997	339	81727.85
1998	399	99885.35
1999	225	16903.96
2000	637	84071.91
2001	412	120976.16
2002	446	241617.55
2003	609	35284.43
2004	543	17104.00
2005	496	10734.59
2006	461	13772.92
2007	482	10848.00
2008	740	49524.80
2009	849	43648.82
2010	537	17658.10
2011	582	28210.95
2012	871	15552.18
2013	988	14783.53
2014	553	25000.00

Source : Ekwugha U. E., 2014 [9].

GAS FLARING

Gas flaring and venting is associated with crude oil exploration and production. Gas flaring is the burning of natural gas that is associated with crude oil when it is pumped up from the ground. Nigeria flares approximately 13 bcm annually making her the second largest gas flaring country after Russia. Ajugwo [13], put it at about 17.2 billion m3 of natural gas flared per year in conjunction with the exploration of crude oil in the Niger Delta. One of the strong reasons for gas flaring by oil companies is to maximize profit from oil production. It is more economical for the oil companies to burn off the gas and pay less fee than to re-inject the gas in the oil well. This monetary gain drive has overshadowed the adverse effects produced by this action. The environment and human health have frequently been a secondary consideration to these companies. Some socio-environmental implications of gas flaring according to Ajugwo include:

- i. Acidic rain.
- ii. Climate change.
- iii. Lose of vegetation and agricultural produce.
- iv. Health and Hematological Effects.
- v. Pollution.

Acidic rain which falls as the result of emission of sulfuric acid and nitric acid that combine with atmospheric moisture, acidify lakes, streams and damages vegetation. It accelerates the decay of building materials, contributes to visibility degradation and harms public health. Gas flaring brings about climate change by the emission of greenhouse gases which contributes to global warming. There is usually no vegetation miles away from flared site due to tremendous heat and acidification hence agricultural lands and crops are permanently destroyed. Adverse health impacts, such as cancer, Deformities in children, neurological, reproductive effects, lung damage, skin problems and blood related issues are prevalent in communities close to flare sites. This is said to be as a result of hazardous air pollutant. Emissions from gas flaring include carbon dioxide, methane, sulphur dioxide, nitrogen dioxides, carcinogenic substances such as benz[a]pyrene and dioxin, and unburned fuel components, including benzene, toluene, xylene, and hydrogen sulphide [14].

Gas flaring continues to be a common practice in the Niger delta. Many flares have run 24 hours a day and some have been active for 40 years with over 8 million cubic feet per day burnt [15] (table 2).

Nigeria has about 123 gas flaring sites which has been burning over five decades [17]. According to UNEP [18], burning of waste gas from these sites that discharge about 45.8 billion kilo watts of heat into the atmosphere is visible from space and particularly remains problematic because of the 'open pipe flare' adopted in Nigeria which has grown obsolete. The World Bank [19] global estimate shows that annual flared volume from satellite data is 134 billion cubic meters (bcm) of which Nigeria accounts for 15.2 bcm, making for 11.34% of the global flare rate. According to a field survey, gas flared 1kilometers away from a farm settlement affects 10% of the output, vegetation and biodiversity. When it is 600 meters away, it has a 45% effect on output and when it is 200 meters, it has a 100% effect [20].

Studies have proved that there are diverse health implications as a result of oil spill and gas flaring in host communities. In a research study carried out in one of the Niger delta states, Ordinioha and Sawyer revealed the differences in health symptoms in oil and non-oil communities (table 3).

The table 3 shows a big difference in communities where crude oil are explored and produced, and communities where no exploration takes place. It is so obvious that in all the variables, the oil communities have much more higher symptoms of health problems than the non-oil communities. Other effects of oil induced health issues include increased risk of respiratory diseases, asthma, cancerhence oil and gas pollution contain heat, toxins and particulates that adversely affect human being, vegetation, soil, and the entire livelihood of people. It is not an assumption that the three main source

Table 2

Gas flare data in Niger delta 1994–2014

Year	Gas Produced	Gas Utilized	Gas Flared	% Flared
1995	35,100	8,114	26,986	–
1996	35,450	8,860	26,590	–
1997	37,150	10,383	24,234	–
1998	37,039	13,407	23,632	–
1999	43,636	21,274	22,362	–
2000	42,732	18,477	24,255	–
2001	52,453	25,702	26,759	–
2002	1,651,591,48	897,789,582	753,801,906	45.64
2003	1,828,541,855	983,562,969	844,978,886	46.21
2004	2,082,283,189	1,195,742,993	886,540,196	42.58
2005	2,093,628,859	1,282,313,082	811,315,777	38.75
2006	2,182,432,084	1,378,770,26	803,661,823	36.82
2007	2,415,649,041	1,655,960,315	759,688,726	31.45
2008	2,287,547,344	1,668,148,489	619,398,854	27.08
2009	1,837,278,30	1,327,926,402	509,351,905	27.72
2010	2,392,838,898	1,811,270,545	581,568,354	24.30
2011	2,400,402,880	1,781,370,022	619,032,858	25.79
2012	2,580,165,626	1,991,498,902	588,666,724	22.82
2013	2,325,137,449	1,916,531,001	409,311,430	17.60
2014	2,524,268,44	2,234,668,430	289,600,014	11.47

Source: NNPC Annual Statistical Bulletin 2002, 2012, 2014 [16].

of life – air, water and food are often contaminated in this oil region. All these have contributed to premature death and other negative health conditions. Moreso, high rate of unemployment and poverty among the people of this region whose sources of livelihood are dominantly dependent on their environment and natural gifts is linked to oil exploration.

Table 3

Percentage of health symptoms reported in oil exposed and non-exposed communities

Variables	Exposed community, %	Unexposed community, %
Malaise	23.33	15.77
Headache	36.19	12.86
Nausea	22.86	5.24
Diarrhea	41.43	13.33
Sore eyes	32.86	4.29
Sore throat	30	6.19
Cough	26.67	8.1
Itchy skin	42.86	6.67
Rashes	24.29	5.71

Source: Ordinioha and Sawyer, 2010 [21].

COMPARATIVE ANALYSIS

The Niger-delta is blessed with abundant natural resources including crude oil. However, the exploration and

production of this oil has degraded if not destroyed the nature's gifts of the people and has negatively impacted the environment. It paradoxical to say that a region that was once rich and blessed with natural and environmental resources now suffers from such blessing. Perhaps, no other oil producing region of the world has suffered so much from their nature given resources like the Niger-delta region. We shall make a comparative analysis with other oil producing sub-Saharan Africa regions using some socio-environmental indexes in other to determine the extent of effect of crude oil exploration and production in the Niger delta region (table 4 – table 8).

$$Ave = \frac{R_1 + R_2 R_3 + R_4 + R_5 + R_6}{6},$$

$$Rating = \sum \frac{R_v}{Ave},$$

where: R_1 – Region Nigeria (Niger delta);

R_2 – Region Angola;

R_3 – Region Cameroon;

R_4 – Region Ghana;

R_5 – Region South Africa;

R_6 – Region Congo;

R_v – Real Value;

Ave – Average.

The tables show five years comparism of some socio-environmental indices of six oil producing sub-Saharan African regions namely Angola, Cameroon, Ghana, South

Table 4

2010 Selected Socio-Environmental Indices of Oil Producing Sub-Saharan African Regions

Region	Life Expectancy, I_{le} real value rating		Mortality Rate, I_{mr} real value rating		Gas Flaring (%), I_{gf} real value rating		Oil Spill (mb), I_{os} real value rating	
Nigeria (N. delta)	46	0.86	32	2.04	24.30	3.72	17658.10	5.35
Angola	51	0.95	15	0.96	4.31	0.66	2,100	0.36
Cameroon	54	1.00	13	0.83	8.50	1.30	11	0.00
Ghana	61	1.13	9	0.57	0.49	0.07	0	0.00
South Africa	54	1.00	14	0.89	0.56	0.01	13	0.00
Congo	57	1.06	11	0.70	1.08	0.17	10	0.00
Average	53.8		15.7		6.54		3298.7	

Table 5

2011 Selected Socio-Environmental Indices for Oil Producing Sub-Saharan African Countries

Region	Life Expectancy, I_{le} real value rating		Mortality Rate, I_{mr} real value rating		Gas Flaring (%), I_{gf} real value rating		Oil Spill (mb), I_{os} real value rating	
Nigeria (N. delta)	47	0.87	30	1.97	25.79	4.32	28210.95	5.48
Angola	51	0.94	15	0.99	5.94	0.97	1,900	0.37
Cameroon	54	0.99	12	0.79	1.19	0.20	96	0.00
Ghana	61	1.12	9	0.59	0.68	0.11	706	0.13
South Africa	55	1.02	14	0.92	0.13	0.02	0	0.02
Congo	58	1.07	11	0.72	2.02	0.34	0	0.00
Average	54.3		15.2		5.96		5152.2	

Table 6

2012 Selected Socio-Environmental Indices for Oil Producing Sub-Saharan African Countries

Region	Life Expectancy, I_{le} real value rating		Mortality Rate, I_{mr} real value rating		Gas Flaring (%), I_{gf} real value rating		Oil Spill (mb), I_{os} real value rating	
Nigeria (N. delta)	48	0.87	28	1.96	22.82	4.39	15552.18	5.30
Angola	51	0.93	13	0.91	4.72	0.91	1500	0.51
Cameroon	55	1.00	13	0.91	0.97	0.19	0	0.00
Ghana	61	1.11	9	0.63	0.59	0.11	0	0.00
South Africa	56	1.02	13	0.91	0.34	0.02	209	0.07
Congo	58	1.06	10	0.70	1.79	0.34	315	0.11
Average	54.8		14.3		5.2		2,929.3	

Table 7

2013 Selected Socio-Environmental Indices for Oil Producing Sub-Saharan African Countries

Region	Life Expectancy, I_{le} real value rating		Mortality Rate, I_{mr} real value rating		Gas Flaring (%), I_{gf} real value rating		Oil Spill (mb), I_{os} real value rating	
Nigeria (N. delta)	49	0.88	26	1.88	17.60	3.96	14783.53	5.38
Angola	52	0.94	13	0.94	4.08	0.92	1200	0.44
Cameroon	55	0.99	12	0.87	0.92	0.21	0	0.00
Ghana	61	1.10	9	0.65	1.74	0.39	40	0.01
South Africa	57	1.03	13	0.94	0.42	0.09	0	0.00
Congo	59	1.06	10	0.72	1.88	0.42	468	0.17
Average	55.5		13.8		4.44		2,748.6	

Table 8

2014 Selected Socio-Environmental Indices for Oil Producing Sub-Saharan African Countries

Region	Life Expectancy, I_{le} real value rating		Mortality Rate, I_{mr} real value rating		Gas Flaring (%), I_{gf} real value rating		Oil Spill (mb), I_{os} real value rating	
Nigeria (N. delta)	50	0.90	24	1.78	11.47	3.27	25000.00	5.63
Angola	52	0.93	13	0.96	4.78	1.36	700	0.16
Cameroon	55	0.99	12	0.89	0.88	0.25	200	0.04
Ghana	61	1.10	9	0.67	1.70	0.48	0	0.00
South Africa	57	1.02	13	0.96	0.60	0.17	220	0.05
Congo	59	1.06	10	0.74	1.6	0.45	0	0.00
Average	55.7		13.5		3.51		4,436.7	

Source: Telizhenko & Shvindina [22].

Africa, Congo Republic and Nigeria's Niger-delta with the rating of the indices of each region based on real values. However, for a better analysis, the aggregate value of each index would be presented (table 9 – table 12).

$$Isen = \sum_{ny5}^{rat5} \left(Iagrat_5 = \frac{Srat}{Iny} \right),$$

where: $Isen$ – index of socio-environment;
 $Iagrat$ – index of aggregate rating;
 Iny – index of total number of years;
 $Srat$ – sum total of index rate;
 I_{le} – index of life expectancy;

I_{mr} – index of mortality rate;
 I_{gf} – index of gas flaring;
 I_{os} – index of oil spills.

RESULT AND CONCLUSION

The figure shows that Nigeria's Niger delta scored the lowest point in Life Expectancy index – 0.88 for the years under review, while Angola, Cameroon, South Africa and Congo Rep. scored 0.94, 0.99, 1.02, and 1.06 respectively. Ghana had the highest point – 1.11. The index of Mortality Rate saw Nigeria's Niger delta having the highest point with 1.93 while Angola, Cameroon, Ghana, South Africa

Table 9

Life Expectancy

<i>I_{le}</i> aggregate rating for selected countries						
Year	Nigeria (Nd)	Angola	Cameroon	Ghana	South Africa	Congo
2010	0.86	0.95	1.00	1.13	1.00	1.07
2011	0.87	0.94	0.99	1.12	1.02	1.06
2012	0.87	0.93	1.00	1.11	1.02	1.06
2013	0.88	0.94	0.99	1.10	1.03	1.06
2014	0.90	0.93	0.99	1.10	1.02	1.06
Agr. rate	0.88	0.94	0.99	1.11	1.02	1.06

Table 10

Mortality Rate

<i>I_{mr}</i> aggregate rating for selected countries						
Year	Nigeria (Nd)	Angola	Cameroon	Ghana	South Africa	Congo
2010	2.04	0.96	0.83	0.57	0.89	0.70
2011	1.97	0.99	0.79	0.59	0.92	0.72
2012	1.96	0.91	0.91	0.63	0.91	0.70
2013	1.88	0.94	0.87	0.65	0.94	0.72
2014	1.78	0.96	0.89	0.67	0.96	0.74
Agr. rate	1.93	0.95	0.86	0.62	0.92	0.72

Table 11

Gas Flaring

<i>I_{gf}</i> aggregate rating for selected countries						
Year	Nigeria (Nd)	Angola	Cameroon	Ghana	South Africa	Congo
2010	3.72	0.66	1.30	0.07	0.01	0.17
2011	4.32	0.97	0.20	0.11	0.02	0.34
2012	4.39	0.91	0.19	0.11	0.02	0.34
2013	3.96	0.92	0.21	0.39	0.09	0.42
2014	3.27	1.36	0.25	0.48	0.17	0.45
Agr. rate	3.93	0.96	0.43	0.23	0.06	0.34

Table 12

Oil Spill

<i>I_{os}</i> aggregate rating for selected countries						
Year	Nigeria (Nd)	Angola	Cameroon	Ghana	South Africa	Congo
2010	5.35	0.36	0.00	0.00	0.00	0.00
2011	5.48	0.37	0.00	0.13	0.02	0.00
2012	5.30	0.51	0.00	0.00	0.07	0.11
2013	5.38	0.44	0.00	0.01	0.00	0.17
2014	5.63	0.16	0.04	0.00	0.05	0.00
Agr. rate	5.43	0.37	0.01	0.03	0.03	0.06

and Congo Rep scored 0.95, 0.86, 0.62, 0.92, and 0.72 respectively. Similarly Niger delta had the highest point in the Gas Flaring index 3.93 and other regions in the same order scored 0.95, 0.43, 0.23, 0.06, and 0.34 respectively. These entire regions combine together had a total of 2.02. In the Oil Spill index, Nigeria's Niger delta scored 5.43 while other

countries according to the order scored 0.37, 0.01, 0.03, 0.03, and 0.06 respectively. Niger delta's score is 5 times higher than all the other five regions combined with a total of 0.5.

The reason for the low life expectancy score and high mortality rate in the Niger delta region could not be divorce from high rate of gas flaring and oil spill in the re-

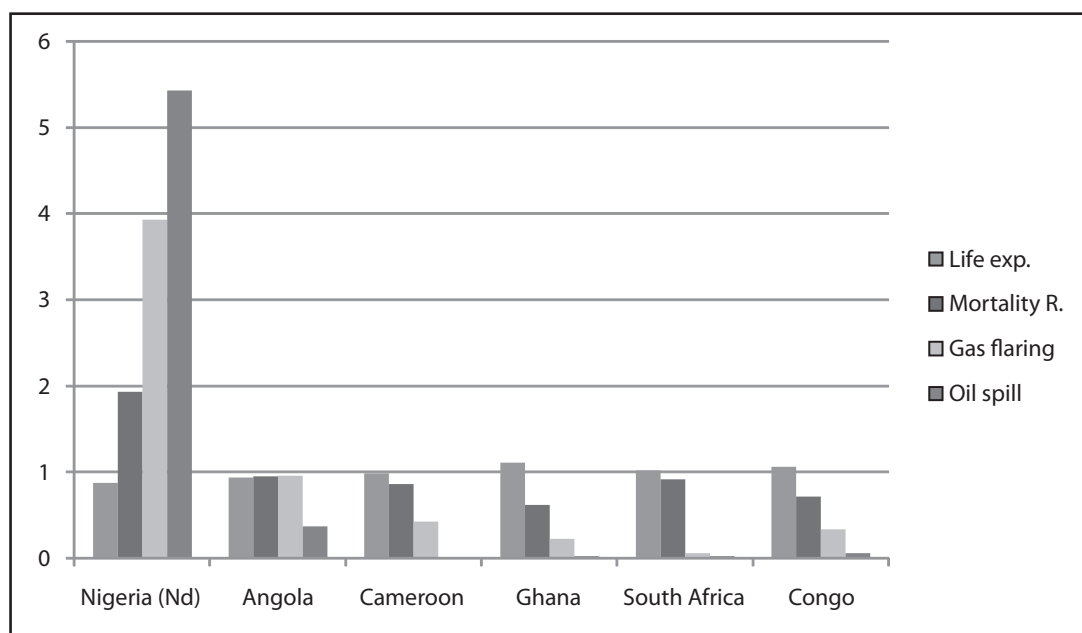

Fig. 5. Aggregate rating of some socio-environmental indices of sub-Saharan oil producing African regions for the years under review

gion. Oil spills and gas flaring are said to constitute health hazards to the host communities and has been identified as the reason for the prevalence of certain sickness among the oil-producing communities. This health issues are slow and covert and thus makes it difficult to fully understand its contribution to the disease burden in the oil-bearing communities [23]. You can imagine the condition where 123 active gas flare sites in Nigeria are all located in this region and some of these sites are said to be of closer proximity to residential areas and their agricultural land. The effects is increased risk of respiratory diseases, asthma, cancer and premature death hence flares contain heat, toxins and particulates that adversely affect human, vegetation, soil, water and the entire livelihoods of the host communities. Oil spill often contaminates food and water sources and pollutes the entire environment. Furthermore, the depletion of natural resources and the degradation of the environment upon which the means of livelihood of the local people are sustained have left a larger percentage of the people without any job or means of livelihood. The resultant effect is high rate of unemployment and the attendant poverty. This is as a result of the unsustainable pattern of exploration employed by the multi-national oil companies and the failure of the Nigerian government to put up effective regulatory policies. Citing an example of this, Bjorn Hamso [24] "Nigeria has had a policy of no flaring since 1984, but its enforcement of this policy has been weak. In some ways it's another case of the resource curse where countries rich in natural resources struggle with managing them efficiently". The existence of multinational oil Corporations in this region is yet to show any sign of true socio-environmental development rather, they exist to maximize profit, as their main concern is to explore and produce crude oil and gas profitably.

There is no doubt that the exploration of oil and gas has tremendously improved the Nigerian economy and has contributed hugely to the federation's account. However, the

price the society and the environment of host region had had to pay has far more adverse consequences [25]. According to the a World Bank report, "the Niger Delta has been blessed with an abundance of physical and human resources, including the majority of Nigeria's oil and gas deposits, good agricultural land, extensive forest, excellent fisheries, as well as developed industrial base, and a vibrant private sector" [19]. Unfortunately, the region's huge potential for economic growth and sustainable development remains unfulfilled and its future is threatened by deteriorating economic, social and environmental conditions that are not being addressed by government policies and actions. ■

LITERATURE

1. Nwaru, C. K. (2015). Tax Revenue Performance: A Comparative Study of Oil and Non-oil Tax Revenue on Nigeria's GDP / C. K. Nwaru. – Federal Inland Revenue Service, Abuja HQ. 08036715887, p9.
2. Cobham, A. (2014). Nigeria's Upward Revision of GDP: Center for Global Development / A. Cobham [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.cgdev.org/blog/nigerias-upward-revision-gdp-should-sound-alarm-tax-gdp-ratio>
3. Godwin, A. The Punch: IMF predicts 9% GDP growth rate for Nigeria/ Atser Godwin. [Electronic resource]. – Mode of access : www.punchng.com
4. Uyigue, E. (2007). Coping with Climate Change and Environmental Degradation in the Niger-Delta of South Nigeria. Benin / E. Uyigue, M. Agho. – Community Research and Development Centre (CREDC). Benin 300001 Edo State, Nigeria.
5. Francis, P. (2008). Niger Delta Social and Conflict Analysis / Paul Francis. – World Bank sustainable development department African region. Nigeria. – P. 62.
6. Osuji, C. (2004). Metals associated with Crude oil / C. Osuji, C. Onojake // Journal of Chemistry and Biodiversity. – Vol. 1 1708.
7. Oyebamiji, (2014). Emulating global climate change impacts on crop yields / Oluwole K. Oyebamiji, Neil R. Edwards, Philip B. Holden et al. // Statistical Modelling The Open University. – Walton Hall, Milton Keynes.
8. Nwilo, P. (2005). Impacts and Management of Oil Spill Pollution along the Nigerian Coastal Areas / P. Nwilo, O. Badejo. – University of Lagos, Lagos-Nigeria.

9. Ekwugha, E. U. (2014). The Management of Oil Spillage in the Niger delta region of Nigeria : dissertation / Elizabeth U. Ekwugha. – University of South Wales [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.academia.edu/7337127/THE_MANAGEMENT_OF_OIL_SPILLAGE_IN_THE_NIGER_DELTA_REGION_OF_NIGERIA_A_Dissertation_submitted_in_part_fulfilment_of_MSc_Environmental_Management

10. Francis, P. (2011). Securing Development and Peace in the Niger Delta: A social and Conflict analysis for change / Paul Francis, Deirdre Lapin and Paula Rossiasco. – Woodrow Wilson International Centre for Scholars, 1-178. Retrieved 30th October, 2012 (from www.wilsoncenter.org)

11. Amnesty International 2014: Amnesty warns on 'seriously alarming' Nigeria oil spills [Electronic resource]. – Mode of access : <http://phys.org/news/2015-03-amnesty-alarming-nigeria-oil.html>

12. Opukri, C. O. (2008). Oil Induced Environmental Degradation and Internal Population Displacement in the Nigeria's Niger Delta / C. O. Opukri, I. S. Ibaba // *Journal of Sustainable Development in Africa*. – Vol. 10, No. 1. – P. 173–193. Retrieved 6th November, 2012.

13. Ajugwo A. O. (2013). Negative Effects of Gas Flaring: the Nigerian Experience / Anslem O. Ajugwo // *Journal of Environment Pollution and Human Health*. – Vol. 1, Issue 1. – Pp. 6–8. DOI: 10.12691/jephh-1-1-2.

14. CJP/ERA (2005). Gas flaring in Nigeria: A human rights, environmental and economic monstrosity, Amsterdam and Port Harcourt: The Climate Justice Programme and Environmental Rights Action/Friends of the Earth Nigeria [Electronic resource]. – Mode of access : https://www.foe.co.uk/sites/default/files/downloads/gas_flaring_nigeria.pdf

15. Clarke, D. (2009). Crude Continent: The Struggle for Africa's Oil Prize; Poisoned Wells: the Dirty Politics of African Oil / Duncan Clarke, Nicholas Shaxson // *Foreign Affairs*. – January/February [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.foreignaffairs.com/reviews/capsule-review/2009-01-01/crude-continent-struggle-africas-oil-prize-poisoned-wells-dirty>

16. Nigerian National Petroleum Corporation (NNPC) Annual Statistical Bulletin. 2002, 2012, and 2014. Abuja, Nigeria [Electronic resource]. – Mode of access : www.nnpcgroup.com

17. Kadafa A. A. (2012). Environmental Impacts of Oil Exploration and Exploitation in the Niger Delta of Nigeria / Ayuba A. Kadafa // *Global Journal of Science Frontier Research Environment & Earth Sciences*. – Vol. 12, Issue 3. Version 1.0. – P. 18–28.

18. United Nation Environmental Programme – UNEP, (2011). Environmental assessment of Ogoni Land [Electronic resource]. – Mode of access : www.unep.org/nigeria

19. Singh, J. (1995). Defining an Environmental Development Strategy for the Niger Delta / Jasdeep Singh, David Moffat, Olof Linden. – The World Bank, Vol. 1. – P. 59.

20. Adeyemo, A. M. (2002). The Oil Industry Extra Ministerial Institutions and Sustainable Agricultural Development: A Case Study of Okrika L.G.A. of Rivers State / A. M. Adeyemo // *Nigerian Journal of Oil and Politics*. – Vol. 2, No. 1. – Pp. 60–78.

21. Ordinioha, B. Acute health effects of a crude oil spill in a rural community in Bayelsa State, Nigeria / B. Ordinioha, W. Sawyer // *Niger J Med*. – 2010. – Vol. 19, No. 2. – Pp. 140–144.

22. Telizhenko O. M. & Shvindina G. O. Scientific Direction / Department of Management, Sumy State University, 2015.

23. World Health Organization. Facing the facts: The Impact of Chronic Disease in Nigeria. Geneva [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.who.int/chap/chronic_disease_report/en/ (12 March, 2011).

24. Hamso, B. Time to End Routine Gas Flaring / Bjorn Hamso. – World Bank, July 7, 2014 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.worldbank.org/en/news/feature/2014/07/15/gas-flaring-reduction-takes-center-stage-at-global-event>

25. Nwosu, J. E. Environmental Degradation: The Impact of Oil Exploration in the Niger-Delta Region, Nigeria / J. E. Nwosu // *Вісник СумДУ. Серія «Економіка»*. – 2013. – № 2. – P. 24 – 29.

Supervisor: Shvindina H. O., Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Sumy State University

REFERENCES

"Amnesty International 2014: Amnesty warns on 'seriously alarming' Nigeria oil spills". <http://phys.org/news/2015-03-amnesty-alarming-nigeria-oil.html>

Ajugwo, A. O. "Negative Effects of Gas Flaring: the Nigerian Experience". *Journal of Environment Pollution and Human Health*, vol. 1, no. 1 (2013): 6-8.

Adeyemo, A. M. "The Oil Industry Extra Ministerial Institutions and Sustainable Agricultural Development: A Case Study of Okrika L. G. A. of Rivers State". *Nigerian Journal of Oil and Politics*, vol. 2, no. 1 (2002): 60-78.

Cobham, A. "Nigeria's Upward Revision of GDP: Center for Global Development". <http://www.cgdev.org/blog/nigerias-upward-revision-gdp-should-sound-alarm-tax-gdp-ratio>

Clarke, D., and Shaxson, N. "Crude Continent: The Struggle for Africa's Oil Prize; Poisoned Wells: the Dirty Politics of African Oil". <https://www.foreignaffairs.com/reviews/capsule-review/2009-01-01/crude-continent-struggle-africas-oil-prize-poisoned-wells-dirty>

Ekwugha, E. U. "The Management of Oil Spillage in the Niger delta region of Nigeria : dissertation". http://www.academia.edu/7337127/THE_MANAGEMENT_OF_OIL_SPILLAGE_IN_THE_NIGER_DELTA_REGION_OF_NIGERIA_A_Dissertation_submitted_in_part_fulfilment_of_MSc_Environmental_Management

Francis, P., Lapin, D., and Rossiasco, P. *Securing Development and Peace in the Niger Delta: A social and Conflict analysis for change*, 2011.

Francis, P. *Niger Delta Social and Conflict Analysis*. Nigeria: World Bank sustainable development department African region, 2008.

"Gas flaring in Nigeria: A human rights, environmental and economic monstrosity, Amsterdam and Port Harcourt: The Climate Justice Programme and Environmental Rights Action/Friends of the Earth Nigeria". https://www.foe.co.uk/sites/default/files/downloads/gas_flaring_nigeria.pdf

Godwin, A. "The Punch: IMF predicts 9% GDP growth rate for Nigeria". www.Punchng.com

Hamso, B. "Time to End Routine Gas Flaring". <http://www.worldbank.org/en/news/feature/2014/07/15/gas-flaring-reduction-takes-center-stage-at-global-event>

Kadafa, A. A. "Environmental Impacts of Oil Exploration and Exploitation in the Niger Delta of Nigeria". *Global Journal of Science Frontier Research Environment & Earth Sciences*, vol. 12, no. 3, Version 1.0 (2012): 18-28.

Nwilo, P., and Badejo, O. *Impacts and Management of Oil Spill Pollution along the Nigerian Coastal Areas Lagos-Nigeria*: University of Lagos, 2005.

"Nigerian National Petroleum Corporation (NNPC) Annual Statistical Bulletin. 2002, 2012, and 2014. Abuja, Nigeria". www.nnpcgroup.com

Nwaru, C. K. *Tax Revenue Performance: A Comparative Study of Oil and Non-oil Tax Revenue on Nigeria's GDP*: Federal Inland Revenue Service, Abuja HQ. 08036715887, 2015.

Nwosu, J. E. "Environmental Degradation: The Impact of Oil Exploration in the Niger-Delta Region, Nigeria" [ENGLISH_UA Environmental Degradation: The Impact of Oil Exploration in the Niger-Delta Region, Nigeria]. *Visnyk SumDU. Seriya «Ekonomika»*, no. 2 (2013): 24-29.

Opukri, C. O., and Ibaba, I. S. "Oil Induced Environmental Degradation and Internal Population Displacement in the Nigeria's Niger Delta". *Journal of Sustainable Development in Africa*, vol. 10, no. 1 (2008): 173-193.

Oyebamiji, O. K. "Emulating global climate change impacts on crop yields". In *Statistical Modelling The Open University*. Walton Hall: Milton Keynes, 2014.

Ordinoh, B., and Sawyer, W. "Acute health effects of a crude oil spill in a rural community in Bayelsa State, Nigeria". *Niger J Med*, vol. 19, no. 2 (2010): 140-144.

Osuji, C. "Metals associated with Crude oil". *Journal of Chemistry and Biodiversity*, vol. 1 1708 (2004).

Singh, J., Moffat, D., and Linden, O. "Defining an Environmental Development Strategy for the Niger Delta". *The World Bank*, vol. 1 (1995): 59.

Telizhenko, O. M., and Shvindina, G. O. *Scientific Direction: Department of Management, Sumy State University, 2015.*

Uyigue, E., and Agho, M. *Coping with Climate Change and Environmental Degradation in the Niger-Delta of South Nigeria. Benin, Nigeria: Community Research and Development Centre (CREDC), 2007.*

"United Nation Environmental Programme – UNEP". www.unep.org/nigeria

"World Health Organization. Facing the facts: The Impact of Chronic Disease in Nigeria. Geneva". http://www.who.int/chap/chronic_disease_report/en/

УДК 321.01:351.746.1:336.14(477)

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: АДМІНІСТРАТИВНІ ТА БЮДЖЕТНІ АСПЕКТИ, НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА

© 2015 ДЕНИСОВ К. В.

УДК 321.01:351.746.1:336.14(477)

Денисов К. В. Децентралізація влади в Україні: адміністративні та бюджетні аспекти, національна безпека

Досліджено питання практичної реалізації реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (децентралізації влади) з точки зору адміністративних, бюджетних і безпекових аспектів. Базою для дослідження вибрані положення Конституції України та Бюджетного кодексу як таких, що зазнали та можуть зазнати суттєвих змін у ході реформи децентралізації. Проаналізовано процес та наслідки створення «об'єднаних територіальних громад» у контексті адміністративно-територіальної реформи. Доведено невідповідність задекларованих принципів реформування адміністративного устрою та бюджетної системи рішенням, які були прийняті на початковому етапі. Обґрунтовано негативні наслідки бюджетної децентралізації для Запорізької області на підставі даних офіційної статистики Міністерства фінансів, Державної казначейської служби та департаменту фінансів обласної державної адміністрації. Доведено, що рівень бюджетної залежності області значно виріс після впровадження реформи, скоротилися власні надходження місцевих бюджетів на тлі збільшення обсягів дотацій, які передаються урядом до органів місцевого самоврядування з центрального бюджету. Зроблено висновок про необхідність подальшого науково-практичного обґрунтування процесів децентралізації влади перед ухваленням остаточних рішень по ній. Обґрунтовано, що це дозволить забезпечити позитивний вплив реформи на соціально-економічну ситуацію в Україні та Запорізькій області, створивши умови для переходу до сталого розвитку.

Ключові слова: децентралізація, місцеве самоврядування, фінансова автономія, територіальний устрій, міжбюджетні відносини, природні ресурси, особливий статус Донбасу.

Рис.: 2. Бібл.: 12.

Денисов Костянтин Вікторович – кандидат економічних наук, керівник економічної служби ВО «Свобода» у Запорізькій області (пр. Леніна, 74, к. 119, Запоріжжя, 69063, Україна)

E-mail: denisovkv@ukr.net

УДК 321.01:351.746.1:336.14(477)

Денисов К. В. Децентрализация власти в Украине: административные и бюджетные аспекты, национальная безопасность

Исследован вопрос практической реализации реформы местного самоуправления и территориальной организации власти в Украине (децентрализации власти) с точки зрения административных, бюджетных аспектов, а также национальной безопасности. Базой для исследования выбраны положения Конституции Украины и Бюджетного кодекса как таковых, которые претерпели и могут претерпеть существенные изменения в ходе реформы децентрализации. Проанализированы процесс и последствия создания «объединенных территориальных общин» в контексте административно-территориальной реформы. Доказано несоответствие задекларированных принципов реформирования административного устройства и бюджетной системы тем решениям, которые были приняты на начальном этапе. Обоснованы негативные последствия бюджетной децентрализации для Запорожской области на основании данных официальной статистики Министерства финансов, Государственной казначейской службы и департамента финансов областной государственной администрации. Доказано, что уровень бюджетной зависимости области значительно вырос после внедрения реформы, сократились собственные поступления местных бюджетов на фоне увеличения объемов дотаций, которые передаются правительством к органам местного самоуправления из центрального бюджета. Сделан вывод о необходимости последующего научно-практического обоснования процессов децентрализации власти перед принятием окончательных решений по ней. Обосновано, что это позволит обеспечить позитивное влияние реформы на социально-экономическую ситуацию в Украине и Запорожской области, создав условия для перехода к устойчивому развитию.

Ключевые слова: децентрализация, местное самоуправление, фискальная автономия, территориальное устройство, межбюджетные отношения, природные ресурсы, особый статус Донбасса.

Рис.: 2. Библ.: 12.

Денисов Константин Викторович – кандидат экономических наук, руководитель экономической службы ВО «Свобода» в Запорожской области (пр. Ленина, 74, к. 119, Запоріжжя, 69063, Україна)

E-mail: denisovkv@ukr.net

UDC 321.01:351.746.1:336.14(477)

Denysov K. V. Decentralization of Power in Ukraine: Administrative and Budgetary Aspects, National Security

The article researches the issue of practical implementation of the reform of local self-government and territorial organization of power in Ukraine (decentralization) in terms of administrative, budgetary aspects, as well as national security. The examination was based on such provisions of both the Constitution of Ukraine and the Budget Code, which have undergone and may undergo significant changes in the course of the reform of decentralization. The process and implications of establishment of the «united territorial communities» has been analyzed in the context of the administrative-territorial reform. Discrepancy of the declared principles of reforming both the administrative structure and budgetary system towards with decisions, which were adopted at an early stage, has been proven. Negative effects of fiscal decentralization for Zaporizhzhia region have been substantiated on the basis of the official statistics by the Ministry of Finance, State Treasury Service and the Department of Finance of the State regional administration. It has been proven that the level of fiscal dependency of the region has grown considerably since the introduction of the reform, own revenues of local budgets have been reduced against the background of increasing amounts of subsidies, which are transferred by the Government to the local self-government bodies from the central budget. It has been concluded that a subsequent scientific-practical substantiation as to processes for decentralizing power should be carried out, before making final decisions on it. As has been substantiated, this will ensure the positive impact of the indicated reform on the socio-economic situation in both Ukraine and Zaporizhzhia region, creating conditions for further transition to a sustainable development.

Keywords: decentralization, local self-government, fiscal autonomy, territorial division, inter-budgetary relations, natural resources, special status of Donbass.

Fig.: 2. Bibl.: 12.

Denysov Kostyantyn V. – Candidate of Sciences (Economics), Chief, economic service, All-Ukrainian Union "Freedom" in the Zaporizhzhia region (pr. Lenina, 74, office 119, Zaporizhzhia, 69063, Ukraine)

E-mail: denisovkv@ukr.net

Telizhenko, O. M., and Shvindina, G. O. *Scientific Direction: Department of Management, Sumy State University, 2015.*

Uyigue, E., and Agho, M. *Coping with Climate Change and Environmental Degradation in the Niger-Delta of South Nigeria. Benin, Nigeria: Community Research and Development Centre (CREDC), 2007.*

"United Nation Environmental Programme – UNEP". www.unep.org/nigeria

"World Health Organization. Facing the facts: The Impact of Chronic Disease in Nigeria. Geneva". http://www.who.int/chap/chronic_disease_report/en/

УДК 321.01:351.746.1:336.14(477)

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: АДМІНІСТРАТИВНІ ТА БЮДЖЕТНІ АСПЕКТИ, НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА

© 2015 ДЕНИСОВ К. В.

УДК 321.01:351.746.1:336.14(477)

Денисов К. В. Децентралізація влади в Україні: адміністративні та бюджетні аспекти, національна безпека

Досліджено питання практичної реалізації реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (децентралізації влади) з точки зору адміністративних, бюджетних і безпекових аспектів. Базою для дослідження вибрані положення Конституції України та Бюджетного кодексу як таких, що зазнали та можуть зазнати суттєвих змін у ході реформи децентралізації. Проаналізовано процес та наслідки створення «об'єднаних територіальних громад» у контексті адміністративно-територіальної реформи. Доведено невідповідність задекларованих принципів реформування адміністративного устрою та бюджетної системи рішенням, які були прийняті на початковому етапі. Обґрунтовано негативні наслідки бюджетної децентралізації для Запорізької області на підставі даних офіційної статистики Міністерства фінансів, Державної казначейської служби та департаменту фінансів обласної державної адміністрації. Доведено, що рівень бюджетної залежності області значно виріс після впровадження реформи, скоротилися власні надходження місцевих бюджетів на тлі збільшення обсягів дотацій, які передаються урядом до органів місцевого самоврядування з центрального бюджету. Зроблено висновок про необхідність подальшого науково-практичного обґрунтування процесів децентралізації влади перед ухваленням остаточних рішень по ній. Обґрунтовано, що це дозволить забезпечити позитивний вплив реформи на соціально-економічну ситуацію в Україні та Запорізькій області, створивши умови для переходу до сталого розвитку.

Ключові слова: децентралізація, місцеве самоврядування, фінансова автономія, територіальний устрій, міжбюджетні відносини, природні ресурси, особливий статус Донбасу.

Рис.: 2. Бібл.: 12.

Денисов Костянтин Вікторович – кандидат економічних наук, керівник економічної служби ВО «Свобода» у Запорізькій області (пр. Леніна, 74, к. 119, Запоріжжя, 69063, Україна)

E-mail: denisovkv@ukr.net

УДК 321.01:351.746.1:336.14(477)

Денисов К. В. Децентрализация власти в Украине: административные и бюджетные аспекты, национальная безопасность

Исследован вопрос практической реализации реформы местного самоуправления и территориальной организации власти в Украине (децентрализации власти) с точки зрения административных, бюджетных аспектов, а также национальной безопасности. Базой для исследования выбраны положения Конституции Украины и Бюджетного кодекса как таковых, которые претерпели и могут претерпеть существенные изменения в ходе реформы децентрализации. Проанализированы процесс и последствия создания «объединенных территориальных общин» в контексте административно-территориальной реформы. Доказано несоответствие задекларированных принципов реформирования административного устройства и бюджетной системы тем решениям, которые были приняты на начальном этапе. Обоснованы негативные последствия бюджетной децентрализации для Запорожской области на основании данных официальной статистики Министерства финансов, Государственной казначейской службы и департамента финансов областной государственной администрации. Доказано, что уровень бюджетной зависимости области значительно вырос после внедрения реформы, сократились собственные поступления местных бюджетов на фоне увеличения объемов дотаций, которые передаются правительством к органам местного самоуправления из центрального бюджета. Сделан вывод о необходимости последующего научно-практического обоснования процессов децентрализации власти перед принятием окончательных решений по ней. Обосновано, что это позволит обеспечить позитивное влияние реформы на социально-экономическую ситуацию в Украине и Запорожской области, создав условия для перехода к устойчивому развитию.

Ключевые слова: децентрализация, местное самоуправление, фискальная автономия, территориальное устройство, межбюджетные отношения, природные ресурсы, особый статус Донбасса.

Рис.: 2. Библ.: 12.

Денисов Константин Викторович – кандидат экономических наук, руководитель экономической службы ВО «Свобода» в Запорожской области (пр. Ленина, 74, к. 119, Запоріжжя, 69063, Україна)

E-mail: denisovkv@ukr.net

UDC 321.01:351.746.1:336.14(477)

Denysov K. V. Decentralization of Power in Ukraine: Administrative and Budgetary Aspects, National Security

The article researches the issue of practical implementation of the reform of local self-government and territorial organization of power in Ukraine (decentralization) in terms of administrative, budgetary aspects, as well as national security. The examination was based on such provisions of both the Constitution of Ukraine and the Budget Code, which have undergone and may undergo significant changes in the course of the reform of decentralization. The process and implications of establishment of the «united territorial communities» has been analyzed in the context of the administrative-territorial reform. Discrepancy of the declared principles of reforming both the administrative structure and budgetary system towards with decisions, which were adopted at an early stage, has been proven. Negative effects of fiscal decentralization for Zaporizhzhia region have been substantiated on the basis of the official statistics by the Ministry of Finance, State Treasury Service and the Department of Finance of the State regional administration. It has been proven that the level of fiscal dependency of the region has grown considerably since the introduction of the reform, own revenues of local budgets have been reduced against the background of increasing amounts of subsidies, which are transferred by the Government to the local self-government bodies from the central budget. It has been concluded that a subsequent scientific-practical substantiation as to processes for decentralizing power should be carried out, before making final decisions on it. As has been substantiated, this will ensure the positive impact of the indicated reform on the socio-economic situation in both Ukraine and Zaporizhzhia region, creating conditions for further transition to a sustainable development.

Keywords: decentralization, local self-government, fiscal autonomy, territorial division, inter-budgetary relations, natural resources, special status of Donbass.

Fig.: 2. Bibl.: 12.

Denysov Kostyantyn V. – Candidate of Sciences (Economics), Chief, economic service, All-Ukrainian Union "Freedom" in the Zaporizhzhia region (pr. Lenina, 74, office 119, Zaporizhzhia, 69063, Ukraine)

E-mail: denisovkv@ukr.net

На даний час питання децентралізації влади є одним з найбільш обговорюваних і згадуваних у науково-експертному товаристві та органах влади, як центральній, так і місцевій. Основний акцент робиться на змінах до Конституції та Бюджетного кодексу, головним очікуваним результатом яких має стати передача повноважень від центральних органів виконавчої влади (ЦОВВ) до органів місцевого самоврядування. Проект реформи передбачає зміцнення місцевих бюджетів за рахунок збільшення їх дохідної бази та розширення фіскальної автономії. Дана реформа дійсно є нагальною та необхідною для подальшого забезпечення умов сталого розвитку України в цілому та кожного з її регіонів – від маленького села до міст обласного значення.

Актуальність указаної проблеми в умовах сьогодення викликала появу значної кількості наукових праць, в яких розглядається питання децентралізації влади та одночасного посилення бюджетної спроможності органів місцевого самоврядування. Цільовими дослідженнями питань політичної децентралізації займалися Попова М., Величко В., Молодченко Т., Чмирьова Л., Мельник О., Молодцов О., Буряк М., Бородин О., Рябушка А. Окремо слід виділити колектив російських авторів під керівництвом Кузнецова А. та Кузнецової О., які досліджували практику децентралізації в різних країнах світу.

Економічні аспекти (включаючи бюджетні, фінансові та податкові) децентралізації висвітлювали Гройсман В., Москаленко В., Шляхтун П. і Колх В., Сало Т., Деркач М., Буряченко А., Гнидюк І., Волохова І., Михайленко С. і Зубриліна В., Осипенко С., Таукешева Т. Досвід фіскально-бюджетної децентралізації в країнах ЄС досліджувала Єфименко Т.

У наведених працях висвітлюються теоретичні засади децентралізації влади та розширення бюджетної автономії регіонів, але наразі відсутні дослідження результативності першого етапу здійснення реформи розвитку місцевого самоврядування в Україні з точки зору адміністративних, бюджетних і безпекових аспектів.

Мета статті – дослідити результативність перших етапів реалізації реформи децентралізації влади та органів місцевого самоврядування в Україні. Потребують оцінки зміни конституційного та бюджетного за-

конодавства в контексті їхнього впливу на потенціал соціально-економічного розвитку країни в цілому та окремих регіонів.

Першим законодавчим кроком реформи децентралізації влади в Україні стало ухвалення парламентом Закону «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2015 р. за № 157-VIII [1]. Цим Законом передбачено створення фактично нової адміністративно-територіальної одиниці – «об'єднана територіальна громада», правовий статус якої жодним чином не визначається положеннями ст. 133 «Територіальний устрій України» діючої Конституції, яка чітко визначає, що «систему адміністративно-територіального устрою України складають: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села» [2]. Жодного слова про якісь «об'єднані громади».

Переконані, що це ставить під сумнів правомочність існування об'єднаних територіальних громад. У регіонах, на сесіях обласних рад ухвалювалися т. зв. «перспективні плани добровільного об'єднання громад», які формувалися без урахування соціально-економічних і природо-ресурсних потенціалів територій. Мова вже навіть не йде про наукове прогнозування результатів діяльності таких громад.

Напередодні ухвалення згаданого Закону були внесені зміни до Бюджетного кодексу [3] щодо перерозподілу фінансових ресурсів між державним і місцевими бюджетами. Декларованою метою Закону є збільшення фінансових ресурсів місцевих бюджетів, але аналіз внесених змін викликає ряд серйозних сумнівів і зауважень. Обґрунтуємо свою позицію на прикладі Запорізької області, для чого використаємо дані щорічної бюджетної статистики Міністерства фінансів України (рис. 1).

Дані рис. 1 дозволяють зробити такі висновки: а) ушкодику доходів місцевих бюджетів Запорізької області постійно зростає частка міжбюджетних трансфертів – грошей, що передаються з державного бюджету; б) загальний показник доходів немає чіткої висхідної динаміки, що обумовлено загальною негативною ситуацією в економіці регіону; в) за підсумками 9 місяців 2015 р. область отримала власних доходів менше, ніж міжбюджет-

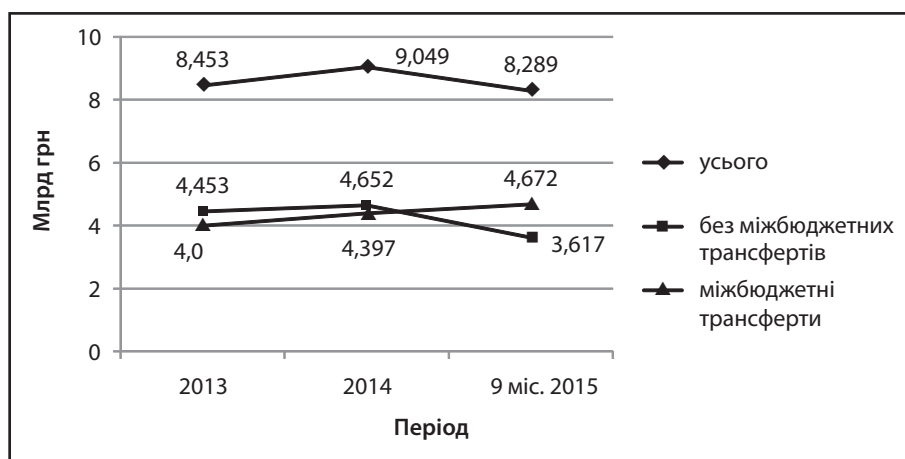

Рис. 1. Доходи місцевих бюджетів Запорізької області

Джерело: складено та розраховано автором за [4, с. 149–150; 5, с. 225–226; 6; 7].

них трансфертів – на 1,055 млрд грн. Відтак, посилюється залежність від центру – Запорізька область у 2013 р. залежала від трансфертів з центрального бюджету на 47,3%, сьогодні цей показник (виходячи з рис. 1) складає 56,4%. Пояснення тому, як нам видається, є таким.

Згаданий вище Закон України № 79-VIII від 28 грудня 2014 р. [3] кардинально змінив порядок формування місцевих бюджетів через послаблення власної ресурсної бази місцевого самоврядування з одночасним підвищенням рівня залежності від центру. Зокрема, змінено порядок розподілу надходжень від податку на доходи фізичних осіб (ПДФО): для міст 60% – місцевий бюджет, 40% – державний бюджет (раніше було 75/25); сіл і селищ – 0% у місцевий бюджет, 100% – державний (раніше було 25/75, тобто навпаки). Відзначимо, що під час розгляду даного законопроекту в парламенті народний депутат Головка М. вносив пропозицію про зарахування до місцевих бюджетів 100% надходжень від ПДФО, але її не було враховано в остаточному варіанті.

У Запорізькій області ПДФО завжди формував не менше 70% дохідної бази місцевих бюджетів, отже зміна нормативів відрахувань миттєво та негативно позначилася на них.

Місцеві бюджети розвитку позбавили основного джерела їх наповнення – єдиного податку, сьогодні він зараховується до загального фонду бюджетів на поточні потреби. Саме за рахунок бюджету розвитку органи місцевої влади фінансували будівництво та капітальні ремонти об'єктів комунальної власності, закупівлю обладнання тощо. Чи зможуть вони відтепер на попередньому рівні фінансувати такі видатки – питання дискусійне. Передача до місцевих бюджетів доходів від адміністративних послуг, збільшення нормативів відрахування рентних платежів суттєво не вплинуть на фінансову автономію регіонів. Перший вид доходів не є суттєвим, а рентні платежі стануть

ефективними тільки після децентралізації повноважень з розпорядження природними ресурсами. Передача на місця 10% податку на прибуток приватних підприємств передбачена лише для бюджету області, відтак менші території не відчують від цього жодного зиску.

За підсумками січня-вересня 2015 р. доходи місцевих бюджетів Запорізької області дійсно зросли, що дає можливість прихильникам нинішнього варіанта децентралізації говорити про успіх реформи. Та реальний стан речей є зовсім інакший. Зростання доходів відбулося за рахунок передачі на місця освітньої та медичної субвенції, яка номінально вплинула на рівень доходів – але немає жодної гарантії, що субвенція кожного року буде в повному обсязі передаватися на місця. Крім того, на рівень доходів вплинула інфляція, показник якої за указаний період по Запорізькій області склав 40,8% [8].

Викликає занепокоєння норма, що міститься в статті 22 проекту Закону України «Про Державний бюджет України на 2016 рік», опублікованому 30 листопада 2015 р. на офіційному інтернет-сайті Міністерства фінансів України [12]. Нормами даної статті передбачається надання права Кабінету Міністрів здійснювати перерозподіл видатків (у т. ч. залишків, нерозподілених тощо) на освітню та медичну субвенцію між регіонами. Це може призвести до порушення закладеного балансу розподілу субвенцій по відношенню до окремих регіонів, а суттєвий вплив на це можуть мати політичні чинники. Разом з тим, позитивною є новація, згідно з якою бюджети об'єднаних територіальних громад, що створюються згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, починаючи з 01 січня 2016 року, переходять на прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом. Єдине, що тут необхідно забезпечити відповідну методологію функціонування таких міжбюджетних відносин для попередження збоїв казначейської системи та унеможливлення адміністративного втручання з боку

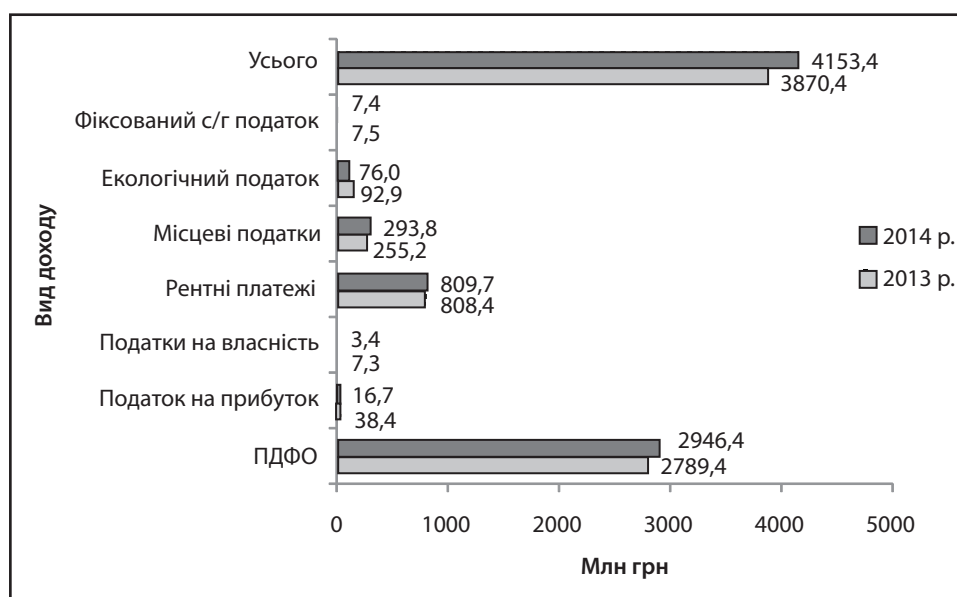

Рис. 2. Структура доходів місцевих бюджетів Запорізької області

Джерело: складено та розраховано автором за [5, с. 225–226].

керівництва органів казначейської служби вищого рівня (місто, район чи область).

Попри ухвалення Закону «Про добровільне об'єднання територіальних громад», досі не внесено відповідні зміни до Бюджетного кодексу. Мова йде про відсутність там окремої статті, яка б чітко регламентувала структуру доходів і видатків об'єднаних громад. Потенційно це створює можливості для ручного розподілу центральною владою фінансових ресурсів таких громад – зокрема йдеться про кошти освітньої та медичної субвенції. Реформа децентралізації передбачає оптимізацію мережі освітніх і медичних закладів, передусім загальноосвітніх середніх шкіл і ФАПів (фельдшерсько-акушерських пунктів), що неминуче призведе до скорочення кількості робочих місць у сільській місцевості, де в більшості випадків саме бюджетні установи є основним роботодавцем. Не до кінця зрозумілим є напрямок освітньої реформи щодо утворення освітніх округів, де функціонуватиме одна загальноосвітня середня школа, а решта шкіл забезпечуватимуть рівень підготовки 8-9 класи.

Реформа децентралізації передбачає передачу владних повноважень на місця, однак у цьому питанні вже мають місце прецеденти вибірконості. Мається на увазі Закон України № 1680-VII від 16 вересня 2014 р. «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» [9], згадка про який міститься в проекті змін до Конституції України. Цим законом тамтешня влада наділяється правом самостійно обирати суддів, прокурорів і керівників міліції. Указані території будуть отримувати спеціальне фінансування з державного бюджету (тобто за рахунок інших областей) на свій соціально-економічний розвиток, а також самостійно провадити економічні відносини з Російською Федерацією. Для інших регіонів такого права не передбачено.

Вважаємо за доцільне навести дані соціологічного опитування Центру Разумкова, проведеного 12–19 вересня 2015 р. після голосування в першому читанні змін до Конституції (щодо децентралізації). Респондентам було задано такі питання:

- ✦ чи брали Ви якимось чином участь у обговоренні поправок до Конституції? («Так» відповіли 1,9% опитаних респондентів);
- ✦ наскільки добре Ви знайомі зі змістом поправок до Конституції? («Добре» відповіли 4,4%);
- ✦ Ви в цілому підтримуєте чи не підтримуєте запропоновані поправки до Конституції? («Підтримую» відповіли 4% респондентів, «Важко відповісти» – 46,9%) [10].

За схожими принципами адміністративно-територіальна реформа в Україні була проведена у 1964 р. після того, як ЦК Компартії України та Рада Міністрів республіки 19 грудня 1964 р. ухвалили спільну постанову «Про заходи по здійсненню планомірного переустрою сіл в УРСР». Цією постановою вводилося поняття «перспективного села», де передбачалося сконцентрувати нове будівництво, спрямувати бюджетні дотації, розвивати інфраструктуру тощо. У подальшому постановою грудневого (1964 р.) пленуму ЦК КПУ було прийнято

рішення визначити в Україні показові села для відповідної забудови.

28 червня 1965 р. Президія Верховної Ради УРСР затвердила «Положення про порядок перетворення, обліку, найменування та реєстрації населених пунктів, а також розв'язання деяких інших адміністративно-територіальних питань в Українській РСР». Населені пункти, які не потрапили в категорію «перспективних», втрачали бюджетні дотації, а як наслідок – відбувалося закриття восьмирічних та початкових шкіл, дитсадків, медичних закладів; знімалися зі статистичного обліку малі села та хутори, їх об'єднували з великими під новою назвою; мав місце залишковий принцип соціального розвитку села взагалі. За оцінками Інституту історії України [11, с. 450], унаслідок реформи з державного обліку зняли 9441 населений пункт, по суті – вони зникли з географічної карти.

ВИСНОВКИ

Децентралізація влади є необхідним і важливим процесом в Україні, спрямованим на зростання її потужності, незалежності та міжнародного авторитету у світі, побудову сильних, самодостатніх і конкурентоспроможних регіонів. Вибір орієнтирів на передачу владних повноважень на місця та підвищення фіскальної автономії органів місцевого самоврядування є абсолютно правильним. Дискусійними є лише конкретні кроки з досягнення заданих орієнтирів. Наше дослідження засвідчило наявність проблем, пов'язаних зі зміною порядку перерозподілу доходів між центральним і місцевими бюджетами. Протягом аналізованого в статті періоду залежність місцевих бюджетів Запорізької області від трансфертів із державного бюджету України лише зростала, послаблюючи тим самим фіскальну автономію регіону.

Розбудова фінансової забезпеченості Запорізької області стане можливою лише за умови зміни порядку розподілу податкових надходжень між регіоном і центральним бюджетом, здійснення реальної децентралізації повноважень із розпорядження природними ресурсами, а також дійсної передачі владних повноважень на місця.

Окремої уваги в подальших дослідженнях потребує питання децентралізації влади в умовах адміністративно-територіальної реформи. Перші кроки такої реформи не мають ознак системності, суперечать положенням Конституції та створюють загрози для національної безпеки. Перспективним напрямком реформи має стати залучення досвіду країн ЄС, але з урахуванням соціально-економічних, культурних, духовних і правових традицій українського народу. Механічне копіювання іноземної системи управління не забезпечить ефективного розвитку України, яка без сумніву має власний шлях розвитку. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України № 157-VIII від 05.02.2015 р. // Відомості Верховної Ради України від 27.03.2015. – № 13, с. 734, стаття 91.
2. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України від 23.07.1996. – № 30, стаття 141.

3. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин : Закон України № 79-VIII від 28 грудня 2014 р. // Відомості Верховної Ради України від 20.03.2015. – № 12, с. 658, стаття 76.
4. Бюджет України 2013 : статистичний збірник / Авт. кол. : Калініченко Л. М., Гайдученко Г. В., Пивоваренко Т. А., Тригуб Н. П. – К. : Міністерство фінансів України, 2014.
5. Бюджет України 2014 : статистичний збірник. – К. : Міністерство фінансів України, 2015. – С. 189–190.
6. Інформація про надання та використання місцевими бюджетами субвенцій, отриманих з державного бюджету, станом на 01 жовтня 2015 р. / Офіційний портал ГУ ДКСУ у Запорізькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/reg/control/zap/uk/>
7. Станом на 30 вересня 2015 року до загального фонду бюджетів усіх рівнів забезпечено надходження доходів у обсязі 8851,2 млн грн // Виконання місцевих бюджетів області. Офіційний портал Запорізької обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zoda.gov.ua/news/28794/stanom-na-30-veresnya-2015-roku-do-zagalnogo-fondu-bjudzhetiv-usih-rivniv-zabezpecheno-nadhodzhennya-dohodiv-u-obsyazi-8851,2-mln.grn..html>
8. Індекси споживчих цін на товари та послуги у 2015 році (до грудня попереднього року) // Офіційний сайт ГУ Державної служби статистики у Запорізькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.zp.ukrstat.gov.ua/images/stories/ISZ_GRUD2015.pdf
9. Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей : Закон України № 1680-VII від 16 вересня 2014 року // Відомості Верховної Ради України від 07.11.2014. – № 45, с. 2996, стаття 2043.
10. Соціологічні опитування. Держава. Зміни до Конституції // Офіційний сайт Центру Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uceps.org/ukr/socpolls.php?cat_id=10
11. Історія українського селянства : нариси в 2-х томах / Гол. ред. Литвин В. М. – Т. 2 / Інститут історії НАН України. – К., 2006. – 657 с.
12. Проект Закону України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» // Офіційний сайт Міністерства фінансів

України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/>

REFERENCES

- Biudzhety Ukrainy 2014* [The budget of Ukraine 2014]. Kyiv: Ministerstvo finansiv Ukrainy, 2015.
- "Informatsiia pro nadannia ta vykorystannia mistsevymy biudzhetyamy subventsii, otrymanykh z derzhavnoho biudzhetu, stanom na 01 zhovtnia 2015 r." [Information on the provision and use of local budgets subventions received from the state budget as of October 1, 2015]. Ofitsiyniy portal HU DKSU u Zaporizkii oblasti. <http://www.treasury.gov.ua/reg/control/zap/uk/>
- "Indeksy spozhyvchykh tsin na tovary ta posluhy u 2015 rotsi (do hrudnia poperedniho roku)" [Consumer price indices for goods and services in 2015 (to December of previous year)]. Ofitsiyniy sait HU Derzhavnoi sluzhby statystyky u Zaporizkii oblasti. http://www.zp.ukrstat.gov.ua/images/stories/ISZ_GRUD2015.pdf
- Istoriia ukrainskoho selianstva* [History of the Ukrainian peasantry]. Kyiv: Instytut istorii NAN Ukrainy, 2006.
- Kalinichenko, L. M. et al. *Biudzhety Ukrainy 2013* [The budget of Ukraine 2013]. Kyiv: Ministerstvo finansiv Ukrainy, 2014.
- [Legal Act of Ukraine] (1996).
- [Legal Act of Ukraine] (2014).
- [Legal Act of Ukraine] (2014).
- [Legal Act of Ukraine] (2015).
- [Legal Act of Ukraine]. Ofitsiyniy sait Ministerstva finansiv Ukrainy. <http://www.minfin.gov.ua/>
- "Stanom na 30 veresnia 2015 roku do zahalnogo fondu biudzhetyv usikh rivniv zabezpecheno nadkhodzhenia dokhodiv u obsyazi 8851, 2 mln hrn" [As of September 30, 2015 to the general fund budgets of all levels achieved revenues in the amount of 8, 851, 200, 000 USD]. Ofitsiyniy portal Zaporizkoi oblasnoi derzhavnoi administratsii. <http://www.zoda.gov.ua/news/28794/stanom-na-30-veresnya-2015-roku-do-zagalnogo-fondu-bjudzhetiv-usih-rivniv-zabezpecheno-nadhodzhennya-dohodiv-u-obsyazi-8851,2-mln.grn..html>
- "Sotsiolohichni opytuvannia. Derzhava. Zminy do Konstytutsii" [Public opinion polls. State. Amendments to the Constitution]. Ofitsiyniy sait Tsentru Razumkova. http://www.uceps.org/ukr/socpolls.php?cat_id=10

ФОРМИ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В УКРАЇНІ

© 2015 МАРЧЕНКО В. М.

УДК 334

Марченко В. М. Форми державно-приватного партнерства в Україні

Метою статті є систематизація правових можливостей забезпечення функціонування та розвитку державних промислових підприємств України шляхом державно-приватного партнерства як альтернативи їх приватизації. Досліджено, що зниження фінансування розвитку економічної діяльності в Україні відбувається на фоні зростання обсягів державного бюджету. В умовах зниження витрат державного бюджету приватизація державних підприємств перетворилася в джерело надходжень до нього. Систематизація законодавства України в частині можливостей співпраці держави та приватного капіталу дозволила узагальнити форми державно-приватного партнерства, до яких віднесено: концесію, оренду, лізинг, спільну діяльність, угоди про розподіл продукції. Форми партнерства є як альтернативними, так і реалізуються у вузько визначених сферах економічної діяльності. Класифікація форм партнерства дозволяє реалізувати ту мету, яка відповідає економічній політиці держави.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, приватизація, концесія, лізинг, оренда, спільна діяльність, угоди про розподіл продукції.

Рис.: 1. Табл.: 2. Бібл.: 13.

Марченко Валентина Миколаївна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки та підприємництва, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна)

E-mail: tina_m_2008@ukr.net

УДК 334

UDC 334

Марченко В. Н. Формы государственного-частного партнерства в Украине

Целью статьи является систематизация правовых возможностей обеспечения функционирования и развития государственных промышленных предприятий Украины путем государственно-частного партнерства как альтернативы их приватизации. Доказано, что снижение финансирования развития экономической деятельности в Украине происходит на фоне роста объемов государственного бюджета. В условиях снижения расходов государственного бюджета приватизация государственных предприятий превратилась в источник поступлений в него. Систематизация законодательства Украины в части возможностей сотрудничества государства и частного капитала позволила обобщить формы государственно-частного партнерства, к которым отнесены: концессия, аренда, лизинг, совместная деятельность, соглашение о разделе продукции. Существуют как альтернативные формы партнерства, так и те, что реализуются в узко определенных сферах экономической деятельности. Классификация форм партнерства позволяет реализовать ту цель, которая соответствует экономической политике государства.

Ключевые слова: государственно-частное партнерство, приватизация, концессия, лизинг, аренда, совместная деятельность, соглашения о разделе продукции.

Рис.: 1. Табл.: 2. Библ.: 13.

Марченко Валентина Николаевна – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры экономики и предпринимательства, Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт» (пр. Победы, 37, Киев, 03056, Украина)

E-mail: tina_m_2008@ukr.net

Marchenko V. M. Forms of Public-Private Partnership in Ukraine

The article is aimed at systematization of legal possibilities for provision of functioning and development of the State-owned industrial enterprises of Ukraine by means of public-private partnership as an alternative to privatization of such enterprises. It has been proven that reducing the financing for the development of economic activities in Ukraine occurs against the background of growth of the State budget volumes. In the context of reducing the expenditures of the State budget, privatization of the State-owned enterprises has become a source of budgetary incomes. Systematizing the legislation of Ukraine in the part of opportunities of cooperation between the State and private capital provides for generalization of forms of public-private partnerships, including: concession, rental, lease, joint activities, production sharing agreement. There are both alternative forms of partnership and those that are implemented in some narrowly defined spheres of economic activity. Classification of forms of partnership allows to achieve the purpose which is conform with economic policy of the State.

Keywords: public-private partnership, privatization, concession, leasing, rental, joint activities, production sharing agreements.

Fig.: 1. Tabl.: 2. Bibl.: 13.

Marchenko Valentyna M. – Doctor of Science (Economics), Professor, Professor of the Department of Economics and Business, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute» (pr. Peremogy, 37, Kyiv, 03056, Ukraine)

E-mail: tina_m_2008@ukr.net

Розвиток економіки країни вимагає постійних фінансових вкладень як у підтримання існуючої інфраструктури та виробництва, так і поступового їх розширення, наявність якого і є щонайпершою ознакою будь-якого розвитку. Джерелами фінансування розвитку є власні кошти суб'єктів діяльності, кошти державного та місцевого бюджетів.

Кошти суб'єктів діяльності спрямовуються у розвиток підприємництва, виходячи з економічних інтересів їх власників.

Кошти державного бюджету йдуть на фінансування загальних суспільних потреб.

Кошти місцевих бюджетів використовуються на фінансування потреб громади відповідної території.

Загальною тенденцією формування потенційних джерел фінансування розвитку економіки України є зниження обсягу витрат на забезпечення тенденцій розвитку економіки, особливо в частині фінансування за рахунок державних та місцевих коштів.

Провівши приватизацію державного майна в період 1992–2014 рр., Україна звільнила державний бюджет від зобов'язань щодо фінансування витрат 122 944 об'єктів, із них 28 601 об'єктів державної та 94 343 комунальної власності [11].

Задавалося б, що такі зміни мали б перерозподілити рух державних фінансів шляхом збільшення витрат на об'єкти державної власності, тим паче, що доходи державного бюджету за 2003–2014 рр. зросли в 5 разів

(з 75 млрд до 378 млрд грн) [5, 6]. Однак за означений період має місце тенденція до зниження витрат державного бюджету на економічну діяльність. Основними видатками економічної діяльності були паливно-енергетичний комплекс, зокрема державні дотації та реструктуризація вугільної галузі, дорожнє господарство в частині фінансування його розвитку, сільське господарство, а саме – підтримка тваринництва, а також видатки на забезпечення належного державного контролю за стандартами та якістю харчових продуктів.

Про недостатність обсягів видатків на забезпечення економічної діяльності навіть тих видів діяльності, які фінансуються з бюджету, свідчать звіти розпорядників коштів державного бюджету. Зокрема, у сфері утримання доріг звіт Державного агентства автомобільних доріг України про виконання Державного бюджету України за 2014 рік [9] та звіт про результати аудиту ефективності використання коштів державного бюджету, передбачених Міністерству енергетики та вугільної промисловості України на державну підтримку вугледобувних підприємств на часткове покриття витрат із собівартості готової товарної вугільної продукції [10].

Зниження обсягів державного фінансування призводить до погіршення стану як соціальної інфраструктури, так і обсягів виробництва продукції та послуг на об'єктах державної власності.

Мета статті – систематизація правових можливостей забезпечення функціонування та розвитку державних промислових підприємств України шляхом державно-приватного партнерства як альтернативи їх приватизації.

Хронічні проблеми, пов'язані з наповненням дохідної частини державного бюджету та неспроможністю ефективного управління об'єктами державної власності, сформували державну політику продажу об'єктів державної власності, реалізуючи при цьому два бюджетні завдання: 1) одномоментного наповнення бюджету коштами від продажу об'єктів державної власності; 2) зменшення витрат бюджету на утримання об'єктів державної власності.

Попри неконтрольовану приватизацію державного майна, Україна ще володіє державним промисловим потенціалом стратегічного розвитку економіки країни. За даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі, державний сектор економіки становлять 1829 діючих державних підприємств та 1511 непрацюючих. Із загальної кількості працюючих державних підприємств на 100 найбільших із них припадає 80% виручки всіх підприємств державного сектора та 90% всіх активів [2]. Забравши такі об'єкти в державну власність, держава тим самим підтвердила особливу їх роль та зобов'язання щодо забезпечення як їх функціонування, так і розвитку.

Для розуміння важливості державних підприємств для розвитку економіки країни 100 найбільших державних підприємств можна охарактеризувати залежно від їх призначення в економічній системі як:

1) підприємства – монополісти у виробництві продукції чи наданні послуг;

2) інфраструктурні підприємства, які здійснюють обслуговування великої кількості ринкових суб'єктів господарювання (порти, дороги);

3) підприємства, які забезпечують економічну безпеку країни (зв'язок, преса, пошта, виробництво та розподіл електроенергії, добування енергоносіїв);

4) інші.

За даними фінансової звітності державних підприємств, вони мають різну ефективність своєї діяльності. 55% всіх державних підприємств є прибутковими, 45% – збитковими. Збитковість діяльності обумовлена причинами зміни попиту, що потребує зусиль щодо модернізації виробництва та вдосконалення асортименту та якості продукції та послуг, що надаються. Зволікання у фінансуванні модернізації державних підприємств може призвести до збитковості їх діяльності та погіршення якості наданих послуг.

На сьогодні в Україні склалася низка суб'єктивних та об'єктивних чинників, які спрямовують державу в особі органів державної та місцевої влади на шлях приватизації державних підприємств.

Так, у відповідності до Постанови Кабінету Міністрів України від 12.05.2015 р. № 271 «Про проведення прозорої та конкурентної приватизації у 2015 році» частина підприємств державного сектора економіки, які увійшли до переліку 100 найбільших держпідприємств України, плануються до приватизації, а саме – підприємства: вугільної промисловості (ДП Вугільна компанія «Краснолиманська», ПАТ «Лисичанськвугілля», відокремлені підрозділи ДП «Красноармійськвугілля», «Селидіввугілля», «Львіввугілля»); електроенергетичного сектора (ПАТ «Центренерго», ВАТ «Запоріжжяобленерго», ПАТ «Миколаївобленерго», ПАТ «Хмельницькобленерго», ВАТ «Тернопільобленерго», ПАТ «Дніпродзержинська теплоелектроцентрально»; сільськогосподарської галузі (ДП «Конярство України»); транспортної галузі (ДП «Южний МТП», ДП «Іллічівський МТП», ДП «Одеський МТП», ПрАТ «Українське Дунайське пароплавство»); хімічної промисловості (ПАТ «Сумхімпром», ПАТ «Одеський припортовий завод»); фінансового сектора (ПАТ «Український банк реконструкції та розвитку»); інших галузей (ДПАТ Будівельна компанія «Укрбуд») [12].

За даними Міністерства економіки України [2], не всі об'єкти державної власності з переліку таких, що підлягають приватизації у 2015 році, є збитковими, але для формування майбутньої динаміки розвитку більшість із них потребує інвестицій.

Наявний досвід країн світу підкреслив різні можливості участі держави в її економічному розвитку. Так, в основі розвитку будь-якої економічної системи лежить мета. Способом реалізації мети є модель розвитку економіки. В економіці модель трактується як схематичний опис будь-якого явища чи процесу в суспільстві, а також як зразок, що служить еталоном для відтворення. У контексті даного дослідження модель трактується як зразок сукупності складових і взаємозв'язків між ними, які реалізують мету економічної політики. Інакше кажучи, це зразок організації економічної системи, сукупність еле-

ментів та механізм взаємозв'язку та взаємодії між ними, який спрямований на реалізацію визначеної мети.

Еволюція розвитку країн світу підтвердила ефективність використання різних моделей економічного розвитку залежно від її мети. Моделі, які підтвердили найвищу ефективність свого використання, представлені в табл. 1.

Отже, у світі існує розмаїття моделей економічного розвитку, які базуються на різній частці державної власності та формах взаємодії державного та приватного секторів економіки.

В українському законодавстві існує безліч можливих форм забезпечення ефективного функціонування й розвитку державної власності, які базуються на різних видах взаємодії держави і бізнесу. Усі види можливої взаємодії держави і бізнесу умовно можна розподілити на дві групи: ті, які забезпечують їх функціонування; ті, які забезпечують їх розвиток шляхом залучення приватного капіталу. Останню форму прийнято називати державно-приватним партнерством.

Основним стимулом розвитку державно-приватного партнерства є суспільні потреби і бюджетні обмеження щодо їх фінансування. У тих країнах та регіонах, які не мають дефіциту бюджету для реалізації державних програм, державно-приватне партнерство не набуло широкого поширення.

Державно-приватне партнерство – це взаємодія держави і бізнесу з метою реалізації соціально важливих проектів. При цьому воно поєднує як кращі технології та навички бізнесу, так і регульовану діяльність та захист інтересів громадян. Ефективність використання даного виду взаємодії визначається мірою виконання кожним із учасників взятих зобов'язань.

Актуальність державно-приватного партнерства обумовлена сьогодишнім вибором між формами залучення інвестицій у розвиток державних підприємств, тобто між приватизацією (і продажем цілісних майнових комплексів) та концесією, лізингом, орендою тощо.

Порівняльна характеристика можливих напрямів розвитку державних підприємств представлена в табл. 2.

Усі означені напрями мають різну мету свого використання. Так, з позиції держави приватизація передбачає мету зменшення кількості державних підприємств, концесія – партнерське залучення інвестицій та партнерський розподіл ризиків діяльності.

Порівняння всіх можливих напрямів дозволяє здійснити теоретичне узагальнення задач та можливостей реалізації кожного з представлених способів поводження з об'єктами державної власності.

Пріоритетність використання державою представлених напрямів визначається пріоритетами розвитку економічної системи України.

З'ясування форм державно-приватного партнерства базується на тлумаченні слова «партнерство».

Партнерство – це узгоджені дії учасників спільної справи. Взаємні відносини держави, громадських угруповань, підприємств, основані на взаємовигодності та рівноправності.

У відповідності до Закону України «Про державно-приватне партнерство» [4] «партнерство – це співробітництво» між державним і приватним партнерами у будь-якій формі. Співробітництво трактується як спільна діяльність. Отже, з урахуванням об'єкта державно-приватного партнерства – це діяльність, спрямована на спільне будівництво або експлуатацію (управління) об'єктів державної власності. Основною ознакою державно-приватного партнерства, виходячи із Закону «Про державно-приватне партнерство», є договірні відносини.

На основі економічного узагальнення правових можливостей партнерства ідентифіковані такі його форми: концесія, оренда, лізинг, спільна діяльність, угоди про розподіл продукції. Кожному виду співробітництва державного та приватного партнера відповідають закріплені в законодавстві умови договірної співпраці (рис. 1).

Отже, не вдаючись до економічного аналізу змісту законодавства, слід наголосити, що на сьогодні в Україні існує широкий перелік правових можливостей для залучення приватного інвестора до розвитку підприємства державної власності.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика моделей економічного розвитку країн світу

Модель економічного розвитку	Критерії моделі	Країни
Ліберальна, неоліберальна чи приватно-корпоративна	Низька питома вага державної власності, законодавче забезпечення максимальної свободи суб'єктів ринку, низька питома вага державного бюджету в структурі ВВП	США, Велика Британія, Ірландія, Нова Зеландія
Соціально орієнтована економіка (соціал-демократична, соціал-ліберальна модель)	Частка держбюджету у ВВП перевищує 50%, розвинута система соціальної підтримки. Перерозподіл доходів приватного сектора через податкову систему	ЄС, Канада, Ізраїль
«Азіатсько-Тихоокеанська модель»	Експортна орієнтація економіки та орієнтація фірм на довготермінову перспективу. Наявність високоінтегрованих форм швидкого економічного зростання (кейрецу, чеболей), в яких держава намагається всіляко підтримати вітчизняні компанії	Японія, Південна Корея, Тайвань, Сінгапур)
Соціалістична модель	Державна власність на засоби виробництва	Куба, В'єтнам, Північна Корея

Джерело: складено за [3].

Таблиця 2

Порівняльна характеристика можливих напрямів розвитку державних підприємств

Напрямок	Мета	Право власності на об'єкт	Зобов'язання щодо розвитку об'єкта		Ризики	Доходи	
			держави	інвестора		держави	інвестора
Приватизація	Джерело надходження до державного бюджету	Переходить до приватного власника		Зобов'язання власника	100% ризик на приватному інвесторіві	Одномоментний платіж	Дохід від експлуатації об'єкта
Продаж майнового комплексу	Джерело надходження до державного бюджету	Переходить до покупця		Зобов'язання власника	100% ризик покупця	Одномоментний платіж	Дохід від експлуатації об'єкта
Концесія	Розвиток шляхом залучення приватного інвестора	Залишається за державою	Розподіл зобов'язань щодо інвестування між державою та приватним інвестором	Розподіл зобов'язань щодо інвестування між приватним інвестором та державою	Розподіл ризиків між учасниками	Періодичні концесійні платежі	Частка доходу від експлуатації об'єкта
Оренда (лізинг)	Отримання доходу	Залишається за державою	Інвестування за рахунок держави		100% ризик держави	Періодичні орендні (лізингові) платежі	Дохід від експлуатації

У відповідності до Закону «Про концесії» [8] об'єктом договору концесії є «надання на підставі концесійного договору на платній та строковій основі права на створення (будівництво) та (або) управління (експлуатація) об'єкта концесії (строкове платне володіння)».

Так, у відповідності до статті 283 Господарського кодексу [1] «об'єктом оренди можуть бути: державні та комунальні підприємства або їх структурні підрозділи як цілісні майнові комплекси, тобто господарські об'єкти із завершеним циклом виробництва продукції (робіт, послуг), відокремленою земельною ділянкою, на якій розміщений об'єкт, та автономними інженерними комунікаціями і системою енергопостачання; нерухоме майно (будівлі, споруди, приміщення); інше окреме індивідуально визначене майно виробничо-технічного призначення, що належить суб'єктам господарювання».

«Об'єктом лізингу може бути нерухоме і рухоме майно, призначене для використання як основні фонди... Не можуть бути об'єктами лізингу земельні ділянки, інші природні об'єкти, а також цілісні майнові комплекси державних (комунальних) підприємств та їх структурних підрозділів» [1, стаття 292].

Правові основи спільної діяльності закріплені в Цивільному Кодексі (ст. 77) [13], де спільна діяльність – це діяльність, за якої її учасники спільно діють (без створення юридичної особи) для досягнення певної мети у відповідності до умов, визначених договором про спільну діяльність.

Цивільним кодексом не передбачається особливостей для державних підприємств щодо порядку внесення державного майна до спільної діяльності.

У відповідності до Закону України «Про угоди про розподіл продукції» [7] об'єктами співробітництва держави та приватного капіталу є «пошукові роботи, розвідка та видобування корисних копалин, розподіл виробленої продукції, її транспортування, обробка, зберігання, переробка, використання, реалізація чи розпорядження нею іншим чином, а також будівництво та експлуатація пов'язаних з цим промислових об'єктів, трубопроводів та інших об'єктів».

Представлені форми державно-приватного партнерства є різними з огляду на тенденції, які реалізуються завдяки їх використанню. Так, за критерієм інвестування в розвиток об'єкта лише концесія (при умові справедливого розподілу ризиків, зміни підходу до гарантій та зміни методики розрахунку концесійних платежів), спільна діяльність та угоди про розподіл продукції дозволяють залучити значні обсяги приватних інвестицій. Концесія дозволяє реалізувати ті державні соціальні проекти, які вимагають значних обсягів фінансування та які залишаються нереалізованими, або реалізуються державою за рахунок кредитів міжнародних організацій, що, по-перше, збільшує вартість таких проектів, по-друге, виводить гроші з економіки країни.

Щодо спільної діяльності, то в національному законодавстві не встановлено переліку цілей спільної діяльності. Договори про спільну діяльність укладаються здебільшого з метою будівництва об'єктів (здебільшого будівництво готелів та туристичних центрів) або спіль-

Рис. 1. Форми державно-приватного партнерства

ного виробництва якоїсь продукції (видобуток корисних копалин, обробка лісних матеріалів).

За критерієм забезпечення функціонування важливих для економіки об'єктів державної власності пріоритетними є такі форми партнерства, як концесія (послуг), оренда і лізинг. Відмінності даних форм партнерства представлені в табл. 2. До них належать: зобов'язання щодо інвестування в об'єкт партнерства та розподіл ризиків.

ВИСНОВКИ

В умовах дефіциту державного бюджету приватизація державних підприємств перетворилася в джерело його поповнення. Відмова держави від виконання функцій власності та управління державними об'єктами не завжди є економічно обґрунтованою та доцільною.

Світовий досвід виявив широкі можливості та ефективність використання різних форм державно-приватного партнерства.

Систематизація законодавства підтвердила наявність офіційно закріплених форм розвитку державно-приватного партнерства, які реалізують різну мету, різні пропорції розподілу ризиків та зобов'язань щодо інвестування в об'єкт партнерства. Однак активність та ефективність використання законодавчо дозволених форм державно-приватного партнерства в Україні є вкрай низькою, що потребує подальшого дослідження та розробки економічно обґрунтованих умов партнерства, заснованих на принципах взаємної вигоди та реальної рівноправності. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
2. Державні підприємства України. Поточний стан [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=05f5bf01-e103-4777-a43b-0b4e35370b1c&title=Derzhpidprimstva2>
3. Економіка зарубіжних країн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://library.if.ua/book/105/7298.html>

4. Закон України «Про державно-приватне партнерство» від 01.07.2010 р. № 2404-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>

5. Закон України «Про Державний бюджет України на 2014 рік» від 16.01.2014 р. № 719-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/719-18>

6. Закон України «Про Державний бюджет України на 2003 рік» від 26.12.2002 р. № 380-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380-15>

7. Закон України «Про угоди про розподіл продукції» від 14.09.1999 р. № 1039-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1039-14>

8. Закон України «Про концесії» від 16.07.1999 р. № 997-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/997-14>

9. Звіт Державного агентства автомобільних доріг України про виконання Державного бюджету України за 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukravtdor.gov.ua>

10. Звіт про результати аудиту ефективності використання коштів державного бюджету, передбачених Міністерством енергетики та вугільної промисловості України на державну підтримку вугледобувних підприємств на часткове покриття витрат із собівартості готової товарної вугільної продукції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16746460/zvit_11-1

11. Інформація щодо реформування відносин власності в Україні за 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.spfu.gov.ua/spfu.admin.com.ua>

12. Постанова Кабінету Міністрів України «Про проведення прозорота конкурентної приватизації у 2015 році» від 12.05.2015 р. № 271 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://new.spfu.gov.ua/userfiles/files/11-12_Vidomosti_N20-\(869\).pdf](http://new.spfu.gov.ua/userfiles/files/11-12_Vidomosti_N20-(869).pdf)

13. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

REFERENCES

- “Derzhavni pidpriemstva Ukrainy. Potochnyi stan” [State enterprises of Ukraine. Current state]. <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=05f5bf01-e103-4777-a43b-0b4e35370b1c&title=Derzhpidprimstva2>
- “Ekonomika zarubiznykh krain” [Economy of foreign countries]. <http://library.if.ua/book/105/7298.html>
- “Informatsiia shchodo reformuvannia vidnosyn vlasnosti v Ukraini za 2014 rik” [Information on the reform of property rela-

tions in Ukraine by 2014]. <http://www.spfu.gov.ua/spfu.admin.com.ua>

[Legal Act of Ukraine] (2010). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>

[Legal Act of Ukraine] (2014). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/719-18>

[Legal Act of Ukraine] (2002). <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380-15>

[Legal Act of Ukraine] (1999). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1039-14>

[Legal Act of Ukraine] (1999). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/997-14>

[Legal Act of Ukraine] (2003). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

[Legal Act of Ukraine] (2015). [http://new.spfu.gov.ua/user-files/files/11-12_Vidomosti_N20-\(869\).pdf](http://new.spfu.gov.ua/user-files/files/11-12_Vidomosti_N20-(869).pdf)

[Legal Act of Ukraine] (2003). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

"Zvit pro rezultaty audytu efektyvnosti vykorystannia koshitiv derzhavnoho biudzhetu, peredbachenykh Ministerstvom enerhetyky ta vuhilnoi promyslovosti Ukrainy na derzhavnu pidtryмку vuhledobuvnykh pidpriemstv na chastkove pokryttia vytrat iz sobivartosti hotovoї tovarnoi vuhilnoi produktsii" [Report on the efficiency audit of the state budget funds provided by the Ministry of Energy and Coal Industry of Ukraine on state support for coal mining companies to partial cost of the commodity cost of finished coal products]. www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16746460/zvit_11-1

"Zvit Derzhavnoho ahentstva avtomobilnykh dorih Ukrainy pro vykonannia Derzhavnoho biudzhetu Ukrainy za 2014 rik" [Report of the State Agency of Ukraine on the highways of the State Budget of Ukraine for 2014]. <http://www.ukravtodor.gov.ua>

УДК 334.75

ІНФРАСТРУКТУРНА ПЕРЕБУДОВА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ ТА СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ КРИЗИ

© 2015 КУЛЬБАКА В. М.

УДК 334.75

Кульбака В. М. Інфраструктурна перебудова економіки України в умовах фінансової та соціально-політичної кризи

У статті розглянуто питання надання Україні міжнародних кредитів, у першу чергу, з боку МВФ та Світового банку. Окреслено головну причину занепаду економіки – це, на думку автора, недостатня компетентність головного законодавчого органу держави, який продукує лобістські закони, повністю ігноруючи необхідність їх глибокого наукового обґрунтування. Відзначено важливість радикальної зміни вектора інвестиційної політики держави з пасивно-вчепуваної на динамічно-активну, що дасть можливість отримати сучасні технології, які вкрай необхідні сьогодні, зважаючи на жалюгідний стан науки в державі. Звернуто увагу на загрозу втрати важелів централізованого управління економікою регіонів у процесі задекларованого плану децентралізації та передачі частини владних повноважень на місця. Проведений економічний аналіз причин, які примушують міжнародні фінансово-кредитні організації співпрацювати із країнами, що мають найнижчий кредитний рейтинг, до яких належить і Україна. Розглянуто основні макроекономічні помилки керівництва держави в умовах ведення військових дій та пошуку ефективних шляхів відродження виробництва та позитивних зрушень у сфері зайнятості населення.

Ключові слова: економічна система, фінансування, кредити, інфляція, земельні ресурси, фінансово-кредитні організації.

Табл.: 1. Бібл.: 13.

Кульбака Віктор Михайлович – старший викладач, Придніпровська державна академія будівництва та архітектури (вул. Чернишевського, 24а, Дніпропетровськ, 49600, Україна)
E-mail: olesya_kulbaka@mail.ru

УДК 334.75

Кульбака В. М. Инфраструктурная перестройка экономики Украины в условиях финансового и социально-политического кризиса

В статье рассмотрен вопрос предоставления Украине международных кредитов, в первую очередь, со стороны МВФ и Всемирного банка. Определена главная причина упадка экономики – это, по мнению автора, недостаточная компетентность главного законодательного органа страны, продуцирующего лоббистские законы и игнорирующего необходимость их глубокого научного обоснования. Отмечена важность радикального изменения вектора инвестиционной политики государства с пассивно-выжидательной на динамично-активную, что позволит получить современные технологии, которые крайне необходимы сегодня, принимая во внимание плачевное состояние науки в государстве. Обращено внимание на угрозу потери рычагов централизованного управления экономикой регионов в процессе задекларированного плана децентрализации и передачи части властных полномочий на места. Проведен экономический анализ причин, которые заставляют международные финансово-кредитные организации сотрудничать со странами, имеющими низкий кредитный рейтинг, к которым относится и Украина. Рассмотрены основные макроекономические ошибки руководства государства в условиях ведения военных действий и поиска эффективных путей возрождения производства и положительных сдвигов в сфере занятости населения.

Ключевые слова: экономическая система, финансирование, кредиты, инфляция, земельные ресурсы, финансово-кредитные организации.

Табл.: 1. Библ.: 13.

Кульбака Виктор Михайлович – старший преподаватель, Приднeпpовская государственная академия строительства и архитектуры (ул. Чернышевского, 24а, Днeпpопетровск, 49600, Украина)
E-mail: olesya_kulbaka@mail.ru

UDC 334.75

Kulbaka V. M. Infrastructural Restructuring of Economy of Ukraine in the Conditions of Financial and Socio-Political Crisis

The article considers the question of granting international credits to Ukraine, primarily by the IMF and the World Bank. The main cause of decline of the economy has been identified, in the author's opinion, it's the poor competence of the main legislative body of country, producing lobbyist laws and ignoring the need for an in-depth scientific substantiation of these laws. The article specifies importance of a radical change in the vector of investment policy of the State from the passively waiting to the dynamically proactive, allowing to provide modern technologies, which are indispensable today, considering the deplorable state of the science in the State. Attention has been drawn to the threat of losing levers for centralized management of regions' economies in the process of implementing the declared decentralization plan, along with devolution of authority to the local bodies. An economic analysis of reasons that make international financial and credit organizations to cooperate with countries that have a low credit rating, among them Ukraine, has been conducted. The basic macroeconomic errors of the State in conditions of warfare and searching effective ways of revival of production and improvements in the sphere of employment have been considered.

Keywords: economic system, financing, credits, inflation, land resources, financial-credit organizations.

Tabl.: 1. Bibl.: 13.

Kulbaka Victor M. – Senior Lecturer, Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture (vul. Chernyshevskogo, 24a, Dnipropetrovsk, 49600, Ukraine)
E-mail: olesya_kulbaka@mail.ru

tions in Ukraine by 2014]. <http://www.spfu.gov.ua/spfu.admin.com.ua>

[Legal Act of Ukraine] (2010). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>

[Legal Act of Ukraine] (2014). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/719-18>

[Legal Act of Ukraine] (2002). <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380-15>

[Legal Act of Ukraine] (1999). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1039-14>

[Legal Act of Ukraine] (1999). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/997-14>

[Legal Act of Ukraine] (2003). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

[Legal Act of Ukraine] (2015). [http://new.spfu.gov.ua/user-files/files/11-12_Vidomosti_N20-\(869\).pdf](http://new.spfu.gov.ua/user-files/files/11-12_Vidomosti_N20-(869).pdf)

[Legal Act of Ukraine] (2003). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

"Zvit pro rezultaty audytu efektyvnosti vykorystannia koshitiv derzhavnoho biudzhetu, peredbachenykh Ministerstvom enerhetyky ta vuhilnoi promyslovosti Ukrainy na derzhavnu pidtryмку vuhledobuvnykh pidpriemstv na chastkove pokryttia vytrat iz sobivartosti hotovoї tovarnoi vuhilnoi produktsii" [Report on the efficiency audit of the state budget funds provided by the Ministry of Energy and Coal Industry of Ukraine on state support for coal mining companies to partial cost of the commodity cost of finished coal products]. www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16746460/zvit_11-1

"Zvit Derzhavnoho ahentstva avtomobilnykh dorih Ukrainy pro vykonannia Derzhavnoho biudzhetu Ukrainy za 2014 rik" [Report of the State Agency of Ukraine on the highways of the State Budget of Ukraine for 2014]. <http://www.ukravtodor.gov.ua>

УДК 334.75

ІНФРАСТРУКТУРНА ПЕРЕБУДОВА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ ТА СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ КРИЗИ

© 2015 КУЛЬБАКА В. М.

УДК 334.75

Кульбака В. М. Інфраструктурна перебудова економіки України в умовах фінансової та соціально-політичної кризи

У статті розглянуто питання надання Україні міжнародних кредитів, у першу чергу, з боку МВФ та Світового банку. Окреслено головну причину занепаду економіки – це, на думку автора, недостатня компетентність головного законодавчого органу держави, який продукує лобістські закони, повністю ігноруючи необхідність їх глибокого наукового обґрунтування. Відзначено важливість радикальної зміни вектора інвестиційної політики держави з пасивно-випічливої на динамічно-активну, що дасть можливість отримати сучасні технології, які вкрай необхідні сьогодні, зважаючи на жалюгідний стан науки в державі. Звернуто увагу на загрозу втрати важелів централізованого управління економікою регіонів у процесі задекларованого плану децентралізації та передачі частини владних повноважень на місця. Проведений економічний аналіз причин, які примушують міжнародні фінансово-кредитні організації співпрацювати із країнами, що мають найнижчий кредитний рейтинг, до яких належить і Україна. Розглянуто основні макроекономічні помилки керівництва держави в умовах ведення військових дій та пошуку ефективних шляхів відродження виробництва та позитивних зрушень у сфері зайнятості населення.

Ключові слова: економічна система, фінансування, кредити, інфляція, земельні ресурси, фінансово-кредитні організації.

Табл.: 1. Бібл.: 13.

Кульбака Віктор Михайлович – старший викладач, Придніпровська державна академія будівництва та архітектури (вул. Чернишевського, 24а, Дніпропетровськ, 49600, Україна)
E-mail: olesya_kulbaka@mail.ru

УДК 334.75

Кульбака В. М. Инфраструктурная перестройка экономики Украины в условиях финансового и социально-политического кризиса

В статье рассмотрен вопрос предоставления Украине международных кредитов, в первую очередь, со стороны МВФ и Всемирного банка. Определена главная причина упадка экономики – это, по мнению автора, недостаточная компетентность главного законодательного органа страны, производящего лоббистские законы и игнорирующего необходимость их глубокого научного обоснования. Отмечена важность радикального изменения вектора инвестиционной политики государства с пассивно-выжидательной на динамично-активную, что позволит получить современные технологии, которые крайне необходимы сегодня, принимая во внимание плачевное состояние науки в государстве. Обращено внимание на угрозу потери рычагов централизованного управления экономикой регионов в процессе задекларированного плана децентрализации и передачи части властных полномочий на места. Проведен экономический анализ причин, которые заставляют международные финансово-кредитные организации сотрудничать со странами, имеющими низкий кредитный рейтинг, к которым относится и Украина. Рассмотрены основные макроекономические ошибки руководства государства в условиях ведения военных действий и поиска эффективных путей возрождения производства и положительных сдвигов в сфере занятости населения.

Ключевые слова: экономическая система, финансирование, кредиты, инфляция, земельные ресурсы, финансово-кредитные организации.

Табл.: 1. Библ.: 13.

Кульбака Виктор Михайлович – старший преподаватель, Приднeпpовская государственная академия строительства и архитектуры (ул. Чернышевского, 24а, Днeпpопетровск, 49600, Украина)
E-mail: olesya_kulbaka@mail.ru

UDC 334.75

Kulbaka V. M. Infrastructural Restructuring of Economy of Ukraine in the Conditions of Financial and Socio-Political Crisis

The article considers the question of granting international credits to Ukraine, primarily by the IMF and the World Bank. The main cause of decline of the economy has been identified, in the author's opinion, it's the poor competence of the main legislative body of country, producing lobbyist laws and ignoring the need for an in-depth scientific substantiation of these laws. The article specifies importance of a radical change in the vector of investment policy of the State from the passively waiting to the dynamically proactive, allowing to provide modern technologies, which are indispensable today, considering the deplorable state of the science in the State. Attention has been drawn to the threat of losing levers for centralized management of regions' economies in the process of implementing the declared decentralization plan, along with devolution of authority to the local bodies. An economic analysis of reasons that make international financial and credit organizations to cooperate with countries that have a low credit rating, among them Ukraine, has been conducted. The basic macroeconomic errors of the State in conditions of warfare and searching effective ways of revival of production and improvements in the sphere of employment have been considered.

Keywords: economic system, financing, credits, inflation, land resources, financial-credit organizations.

Tabl.: 1. Bibl.: 13.

Kulbaka Victor M. – Senior Lecturer, Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture (vul. Chernyshevskogo, 24a, Dnipropetrovsk, 49600, Ukraine)
E-mail: olesya_kulbaka@mail.ru

Економічну ситуацію сьогодні найкраще оцінюють відомі закордонні вчені, які особливо наголошують на тому, що втрачені можливості українського народу лежать не в площині матеріального виробництва чи фінансових потоків, а у відповідній системі управління народним господарством. Вітчизняні економісти давно обходять цей чинник стороною, оцінюючи та досліджуючи вже тільки катастрофічні наслідки мало-ефективного керування країною.

Зміна системи управління економікою держави в короткі терміни є безперечно революцією як в економічній, так і в соціальній сферах. Відсутність бажання у керівників держави проводити радикальні перетворення проглядається протягом останніх 25 років. Це і призвело до зростання рівня корупції та відсутності позитивних інфраструктурних змін. Тому такий очевидний стан справ об'єктивно стримує перехід до нової, більш прогресивної, моделі управління країною. Вкрай незадовільний стан фінансування всієї науки в країні та економічної зокрема призвело до падіння авторитету національних економічних шкіл у світі. Зрозуміло, що наукова думка не може розвиватися відокремлено від потреб економіки країни, а вона зорієнтована на закупівлю імпортованих товарів та послуг зі значною доданою вартістю та експортом сировинної продукції сільсько-господарства, рідкоземельних металів та первинної продукції металургійного комплексу. Як бачимо, потреби у перспективних наукових розробках та проривних технологіях у вітчизняних виробників немає, і це є об'єктивним фактом. Тому в економічній науці українські вчені поки що вимушені послуговуватися досягненнями закордонних наукових шкіл.

Науково-теоретичні аспекти інфраструктурної перебудови економіки України в умовах фінансової кризи досліджувалися багатьма вченими, зокрема, у працях Гейця В. М. (2009), Шевчук В. О. (2009), Рогач О. І. (2009), Федулової Л. І. (2009), Сохацької О. М. (2007) та ін. [1–10].

Усе ж залишається низка питань, які потребують науково-методологічного обґрунтування. У сьогоднішніх умовах не проведений економічний аналіз причин, які примушують міжнародні фінансово-кредитні організації співпрацювати з Україною та країнами, що мають найнижчий кредитний рейтинг.

Метою статті є аналіз та обґрунтування наукових підходів щодо інфраструктурної перебудови економіки України в умовах фінансової та соціально-політичної кризи.

Радикальні зміни в управлінні державою, які зроблені міжнародною науковою спільнотою, уже давно готові до запровадження, але це, безумовно, приведе до заміни старої традиційної групи політиків-бізнесменів на нових реформаторів, і фізична протидія новим підходам у цьому випадку є неминучою.

Зарубіжні економічні школи глибоко вивчають феномен розвалу економік колишніх республік СРСР і особливо Росії та України як найбільш визначальних у колишній радянській тоталітарній економіці. Дуже важливою, в плані розуміння сучасних напрямів розвитку багатовекторної економіки України, є думка одного з

найкращих економістів Європи професора Еріка Райнерта, який брав активну участь в економічних реформах Норвегії, Малайзії, Китаю та Сінгапуру. Стосовно України це не просто особиста думка, а науковий висновок його економічної школи: «Ваша найактуальніша проблема – це конфлікт декількох ідеологій управління країною та груп, які їх відстоюють. Ви кидаєтеся між залишками радянської економіки та неоліберальними ідеями, які пропонують вам західні країни. І вашим елітам зараз вкрай важко випрацювати консенсус відносно того, як функціонує світ навколо вас і яке місце у ньому України» [13]. Він підкреслює головну спільну рису капіталістичної й тотально-соціалістичної економік – це розуміння важливості випереджаючого розвитку національного виробництва при ігноруванні важливості формування і розширення ринків збуту продукції.

Ринки збуту сформувалися спонтанно з чітким розподілом: табір соціалістичних країн СЕВ зайняв нішу сировинних ресурсів із дуже значним обсягом виробництва, Західна Європа, США, Канада, Австралія та Японія зайняли нішу готової продукції зі значним вмістом доданої вартості (капіталістична економіка). При цьому, крім деструктивного впливу сфери глобального матеріального виробництва та спорідненою з нею системи світових ринків, рівноцінну роль у розгортанні кризи світової економіки зіграла розбалансована токсичними кредитами міжнародна банківська система. Відома формула «товар – гроші – товар» породила із віртуальної фінансової вартості невідомі раніше віртуальні товари та послуги.

Фінансові деривативи, не підкріплені банківськими високоліквідними активами, та матеріальні розписки на товари, яких немає, і послуги, які не надані, створили у світовій економіці своєрідне віртуальне товарно-фінансове загальне поле, яке функціонувало і функціонує досі як реальне. Відділити реальне від віртуального виявилось дуже непросто через залучення до цього процесу страхового капіталу, який гарантував повернення коштів у разі виявлення підміни реальних активів віртуальними. Але включення в цей складний процес страхового капіталу, який по своїй природі складно капіталізувати, різко підсилив процес деструкції.

Широке залучення перестраховального капіталу не послабило наростаючі системні причини глобальної фінансово-кредитної кризи, а тільки відтягнуло у часі її пік. Зрозуміло, що перестраховальний капітал виріс із страхового капіталу і мав одну і ту ж природу, тому, відтягнувши на себе значну частину ризиків, він санував достатньо велику частину віртуального капіталу, особливо у США. Але з часом ці «порожні капітали» почали шукати собі матеріалізацію через кредити Аргентині, Чилі, Росії та Україні. Багаторічне домінування на світовому фінансовому ринку американської валюти призвело до появи значної кількості емітованих приватною Федеральною Резервною Системою США незабезпечених матеріальними ресурсами фінансових активів. Світова фінансова система вимагала від її учасників проводити резервування золотовалютного резерву держави фінансовими розписками найбільших американських банків

та цінними паперами Федеральної резервної системи у Нью-Йорку. За непідтвердженими даними, частина цих резервів у вигляді реального золота була продана на світових ринках, утворивши величезну віртуальну вартість через подвійну оцінку задіяного золотовалютного резерву. За неперевіреними оціночними даними, у сховищах Федеральної резервної системи зберігається золотий метал вагою 6700 тис. тонн на суму \$368 500 000 000, причому 98% якого не належить США. Ці активи були зайвими у світовій економіці та постійно провокували неконтрольовану інфляцію світової валюти. З цієї причини фінансовий бомонд США спрямував ці віртуальні кошти у фінансові розписки національних економік світу, велику частку вільних коштів вдалося санувати за рахунок підвищення цін у сфері енергоресурсів, насамперед нафти та, звичайно, у іпотечний та страховий бізнес, які поглинули значні фінансові ресурси. Оскільки бізнес у сфері нафтодобування та нафтопереробки є дуже рухливим, то виявити, де реальні капітали, а де віртуальні, не було можливим, особливо, враховуючи, що це не було вигідно країнам «Великої сімки». Але з часом, коли вказані ринки стали перенасиченими віртуальними капіталами, фінансовий ринок не знайшов більше сфер діяльності людини зі значною стабільною перспективою розвитку і, наповнений деривативами різного ґатунку ринок фінансових запозичень увійшов в режим такої кризи, коли банки масово відмовляються виконувати свої зобов'язання відносно віртуальних капіталів. США терміново спробувало стимулювати ринок комп'ютерних технологій, вклавши туди значні суми коштів, але очікуваного зростання цін на технічні засоби та програмне забезпечення комп'ютерного ринку не відбулося.

Сталося це з двох причин:

- 1) активне малоконтрольоване запровадження новітніх «ноу-хау» у процес виробництва та залучення простої дешевої робочої сили з Китаю призвело до значного здешевлення вартості на світових ринках засобів обчислювальної техніки і падіння цін на обладнання;
- 2) доволі дорогі продукти програмного забезпечення протиправно використовувались у засобах комп'ютерної техніки без купівлі ліцензії. Така крадіжка інтелектуального продукту по всьому світу не дозволила отримати значні кошти за розробку програмного за-

безпечення. Як пізніше виявилось, витрати на захист авторських прав у неправових країнах СНГ, і в першу чергу Україні, були настільки значними, що американські фірми-розробники практично відмовилися від тотального переслідування порушників ліцензійних умов на програмне забезпечення. До речі, в Україні й сьогодні деякі державні установи інколи, попри кримінальну відповідальність за такі дії, використовують піратські версії базового програмного забезпечення.

Таким чином, запланована широкомасштабна санація віртуальних фінансових ресурсів не відбулася, і криза фінансового сектора у світових масштабах продовжувала поглиблюватися. Міжнародні кредитно-банківські структури такі, як МВФ, Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку продовжили активно надавати кредити потенційно збитковим країнам, зокрема Україні.

Усім зрозуміло, що Україна рухалася до дефолту, але всупереч елементарному глузду отримувала бажані кредитні ресурси. Фактично міжнародні фінансові організації були вимушені надавати Україні кредити, бо в результаті масштабної фінансової кризи різко загальмувала реальна економіка в США, Китаї та Японії, і потреби в кредитах значно зменшились.

У цей час на ринку капіталів почала з'являтися велика маса різноманітних деривативів, які теж потрібно було санувати. Тому Україна, ставши одним із найбільших споживачів кредитних ресурсів, частково допомогла міжнародному капіталу вкласти гроші в реальну економіку. Наглядно цей процес демонструють дані *табл. 1*.

На жаль, економіка нашої країни не була і досі не є готовою до економічно правильного споживання наданих кредитів. Отримані кредитні ресурси потрібно було спрямувати на модернізацію реального сектора економіки, натомість частково ці гроші «накачувались» у деякі приватні банки, а потім через надання високоризикованих кредитів розкрадалися і переводилися в закордонні банки, як, наприклад, у відомому випадку з керованим банкрутством і розкраданням 2 млрд грн у «Терра Банку». Підтверджено і ведеться слідство про викрадення \$50,63 млн у «Дельта Банку». Таких випадків виявляється дуже багато, і в підсумку Україна замість прибутків

Таблиця 1

Державний і гарантований державний борг України в період 2010–2015 рр.

Загальний борг				Зовнішній борг		Внутрішній борг	
Дата розрахунку	Сума боргу, млн грн	Відхилення, млн грн	Відхилення, %	Сума боргу, млн грн	Відхилення, %	Сума боргу, млн грн	Відхилення, %
на 01.01.2010	316884,6			211751,7		105132,9	
на 01.01.2011	432235,4	+115350,8	+36,4	276745,6	+30,7	155489,8	+47,9
на 01.01.2012	473121,6	+40886,2	+9,5	299413,9	+8,2	173707,7	+11,7
на 01.01.2013	515510,6	+42388,9	+9,0	308999,8	+3,2	206510,7	+18,9
на 01.01.2014	584114,1	+68603,5	+13,3	300025,4	-2,9	284088,7	+37,6
на 01.01.2015	1100564,0	+516449,9	+88,4	611697,1	+103,9	488866,9	+72,1
на 10.09.2015	1494891,4	+394327,5	+35,8	9764217,1	+59,8	518460,4	+6,2

Джерело: статистичний щорічник України за 2010–2015 роки [11].

отримала величезні борги від недонадходжень коштів у державну скарбницю. На жаль, цей механізм діє і донині. Щороку декілька десятків банків втрачають ліцензії Національного банку через виявлені порушення, але це ніяк не зупиняє бажаючих розбагатіти за рахунок держави, бо відсутня відповідальність.

Нескладні розрахунки закордонних економістів показують, що борги держави нарастають такими темпами, що через 2,5–3 роки доведеться віддати в погашення боргів значну частину родючої сільськогосподарської землі. Тут важливо зазначити, що у заставу підуть і пайові землі 6,5 млн селян, якими вони тепер володіють. Зрозуміло, що без бою віддавати іноземним банкам свої землі ніхто не збирається, і прогнозувати розвиток подій тепер ніхто не береться. Але, враховуючи світовий досвід, можна зазначити, що Україна тут, на жаль, не одинока, можуть початись громадянські заворушення із застосуванням зброї, якою країна переповнена. Безробітних громадян, які можуть використовувати зброю, уже сьогодні більше 1 млн, так що воювати за будь-що є кому, потрібні лише замовники з грошиками. А таких є чимало, і в першу чергу спецслужби РФ та їх сателіти з українським корінням у Криму та на Донбасі, у тому числі велика «армія» українських «гастарбайтерів», що поки що незаконно тимчасово працюють в Росії та в країнах ЄС. Жорстка політика щодо українських робітників у Росії після введення «зеркальних» торговельних обмежень між країнами та посилення візового контролю в ЄС через потоки близькосхідних біженців призводить до того, що всі незаконно працюючі «нелегали» найближчим часом опиняться в Україні. Чим вони будуть заробляти на утримання своїх сімей та рідних в нинішніх реаліях стагнації економіки, здогадатися неважко.

Усе керівництво країни активно працює над залученням все нових і нових кредитів. Складається враження, що отримання кредитів і є головною метою керівництва держави, поряд із майже маніакальним бажанням добитися безвізового в'їзду в ЄС, який для пересічного українця з його мізерними доходами на фоні захмарних європейських цін майже нічого не вирішує. Водночас проблеми житлово-комунального сектора з різким подорожчанням комунальних тарифів є більш актуальною проблемою для населення. Наразі, вкрай потрібних грошей на модернізацію комунального сектора економіки у сумі \$600 млрд дол. США на місцевому рівні немає, і зрозуміло, що у найближчі 25 років вони не з'являться. Економіка України знаходиться в такому стані, що простою косметичною заміною облич у Кабінеті Міністрів України чи Верховній Раді України вже не обійтись. Необхідні складні довготривалі непопулярні реальні реформи всієї економіки країни, а вони автоматично викличуть тотальну зміну політичної верхівки країни.

Україна балансує на грані тотального спочатку економічного, а потім і політичного розпаду. Раніше працювало господарство, і регіони об'єднувало, окрім гасел про єдиний український народ, ще й реальні міжгосподарські економічні зв'язки. Що ж ми маємо сьогодні, коли практично економіка зупинилася? Що об'єднує, приміром, Луганську і Львівську області? Звісно, тільки

борги, людські втрати та відсутність реальної перспективи. Це не той фундамент, який скріпить країну в разі реалізації плану децентралізації в період війни. Але про це чомусь мало хто думає! Олігархічним колам дуже хочеться отримати доступ до земельних ресурсів та фінансових потоків регіонів без зайвого втручання центральної влади, але у зруйнованій країні рідко виходить той результат, на який спочатку так сподівались. За прикладами далеко ходити не треба: представники донецького кримінально-олігархічного угруповання в період послаблення центральної влади вирішили під фальшивими гаслами «свободного руського мира» відокремити дві потужні в економічному плані області від України, прикриваючись зрадницькою позицією деяких проросійських партій, що традиційно знаходилися в місцевій владі. Але в боротьбі за свою територію розпочалися бойові дії, що призвели до повного фіаско запланованих результатів. У підсумку вся економіка краю знищена, і залишилися лише борги, затоплені шахти та розвалена соціальна сфера. Приватний сектор практично збанкрутував. Усі відомі автори «нового міра», втративши будь-яку підтримку місцевого населення, розбіглися хто куди, тільки вже без права власності на награвані активи.

Останні роки у багатьох ЗМІ звучать гасла про те, що Україна повільно, але все-таки рухається до Європи. Однак цей факт (про що не хочуть говорити відкрито) означає для населення, що не можна жити по-європейськи, з розмахом, а працювати аби як – як у СРСР. Україну незалежну навіть не виходить взяти за приклад, бо не було такого періоду, коли б населення могло працювати на повну силу. Якщо проаналізувати більшість економічних законів, за якими живе сьогоднішня Європа, то 70% з них, якщо їх гіпотетично запровадити в Україні, будуть для української економіки просто не прийнятні. Тому можна вважати благом, що більшість законів, які депутати бездумно переписували із кодексів діючих законів країн ЄС і внесли до Верховної Ради України, не приймаються через цілу низку малозрозумілих лоббістських причин. Доморощені економічні закони постійно змінюються і хронічно не виконуються, це фактично і рятує розбалансовану державну систему управління від повного розпаду.

Колективна відповідальність усіх гілок влади, а точніше, «безвідповідальність», призводить до того, що за величезні розтрати державних коштів немає кого притягнути до відповідальності. У результаті ми так і не знаємо, коли і як припиниться сповзання економіки в ряд аутсайдерів. Немає дуже важливого розуміння, що всі закордонні законопроекти чітко орієнтовані на складну саморегулюючу і відповідальну економічну систему, яка працює на Заході. У жодному разі не можна проводити однакову економічну політику в Україні та на Заході, бо сьогодні, наприклад, прогнозна інфляція у нас планується на рівні 12–15%, а у Європі дефляція – 3,1% [11]. У нас тільки базова ставка рефінансування НБУ на початок 2016 р. коливається в межах 22%.

Дуже часто наші можновладці посилаються на підтримку нових законів представниками політичних кіл ЄС. Тут важливо зазначити, що підтримка іде з боку

не економістів, а політиків, які часто видають бажане за дійсне, не вникаючи в суть малозрозумілих суспільно-економічних процесів, що протікають в Україні. Україна на теперішній час є вкрай залежною як в економічному, так і політичному планах країною від закордонних впливів. Звичайно, що таке просте, але хибне обґрунтування розроблених нових економічних законів призводить до гальмування позитивних перетворень у виробничій та соціальній сферах. Зрозуміло, що подібні економічні «радники» з ЄС не несуть особистої відповідальності за якість запропонованих депутатами законів у нашій Верховній Раді, їм би попрацювати в Україні хоча б рік, тоді, очевидно, вони б глибше занурилися в суть законодавчого процесу і не спонукали можновладців до ігнорування необхідного наукового обґрунтування.

Імпортовані таким чином закони у них не висять, як у нас «у повітрі», а спираються на багаточисельні законодавчі традиції, які чітко діють в західній економічній системі, заснованій на ринкових і конкурентних механізмах. Також вони базуються на сталій соціальній інфраструктурі, в якій люди чітко налаштовані не на бажання оминати закони, як у нас, а на безумовне їхнє виконання, де методично точно виконуються навіть другорядні, з нашої точки зору, закони.

Яскравим прикладом соціально-статусної поведінки у нас і в ЄС є безумовне виконання правильного написання в документах вчених звань. Наприклад, якщо кандидат наук, свідомо чи несвідомо, вказує замість свого вченого звання вище звання – «доктор наук», то винуватцю «світить» один рік тюрми, або 1-2 млн євро штрафу, звільнення з посади та заборона на 5 років працювати у закладах освіти і науки. Натомість, у нас колишній президент, не отримавши навіть шкільного атестату, реально не вчившись у ВНЗ і з купленим на ринку дипломом, зміг стати доктором економічних наук та академіком НАНУ. Інший красномовний приклад «алогічної», з точки зору нашого обивателя, соціальної поведінки: за цитування без посилання деяких чужих тез у своїй докторській роботі Міністр оборони ФРН, замісник голови правлячої партії був позбавлений звання «доктор наук» і сам негайно пішов у відставку. Зрозуміло, що якби в нас були подібні традиції, ми могли б залишитися без більшості керівних кадрів. Бачимо, наскільки різняться правила в Україні й у Європі, та, найголовніше, як по-різному поведуться фігуранти цих подій. Виходячи з цих прикладів, можемо зазначити той факт, що механічне перенесення західних законів на наше українське поле обов'язково призведе до протилежних очікуваним результатів.

У нових проектах законів Верховної Ради України, Президента та Кабінету Міністрів України максимум, що присутнє часто – це порівняльна таблиця, часто ніким не підписана. Ніяких наукових результатів математичного моделювання або хоча б кваліфікованої експертної оцінки немає. У Верховній Раді України неодноразово зранку роздають тексти законів, які мають прийматися вдень, що означає, що їх ніхто, крім профільних Комітетів, які їх розглядали, просто не в змозі прочитати.

Обсяг цих матеріалів рідко буває меншим ніж 150–200 сторінок, а прочитати хоча б десяту частину під час роботи Верховної Ради України фізично неможливо. Це свідчить про те, що закон часто приймається «всліпу», а потім його або відмінюють, або декілька років доробляють, і коли вже він приймається повторно, у доопрацьованому вигляді, необхідність у ньому може просто відпасти. Такої хаотичності у прийнятті законів здається немає ніде у світі. Безсистемність прийнятих законів викликає в суспільстві справедливе роздратування і не сприяє необхідності їх безумовного виконання. Крім того, така законодавча нестабільність сприяє поглибленню хабарництва та корупції в усіх без виключення ланках державної влади, бо там, де не діє закон держави, діє закон криміналу.

Українське керівництво, розуміючи, що дефолт неминучий, могло б використати його з максимальною вигодою, давши шанс перспективним підприємствам розширити експортну складову на фоні банкрутства старих і безперспективних підприємств, які тягнуть економіку країни на дно. Але бажання зберегти свої посади і уникнення відповідальності за розорення багатющої країни взяло верх над здоровим глуздом. Розтягування у часі дефолту економіки вигідно також і кредиторам, оскільки Україна потрапляє в дуже невигідну ситуацію, за якої вона вимушена через відсутність валютних накопичень йти на безумовну пролонгацію раніше взятих кредитних ресурсів та значних відсотків по них. Такі відстрочки роблять практично неможливим розрахуватися з кредиторами, починаючи вже через 4–5 років. Велика небезпека в тому, що Кабінет Міністрів України, схоже, не бачить, з яких джерел це погашення буде відбуватися і не може дати адекватне пояснення своїх дій суспільству. Хоча законодавством встановлено, хто якою ділянкою роботи в країні займається в «трикутнику» розподілу владних повноважень, але всі намагаються керувати економікою та силовими органами. Це вже традиція, коли все добре – на першому плані Прем'єр-міністр на чолі команди безпартійних міністрів-функціонерів, як тільки проявляються негаразди, Прем'єр-міністр перекладає відповідальність на партії, що згідно з квотним принципом призначали в уряд свого партійця. Це далеко від колегіальних принципів відповідальності, без якої немає і якісної роботи на головних відповідальних постах у державі.

Найважливіше, чого до кінця не розуміють керівники деяких державних органів, – це осмислення головної економічної аксіоми, що без виробництва не буде ніяких позитивних зрушень. Займатися виробництвом, яке піднімати за теперішньої економічної кризи дуже складно і ризиковано, сьогодні політично не вигідно деяким представникам найбільших партій в Україні, і тому вони не виявляють особистої ініціативи для запровадження сучасних методів управління державними структурами. І навіть катастрофічні приклади прийняття недалекоглядних рішень в політико-економічній історії України нічому не вчать сучасну українську керівну еліту. Свого часу, за символічні знижки до тарифів, дозволили залишити військову базу РФ у м. Севастополі, а тепер

втрапили Крим, частину Донецької та Луганської областей, акваторії Чорного та Каспійського морів, стратегічну Керченську протоку, більшу частину військового флоту й отримали приблизно 1,5 млн переселенців. Крім того, Україна отримала величезну кількість зрадників, у тому числі військових, прокурорів, суддів, працівників міліції та МНС, які перейшли на службу до ворога. Довелося майже «з нуля» відновлювати спецслужби, втрачену боєздатність ЗСУ, а це немалі кошти із державного бюджету. Виходить, що країна щедро фінансувала зрадників, саме тих, на кого були покладені обов'язки фізичного захисту України. Росія в нашому районі Чорного моря за період окупації добула компанією «Чорноморнафтогаз» більше 3,5 млрд м³ газу, якого нам так не вистачає. За бюджетні витрати, зруйновану інфраструктуру та людські втрати і говорити зайве. Інвестиційні надходження практично припинилися, розрекламовані реформи поки що залишаються переважно на папері.

Через відсутність будь-якої реальної протидії пропагандистській політиці РФ на теренах Західного світу значна кількість закордонних інвесторів вважає Росію миротворцем у громадянському внутрішньому конфлікті України, тому вони у найближчі 3–5 років навіть поки не планують вкладати кошти в нашу економіку. Кількість інвесторів, які прилітають у Київ з ознайомчою метою, за останні 1,5 року скоротилася у 18 разів. У переважній більшості з них склалося враження, що українській економіці їхні кошти не потрібні, зважаючи на запутане законодавство та продажність судової системи та митниці. Проблема сьогодні навіть не у відсутності коштів, а в тому, що немає чіткого плану – куди їх вкладати, що з цього буде, а головне – скільки грошей чи матеріальних ресурсів потрібно? Зрозуміло, що МВФ та Світовий банк – це не благодійні організації, для них свої прибутки є найголовнішим посилом, що об'єктивно є притаманним міжнародним фінансовим структурам, які надавали і далі продовжують надавати кредитні ресурси Україні з величезними коефіцієнтом ризику їх неповернення. Керівництву держави важливо звернути увагу на розробку дієвих та швидких шляхів подолання кризи, а не на витрачання отриманих кредитів на «латання дірок» у держбюджеті та часткове їх розкрадання, про що неодноразово зазначала Держфінінспекція. Видається, що продовжується якась «дивна гра» між МВФ та українським керівництвом: банк надає кредити, обумовлюючи це вимогами прийняття важливих економічних законів (потрібно було б вимагати своєчасне повернення взятих кредитних ресурсів) – це робиться більше «для галочки», в Україні все одно необхідної суми грошей нема, а Верховна Рада України приймає ці закони, що вимагає МВФ, але потім Кабінет Міністрів неякісно їх виконує, або їх виконання блокується на місцях. У цій своєрідній «грі», яка виявляється вигідна сьогодні обом сторонам, немає місця реформуванню економіки, підвищенню рівня зайнятості населення та радикальній реконструкції державної системи управління.

ВИСНОВКИ

Для виходу з економічної кризи пропонується:

- 1) припинити процес отримання кредитів МВФ і Світового банку до моменту повного виконання своїх боргових зовнішніх зобов'язань;
- 2) розробити механізм залучення внутрішніх валютних ресурсів;
- 3) терміново перерозподілити справедливо всю землю країни між всіма громадянами, чим унеможливити її перехід у власність кредиторів, тому що у цьому разі відібрати землю за державні борги у приватних власників закордонними банками через суди буде вкрай складно;
- 4) розробити державну програму повернення в країну «закордонних заробітчан», бо реальних засобів автоматизації, окрім робочих рук, в Україні наразі немає;
- 5) розробити програму стимулювання національного виробництва товарів та послуг, залучаючи вільну робочу силу, і радикально скоротити державні витрати на систему управління державою;
- 6) на рівні держави започаткувати програму захисту закордонних інвестицій та прав власності, у т. ч. на інтелектуальну власність від незаконних посягань самих державних органів;
- 7) скоротити співвідношення максимальних та мінімальних доходів особи з 55 до прийнятного середньоєвропейського – 18 разів, що унеможливить розгортання деструктивних для економіки країни масових страйків та погромів у містах. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Геєць В. М. Капіталізація економіки України : наукова доповідь / В. М. Геєць (ред.), А. А. Гриценко (ред.), О. І. Барановський, В. В. Близнюк, Б. Є. Кваснюк / Інститут економіки та прогнозування НАН України. – К., 2009. – 220 с.
2. Шевчук В. О. Макроекономічні ризики прискореної акумуляції зовнішнього боргу в економіці України / В. О. Шевчук // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 2 (11). – С. 159–166.
3. Рогач О. І. Міжнародні інвестиції: теорія і практика бізнесу транснаціональних корпорацій / О. І. Рогач. – К.: Либідь, 2009. – 720 с.
4. The World's Biggest Public Companies 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.forbes.com/global2000/list>
5. World Investment Report 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.unctad.org
6. Global R&D funding forecast 2010 // R&D Magazine. – 2013. – № 1. – Р. 3–23.
7. Федулова Л. І. Стан та проблеми України в контексті розвитку ринків високотехнологічних товарів та послуг / Л. І. Федулова // Наука та інновації. – 2009. – Т. 5. – № 3. – С. 40–48.
8. Статистична інформація Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
9. Сохацька О. М. Корпоративне управління в Україні: теоретико-методологічні аспекти : монографія / О. М. Сохацька, Н. П. Тарнавська, А. М. Тибінь та ін. – Тернопіль : Економічна думка, 2007. – 320 с.
10. Новий курс: реформи в Україні. 2010–2015. Національна доповідь / За заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. — К.: НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.

11. Статистичний щорічник України за 2015 рік. – К.: Техніка, 2015.

12. Nikolaev, I. Economic Development of European countries / Ivan Nikolaev // The USA Journal of Applied Sciences, CIBU-NET Publishing. – 2015. – № 1. – P. 121–127.

13. Журнал «В Курсе», часопис від 25.10.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vkurse.ua/economics/odin-iz-luchshikh-evropeyskikh-ekonomistov-erik-raytner.html>

Науковий керівник – Сохнич, А. Я., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри Управління земельними ресурсами Львівського аграрного університету

REFERENCES

Fedulova, L. I. "Stan ta problemy Ukrainy v konteksti rozvytku rynkiv vysokotekhnologichnykh tovariv ta posluh" [State and problems of Ukraine in the context of market development of high-tech goods and services]. *Nauka ta innovatsii*, vol. 5, no. 3 (2009): 40-48.

"Global R&D funding forecast 2010". *R&D Magazine*, no. 1 (2013): 3-23.

Heiets, V. M. et al. *Kapitalizatsiia ekonomiky Ukrainy* [Capitalization of Ukraine's economy]. Kyiv, 2009.

Novyi kurs: reformy v Ukraini. 2010–2015 [New Deal: reform in Ukraine. 2010-2015]. Kyiv: NVTs NBUV, 2010.

Nikolaev, I. "Economic Development of European countries". *The USA Journal of Applied Sciences*, no. 1 (2015): 121-127.

Rohach, O. I. *Mizhnarodni investitsii: teoriia i praktyka biznesu transnatsionalnykh korporatsii* [International investments: theory and practice of business multinationals]. Kyiv: Lybid, 2009.

Shevchuk, V. O. "Makroekonomichni ryzyky pryskorenoi akumulatsii zovnishnyoho borhu v ekonomitsi Ukrainy" [Macroeconomic risks rapid accumulation of debt in the economy of Ukraine]. *Stratehichni priorytety*, no. 2 (11) (2009): 159-166.

"Statystychna informatsiia Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy" [Statistical information of the State Statistics Committee of Ukraine]. <http://www.ukrstat.gov.ua>

Sokhatska, O. M. *Korporatyvne upravlinnia v Ukraini: teoretyko-metodolohichni aspekty* [Corporate Governance in Ukraine: theoretical and methodological aspects]. Ternopil: Ekonomichna dumka, 2007.

Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2015 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2012]. Kyiv: Tekhnika, 2015.

"The World's Biggest Public Companies 2013". <http://www.forbes.com/global2000/list>

"World Investment Report 2011". www.unctad.org

"Zhurnal «V Kurse», chasopys vid 25.10.2015 r." [Magazine "V Kurse", Journal of 10/25/2015]. <http://vkurse.ua/economics/odin-iz-luchshikh-evropeyskikh-ekonomistov-erik-raytner.html>

ВПЛИВ ІННОВАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ НА ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНО-СПРИЯТЛИВОГО СЕРЕДОВИЩА ПІДПРИЄМСТВА

© 2015 ШИПУЛІНА Ю. С., СТЕЦЕНКО Т. О.

УДК 330.341

Шипуліна Ю. С., Стеценко Т. О. Вплив інноваційної культури на формування інноваційно-сприятливого середовища підприємства

У статті розкрито роль і місце інноваційної культури в системі механізмів формування на підприємстві середовища, сприятливого для інноваційної діяльності. Визначено взаємозв'язки інноваційної культури та інших складових потенціалу інноваційного розвитку підприємства. Запропоновано методичний підхід до вибору варіантів інноваційних рішень за ступенем їх радикалізації на основі матриці, що характеризує співвідношення станів інноваційної культури суспільства і аналізованого підприємства-інноватора. Запропоновано методичний підхід до вибору типу товарної інноваційної стратегії підприємства залежно від стану його інноваційної культури та її окремих складових, що дозволить підвищити якість інноваційного менеджменту, знизити ризик вибору неадекватних стратегій, збільшити ймовірність їх успішної реалізації. Наукові результати, висновки і рекомендації статті розвивають теорію інноваційного менеджменту в частині поглиблення теоретико-методологічних та методичних засад управління процесами формування інноваційної культури як основи інноваційно-сприятливого середовища на підприємстві. Їх практичне використання надає змогу підвищити рівень обґрунтованості і знизити рівень ризику при виборі траєкторій інноваційного розвитку підприємства.

Ключові слова: інноваційна культура, інноваційна діяльність, інноваційно-сприятливе середовище, потенціал інноваційного розвитку, інноваційні стратегії.

Рис.: 4. Бібл.: 16.

Шипуліна Юлія Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу та управління інноваційною діяльністю, Сумський державний університет (вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, 40007, Україна)

E-mail: shipulina.j@gmail.com

Стеценко Тетяна Олександрівна – магістрант кафедри маркетингу та управління інноваційною діяльністю, Сумський державний університет (вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, 40007, Україна)

E-mail: angel217113@yandex.ru

УДК 330.341

Шипуліна Ю. С., Стеценко Т. А. Влияние инновационной культуры на формирование инновационно-благоприятной среды предприятия

В статье показаны роль и место инновационной культуры в системе механизмов формирования на предприятии благоприятной для инновационной деятельности среды. Определены взаимосвязи инновационной культуры и других составляющих потенциала инновационного развития предприятия. Предложен методический подход к выбору вариантов инновационных решений по степени их радикализации на основе матрицы, характеризующей соотношение состояния инновационной культуры общества и рассматриваемого предприятия-инноватора. Предложен методический подход к выбору типа товарной инновационной стратегии предприятия в зависимости от состояния его инновационной культуры и ее отдельных составляющих, что позволит повысить качество инновационного менеджмента, снизить риск выбора неадекватных стратегий, увеличить вероятность их успешной реализации. Научные результаты, выводы и рекомендации статьи развивают теорию инновационного менеджмента в части углубления теоретико-методологических и методических основ управления процессами формирования инновационной культуры как основы инновационно-благоприятной среды на предприятии. Их практическое использование дает возможность повысить уровень обоснованности и снизить уровень риска при выборе траекторий инновационного развития предприятия.

Ключевые слова: инновационная культура, инновационная деятельность, инновационно-благоприятная среда, потенциал инновационного развития, инновационные стратегии.

Рис.: 4. Библ.: 16.

Шипуліна Юлія Сергеевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры маркетинга и управления инновационной деятельностью, Сумской государственной университет (ул. Римского-Корсакова, 2, Сумы, 40007, Украина)

E-mail: shipulina.j@gmail.com

Стеценко Татьяна Александровна – магистрант кафедры маркетинга и управления инновационной деятельностью, Сумской государственной университет (ул. Римского-Корсакова, 2, Сумы, 40007, Украина)

E-mail: angel217113@yandex.ru

UDC 330.341

Shypulina Yu. S., Stetsenko T. O. Influence of Innovation Culture on the Formation of Innovation-Supportive Environment

The article displays the role and place of innovation culture in the system of mechanisms for formation at the enterprise of an innovation-supportive environment. Relationships of innovation culture with other aspects of the potential of enterprise's innovation development have been identified. A methodical approach to the choice of options for innovative solutions by the grade of their radicalization on the basis of a matrix, which describes proportion of the status of innovation culture in the society and in the innovating enterprise in discussion, has been proposed. A methodical approach to the choice of a marketable innovation strategy of enterprise, depending on the status of its innovative culture together with its separate components, has been proposed in order to enhance the quality of innovation management, reduce the risk of selection of inappropriate strategies, increase the likelihood of their success. The scientific results, conclusions and recommendations of the article develop the theory of innovation management in the part of deepening the theoretical and methodological bases of the innovation management culture as the basis of innovation-supportive environment at the enterprise. Their practical use creates an opportunity to increase the level of validity as well as reduce risks when selecting trajectories of innovative development of enterprise.

Keywords: innovation culture, innovation activity, innovation-supportive environment, potential of innovative development, innovative strategies.

Fig.: 4. Bibl.: 16.

Shypulina Yuliia S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Marketing and Innovation Management, Sumy State University (vul. Rymskogo-Korsakova, 2, Sumy, 40007, Ukraine)

E-mail: shipulina.j@gmail.com

Stetsenko Tetyana O. – Graduate Student, Department of Marketing and Innovation Management, Sumy State University (vul. Rymskogo-Korsakova, 2, Sumy, 40007, Ukraine)

E-mail: angel217113@yandex.ru

Формування інноваційно-сприятливого середовища є одним з головних пріоритетів інноваційної політики України. Вивчення світового досвіду доводить, що країни, які обрали для свого розвитку інноваційний шлях, значною мірою своїм успіхом зобов'язані розвитку такої важливої складової інноваційно-сприятливого середовища, як інноваційна культура.

Інноваційну культуру слід розглядати одночасно як на макрорівні, так і на рівні окремого підприємства.

На макрорівні інноваційну культуру треба розглядати як складову потенціалу інноваційного розвитку суспільства, як соціокультурний механізм регулювання інноваційної поведінки людини тощо.

На рівні окремого підприємства інноваційну культуру треба розглядати як складову його корпоративної культури, яка характеризує ступінь сприятливості окремих працівників, підрозділів і установи в цілому до нововведень, готовність втілити їх у нові продукти, технології, управлінські рішення тощо. При цьому макрорівень інноваційної культури на рівні організації розглядається як сукупність факторів зовнішнього середовища, що окреслюють поле можливостей креативної інноваційно орієнтованої діяльності її персоналу.

З іншого боку, як показано у роботі автора [16], на формування і розвиток інноваційної культури впливають методи й інструменти регулювання і стимулювання інноваційної діяльності на рівні підприємства. Своєю чергою, інноваційна культура підприємства чинить вплив (посилюючого чи послаблюючого характеру) на ці інструменти і методи. Множинність і різноспрямованість зв'язків інноваційної культури підприємства з іншими інструментами і методами управління його інноваційною діяльністю потребують чіткого визначення її ролі та місця у процесі формування інноваційно-сприятливого середовища.

Це надасть змогу цілеспрямовано управляти формуванням інноваційної культури як важливого елемента активізації інноваційної діяльності підприємств.

Дослідженням механізмів формування на вітчизняних підприємствах інноваційно-сприятливого середовища займалися багато вітчизняних науковців. Питання управління інноваційним розвитком підприємств висвітлені у працях Ілляшенка С. М., Біловодської О. А. [9, 12], Большенко С. Ф. [1], Воронкова Д. К., Погорелова Ю. С. [4], Мельника А. Г. [11], Захарченко В. І. [6] та ін. Питання мотивації інноваційної діяльності організацій досліджувалися в роботах Прокопенко О. В. [13], Бардадима О. І. [2], Баскакової Н. В. [3], Євдокимова Ф. Н., Губської М. Б. [5] тощо.

Проте недостатньо дослідженими залишилися питання визначення ролі та місця інноваційної культури в системі механізмів активізації інноваційної діяльності та формування інноваційно-сприятливого середовища на підприємстві.

Їх розв'язання дозволить розробити комплексний механізм формування інноваційно-сприятливого середовища на промислових підприємствах, забезпечити тим самим умови їх інноваційного розвитку, а разом з тим і зростання конкурентоспроможності вітчизняної економіки в цілому.

Таким чином, метою статті є визначення значення та місця інноваційної культури при формуванні середовища, яке буде сприятливим для здійснення інноваційної діяльності на підприємствах, а також розроблення підходів щодо урахування стану інноваційної культури підприємства при обґрунтуванні вибору траєкторій їх інноваційного розвитку.

Враховуючи викладене вище, автором розроблено та обґрунтовано узагальнену схему формування інноваційно-сприятливого середовища на підприємстві [15].

Інноваційно-сприятливим середовищем вважається сукупність взаємоузгоджених умов макро- і мікросередовища, що окреслені діями механізмів ринкового, державного (регіонального та галузевого) регулювання та стимулювання створення та впровадження інновацій, а також інструментів і методів, що сприяють розвитку і максимальній реалізації творчого креативного потенціалу окремих людей, організацій та в цілому держави, орієнтують їх на постійний пошук і використання нових можливостей забезпечення ефективності виробництва та споживання, економічного зростання, підвищення якості життя [15].

Деталізація схеми формування інноваційно-сприятливого середовища на підприємстві дозволяє окреслити роль і місце інноваційної культури у процесі формування (рис. 1).

Як слідує зі схеми на рис. 1, інноваційна культура підприємства формується під впливом методів державного регулювання і стимулювання інноваційної діяльності, інноваційної культури суспільства, що включає сукупність механізмів регулювання і стимулювання інноваційної діяльності на підприємстві.

З іншого боку, інноваційна культура, як зазначено вище, є складовою корпоративної культури, що є елементом інтелектуального капіталу, який, своєю чергою, є складовою потенціалу інноваційного розвитку підприємства (рис. 2).

Таким чином, з рис. 1 і рис. 2 слідує, що на інноваційну культуру підприємства впливають елементи системи більш високого рівня.

З іншого боку, інноваційна культура сама впливає на їх стан, зокрема на потенціал інноваційного розвитку, який розглядається як комплекс ресурсів і здатностей до їх реалізації, що визначають можливість підприємства розвиватися на основі інновацій.

Тобто, інноваційна культура є однією з найважливіших складових інноваційно-сприятливого середовища і безпосередньо впливає на його стан.

З цих позицій інноваційну культуру підприємства слід розглядати як накопичені знання, досвід, переконання, особливості поведінки і взаємовідносини персоналу (менеджерів, інженерно-технічних працівників, ро-

* Робота виконувалася за рахунок бюджетних коштів МОН України, наданих на виконання науково-дослідної роботи на тему № 0115U000687 «Фундаментальні основи управління розвитком інноваційної культури промислових підприємств».

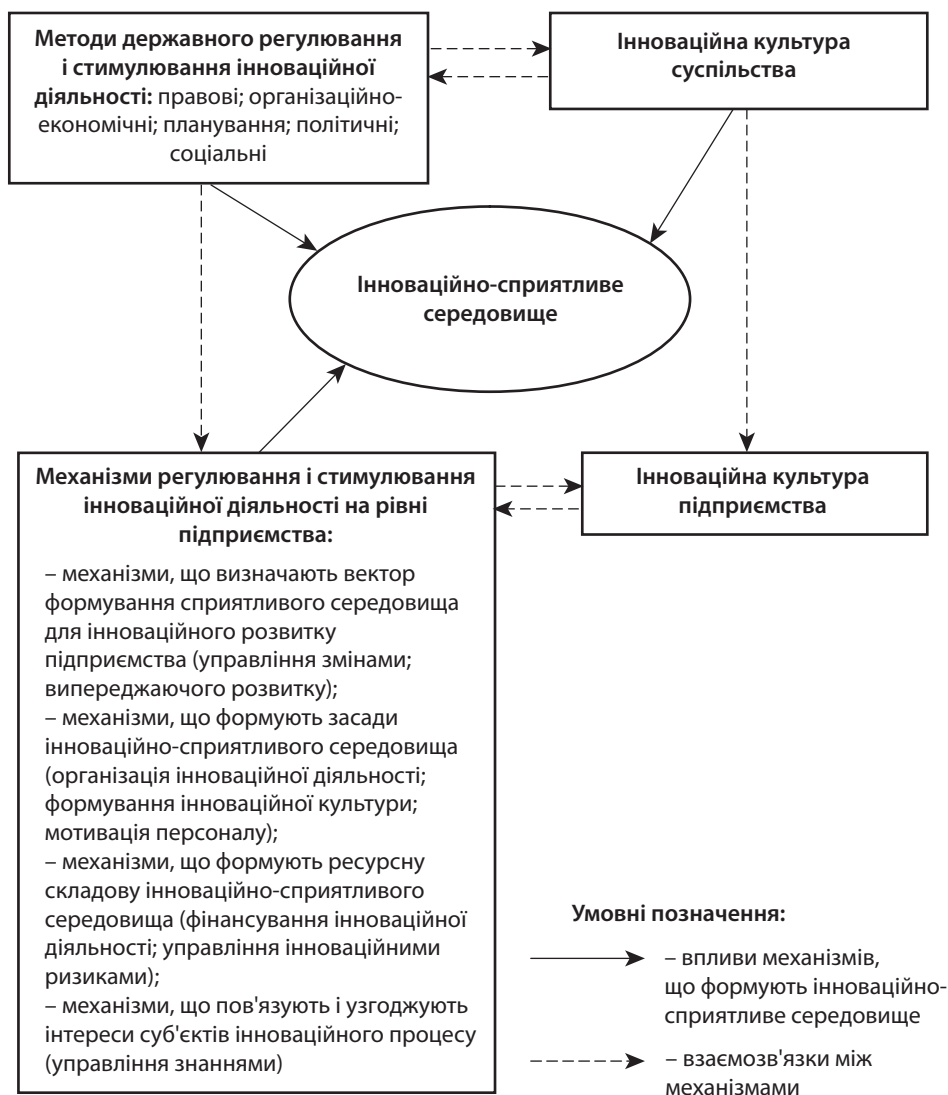

Рис. 1. Схема формування інноваційно-сприятливого середовища на підприємстві [15]

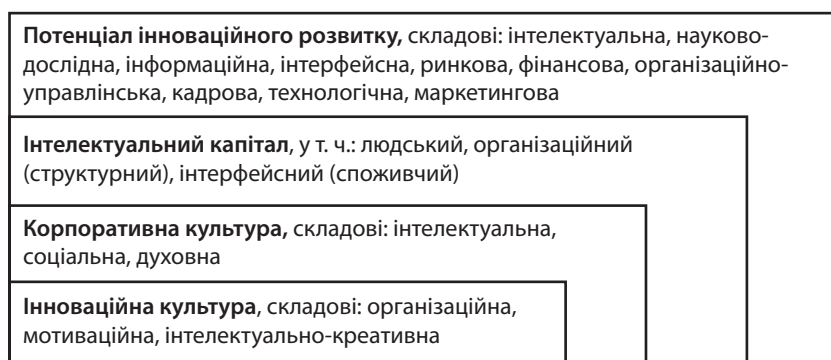

Рис. 2. Співвідношення складових потенціалу інноваційного розвитку підприємства

бітників), систему його мотивації, порядки в організації тощо, які характеризують ступінь сприятливості окремих працівників, груп працівників (підрозділів) і організації у цілому до нововведень, готовність втілити їх у нові продукти, технології, управлінські рішення тощо.

З викладеного слідує, що формування інноваційно-сприятливого середовища на підприємстві здійснюється під впливом двох груп факторів:

- ✦ *зовнішніх*, зокрема інноваційної культури суспільства;
- ✦ *внутрішніх*, які характеризують інноваційні вроджені і/чи набуті здібності та інноваційну культуру окремих членів персоналу, а також команд інноваційних проектів.

Відповідно, для оцінки його стану, а також шансів на ринковий успіх конкретних видів інноваційної

діяльності (конкретних інновацій) слід аналізувати, як мінімум, співвідношення інноваційної культури підприємства та інноваційної культури суспільства.

Інноваційна культура підприємства складається з трьох основних складових [14]:

- ✦ *організаційної*, що забезпечує взаємоузгоджену творчу співпрацю персоналу інноваційного підприємства зі створення та поширення інновацій;
- ✦ *мотиваційної*, яка мотивує персонал підприємства до активної інноваційної діяльності;
- ✦ *інтелектуально-креативної*, яка створює умови для максимально повного зростання та розвитку творчого креативного потенціалу персоналу підприємства.

На макрорівні інноваційна культура складається з підсистем, що дозволяють послідовно реалізовувати її основні функції.

До основних функцій інноваційної культури на макрорівні належать [14]:

- ✦ *інноваційна*, що передбачає створення нових видів та типів інноваційної поведінки людини;
- ✦ *селективна*, що передбачає відбір кращих з новостворених чи запозичених моделей інноваційної поведінки людини з числа тих, які довели свою ефективність на практиці;

- ✦ *трансляційна*, яка дозволяє закріпити і поширити кращі з відібраних моделей інноваційної поведінки, розповсюдження інформації про них та особливості їх застосування та їх результативність.

З урахуванням цього запропоновано матрицю вибору варіантів інноваційних рішень за результатами аналізу стану інноваційної культури суспільства і підприємства (рис. 3).

Матриця може бути деталізованою шляхом урахування рівнів складових інноваційної культури суспільства і підприємства. Вона може бути застосована для визначення ступеня радикалізації інноваційної діяльності та створюваних інновацій залежно від стану інноваційної культури суспільства і конкретного підприємства-інноватора.

Також методом логічного узагальнення, на основі відомої матриці «Рівень новизни товару щодо ринку та розробника (виробника)» автором [7] розроблено матрицю, яка характеризує роль складових інноваційної культури в забезпеченні інноваційного розвитку підприємства і залежно від її стану дозволяє обрати варіант товарної інноваційної стратегії (рис. 4).

Вибір товарної інноваційної стратегії обумовлений тим, що товар є основою комплексу маркетингу іннова-

Рівень інноваційної культури суспільства

		Високий	Середній	Низький
Рівень інноваційної культури підприємства	Високий	Поліпшуючі	Проблемний варіант	Шансів на успіх немає
	Середній	Ординарні	Ординарні або поліпшуючі	Поліпшуючі
	Низький	Радикальні	Радикальні	Ординарні або поліпшуючі

Рис. 3. Матриця вибору варіантів інноваційної діяльності за ступенем радикалізації інновацій

Новизна для товаровиробника	Високий	<i>Ic, Mc, Ov</i> Нова продуктова лінія	<i>Iv, Mc, Ov</i> Проблемний варіант	<i>Iv, Mv, Ov</i> Радикальні інновації
	Середній	<i>Ic, Mn, Oc</i> Модифікації відомих продуктів	<i>Ic, Mc, Oc</i> Витягування продуктової лінії	<i>Iv, Mv, Oc</i> Проблемний варіант
	Низький	<i>In, Mn, On</i> Спрощені продукти	<i>Ic, Mc, On</i> Проблемний варіант	<i>Iv, Mv, Oc</i> Репозиційовані продукти
		Низький	Середній	Високий
		Новизна для ринку		

Рис. 4. Матриця вибору типів інноваційних стратегій залежно від стану інноваційної культури підприємства [7]

Умовні позначення на рис. 4:

In, Ic, Iv – відповідно, низький, середній і високий рівень інтелектуально-креативної складової інноваційної культури підприємства;

Mn, Mc, Mv – відповідно, низький, середній і високий рівень мотиваційної складової інноваційної культури підприємства;

On, Oc, Ov – відповідно, низький, середній і високий рівень організаційної складової інноваційної культури підприємства.

цій, концепція якого покладена в основу інноваційного розвитку підприємства [8, 10], оскільки лише за наявності товару, що більшою мірою, ніж його аналоги, задовольняє запити споживачів, отримують сенс інші його елементи 4P (у сучасному маркетингу більшою мірою застосовується концепція 5P).

У квадрантах матриці на рис. 4 подано рекомендації щодо станів складових інноваційної культури підприємства, які необхідні для формування сприятливого середовища для її інноваційного розвитку на основі виробів чи послуг різного ступеня новизни. У них також подано рекомендації [7] щодо типу товарних інноваційних стратегій.

При аналізі доцільності виробництва і просування на ринок конкретних інновацій необхідно проводити оцінку фактичного рівня складових інноваційної культури [14] і порівнювати з вказаними у квадрантах матриці на рис. 3 рівнями. За результатами порівняння роблять висновки про шанси інновацій на ринковий успіх, а також розробляють комплекси заходів, які спрямовані на доведення стану складових інноваційної культури до належного рівня.

ВИСНОВКИ

У статті на основі викладеного узагальнення:

- ✦ розкрито роль інноваційної культури як одного з механізмів формування інноваційно-сприятливого середовища на підприємстві і, одночасно, важливої складової цього середовища;
- ✦ окреслено місце інноваційної культури підприємства у системі складових його потенціалу інноваційного розвитку;
- ✦ розроблено підхід до вибору варіантів інноваційних рішень за ступенем їх радикалізації на основі матриці, що характеризує співвідношення станів інноваційної культури суспільства й аналізованого підприємства-інноватора;
- ✦ розроблено підхід до вибору типу товарної інноваційної стратегії підприємства залежно від стану його інноваційної культури та її окремих складових, що дозволить підвищити якість інноваційного менеджменту, знизити ризик вибору неадекватних стратегій, збільшити імовірність їх успішної реалізації.

Отримані наукові результати розвивають теорію інноваційного менеджменту в частині поглиблення теоретико-методологічних та методичних засад управління процесами формування інноваційної культури як основи інноваційно-сприятливого середовища на підприємстві, а також в частині аналізу й урахування її стану при виборі траєкторій інноваційного розвитку.

Подальші дослідження мають бути спрямованими на розроблення засад механізму управління формуванням і розвитком інноваційно-сприятливого середовища на підприємстві на основі його інноваційної культури. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Bolshenko S. F. Development of principles and methods of spurring employees to innovative activity / S. F. Bolshenko // Маркетинг і менеджмент інновацій, 2013. – № 1. – С. 161–168.

2. Бардадим О. І. Виявлення особливостей мотивації новаторської праці персоналу / О. І. Бардадим // Управління розвитком. – 2008. – № 9. – С. 24–26.

3. Баскакова Н. В. Мотивація персоналу як метод підвищення конкурентоспроможності підприємства / Н. В. Баскакова // Управління розвитком. – 2008. – № 9. – С. 26–27.

4. Воронков Д. К. Розвиток підприємства: управління змінами та інновації: монографія / Д. К. Воронков, Ю. С. Погорелов. – Харків: АдВАТМ, 2009. – 436 с.

5. Евдокимов Ф. Н. Экономические аспекты мотивации наукоёмкого труда / Ф. Н. Евдокимов, М. Б. Губская // Економіка промисловості. – 2006. – № 2. – С. 162–168.

6. Захарченко В. І. Инновационное развитие в Украине: наука, технология, практика: монографія / В. І. Захарченко, Н. Н. Меркулов, Л. В. Ширяева. – Одесса: Печатный дом, Фаворит. – 2011. – 598 с.

7. Ілляшенко С. М. Інноваційний менеджмент: підручник / С. М. Ілляшенко. – Суми: Університетська книга, 2010. – 334 с.

8. Ілляшенко С. М. Стратегічне управління інноваційною діяльністю на підприємстві на засадах маркетингу інновацій / С. М. Ілляшенко // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 12. – С. 111–119.

9. Ілляшенко С. М. Управління інноваційним розвитком промислових підприємств: монографія / С. М. Ілляшенко, О. А. Біловодська. – Суми: Університетська книга, 2010. – 281 с.

10. Маркетинг. Менеджмент. Інновації: монографія / За ред. д. е. н., проф. С. М. Ілляшенка. – Суми: ТОВ «Торговий дім «Папірус», 2010. – 621 с.

11. Мельник Л. Г. Экономика развития. – Суми: ИТД «Университетская книга», 2006. – 662 с.

12. Механізм стратегічного управління інноваційним розвитком: монографія / За заг. ред. О. А. Біловодської. – Суми: Університетська книга, 2010. – 432 с.

13. Прокопенко О. В. Соціально-економічна мотивація екологізації інноваційної діяльності: монографія / О. В. Прокопенко. – Суми: Вид-во СумДУ, 2010. – 395 с.

14. Шипуліна Ю. С. Інноваційна культура організації: сутність, структура, підходи до оцінки // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2010. – № 2. – С. 132–138.

15. Шипуліна Ю. С. Організаційно-економічні передумови формування інноваційно-сприятливого середовища на підприємстві / Ю. С. Шипуліна // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2013. – № 3. – С. 100–113.

16. Шипуліна Ю. С. Механізми формування інноваційно-сприятливого середовища на промисловому підприємстві // Інноваційна економіка. – 2013. – № 8 (46). – С. 77–83.

REFERENCES

Bolshenko, S. F. "Development of principles and methods of spurring employees to innovative activity". *Marketing i menedzhment innovatsii*, no. 1 (2013): 161-168.

Bardadym, O. I. "Vyivlennia osoblyvostei motyvatsii novatorskoi pratsi personalu" [Identifying features innovative motivation of staff]. *Upravlinnia rozvytkom*, no. 9 (2008): 24-26.

Baskakova, N. V. "Motyvatsiia personalu yak metod pidvyshchennia konkurentospromozhnosti pidpriemstva" [Motivation of staff as a method of improving the competitiveness of the company]. *Upravlinnia rozvytkom*, no. 9 (2008): 26-27.

Illiaschenko, S. M. *Innovatsiinyi menedzhment* [Innovation management]. Sumy: Universytetska knyha, 2010.

Illiaschenko, S. M. "Stratehichne upravlinnia innovatsiinoiu diialnistiu na pidpriemstvi na zasadakh marketynhu innovatsii" [Strategic innovation management in the company on the basis of marketing innovation]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 12 (2010): 111-119.

Illiaschenko, S. M., and Bilovodska, O. A. *Upravlinnia innovatsiynym rozvytkom promyslovykh pidpriemstv* [Management of innovative development of industrial enterprises]. Sumy: Universytetska knyha, 2010.

Marketynh. Menedzhment. Innovatsii [Marketing. Management. Innovation]. Sumy: Torhovy dim «Papirus», 2010.

Melnik, L. G. *Ekonomika razvitiya* [Development Economics]. Sumy: Universitetskaya kniga, 2006.

Mekhanizm stratezhichnoho upravlinnia innovatsiynym rozvytkom [The mechanism of strategic management innovation]. Sumy: Universytetska knyha, 2010.

Prokopenko, O. V. *Sotsialno-ekonomichna motyvatsiia ekolo-hizatsii innovatsiinoi diialnosti* [Socio-economic motivation green-ing innovation]. Sumy: Vyd-vo SumDU, 2010.

Shypulina, Yu. S. "Innovatsiina kultura orhanizatsii: sutnist, struktura, pidkhydy do otsinky" [Culture of Innovation: the nature, structure, approaches to evaluation]. *Marketynh i menedzhment in-novatsii*, no. 2 (2010): 132-138.

Shypulina, Yu. S. "Orhanizatsiino-ekonomichni peredumovy formuvannia innovatsiino-spryiatlyvoho seredovyscha na pid-priemstvi" [Organizational-economic conditions of formation of

innovation-enabling environment in the enterprise]. *Marketynh i menedzhment innovatsii*, no. 3 (2013): 100-113.

Shypulina, Yu. S. "Mekhanizmy formuvannia innovatsiino-spryiatlyvoho seredovyscha na promyslovomu pidpriemstvi" [Mechanisms of formation of innovative and supportive environ-ment for industrial enterprise]. *Innovatsiina ekonomika*, no. 8 (46) (2013): 77-83.

Voronkov, D. K., and Pohorelov, Yu. S. *Rozvytok pidpriemstva: upravlinnia zminamy ta innovatsii* [Development of the company: change management and innovation]. Kharkiv: AdvATM, 2009.

Yevdokimov, F. N., and Gubskaya, M. B. "Ekonomicheskiye aspekty motivatsii naukoyemkogo truda" [Economic aspects of knowledge-intensive labor motivation]. *Ekonomika promyslovosti*, no. 2 (2006): 162-168.

Zakharchenko, V. I., Merkulov, N. N., and Shiryayeva, L. V. *In-novatsionnoe razvitiye v Ukraine: nauka, tekhnologiya, praktika* [Inno-vative development in Ukraine: science, technology, and practice]. Odessa: Pechatnyy dom; Favorit, 2011.

UDC 330.341.1

THE MAIN INSTRUMENTS OF THE STATE SUPPORT AND DEVELOPMENT OF INNOVATIVE ACTIVITY IN UKRAINE

© 2015 ILLIASHENKO N. S., RIAZANTSEVA YU. M.

UDC 330.341.1

Illiaschenko N. S., Riazantseva Yu. M. The Main Tools of the State Support and Development of Innovation Activity in Ukraine

The publication is aimed at identifying the major strengths of the internal potential of country in the sphere of innovation activity and bringing it into line with external possibilities with a view to increasing Ukraine's competitiveness in the international market. The factors that impact the innovation activity of country nowadays have been identified, it has been proven that the most effective way to increase this activity is applying the experience of developed countries. Based on an analysis of the specificity of innovation in different countries, a simplified mechanism that is characteristic of all of them has been elaborated. On its basis, a further mechanism for the State support of innovation activity for Ukraine among other countries has been elaborated, with a subsequent allocation of distinctive and unique features. Further research should be aimed at the formation of linkages between the elements of the innovation system in the country and developing a mechanism of their interaction with international institutions.

Keywords: innovation activity, mechanism, the State support, Ukraine.

Fig.: 2. Tabl.: 1. Bibl.: 24.

Illiaschenko Nataliia S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Marketing and Innovation Manage-ment, Sumy State University (vul. Rymskogo-Korsakova, 2, Sumy, 40007, Ukraine)
E-mail: nat.illiaschenko@gmail.com

Riazantseva Yuliia M. – Graduate student of the Department of Marketing and Innovation Management, Sumy State University (vul. Rymskogo-Korsakova, 2, Sumy, 40007, Ukraine)

УДК 330.341.1

Ілляшенко Н. С., Рязанцева Ю. М. Основні інструменти державної підтримки та розвитку інноваційної активності в Україні

Метою роботи є визначення найбільш сильних сторін внутрішнього потенціалу країни у сфері інноваційної діяльності та приведення його у відповідність із зовнішніми можливостями з метою підвищення кон-курентоспроможності України на міжнародному ринку. Виявлено фак-тори, які на сьогоднішній день впливають на інноваційну активність країни, і доведено, що найбільш ефективним шляхом її підвищення є застосування досвіду розвинених держав. На основі аналізу специфіки інноваційної діяльності різних країн сформовано спрощений механізм, який є характерним для них усіх. На його основі розроблено механізм державної підтримки інноваційної діяльності і для України, з подаль-шим виділенням характерних і унікальних особливостей. Подальші до-слідження повинні бути спрямовані на формування взаємозв'язків між елементами інноваційної системи всередині країни і розробку механіз-му їх взаємодії з міжнародними інститутами.

Ключові слова: інноваційна діяльність, механізм, державна підтрим-ка, Україна.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 24.

Ілляшенко Наталія Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу та управління інноваційною діяльністю, Сумський державний університет (вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, 40007, Україна)
E-mail: nat.illiaschenko@gmail.com

Рязанцева Юлія Миколаївна – магістрант кафедри маркетингу та управління інноваційною діяльністю, Сумський державний універси-тет (вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, 40007, Україна)

УДК 330.341.1

Ильяшенко Н. С., Рязанцева Ю. Н. Основные инструменты государ-ственной поддержки и развития инновационной активности в Украине

Целью работы является определение наиболее сильных сторон вну-треннего потенциала страны в сфере инновационной деятельности и приведение его в соответствие с внешними возможностями с це-лью повышения конкурентоспособности Украины на международном рынке. Выявлены факторы, которые на сегодняшний день влияют на инновационную активность страны, и доказано, что наиболее эффек-тивным путем ее повышения является применение опыта развитых государств. На основе анализа специфики инновационной деятельно-сти различных стран сформирован упрощенный механизм, который является характерным для них всех. На его основе разработан ме-ханизм государственной поддержки инновационной деятельности и для Украины, с последующим выделением характерных и уникальных особенностей. Дальнейшие исследования должны быть направлены на формирование взаимосвязей между элементами инновационной системы внутри страны и разработку механизма их взаимодействия с международными институтами.

Ключевые слова: инновационная деятельность, механизм, государ-ственная поддержка, Украина.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 24.

Ильяшенко Наталья Сергеевна – кандидат экономических наук, до-цент, доцент кафедры маркетинга и управления инновационной дея-тельностью, Сумской государственной университет (ул. Римского-Корсакова, 2, Сумы, 40007, Украина)
E-mail: nat.illiaschenko@gmail.com

Рязанцева Юлия Николаевна – магистрант кафедры маркетинга и управления инновационной деятельностью, Сумской государственной университет (ул. Римского-Корсакова, 2, Сумы, 40007, Украина)

Marketynh. Menedzhment. Innovatsii [Marketing. Management. Innovation]. Sumy: Torhovy dim «Papirus», 2010.

Melnik, L. G. *Ekonomika razvitiya* [Development Economics]. Sumy: Universitetskaya kniga, 2006.

Mekhanizm stratezhichnoho upravlinnia innovatsiynym rozvytkom [The mechanism of strategic management innovation]. Sumy: Universytetska knyha, 2010.

Prokopenko, O. V. *Sotsialno-ekonomichna motyvatsiia ekolo-hizatsii innovatsiinoi diialnosti* [Socio-economic motivation green-ing innovation]. Sumy: Vyd-vo SumDU, 2010.

Shypulina, Yu. S. "Innovatsiina kultura orhanizatsii: sutnist, struktura, pidkhydy do otsinky" [Culture of Innovation: the nature, structure, approaches to evaluation]. *Marketynh i menedzhment in-novatsii*, no. 2 (2010): 132-138.

Shypulina, Yu. S. "Orhanizatsiino-ekonomichni peredumovy formuvannia innovatsiino-spryiatlyvoho seredovyscha na pid-priemstvi" [Organizational-economic conditions of formation of

innovation-enabling environment in the enterprise]. *Marketynh i menedzhment innovatsii*, no. 3 (2013): 100-113.

Shypulina, Yu. S. "Mekhanizmy formuvannia innovatsiino-spryiatlyvoho seredovyscha na promyslovomu pidpriemstvi" [Mechanisms of formation of innovative and supportive environ-ment for industrial enterprise]. *Innovatsiina ekonomika*, no. 8 (46) (2013): 77-83.

Voronkov, D. K., and Pohorelov, Yu. S. *Rozvytok pidpriemstva: upravlinnia zminamy ta innovatsii* [Development of the company: change management and innovation]. Kharkiv: AdvATM, 2009.

Yevdokimov, F. N., and Gubskaya, M. B. "Ekonomicheskiye aspekty motivatsii naukoyemkogo truda" [Economic aspects of knowledge-intensive labor motivation]. *Ekonomika promyslovosti*, no. 2 (2006): 162-168.

Zakharchenko, V. I., Merkulov, N. N., and Shiryayeva, L. V. *In-novatsionnoe razvitie v Ukraine: nauka, tekhnologiya, praktika* [Inno-vative development in Ukraine: science, technology, and practice]. Odessa: Pechatnyy dom; Favorit, 2011.

UDC 330.341.1

THE MAIN INSTRUMENTS OF THE STATE SUPPORT AND DEVELOPMENT OF INNOVATIVE ACTIVITY IN UKRAINE

© 2015 ILLIASHENKO N. S., RIAZANTSEVA YU. M.

UDC 330.341.1

Illiaschenko N. S., Riazantseva Yu. M. The Main Tools of the State Support and Development of Innovation Activity in Ukraine

The publication is aimed at identifying the major strengths of the internal potential of country in the sphere of innovation activity and bringing it into line with external possibilities with a view to increasing Ukraine's competitiveness in the international market. The factors that impact the innovation activity of country nowadays have been identified, it has been proven that the most effective way to increase this activity is applying the experience of developed countries. Based on an analysis of the specificity of innovation in different countries, a simplified mechanism that is characteristic of all of them has been elaborated. On its basis, a further mechanism for the State support of innovation activity for Ukraine among other countries has been elaborated, with a subsequent allocation of distinctive and unique features. Further research should be aimed at the formation of linkages between the elements of the innovation system in the country and developing a mechanism of their interaction with international institutions.

Keywords: innovation activity, mechanism, the State support, Ukraine.

Fig.: 2. Tabl.: 1. Bibl.: 24.

Illiaschenko Nataliia S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Marketing and Innovation Manage-ment, Sumy State University (vul. Rymskogo-Korsakova, 2, Sumy, 40007, Ukraine)
E-mail: nat.illiaschenko@gmail.com

Riazantseva Yuliia M. – Graduate student of the Department of Marketing and Innovation Management, Sumy State University (vul. Rymskogo-Korsakova, 2, Sumy, 40007, Ukraine)

УДК 330.341.1

Ілляшенко Н. С., Рязанцева Ю. М. Основні інструменти державної підтримки та розвитку інноваційної активності в Україні

Метою роботи є визначення найбільш сильних сторін внутрішнього потенціалу країни у сфері інноваційної діяльності та приведення його у відповідність із зовнішніми можливостями з метою підвищення кон-курентоспроможності України на міжнародному ринку. Виявлено фак-тори, які на сьогоднішній день впливають на інноваційну активність країни, і доведено, що найбільш ефективним шляхом її підвищення є застосування досвіду розвинених держав. На основі аналізу специфіки інноваційної діяльності різних країн сформовано спрощений механізм, який є характерним для них усіх. На його основі розроблено механізм державної підтримки інноваційної діяльності і для України, з подаль-шим виділенням характерних і унікальних особливостей. Подальші до-слідження повинні бути спрямовані на формування взаємозв'язків між елементами інноваційної системи всередині країни і розробку механіз-му їх взаємодії з міжнародними інститутами.

Ключові слова: інноваційна діяльність, механізм, державна підтрим-ка, Україна.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 24.

Ілляшенко Наталія Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу та управління інноваційною діяльністю, Сумський державний університет (вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, 40007, Україна)
E-mail: nat.illiaschenko@gmail.com

Рязанцева Юлія Миколаївна – магістрант кафедри маркетингу та управління інноваційною діяльністю, Сумський державний універси-тет (вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, 40007, Україна)

УДК 330.341.1

Ильяшенко Н. С., Рязанцева Ю. Н. Основные инструменты государ-ственной поддержки и развития инновационной активности в Украине

Целью работы является определение наиболее сильных сторон вну-треннего потенциала страны в сфере инновационной деятельности и приведение его в соответствие с внешними возможностями с це-лью повышения конкурентоспособности Украины на международном рынке. Выявлены факторы, которые на сегодняшний день влияют на инновационную активность страны, и доказано, что наиболее эффек-тивным путем ее повышения является применение опыта развитых государств. На основе анализа специфики инновационной деятельно-сти различных стран сформирован упрощенный механизм, который является характерным для них всех. На его основе разработан ме-ханизм государственной поддержки инновационной деятельности и для Украины, с последующим выделением характерных и уникальных особенностей. Дальнейшие исследования должны быть направлены на формирование взаимосвязей между элементами инновационной системы внутри страны и разработку механизма их взаимодействия с международными институтами.

Ключевые слова: инновационная деятельность, механизм, государ-ственная поддержка, Украина.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 24.

Ильяшенко Наталья Сергеевна – кандидат экономических наук, до-цент, доцент кафедры маркетинга и управления инновационной дея-тельностью, Сумской государственной университет (ул. Римского-Корсакова, 2, Сумы, 40007, Украина)
E-mail: nat.illiaschenko@gmail.com

Рязанцева Юлия Николаевна – магистрант кафедры маркетинга и управления инновационной деятельностью, Сумской государственной университет (ул. Римского-Корсакова, 2, Сумы, 40007, Украина)

Experience of the last decades testifies that among the basic factors of competitiveness of countries the main one is introduction of effective mechanisms of innovative politics, which provides the competitiveness of economy. Modern achievements of Ukraine in the international measuring of competitiveness of economy, level of development and especially efficiency of functioning of the national innovative system are insufficient for providing sustainable development of domestic economy, assured national safety, achievement of the European life standards by Ukrainian citizens in the nearest prospect due to the economic growth. Innovative processes in the economy of Ukraine did not achieve ponderable scales. The amount of enterprises that introduce innovations diminishes every year and now presents 12–14%, that is 3–4 times less than in the innovative developed economies. Capacity of the science of industrial production is at the level of 0.3%, which is much more less than the world level. Thus, almost one-third part of money spent on innovative activity is used for the purchase of equipment, though the expenses on acquisition of rights for new intellectual property or realization of R&D are by an order less. Almost half of innovative enterprises in general do not finance realization of scientific researches in interests of the production.

Such position is conditioned by both the shortage of investment costs and absence of the effective state system of innovative activity stimulation, rudiments of which were gradually annulled by annual amendments to the corresponding budgetary and other laws in the last seven years.

Today 80% of R&D in the world falls on developed countries. Acquisition of knowledge abroad is the best way to extend their own informative base and promote competitiveness for emerging economies. Thus, it is important to take into account what technology and hi-tech commodities are more expedient to buy, master and adjust to the local terms of a certain country.

The main issue of forming the foundation remains to be solved for effective work of Ukraine in international markets. But it is impossible under conditions of absence of innovations and mechanisms of providing favourable terms for international commercialization of results of scientific and technical activity, which serve mutual interests of Ukrainian and foreign partners, adaptation of the Ukrainian normatively-legal base in the field of innovative activity to world practice.

Basics of innovation management and the problem of increasing innovation activity of domestic enterprises and the economy as a whole are considered by many authors, such as [10, 11, 13–16, 18, 20, 22–24]. The development of national innovation infrastructure and international relations of Ukraine in the sphere of innovative activity are highlighted in works such outstanding scientists as G. Androshchuk [1], Yu. Bazhal [2], L. Beschastnov [3], V. Heets [6], B. Danylyshyn [7], Yu. Pahomov [19]. Also in studying various aspects of state administration of innovation and problem of choosing forms, methods and tools for implementing the state innovation policy there engaged A. Amosha [8], I. Galica [4], A. Galchinskiy [5, 22], N. Goncharova [17], A. Poruchnik [9], B. Santo [21] and others.

Despite the large number of papers, questions of content and structure of the state mechanism for support and development of innovation activity in Ukraine are insufficiently considered.

Thus, the *aim* of article is to determine the strengths of the internal potential of the country in the field of innovation and bringing it in correspondence with the external opportunities to improve the competitiveness of Ukraine in the international market.

We propose to present all above-mentioned features of innovative activity of Ukraine as a table of SWOT-analysis (Tabl. 1).

Therefore, it is possible to draw a conclusion that the basic market possibility for today is studying and analysing experience of the state support of innovative activity in different countries of the world. And the result of the conducted analysis should be the development of a clear mechanism of the state support of innovative activity in Ukraine.

Thus, on the basis of the research results [12] it is possible to form a simplified mechanism of the state support of innovative activity (Fig. 1), which is general for the entire country and shows basic elements required for innovative development of the state.

On the basis of this mechanism and also taking into account the features of the political system, the authors offer their own mechanism of the state support and development of innovative sphere in Ukraine (Fig. 2).

Let's consider the basic elements of the mechanism presented in Fig. 2 in details. So, basic elements of object of the mechanism are:

1. The domestic enterprises that provide production of innovative goods and services. Among all enterprises the special role will be played by small and medium-sized enterprises (SME's), which are the basic generators of innovative ideas.

2. Scientific institutions and universities – they provide R&D in the priority directions in the state, carry out their own developments and cooperate with the production sector of economy, and also specialized centers for training highly skilled experts in the sphere of innovative management are created on their base.

3. Non-profit organizations – generally non-state organizations, which are generators and coordinators of implementing different social innovative projects directed to improving the social living standard.

Subjects of the mechanism are divided into two levels: level I – state institutes and organizations, level II – non-state organizations and the foundations, which develop and support the innovative activity in the country.

So, the *main elements of the subject level I* are:

1. Governmental bodies:

- ✦ the President, who submits offers to the Cabinet of Ministries of Ukraine as to priority directions of innovative activity;
- ✦ the Cabinet of Ministries of Ukraine (CMU), which on the basis the President's propositions develops the project of the state innovative priorities in development of economy and submits it for adoption by the VRU (Verkhovna Rada of Ukraine – Ukraine's Parliament);

Table 1

SWOT-analysis of innovative activity features

Strengths	Weaknesses
1. High level of secondary and higher education. 2. High level of the scientific sector development. 3. Considerable resource potential of the country. 4. Development of communication networks. 5. Positive progress of in the field of information technologies. 6. Flexible level of labour. 7. Capacity for innovative activity. 8. Capacity for the collaboration of scientific and production sectors of the country	1. Permanent diminishing of amount of enterprises engaged in development and introduction of innovations. 2. Low level of science in industrial production. 3. Money expenditures on acquisition of equipment instead of development of the innovative system and not on R&D. 4. Insufficient support of the state. 5. Absence of high-quality legislation in the sphere of innovative activity. 6. Absence of effective facilities for stimulation and motivation of innovative activity. 7. Political instability. 8. Unstable financial state of domestic enterprises
Opportunities	Threats
1. Experience of innovative development of countries-leaders and developing countries. 2. Lots of information about possible directions of innovative development. 3. Post crisis state of economies in many countries of the world	1. Unclear position of the developed countries of the world concerning Ukraine. 2. A technological abyss between the developed countries and Ukraine. 3. A considerable level of competition from the side of foreign enterprises

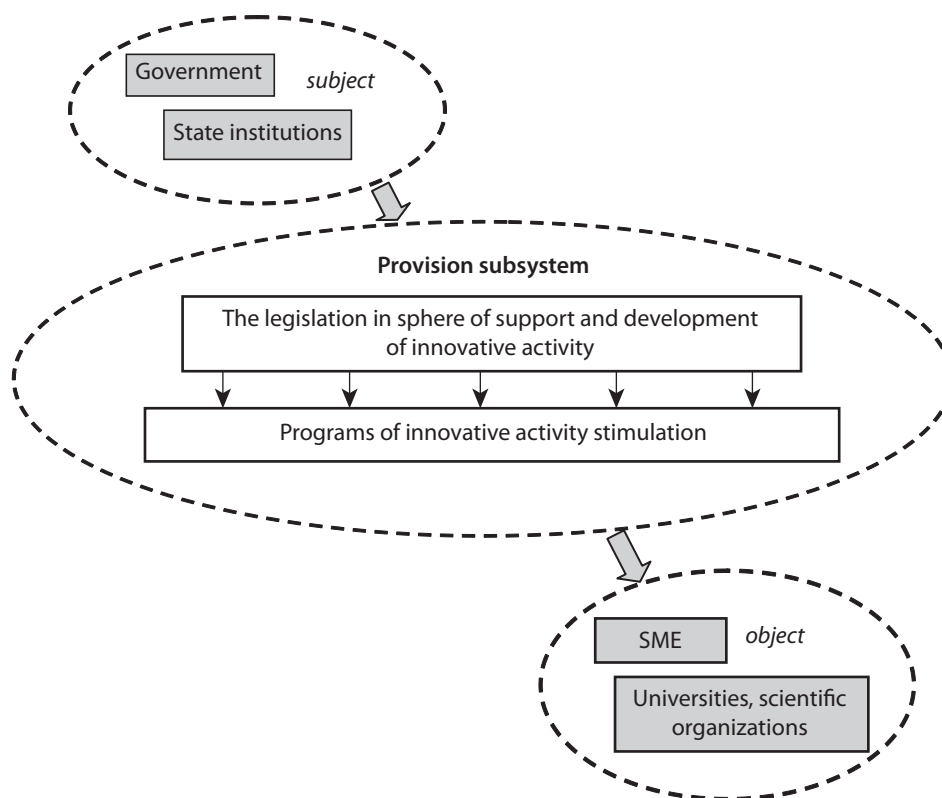

Fig. 1. A simplified mechanism of state support of innovative activity

- ✦ Verkhovna Rada of Ukraine – adopts the project of the state innovative priorities in the economic development.
- 2. **Executive bodies of the state level:**
- ✦ the State Investments and Development Agency of Ukraine (further the Agency) – submits offers concerning priorities in innovative development to CMU, develops and coordinates state programs of innovative development on the basis of the priorities adopted by VRU, and also forms the state base for innovative projects;
- ✦ the State Investment Innovational Organization (subordinated to the Agency) – created on the basis of the State Investment Company and the State Finance Innovation and Credit Organization – carries out the search and accumulations of investment resources for implementation of projects within the state innovative programs developed by Agency;
- ✦ the ministries and departments – submit offers concerning priorities of innovative development to CMU and also introduce and coordinate industry programs of innovative development;

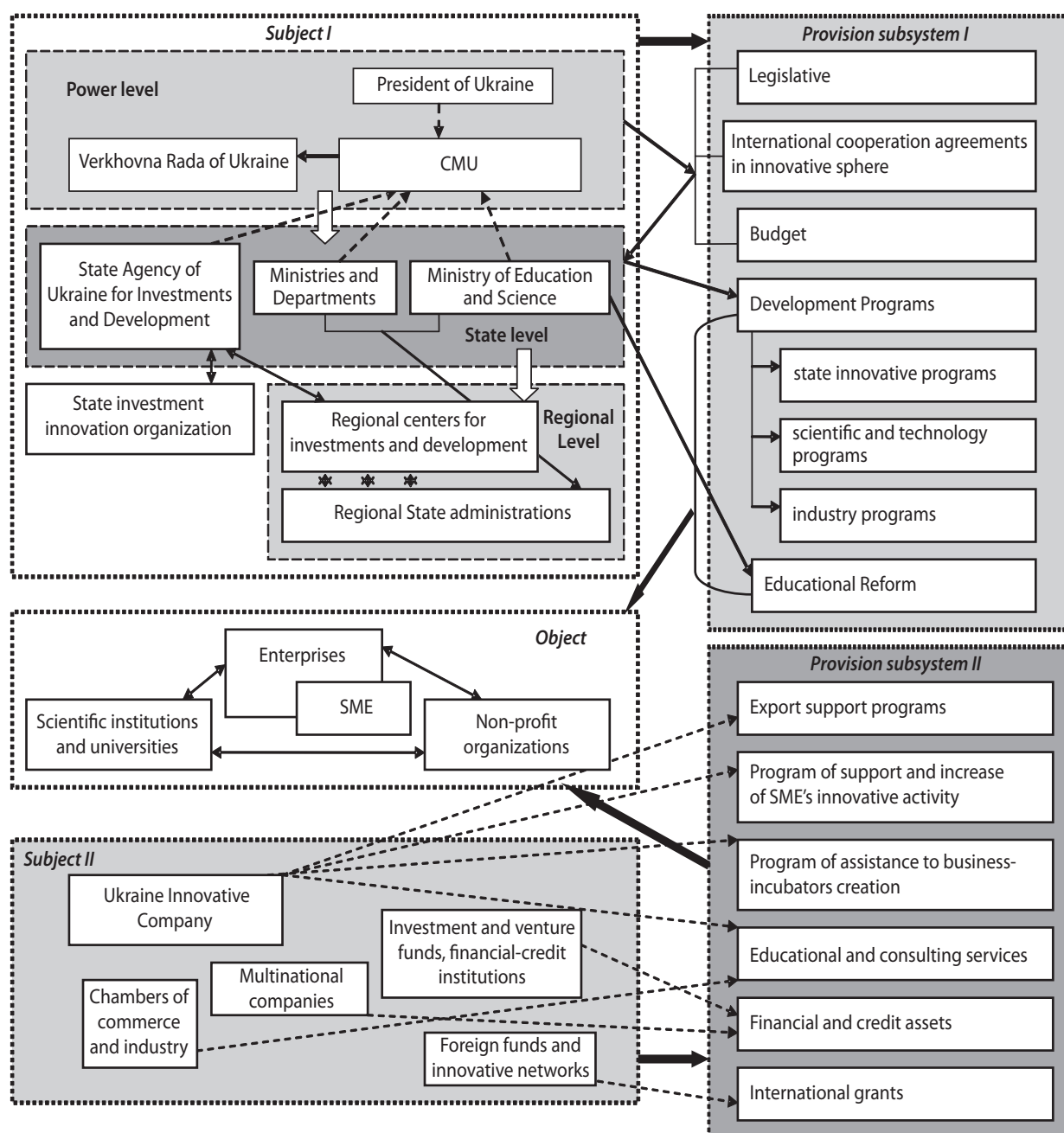

Fig. 2. The mechanism of the state support and development of innovative activity in Ukraine

- ✦ Ministry of Education and Science of Ukraine – carries out educational reform and stimulates science and technology development within its authorities.

3. Executive bodies of the regional level:

- ✦ the regional investment and development centers are structural elements of the Agency, they realize programs and create the basis for innovative projects at the regional level;
- ✦ **regional State Administrations** – introduce and coordinate industry programs of innovative development at the regional level.

The main elements of the subject level II:

1. Ukraine Chamber of Commerce and Industry – renders practical assistance to entrepreneurs in conducting trade and economic transactions in internal and external

markets, promotes exports of Ukrainian goods and services, providing its members with a broad range of professional services including consultations on foreign trade and market conditions, independent inspection of foreign trade goods, evaluating property, declaring foreign trade shipments (by agreement with customs authorities), protecting intellectual property and rendering bar-code services.

2. Ukraine Innovative Company (the authors' proposition) – non-state establishment created at the initiative of the Government with the purpose of assistance in development of innovative activity in the state by means of working out and introducing various innovative programs.

3. Investment and venture funds, financial credit institutions – created for accumulation of investment resources to implement innovative projects.

4. Foreign funds and innovative networks – assist development of innovative activity through the system of international organizational and consulting support and grants for implementation of innovative projects.

5. Transnational companies – act as customers of innovative projects and provide funds for their realization.

The provision subsystem of the mechanism also consists of two levels. Its level I refers to the subject level I, level II – to the subject level II.

So, level I of the provision subsystem:

1. Legislative acts, which regulate and provide development of innovative activity in the country, however with further improvement; international cooperation agreements in innovative sphere; the Budget, which is developed and approved by the government bodies and realized by executive bodies of the state level.

2. State development programs – consist of state innovative programs directed at development of innovative activity, scientific and technological programs directed at development in the sphere of science and technology and industry programs of the relevant Ministries and departments.

3. Educational reform, which provides modernization of universities.

So, level II of the provision subsystem comprise:

1. Export support programs – provide stimulation of innovative activity at the enterprises which produce for export and help in creation of innovations, which can be competitive in the world market.

2. The program of support and increase of SME's innovative activity – directed at assistance in creation of new innovative enterprises and their support at initial stages of their activity.

3. The program of assistance to creating business incubators – directed at stimulation of association of the enterprises with non-profit organizations, scientific institutes and universities with the purpose of collaboration in the innovative development sphere.

All these programs are developed and implemented by Ukraine Innovative Company.

4. Educational and consulting services – are provided with support of commercial and industrial chambers of the country and Ukrainian Innovative Company through specialized centers for training highly skilled experts in the innovative management sphere.

5. Financial and credit means – are provided for domestic innovative enterprises' support under favorable conditions.

6. International grants – are funds disbursed by one party, often a Government Department, Corporation, Foundation or Trust, to a recipient, often (but not always) a non-profit entity, educational institution, business or an individual for scientific researches and implementation of innovative projects.

CONCLUSIONS

The result of the research is the fact that until now the operating mechanism for effective implementation of the state innovative development strategy hasn't been created in Ukraine. It has been revealed that the main obstacle is the

insufficient level of the state support that can be described as follows:

1. The activity of executive bodies in Ukraine is uncoordinated: priority directions in scientific and technological and innovative activity undertaken attract attention only of the Ministry of Education and Science of Ukraine on the one hand and the State Agency of Ukraine for Investment and Development on the other, however without financial means (which are distributed by the Ministry of Finance and do not exceed 1% while the legal norm is 30%) they do not have the opportunity to realize the declared programs.

2. The status of the government innovative programs, mechanisms of their forming and introduction legislatively are not defined. That puts scientific organizations and institutions of higher education in the circumstances of independent stimulation of the productive sector of the economy to the collaboration in the field of innovative activity. However, such conditions don't show mass efficiency of these measures.

3. The economic and political situation in the state does not contribute to the creation and activation of demand for innovations.

4. The system of the state stimulation of innovative activity is absent, its rudiments were annulled by annual amendments to the corresponding budgetary and other laws.

All this indicates the necessity of changes in the system of government control and support of innovative activity. A conversation about an effective policy in the sphere of international cooperation does not make any sense in the absence of the own national innovative system and necessary infrastructure. Therefore, a major step in this direction is creation of a mechanism of innovative activity support and development in the country.

Thus, the proposed mechanism will allow creating an effective innovative infrastructure in Ukraine. This will assist development of innovative activity of domestic enterprises and enhance their potential for entering international markets. Only this way Ukraine will become a competitive participant in the world market of innovations. The formation of interrelations between the elements of the innovative system within the country and development of the mechanism of its interaction with international institutes needs further research. ■

LITERATURE

1. Андрощук Г. Проект Стратегії інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / Г. Андрощук. – К. : Парламентський видавничий дім. – 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art_id=47920&cat_id=46017

2. Бажал Ю. М. Економіка інноваційних процесів / Ю. М. Бажал // Вісник інституту економічного прогнозування НАН України. – 2002. – № 1. – С. 3–17.

3. Бесчастный Л. Тенденции на мировом рынке капиталов и их влияние на инвестиционную деятельность в Украине / Л. Бесчастный // Экономика Украины. – 2001. – № 3. – С. 4–12.

4. Галиця І. О. Трансформація характеру менеджменту у контексті активізації інноваційно-інвестиційних процесів / І. О. Галиця // Механізм регулювання економіки. – 2011. – № 1. – С. 67–72.

5. Гальчинский А. Экономическая наука: проблемы методологического обновления / А. Гальчинский // Экономика Украины. – 2007. – № 3. – С. 4–12.

6. Геец В. Трансформационные преобразования в Украине: переосмысливая пройденное и думая о будущем // Общество и экономика. – 2006. – № 3. – С. 23–53.

7. Данилишин Б. Інноваційна модель економічного розвитку: роль вищої освіти / Б. Данилишин, В. Куценко // Вісник НАН України. – 2005. – № 9. – С. 26–35.

8. Державні цільові програми та упорядкування програмного процесу в бюджетній сфері / В. М. Геець, О. І. Амоша, Т. І. Приходько, В. П. Александрова, В. В. Близнюк; Ін-т економіки та прогнозування НАН України. – К.: Наук. думка, 2008. – 383 с.

9. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: монографія / Л. Л. Антонюк, А. М. Поручник, В. С. Савчук. – К.: КНЕУ, 2003. – 394 с.

10. Інноваційні перспективи України / В. М. Геець, В. П. Семиноженко. – Харків: Константа, 2006. – 272 с.

11. Інноваційний менеджмент: навчальний посібник / В. О. Василенко, В. Г. Шматко; за ред. В. О. Василенко. – Київ: ЦУЛ, Фенікс, 2003. – 440 с.

12. Ильяшенко Н. С. Развитие национальной инновационной системы Украины как перспектива выхода на мировой рынок / Н. С. Ильяшенко, Е. А. Мицура // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 5 (143). – С. 83–94.

13. Инновационный менеджмент: учебник для вузов / С. Д. Ильенкова, Л. М. Гохберг, С. Ю. Ягудин и др.; под ред. С. Д. Ильенковой. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997. – 311 с.

14. Инновационный менеджмент: учебное пособие / Под ред. д. э. н., проф. Л. Н. Оголевой. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 238 с.

15. Механізм стратегічного управління інноваційним розвитком: монографія / За заг. ред. О. А. Біловодської. – Суми: Університетська книга, 2010. – 432 с.

16. Механізм управління потенціалом інноваційного розвитку промислових підприємств: монографія / За заг. ред. к. е. н., доц. Ю. С. Шипуліної. – Суми: ТОВ «ДД «Папірус», 2012. – 458 с.

17. Маркетинг инновационного процесса: учебное пособие / Н. П. Гончарова, П. Г. Перерва, А. Н. Алымов и др. – К.: ВИАР-Р, 1998. – 267 с.

18. Організація і управління інноваційною діяльністю: підручник / За ред. проф. Перерви П. Г., проф. Меховича С. А., проф. Погорелова М. І. – Харків: НТУ «ХПІ», 2008. – 1025 с.

19. Пахомов Ю. Выгоды и потери Украины от вступления во Всемирную торговую организацию в контексте международного опыта // Экономічний часопис. – 2002. – № 4. – С. 3–7.

20. Решетникова І. Л. Інноваційні товарні стратегії як засіб забезпечення конкурентоспроможності підприємств на ринку / І. Л. Решетникова // Механізм регулювання економіки. – 2008. – № 4. – С. 21–26.

21. Санто Б. Инновация как средство экономического развития / Б. Санто / Пер. с венг. – М.: Прогресс, 1990. – 296 с.

22. Гальчинський А. Україна: наука та інноваційний розвиток / А. Гальчинський, В. Геець, В. Семиноженко. – К.: Оранта, 1997. – 286 с.

23. Хотяшева О. Инновационный менеджмент: учебное пособие / О. Хотяшева. – 2-е изд. – СПб.: Издательский дом «ПИТЕР», 2007. – 378 с.

24. Экономика и управление инновационной деятельностью: учебник / Под ред. проф. Перервы П. Г., проф. Вороновского Г. К., проф. Меховича С. А., проф. Погорелова Н. И. – Харьков: НТУ «ХПИ», 2009. – 1203 с.

REFERENCES

Androshchuk, H. "Proekt Stratehii innovatsiinoho rozvytku Ukrainy na 2010-2020 roky v umovakh hlobalizatsiinykh vykykiv" [Draft Strategy of innovative development of Ukraine for 2010-2020 in the conditions of globalization challenges]. http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art_id=47920&cat_id=46017

Antoniuk, L. L., Poruchnyk, A. M., and Savchuk, V. S. *Innovatsii: teoriia, mekhanizm rozrobky ta komertsializatsii* [Innovations:

theory, mechanism of development and commercialization]. Kyiv: KNEU, 2003.

Beschastnyy, L. "Tendentsii na mirovom rynke kapitalov i ikh vliyanie na investitsionnyu deyatelnost v Ukraine" [Trends in the global capital market and their impact on investment activity in Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 3 (2001): 4-12.

Bazhal, Yu. M. "Ekonomika innovatsiinykh protsesiv" [The economy of innovation processes]. *Visnyk instytutu ekonomichnoho prohnouzuвання NAN Ukrainy*, no. 1 (2002): 3-17.

Danylyshyn, B., and Kutsenko, V. "Innovatsiina model ekonomichnoho rozvytku: rol vyshchoi osvity" [The innovative model of economic development: the role of higher education]. *Visnyk NAN Ukrainy*, no. 9 (2005): 26-35.

Ekonomika i upravlenie innovatsionnoy deyatelnostyu [Economics and management of innovation]. Kharkiv: NTU «KhPI», 2009.

Galchinskiy, A. "Ekonomicheskaya nauka: problemy metodologicheskogo obnoveniya" [The economic science: methodological problems updates]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 3 (2007): 4-12.

Goncharova, N. P. et al. *Marketing innovatsionnogo protsesa* [Marketing innovation process]. Kyiv: VIAR-R, 1998.

Geets, V. "Transformatsionnye preobrazovaniya v Ukraine: pereosmyslivaya proydennoe i dumaya o budushchem" [Transformational reforms in Ukraine: Rethinking traveled and thinking about the future]. *Obshchestvo i ekonomika*, no. 3 (2006): 23-53.

Heiets, V. M., and Semynozhenko, V. P. *Innovatsiini perspektivy Ukrainy* [Innovative prospects of Ukraine]. Kharkiv: Konstanta, 2006.

Heiets, V. M. et al. *Derzhavni tsilovi prohramy ta uporiadkuvannya prohramnoho protsesu v biudzhettii sferi* [The state target programs and streamline the programming process in the public sector]. Kyiv: Naukova dumka, 2008.

Halchynskiy, A., Heiets, V., and Semynozhenko, V. *Ukraina: nauka ta innovatsiinyi rozvytok* [Ukraine: science and innovation development]. Kyiv: Oranta, 1997.

Halytsia, I. O. "Transformatsiia kharakteru menedzhmentu u konteksti aktyvizatsii innovatsiino-investytsiinykh protsesiv" [Transformation of nature management in the context of intensified investment and innovation processes]. *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky*, no. 1 (2011): 67-72.

Innovatsionny menedzhment [Innovation Management]. Moscow: INFRA-M, 2003.

Ilyashenko, N. S., and Mitsura, E. A. "Razvitiye natsionalnoy innovatsionnoy sistemy Ukrainy kak perspektiva vykhoda na mirovoy rynok" [The development of the national innovation system of Ukraine as the prospects of the world market]. *Aktualni problemi ekonomiky*, no. 5 (143) (2013): 83-94.

Ilyenkova, S. D. et al. *Innovatsionny menedzhment* [Innovation Management]. Moscow: Banki i birzhi; YUNITI, 1997.

Khotiasheva, O. *Innovatsionny menedzhment* [Innovation Management]. St. Petersburg: PITER, 2007.

Mekhanizm stratehichnoho upravlinnia innovatsiinykh rozvytkom [The mechanism of strategic management innovation]. Sumy: Universytetska knyha, 2010.

Mekhanizm upravlinnia potentsialom innovatsiinoho rozvytku promyslovyykh pidpriemstv [Mechanism of the potential of innovative enterprises]. Sumy: Papirus, 2012.

Orhanizatsiia i upravlinnia innovatsiinoiu diialnistiu [Organization and management innovation]. Kharkiv: NTU «KhPI», 2008.

Pakhomov, Yu. "Vygody i poteri Ukrainy ot vstupleniya vo Vsemirnuyu torgovuyu organizatsiyu v kontekste mezhdunarodnogo opyta" [Gains and losses from Ukraine's accession to the World Trade Organization in the context of international experience]. *Ekonomichnyi chasopys*, no. 4 (2002): 3-7.

Reshetnikova, I. L. "Innovatsiini tovarni stratehii yak zasib zabezpechennia konkurentospromozhnosti pidpriemstv na rynku" [Innovative product strategies as a means of enterprise competitiveness in the market]. *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky*, no. 4 (2008): 21-26.

Santo, B. *Innovatsiia kak sredstvo ekonomicheskogo razvitiya* [Innovation as a tool for economic development]. Moscow: Progress, 1990.

Vasylenko, V. O., and Shmatko, V. H. *Innovatsiiny menedzhment* [Innovation management]. Kyiv: TsUL; Feniks, 2003.

УПРАВЛІННЯ ПОКРАЩЕННЯМ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ

© 2015 ЛУПАК Р. Л., ПОЛЬОВА І. М., ВАСИЛЬЦІВ В. Г.

УДК 658.14:330.322

Лулак Р. Л., Польова І. М., Васильців В. Г. Управління покращенням інвестиційного забезпечення підприємств

У статті доведено актуальність розгляду процесів покращення інвестиційного забезпечення підприємств, яка передбачається згідно з передумовами розвитку сучасного стану економіки держави. Розглянуто інвестиційне забезпечення підприємства як сукупність заходів формування та використання інвестиційного капіталу, який спрямовується на його фінансово-економічний розвиток у середовищі трансформаційних перетворень економіки держави та регіону. Виявлено, що для підприємств субрегіонального рівня характерно функціонування в інвестиційно малопривабливому середовищі, що не сприяє формуванню й ефективному використанню інвестиційного та фінансово-економічного забезпечення власного інноваційного поступу. Виходячи з визначених проблем і перешкод, для покращення інвестиційного забезпечення підприємствам необхідно формувати та посилювати інтеграційні зв'язки, долучатися до створення нових та підтримки діючих суб'єктів інвестиційної інфраструктури та інвестиційного посередництва, зосереджувати зусилля на розвитку дорожньо-транспортної, житлово-комунальної, соціальної та іншої інфраструктури, активізувати діяльність органів місцевого самоврядування з підготовки і промоції перспективних інвестиційних проєктів, домогтися дерегуляції комерційної й господарської та зокрема інвестиційної діяльності.

Ключові слова: інвестиційне забезпечення, підприємства, держава, діяльність, територія.

Бібл.: 9.

Лулак Руслан Любомирович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємства, Львівська комерційна академія (вул. Туган-Барановського, 10, Львів, 79005, Україна)

E-mail: economist_555@mail.ru

Польова Ірина Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансово-економічної безпеки та банківського бізнесу, Львівська комерційна академія (вул. Туган-Барановського, 10, Львів, 79005, Україна)

E-mail: irynapol@mail.ru

Васильців Василь Григорович – аспірант, Регіональний філіал Національного інституту стратегічних досліджень у м. Львові (вул. Братів Тершаківців, 2а, Львів, 79005, Україна)

E-mail: tgvas@mail.ru

УДК 658.14:330.322

UDC 658.14:330.322

Лулак Р. Л., Полевая И. М., Васильцев В. Г. Управление улучшением инвестиционного обеспечения предприятий

Lupak R. L., Polyova I. N., Vasylytsiv V. G. Management of Improving the Investment Support of Enterprises

В статье доказана актуальность рассмотрения процессов улучшения инвестиционного обеспечения предприятий, которая предполагается в связи с предпосылками развития современного состояния экономики государства. Рассмотрено инвестиционное обеспечение предприятия как совокупность мероприятий формирования и использования инвестиционного капитала, который направляется на его финансово-экономическое развитие в среде трансформационных преобразований экономики государства и региона. Выведено, что для предприятий субрегионального уровня характерно функционирование в инвестиционно малопривлекательной среде, что не способствует формированию и эффективному использованию инвестиционного и финансово-экономического обеспечения собственного инновационного развития. Исходя из определенных проблем и препятствий, для улучшения инвестиционного обеспечения предприятия необходимо формировать и усиливать интеграционные связи, приобщаться к созданию новых и поддержке действующих субъектов инвестиционной инфраструктуры и инвестиционного посредничества, сосредоточивать усилия на развитии дорожно-транспортной, жилищно-коммунальной, социальной и другой инфраструктуры, активизировать деятельность органов местного самоуправления по подготовке и продвижению перспективных инвестиционных проектов, добиться дерегуляции хозяйственной, коммерческой и, в частности, инвестиционной деятельности.

In the article, relevance of reviewing the processes to improve the investment support of enterprises is proved, which is expected proceeding from the prerequisites for developing the contemporary status of the State economy. The article considers investment support of enterprise as a totality of activities aimed at formation and use of investment capital, which is being directed to its financial-economic development in the environment of transformational changes of economy in both the State and region. It has been found that for enterprises at the subregional level characteristic is their functioning in an investment-unattractive environment, which is not conducive to either formation or an effective use of the investment and financial-economic support in terms of their own innovative development. On the basis of certain problems and obstacles, aiming at improving the investment support, enterprises need to develop and enhance the integration connections, become familiar with creation of new and supporting the existent actors of investment infrastructure and investment intermediation, focusing on development of road transport, housing, social and other infrastructure, intensifying activities of local self-government bodies in the preparation and promotion of promising investment projects to achieve deregulation of economic, commercial and, in particular, investment activities.

Ключевые слова: инвестиционное обеспечение, предприятия, государство, деятельность, территория.

Keywords: investment support, enterprises, the State, activity, territory.

Библ.: 9.

Bibl.: 9.

Лулак Руслан Любомирович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики предприятия, Львовская коммерческая академия (ул. Туган-Барановского, 10, Львов, 79005, Украина)

Lupak Ruslan L. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economy of Enterprise, Lviv Academy of Commerce (vul. Tugan-Baranovskogo, 10, Lviv, 79005, Ukraine)

E-mail: economist_555@mail.ru

E-mail: economist_555@mail.ru

Полевая Ирина Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансово-экономической безопасности и банковского бизнеса, Львовская коммерческая академия (ул. Туган-Барановского, 10, Львов, 79005, Украина)

Polyova Iryna M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic and Financial Security and Banking Business, Lviv Academy of Commerce (vul. Tugan-Baranovskogo, 10, Lviv, 79005, Ukraine)

E-mail: irynapol@mail.ru

E-mail: irynapol@mail.ru

Васильцев Василий Григорьевич – аспирант, Региональный филиал Национального института стратегических исследований в г. Львов (вул. Братьев Тершаківцев, 2а, Львов, 79005, Украина)

Vasylytsiv Vasyly G. – Postgraduate Student, Regional Branch of National Institute for Strategic Studies in Lviv (vul. Bratov Tershakivtsiv, 2, Lviv, 79005, Ukraine)

E-mail: tgvas@mail.ru

E-mail: tgvas@mail.ru

Прагнення підприємств розвиватись і, відповідно, збільшувати обсяги діяльності, покращувати фінансовий стан, впроваджувати інноваційні технології, підвищувати конкурентоспроможність потребує інвестицій, які можуть бути накопичені власними зусиллями або залученні зовнішніми бізнес-партнерами.

Очевидно, що завдяки активізації інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств збільшуються обсяги виробництва продукції, зростає валовий національний дохід, відбувається інтенсивний розвиток секторів економіки і регіонів, що сприяє розширенню масштабів відтворення виробничого потенціалу, зростанню ефективності використання національного багатства, підвищенню інноваційності економіки і рівня життя населення, забезпечуючи підвищення його якості. Відповідно, реальні інвестиції варто розглядати як головне джерело ефективного розширеного оновлення основних засобів підприємства і швидкого переходу його господарської діяльності на шляхи високотехнологічного розвитку. Відтак збільшення обсягів і вдосконалення структури капітальних інвестицій є вирішальним з найважливіших завдань економічної політики суб'єктів господарювання [1, с. 105; 7, с. 3–4].

В економічній теорії до головних цілей інвестування в основному відносять окупність та ефективність вкладення, досягнення яких потребує від підприємства застосування раціональних підходів до системного інвестиційного управління. Втім існує значна кількість чинників, що можуть перешкоджати покращенню інвестиційної привабливості підприємства, які більшою мірою мають зовнішню природу виникнення. Зокрема, насамперед це соціально-економічний стан розвитку території, на якому функціонує підприємство, обсяги прямих іноземних інвестицій, їх капіталовіддача, рівень розвитку інвестиційної інфраструктури, ефективність державного регулювання інвестиційних процесів. Проте інвестиції в сучасній економіці вважають головним джерелом підвищення інноваційності, економічної безпеки, фінансової стійкості, комерційного іміджу, бізнес-відповідальності.

Таким чином, актуально провести дослідження перспективних напрямів та засобів інвестиційного забезпечення підприємств, і для цього варто оцінити стан інвестиційної привабливості території функціонування, головні причини та перешкоди її покращенню.

Вагомою теоретико-методологічною базою дослідження інвестиційного забезпечення підприємств є наукові праці зарубіжних та вітчизняних вчених: Р. Акоффа, О. Амоші, І. Ансоффа, А. Берсучького, О. Гойко, М. Долішнього, А. Зелль, М. Крупки, М. Лепи, В. Опаріна, О. Пересади, М. Прокопенка, В. Федоренка, М. Чумаченка та ін. Пріоритети програмного інвестування з кожним роком змінюються, як і інвестиційна привабливість окремих видів підприємницької діяльності, що потребує постійного дослідження інвестиційного потенціалу зовнішнього середовища підприємства, його системи управління та рівня готовності розробляти і реалізовувати інноваційні проекти.

Метою статті є дослідження системних управлінських аспектів інвестиційного забезпечення діяльності підприємств у контексті визначення привабливості

територій їх функціонування. Авторами ставляться *завдання* визначення стану інвестиційної привабливості відповідних територій, перешкод і причин недостатнього їх покращення.

В економічній теорії інвестиційне забезпечення підприємства розглядають як процес формування та використання інвестиційного капіталу, що зумовлений ринковою моделлю інвестиційної поведінки суб'єктів-партнерів та спрямований на його фінансово-економічний розвиток у середовищі конкурентної боротьби, трансформаційних перетворень економіки держави та регіону.

Водночас, під інвестиційним забезпеченням підприємства розуміють сукупність заходів, які реалізуються з метою підготовки організаційно-економічних умов для здійснення інвестиційно-інноваційної діяльності, формування та використання інвестиційного капіталу [1, с. 103]. При цьому, однією із ключових умов здійснення ефективного інвестиційного забезпечення є формування такого обсягу інвестиційного капіталу, використання якого не призведе до погіршення результативності діяльності підприємства та не зменшить рівень його фінансової стійкості та платоспроможності, не спричинить його банкрутство [9, с. 95].

Наголосимо, що система управління інвестиційним забезпеченням передбачає регулювання інвестиційного циклу як періоду часу прийняття управлінського рішення щодо фінансування інвестиційного проекту до його повного завершення. Очевидно, що інвестиційний цикл має свої галузеві особливості, зокрема, у секторах роздрібної торгівлі він передбачає відносно менші витрати на проектно-конструкторські розробки, будівельні роботи. Попри це основна частина розрахунків періоду інвестування є відображенням процесу планування та забезпечення режиму окупності інвестиційних вкладень [4, с. 23–26].

Розглядаючи діяльність підприємств субрегіонального рівня, доходимо висновку, що їм характерно функціонувати в інвестиційно малопривабливому середовищі, що не дозволяє сформувати й ефективно використовувати інвестиційне та фінансово-економічне забезпечення власного інноваційного поступу та одночасно перешкоджає реалізації інноваційного потенціалу території. При цьому розуміємо, що підприємства, котрі розташовані в економічно розвинутих містах, володіють кращим доступом до ринку ресурсів, середовище потенційних покупців їх товарів є достатньо широким, для них характерний високий комерційний імідж тощо.

Дослідивши рівень інвестиційної привабливості територій субрегіонального рівня західних регіонів України, ми дійшли висновку, що такий рівень є низький та підтверджується низкою тенденцій: 1) малі обсяги капітального інвестування; 2) незначні обсяги та невисока ефективність залучення прямих іноземних інвестицій місцевими підприємствами; 3) низький рівень капітального освоєння та інвестиційної віддачі вкладених коштів, неінноваційно орієнтована структура розподілу інвестиційного капіталу; 4) мала частка капітальних інвестицій у перспективні види економічної діяльності,

що здатні забезпечити соціально-економічний розвиток територій; 5) недостатня ефективність бюджетного забезпечення інвестиційного проектування.

На нашу думку, до головних причин відповідних тенденцій та перешкод покращення інвестиційної привабливості таких територій варто віднести:

- ✦ низький рівень їх соціально-економічного розвитку;
- ✦ низьку ділову активність населення;
- ✦ слабкість розвитку їх інвестиційної інфраструктури;
- ✦ відсутність належної популяризації підготовлених інвестиційних проектів та низька ефективність системи державної підтримки інноваційної діяльності на субрегіональному рівні;
- ✦ низький рівень розвитку їх фінансово-кредитної, інформаційно-аналітичної, дорожньо-транспортної, соціальної та іншої інфраструктури;
- ✦ системні проблеми державного регулювання, адміністрування і контролю інвестиційно-інноваційної діяльності;
- ✦ недостатність використання механізмів державно-приватного партнерства та диверсифікації джерел залучення інвестиційного капіталу [2; 3; 6; 8].

Розуміємо, що найбільш інвестиційно привабливими доцільно вважати прикордонні території, де підприємства володіють кращим доступом до іноземних джерел інвестування, здатні використовувати переваги транскордонного співробітництва, можуть швидше запозичити закордонний досвід у розробці та реалізації інвестиційних програм. Так, на прикордонних територіях західних регіонів України недостатньо ефективно функціонує система інвестиційного посередництва, зокрема відсутні представництва потужних банківських установ, небанківських фінансових установ (кредитних спілок, страхових компаній, недержавних пенсійних фондів), інститутів спільного інвестування. Відповідно на таких територіях відсутня збалансована структура суб'єктів інвестиційного та інноваційного середовища [5].

Варто наголосити, що сьогодні промоція та інформаційна підтримка інвестиційного забезпечення підприємств здійснюється недостатньо. В основному органами регіональної влади не ведеться діяльність з передпроектної підготовки потенційних інвестиційних програм субрегіонального рівня. Так, якщо при органах влади регіону (наприклад, у Львівській міській раді та Львівській ОДА) інвестиційними питаннями займаються декілька організаційних підрозділів, то на субрегіональному рівні такі організаційні структури відсутні. Зокрема, немає інтернет-порталів, де могла б розміщатися інвестиційна інформація, не здійснюється поширення перспективних інвестиційних пропозицій через спеціалізовані видання чи за допомогою виставково-ярмаркових заходів, бізнес-форумів, інтернет-ресурсів; відсутня якісна співпраця місцевих підприємств з інвестиційними та консалтинговими бізнес-структурами, міжнародними інвестиційними фондами та фінансово-

кредитними установами. Також у західній Україні немає організацій, які є членами Світової асоціації агенцій промоції інвестування.

Більше того, значна кількість вітчизняних підприємств змушена функціонувати в економічному середовищі, для якого характерний низький рівень розвитку інфраструктури, як дорожньо-транспортної (про що свідчать занедбаність і низька ефективність використання автобусних станцій та кінцевих зупинок руху автобусного пасажирського транспорту, недостатні обсяги розбудови й оновлення об'єктів дорожнього сервісу європейського типу, низька ефективність системи державного управління автомобільними дорогами, низький рівень якості дорожніх робіт з ремонту, будівництва, ліквідації ямковості та невеликі обсяги вантажних і пасажирських перевезень автомобільним транспортом), так і фінансово-інвестиційної, логістично-інноваційної (відсутність бізнес-інкубаторів, технопарків, логістичних центрів європейського зразка, спільних із бізнесом фондів взаємодопомоги та розвитку інноваційного підприємництва). Тому пропонуємо підприємствам окремих бізнес-територій створити фонд інфраструктурного розвитку за участі органів влади усіх рівнів, бізнес-структур, організацій громадського суспільства, забезпечуючи пільгове кредитування і фінансування реалізації пріоритетних для соціально-економічного розвитку регіону інвестиційних проектів та долучитись до Світової асоціації агенцій промоції інвестування, що дасть можливість налагодити контакти з міжнародними організаціями.

Сьогодні підприємства повинні долучитись до прийняття і реалізації стратегії реального сектора економіки регіону з її наповненням дієвими заходами та достатнім фінансуванням у посиленні інвестиційних стимулів суб'єктів підприємництва до інноваційної активності шляхом формування інтегрованих торговельно-виробничих систем і коопераційних бізнес-відносин.

Необхідно враховувати, що інвестиційна діяльність підприємств підлягає детальному державному регулюванню, адмініструванню і контролю. Але сьогоднішній стан такого регулювання більше свідчить про збереження бюрократичних та корупційних перешкод при підготовці та погодженні інвестиційних проектів, отриманні дозволів на здійснення певних видів господарської діяльності, ніж про полегшення для підприємств інвестиційних процедур. Зокрема, сьогодні в Україні існує значна кількість стадій реконструкції інвестиційних об'єктів, реєстрації та отримання ліцензій на здійснення інвестором інноваційної діяльності, сертифікації та стандартизації тощо.

Більше того, попри істотний інвестиційний потенціал для вітчизняних підприємств механізму державно-приватного партнерства (ДПП) (перевагами якого одночасно є залучення більшою мірою приватних, а не бюджетних коштів, наявність високого ступеня державного контролю за реалізацією проекту), практики реалізації проектів ДПП часто поодинокі.

На нашу думку, значна кількість інвестиційних проектів спільного використання капіталізованих еко-

номічних об'єктів є недостатньо приваблива для приватних, а особливо іноземних інвесторів. Так, нестабільність вітчизняного законодавства та політичного середовища, високий рівень корупції, нерозвиненість фінансово-кредитних та інформаційно-аналітичних інститутів, складність інституційно-правового механізму реалізації ДПП, недостатній рівень довіри до органів влади не стимулює суб'єктів інвестування до довгострокових партнерських відносин. Для підвищення мотивації комерційних партнерів до ДПП необхідна можливість оцінювання вигід у середньостроковій та довгостроковій перспективах. Водночас, для потенційних інвесторів, особливо іноземних, важливі державні гарантії при реалізації масштабних проектів ДПП [2].

Враховуючи таку сукупність проблемних аспектів інвестиційного забезпечення діяльності, управління її покращенням повинно бути спрямоване на створення умов інвестиційно-інноваційного саморозвитку, у т. ч. за допомогою сприяння розвитку місцевого виробництва та підвищення його конкурентоспроможності. Таким чином, актуально, щоб інвестиційне забезпечення підприємств відбувалося стосовно посилення вертикально-горизонтальних інтеграційних зв'язків із бізнес-суб'єктами економічно розвинених територій. При цьому цілями реалізації відповідного напрямку має стати підвищення рівня ділової активності, покращення ресурсного та матеріального-технічного забезпечення, активізація практик диверсифікації діяльності, організації кооперативних процесів в різних секторах економіки.

Одночасно повинно відбуватися створення нових та державна підтримка діючих суб'єктів інвестиційно-інноваційного посередництва. Відповідно тактичними завданнями інвестиційного забезпечення підприємства слід вважати його участь у діяльності органів державної та місцевої влади зі створення і популяризації інноваційних проектів та інформації про інвестиційний потенціал територій його функціонування; залучення інвестиційних фондів, що функціонують на економічно розвинених територіях, до поширення діяльності на власній території; залучення до діяльності з підвищення інвестиційної привабливості територій агенцій регіонального розвитку та організацій з транскордонного та міжрегіонального співробітництва. Зокрема, ефективним фінансово-інституційним засобом формування мережі суб'єктів підтримки інвестиційно-інноваційної діяльності вітчизняних підприємств може стати запровадження практики переходу від низькоефективних регіональних програм інвестиційного розвитку до реалізації загальнообласних чи міжрегіональних програм розбудови елементів місцевої інвестиційної інфраструктури.

Попри це, ефективність реалізації програм є низькою по причинах їх здебільшого декларативного характеру, відсутності конкретних заходів, неврахування специфіки розвитку конкретної території та транскордонного співробітництва (у Польщі в контексті суспільно-правових процесів деконцентрації та децентралізації влади органи місцевого самоврядування володіють повноваженнями щодо конкурсного відбору проектів міжнародного співробітництва в межах виділених коштів з держав-

ного бюджету, вибору пріоритетів євроінтеграційного розвитку, формування джерел фінансування транскордонних проектів).

Очевидно, що на передінвестиційній фазі підприємства залежать від державної системи адміністрування, і це вимагає від них усіх зусиль у покращенні сформованої вітчизняної моделі контролю та регулювання бізнесу. Вважаємо, що в контексті покращення інвестиційного забезпечення вітчизняні підприємства повинні ініціювати перед органами регіональної влади створення спеціального інтернет-порталу для висвітлення інформації про оперативне реагування на факти корупційних перешкод при погодженні інвестиційних проектів, отриманні дозволів на користування земельними ділянками, державним і комунальним майном, здійснення певних видів діяльності.

Наголосимо, що сьогодні для фінансово-інвестиційних процесів в Україні властивий високий рівень тінізації економічних відносин, у т. ч. через непрозорість та некомпетентність регіональної влади, бюрократію та хабарництво, поширеність рейдерства, високий регуляторний тиск. Це обумовлено недосконалістю законодавчої бази, політичною та економічною нестабільністю, ментальністю суб'єктів бізнесу по відношенню до детінізації у сфері ліцензування, податкового контролю, субсидіювання. Протилежною є ситуація, коли при реалізації заходів зі створення сприятливого економіко-правового середовища для підприємницької діяльності і розвитку бізнесу спостерігається тенденція до деактивізації підприємницької діяльності як у кількісному, так і в якісному (у т. ч. психологічному) аспектах.

На нашу думку, підприємства повинні активно долучатися до підвищення ефективності реалізації державної політики детінізації економічних відносин, і для цього треба скоординувати роботу органів регіональної влади та громадських організацій щодо контролю та посилення відповідальності за скоєння правопорушень; запровадити практику інформування територіальної громади та активної участі ЗМІ у реалізації інвестиційних проектів у плані використання державних коштів; розробити програму популяризації «ділової дисципліни» серед суб'єктів підприємства та її вигід у разі відмови від тіншової діяльності.

Крім того, збільшує ризики потенційних інвесторів у реалізації проектів посилення освітньої та трудової міграції, виведення інтелектуально-кадрового потенціалу за межі регіону та за кордон, а це потребує додаткових фінансових вкладень у підвищення якості та конкурентоспроможності робочої сили.

Попри це вітчизняним підприємствам властивий низький рівень позиціонування та усвідомлення провідного значення розвитку культурно-масових заходів та туристично-рекреаційної бази у створенні привабливого фінансово-інвестиційного клімату та реалізації сукупності організаційно-економічних заходів, спрямованих на формування соціально орієнтованого бізнес-середовища.

ВИСНОВКИ

Сьогодні управління покращенням інвестиційного забезпечення підприємств властиві ознаки більше зовнішньої залежності, ніж внутрішньої збалансованості та структурності. Вітчизняні підприємства в значній кількості випадків не можуть впливати на загальнонаціональні інвестиційні процеси, які часто враховують інтереси окремих бізнес-структур, ніж держави в цілому. На субрегіональному рівні такі тенденції є стабільним явищем, яке, на нашу думку, змінити в короткій перспективі буде важко. Відповідно підприємствам більш привабливо займатись інвестиційною діяльністю, в основному використовуючи внутрішні джерела, які не мають значних ризиків, ніж зовнішні запозичення.

Вважаємо, що подальші дослідження повинні стосуватися формування оптимальної моделі поєднання внутрішніх та зовнішніх джерел інвестування, враховуючи сучасні ризики для вітчизняної економіки. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Бутенко А. І. Ключові аспекти інвестиційного забезпечення підприємства / А. І. Бутенко, А. А. Дискіна // Економіка: реалії часу. – 2013. – № 1(6). – С. 102–106.
2. Васильців Т. Г. Напрями підвищення інвестиційної привабливості прикордонних територій західних регіонів України : аналітична записка / Т. Г. Васильців, Р. Л. Лупак [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lv.niss.gov.ua/public/File/1/AZ%20Invest%207.10.14.pdf>
3. Інвестиції у Львівській області : статистичний збірник. – Львів : ГУС у Львівській області, 2015. – 118 с.
4. Інвестиційна привабливість ресурсного потенціалу торговельного підприємства : монографія / Я. Д. Качмарик, П. О. Куцик, Р. Л. Лупак, І. Я. Качмарик, Н. Я. Боліновська. – Львів : ЛА «Піраміда», 2012. – 168 с.
5. Інтернет-видання «ubanks» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ubanks.com.ua/city/lvivska.php>
6. Капітальні інвестиції у Львівській області у 2014 році : статистичний бюлетень. – Львів : ГУС у Львівській області, 2015. – 33 с.
7. Панкова М. М. Інвестиційне забезпечення стратегічних планів розвитку промислових підприємств : автореферат дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / М. М. Панкова ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2008. – 20 с.
8. Статистичний щорічник Львівської області за 2013 рік. Частина II. – Львів : ГУС у Львівської області, 2014. – 255 с.
9. Швець І. Б. Оптимізація інвестиційних ресурсів на підприємствах малого бізнесу / І. Б. Швець, А. С. Скрильник // Бізнес Інформ. – 2014. – № 3. – С. 94–99.

REFERENCES

- Butenko, A. I., and Dyskina, A. A. "Kliuchovi aspekty investytsiinoho zabezpechennia pidpriemstva" [Key aspects of the investment software company]. *Ekonomika: realii chasu*, no. 1 (2013): 102-106.
- Investytsii u Lvivskii oblasti* [Investments in Lviv region]. Lviv: HUS u Lvivskii oblasti, 2015.
- "Internet-vydannia «ubanks»" [Internet publication «ubanks»]. <http://ubanks.com.ua/city/lvivska.php>
- Kachmaryk, Ya. D. et al. *Investytsiina pryvablyvist resursnoho potentsialu torhovelnoho pidpriemstva* [Investment attractiveness of the resource potential of commercial enterprise]. Lviv: Piramida, 2012.

Kapitalni investytsii u Lvivskii oblasti u 2014 rotsi [Capital investments in the Lviv region in 2014]. Lviv: HUS u Lvivskii oblasti, 2015.

Pankova, M. M. "Investytsiine zabezpechennia stratehichnykh planiv rozvytku promyslovykh pidpriemstv" [Investment security strategic plans of enterprises]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk* : 08.00.04, 2008.

Statystychnyi shchorichnyk Lvivskoi oblasti za 2013 rik. Chastyina II [Statistical Yearbook of the Lviv region in 2013. Part II]. Lviv: HUS u Lvivskoi oblasti, 2014.

Shvets, I. B., and Skrylnyk, A. S. "Optymizatsiia investytsiinykh resursiv na pidpriemstvakh maloho biznesu" [Optimization of investment resources to small businesses]. *Biznes Inform*, no. 3 (2014): 94-99.

Vasyltsiv, T. H., and Lupak, R. L. "Napriamy pidvyshchennia investytsiinoi pryvablyvosti prykordonnykh terytorii zakhidnykh rehioniv Ukrainy" [Directions increase the investment attractiveness of the border areas of the western regions of Ukraine]. <http://lv.niss.gov.ua/public/File/1/AZ%20Invest%207.10.14.pdf>

АНАЛІЗ НЕРІВНОМІРНОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

© 2015 КОЗИРЄВА О. В., ГЕЙМАН О. А.

УДК 332.145

Козирєва О. В., Гейман О. А. Аналіз нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів України

У статті наведено результати дослідження проблеми нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів України. Проаналізовано розподіл регіонів України за показниками: ВРП на одну особу, доходу на одну особу, коефіцієнт безробіття, коефіцієнт міграції, а також за інтегральним показником соціального розвитку. Запропоновано матрицю визначення проблемності регіонів України в площині соціально-економічного розвитку. На основі матриці побудовано розподіл регіонів України у 2001 і 2013 рр. Запропоновано критерії ідентифікації динамічності ВРП регіонів країни та визначено її вплив на соціально-економічний розвиток регіонів України.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, регіон, нерівномірність, валовий регіональний продукт.

Рис.: 12. Табл.: 2. Бібл.: 27.

Козирєва Олена Вадимівна – кандидат економічних наук, доцент, здобувач, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

Гейман Олег Айзикович – доктор економічних наук, старший науковий співробітник, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

УДК 332.145

UDC 332.145

Козирева Е. В., Гейман О. А. Анализ неравномерности социально-экономического развития регионов Украины

В статье приведены результаты исследования проблемы неравномерности социально-экономического развития регионов Украины. Проанализировано распределение регионов Украины по показателям: ВРП на душу населения, доход на душу населения, коэффициент безработицы, коэффициент миграции, а также по интегральному показателю социального развития. Предложена матрица определения проблемности регионов Украины в плоскости социально-экономического развития. На основе матрицы построено распределение регионов Украины в 2001 и 2013 гг. Предложены критерии идентификации динамичности ВРП регионов страны и проанализировано ее влияние на социально-экономическое развитие регионов Украины.

Ключевые слова: социально-экономическое развитие, регион, неравномерность, валовый региональный продукт.

Рис.: 12. Табл.: 2. Библ.: 27.

Козирева Елена Вадимовна – кандидат экономических наук, доцент, соискатель, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

Гейман Олег Айзикович – доктор экономических наук, старший научный сотрудник, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

Kozyrieva O. V., Heiman O. A. An Analysis of Inequality in the Socio-Economic Development of the Regions of Ukraine

The article presents the results of the study on the problem of inequality in the socio-economic development of the regions of Ukraine. The article analyzes the distribution of regions of Ukraine by the following indicators: per capita GRP, per capita income, unemployment rate, migration rate, as well as combined indicator of social development. A matrix for determining the problematicity of Ukrainian regions in the plane of the socio-economic development has been proposed. On the basis of the matrix, a distribution of the regions of Ukraine in 2001 and 2013 has been accomplished. Criteria for identification of dynamics of GRP for regions of the country has been proposed, its impact on the socio-economic development of the regions of Ukraine has been analyzed.

Keywords: socio-economic development, region, inequality, gross regional product.

Fig.: 12. Tabl.: 2. Bibl.: 27.

Kozyrieva Olena V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Applicant, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Heiman Oleh A. – Doctor of Science (Economics), Senior Research Fellow, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Трансформаційні перетворення в Україні по-різному позначилися на розвитку її регіонів: деякі з них зуміли мобілізувати свій потенціал і поступово адаптуються до складних економічних умов розвитку, в той час як інші, як і раніше, перебувають у стані глибокої економічної стагнації, що призвело до зростання в останні роки регіональної нерівності.

Отже, враховуючи складність сучасних процесів соціально-економічного розвитку регіонів України, детального аналізу потребують чинники нерівномірності розвитку регіонів.

Мета статті полягає в наведенні результатів дослідження проблеми нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів України.

В економічній літературі пропонуються три основні напрямки дослідження економічних процесів, які ґрунтуються на: моделюванні, аналітичних схемах або комбінації обох напрямків разом [1–4]. Кожний з наведених вище підходів має певні недоліки та переваги, які

добре проаналізовані в роботі [5]. Ґрунтуючись на ній, визначимо, що на першому етапі даного дослідження буде використовуватися підхід аналітичних схем.

Аналіз цілого ряду робіт [6–13], в яких досліджувалися процеси соціально-економічного розвитку регіонів, дозволяє запропонувати таку аналітичну схему для оцінки їх соціально-економічного розвитку (рис. 1).

Одним з головних показників, які визначають рівень економічного розвитку регіонів країни, є ВРП на одну особу. Як видно з рис. 2, лідером у країні за показником ВРП на одну особу є м. Київ – 109402 грн, який значно випереджає другий за значенням цього показника регіон – Дніпропетровський (46333 грн). На подальших місцях Київська (39988 грн), Полтавська (39962 грн), Донецька (37830 грн) і Харківська (31128 грн) області. Аутсайдерами за ВРП на одну особу в країні є Чернівецька (15154 грн), Тернопільська (16819 грн), Рівненська (19003 грн) і Херсонська (19311 грн) області.

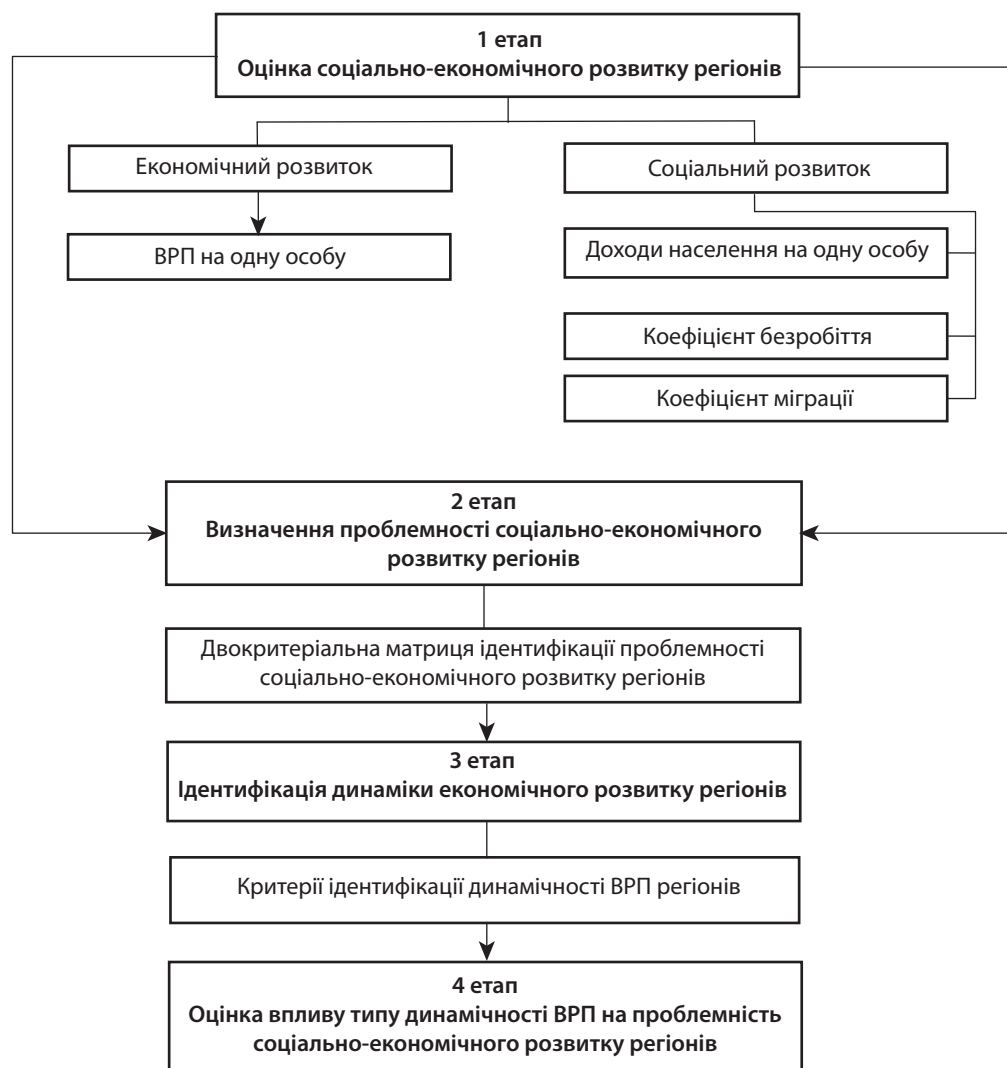

Рис. 1. Аналітична схема дослідження проблемності соціально-економічного розвитку регіонів України

Джерело: складено авторами на основі аналізу [6–13].

За показником ВРП на одну особу до середнього значення по Україні регіони країни у 2001 і 2013 рр. розподілилися таким чином (рис. 3).

Як видно з рис. 3, структура регіонів за цим показником майже не змінилася. Тільки Київська область із другої групи перейшла у першу, а Запорізька та Одеська – із першої у другу.

Найбільше зростання показника ВРП на одну особу до середнього значення по Україні у 2013 р. у порівнянні з 2001 р. відбулося в Київській (26,4%), Дніпропетровській (17,4%), Донецькій (13,8%) і Полтавській (12,0%) областях. Водночас зменшення показника спостерігалось в Сумській (23,3%), Запорізькій (18,0%), Рівненській (15,1%) та Одеській (15,0%) областях (рис. 4).

Якщо економічний розвиток регіонів вченими та практиками часто характеризується одним показником – ВРП на одну особу, то соціальний розвиток, як правило, декількома. Так, аналіз ряду робіт [6–13] дозволяє запропонувати такий їх набір: доходи на одну особу, коефіцієнт безробіття та коефіцієнт міграції.

За показником доходів на одну особу регіони України у 2014 р. розподілилися таким чином (рис. 5).

Як видно з рис. 5, лідером за показником доходу на одну особу в країні є м. Київ (65672,8 грн), який значно випереджає другий за значенням цього показника регіон – Дніпропетровський (33352,1 грн). На подальших місцях Запорізька (31106,2 грн), Київська (29361,5 грн), Харківська (27516,7 грн) і Полтавська (26998,5 грн) області. Аутсайдерами за доходами на одну особу в країні є Закарпатська (17789,7 грн), Чернівецька (18984,8 грн), Тернопільська (19273,0 грн) і Луганська (19920,6 грн) області.

За коефіцієнтом безробіття регіони України у 2013 році розподілилися таким чином (рис. 6).

Як видно з рис. 6, лідером за коефіцієнтом безробіття в країні є м. Київ (6,7%), Одеська (6,7%) та Харківська області (7,8%), аутсайдерами – Житомирська (11,5%), Полтавська (11,5%) і Луганська (11,4%) області.

За коефіцієнтом міграції регіони України у 2013 р. розподілилися таким чином (рис. 7).

Як видно з рис. 7, найбільший позитивний коефіцієнт міграції в країні мали Київська область (6,4%), м. Київ (6,0%) і Харківська область (3,0%), а від'ємний – Луганська (–3,6%) і Донецька (–2,5%) області.

Інтегральна оцінка соціального розвитку регіонів України (I_c) за показником, який запропоновано в роботі [6], представлена на рис. 8.

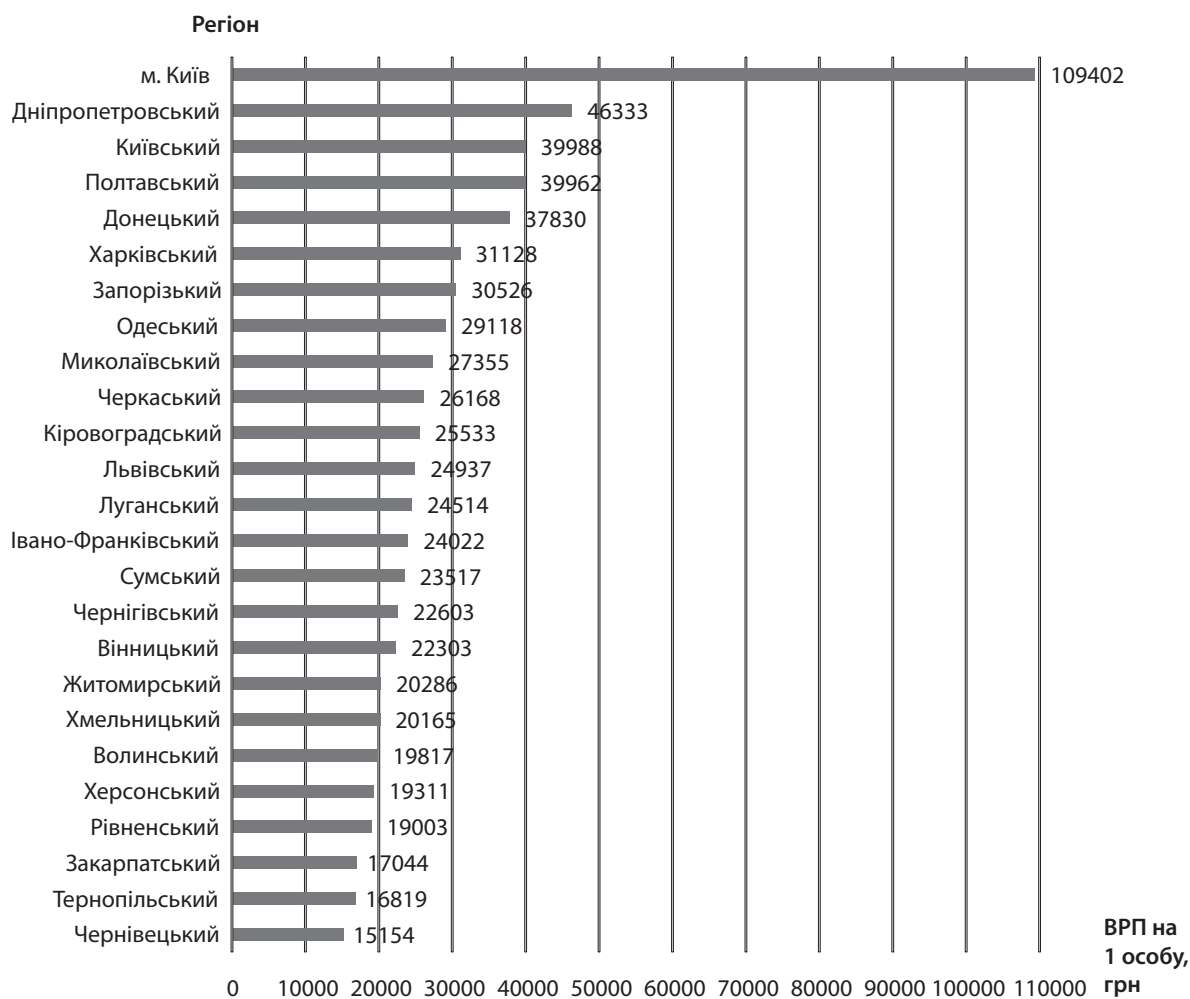

Рис. 2. Діаграма розподілу регіонів України за показником ВРП на одну особу у 2013 р. [14]

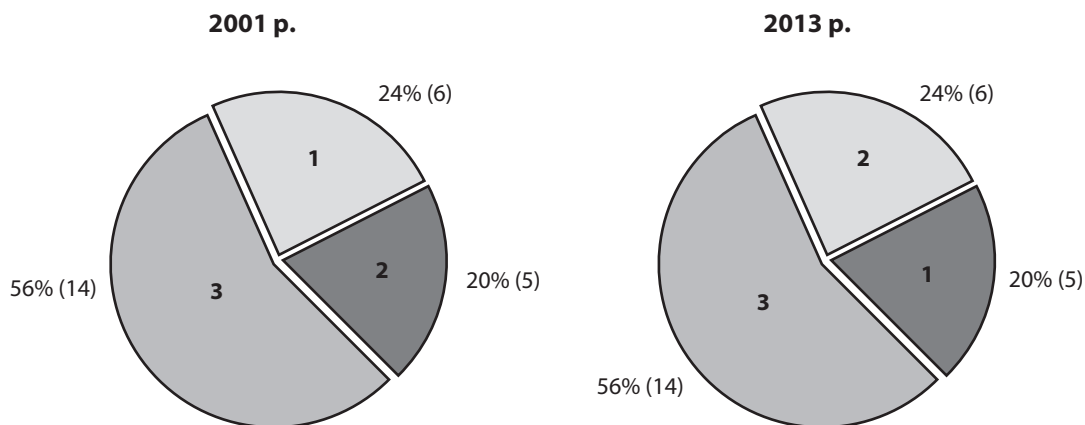

Рис. 3. Розподіл регіонів України за показником ВРП на одну особу до середнього значення по країні у 2001 та 2013 рр.

Позначки: 1 – більше 100%; 2 – від 75% до 99%; 3 – менше 75%.

Як видно з рис. 8, за інтегральним показником соціального розвитку м. Київ (1,0) суттєво випереджає інші регіони країни. На другому місці Київська (0,6346), далі Одеська (0,5065), Харківська (0,4338) та Дніпропетровська (0,3725) області.

Треба зазначити, що наведені вище показники економічного і соціального розвитку регіонів України мають різноспрямований характер і не мають порогових зна-

чень, які б свідчили про необхідність їх державної підтримки.

У науковій літературі та практиці господарювання для характеристики незадовільного рівня соціального та економічного розвитку регіонів використовуються такі поняття, як «проблемні», «депресивні» та інші [15–19].

У роботі [20] зібрано основні підходи до визначення типів розвитку регіонів, на основі яких запро-

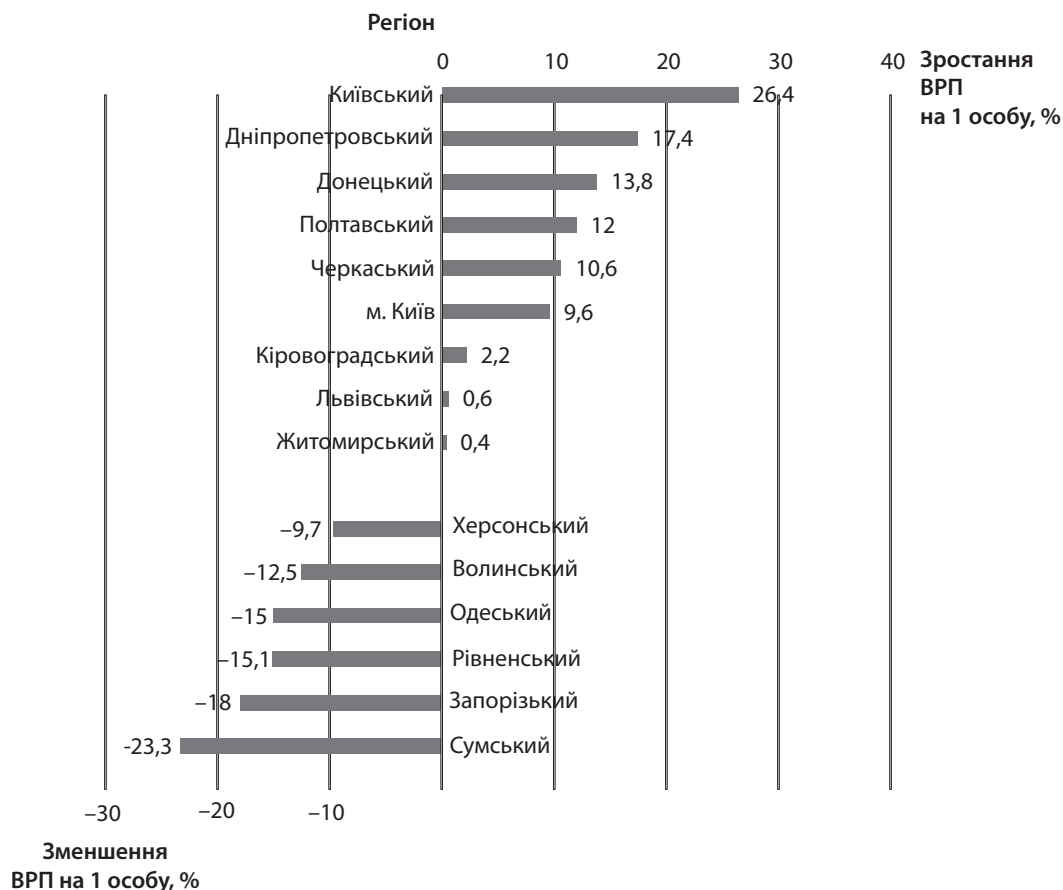

Рис. 4. Динаміка зміни ВРП на одну особу до середнього значення по країні по деяких регіонах України у 2000–2013 рр.

поновано таку схему формування поняття «Проблемні регіони» (рис. 9).

На основі проведеного вище дослідження пропонується визначення проблемних регіонів в країні здійснювати за допомогою двовимірної матриці в площині їх соціально-економічного розвитку (рис. 10).

У матриці, яка подана на рис. 10, як показники оцінки соціально-економічного розвитку використовуються відповідно інтегральний показник соціального розвитку (I_C) та інтегральний показник економічного розвитку – ВРП на одну особу (I_e), які розраховувалися вище.

Як порогові значення (I_e^{BC} , I_e^C , I_C^{BC} , I_C^C), які розподілили матрицю на квадранти, виступають відповідно середні та вище середнього значення інтегральних показників соціального (I_C) та економічного (I_e).

Згідно з пороговими значеннями матриця складається з 9 квадрантів, які характеризують такий стан регіонів країни: соціально та економічно безпроблемні ($BI_e - BI_C$), середньої соціальної проблемності, але економічно безпроблемні ($BI_e - CI_C$), соціально безпроблемні, але середньої економічної проблемності ($CI_e - BI_C$), середньої соціальної проблемності, але економічно безпроблемні ($BI_e - CI_C$), середньої соціальної та економічної проблемності ($CI_e - CI_C$), соціально безпроблемні, але високої економічної проблемності ($HI_e - BI_C$), високої соціальної проблемності, але економічно безпроблемні ($BI_e - HC_C$), середньої соціальної та високої економічної проблемності ($HI_e - CI_C$), високої

соціальної проблемності та середньої економічної проблемності ($CI_e - HI_C$), високої соціальної та економічної проблемності ($HI_e - HI_C$).

Згідно з проведеними розрахунками регіони України у 2001 і 2013 рр. у квадрантах матриці розподілилися таким чином (рис. 11).

Як видно з рис. 11, Івано-Франківська, Луганська, Львівська і Чернівецька області покращили свої позиції в квадрантах матриці оцінки соціально-економічного розвитку; Вінницька, Волинська, Донецька, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Черкаська та Чернігівська області – погіршили; Дніпропетровська, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Київська, Кіровоградська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька області і м. Київ зберегли свої позиції.

Суттєвий вплив на виникнення проблемності в соціально-економічному розвитку регіонів України, які подано вище, чинить динамічність їх ВРП на одну особу. На рис. 12 подано динаміку темпів зростання ВРП за регіонами України у 2001–2013 рр.

Як видно з рис. 12, у 2001–2013 рр. у країні найбільш динамічно розвивалися Київська (1140,6%), Черкаська (1028,6%), Дніпропетровська (1016,5%) та Полтавська (988,4%) області. Водночас аутсайдерами за динамікою показника ВРП у країні у цей час були Рівненська (701,5%), Волинська (733,4%), Запорізька (742,0%) та Сумська (746,8%) області.

У роботах вітчизняних і закордонних учених [21–26] найчастіше визначаються, як відмічає В. Хаустова,

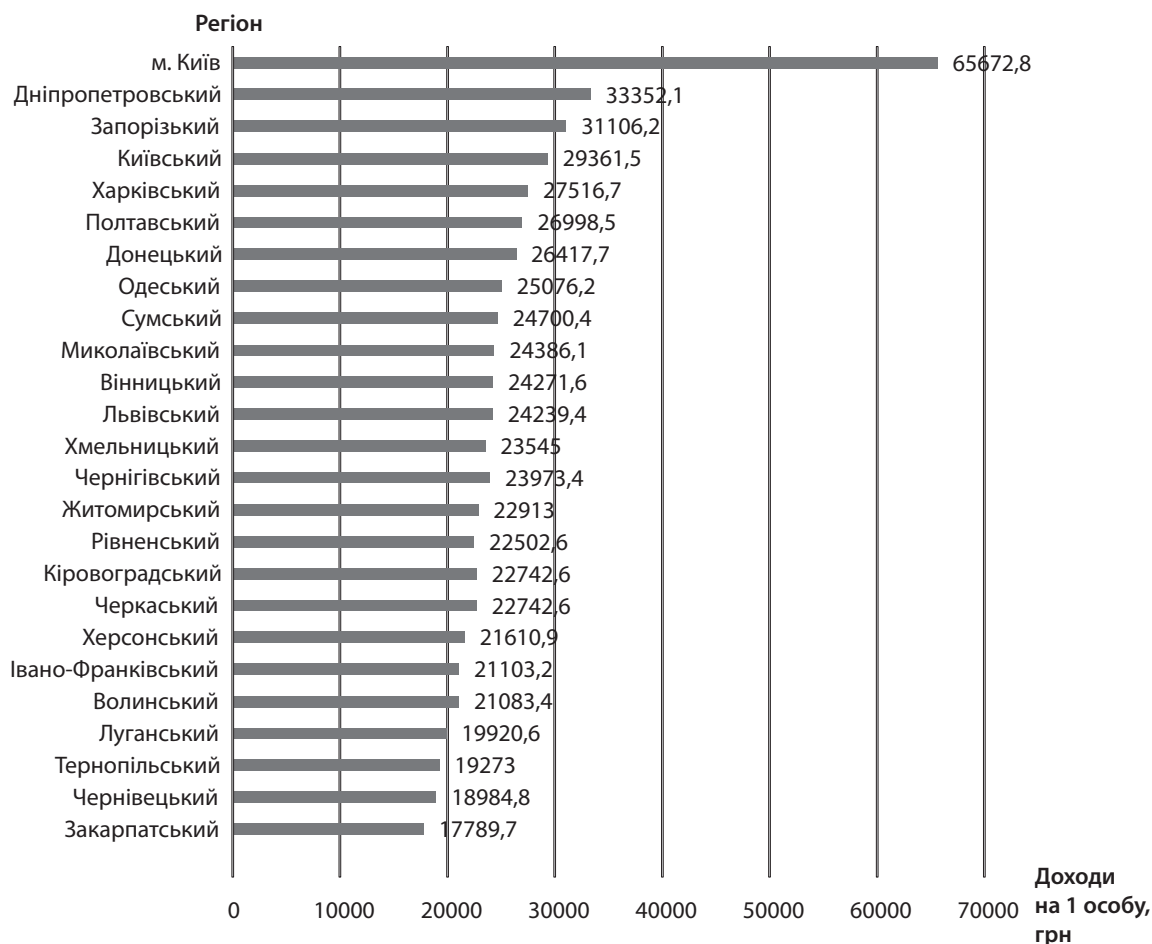

Рис. 5. Діаграма розподілу регіонів України за показником доходу на одну особу у 2014 р. [14]

такі чотири типи динамічності економіки: випереджаюча, наздоганяюча, відстаюча, деградуюча [27]. Цей самий автор надав найбільш повний аналіз визначень цих понять, які найчастіше використовуються в науковій літературі, а також критерії їх ідентифікації стосовно процесу розвитку промисловості країн світу.

Ґрунтуючись на роботі [27], пропонуємо такі критерії, за допомогою яких ідентифікуються типи динамічності економік (зміни ВРП на одну особу) регіонів країни (табл. 1).

Згідно з критеріями (див. табл. 1) до регіонів з випереджаючим зростанням ВРП віднесено: Дніпропетровську, Київську, Полтавську і Черкаську області; з наздоганяючим зростанням: Житомирську, Івано-Франківську, Кіровоградську, Львівську, Харківську області та м. Київ; з відстаючим зростанням: Вінницьку, Волинську, Донецьку, Закарпатську, Запорізьку, Луганську, Миколаївську, Одеську, Рівненську, Тернопільську, Херсонську, Хмельницьку та Чернігівську області (табл. 2).

Як видно з табл. 2, динамічне зростання ВРП у 2001 – 2013 рр. дозволило одним регіонам (Дніпропетровський і Харківський областям і м. Києву) втримати високі позиції за рівнем соціально-економічного розвитку, а іншим (Івано-Франківський і Львівський) його підвищити. Водночас низька динамічність ВРП в аналізованому періоді призвела до погіршення рівня соціально-економічного

Таблиця 1

Критерії ідентифікації динамічності ВРП регіонів країни

Динаміка економіки регіону	Критерій
Випереджаюча (ВР)	$\frac{\Delta ВРП_i}{\Delta ВРП_{BC}} \geq 1,0$, де $\Delta ВРП_i$ – динаміка ВРП i -го регіону країни; $\Delta ВРП_{BC}$ – середнє значення динаміки регіонів країни, які мають значення цього показника вище за середнє по країні
Наздоганяюча (НГ)	$\Delta ВРП_C \leq \Delta ВРП_i < ВРП_{BC}$, де $\Delta ВРП_C$ – середнє значення динаміки ВРП по регіонах країни
Відстаюча (ВС)	$\frac{\Delta ВРП_i}{\Delta ВРП_C} < 1,0$
Деградуюча (Д)	$\Delta ВРП_i < 0$

розвитку ряду регіонів країни: Вінницької, Волинської, Донецької, Миколаївської, Одеської і Чернігівської областей.

Таким чином, проведене дослідження дозволило оцінити проблемність регіонів України в площині їх соціально-економічного розвитку, ідентифікувати ди-

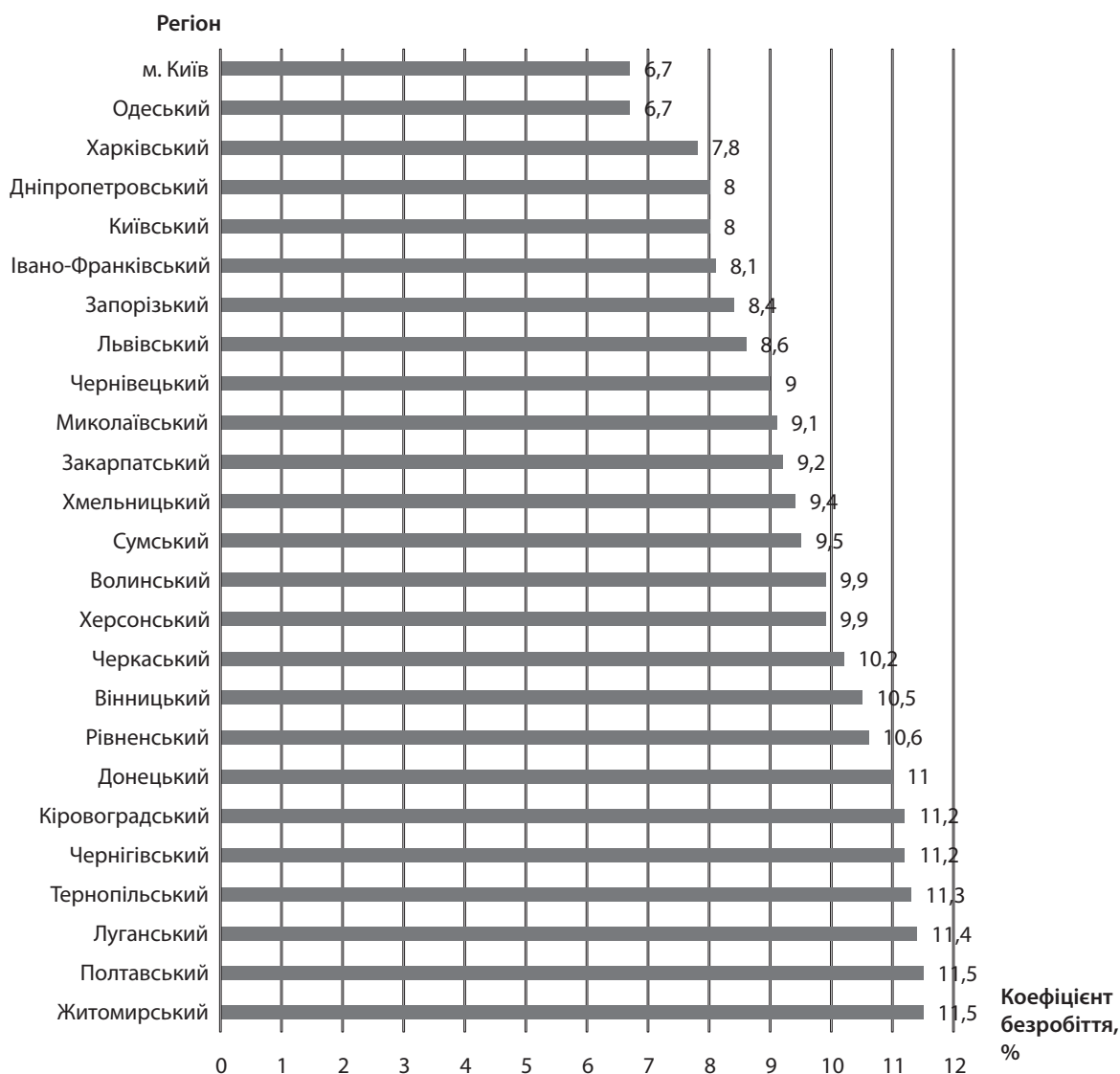

Рис. 6. Діаграма розподілу регіонів України за показником коефіцієнта безробіття у 2013 р. [14]

намічність їх розвитку, визначити її вплив на соціально-економічний розвиток регіонів.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Piermartini R.** Demystifying Modelling Methods for Trade Policy / Roberta Piermartini, Robert Teh. – World Trade Organization, Geneva. – 2005. – 59 p.
2. **Осташко Т. І.** Надзвичайні заходи СОТ для захисту ринків агропродовольчих товарів / Т. О. Осташко, Л. Ю. Волощенко-Холда. – К. : НАНУ, Ін-т економіки та прогнозування, 2011. – 224 с.
3. **The Prospect of Deep Free Trade between the European Union and Ukraine**, Centre for European Policy Studies. – Brussels. – 2006. – 238 p.
4. **Хаустова В. Е.** Теория и практика диагностики социально-экономических процессов / В. Е. Хаустова, Л. И. Григорова-Беренда // Культура народов Причерноморья. – 2012. – № 242. – С. 72–77.
5. **Ринки реального сектора економіки України в інституціональному середовищі СОТ: кон'юнктура та інтеграція** / За ред. В. О. Точиліна. – К. : Ін-т екон. та прогноз. НАН України, 2012. – 552 с.

6. Омаров Ш. А. Стратегія сталого розвитку регіонів України: оцінка та прогнозування : монографія / Ш. А. Омаров. – Х. : ВД «ИНЖЭК», 2014. – 288 с.

7. Гейман О. А. Нелинейность экономики и неравномерность развития регионов : монография / О. А. Гейман. – Х. : ФЛП Либушкина Л. М.; ИД «ИНЖЭК», 2009. – 428 с.

8. Основы сталого розвитку Харківської області до 2020 року : монографія / Добкін М. М., Чернов С. І., Кернес Г. А. та ін. – Х. : ВД «ИНЖЭК», 2010. – 512 с.

9. Гранберг А. Г. Основы региональной экономики / А. Г. Гранберг. – М. : ГУ ВШЭ, 2001. – 495 с.

10. Кузнецова О. В. Экономическое развитие регионов: теоретические и практические аспекты государственного регулирования : монография / О. В. Кузнецова – М. : Эдиториал УРСС, 2004. – 304 с.

11. Неравносность и цикличность динамики социально-экономического развития регионов: оценка, анализ и прогнозирование : монография / Под ред. Т. С. Клебановой, Н. А. Кизима. – Х. : ФЛП Александрова К. М.; ИД «ИНЖЭК», 2012. – 512 с.

12. Кизим Н. А. Неравномерность регионального развития в Украине: теоретические основы, инструментарий диагностики, тенденции : монография / Н. А. Кизим, Е. В. Раевнева, А. Ю. Бобкова. – Х. : ИД «ИНЖЭК», 2011. – 224 с.

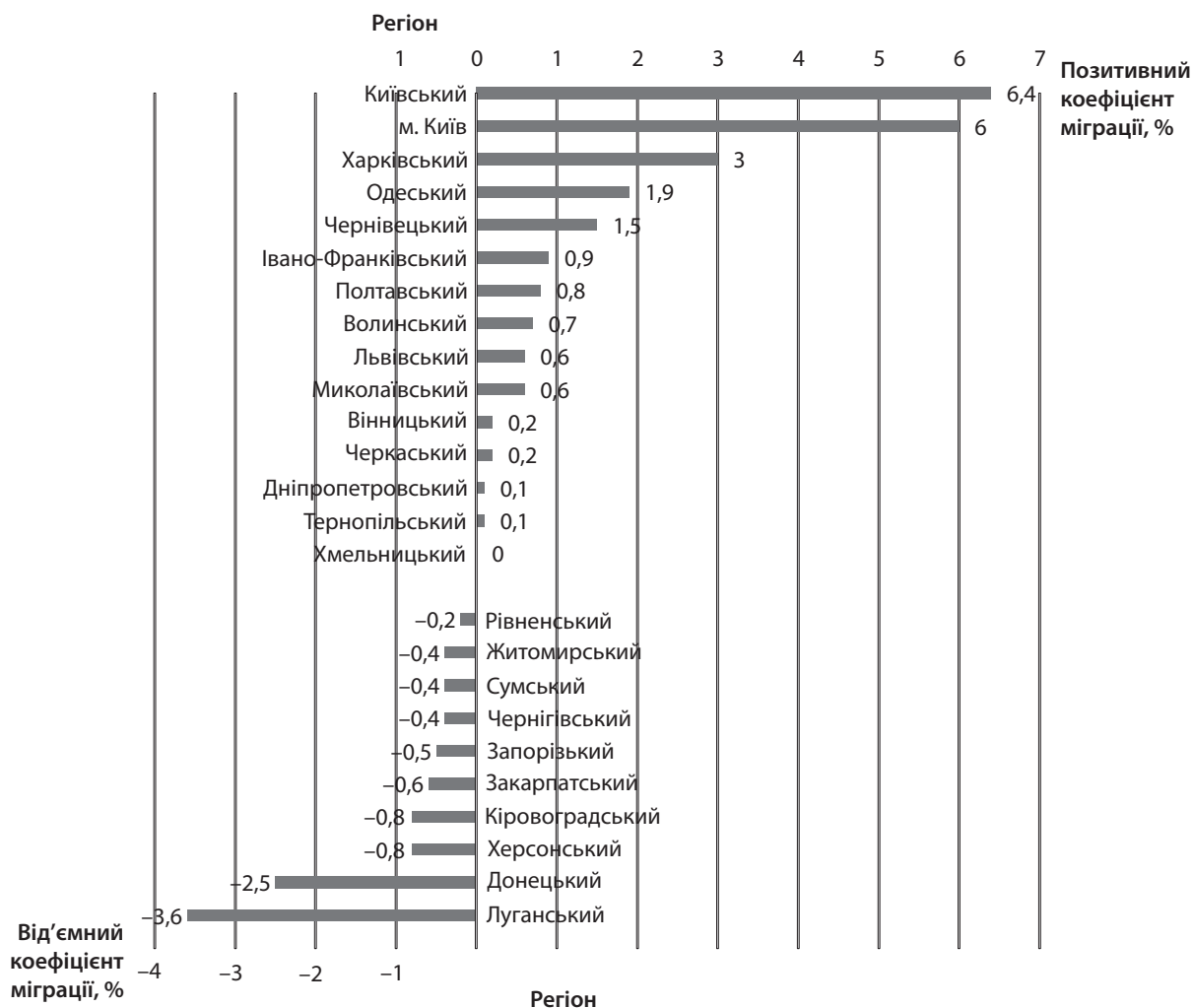

Рис. 7. Діаграма розподілу регіонів України за коефіцієнтом міграції у 2014 р.

13. Кизим Н. А. Моделирование устойчивого развития регионов : монография / Н. А. Кизим, О. Ю. Полякова, В. Е. Хаустова, Ш. А. Омаров / Под общ. ред. Кизима Н. А. – Х. : ИД «ИН-ЖЭК», 2010. – 180 с.

14. Статистика регіонів // Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ukrstat.org/uk/operativ/menu/menu_u/sestr.htm

15. Барановський М. О. Депресивність регіонів України / М. О. Барановський // Теорія та практика досліджень : зб. наук.-пр. викладачів природничо-географічного факультету. – Ніжин, 2006. – Вип. 1. – С. 74–81.

16. Заставний Ф. Д. Депресивні регіони України: аналіз, оцінка проблеми / Ф. Д. Заставний // Регіональна економіка. – 2005. – № 1. – С. 76–90.

17. Новый подход к типологии регионов РА [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://minregion.ru/newsItem.aspx?newsId=492>

18. Бутс Б. Типология российских регионов / Б. Бутс, С. Дробышевский, О. Кочетова и др. – М., 2002. – 196 с.

19. Шевчук Я. В. Депресивні територіальні суспільні системи: критерії визначення та напрями санації : монографія / Я. В. Шевчук. – Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 2008. – 133 с.

20. Ярошенко І. В. Ідентифікація проблемних регіонів України та визначення пріоритетних напрямів їх розвитку : дис.

... канд. екон. Наук / І. В. Ярошенко. – Х. : Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України, 2015. – 186 с.

21. Евстегнеева Л. П. Догоняющее развитие: современная трактовка / Л. П. Евстегнеева, Р. Н. Евстегнеев. – М. : Ин-т экономики РАН, 2012. – 45 с.

22. Глазьев С. Ю. Стратегия опережающего развития России в условиях глобального кризиса: монография / С. Ю. Глазьев. – М. : Экономика, 2010. – 287 с.

23. Полтерович В. М. О стратегии догоняющего развития для России / В. М. Полтерович // Экономическая наука современной России. – 2007. – № 3 (38). – С. 17–23.

24. Сухарев О. С. Адекватность стратегии опережающего развития экономики России в глобальных изменениях / О. С. Сухарев // Экономический анализ: теория и практика. – 2013. – № 47 (350). – С. 2–15.

25. Бодрунов С. Д. Российская трагедия – деиндустриализация отечественной экономики : научный доклад / С. Д. Бодрунов. – СПб. : Ин-т нового индустр. развития, 2013. – 34 с.

26. Байнев В. Ф. Деиндустриализация постсоветских стран: причины и механизмы ее осуществления / В. Ф. Байнев, В. Т. Винник // В сб.: Проблемы переходной экономики : сб. науч. трудов / Под науч. ред. С. А. Пелиха ; Акад. управл. при Президенте Респ. Беларусь. – Минск : Право и экономика, 2010. – С. 5–16.

27. Хаустова В. Є. Промислова політика в Україні: формування та прогнозування : монографія / В. Є. Хаустова. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2015. – 384 с.

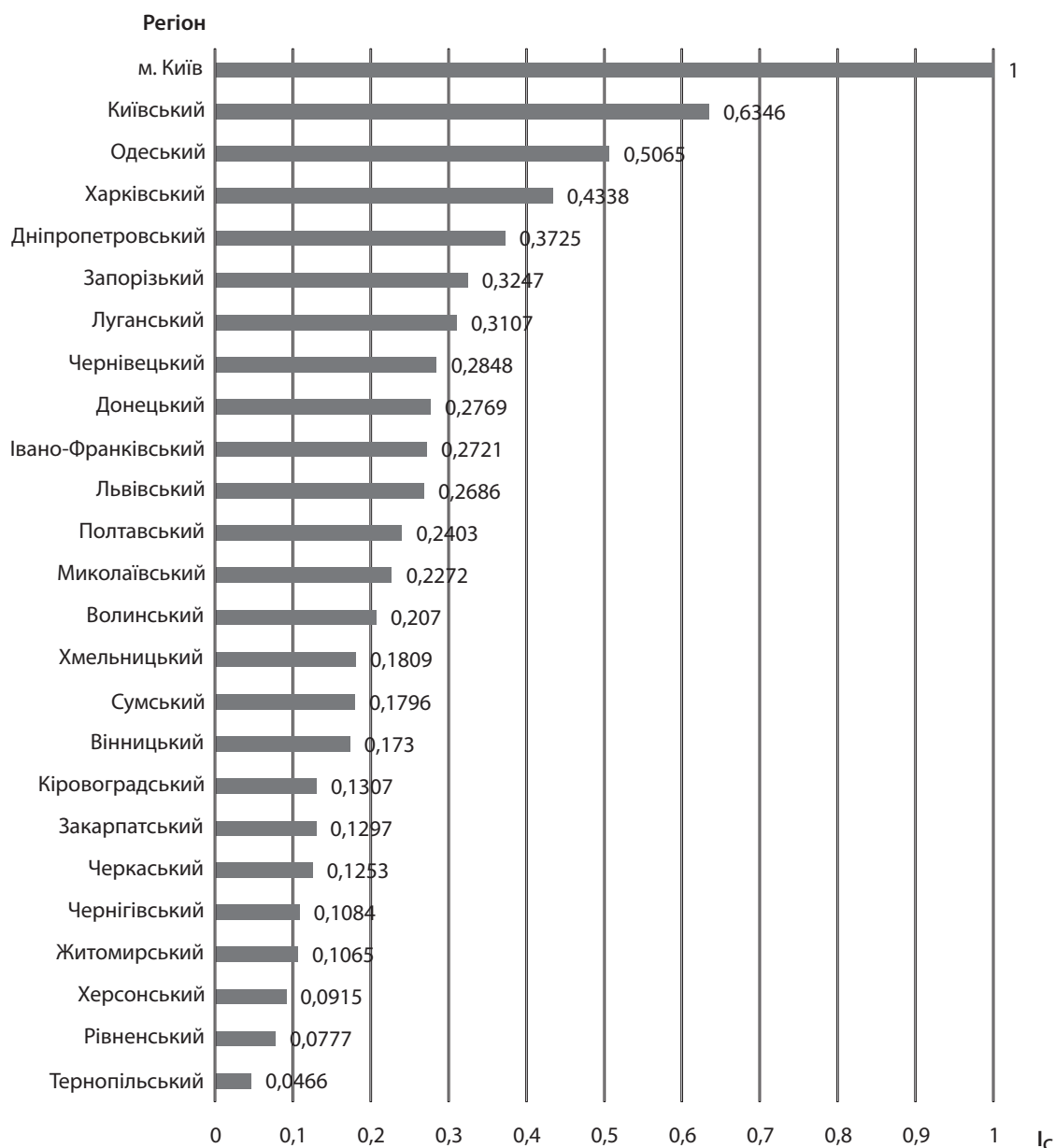

Рис. 8. Діаграма розподілу регіонів України за інтегральним показником соціального розвитку у 2013 р.

REFERENCES

- Baranovskyi, M. O. "Depresyvnist rehioniv Ukrainy" [Depression regions of Ukraine]. *Teoriia ta praktyka doslidzhen*, no. 1 (2006): 74-81.
- Buts, B. et al. *Tipologiya rossiyskikh regionov* [Typology of Russian regions]. Moscow, 2002.
- Boдрunov, S. D. *Rossiyskaya tragediya – deindustrializatsiya otechestvennoy ekonomiki* [Russian tragedy – the de-industrialization of the national economy]. St. Petersburg: In-t novogo industr. razvitiia, 2013.
- Baynev, V. F., and Vinnik, V. T. "Deindustrializatsiya posts-ovetskikh stran: prichiny i mekhanizmy eyo osushchestvleniya" [The deindustrialization of post-Soviet countries: causes and mechanisms of its implementation]. In *Problemy perekhodnoy ekonomiki*, 5-16. Minsk: Pravo i ekonomika, 2010.
- Dobkin, M. M. et al. *Osnovy staloho rozvytku Kharkivskoi oblasti do 2020 roku* [Fundamentals of Sustainable Development of the Kharkiv region by 2020]. Kharkiv: VD «INZhEK», 2010.
- Evstegneeva, L. P., and Evstegneev, R. N. *Dogoniayushchee razvitie: sovremennaya traktovka* [Catching-up development: the modern interpretation]. Moscow: In-t ekonomiki RAN, 2012.

- Geyman, O. A. *Nelineynost ekonomiki i neravnomernost razvitiya regionov* [The non-linearity of the economy and the uneven development of regions]. Kharkiv: FLP Liburkina L. M.; ID «INZhEK», 2009.
- Granberg, A. G. *Osnovy regionalnoy ekonomiki* [Basics of the regional economy]. Moscow: GU VShE, 2001.
- Glazyev, S. Yu. *Strategiya operezhayushchego razvitiya Rossii v usloviyakh globalnogo krizisa* [The strategy of advancing the development of Russia in the global crisis]. Moscow: Ekonomika, 2010.
- Kuznetsova, O. V. *Ekonomicheskoe razvitie regionov: teoreticheskie i prakticheskie aspekty gosudarstvennogo regulirovaniya* [The economic development of regions: theoretical and practical aspects of state regulation]. Moscow: Editorial URSS, 2004.
- Kizim, N. A., Raevneva, E. V., and Bobkova, A. Yu. *Neravnomernost regionalnogo razvitiya v Ukraine: teoreticheskie osnovy, instrumentariy diagnostiki, tendentsii* [Uneven regional development in Ukraine: theoretical bases, diagnostic tools and trends]. Kharkiv: ID «INZhEK», 2011.
- Kizim, N. A. et al. *Modelirovanie ustoychivogo razvitiya regionov* [Modeling sustainable development of the regions]. Kharkiv: ID «INZhEK», 2010.

Рис. 9. Формування поняття «проблемні регіони» [20]

I_e Високий I_e^{BC} Середній I_e^C Низький	6 $BI_e - HI_c$ Високої соціальної проблемності, але економічно безпроблемні	3 $BI_e - CI_c$ Середньої соціальної проблемності, але економічно безпроблемні	1 $BI_e - BI_c$ Соціально та економічно безпроблемні
	8 $CI_e - HI_c$ Високої соціальної проблемності та середньої економічної проблемності	4 $CI_e - CI_c$ Середньої соціальної та економічної проблемності	2 $CI_e - BI_c$ Соціально безпроблемні, але середньої економічної проблемності
	9 $HI_e - HI_c$ Високої соціальної та економічної проблемності	7 $HI_e - CI_c$ Середньої соціальної та високої економічної проблемності	5 $HI_e - BI_c$ Соціально безпроблемні, але високої економічної проблемності
	Високий I_c^C	Середній I_c^{BC}	Низький I_c

Рис. 10. Матриця визначення проблемності регіонів України в площині соціально-економічного розвитку

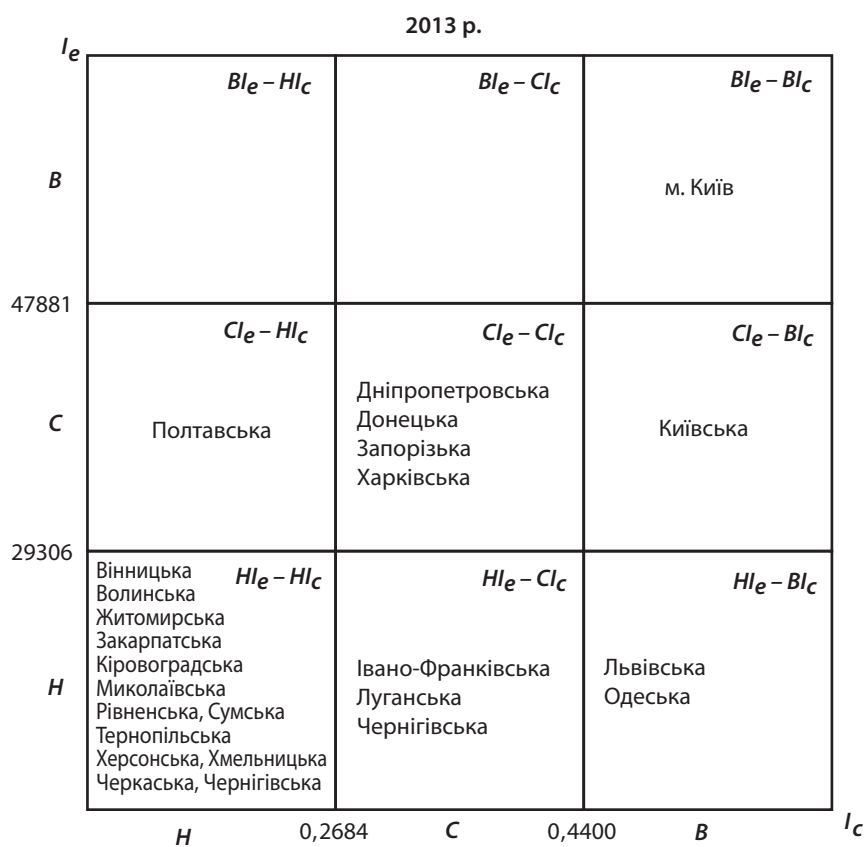
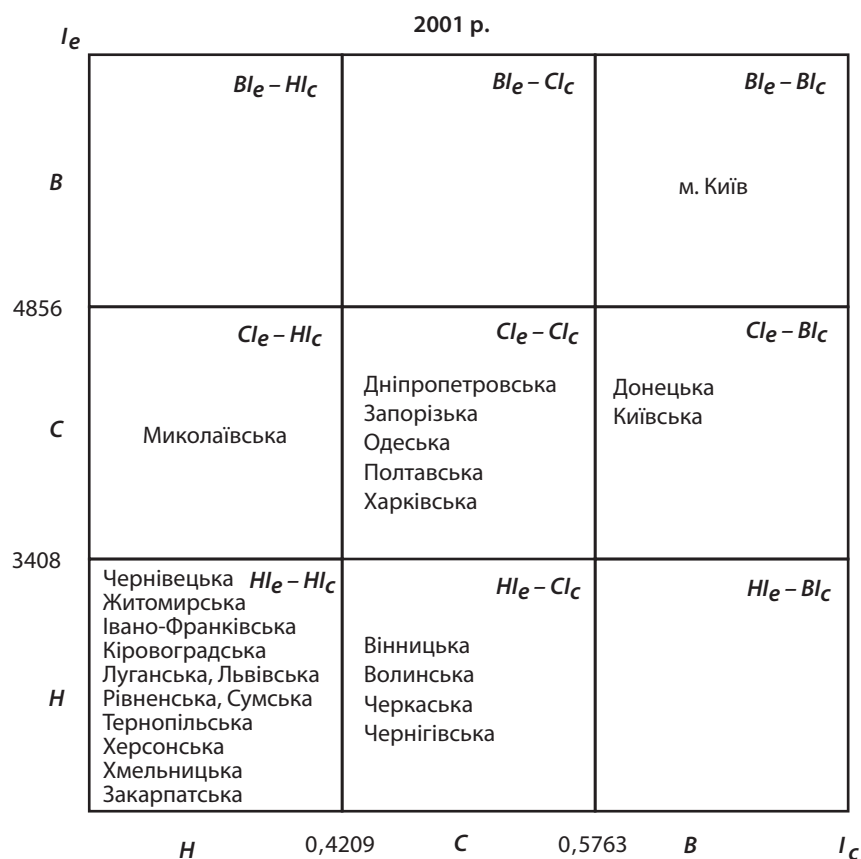

Рис. 11. Розподіл регіонів України у 2001 і 2013 рр. у квадрантах матриці в площині проблемності соціально-економічного розвитку

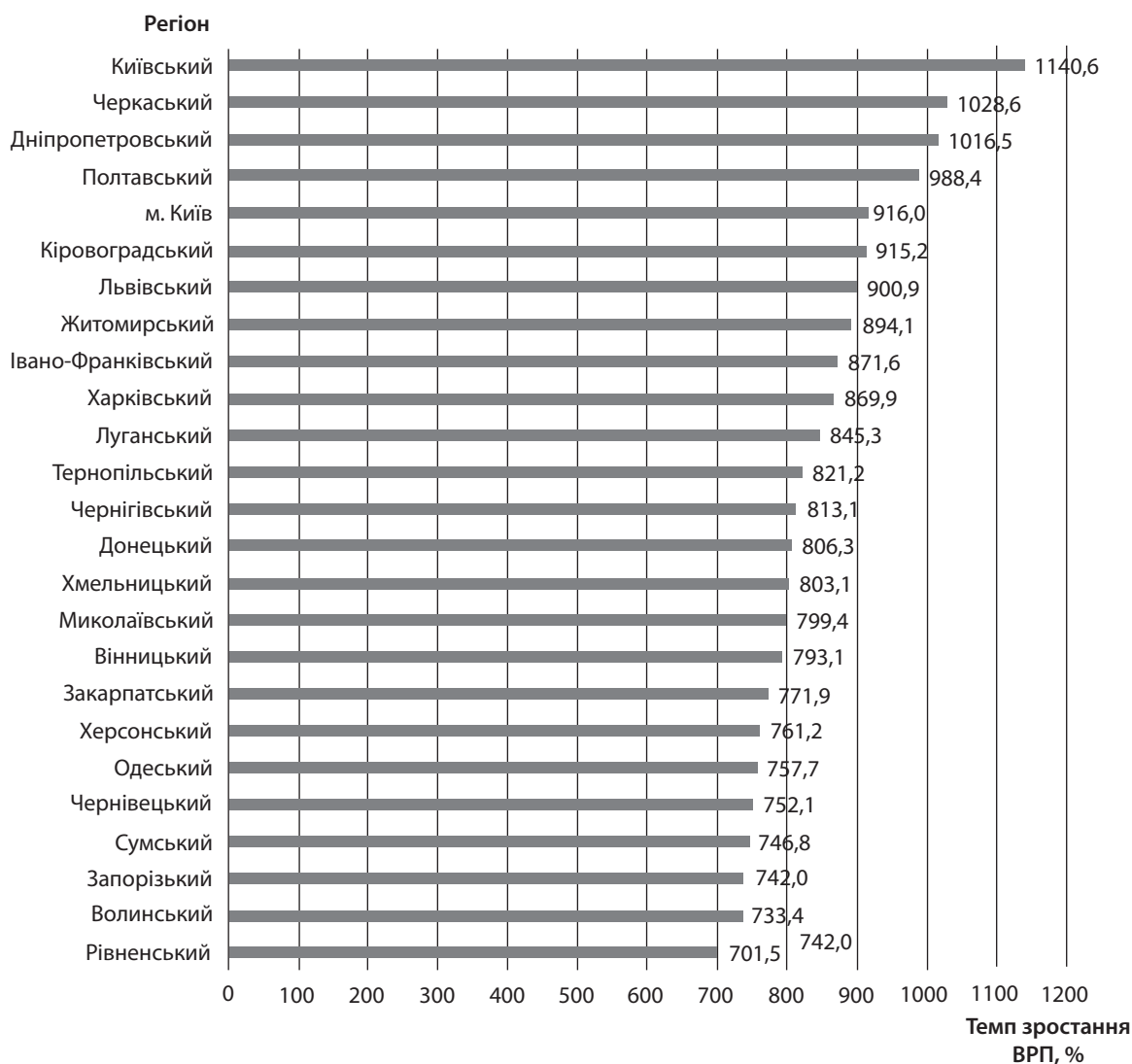

Рис. 12. Динаміка темпів зростання ВРП за регіонами України у 2001–2013 рр.

Khaustova, V. Ye., and Grigorova-Berenda, L. I. "Teoriya i praktika diagnostiki sotsialno-ekonomicheskikh protsessov" [Theory and practice of diagnosing the socio-economic processes]. *Kultura narodov Prichernomorya*, no. 242 (2012): 72-77.

Khaustova, V. Ye. *Promyslova polityka v Ukraini: formuvannya ta prohozuvannya* [Industrial policy in Ukraine: formation and forecasting]. Kharkiv: VD «INZhEK», 2015.

"Novyy podkhod k tipologii regionov RA" [A new approach to the typology of RA regions]. <http://minregion.ru/newsItem.aspx?newsId=492>

Nepravnovesnost i tsiklichnost dinamiki sotsialno-ekonomicheskogo razvitiia regionov: otsenka, analiz i prognozirovanie [The non-equilibrium dynamics and the cyclical nature of the socio-economic development of regions: assessment, analysis and forecasting]. Kharkiv: FLP Aleksandrova K. M.; ID «INZhEK», 2012.

Ostashko, T. O., and Voloshchenko-Kholda, L. Yu. *Nadzvychni zakhody SOT dlia zakhystu rynkiv ahroprodovolchyykh tovariv* [Emergency measures to protect the markets of WTO agro-food products]. Kyiv: NANU, 2011.

Omarov, Sh. A. *Stratehiia staloho rozvytku rehioniv Ukrainy: otsinka ta prohozuvannya* [Sustainable Development Strategy of Ukraine's regions: assessment and forecasting]. Kharkiv: VD «INZhEK», 2014.

Piermartini, R., and Teh, R. *Demystifying Modelling Methods for Trade Policy*. Geneva: World Trade Organization, 2005.

Polterovich, V. M. "O strategii dogonyayushchego razvitiia dlya Rossii" [About catch-up development strategy for Russia]. *Ekonomicheskaya nauka sovremennoy Rossii*, no. 3 (38) (2007): 17-23.

Rynky realnogo sektora ekonomiky Ukrainy v instyutsionalnomu seredovyshchi SOT: koniunktura ta intehratsiia [Markets real economy in Ukraine's institutional WTO conditions and integration]. Kyiv: In-t ekon. ta prohozuv. NAN Ukrainy, 2012.

Shevchuk, Ya. V. *Depresyivni terytorialni suspilni systemy: kryterii vyznachennia ta napriamy sanatsii* [Depressive territorial social systems, and the criteria for determining areas of rehabilitation]. Lviv: Instytut rehionalnykh doslidzhen NAN Ukrainy, 2008.

Sukharev, O. S. "Adekvatnost strategii operezhayushchego razvitiia ekonomiki Rossii v globalnykh izmeneniyakh" [The adequacy of a strategy of advancing the development of the Russian economy in global change]. *Ekonomicheskii analiz: teoriya i praktika*, no. 47 (350) (2013): 2-15.

"Statystyka rehioniv" [Statistic regions]. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. https://ukrstat.org/uk/operativ/menu/menu_u/sestr.htm

The Prospect of Deep Free Trade between the European Union and Ukraine, Centre for European Policy Studies. Brussels, 2006.

Yaroshenko, I. V. "Identyfikatsiia problemnykh rehioniv Ukrainy ta vyznachennia priorytetnykh napriamiv yikh rozvytku" [Identification of problem regions of Ukraine and to identify priority areas of development]. *Dys. ... kand. ekon. nauk*, 2015.

Zastavnyi, F. D. "Depresyivni rehiony Ukrainy: analiz, otsinka dlya problem" [Depressed regions of Ukraine: analysis, assessment of the problem]. *Rehionalna ekonomika*, no. 1 (2005): 76-90.

Таблиця 2

Вплив типу динаміки ВРП на проблемність соціально-економічного розвитку регіонів України у 2001 – 2013 рр.

Region	2001 р.		2001–2013 рр.			2013 р.		
	$I_E - I_C$		ΔBVP			$I_E - I_C$		
	квадрант	ранг	%	ранг	кластер	квадрант	ранг	напрямок зміни
Вінницький	$HI_e - CI_C$	7	793,1	17	BC	$HI_e - HI_C$	9	↓
Волинський	$HI_e - CI_C$	7	733,4	24	BC	$HI_e - HI_C$	9	↓
Дніпропетровський	$CI_e - CI_C$	4	1016,5	3	BP	$CI_e - CI_C$	4	→
Донецький	$CI_e - BI_C$	2	806,3	14	BC	$CI_e - CI_C$	4	↓
Житомирський	$HI_e - HI_C$	9	894,1	8	HP	$HI_e - HI_C$	9	→
Закарпатський	$HI_e - HI_C$	9	771,9	18	BC	$HI_e - HI_C$	19	→
Запорізький	$CI_e - CI_C$	4	742,0	23	BC	$CI_e - CI_C$	4	→
Івано-Франківський	$HI_e - HI_C$	9	871,6	9	HP	$HI_e - CI_C$	7	↑
Київський	$CI_e - BI_C$	2	1140,6	1	BP	$CI_e - BI_C$	2	→
Кіровоградський	$HI_e - HI_C$	9	915,2	6	HP	$HI_e - HI_C$	9	→
Луганський	$HI_e - HI_C$	9	845,3	11	BC	$HI_e - CI_C$	7	↑
Львівський	$HI_e - HI_C$	9	900,9	7	HP	$HI_e - BI_C$	5	↑
Миколаївський	$CI_e - HI_C$	8	799,4	16	BC	$HI_e - HI_C$	9	↓
Одеський	$CI_e - CI_C$	4	757,7	20	BC	$HI_e - BI_C$	5	↓
Полтавський	$CI_e - CI_C$	4	988,4	4	BP	$CI_e - HI_C$	8	↓
Рівненський	$HI_e - HI_C$	9	701,5	25	BC	$HI_e - HI_C$	9	→
Сумський	$HI_e - HI_C$	9	746,8	22	BC	$HI_e - HI_C$	9	→
Тернопільський	$HI_e - HI_C$	9	821,2	12	BC	$HI_e - HI_C$	9	→
Харківський	$CI_e - CI_C$	4	869,5	10	HP	$CI_e - CI_C$	4	→
Херсонський	$CI_e - HI_C$	9	761,2	19	BC	$HI_e - HI_C$	9	→
Хмельницький	$HI_e - HI_C$	9	803,1	15	BC	$HI_e - HI_C$	9	→
Черкаський	$HI_e - CI_C$	7	1028,2	2	BP	$HI_e - HI_C$	9	↓
Чернівецький	$HI_e - HI_C$	9	752,1	21	BC	$HI_e - CI_C$	7	↑
Чернігівський	$HI_e - CI_C$	7	813,1	13	BC	$HI_e - HI_C$	9	↓
м. Київ	$BI_e - BI_C$	1	916,0	5	HP	$BI_e - BI_C$	1	→

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ЇХ ВИРІШЕННЯ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ

© 2015 ЯРОШЕНКО І. В., СЕМИГУЛІНА І. Б.

УДК 332.145

Ярошенко І. В., Семигуліна І. Б. Проблемні питання соціально-економічного розвитку регіонів України та пропозиції щодо їх вирішення в контексті реформи децентралізації влади

У роботі розглянуто проблемні питання диференціації соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних утворень (національних та наднаціональних), що являє собою одне з найбільш актуальних питань розробки економічної політики для більшості країн світу. Важливість і актуальність управління диспропорціями в регіональному розвитку обумовлені тим, що вони провокують виникнення і наростання суперечностей в узгодженні економічних інтересів як власне між регіонами, так і між центром і регіонами, посилення політичної роз'єднаності, економічну дезинтеграцію і соціальні вибухи. Тому сьогодні в Україні однією з пріоритетних є реформа децентралізації влади, яка передбачає створення ефективної системи організації та управління соціально-економічним розвитком на місцевому рівні. Основними проблемними питаннями є: щорічне зростання розриву між регіонами-лідерами та іншими регіонами країни, що провокує зростання соціальної напруженості, відсутність точок економічного зростання в більшості регіонів країни, невідповідність системи адміністративно-територіального устрою країни стандартам ЄС. Одними із головних напрямів усунення міжрегіональної диференціації та подолання проблем регіонального розвитку в Україні є модернізація системи адміністративно-територіального устрою та органів місцевого самоврядування. Особливої уваги потребує розгляд питання створення та функціонування самодостатньої територіальної громади, яка визначена базовим рівнем у системі місцевого самоврядування.

Ключові слова: децентралізація влади, соціально-економічний розвиток, адміністративно-територіальний устрій, органи місцевого самоврядування, об'єднана територіальна громада, самодостатня громада, диференціація регіонів.

Рис.: 9. Бібл.: 27.

Ярошенко Ігор Васильович – кандидат економічних наук, завідувач відділу проблем розвитку регіональної економіки, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

E-mail: iyaroshenko@i.ua

Семигуліна Ірина Борисівна – молодший науковий співробітник відділу проблем розвитку регіональної економіки, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

УДК 332.145

Ярошенко И. В., Семигулина И. Б. Проблемные вопросы социально-экономического развития регионов Украины и предложения по их решению в контексте реформы децентрализации власти

В работе рассмотрены проблемные вопросы дифференциации социально-экономического развития административно-территориальных образований (национальных и наднациональных), что является одним из наиболее актуальных вопросов разработки экономической политики для большинства стран мира. Важность и актуальность управления диспропорциями в региональном развитии обусловлены тем, что они провоцируют возникновение и нарастание противоречий в согласовании экономических интересов как собственно между регионами, так и между центром и регионами, усиление политической разобщенности, экономическую дезинтеграцию и социальные взрывы. Поэтому сегодня в Украине одной из приоритетных является реформа децентрализации власти, которая предусматривает создание эффективной системы организации и управления социально-экономическим развитием на местном уровне. Основными проблемными вопросами являются: ежегодный рост разрыва между регионами-лидерами и другими регионами страны, что провоцирует рост социальной напряженности, отсутствие точек экономического роста в большинстве регионов страны, несоответствие системы административно-территориального устройства страны стандартам ЕС. Одними из главных направлений устранения межрегиональной дифференциации и преодоления проблем регионального развития в Украине является модернизация системы административно-территориального устройства и органов местного самоуправления. Особого внимания требует рассмотрение вопроса создания и функционирования самодостаточной территориальной общины, которая определена как базовый уровень в системе местного самоуправления.

Ключевые слова: децентрализация власти, проблемы социально-экономического развития, административно-территориальное устройство, органы местного самоуправления, объединенная территориальная община, самодостаточная община, дифференциация регионов.

Рис.: 9. Библ.: 27.

Ярошенко Игорь Васильевич – кандидат экономических наук, заведующий отделом проблем развития региональной экономики, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: iyaroshenko@i.ua

Семигулина Ирина Борисовна – младший научный сотрудник отдела проблем развития региональной экономики, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

UDC 332.145

Yaroshenko I. V., Semigulina I. B. Challenging Issues of Socio-Economic Development of the Regions of Ukraine and Proposals for Addressing them in the Context of the Reform of Decentralization of Power

The publication considers challenging issues concerning the differentiation of socio-economic development of the administrative-territorial entities (national and sub-national), which is one of the most topical issues of development of economic policy for most countries in the world. The importance and topicality of managing imbalances in regional development are postulated by that they provoke emergence and intensification of contradictions in reconciling the economic interests between regions, as well as between center and regions, increasing political fragmentation, economic disintegration and social explosions. Therefore, one of the priority reforms in Ukraine today is the reform aimed at decentralization of power, which provides for the establishment of an effective system of organization and management of socio-economic development at the local level. The main challenging issues are: annual growth of the gap between the regions-leaders and other regions of the country, causing rise of social tensions, absent points of economic growth in most parts of the country, unconformity of the system of administrative-territorial division of the country with the EU standards. One of the main directions in curing interregional differentiation and overcoming the problems of regional development in Ukraine is modernization of the system of administrative-territorial organization and local self-government bodies. Special attention should be given to consideration of the issue of establishment and functioning of a self-sufficient community, which is defined as the base level in the system of local self-government.

Keywords: decentralization of power, problems of socio-economic development, administrative-territorial division, local self-government bodies, consolidated territorial community, self-sufficient community, differentiation of regions.

Fig.: 9. Bibl.: 27.

Yaroshenko Igor V. – Candidate of Sciences (Economics), Head of Department of Regional Economic Problems, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: iyaroshenko@i.ua

Semigulina Irina B. – Junior Researcher, Department of Regional Economic Problems, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Нерівномірність соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних утворень (національних і наднаціональних) являє собою одне з найбільш актуальних питань розробки економічної політики для більшості країн світу. Важливість і актуальність управління диспропорціями в регіональному розвитку обумовлені тим, що вони провокують виникнення і наростання суперечностей в узгодженні економічних інтересів як власне між регіонами, так і між центром і регіонами, посилення політичної роз'єднаності, економічну дезінтеграцію і соціальні вибухи. У зв'язку з цим глобальною метою регіональної політики будь-якої держави є усунення суттєвої нерівномірності міжрегіонального розвитку, насамперед, за доходами, що виступає важливим чинником перспектив економічного зростання і добробуту населення [20, 21].

В Україні протягом років незалежності питанням регіональної політики приділялося недостатньо уваги. Державна регіональна політика, яка донедавна в Україні сприймалася виключно як допомога бідним регіонам, себе не виправдала. Асиметрії в регіональному розвитку не пом'якшуються, натомість постійний перерозподіл ресурсів від економічно більш спроможних регіонів до менш спроможних призводить до міжрегіональної напруженості та позбавляє регіони стимулів до економічного зростання [19]. У межах держави не відбувається вирівнювання не лише з точки зору валового регіонального продукту, а й, передусім, у регіональному індексі людського розвитку, що вкрай загрозливо для згуртованості регіонів та єдності нації. Тому сьогодні в Україні однією з пріоритетних є реформа децентралізації влади, яка передбачає створення ефективної системи організації та управління соціально-економічним розвитком на місцевому рівні.

Мета статті – визначити проблемні питання соціально-економічного розвитку регіонів України та надати пропозиції щодо їх вирішення в контексті реформи децентралізації влади.

Завдання статті – оцінити рівень нерівномірності і визначити проблемні питання соціально-економічного розвитку регіонів України та адміністративно-територіальних одиниць країни. Здійснити порівняльний аналіз

окремих показників адміністративно-територіального устрою і соціально-економічного розвитку Харківської області та Люблінського воєводства. Провести аналіз законодавчої бази, яка регламентує створення та функціонування об'єднаних територіальних громад у межах реалізації реформи децентралізації влади в Україні, виявити проблемні питання. Підготувати пропозиції щодо вирішення виявлених проблем.

Протягом останніх років в Україні зростає диференціація регіонів за рівнем соціально-економічного розвитку, збільшується кількість проблемних серед них.

До проблем соціально-економічного розвитку регіонів України належать:

- ✦ щорічне зростання розриву між регіонами-лідерами та іншими регіонами країни (у 2013 р. різниця по загальному ВРП складала 28,2 разу з м. Київ та 14,9 разу без м. Київ, по ВРП на одну особу дорівнювала 7,2 разу з м. Київ та 3,1 разу без м. Київ) (рис. 1);
- ✦ зростання соціальної напруженості (у 2013 р. відхилення наявного доходу населення (всього) регіонів складала 15,5 разу з м. Київ та 12,3 разу без м. Київ, наявний дохід на одну особу відрізнявся в 3,1 разу з м. Київ та 1,7 разу без м. Київ; рівень безробіття (з та без м. Київ) відрізнявся в 1,8 разу) (див. рис. 1);
- ✦ відсутність точок економічного зростання в більшості регіонів країни (у 2013 р. різниця в обсязі капітальних інвестицій регіонів складала 33,1 разу з м. Київ та 13,1 разу без м. Київ, обсяг промислової продукції (з та без м. Київ) відрізнявся в 51,2 разу) (див. рис. 1);
- ✦ невідповідність системи адміністративно-територіального устрою країни стандартам ЄС (незбалансована 4-рівнева структура, наявність проміжних рівнів; невідповідність системі NUTS, що не дозволить отримувати фінансування з фондів ЄС)[8].

Одними з головних напрямів усунення міжрегіональної диференціації та подолання проблем регіональ-

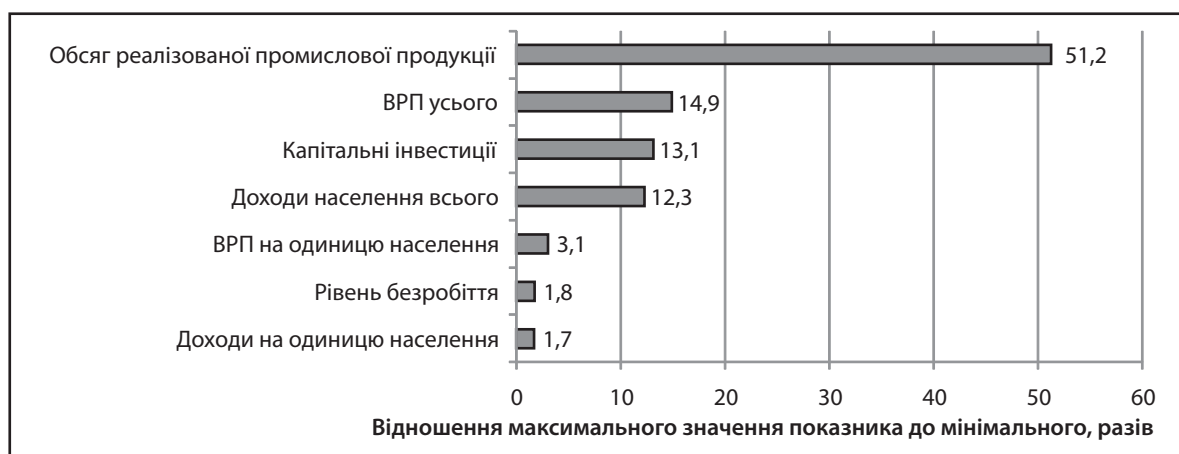

Рис. 1. Нерівномірність соціально-економічного розвитку регіонів України у 2013 р. (без м. Київ)

Джерело: складено авторами на основі [22].

ного розвитку в Україні є модернізація системи адміністративно-територіального устрою (далі – АТУ) та органів місцевого самоврядування (далі – ОМС) за рахунок реалізації реформи децентралізації влади.

Недоліки сучасної системи адміністративно-територіального устрою України полягають у такому:

- ✦ невідповідність АТУ України структурі, прийнятій в ЄС (4-ступенева структура, наявність адміністративно-територіальних одиниць проміжних рівнів) [27];
- ✦ занадто велика подрібненість території (області поділяються на райони та міста обласного значення; райони поділяються на сільські ради, селищні ради та міста районного значення; міста обласного значення поділяються на районні міста, сільські ради, селищні ради та міста районного значення) (рис. 2);
- ✦ відсутність фінансового потенціалу для розвитку регіонів (частка міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів у 2013–2014 рр. складала більше 50% при нормі в розвинених країнах – до 40%) [22];
- ✦ значна між- та внутрішньорегіональна диференціація показників соціально-економічного розвитку території (наприклад, обсяг промислового виробництва м. Харків у 25 разів перевищує обсяг промислового виробництва м. Лозова, що є промисловим біцентром області).

Ці негативні явища не можуть бути вирішені тільки шляхом впорядкування територіальної структури за принципом вирівнювання площі, чисельності населення з адаптацією до досвіду ЄС або інших країн. Головною проблемою, яка має бути вирішена в рамках модернізації АТУ та ОМС, є створення умов для активізації їх розвитку.

Актуальність реформування системи АТУ та ОМС України полягає у:

- ✦ необхідності децентралізації для забезпечення умов розвитку з використанням внутрішнього потенціалу та подолання соціально-економічних проблем розвитку регіонів і окремих територій;

- ✦ усуненні суперечностей в системі адміністративно-територіальних одиниць та впорядкування їх у відповідності до європейських стандартів;
- ✦ створенні базового рівня адміністративно-територіальних одиниць, наділених реальними повноваженнями у сфері управління територіальним розвитком;
- ✦ уведенні системи NUTS і створенні фондів для фінансування потреб регіонального розвитку [27];
- ✦ збалансуванні функцій державного управління та місцевого самоврядування.

Ігнорування проблеми призведе до подальшої диференціації соціально-економічного розвитку регіонів країни та зростання соціальної напруженості в них, а також ускладнить застосування досвіду ЄС у сфері регіонального розвитку.

Особливої уваги потребує розгляд питання створення та функціонування самодостатньої територіальної громади, яка визначена базовим рівнем у системі місцевого самоврядування.

На сьогодні прийняті окремі базові Закони України: «Про співробітництво територіальних громад» [6], «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [9], що визначають питання організації та діяльності територіальних громад.

Закон України «Про співробітництво територіальних громад» [6] регулює організаційно-правові положення співпраці територіальних громад, принципи, форми, механізми такої співпраці, питання стимулювання, фінансування та контролю.

Упровадження норм цього закону спрямовано на ефективну реалізацію органами місцевого самоврядування повноважень для забезпечення соціального, економічного та культурного розвитку, покращення якості послуг освіти, медицини, благоустрою території, культури і спорту тощо.

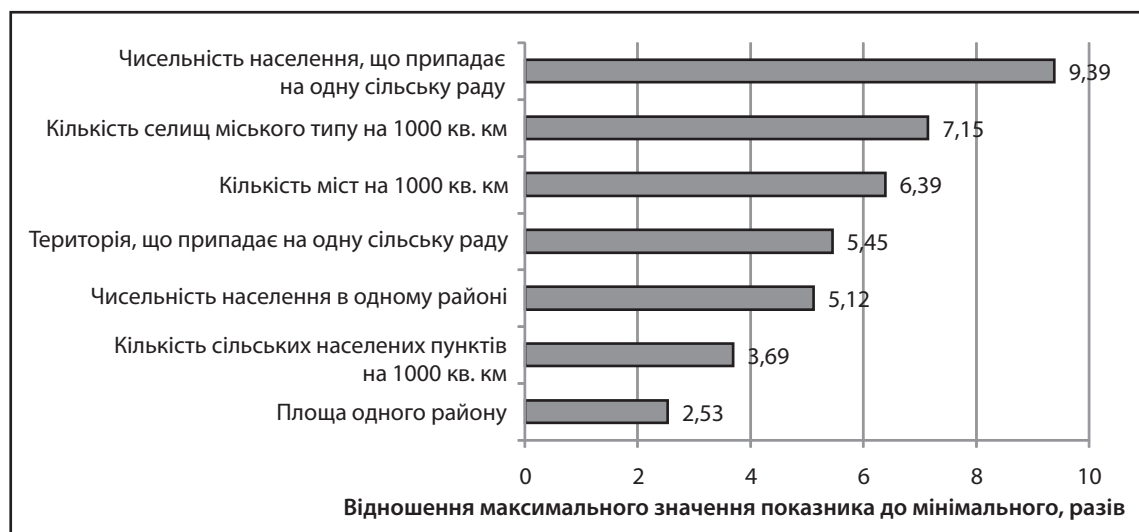

Рис. 2. Непропорційність адміністративно-територіального устрою України станом на 01.01.2014 р.

Джерело: складено авторами на основі [22].

Наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства (далі – Мінрегіон) [18] затверджено форми договорів та розроблені методичні рекомендації щодо практичного застосування норм закону.

На практиці результати застосування норм цього закону незначні. За даними Мінрегіону (станом на 20.11.2015 р.) підписано лише 31 договір у 6 областях України (Вінницькій, Івано-Франківській, Житомирській, Полтавській, Хмельницькій, Чернігівській) [24]. Більша кількість у західних регіонах країни і, в основному, це угоди про співпрацю по забезпеченню локальних енергетичних та інфраструктурних об'єктів на прикордонних територіях. У Харківській області поки таких договорів не складено жодного.

Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [9] регулює відносини, які виникають у процесі добровільного об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст.

Упровадження цього закону має на меті створення самодостатньої (спроможної) громади (наявність виробничого, природно-ресурсного, фінансового, кадрового, інфраструктурного та інших потенціалів), що здатна забезпечити якісний і доступний рівень освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунальних послуг.

Основні напрями реформи децентралізації на рівні місцевого самоврядування включають:

1. Формування оптимального адміністративно-територіального устрою та органів публічної влади на місцях.
2. Розширення повноважень органів місцевого самоврядування.
3. Збільшення фінансових ресурсів територіальної громади.

Порівняльний аналіз адміністративно-територіального устрою та органів публічної влади до і після ре-

форми вказує на очікувану оптимізацію кількості адміністративно-територіальних одиниць: на районному рівні в 5 разів, на місцевому рівні – майже у 8 разів (рис. 3).

На сьогодні: у кожному районі діють районні ради і райдержадміністрації, повноваження яких дублюються повноваженнями органів місцевого самоврядування.

Після реформи: на всіх рівнях будуть створені виконавчі комітети. За облдержадміністраціями та райдержадміністраціями будуть закріплені повноваження щодо контролю за законністю дій органів місцевого самоврядування та координації роботи представництв центральних органів виконавчої влади. Інтереси села буде представляти староста (що обирається).

У зв'язку з цим розширюються повноваження органів місцевого самоврядування (зараз ці повноваження здійснюються через райдержадміністрації та районні ради) у сферах (рис. 4):

1. Освіти – щодо управління загальноосвітніми і дошкільними навчальними закладами.
2. Охорони здоров'я – щодо надання послуг швидкої медичної допомоги, первинної медичної допомоги та профілактики захворювань.
3. Економічного розвитку громади – залучення інвестицій, розвитку підприємництва, планування регіонального розвитку.
4. Розпорядження землями громади, у тому числі за межами населених пунктів.
5. Вирішення питань забудови території (виділення земельних ділянок, видача дозволів на будівництво, прийняття житла в експлуатацію).
6. Організація роботи транспорту та пасажирських перевезень у громаді.
7. Забезпечення громадського порядку, організація роботи власної поліції та пожежної охорони.
8. Розвиток культури та спорту.
9. Забезпечення допомоги і соціального захисту та надання адміністративних послуг через діяльність територіальних центрів.

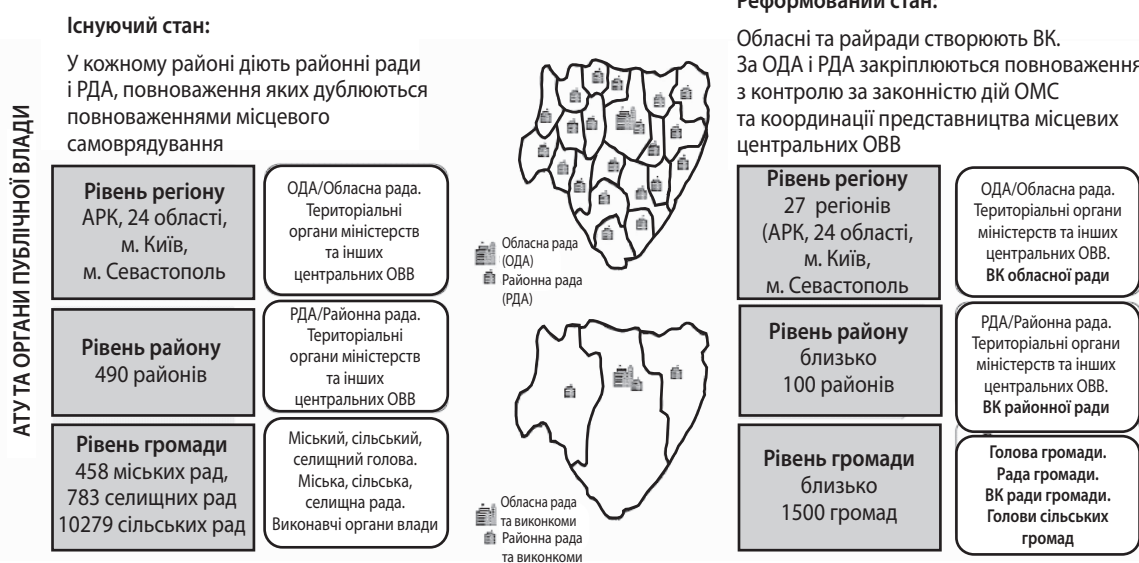

Рис. 3. Система місцевого самоврядування (регіон, район, громада) до і після реформи

Джерело: складено авторами на основі [17].

Рис. 4. Базовий рівень місцевого самоврядування (громада) до і після реформи

Джерело: складено авторами на основі [8, 17].

На сьогоднішній день законодавчо регламентовані повноваження наявні лише у сфері архітектурно-будівельного контролю та вдосконалення містобудівного законодавства [10].

В інших напрямках і сферах законодавча та нормативна бази для здійснення повноважень на рівні громади відсутні (прийняті в першому читанні зміни до Конституції України, Закони України «Про службу в органах місцевого самоврядування» «Про муніципальну поліцію», «Про розширення повноважень органів місцевого самоврядування і оптимізації надання адміністративних послуг»).

Ефективне місцеве управління в рамках розширення повноважень неможливо без достатніх фінансових ресурсів у громаді.

Це питання законодавчо закріплено на рівні змін в Бюджетний (у частині міжбюджетних відносин) [8] і Податковий (у частині податкової реформи) [7] кодекси України.

Аналіз фінансових ресурсів у частині податків і зборів показав, що фактично відбувся перерозподіл сплачених податків і зборів між бюджетами районного і місцевого рівнів (див. рис. 4).

Це стосується податку на доходи фізичних осіб та екологічного податку, які будуть відразу залишатися на місцях, а не надходити на місцевий рівень у вигляді субсидій з районного бюджету, як це діє зараз.

У цілому фінансові ресурси громади будуть складатися із (рис. 5):

1. Податкових та інших фінансових надходжень (розглянуті вище).

2. Субвенцій з державного бюджету (освітня, медична та інфраструктурна):

- ✦ *освітньої* – надається на утримання загальноосвітніх шкіл і дошкільних закладів; визнача-

ється відповідно до параметрів: кількість учнів, наповненість класів, коригуючого коефіцієнта, що залежить від типу закладу та місцевості (параметри визначаються Міністерством освіти та науки України, які поки не розроблені);

- ✦ *медичної* – надається на первинну медичну допомогу, програми медико-санітарної освіти та інші програми медичної та санітарної допомоги (функціонування служби статистики, швидкої допомоги тощо); визначається відповідно до параметрів: чисельність населення на території, коригуючого коефіцієнта на вартість послуг, особливостей гірської місцевості (параметри визначаються Міністерством охорони здоров'я України, які поки не розроблені);

- ✦ *інфраструктурної* – надається на формування інфраструктури відповідно до плану соціально-економічного розвитку територіальної громади; обсяг фінансової допомоги розподіляється між бюджетами об'єднаних територіальних громад пропорційно рівномірно площі території та чисельності населення (затверджується Законом України «Про Державний бюджет України»).

Крім того, існує базова дотація вирівнювання, що виділяється з державного бюджету місцевим бюджетам (за умови індексу податкоспроможності менше 0,9; у межах 80% від необхідної суми), і реверсна дотація, що відраховується до державного бюджету з бюджету громади (за умови індексу податкоспроможності більше 1,1; у межах 50% від суми, що перевищує).

3. Фінансування з фонду регіонального розвитку. Кошти виділяються на фінансування проектів, представлених територіальними громадами для вирішення пріоритетних завдань, визначених у стратегіях регіо-

Рис. 5. Фінансові ресурси об'єднаної територіальної громади

Джерело: складено авторами на основі [8].

нального розвитку території; інвестиційних програмам і проектів щодо співробітництва територіальних громад; підтримки процесів добровільного об'єднання територіальних громад; переможців конкурсу проектів і програм розвитку місцевого самоврядування у 2013–2014 рр. (регулюється Законом України «Про засади державної регіональної політики» [5], Постановами Кабінету Міністрів України № 196 «Про деякі питання державного фонду регіонального розвитку» [14] і № 195 «Питання використання в 2015 році коштів державного фонду регіонального розвитку» [13]).

Фактично сума державного фонду регіонального розвитку у 2015 р. становить 3,0 млрд грн, у 2016 р. – 4,7 млрд грн (на 2 роки рахується близько 1,3 тис. проектів) [24].

Для Харківської області виділена сума становить у 2015 р. 152,5 млн грн, у 2016 р. – 226,6 млн грн (для порівняння, щомісячна сума доходів місцевого бюджету області в середньому близько 500 млн грн, за 10 місяців 2015 р. доходи місцевого бюджету області (без трансфертів) становлять 5,0 млрд грн).

4. Можливості самостійного використання кредитів і донорської допомоги.

Одним з пріоритетних напрямів реформи децентралізації на місцевому рівні є створення самодостатніх громад (рис. 6).

Самодостатньою є територіальна громада, яка здатна самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень послуг у галузі освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення і розвитку інфраструктури.

Відповідно до Методики формування самодостатніх територіальних громад [15]:

1. На першому етапі визначаються потенційні центри територіальних громад – це переважно міста облас-

ного значення або районні центри, що мають розвинуту інфраструктуру, із зоною доступності 20–25 км дороги з твердим покриттям, кількістю школярів принаймні 250 осіб і дітей дошкільного віку не менше, ніж 100 осіб. Бажаною умовою є статус незалежного економічного центру, недотаційність, наявність різноманітного виробництва, високої зайнятості та міграції з навколишніх населених пунктів.

2. Далі визначається зона доступності (близько 20 км дороги з твердим покриттям, час прибуття швидкої допомоги та пожежної служби до 30 хвилин), крім того, в опорних селах необхідність часу до школи, амбулаторії та фельдшерсько-акушерського пункту становить до 15 хвилин.

3. Третє – при розміщенні населених пунктів на території громади необхідно брати до уваги такі умови: неподільність території у межах області, з урахуванням історичних, географічних, етнічних, культурних, соціально-економічних умов, забезпечення якісних і доступних публічних послуг.

Враховуючи вищевикладене, слід відмітити, що в законодавчих і нормативних документах відсутні будь-які критерії для визначення самодостатності громади.

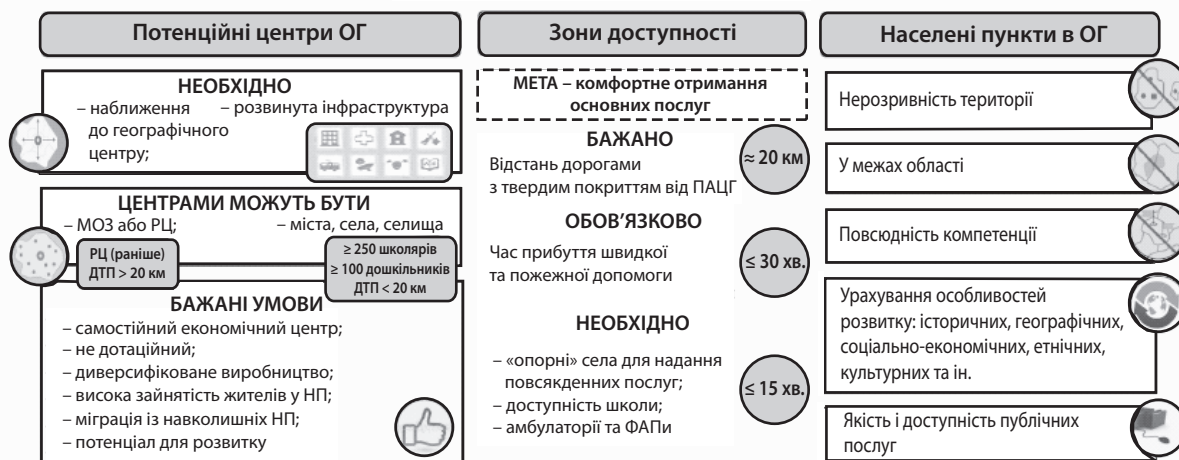
Постановами КМУ затверджені перспективні плани формування 867 територіальних громад у 21 областях (станом на 11.11.2015 р.) [23] (рис. 7).

Попередній розрахунок (за наявними даними) окремих показників по регіонах України (населення, площа території, ВРП, доходи і витрати місцевих бюджетів) у розрахунку на 1 раду і 1 громаду показали збільшення диспропорцій по площі території та кількості адміністративно-територіальних одиниць і скорочення диспропорцій по чисельності населення, ВРП, доходах і витратах.

Через відсутність статистичних даних паспортів громад можливості для розрахунків таких показників для кожного регіону і громади поки відсутні.

СПРОМОЖНА ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА – ТГ сіл (селищ, міст), які в результаті добровільного об'єднання здатні самостійно або через відповідні ОМС забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної АТО

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ОБ'ЄДНАНОЇ ГРОМАДИ

Умовні позначення: МОЗ – міста обласного значення; РЦ – районний центр; НП – населений пункт; ПАЦГ – потенційний адміністративний центр громади; ДТТ – дорога з твердим покриттям.

Рис. 6. Критерії спроможної громади згідно з Постановою КМУ від 08.04.2015 р. № 214 «Методика формування спроможних територіальних громад»

Джерело: складено авторами за [15].

Середні показники в розрахунку на 1 АТО (попередні розрахунки)

Показник	Кількість одиниць	У розрахунку на 1 АТО				
		Площа, кв. км	Наявне населення, тис. осіб	ВРП, млн грн	Доходи МБ, млн грн	Видатки МБ, млн грн
Ради на 01.01.2015 р. (без АРК, м. Севастополь)						
Україна	11738	49,1	3,7	124,8	8,5	18,9
Середнє (без м. Київ)	489	52,2	3,7	106,1	7,8	18,0
Мінімальне	285	21,9	1,7	28,6	2,2	8,8
Максимальне	734	89,2	10,4	400,3	28,4	45,1
Диспропорція, рази	2,6	4,1	6,2	14,0	12,8	5,2
Перспективні плани громад (на 11.11.2015 р.)						
Україна (Концепція реформування ОМС)	1500	384,4	28,6	976,8	66,6	147,6
Україна (Перспективні плани громад)	867	601,0	41,5	1204,4	89,1	205,4
Середнє (без м. Київ)	41	682,1	45,7	1271,7	94,3	222,0
Мінімальне	18	256,8	20,1	396,6	30,6	117,8
Максимальне	85	1388,1	113,1	4340,2	254,0	501,8
Диспропорція, рази	4,7	5,4	5,6	10,9	8,3	4,3

Джерело: дані Державної служби статистики України (www.ukrstat.gov.ua).

Рис. 7. Диспропорції показників розвитку регіонів України в умовах децентралізації до та після реформування

Джерело: розраховано авторами за [22, 23].

Диспропорція показників, рази (дані по Україні без урахування м. Києва)

Не затверджені Перспективні плани: Закарпатська, Київська, Тернопільська, м. Київ

У Харківській області, при діючих станом на 01.01.2015 р. 485 радах, відповідно до Перспективного плану, затверджені 53 громади, оптимізація структури становить 9,2 разу.

З метою оцінки попередніх результатів впровадження реформи у Харківській області, проведений порівняльний аналіз окремих показників з даними по гмінах Люблінського воєводства Польщі показав наступне (рис. 8, рис. 9).

Фактично, Харківська область перевищує Люблінське воєводство по чисельності населення і території в 1,3 разу.

Крім того, особливістю є значний рівень урбанізації населення в м. Харків (чисельність жителів м. Харків більше 1 млн осіб, м. Люблін – близько 400 тис. осіб).

У розрахунку на 1 громаду Харківська область перевищує Люблінське воєводство по площі території в 1,2 разу і по кількості дітей дошкільного віку в 1,9 разу.

Натомість у Люблінському воєводстві, за умови перевищення кількості гмін (у 4 рази) і більшої щільності населення (у 1,7 рази на 1 кв. км на 1 гміну), власні доходи гмін вище в 7,4 разу, а в розрахунку на 1 жителя в гміні – у 2,3 разу.

Отже, чим більший фінансовий ресурс, тим вище рівень самодостатності громади і більше можливостей для подальшого розвитку.

ВИСНОВКИ

I. Для вирішення завдань реформування адміністративно-територіального устрою Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України, обласним державним адміністраціям, органам місцевого самоврядування

із залученням наукових організацій НАН України та експертів необхідно забезпечити розробку та прийняття нормативно-правових актів щодо:

- ✦ внесення змін до Конституції України[1], Закону України «Про місцеве самоврядування» [2], інших законодавчих актів у частині нової системи адміністративно-територіального поділу країни, визначення повноважень органів місцевого самоврядування, обласних і районних державних адміністрації, фінансового забезпечення діяльності на основі бюджетно-податкової децентралізації;
- ✦ визначення оптимальності АТУ та просторової компактності кожного регіону, з урахуванням досвіду країн ЄС щодо системи регіонального поділу NUTS;
- ✦ визначення й оцінки потенціалу територіальних громад та пріоритетних напрямків його реалізації для територіального розвитку;
- ✦ оцінки регіонального потенціалу, рівня економічного та соціального розвитку регіонів, суб-регіонів, окремих територій для створення точок економічного зростання, зокрема в проблемних регіонах країни.

II. Для вирішення проблемних питань, пов'язаних із соціально-економічним розвитком України та її регіонів, зокрема проблемних (депресивних) територій, питань зі створенням точок економічного зростання Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України, іншим органам влади, органам місцевого самоврядування, із залученням наукових організацій та експертів необхідно забезпечити розробку та прийняття нормативно-правових актів щодо:

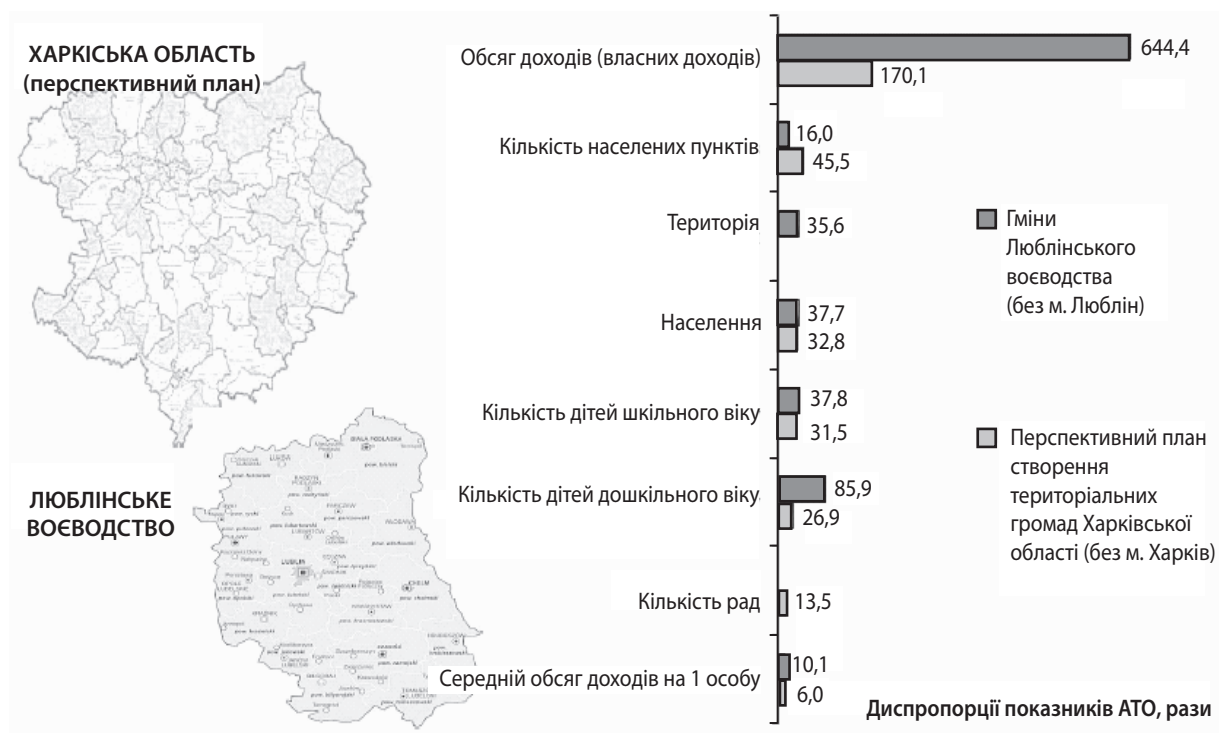

Рис. 8. Порівняльний аналіз диспропорцій окремих показників адміністративно-територіальних одиниць Харківської області та Люблінського воєводства

Джерело: розраховано авторами за [25, 26].

Показник	Харківська область				Люблінське воєводство			
	загальні	макс.	мін.	різниця	загальні	макс.	мін.	різниця
Кількість громад (перспективний план) / гмін	53				213			
Населення регіону, тис. осіб	2744,4				2156,2			
Територія регіону, кв. км	31418,5				25122,5			
Щільність осіб на 1 кв. км	87				86			
Розрахунок на 1 АТО (без м. Харків і м. Люблін)								
Населення, тис. осіб	1296,5	83,0	2,5	32,8	1812,6	65,5	1,7	37,7
Територія, кв. км	31041,0				24975,0	325,4	9,2	35,6
Щільність осіб на 1 кв. км	41,8				72,6			
Кількість рад	451	27	2	13,5				
Кількість населених пунктів	1740	91	2	45,5	4047	64	4	16,0
Кількість дітей шкільного віку, осіб	120115	7557	240	31,5	174879	5666	150	37,8
Кількість дітей дошкільного віку, осіб	75688	4496	167	26,9	40527	3092	36	85,9
Обсяг доходів (розрахований) ТГ / власні доходи гміни, тис. дол.	84522,8	11065,6	65,1	170,1	622600,3	275111,3	426,9	644,4
Середня площа 1 АТО, кв. км	535,2				117,8			
Середній обсяг доходів (розрахований) ТГ / власні доходи гміни на 1 особу, дол.	65,2	154,8	25,7	6,0	343,5	1391,9	138,5	10,1

Джерело: розраховано за даними Центрального статистичного бюро Польщі (stat.gov.pl) і Перспективного плану створення спроможних територіальних громад у Харківській області станом на 18.06.2015 р.

Рис. 9. Порівняльний аналіз диференціації окремих показників адміністративно-територіального устрою і соціально-економічного розвитку Харківської області та Люблінського воєводства

Джерело: розраховано авторами за [22, 25, 26].

- ✦ створення систем аналізу, оцінки, моніторингу та прогнозування соціально-економічного розвитку України та її регіонів і окремих територій;
- ✦ ідентифікації проблемних (депресивних) регіонів України та визначення пріоритетних напрямів їх розвитку, зокрема за рахунок створення точок зростання в них;
- ✦ створення та функціонування структурних фондів регіонального розвитку, що відповідає головним цілям регіональної політики, зокрема підтримки розвитку проблемних (депресивних) регіонів;
- ✦ бюджетної та податкової децентралізації зі створенням реально діючого механізму та інструментів її функціонування, яке б дало змогу реального розширення повноважень органів місцевого самоврядування і забезпечило необхідним фінансовим ресурсом для реалізації завдань регіонального розвитку;
- ✦ формування та функціонування точок економічного зростання, у першу чергу на сільських територіях і в проблемних (депресивних) регіонах (стратегії, цільові програми, проекти, методичні рекомендації тощо);

- ✦ концепції та стратегії розвитку сільських територій на основі точок економічного зростання як базису для формування нового економічного укладу в сільській місцевості та підвищення рівня якості життя громадян;
- ✦ стимулювання розробки та реалізації інвестиційних проектів на інноваційній основі в точках економічного зростання.

III. Аналіз підходів до створення самодостатніх громад засвідчив таке:

1. Методикою не конкретизовані та не запропоновані конкретні показники (індикатори), які б характеризували (оцінювали) рівень інфраструктурного, соціального і економічного забезпечення громад;
 - не запропоновані оптимальні моделі структури економіки;
 - не запропоновані порогові значення стандартів (нормативів) мінімально необхідних показників;
 - не розглянуті механізми реалізації делегованих повноважень і їх ресурсне забезпечення.
2. Заяви щодо використання досвіду децентралізації в Польщі є дискусійними і неоднозначними.
3. Оцінка приблизно однакових регіонів України (Харківської області) та Польщі (Люблінського воєвод-

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ПОКАЗНИКІВ

	4,0 разу	ЛВ
ХО	1,3 разу	
ХО	1,0 разу	
	1,4 разу	ЛВ
ХО	1,2 разу	
	1,7 разу	ЛВ
	2,3 разу	ЛВ
	1,5 разу	ЛВ
ХО	1,9 разу	
	7,4 разу	ЛВ
ХО	4,5 разу	
	5,3 разу	ЛВ

ства) різняться за всіма основними показниками, що вказує на наявність індивідуальних особливостей розвитку й адміністративно-територіального устрою в окремо взятій країні та відмінностей між окремими регіонами.

4. Україні необхідно більш детально вивчити досвід місцевого самоврядування в країнах ЄС, вивчити можливості впровадження передового досвіду і практики цих країн в Україні.

5. Крім того, в Україні необхідно провести наукові дослідження та практичні консультації щодо формування і функціонування самодостатніх громад з урахуванням української специфіки та індивідуальних особливостей і специфіки окремих регіонів (районів, громад) всередині країни.

6. Підготувати методологічну та методичну базу для практичного використання в органах місцевого самоврядування в Україні.

Для реалізації поставлених завдань необхідно передусім сформувати нормативно-законодавчу базу, для чого внести відповідні зміни до Конституції України [1], Законів України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», «Про стимулювання розвитку регіонів» [4], «Про місцеве самоврядування в Україні» [2], «Про місцеві державні адміністрації», «Про транскордонне співробітництво», «Про регулювання містобудівної діяльності», «Про державні цільові програми», «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» [3], «Про Генеральну схему планування території України», «Про засади державної регіональної політики», Бюджетного та Податкового Кодексів та інших законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України [11, 12, 16], а також міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та інші. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254/96-ВР / Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Закон України «Про місцеве самоврядування» від 21.05.1997 р. №280/97-ВР / Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>
3. Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23.03.2000 р. № 1602-III / Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1602-14>
4. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 08.09.2005 р. № 2850-IV / Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/annot/2850-15>
5. Закон України «Про засади державної регіональної політики» від 05.02.2015 № 156-VIII / Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/156-19>
6. Закон України «Про співробітництво територіальних громад» від 17.06.2014 р. № 1508-VII / Законодавство України

[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>

7. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу (в частині податкової реформи)» від 28.12.2014 р. № 71-VIII / Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/71-19>

8. Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу (в частині реформи міжбюджетних відносин)» від 28.12.2014 р. № 79-VIII / Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/79-19>

9. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2015 р. № 157-VIII / Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/157-19>

10. Закон України «Щодо децентралізації повноважень у сфері архітектурно-будівельного контролю та удосконалення містобудівного законодавства» від 09.04.2015 р. № 320-VIII / Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/320-19>

11. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» від 6 серпня 2014 р. № 385 / Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>

12. Постанова Кабінету Міністрів України «Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проекту державного бюджету» від 26.04.2003 р. № 621 / Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/621-2003-%D0%BF>

13. Постанова Кабінету Міністрів України «Питання використання у 2015 році коштів державного фонду регіонального розвитку» від 18.03.2015 р. № 195 / Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/195-2015-%D0%BF>

14. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання державного фонду регіонального розвитку» від 18.03.2015 р. № 196 / Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/196-2015-%D0%BF>

15. Постанова Кабінету Міністрів України «Методика формування спроможних територіальних громад» від 08.04.2015 р. № 214 / Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF>

16. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції вдосконалення системи прогнозних і програмних документів з питань соціально-економічного розвитку України» від 04.10.2006 р. № 504-р / Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/504-2006-%D1%80>

17. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» від 01.04.2014 р. № 333-р / Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>

18. Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства № 233 від 27.08.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://new.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/regional-dev/rozvytok-mistsevoho-samovryaduvannya/spivrobitnytstvo/nakazi-minregionu/nakaz-minregionu-vid-27-08-2014-233-pro-zatverdzhennya-primirnih-form-dogovoriv-pro-spivrobitnytstvo-teritorialnih-gromad/>

19. Кизим Н. А. Неравномерность регионального развития в Украине: теоретико-методические основы и инструментальной оценки : монография / Н. А. Кизим, Е. В. Раевнева, А. Ю. Бобкова. – Х. : ФЛП Либуркина Л. М.; ИД «ИНЖЭК», 2011. – 200 с.

20. Ярошенко І. В. Світовий та вітчизняний досвід підтримки проблемних регіонів / І. В. Ярошенко // Бізнес Інформ. – 2014. – № 10. – С. 79–86.

21. Ярошенко І. В. Аналіз соціально-економічного розвитку проблемних регіонів країн Європейського Союзу / І. В. Ярошенко // Проблеми економіки. – 2014. – № 3. – С. 45–53.

22. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

23. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua>

24. Офіційний сайт Міністерства регіональної розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minregion.gov.ua>

25. Офіційний сайт Центрального статистичного бюро Польщі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://stat.gov.pl>

26. Офіційний сайт Харківської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kharkivoda.gov.ua>

27. Офіційний сайт Євростат [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/europe_2020_indicators/headline_indicators

[Legal Act of Ukraine] (1996). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua>

Ofitsiyni sait Kabinetu Ministriv Ukrainy. <http://www.kmu.gov.ua>

Ofitsiyni sait Ministerstva rehionalnoi rozvytku, budivnytstva ta zhytlovo-komunalnoho hospodarstva. <http://www.minregion.gov.ua>

Ofitsiyni sait Tsentralnoho statystychnoho biuro Polshchi. <http://stat.gov.pl>

Ofitsiyni sait Kharkivskoi oblasnoi derzhavnoi administratsii. <http://kharkivoda.gov.ua>

Ofitsiyni sait Yevrostat. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/europe_2020_indicators/headline_indicator

Yaroshenko, I. V. "Svitovyi ta vitchyzniani dosvid pidtrymky problemnykh rehioniv" [National and international support to troubled regions]. *Biznes Inform*, no. 10 (2014): 79-86.

Yaroshenko, I. V. "Analiz sotsialno-ekonomichnoho rozvytku problemnykh rehioniv krain I Evropeiskoho Soiuzu" [Analysis of socio-economic development of problem regions of the European Union]. *Problemy ekonomiky*, no. 3 (2014): 45-53.

REFERENCES

Kizim, N. A., Raevneva, E. V., and Bobkova, A. Yu. *Neravnomenost regionalnogo razvitiya v Ukraine: teoretiko-metodicheskie osnovy i instrumentariy otsenki* [Uneven regional development in Ukraine: theoretical and methodological framework and assessment tools]. Kharkiv: FLP Liburkina L. M.; ID «INZhEK», 2011.

[Legal Act of Ukraine] (1997). <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>

[Legal Act of Ukraine] (2000). <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1602-14>

[Legal Act of Ukraine] (2005). <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/annot/2850-15>

[Legal Act of Ukraine] (2015). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/156-19>

[Legal Act of Ukraine] (2014). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>

[Legal Act of Ukraine] (2014). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/71-19>

[Legal Act of Ukraine] (2014). <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/79-19>

[Legal Act of Ukraine] (2015). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/157-19>

[Legal Act of Ukraine] (2015). <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/320-19>

[Legal Act of Ukraine] (2014). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>

[Legal Act of Ukraine] (2003). <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/621-2003-%D0%BF>

[Legal Act of Ukraine] (2015). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/195-2015-%D0%BF>

[Legal Act of Ukraine] (2015). <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/196-2015-%D0%BF>

[Legal Act of Ukraine] (2015). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF>

[Legal Act of Ukraine] (2006). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/504-2006-%D1%80>

[Legal Act of Ukraine] (2014). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>

[Legal Act of Ukraine] (2014). <http://new.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/regional-dev/rozvytok-mistsevoho-samovryaduvannya/spivrobitnytstvo/nakazi-minregionu/nakaz-minregionu-vid-27-08-2014-233-pro-zatverdzhennya-primirnih-form-dogovoriv-pro-spivrobitnytstvo-teritorialnih-gromad/>

МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ У ВІТЧИЗНЯНОМУ ФІНАНСОВОМУ ПРОСТОРІ

© 2015 ХОМЯК М. С.

УДК 332.142

Хомяк М. С. Модель розвитку регіонів у вітчизняному фінансовому просторі

Метою статті є аналіз діючих моделей економічного розвитку регіонів та розробка сучасної моделі, яка б урахувала накопичений вітчизняний і зарубіжний досвід, що в сукупності буде сприяти регіональному розвитку. Завдання статті: уточнення суті терміна «регіон»; узагальнення характеристик фінансового простору регіону; оцінка ефективності функціонування зарубіжних моделей регіонального економічного розвитку; розробка вітчизняної моделі розвитку регіону. Формування основних напрямів регіонального розвитку в місцевому фінансовому просторі – нове завдання, яке постало перед українським суспільством у середині другого десятиріччя ХХІ ст. При розробці цих напрямів необхідно враховувати потенційні ресурси, активізувати діяльність державних і громадських структур, забезпечити ефективний контроль за використанням ресурсів, зокрема фінансових. Усе це вимагає консолідації населення, органів влади, бізнесових структур, і лише за такої важливої умови є надія на збільшення темпів регіонального зростання.

Ключові слова: модель, розвиток, регіони, фінансовий простір, економічне зростання, бюджет.

Рис.: 3. **Бібл.:** 17.

Хомяк Мирослав Степанович – кандидат економічних наук, докторант, Національний університет державної податкової служби України (вул. Університетська, 31, Ірпін, Київська область, 08200, Україна)

E-mail: m.s.hamster@outlook.com

УДК 332.142

UDC 332.142

Хомяк М. С. Модель развития регионов в отечественном финансовом пространстве

Целью статьи является исследование действующих моделей экономического развития регионов и разработка современной модели, которая бы учитывала накопленный отечественный и зарубежный опыт, что в совокупности будет способствовать региональному развитию. Задачи статьи: уточнение сути термина «регион»; обобщение характеристик финансового пространства региона; оценка эффективности функционирования зарубежных моделей регионального экономического развития; разработка отечественной модели развития региона. Формирование основных направлений регионального развития в местном финансовом пространстве – новое задание, которое встало перед украинским обществом в середине второго десятилетия ХХІ века. При разработке этих направлений необходимо учитывать потенциальные ресурсы, активизировать деятельность государственных и общественных структур, обеспечить эффективный контроль за использованием ресурсов, в том числе финансовых. Все это требует консолидации населения, органов власти, бизнес-структур, и только при таком важном условии есть надежда на увеличение темпов регионального роста.

Ключевые слова: модель, регион, финансовое пространство, экономический рост, бюджет.

Рис.: 3. **Библ.:** 17.

Хомяк Мирослав Степанович – кандидат экономических наук, докторант, Национальный университет государственной налоговой службы Украины (ул. Университетская, 31, Ирпень, Киевская область, 08200, Украина)

E-mail: m.s.hamster@outlook.com

Khomjak M. S. A Model of Regions Development in the Domestic Financial Space

The article is aimed at studying the operable models of economic development of regions as well as development of a contemporary model, which would take into consideration the accumulated domestic and foreign experience, all this together will contribute to regional development. The tasks of this article are set as follows: clarifying the substance of the term of «region»; synthesis of characteristics of region's financial space; evaluating the efficiency of foreign models of regional economic development; development of a domestic-based model of region development. Formation of the basic directions of regional development in the local financial space is a new task, which has risen before the Ukrainian society in the middle of the second decade of the 21 century. In developing these directions, potential resources should be taken into consideration, activity of both the State and its social structures should be intensified, an effective monitoring of the use of resources, including financial resources, should be ensured. All this calls for consolidating the population, authorities, business structures, and only in view of such important setting, it is hoped to increase the paces of regional growth.

Keywords: model, region, financial space, economic growth, budget.

Fig.: 3. **Bibl.:** 17.

Khomjak Miroslav S. – Candidate of Sciences (Economics), Candidate on Doctor Degree, National University of State Tax Service of Ukraine (vul. Universytetska, 31, Irpin, Kyiv region, 08200, Ukraine)

E-mail: m.s.hamster@outlook.com

Україна поступово інтегрується до Європейського Союзу, що вимагає формування нової моделі, зокрема і регіональної, економічного розвитку. Формування цієї моделі здійснюється в складних глобалізаційних умовах європейського економічного простору. Нинішній фінансовий простір України, який є складовою частиною загальнонаціонального, характеризується недостатньо ефективною економікою, недостатнім нормативно-правовим забезпеченням, значною тінізацією фінансових потоків. Також окремою проблемою є фінансова розбалансованість регіонів, втрати значних виробничих потужностей і ринків збуту, що пов'язані з військовими та політичними діями з боку

Росії. У таких складних умовах доцільно сформувати власну модель розвитку регіонів.

Розвитку регіонів наприкінці ХХ – початку ХХІ століть приділяють значну увагу як у суто практичному, так і в теоретичному зрізі. У багатьох країнах, зокрема Китаї, Єгипті, Туреччині, окремі промислово розвинені або туристично активні регіони формують основні фінансові ресурси країни. Для сучасних реалій України, коли значні території Донецької та Луганської областей окуповані проросійськими військовими угрупованнями, роль прикордонних регіонів має бути визначальною, беручи до уваги, що декілька областей межують із країнами, які є членами ЄС. Україна мала значні потенцій-

ні природні, виробничі, трудові ресурси, проте нині ці потенціали використовуються незадовільно. Саме тому формування та реалізація відповідних моделей економічного розвитку регіонів з метою забезпечення динамічного соціально-економічного розвитку є надзвичайно актуальною проблемою.

Беручи до уваги надзвичайну актуальність цієї проблематики, її вирішенню присвячено праці багатьох вітчизняних вчених, зокрема: М. Антоновського, В. Гейця, Я. Жаліло, Н. Костіної, Л. Кузьменко, А. Мазаракі, Л. Петкової, М. Школи та ін.

Більш розлого проблеми розвитку регіонів розкриваються в індивідуальних та колективних монографіях. Так, П. Курмаєв у монографії «Організаційно-економічний механізм регулювання розвитку регіонів» обґрунтовує організаційні моделі регулювання економічного розвитку регіонів [1], у колективній монографії «Сталий розвиток промислового регіону: соціальні аспекти» з'ясовується модель розвитку, орієнтована на соціальну сферу [2].

Проте, незважаючи на вагомі дослідження по цій проблематиці, залишаються малодослідженими моделі економічного розвитку регіонів, які були б орієнтованими на входження України в структуру ЄС.

Метою статті є аналіз діючих моделей економічного розвитку регіонів та розробка сучасної моделі, яка б урахувала накопичений вітчизняний досвід і прийнятий зарубіжний, що в сукупності буде сприяти динамічному регіональному розвитку.

Завданнями статті є: уточнення суті терміна «регіон»; узагальнення характеристик фінансового простору регіону; оцінка ефективності функціонування зарубіжних моделей регіонального економічного розвитку; розробка вітчизняної моделі розвитку регіону.

Апріорі можна зробити висновок, що відповідні реформи в Україні затягнулися, і наша країна суттєво відстала в соціально-економічному розвитку від своїх країн-сусідів, які нині є членами ЄС. Саме тому для входження до структур ЄС необхідно узагальнити досвід наших країн – партнерів по ЄС, проаналізувати вітчизняний досвід та розробити власну модель розвитку, зокрема регіонального рівня. Варто зазначити, що функціонування цієї моделі буде відбуватися в реальному фінансовому просторі, який зазнає впливу конкретних чинників.

Як зазначає Н. Стукало, деякі сфери глобалізації, зокрема фінансова сфера, характеризуються певною примусовістю, яка пов'язана з жорстким зовнішнім впливом на національні територіальні ринки капіталів.

Зазначене впливає на суспільно-політичне та духовне життя країни, не враховуючи їх національні та економічні особливості [3, с. 48].

З'ясуємо сутність терміна «регіон». Як зазначає З. Варналій, багатогранність і різноаспектність категорії «регіон» полягає в тому, що, по-перше, вона розглядається як синонім району; по-друге, як співвідношення таксонів, що належать до різних систем таксонування; по-третє, як будь-яка територія, що за своїми ознаками не підходить до вже прийнятої системи територіально-

го ділення. Тому в науці відсутнє єдине загальноприйняте визначення поняття «регіон» та існує ряд підходів щодо визначення поняття. Найбільш поширеним підходом трактування регіону є висвітлення цієї категорії як народногосподарського комплексу країни, що відрізняється природними умовами і господарською спеціалізацією, або як адміністративно-територіальної одиниці поділу країни [4].

М. Некрасова характеризує регіон як велику частину територій країни з відносно однорідними природними умовами, характерною спрямованістю розвитку продуктивних сил на основі поєднання комплексу природних ресурсів із наявною і перспективною соціальною інфраструктурою [5].

Згідно з поглядом О. Гранберга, регіон є територією, що відрізняється від інших територій низкою ознак і характеризується певною цілісністю, взаємопов'язаністю її складових елементів [6].

В. Долятовський та І. Школа під регіоном розуміють складну територіальну систему або комплекс, що мають обмежені ресурси, структуру виробництва, певні зв'язки із зовнішнім середовищем [7, с. 34; 8, с. 120].

Найбільш комплексно підійшов до визначення сутності регіону А. Михайличенко, який вважає, що регіон є складною, багатокomпонентною, динамічною, багатомірною, функціональною, комплексною системою «район-область» із різнорівневими горизонтальними й вертикальними зв'язками, зовнішніми та внутрішніми впливами на систему, що відображає єдність виробничої і невикористовуваної сфер, територіальну єдність, різноманітність об'єктів управління різних форм власності та регіональний рівень у структурі влади держави [9, с. 22].

Отже, регіон є складним соціально-економічним утворенням, яке має конкретні характеристики, зокрема вимір, зв'язки, критерії функціонування, принципи, тощо. Наведемо окремі характеристики регіону.

Як зазначають Р. Гатаулін, А. Каримов, А. Комаров, «на відміну від фізичного простору, економічному простору притаманна відносна розривність, коли економічні об'єкти розміщені дискретно» [10, с. 125].

О. Біяков виокремлює ще одну характеристику і вважає, що однією зі специфічних характеристик економічного простору є його відкритість. Відкритість економіки є умовою її ефективного функціонування. В економічній думці зустрічається твердження, що економічний простір сам по собі є результатом взаємодії таких видів простору, як соціальний, фінансовий, технологічний та інформаційний. При цьому всі види простору наче повністю включені в економічний простір [11, с. 102].

В. Томарева-Патлахова узагальнила окремі типи моделей регіонального розвитку і запропонувала таку класифікацію: еколого-економічна, інноваційно-інвестиційна, інноваційна, кластерна, мобілізаційно-інноваційна, сталого розвитку [12].

В. Трофимова зазначає, що модель сталого розвитку регіону формує взаємозв'язок і баланс економічних, соціальних, екологічних, інституційних та інноваційно-технологічних компонентів з метою максимізації добро-

буту людини без ускладнення можливостей для майбутніх поколінь задовольняти свої потреби [13, с. 35].

Оскільки фінансовий простір є складовою частиною економічного, то саме фінансовий простір в сучасних реаліях суспільного розвитку України відіграє важливу роль у функціонуванні всього економічного простору. Основою функціонування фінансового простору є реальна фінансова система. Беручи за основу складові фінансової системи, можна так зобразити архітектуру фінансової структури регіону (рис. 1).

Зауважимо, що І. Кант характеризував архітектуру як мистецтво побудови системи. Оскільки саме систематична єдність систем, що вперше перетворює звичайне знання на науку, тобто простий агрегат знань на систему, то архітектура є вченням про наукове в нашому пізнанні взагалі, і, отже, вона належить до методології [14].

Нині у світі функціонує декілька моделей регіонального розвитку. Було визначено, що всі моделі можуть функціонувати на трьох рівнях. Найважливішим є регіональний, тому що на ньому відбувається визначення цілей, формування пріоритетів загальноекономічного розвитку країни та регіональної економіки, розробляється державна і регіональні про-

грами соціально-економічного розвитку, формується бюджетно-фінансова і податкова політики.

Аналіз фінансової літератури щодо фінансового простору дозволяє зробити висновок, що фінансовий простір регіону має такі ознаки:

1. Компоненти.
2. Функціональні параметри.
3. Принцип функціонування.
4. Модель (реальна, перспективна) функціонування (розвитку).

Регіональний фінансовий простір має своє місце у архітектурі простору (рис. 2).

Як зазначає Н. Бібік, розвиток регіонів України як динамічних систем на державному рівні базується на таких принципах, визначених Державною стратегією регіонального розвитку: принцип програмування; принцип концентрації; принцип синхронізації дій; принцип поляризованого розвитку; принцип додатковості; принцип субсидіарності; принцип збалансованого розвитку; принцип партнерства; принцип суспільної єдності; принцип конкурентності [15].

В. Дотляровський виокремлює такі моделі розвитку: регіональної корпорації, планових контрактів, соціальної участі у вирішенні задач [7, с. 29].

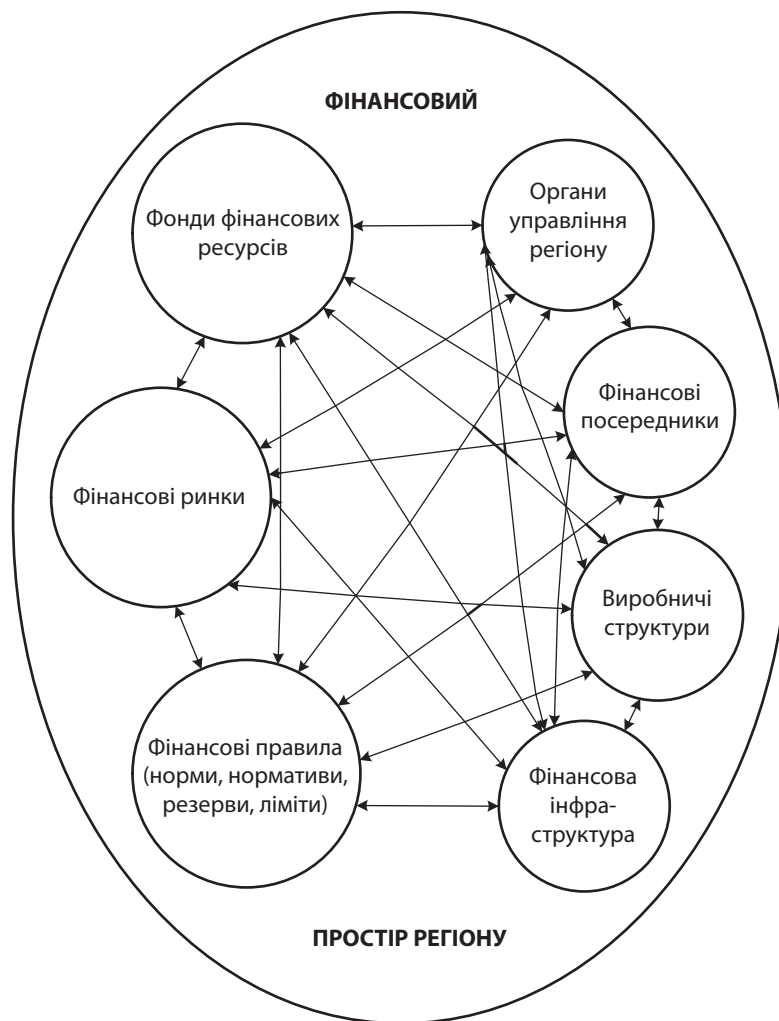

Рис. 1. Архітектура фінансового простору регіону

Рис. 2. Місце регіонального фінансового простору в архітектурі світового та національного простору

Як зазначає В. Чужиков, у більшості зарубіжних країн склалась три ланкова система управління територіальним соціально-економічним розвитком. Поряд з центральними органами влади управлінською діяльністю займаються великі регіональні та локальні територіальні управлінські структури.

Центральні органи територіального управління здійснюють макрорегулювання процесів соціально-економічного розвитку. Тут же формується законодавче середовище, що регламентує всю діяльність у сфері територіального управління [16, с. 17].

Стратегічні орієнтири розвитку України, зокрема і в регіональному вимірі – вступ до Європейського Союзу, що зумовлює врахування специфіки моделей розвитку в зарубіжних країнах.

Різні країни реалізують різні форми управління моделями регіонального розвитку. Для Канади характерною є діяльність комітету Кабінету Міністрів з питань економічного та регіонального розвитку.

США теж має подібні служби, зокрема Президентську комісію з проблем федералізму, яка забезпечує підготовку аналітичних звітів і рекомендацій для Президента та Конгресу, продукування шляхів удосконалення федеративних відносин, координацію поточної діяльності федеральної адміністрації з питань удосконалення міжрегіональних відносин. США має значний досвід створення та функціонування агентств регіонального розвитку, більшість з яких функціонує у формі державних інвестиційних корпорацій. Їх діяльність ґрунтується на політиці концентрації державних інвестицій, спрямованій на розвиток міст, у результаті чого досягається позитивний економічний вплив на віддалену економічну периферію. Проте політика домінування державних інвестицій еволюціонувала до дольового фінансування ре-

гіональних проектів з боку федерального центру, регіону і місцевих громад, що забезпечувало об'єднання всіх груп інтересів відносно цілей регіонального розвитку. Як приклад діяльності такої організації можна навести Адміністрацію долини Теннессі.

В Японії теж є свої спеціалізовані органи, зокрема Економічна консультативна рада та Консультативна рада планування комплексного розвитку території при Кабінеті Міністрів, на чолі яких стоїть Прем'єр-міністр. Основним органом, що відповідає за розробку державної регіональної політики, програм і планів регіонального соціально-економічного розвитку, у державному апараті Японії є Управління економічного планування.

Для Швеції характерним є створення державних регіональних компаній, з дольовою участю в реконверсії підприємств і організації виробництва нових товарів та підтримкою малих і середніх підприємств.

У Нідерландах діє п'ять державних компаній регіонального розвитку, головною метою яких є вдосконалення економічної структури регіонів і розв'язання проблем безробіття. Для цього вони стимулюють розвиток власного потенціалу провінцій та забезпечують посилення зв'язків між регіональною та національною промисловістю, надають допомогу малим та середнім підприємствам, приймають дольову участь у діяльності окремих фірм. Прикладом результативності такої політики є діяльність компанії LIOF, завдяки якій колишній шахтарський регіон Лімбург за 20 років перетворився у діловий і промисловий центр Європейського Союзу. Для цього на початку реконструкції регіону була створена спеціальна адміністрація з представників центрального уряду, провінції та муніципалітетів, яку розпустили, як тільки поставлені цілі були досягнуті. Компанія LIOF існує і нині. У власності уряду перебуває 91% компанії, решта розподілена між провінцією – 8% і муніципалітетом – 1%.

Для Бельгії характерне створення регіональних інвестиційних компаній з такими функціями: стимулювання створення, реконструкції та розширення приватних фірм, сприяння створенню нових державних компаній. Також функціонують і регіональні корпорації розвитку, які управляють регіональними банками даних, підтримують секторальні інтереси і беруть участь в управлінні фірмами, що потрапляють у скрутні умови.

Отже, окремі країни протягом тривалого періоду часу формували регіональні структури, які були адаптовані до мінливих умов фінансового простору. Детальне ознайомлення із умовами, правилами, нормами, принципами, моделями регіонального розвит-

ку в зарубіжних країнах дозволяє запропонувати власну відповідну модель (рис. 3).

Функціонування моделі забезпечується місцевими органами влади, державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування із залученням відповідних громадських структур. Так, вперше в Україні в м. Черкаси при формуванні міського бюджету на 2016 р., продовжуючи традиції бюджетних слухань, було організовано широке обговорення проєктів, запропонованих жителями міста. Із понад півсотні проєктів розвитку було відібрано шість, які є реальними до реалізації. Ці проєкти передбачають розвиток інфраструктури м. Черкаси [17].

Такий суспільний досвід варто використати і в інших регіональних структурах. Доцільно узгодження

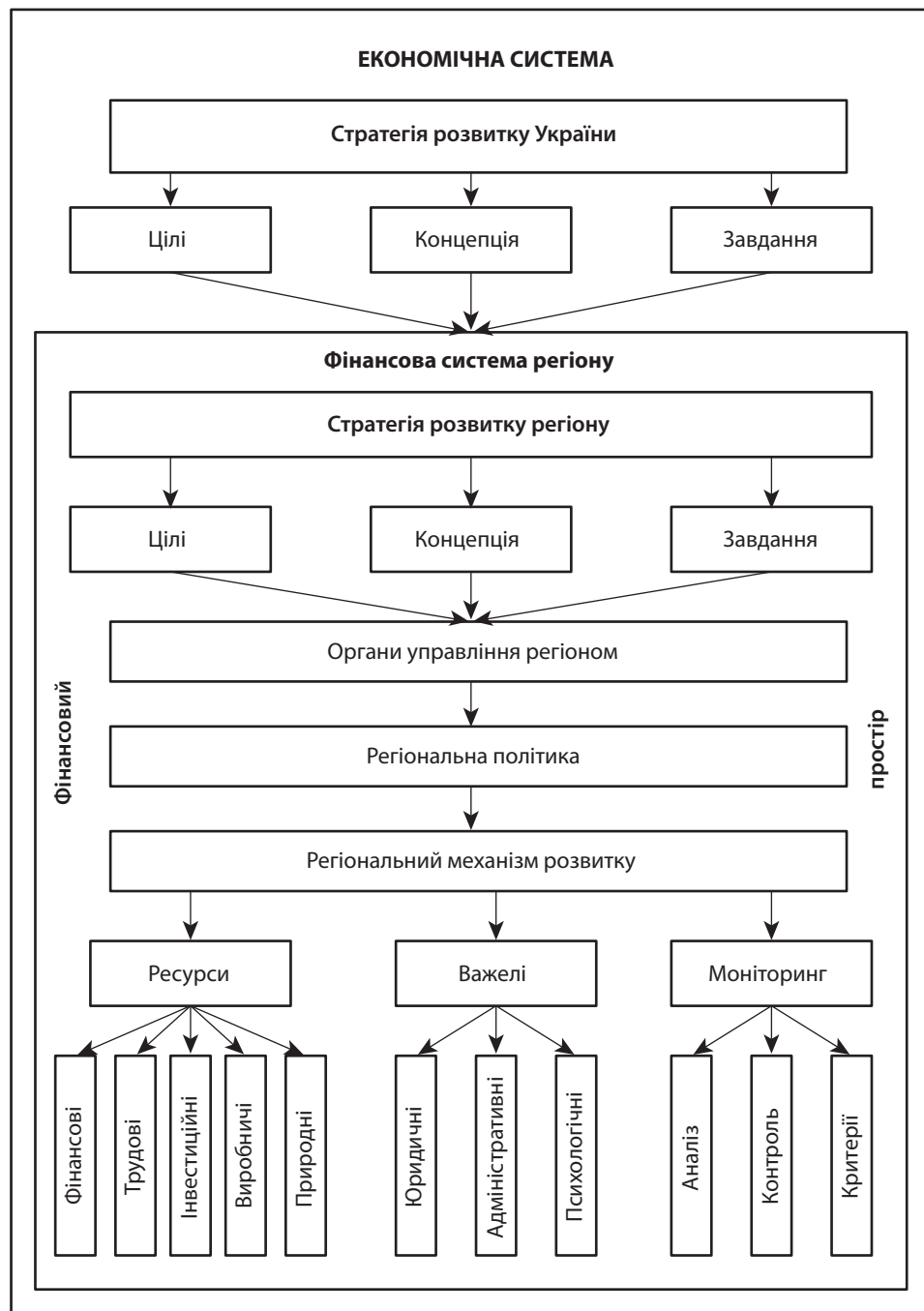

Рис. 3. Модель розвитку регіонів у фінансовому просторі

економічних та соціальних програм загальнодержавного та регіонального рівнів з метою ефективного використання обласних ресурсів.

ВИСНОВКИ

Формування основних напрямів регіонального розвитку в місцевому фінансовому просторі – нове завдання, яке постало перед українським суспільством у середині другого десятиріччя ХХІ ст. При розробці цих напрямів необхідно враховувати потенційні ресурси, активізувати діяльність державних і громадських структур, забезпечити ефективний контроль за використанням ресурсів, зокрема фінансових. Усе це вимагає консолідації населення, органів влади, бізнесових структур, і лише за такої важливої умови є надія на збільшення темпів регіонального зростання. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Курмаєв П. Ю. Організаційно-економічний механізм регулювання розвитку регіонів : монографія / П. Ю. Курмаєв. – Умань : ПП Жовтий, 2010. – 334 с.
2. Новікова О. Ф. Сталій розвиток промислового регіону: соціальні аспекти / О. Ф. Новікова, О. І. Амоша та ін. / НАН України, Ін-т економіки промисловості. – Донецьк, 2012. – 534 с.
3. Стукало Н. В. Глобалізація та розвиток фінансової системи України : монографія / Н. В. Стукало. – Д. : Видавництво «Інновація», 2006. – 248 с.
4. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку : монографія / За ред. З. С. Варналія. – К. : Знання України, 2005. – 498 с.
5. Некрасов Н. Н. Региональная экономика / Н. Н. Некрасов. – М. : Экономика, 1978. – 382 с.
6. Гранберг А. Г. Основы региональной экономики : учеб. для вузов / А. Г. Гранберг. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 495 с.
7. Доляровский В. А. Зарубежный опыт комплексного развития регионов / В. А. Доляровский // Регионология. – 1994. – № 2-3.
8. Трансформаційні процеси економіки України в регіональному вимірі : монографія / За ред. І. М. Школи. – Чернівці : Книга – ХХ, 2004. – 360 с.
9. Михайличенко А. О. Соціально-економічний розвиток регіону та його ресурсне забезпечення (на матеріалах Чернігівської області) : автореф. дис. ... канд. екон. наук / А. О. Михайличенко. – К., 2006. – 22 с.
10. Гатаулли Р. Ф. Экономическое пространство: содержание, единство и развитие / Р. Ф. Гатауллин, А. Г. Каримов, А. Г. Комаров // Экономические проблемы регионов и отраслевых комплексов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/ekonomicheskoe-prostranstvo-soderzhanie-edinstvo-i-razryvy>
11. Бияков О. А. Экономическое пространство: совокупность, функции, свойства / О. А. Бияков // Экономические науки [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/ekonomicheskoe-prostranstvo-suschnost-funktsii-svoystva>
12. Томарева-Патлахова В. В. Моделі регіонального розвитку в контексті економічних реформ / В. В. Томарева-Патлахова // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2013. – № 1 (70). – С. 76–80.
13. Трофимова В. В. Концепція сталого розвитку як основа постіндустріальних моделей розвитку / В. В. Трофимова // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 8. – С. 33–37.
14. Кант И. Критика чистого разума / И. Кант // Экономические науки [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/kant_chr/

15. Бібік Н. В. Моделі регіонального розвитку: теоретичні аспекти й особливості використання / Н. В. Бібік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.statonline.org.ua/ekonom/60/7981-modeli-regionalnogo-rozvitku-teoretichni-aspekti-j-osoblivosti-vikoristannya.html>

16. Чужиков В. Чеська модель регіонального розвитку / В. Чужиков // Економіка України. – 2004. – № 7. – С. 72–78.

17. Офіційний портал Черкаської міської ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.cherkasy.ua/ua>

REFERENCES

- Biiakov, O. A. "Ekonomicheskoe prostranstvo: sovokupnost, funktsii, svoystva" [Economic Space: a set of functions, properties]. <http://cyberleninka.ru/article/n/ekonomicheskoe-prostranstvo-suschnost-funktsii-svoystva>
- Bibik, N. V. "Modeli rehionalnogo rozvytku: teoretichni aspekty i osoblyvosti vykorystannia" [Models of regional development: theoretical aspects and features of Use]. <http://www.statonline.org.ua/ekonom/60/7981-modeli-regionalnogo-rozvitku-teoretichni-aspekti-j-osoblivosti-vikoristannya.html>
- Chuzhikov, V. "Cheska model rehionalnogo rozvytku" [Czech model of regional development]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 7 (2004): 72-78.
- Doliarovskiy, V. A. "Zarubezhnyy opyt kompleksnogo razvitiia regionov" [Foreign experience of integrated regional development]. *Regionologiya*, no. 26-34 (2004).
- Granberg, A. G. *Osnovy regionalnoy ekonomiki* [Fundamentals of the regional economy]. Moscow: GU VShE, 2000.
- Gataullin, R. F., Karimov, A. G., and Komarov, A. G. "Ekonomicheskoe prostranstvo: sodержanie, edinstvo i razvitiie" [Economic Space: content, unity and development]. <http://cyberleninka.ru/article/n/ekonomicheskoe-prostranstvo-soderzhanie-edinstvo-i-razryvy>
- Kurmaiev, P. Yu. *Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm rehulivannia rozvytku rehioniv* [Organizational-economic mechanism of regulation of development of regions]. Uman: PP Zhovtyi, 2010.
- Kant, I. "Kritika chistogo razuma" [Critique of Pure Reason]. http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/kant_chr/
- Mykhailichenko, A. O. "Sotsialno-ekonomichnyi rozvytok rehionu ta ioho resursne zabezpechennia (na materialakh Chernihivskoi oblasti)" [Socio-economic development of the region and its resources for (on materials Chernihiv region)]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk*, 2006.
- Nekrasov, N. N. *Regionalnaia ekonomika* [Regional economy]. Moscow: Ekonomika, 1978.
- Novikova, O. F. et al. *Stalyi rozvytok promyslovoho rehionu: sotsialni aspekty* [Sustainable development of industrial region: social aspects]. Donetsk, 2012.
- Oftsiniy portal Cherkaskoi miskoi rady. <http://www.rada.cherkasy.ua/ua>
- Rehiony Ukrainy: problemy ta priorytety sotsialno-ekonomichnogo rozvytku* [Regions of Ukraine: problems and priorities of socio-economic development]. Kyiv: Znannia Ukrainy, 2005.
- Stukalo, N. V. *Hlobalizatsiia ta rozvytok finansovoi systemy Ukrainy* [Globalization and the development of Ukraine's financial system]. Dnipropetrovsk: Innovatsiia, 2006.
- Trofymova, V. V. "Kontseptsiiia staloho rozvytku iak osnova postindustrialnykh modelei rozvytku" [The concept of sustainable development as the basis of post-industrial development models]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 8 (2010): 33-37.
- Transformatsiini protsesy ekonomiky Ukrainy v rehionalnomu vymiri* [The transformation processes of Ukraine's economy in a regional context]. Chernivtsi: Knyha-XX, 2004.
- Tomariieva-Patlakhova, V. V. "Modeli rehionalnogo rozvytku v konteksti ekonomichnykh reform" [Models of regional development in the context of economic reforms]. *Derzhava ta rehiony. Seriiia «Ekonomika ta pidpriemnytstvo»*, no. 1 (70) (2013): 76-80.

АНАЛІЗ ПІДХОДІВ У ДОСЛІДЖЕННІ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ

© 2015 ЗАГОРОДНЯ А. А.

УДК 377.1(012):330

Загородня А. А. Аналіз підходів у дослідженні тенденцій розвитку професійної економічної освіти

Метою статті є аналіз підходів у дослідженні тенденцій розвитку професійної економічної освіти. Автор зазначає, що в умовах стрімкого розвитку економіки, швидких темпів глобалізації та інноваційних змін кожне суспільство прагне забезпечити свою конкурентоспроможність на світовому ринку інтелектуальних ресурсів. Тому реформування освіти з метою забезпечення якості освітніх послуг у сучасних умовах швидкоплинних євроінтеграційних процесів стає пріоритетом освітньої політики більшості країн світу. Серед проаналізованих підходів виокремлено такі: цілісний, синергетичний, культурологічний, акмеологічний та діяльнісний. Підкреслено, що економічна освіта – це вироблення в студентів чіткої уяви про наукові закономірності розвитку економіки, особливості ринкових відносин; цілеспрямоване, систематичне формування в майбутніх фахівців економічних знань, високої організованості та творчої ініціативи; підготовка до високопрофесійної праці; вмілого, дбайливого ставлення до природи; вироблення звички практично використовувати економічні знання в реальному житті.

Ключові слова: економіка, економічна освіта, професійна освіта.

Бібл.: 14.

Загородня Алла Анатоліївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри суспільних та педагогічних дисциплін, Український державний університет фінансів та міжнародної торгівлі (вул. Чигоріна, 57, Київ, 01601, Україна)

E-mail: z_alla@i.ua

УДК 377.1(012):330

UDC 377.1(012):330

Загородня А. А. Анализ подходов в исследовании тенденций развития профессионального экономического образования

Целью статьи является анализ подходов в исследовании тенденций развития профессионального экономического образования. Автор отмечает, что в условиях стремительного развития экономики, быстрых темпов глобализации и инновационных изменений каждое общество стремится обеспечить свою конкурентоспособность на мировом рынке интеллектуальных ресурсов. Поэтому реформирование образования с целью обеспечения качества образовательных услуг в современных, быстро меняющихся, условиях евроинтеграционных процессов становится приоритетом образовательной политики большинства стран мира. Среди проанализированных подходов выделены следующие: целостный, синергетический, культурологический, акмеологический и деятельностный. Подчеркнуто, что экономическое образование – это выработка у студентов четкого представления о научных закономерностях развития экономики, особенности рыночных отношений; целенаправленное, систематическое формирование у будущих специалистов экономических знаний, высокой организованности и творческой инициативы; подготовка к высокопрофессиональной работе; умелого, бережного отношения к природе; выработка привычки практически использовать экономические знания в реальной жизни.

Ключевые слова: экономика, экономическое образование, профессиональное образование.

Библ.: 14.

Загородня Алла Анатольевна – кандидат педагогических наук, доцент кафедры общественных и педагогических дисциплин, Украинский государственный университет финансов и международной торговли (ул. Чигорина, 57, Киев, 01601, Украина)

E-mail: z_alla@i.ua

Zagorodnia A. A. Analyzing the Approaches in Researching Development Trends of Professional Economic Education

The article is aimed at analyzing the approaches in researching development trends of professional economic education. The author specifies that under circumstances of the rampant development of economy, the rapid pace of both globalization and innovation changes, every society strives to ensure its own competitiveness in the world market of intellectual resources. Therefore, reforming education to ensure the quality of educational services in the contemporary, rapidly changing conditions of the European integration processes, becomes a priority in educational policies for most countries in the world. Among the analyzed approaches the following ones have been highlighted: holistic, synergistic, cultural, achmeological, and activity approach. It is emphasized that economic education is the elaboration in the students of clarity about scientific patterns of the development of economy, specifics of the market relations; purposeful, systematic formation of high discipline and creative initiatives in the future specialists of economic knowledge; preparation for professional work; a skillful, careful attitude to nature; developing habits of practical use of the acquired economic knowledge in real life.

Keywords: economy, economic education, professional education.

Bibl.: 14.

Zagorodnia Alla A. – Candidate of Sciences (Pedagogy), Associate Professor of the Department of Social and Pedagogical Disciplines, Ukrainian State University of Finance and International Trade (vul. Chygorina, 57, Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: z_alla@i.ua

В умовах стрімкого розвитку економіки, швидких темпів глобалізації та інноваційних змін кожне суспільство прагне забезпечити свою конкурентоспроможність на світовому ринку інтелектуальних ресурсів. Тому реформування освіти з метою забезпечення якості освітніх послуг у сучасних умовах швидкоплинних євроінтеграційних процесів стає пріоритетом освітньої політики більшості країн світу.

Економічна освіта – особливий різновид освіти, змістовий та процесуальний компоненти якої значною мірою впливають на формування як професійних, так і

особистісних критеріїв індивідуального розвитку, професійне становлення компетентного фахівця, який впливатиме на розвиток та протікання різних економічних процесів, що зможуть визначити благоустрій суспільства загалом та кожної особистості зокрема.

Економічна освіта – це вироблення у студентів чіткої уяви про наукові закономірності розвитку економіки, особливості ринкових відносин; цілеспрямоване, систематичне формування у майбутніх фахівців економічних знань, високої організованості та творчої ініціативи; підготовка до високопрофесійної праці, вмілого

дбайливого ставлення до природи; вироблення звички практично використовувати економічні знання в реальному житті.

Дослідження тенденцій розвитку професійної економічної освіти ґрунтується на засадах низки наукових підходів, зокрема:

- ✦ *порівняльного*, представленому в наукових працях провідних учених педагогічної науки (Є. І. Бражник, Б. А. Вульфсон, З. О. Малькова, О. В. Матвієнко, А. А. Сбруєва);
- ✦ *системного* (І. В. Блауберг, С. У. Гончаренко, М. С. Каган, Ф. Ф. Корольов, В. П. Кузьмін, Н. М. Островерхова, С. О. Сисоєва, О. М. Семєнов, М. І. Сетров, А. І. Уємов, Е. Г. Юдін);
- ✦ *цілісного* (Н. Т. Абрамова, В. Г. Афанасьєв, І. В. Блауберг, І. А. Зязюн, Т. А. Ільїна, В. І. Лозова);
- ✦ *синергетичного* (В. В. Ільїн, В. Г. Кремень, С. О. Сисоєва, О. В. Чалий);
- ✦ *культурологічного* (О. Б. Голік, В. А. Гриньова, В. А. Сластьонін, О. М. Олексюк, О. В. Сухомлинська);
- ✦ *акмеологічного* (А. М. Лебедик, В. В. Радул, С. С. Пальчевський);
- ✦ *діяльнісного* (М. В. Васильєва, В. І. Лозова, О. В. Сухомлинська).

Проаналізуємо деякі з цих підходів.

Головною особливістю цілісного підходу є «...аналіз цілісності досліджуваного і проєктивного феномена якості особистості, особистості в цілому, педагогічного процесу, його фрагмента, шляхів забезпечення і підвищення його цілісності, що забезпечується у випадку, якщо методологію цілісного підходу реалізувати в процесі здійснення віх інших підходів» [2, с. 22].

Цілісний підхід у дослідженні обраної проблеми реалізовано для вивчення професійної підготовки фахівців економічної галузі у вищих навчальних закладах як об'єкта дослідження з позиції складного цілого, а не ізольовано від інших, пов'язаних з ним об'єктів; визначення головних елементів професійної підготовки як цілісної системи, специфіки цих елементів, їх особливостей; установлення взаємозалежності елементів, внутрішніх зв'язків, які виконують різні функції та відображають різні форми взаємозалежності; вивчення суттєвих зв'язків, які впливають на явище та розвиток освітнього процесу; виявлення тих елементів, які дозволяють впливати на цілісну систему.

Як зазначає С. У. Гончаренко, поняття цілісності характеризує явища, процеси, системи з точки зору наявності в них основних компонентів, які забезпечують в єдності та взаємозв'язку повне функціонування. Педагогічна система як цілісність являє собою організовану сукупність цілей, змісту, умов, форм, методів, які на правляють і перетворюють... життя [3, с. 492].

Синергетичний підхід розглядається як метод дослідження складних економічних систем. У педагогічній науці поняття синергетичного підходу розглядається в межах системних педагогічних досліджень щодо вдо-

сконалення та підвищення рівня якості підготовки фахівців економічного профілю.

Синергетика – міждисциплінарний напрямок досліджень складно організованих еволюційних систем. Синергетика ставить метою пізнання загальних принципів самоорганізації систем різної природи – від фізичних до соціальних, аби лише вони мали такі властивості, як відкритість, нелінійність, невідновлюваність, здатність підсилювати випадкові флуктуації [3, с. 420].

Синергетичний підхід дає змогу «розглянути сучасну сферу освіти як взаємодію складних підсистем, здатних до самоорганізації, саморозвитку й самоуправління, а також і як засіб, що забезпечує інтеграцію різних способів пізнання людиною навколишнього світу, підвищує її творчий потенціал для вільних і осмислених дій, відкритого сприйняття та цілісного усвідомлення світу» (В. О. Огнев'юк). Сутність підходу до розуміння розвитку освітньої системи, зокрема і системи економічної освіти, полягає в тому, що «початком є не сама система освіти як цілісність в її статичному стані, а людина з її неповторністю як постійне джерело стихійності, неупорядкованості (хаосу) і водночас розвитку» (С. О. Сисоєва).

Як зазначено в енциклопедії освіти: «... на засадах синергетичної парадигми можна оптимізувати й вирішення головного завдання сучасної освіти, тобто формування особистості, яка змогла б краще поєднувати індивідуальні інтереси з усіма більш загальними суспільними інтересами. Саме на засадах синергетичної парадигми можна оптимізувати і діалог культур, і відповідний йому діалог освітніх систем, який, по-перше, може подолати основний недолік сучасного людства, тобто «перетворення чужого на вороже», по-друге, вирішити складну проблему про те, що є позитивним у даній культурі, а тому може увійти як унікальний внесок у розвиток сучасного суспільства» [1, с. 813].

Дослідження тенденцій розвитку професійної економічної підготовки з урахуванням вимог синергетичного підходу потребує усвідомлення того, що переважна кількість систем, що функціонують, належать саме до систем відкритого типу.

Дослідження системи освіти з урахуванням вимог культурологічного підходу представлені у працях таких науковців: Ж. Монне, О. М. Олексюк, В. А. Сластьонін, О. В. Сухомлинська. Методологія культурологічного підходу, як зазначає І. А. Зязюн, «особливо цінна тим, що визначаються основні регулятиви побудови змісту освіти, у тому числі й вимоги представленості, відображення в ній основних досягнень людського розуму та людської діяльності, всього багатства людських культур, їх взаємозв'язку і взаємодії. Ці уявлення повинні бути не фрагментарними, а системними, повними, необхідними і достатніми для успішного входження суб'єкта освіти у світ культури в усіх її виявах – науковій сфері, суспільному виробництві, повсякденному побуті, саморозвитку тощо, його опанування і, по можливості, розвитку. Тобто необхідний передусім такий регулятив, як цілісність при реалізації культурологічного підходу» [2, с. 21].

Латинський термін «культура» означає вирощування, удосконалення будь-чого. Відповідно це можна

застосовувати і до людини – її зростання, удосконалення, формування її образу [8, с. 266]. Спираючись на це визначення, можна стверджувати, що культура є передумовою та результатом освіченості людини.

О. В. Олійник культурологічний підхід розглядає в контексті загальнофілософського розуміння культури, аналізуючи педагогічні факти та явища з урахуванням соціальних і культурних процесів минулого, сучасного та майбутнього як «сукупність теоретико-методологічних положень і організаційно-педагогічних заходів, спрямованих на створення умов для засвоєння та трансляції педагогічних цінностей і технологій, що забезпечують творчу самореалізацію особистості вчителя у професійній діяльності» [4, с. 39].

Культурологічний підхід, як напрям дослідження економічної освіти, спирається на засвоєння студентами універсальних елементів культури і фундаментальних цінностей минулих поколінь засобами систематичного і поглибленого вивчення надбань мислителів. Навчання найчастіше відбувалося латинською чи грецькою мовами, що характерно для перших університетів. Культурологічний підхід, який пов'язує з формуванням культурно-ціннісної парадигми, передбачає різнобічне пізнання студентською молоддю навколишнього світу. Випускники університетів отримували вище звання освіченої людини – філософа чи богослова. Така стратегія освіти з давніх часів традиційно залежить від феномена класичної освіти [7, с. 65].

На думку С. О. Сисоевої, культурологічний підхід дедалі більше застосовується за вирішення таких важливих теоретичних і практичних проблем освіти, як концепції змісту освіти, формування нормативних матеріалів щодо модернізації освіти, зокрема шкільних стандартів і стандартів педагогічної освіти. У контексті культурологічного підходу освіта розглядається як соціокультурна система, яка забезпечує культурне наслідування (трансляцію культурних норм, цінностей, ідей); розвиток людської індивідуальності, підготовку людини до успішного існування в соціумі, власній культурі, полікультурному середовищі тощо. Культурологічна освітня парадигма набуває важливого значення для виховання в підростаючого покоління толерантної поведінки в полікультурному та міжкультурному середовищі, поваги до інших [14, с. 13].

Культурологічний підхід у дослідженні професійної підготовки фахівців економічної галузі використано для аналізу проблеми розвитку економічної освіти з точки зору консолідації та збагачення європейської ідентичності з урахуванням культурної та мовної різноманітності держав і збереженням їх освітніх особливостей та традицій; визначення перспективних цілей освітніх систем, враховуючи національне різноманіття культур. Зважаючи на те, що різноманітність традицій, особливостей кожної країни відображається у сфері освіти, у культурологічному контексті економічна освіта розглядається як така, що стимулює розвиток національних культур кожної держави та європейської культури в цілому.

Для розуміння сутності проблеми професійної підготовки фахівців економічної галузі важливе значення

має діяльнісний підхід, який зумовлює засвоєння змісту економічної освіти завдяки поетапному входженню майбутніх фахівців у контекст реальної практичної діяльності. Будь-яка діяльність обов'язково передбачає наявність мети, усвідомленість, мотивованість. Діяльнісне ставлення особистості до виконання своїх посадових інструкцій та обов'язків виявляється в її творчості та волевих зусиллях, спілкуванні, визначає готовність до значних перетворень матеріального і духовного середовища.

В основі діяльнісного підходу лежить діяльнісний принцип в освіті, який передбачає вивчення та організацію педагогічного процесу як спільну діяльність педагога та студентів, їх взаємодії та співробітництва в навчанні. Діяльнісний підхід ґрунтується на теоретичному положенні про те, що характер діяльності, до виконання якої залучений суб'єкт, формує в нього ті якості, що необхідні для виконання саме цієї діяльності. У даному контексті діяльність виступає засобом формування необхідних якостей особистості, що створює можливість через діяльність не тільки реалізувати, але й розвивати здібності та особистісні якості.

Реалізація ідей діяльнісного підходу забезпечує створення необхідних умов поетапного залучення майбутніх фахівців економічного профілю в реальну практичну діяльність і завдяки інтерактивній освітній технології ефективного досягнення інтегрального результату – формування базової професійної компетентності.

Зогляду на положення діяльнісного підходу інтерпретація категорії «професійна компетентність» визначається змістом поняття «компетентність» і характеристиками професійної діяльності як певного виду діяльності фахівця економічної галузі. Це дозволяє розглядати професійну компетентність як важливу складову професіоналізму фахівця економічного напрямку.

М. П. Васильєва розглядає діяльнісний підхід у контексті особистісно орієнтованого, що дозволяє діалектично поєднати завдання деонтологічної підготовки фахівця з особистим досвідом діяльності, зважити на пріоритетність їхньої індивідуально значущої сфери, забезпечити суб'єктивну позицію їхнього розвитку через усвідомлення себе як особистості, виявлення і розкриття своїх особистісних можливостей з метою формування деонтологічної компетентності в процесі організації відповідної діяльності [5, с. 4].

Вважаємо, що організація освітнього процесу у вищих економічних навчальних закладах на основі діяльнісного підходу дасть змогу майбутнім фахівцям виявити власні здібності, реалізувати творчі можливості, повноцінно сформуватися як фахівець.

Акмеологічний підхід, як один із напрямів дослідження професійної підготовки фахівців різних галузей, забезпечує розуміння професійної підготовки як інваріантного етапу неперервної освіти фахівця економічної галузі, становлення його базової професійної майстерності й суб'єктності.

Акмеологія (у перекладі з грецької «*акме*» – вершина, вища ступінь; «*logos*» – слово, поняття, думка, вчення) – міждисциплінарна галузь наукових знань, яка вивчає закономірності розвитку людини в період зрі-

лості (від 30 до 50 років), а також проблеми створення передумов досягнення професійного та життєвого успіху, які повинні бути закладені ще задовго до досягнення періоду дорослості. Це дозволить максимально продуктивно сприяти найбільш повній реалізації здібностей людини. Як підхід дослідження економічної освіти через акмеологічну теорію визначається через сукупність наукових підходів про способи досягнення вершини професійної майстерності фахівця економічного профілю [6, с. 14–15].

Уперше термін «акмеологія» увів у науковий обіг М. Рибніков 1928 року для позначення вікової психології зрілості чи дорослості [9, с. 18].

Акме – соматичний, фізіологічний, психічний і соціальний стан особистості, який характеризується зрілістю її розвитку, досягненням найвищих і найкращих показників у її діяльності і творчості [10, с. 313].

Акмеологія як наука вивчає феноменологію, закономірності та механізми розвитку людини на етапі її духовної та соціально-професійної зрілості за досягнення найвищого рівня розвитку. У педагогічній науці акмеологія розглядається як наука про вершину професійної майстерності, яка: інтегрує всю систему психолого-педагогічних знань [6, с. 129]; досліджує закономірності сакралізації зрілої особистості в процесі творчої діяльності на шляху до вищих досягнень (вершин); вирізняє чинники, що визначають кількісні та якісні характеристики «акме» особистості-професіонала; обґрунтовує закономірності навчання вершинам життєвої і професійної діяльності; доводить закономірності самостверджувальної, самокорекційної та саморефлексуючої діяльності особистості під впливом нових традицій, що пов'язані як з об'єктивними (розвиток професії в суспільстві, культурі, науці), так і суб'єктивними (інтереси, потреби, установки особистості) чинниками; вивчає самоосвіту, саморегуляцію і самоконтроль особистості [9, с. 18–19].

Акмеологія – наука про людину, об'єктом якої є професійна діяльність. Предметом акмеології є об'єктивні та суб'єктивні чинники, які сприяють і перешкоджають досягненню вершин професіоналізму, творчого довголіття, а також закономірності в організації навчання професіоналізму майбутніх фахівців, удосконалення і коригування діяльності [10, с. 313].

В. В. Радул, досліджуючи проблеми соціальної зрілості особистості, зазначає, що «зрілість – це акмеологічна категорія..., що виявляється у формі локальних видів зрілості людини як індивіда, особистості, суб'єкта діяльності, а також у формі глобальної зрілості, тобто інтегрального критерію досягнення певної стадії дорослості людини». Науковець стверджує, що акмеологія ґрунтується на понятті активного соціально зумовленого характеру становлення особистості, але водночас передбачає активну позицію самої особистості у виборі видів діяльності, які вона виконує [11, с. 18].

Акмеологічні інваріанти професіоналізму – основні якості й уміння професіонала, а також необхідні умови, що забезпечують високу стабільність і ефективність діяльності, незалежно від її змісту і специфіки [10, с. 313].

Як зазначає Л. М. Лебедик, згідно із засадами акмеології вершин професіоналізму людина досягає сама. У дослідженнях зазначається, що основою професійної зрілості фахівця є його самоактуалізація, яка передбачає, що зрілість і майстерність визначають активність його самого як індивіда, особистості і суб'єкта діяльності у процесі підготовки і в результаті реалізації соціально-педагогічних вимог до його праці. Соціальними чинниками професійної зрілості є освітні умови підготовки фахівців, які сприяють чи перешкоджають цьому процесу [12, с. 74].

Акмеологія як наука охоплює нові можливості розгляду професійного становлення фахівця під кутом оволодіння ним «акме» – умов досягнення дедалі вищих ступенів розвитку. Використання понятійного апарату акмеології, її теоретичних засад, на думку С. С. Пальчевського, можливе у двох аспектах, один із яких – професійна компетентність як етап професійного ставлення фахівця [13].

Отже, ідеї, закони, принципи акмеології використовуються у виокремленні динаміки поліпшення професійної освіти фахівців економічного профілю, виявленні рівнів, етапів розвитку професійної компетентності кожного фахівця.

Спираючись на різні напрями дослідження професійної підготовки фахівців економічної галузі – цілісний, синергетичний, культурологічний, діяльнісний, акмеологічний – можемо стверджувати, що кожен із зазначених напрямів передбачає дослідження феномена професійної підготовки фахівців економічної галузі в умовах вищого навчального закладу економічного профілю як в окремому контексті, так і цілісному сприйнятті сформованості особистості фахівця. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
2. Зязюн І. А. Педагогічне наукове дослідження у контексті цілісного підходу / І. А. Зязюн // Порівняльна професійна педагогіка. – 2011. – № 1. – С. 19–30.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник / С. У. Гончаренко. – Вид. 2-е, доп. і випр. – Рівне: Волинські обереги, 2011. – 552 с.
4. Олійник О. В. Культурологічний підхід як наукова основа розвитку теорії та практики педагогічної освіти / О. В. Олійник // Наукові праці. – 2010. – Том 50. – Вип. 37. – С. 39–42.
5. Васильєва М. П. Теоретичні основи деонтологічної підготовки педагога: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / М. П. Васильєва; Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди. – Харків, 2004. – 38 с.
6. Педагогический словарь: [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений] / Под ред. В. И. Загвязинского, А. Ф. Закировой. – М.: Издательский центр «Академия», 2008. – 352 с.
7. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи: [навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів] / Т. І. Туркот. – К.: Кондор, 2011. – 628 с.
8. Реан А. А. Психология и педагогика: учебное пособие / А. А. Реан, Н. В. Бордовская, С. И. Разум; под общ. ред. проф. А. А. Реана. – СПб.: Питер, 2008. – 432 с.

9. Иванов Д. А. Компетентности и компетентностный подход в современном образовании / Д. А. Иванов. – М.: Чистые пруды, 2007. – 32 с.

10. Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи : підручник / Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. – К.: Каравела, 2008. – 352 с.

11. Радул В. В. Соціальна зрілість як вершина акмеологічного розвитку особистості / В. В. Радул // Рідна школа. – 2011. – № 3. – С. 15–20.

12. Лебедик Л. В. Педагогічна підготовка магістрів у вищих економічних навчальних закладах: монографія / Л. В. Лебедик. – Полтава: РВВ ПУЕТ, 2011. – 165 с.

13. Пальчевський С. С. Акмеологія: навч. посібник для студ. вищих навч. закладів / С. С. Пальчевський. – К.: Кондор, 2008. – 398 с.

14. Сисоєва С. О. Розвиток освіти в умовах полікультурного глобалізованого світу / С. О. Сисоєва // Проблема полікультурності у неперервній професійній освіті: наукове видання / За ред. член-кор. НАПН України К. В. Балабанова, С. О. Сисоєвої, проф. І. В. Соколової. – Маріуполь: Ноулідж, 2001. – С. 11–18.

REFERENCES

Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of Education]. Kyiv: Yurinkom Inter, 2008.

Honcharenko, S. U. *Ukrainskyi pedahohichnyi entsyklopedychnyi slovnyk* [Ukrainian Pedagogical Encyclopedic Dictionary]. Rivne: Volynski oberehy, 2011.

Ivanov, D. A. *Kompetentnosti i kompetentnostnyy podkhod v sovremennom obrazovanii* [Competence and competence-based approach in modern education]. Moscow: Chistye prudy, 2007.

Lebedyk, L. V. *Pedahohichna pidhotovka mahistriv u vyshchykh ekonomichnykh navchalnykh zakladakh* [Master Teacher training in higher economic education]. Poltava: RVV PUET, 2011.

Oliinyk, O. V. "Kulturolohichni pidkhid yak naukova osnova rozvytku teorii ta praktyky pedahohichnoi osvity" [Culturological approach as a scientific basis for the theory and practice of teacher education]. *Naukovi pratsi*, vol. 50, no. 37 (2010): 39-42.

Pedagogicheskii slovar [Teaching vocabulary]. Moscow: Akademiia, 2008.

Podoliak, L. H., and Yurchenko, V. I. *Psykhologhiia vyshchoi shkoly* [Psychology of high school]. Kyiv: Karavela, 2008.

Palchevskyi, S. S. *Akmeolohiia* [Acmeology]. Kyiv: Kondor, 2008.

Radul, V. V. "Sotsialna zrilist yak vershyna akmeolohichnoho rozvytku osobystosti" [Social maturity as the top acmeological personal development]. *Ridna shkola*, no. 3 (2011): 15-20.

Rean, A. A., Bordovskaia, N. V., and Razum, S. I. *Psikhologhiia i pedagogika* [Psychology and pedagogy]. St. Petersburg: Piter, 2008.

Sysoieva, S. O. "Rozvytok osvity v umovakh polikulturnoho hlobalizovanoho svitu" [The development of education in the multicultural globalized world]. In *Problema polikulturnosti u neperervnii profesiinii osviti*, 11-18. Mariupol: Noulidzh, 2001.

Turkot, T. I. *Pedahohika vyshchoi shkoly* [Pedagogy of high school]. Kyiv: Kondor, 2011.

Vasylieva, M. P. "Teoretychni osnovy deontolohichnoi pidhotovky pedahoha" [The theoretical basis deontological training teacher]. *Avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk*: 13.00.04, 2004.

Ziazun, I. A. "Pedahohichne naukovе doslidzhennia u konteksti tsilisnogo pidkhodu" [Pedagogical scientific research in the context of a holistic approach]. *Porivnialna profesiina pedahohika*, no. 1 (2011): 19-30.

МОДЕЛЮВАННЯ СТАБІЛЬНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ПОПИТУ ТА ПРОПОЗИЦІЇ НА РИНКУ РОБОЧОЇ СИЛИ В УКРАЇНІ

© 2015 БАБИНЮК О. І.

УДК 331.5.024.54:314.135

Бабинюк О. І. Моделювання стабільного функціонування механізму попиту та пропозиції на ринку робочої сили в Україні

Мета статті полягає в дослідженні ринку робочої сили та визначенні умов стабільного функціонування механізму попиту та пропозиції. Для дослідження побудована модель з використанням математичного апарату різницевого рівняння із марковськими коефіцієнтами. За допомогою методу моментних рівнянь визначено умови стійкості в середньому ймовірнісних характеристик, що описують ринок праці. Проаналізовано модель структурних перетворень на ринку праці, засновану на методі загальної ентропії. Дано порівняльну характеристику результатів для методу загальної ентропії та методу моментних рівнянь, що запропонований у статті. Отримано, що умови стійкості системи та умови стаціонарних станів при дослідженні вищезгаданими методами співпадають, але метод, запропонований у роботі, є більш зручним і дозволяє враховувати вплив випадкових факторів на систему, що знаходиться у стані невизначеності. Установлено, що стабільний режим функціонування ринку праці спостерігається при врівноваженні попиту і пропозиції робочої сили. Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є застосування методу моментних рівнянь для дослідження багатогалузевих економічних моделей ринку праці, що потребує потужних математичних розрахунків.

Ключові слова: ринок робочої сили, різницеві рівняння з марковськими коефіцієнтами, метод моментних рівнянь, метод загальної ентропії, умови стійкості в середньому системі.

Рис.: 11. Табл.: 6. Формул.: 27. Бібл.: 11.

Бабинюк Олександра Іванівна – асистент, кафедра комп'ютерної математики та інформаційної безпеки, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03680, Україна)

E-mail: a.babynuk@gmail.com

УДК 331.5.024.54:314.135

UDC 331.5.024.54:314.135

Бабинюк А. И. Моделирование стабильного функционирования механизма спроса и предложения на рынке рабочей силы в Украине

Цель статьи заключается в исследовании рынка рабочей силы и определении условий устойчивого функционирования механизма спроса и предложения. Для исследования построена модель с использованием математического аппарата разностных уравнений с марковскими коэффициентами. С помощью метода моментных уравнений определены условия устойчивости в среднем вероятностных характеристик, описывающих рынок труда. Проанализирована модель структурных преобразований на рынке труда, основанная на методе общей энтропии. Дана сравнительная характеристика результатов для метода общей энтропии и метода моментных уравнений, предложенного в статье. Получено, что условия устойчивости системы и условия стационарных состояний при исследовании вышеупомянутыми методами совпадают, но метод, предложенный в работе, является более удобным и позволяет учитывать влияние случайных факторов на систему, находящуюся в состоянии неопределенности. Установлено, что стационарный режим функционирования рынка труда наблюдается при уравновешенном спросе и предложении рабочей силы. Перспективами дальнейших исследований в данном направлении является применение метода моментных уравнений для исследования многоотраслевых экономических моделей рынка труда, что требует серьезных математических расчетов.

Ключевые слова: рынок рабочей силы, разностные уравнения с марковскими коэффициентами, метод моментных уравнений, метод общей энтропии, условия устойчивости в среднем системы.

Рис.: 11. Табл.: 6. Формул.: 27. Библ.: 11.

Бабинюк Александра Ивановна – ассистент, кафедра компьютерной математики и информационной безопасности, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03680, Украина)

E-mail: a.babynuk@gmail.com

Babyniuk O. I. Simulation of Stable Functioning of the Mechanism of Supply and Demand in the Labor Market in Ukraine

The article is aimed at studying the labor market and the conditions for stable function of the mechanism of supply and demand. A model that has been built for the study purposes uses the mathematical tools of difference equations with Markov coefficients. Using the method of moments equations, stability conditions have been determined in the average of probabilistic characteristics that describe the labor market. A model of structural transformation in the labor market, based on the method of total entropy, has been analyzed. A comparative characterization of results has been accomplished for both the method of total entropy method and the method of moments equations, proposed in the article. It is obtained that the conditions of system stability and the conditions of stationary states in the study of the above methods are the same, but the method proposed in the publication is more convenient and allows to take into account the influence of random factors on the system in a state of uncertainty. It has been determined that stationary mode of functioning of labor market is observed with balanced supply and demand of labor. Prospects for further research in this area is application of the method of moments equations for the study of multidisciplinary economic models of labor market that requires serious mathematical calculations.

Keywords: labor market, differential equation with Markov coefficients, method of moments equations, method of total entropy, stability conditions in the system's average.

Fig.: 11. Tabl.: 6. Formulae: 27. Bibl.: 11.

Babyniuk Oleksandra I. – Assistant, Department of Mathematics, Computer and Information Security, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: a.babynuk@gmail.com

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ

ЕКОНОМІКА

Ринок робочої сили – система економічних відносин з приводу купівлі-продажу такого специфічного товару, як робоча сила, – важлива сфера економічної та соціально-політичного життя суспільства.

Як і будь-який товарний ринок, ринок праці заснований на попиті та пропозиції. Попит у даному випадку виступає у формі потреби на заняття вільних робочих

місць і виконання робіт, а пропозиція – у наявності незайнятої (потенційної) робочої сили або бажання змінити місце роботи.

З боку попиту головним чинником, що впливає на динаміку зайнятості, є стан економічної кон'юнктури, фаза економічного циклу. Крім цього, серйозний вплив на потребу в робочій силі надає науково-технічний про-

грес. На *попит і пропозицію* робочої сили впливає ряд факторів: демографічні, міграційні, що характеризують економічну активність різних груп населення – на пропозицію робочої сили, а стан економіки – на попит.

Проблеми ринку праці передусім пов'язані з високим рівнем безробіття (ідеальним вважається рівень безробіття не більше 5%), яке виникає через розбалансування ринку: є велика кількість вакансій, що пропонуються різними компаніями, і є величезна армія безробітних, вміня, професійна освіта та досвід яких не дозволяє їм скористатися цими вакансіями. Відсутні можливості забезпечення доступним житлом, що знижує мобільність гарних спеціалістів в інші регіони країни. Рівень продуктивності праці досить низький, порівнюючи з іншими країнами. Монополізована економіка, що дозволяє працевлагодотворити свої умови праці.

Проєктні технології, реалізовані в інноваційному середовищі, орієнтовані на мережеву структуру ринку робочої сили. Взаємодія працівника і роботодавця характеризують окремі аспекти розвитку професійної діяльності, які підтримуються інформаційною інфраструктурою і виробничими центрами корпоративних систем. Проектноорієнтована діяльність на ринку робочої сили являє собою комплекс взаємопов'язаних інституційних і доцільних заходів найму, технологій управління знаннями, соціальними цінностями кваліфікованих працівників з урахуванням використання принципів інвестиційного проектування.

Предметом дослідження в даній роботі є теоретичні методичні проблеми математичного моделювання процесів, що відбуваються на ринку праці, а також методи аналізу і керування процесами відтворення робочої сили як важливої складової ринку праці.

Проблемам стійкості та стабільності процесів відтворення робочої сили присвятили свої дослідження вчені Ж. Сей, А. Сміт, Т. Мальтус, Д. Рікардо, У. Петті, Т. Шульц, Г. Беккер, М. Блауг, П. Самуельсон, Ф. Кене, Р. Оуен, К. Сен-Сімон, Д. Міль, К. Маркс, А. М. Колот, А. В. Коротаєв, В. Б. Колмановський, В. В. Лебедев, В. М. Петюх, З. П. Бараник, Е. М. Лібанова, А. М. Васильєв, І. А. Джалладова, І. Г. Лук'яненко та інші.

Для опису змін на ринку праці використовують системи диференціальних рівнянь. У роботі [1] було запропоновано модель, що дає можливість показати поточний рівень зайнятості та спрогнозувати очікуваний рівень зайнятості. Зроблено висновок про те, що спостерігається тенденція руху робочої сили до визначеного рівня, також чітко видно, що модель самоорганізації дуже швидко реагує на бездієвість держави та наближує рівень зайнятості до природного, який має місце в теорії синергетичного підходу до визначення розвитку ринку праці. Проблеми стійкості ринку праці розглядалися в праці [2], де для опису динаміки змін на ринку праці використовується економічна модель самоорганізації, запропоновані диференціальні рівняння та проаналізовані основні властивості його розв'язку. Надалі модель аналізується на стійкість. У роботі [3] за допомогою цієї моделі побудовано системи диференціальних рівнянь

і узагальнено результати для двох галузей. Визначено умови стаціонарних станів системи.

У роботі [4] було запропоновано методику означення стійкості аграрного ринку праці за допомогою побудови аналітичної динамічної моделі. Отримано математичну модель прогнозування зайнятості сільського населення, доведено її стійкість, що вказує на те, що ринок праці буде знаходитися в рівновазі. З економічної точки зору це означає, що відносно малі відхилення від рівня безробіття на кінець періоду, що розглядається, та незначний перерозподіл структури зайнятості сільських мешканців у наступному періоді не призведуть до значного збільшення темпів зростання безробіття.

У роботі [5] було побудовано модель для оцінки періодів коливань чисельності працівників з урахуванням при формуванні ринку праці такого фактора, як демографічна інерція. Отримано, що тривале зниження рівня безробіття обумовлено скороченням частки молодого населення. Сьогоднішнє зростання рівня безробіття також пов'язано з вичерпанням ефекту зміни структури населення. Тому для регулювання рівня безробіття потрібно змінити структуру зайнятості. Таким чином, демографічні процеси мають значну інерцію і проявляються не відразу, що обумовило в наших роботах [9, 10] використовувати для моделювання апарат диференціальних рівнянь із запізнюючим аргументом.

Автор роботи [6] проаналізував динаміку рівня безробіття в Україні. На основі статистичних даних розраховано параметри моделі, яка описує зміни цього рівня. Запропоновано довгостроковий прогноз на перспективу. Обґрунтовано, що між коефіцієнтами обороту робочої сили та рівнем безробіття існує лінійна залежність, прогноз рівня безробіття співпадає з рівнем природного безробіття, що узгоджується з прогнозами виконаними на основі інших методик. Результати запропонованої моделі стійкі, принаймні на якісному рівні, щодо варіювання базових припущень.

У роботі [7] для опису моделі структурних перетворень на ринку праці запропоновано застосовувати ентропію як характеристику невизначеності стану системи, оскільки будь-яке структурне перетворення незалежно від причини несе в собі інформацію про невизначеності майбутніх періодів, що пов'язано з ймовірнісним характером наслідків.

Метою запропонованої статті, виходячи з недоліків існуючих моделей, є вирішення таких завдань:

- ✦ проаналізувати стан ринку робочої сили в Україні;
- ✦ побудувати та описати модель функціонування механізму попиту та пропозиції на ринку робочої сили;
- ✦ дослідити характеристики ринку за допомогою математичного апарату різницевого рівнянь з марковськими коефіцієнтами;
- ✦ дослідити умови стійкості та існування стаціонарних станів запропонованої моделі.

Стохастичні аспекти процесів відтворення робочої сили. Згідно з прогнозами ООН чисельність населення планети неухильно зростає, і до 2025 р. може

подолати позначку 8 млрд осіб. Однак серед країн світу це зростання розподіляється нерівномірно. У 2020 р. середній вік населення Європи прогнозується на рівні 43 років, у Китаї – 38 років, а в Африці – 20 років.

У багатьох дослідженнях отримано результати, які узгоджуються з практикою (та між собою) і відповідають реаліям економічної ситуації в Україні. Але певним недоліком існуючих підходів є неточна інтерпретація даних в умовах невизначеності.

Чисельність населення працездатного віку (15–64 роки) безпосередньо залежить від тенденцій демографічного розвитку світового співтовариства. Зокрема, впродовж найближчих 20 років кількість економічно активного населення Індії буде щомісяця зростати на один мільйон чоловік. Цей показник на сьогодні досяг свого максимуму в Китаї та Південній Кореї. Водночас він стрімко знижується в Європі, наприклад, у Німеччині.

Інтенсивна урбанізація, у результаті якої в наступні чотири десятиліття кількість міських жителів Землі зросте на 72 %, також відчутно вплине на бізнес. Концентрація великої кількості людей і ресурсів у компактно-

му просторі є найсильнішою передумовою соціально-економічного прогресу. На даний момент міста виробляють близько 80 % всієї кінцевої продукції, що випускається у світі. Разом з тим, неконтрольована урбанізація може перерости в перенаселеність, бідність і погану освіту – умови, які не сприяють професійному розвитку і, відповідно, продуктивній діяльності.

Політична та економічна ситуація в Україні відбилася і на ринку робочої сили: компанії скорочують зарплати співробітникам, відправляють їх у відпустку за свій рахунок, звільняють. Особливо збільшення числа безробітних було помітно в лютому 2015 р.: за даними Держкомстату, у порівнянні із січнем 2015 р. їх стало більше на 11 200 чоловік.

У березні 2015 р. кількість безробітних скоротилася, але дані кар'єрних порталів показують: ситуація, може, поки й не критична, але непроста. Вакансій стало менше, а кількість резюме і відгуків на них зростає. Зараз рівень безробіття – 7,8 %, але, якщо ситуація посилиться, він може вирости до 15–17 %.

У табл. 1 – табл. 3 представлені дані по безробіттю та попиту і пропозиції робочої сили в Україні за останні 5 років.

Таблиця 1

Безробітне населення в Україні (за методологією МОП) за тривалістю незайнятості у 2010–2014 рр.

Рік	Безробітне населення у віці 15–70 років, усього, тис. осіб	З них ті, хто мав роботу раніше		Середня тривалість незайнятості, місяців
		усього, тис. осіб	у % до всіх безробітних	
2010	1 713,9	1 359,2	79,3	13
2011	1 661,9	1 272,1	76,5	11
2012	1 589,8	1 233,3	77,6	11
2013	1 510,4	1 148,2	76,0	11
2014	1 847,6	1 411,1	76,4	9

Таблиця 2

Попит і пропозиція робочої сили в Україні у 2010–2015 рр.

Рік	Кількість зареєстрованих безробітних, тис. осіб	Потреба працедавців у працівниках, тис. осіб	Навантаження на одне вакантне місце, осіб
2010	473,23	76,1	6,2
2011	520,78	82,73	6,4
2012	487,67	72,75	6,8
2013	486,78	71,17	7
2014	460,37	50,83	9,3
2015	483,07	46,26	10,4

Таблиця 3

Співвідношення кількості безробітних, зайнятих у промисловому та аграрному секторі в Україні у 2010–2015 рр.

Рік	Кількість зареєстрованих безробітних, тис. осіб	Кількість працюючих у промисловості, тис. осіб	Кількість працюючих в аграрному секторі, тис. осіб
2010	473,23	3461,5	3115,6
2011	520,78	3352,7	3410,3
2012	487,67	3236,7	3308,5
2013	486,78	3170,0	3389,0
2014	460,37	2898,2	3091,2
2015	483,07		

Проблема узгодження й ефективного використання факторів виробництва особливо актуальна в даний час. Її вирішення має сприяти забезпеченню зайнятості населення країни, яке характеризується *відповідністю між попитом на робочу силу та її пропозицією*, демографічним розвитком, ефективним використанням праці.

Постановка задачі. Для узгодження попиту галузей на робочу силу з її пропозицією і побудови моделі функціонування механізму попиту та пропозиції на ринку робочої сили України скористаємося математичним апаратом звичайних різницевих рівнянь з марковськими коефіцієнтами. Постановка задач із використанням саме такого апарату для побудови моделей, які описують різноманітні економічні процеси еволюції, є новою.

Основний математичний апарат.

Інструментарієм для опису запропонованої моделі оберемо різницеве рівняння першого порядку [11]:

$$x_{n+1} = a(\xi_n)x_n, \quad (1)$$

де $\xi_n (n = 0, 1, 2, \dots)$ – марковський ланцюг, який може набувати q різних значень $\theta_1, \theta_2, \dots, \theta_q$ з відповідними ймовірностями $p_1(n), p_2(n), \dots, p_q(n)$:

$$p_k(n) = P(\xi(n) = \theta_k), \quad (k = 1, 2, \dots, q; n = 0, 1, 2, \dots). \quad (2)$$

Якщо ймовірності $p_k(n+1)$ ($k = 1, 2, \dots, q$) виражаються через ймовірності $p_k(n)$ ($k = 1, 2, \dots, q$) лінійними рівняннями

$$\begin{aligned} p_1(n+1) &= \pi_{11}p_1(n) + \pi_{12}p_2(n) + \dots + \pi_{1q}p_q(n), \\ p_2(n+1) &= \pi_{21}p_1(n) + \pi_{22}p_2(n) + \dots + \pi_{2q}p_q(n), \\ &\dots \\ p_q(n+1) &= \pi_{q1}p_1(n) + \pi_{q2}p_2(n) + \dots + \pi_{qq}p_q(n), \end{aligned} \quad (3)$$

або у векторній формі $P(n+1) = \Pi P(n)$, то говорять що задано марковський ланцюг зі скінченною кількістю q станів і дискретним часом ($n = 0, 1, 2, \dots$). Коефіцієнти π_{kj} лінійного перетворення (3) є умовними ймовірностями набуття випадковою величиною $\xi(n+1)$ значення θ_k за умови, що випадкова величина $\xi(n)$ набуває значень θ_j , тобто

$$\pi_{kj} = P(\xi(n+1) = \theta_k \mid \xi(n) = \theta_j), \quad (4)$$

при цьому

$$\pi_{1s} + \pi_{2s} + \dots + \pi_{qs} = 1. \quad (5)$$

Якщо для елементів матриці Π виконуються рівності (5), тобто сума елементів у кожному стовпці дорівнює одиниці, і при цьому всі елементи матриці невід'ємні, то матриця Π називається стохастичною.

Виведемо функціональні рівняння для моментних рівнянь системи лінійних різницевих рівнянь (1), коефіцієнти якої залежать від марківського ланцюга.

Для двох станів система (3) набуває вигляд

$$\begin{aligned} p_1(n+1) &= (1-\lambda)p_1(n) + \nu p_2(n), \\ p_2(n+1) &= \lambda p_1(n) + (1-\nu)p_2(n), \quad 0 \leq \lambda \leq 1, \quad 0 \leq \nu \leq 1. \end{aligned} \quad (6)$$

Узявши $a(\theta_1) = a_1$, $a(\theta_2) = a_2$, припустимо для спрощення висновків, що $a_1 > 0$, $a_2 > 0$.

Позначимо через $f_k(n, x)$, $k = 1, 2$, частинні щільності розподілу випадкової величини X_n заданої різницевою рівнянням (1).

Розглянемо можливі гіпотези. Випадкова величина ξ_n може перебувати в першому стані $\xi = \theta_1$, і при цьому величина x_n може мати частинну щільність розподілу $f_1(n, x)$. З ймовірністю $1 - \lambda$ величина ξ_{n+1} також перебуватиме в стані $\xi = \theta_1$, і при цьому випадкова величина x_{n+1} матиме щільність розподілу $f_1(n, \frac{x}{a_1}) \frac{1}{a_1}$.

Якщо випадкова величина ξ_n перебувала в другому стані $\xi = \theta_2$, то величина X_n мала частинну щільність розподілу $f_2(n, x)$. З ймовірністю ν величина ξ_{n+1} перейде у стан $\xi = \theta_1$, і при цьому випадкова величина X_{n+1} матиме щільність розподілу $f_2(n, \frac{x}{a_2}) \frac{1}{a_2}$. Аналогічно за формулою

повної ймовірності отримаємо рівняння

$$f_1(n+1, x) = \frac{1-\lambda}{a_1} f_1\left(n, \frac{x}{a_1}\right) + \frac{\nu}{a_2} f_2\left(n, \frac{x}{a_2}\right). \quad (7)$$

Аналогічно знайдемо друге рівняння

$$f_2(n+1, x) = \frac{\lambda}{a_1} f_1\left(n, \frac{x}{a_1}\right) + \frac{1-\nu}{a_2} f_2\left(n, \frac{x}{a_2}\right). \quad (8)$$

Система функціональних рівнянь (7), (8) визначає зміну частинних щільностей розподілу. Введемо частинні моменти першого порядку:

$$m_k(n) = \int_{-\infty}^{+\infty} x f_k(n, x) dx.$$

Помножимо рівняння (7) на x і зінтегруємо по всій осі x . Використовуючи лінійні заміни змінної інтегрування, дістанемо:

$$\begin{aligned} \int_{-\infty}^{+\infty} x f_1(n+1, x) dx &= m_1(n+1), \\ \int_{-\infty}^{+\infty} x f_1\left(n, \frac{x}{a_1}\right) \frac{dx}{a_1} &= a_1 m_1(n), \\ \int_{-\infty}^{+\infty} x f_2\left(n, \frac{x}{a_2}\right) \frac{dx}{a_2} &= a_2 m_2(n). \end{aligned}$$

Проекція рівняння (7) набирає вигляду

$$m_1(n+1) = (1-\lambda)a_1m_1(n) + \nu a_2m_2(n). \quad (9)$$

Пояснимо ймовірнісний зміст рівняння (9). Нехай $\xi_n = \theta_1$. Тоді з ймовірністю $1 - \lambda$ випадкова величина $\xi_{n+1} = \theta_1$. При лінійному перетворенні $x_{n+1} = a_1 x_n$ перший частинний момент $m_1(n+1)$ випадкової величини x_{n+1} утворюється з першого частинного моменту $m_1(n)$ випадкової величини x_n множенням на a_1 . Якщо $\xi_n = \theta_2$, $\xi_{n+1} = \theta_1$, то при лінійному перетворенні $x_{n+1} = a_2 x_n$ перший частинний момент $m_1(n+1)$ випадкової величини x_{n+1} утворюється з першого частинного моменту $m_2(n)$ випадкової величини X_n множенням на a_2 . За формулою математичного сподівання отримаємо рівняння (9).

Аналогічно знаходимо друге рівняння

$$m_2(n+1) = \lambda a_1 m_1(n) + (1-\nu) a_2 m_2(n). \quad (10)$$

Система лінійних різницевих рівнянь (9), (10) описує поведінку перших частинних моментів випадкових величин x_n, x_{n+1} .

Стійкість у середньому розв'язків різницевого рівняння (1) рівносильна стійкості розв'язків системи лінійних різницевих рівнянь (9), (10).

Складемо характеристичне рівняння для мультиплікаторів при $\lambda = \nu$:

$$\begin{vmatrix} z - (1 - \lambda)a_1 & -\lambda a_2 \\ -\lambda a_2 & z - (1 - \lambda)a_2 \end{vmatrix} = z^2 - z(1 - \lambda)(a_1 + a_2) + (1 - 2\lambda)a_1 a_2 = 0. \quad (11)$$

Рівняння (11) має дійсні корені, причому найбільший за модулем корінь при $\lambda = \nu$

$$z_{\max} = \frac{(1 - \lambda)(a_1 + a_2)}{2} + \sqrt{(1 - \lambda)^2 \frac{(a_1 - a_2)^2}{4} + \lambda^2 a_1 a_2} < 1,$$

якщо виконується нерівність

$$(a_1 + a_2)(1 - \lambda) < 1 + a_1 a_2 (1 - 2\lambda). \quad (12)$$

Умова (12) визначає область стійкості у середньому розв'язків різничевого рівняння (1). Аналогічна умова

$$(a_1^2 + a_2^2)(1 - \lambda) < 1 + a_1^2 a_2^2 (1 - 2\lambda)$$

визначатиме область стійкості у середньому квадратичному розв'язків рівняння (1).

Припустивши, що $0 < a_1 < a_2$, легко довести нерівність

$$a_1 \leq z_{\max} \leq a_2.$$

Отже, якщо $0 < a_k < 1$, $k = 1, 2$, то нульовий розв'язок системи моментних рівнянь асимптотично стійкий, оскільки $z_{\max} < 1$. При виконанні умов $a_k > 1$, $k = 1, 2$ нульовий розв'язок моментних рівнянь нестійкий. Найбільш цікавий випадок, коли $0 < a_k < 1 < a_2$. На рис. 1 однократно заштриховано найбільш широкую область стійкості при $\lambda = 1$, коли рівняння (1) стає детермінованим і приводить до рівняння $x_{n+2} = a_1 a_2 x_n$.

Дворазово заштрихована область стійкості в середньому розв'язків рівняння (1), задана нерівністю (12) при $\lambda \neq 1$.

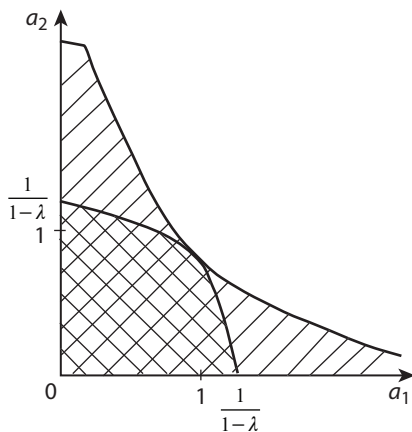

Рис. 1.

Модельна задача.

Припустимо, що будь яка особа працездатного віку може знаходитися у двох станах: у стані безробітного та в стані працюючого. При цьому ймовірності переходу із одного стану в інший за n інтервалів описуються такими різницевиими рівняннями:

$$p_1(n+1) = (1 - \lambda)p_1(n) + \nu p_2(n),$$

$$p_2(n+1) = \lambda p_1(n) + (1 - \nu)p_2(n),$$

де $p_s(n) = P(\xi_n = \theta_s)$, ($s = 1, 2$; $n = 0, 1, 2$), ν – ймовірність

знайти роботу (тобто ймовірність переходу зі стану безробіття в стан зайнятості); λ – ймовірність бути звільненим у момент часу t , тобто ймовірність переходу зі стану зайнятості у стан безробіття). Нехай X_n – випадковий процес, що описує кількість осіб, що працюють через n інтервалів часу, і задовольняє різницеве рівняння (1).

Поведінку першого моменту випадкового розв'язку

$$\langle X_n \rangle = m(n) = m_1(n) + m_2(n)$$

визначає система різничевих рівнянь

$$\begin{aligned} m_1(n+1) &= (1 - \lambda)a_1 m_1(n) + \nu a_2 m_2(n), \\ m_2(n+1) &= \lambda a_1 m_1(n) + (1 - \nu)a_2 m_2(n), \end{aligned} \quad (13)$$

де λ – ймовірність працюючого бути звільненим в момент часу t , ν – ймовірність безробітного знайти роботу, m_1 – середня кількість осіб, які мають роботу в даний час, m_2 – середня кількість потенційних робітників, які на даний час є безробітними, a_1 , a_2 – випадкові величини, що пов'язані з ймовірнісними характеристиками системи в станах θ_1 і θ_2 , m – середнеочікувана ємність ринку праці.

Складемо характеристичне рівняння системи (14):

$$\begin{vmatrix} z - (1 - \lambda)a_1 & -\nu a_2 \\ -\lambda a_2 & z - (1 - \nu)a_2 \end{vmatrix} = z^2 - z((1 - \lambda)a_1 + (1 - \nu)a_2) + (1 - \lambda - \nu)a_1 a_2 = 0. \quad (14)$$

Рівняння (14) має дійсні корені:

$$z_{\max} = \frac{(1 - \lambda)a_1 + (1 - \nu)a_2}{4} + \sqrt{\left(\frac{(1 - \lambda)a_1 - (1 - \nu)a_2}{2}\right)^2 + \lambda \nu a_1 a_2} < 1,$$

причому найбільший за модулем корінь буде при умові виконання нерівності, яка є умовою стійкості в середньому:

$$(1 - \lambda)a_1 + (1 - \nu)a_2 < 1 + (1 - \lambda - \nu)a_1 a_2. \quad (15)$$

Ця умова виконується для

$$a_1 < \frac{1}{1 - \lambda} \text{ і } a_2 < \frac{1 - \lambda - \nu}{(1 - \nu)(1 - \lambda)}.$$

Тобто зі збільшенням ймовірностей λ та ν вплив параметрів a_1 і a_2 зменшується. Крім того, при $\lambda + \nu = 1$ стійкість системи спостерігається при наявності одного стану.

На рис. 2 представлені області, що відповідають умові стійкості в середньому (15) для різних значень ймовірностей.

З рівняння (14) можна отримати, що у випадку, коли $a_1 = a_2$, то $z_{\max} = a_1$.

У табл. 4 представлено значення $z_{\max}$ залежно від ймовірностей ν та λ при різних значеннях параметрів a_1 і a_2 .

Із табл. 4 випливає, що при $\lambda = \nu$ значення $z_{\max}$ набуває найбільше значення. Аналізуючи дані табл. 4, можна зробити висновок, що при збільшенні факторів, що негативно впливають на ринок праці (підвищення ймовірності бути звільненим, що пов'язане з кризовим станом економіки – зменшення робочих місць, зниження інвестицій, незважена державна політика зайнятості) значення $z_{\max}$ збільшується, що говорить про нестійкий

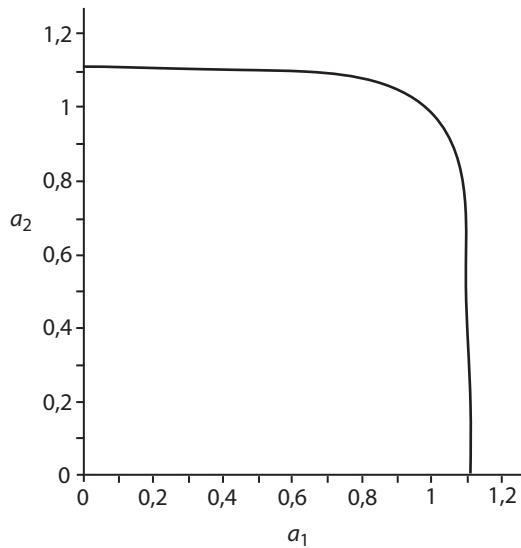
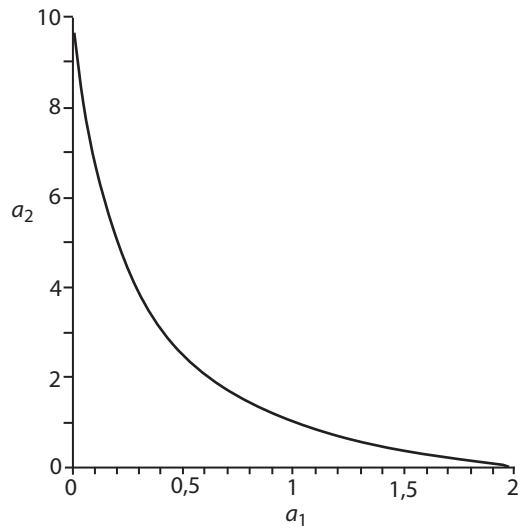
 $\lambda = v = 0,1$ $\lambda = 0,5 \quad v = 0,9$

Рис. 2. Области, що відповідають умові стійкості в середньому

Таблиця 4

v	λ	a_1	a_2	$z_{\max}$	v	λ	a_1	a_2	$z_{\max}$
0,1	0,1	1	0,98	0,99	0,4	0,4	1,5	0,2	0,95
		0,7	0,9	0,84			1	0,2	0,66
		0,5	0,9	0,83			0,2	0,4	0,34
		0,8	0,6	0,74					
0,1	0,5	1,5	0,8	0,98	0,6	0,3	1,3	0,3	0,99
		1,2	0,8	0,88			1	0,3	0,78
		0,7	0,8	0,78			0,1	0,3	0,17
		0,5	0,7	0,67			0,1	2	0,84
0,1	0,8	4	0,1	0,8	0,8	0,1	1	0,5	0,94
		1,8	0,5	0,98			0,8	0,5	0,77
		1,4	0,5	0,8			0,3	0,5	0,32
		0,3	0,5	0,47			0,5	0,5	0,46
		0,8	0,2	0,43			0,1	0,2 4	0,84

стан системи. Стійкість ринку праці спостерігається у випадках, коли ймовірності знайти роботу і бути звільненим відрізняються несуттєво.

Графік залежності $z_{\max}$ від λ для різних значень v представлений на рис. 3.

Як видно із графіків, стійкість системи залежить від випадкових величин, що характеризують стан системи.

Вплив імовірностей λ та v на значення $z_{\max}$ графічно представлений на рис. 4.

Узагальнимо отриманий результат:

Розглянемо систему лінійних різницьових рівнянь

$$X_{n+1} = A(\xi_n)X_n + B(\xi_n), \det A(\xi_n) \neq 0, \quad (16)$$

де ξ_n – марківський ланцюг, який набуває q різних значень $\theta_1, \theta_2, \dots, \theta_q$ з імовірностями вигляду (3):

$$p_k(n) = P\{\xi_n = \theta_k\}.$$

Уведемо позначення

$$A(\theta_k) = A_k, B(\theta_k) = B_k, \det A_k \neq 0.$$

Імовірності $p_1(n), p_2(n), \dots, p_q(n)$ задовольняють систему різницьових рівнянь

$$p_k(n+1) = \sum_{k=1}^q f_k(n, x) \delta(\xi - \theta_k).$$

Частинні щільності розподілу $f_k(n, x), k = 1, 2, \dots, q$ задовольняють систему лінійних функціональних рівнянь

$$f_k(n+1, X) = \sum_{s=1}^q \pi_{ks} f_s(n, A_s^{-1}(x - B_s)) \det A_s^{-1}, \quad (17)$$

$$k = 1, 2, \dots, q, n = 0, 1, 2, \dots$$

Уведемо вектори частинних моментів 1-го порядку

$$m_k(n) = \int_{E_m} x f_k(n, x) dx.$$

Помножимо рівняння (17) на x і зінтегруємо по m -вимірному фазовому простору. Дістанемо систему лінійних різницьових рівнянь з постійними коефіцієнтами:

$$M_k(n+1) = \sum_{s=1}^q \pi_{ks} (A_s M_s(n) + B_s p_s(n)). \quad (18)$$

У частинному випадку для однорідної системи різницьових рівнянь із випадковими марківськими коефіцієнтами

$$X_{n+1} = A(\xi_n)X_n, \det A(\xi_n) \neq 0 \quad (19)$$

дістанемо систему лінійних різницьових рівнянь:

$$M_k(n+1) = \sum_{s=1}^q \pi_{ks} A_s M_s(n). \quad (20)$$

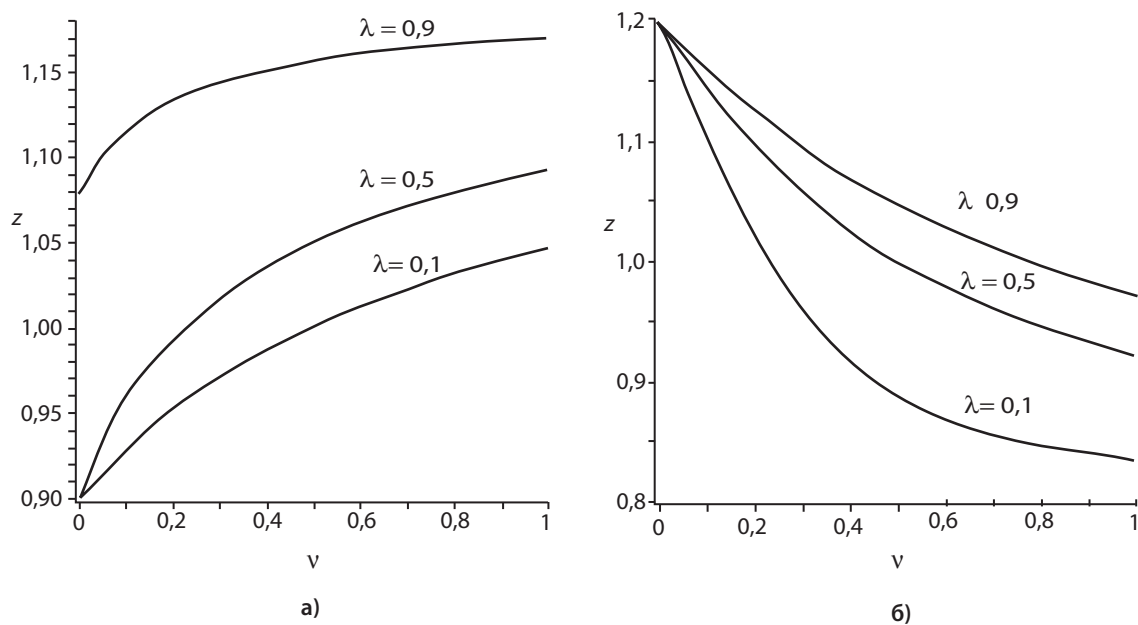

Рис. 3. Графік залежності $z_{\max}$ від v для різних значень λ при а) $a_1 = 1,2$, $a_2 = 0,9$; б) $a_2 = 0,8$, $a_2 = 1,2$

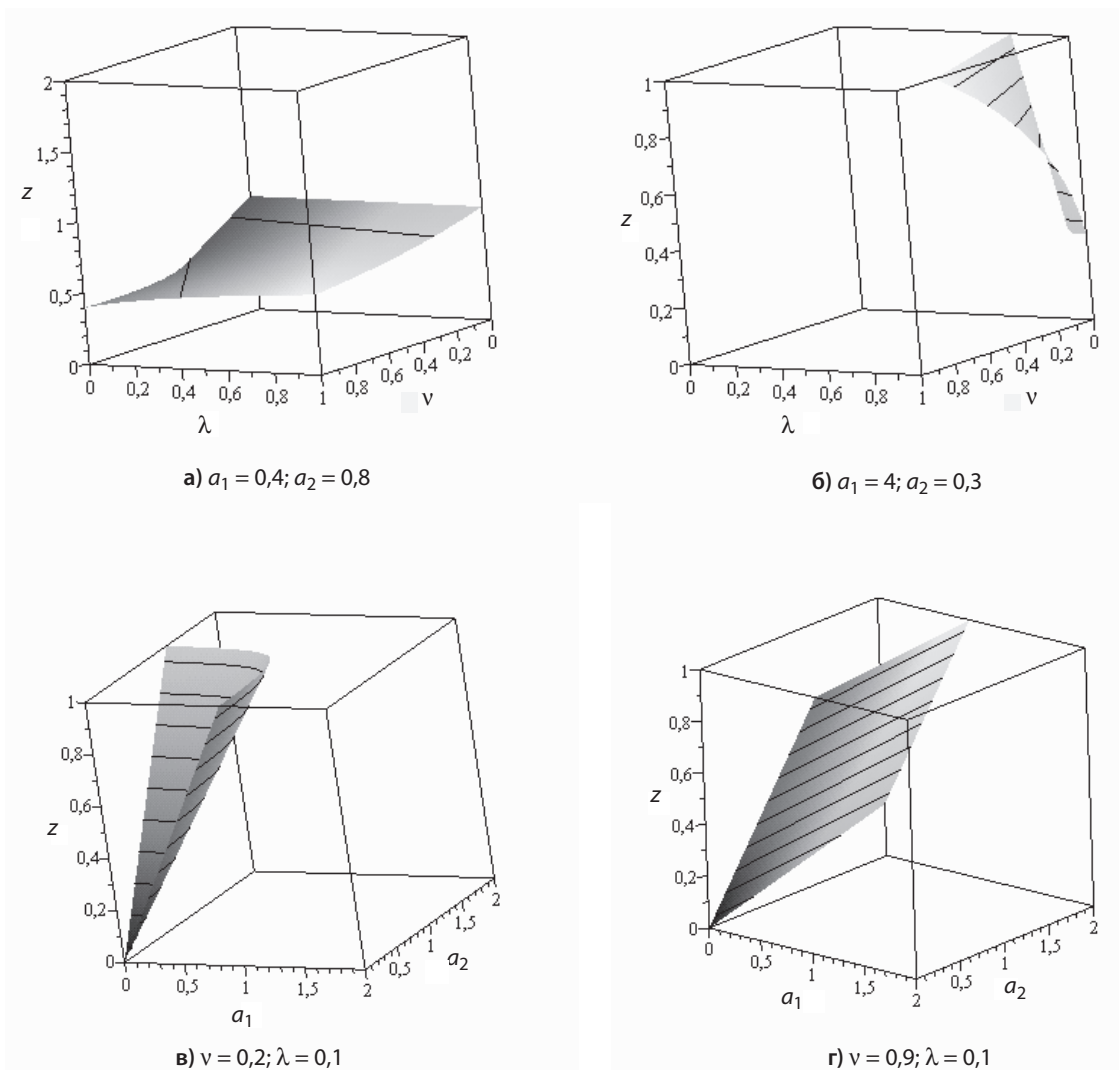

Рис. 4. Графік залежності $z_{\max}$ від v та λ при різних значеннях a_1 , a_2 та від a_1 , a_2 при різних значеннях v та λ

Метод загальної ентропії.

Для аналізу стійкості ринку праці застосуємо поняття ентропії системи (аналітичні результати було отримано в [7]). Згідно з теоріями інформації у випадку дискретної випадкової величини ентропія визначається за формулою Больцмана [8]:

$$E_{\xi_n} = - \sum_{\xi_n} P(\xi_n) \ln P(\xi_n), \quad (21)$$

де ξ_n – випадкова величина, що описує стан ринку праці, $P(\xi_n)$ – її розподіл ймовірностей для відповідного стану.

Для середніх ентропій маємо

$$E_{\xi_{1+n=1}|\xi_1 \dots \xi_{1+n}} = E_{\xi_{1+n=1}|\xi_{1+n}}.$$

Дискретний марковський процес називається стаціонарним, якщо ймовірності переходу $\pi_k(\xi_k, \xi_{k+1})$ не залежать від параметра k і якщо всі однократні розподіли $P(\xi_k)$ однакові і дорівнюють $P_{cm}(\xi)$.

Стаціонарність однократного розподілу $P_{cm}(\xi_k)$ означає, що виконується умова

$$\sum_{\xi_k} P_{cm}(\xi_k) \pi_k(\xi_k, \xi_{k+1}) = P_{cm}(\xi_{k+1}). \quad (22)$$

Введемо поняття питомої ентропії, що розрахована на один елемент послідовності $\{\xi_k\}$ та граничної ентропії, що визначає ентропію кожного кінця відрізка стаціонарного процесу в границі [9]:

$$E = \lim_{l \rightarrow \infty} E_{\xi_k|\xi_{k-1} \dots \xi_{k-l}}.$$

Для стаціонарного марківського процесу питома ентропія співпадає з ентропією, що відповідає ймовірностям переходу $\pi_k(\xi_k, \xi_{k+1})$ при стаціонарному розподілі ймовірностей

$$E = - \sum_{\xi_k} P_{cm}(\xi_k) \sum_{\xi_{k+1}} \pi_k(\xi_k, \xi_{k+1}) \ln \pi_k(\xi_k, \xi_{k+1}). \quad (23)$$

У [9] отримано рівняння граничної ентропії:

$$E_{\Gamma} = \lim_{n \rightarrow \infty} \lim_{m \rightarrow \infty} (E_{\xi_1, \dots, \xi_n} + E_{\xi_1, \dots, \xi_m} - E_{\xi_1, \dots, \xi_{n+m}}),$$

і при $E_{\Gamma} = \lim_{n \rightarrow \infty} (E_{\xi_1, \dots, \xi_n} - nE)$ загальна ентропія визначається рівнянням:

$$E_{\xi_1, \dots, \xi_n} = nE + E_{\Gamma} + o_n(1), \quad (24)$$

де $o_n(1)$ – нескінченно мала величина вищого порядку.

Усереднюючи формулу (16) зі стаціонарними ймовірностями, отримаємо:

$$E_{\xi_1, \dots, \xi_n} = E_{\xi_1} + (n-1)E. \quad (25)$$

Порівнюючи (24) і (25), видно, що в стаціонарному режимі

$$\begin{aligned} E_{\Gamma} &= E_{\xi_1} - E = \\ &= \sum_{\xi_k, \xi_{k+1}} P_{cm}(\xi_k) \pi_k(\xi_k, \xi_{k+1}) \ln \pi_k(\xi_k, \xi_{k+1}), \end{aligned} \quad (26)$$

і $o_n(1) = 0$, тобто для загальної ентропії точно виконується співвідношення $E_{\xi_1, \dots, \xi_n} = nE + E_{\Gamma}$.

Отже, якщо задана матриця ймовірностей переходу

$$\Pi = \|\pi_k(\xi_k, \xi_{k+1})\|, \quad (27)$$

потрібно знайти стаціонарний розподіл і скористатися

формулами (23) і (25). Рівняння (22) однозначно визначає стаціонарний розподіл $P_{cm}(\xi_k)$, якщо марківський процес є ергодичним, тобто якщо власне число, що дорівнює 1, є невід'язним власним значенням матриці (24). Згідно з теоремою про розкладання визначників з рівняння $\det(\Pi - I) = 0$ випливає (22), якщо вважати, що

$$P_{cm}(\xi_k) = \frac{A_{\xi_k \xi_{k+1}}}{\sum_{\xi_{k+2}} A_{\xi_{k+2} \xi_{k+1}}},$$

де $A_{\xi_k \xi_{k+1}}$ – алгебраїчне доповнення елементу $a_{\xi_k \xi_{k+1}}$

матриці $\|a_{\xi_k \xi_{k+1}}\| = \|\pi_k(\xi_k, \xi_{k+1}) - \delta_{\xi_k \xi_{k+1}}\| \equiv \Pi - I$.

Для найпростішого марківського процесу із двома станами отримано такі співвідношення. Якщо матриця перехідних ймовірностей має вигляд

$$\Pi = \begin{pmatrix} 1-\lambda & \lambda \\ \nu & 1-\nu \end{pmatrix},$$

тоді $\|a_{\xi_k \xi_{k+1}}\| = \Pi - I = \begin{pmatrix} -\lambda & \lambda \\ \nu & -\nu \end{pmatrix}$ і $A_{11} = -\nu$, $A_{22} = -\lambda$.

Тоді $P_{cm}(1) = \frac{\nu}{\nu + \lambda}$ і $P_{cm}(2) = \frac{\lambda}{\nu + \lambda}$.

Крім того,

$$\|P_{cm}(\xi_k, \xi_{k+1})\| = \frac{1}{\nu + \lambda} \begin{pmatrix} \nu - \lambda\nu & \lambda\nu \\ \lambda\nu & \lambda - \lambda\nu \end{pmatrix}.$$

Згідно з формулою (23) питома ентропія обчислюється за формулою:

$$E_1 = \left(\frac{\nu}{\nu + \lambda} \right) e(\lambda) + \left(\frac{\lambda}{\lambda + \nu} \right) e(\nu),$$

де $e(\chi) = -\chi \ln \chi - (1-\chi) \ln(1-\chi)$, χ – ймовірність стану системи, $e(\chi)$ – ентропія відповідного стану системи.

Гранична ентропія згідно з формулою (26):

$$E_{\Gamma} = e\left(\frac{\lambda}{\lambda + \nu}\right) - \frac{\nu e(\lambda) + \lambda e(\nu)}{\lambda + \nu}.$$

Загальна ентропія, що визначає ентропію проміжку часу T , обчислюється за наближеною формулою

$$E = TE_1 + E_{\Gamma}.$$

Стан ринку праці в одногалузевій економічній моделі можна описати дискретним випадковим процесом ξ_n , який набуває два значення: θ_1 – стан зайнятості, θ_2 – стан безробіття з ймовірностями ν (ймовірність знайти роботу, тобто ймовірність переходу зі стану безробіття в стан зайнятості) та λ (ймовірність бути звільненим у момент часу t , тобто ймовірність переходу зі стану зайнятості у стан безробіття).

Нехай в кожний момент часу ймовірність бути звільненим дорівнює 0,15, а ймовірність знайти роботу для безробітного дорівнює 0,1. Матриця перехідних ймовірностей має вигляд:

$$\Pi = \begin{pmatrix} 0,85 & 0,15 \\ 0,1 & 0,9 \end{pmatrix}.$$

У цьому випадку питома ентропія набуває значень 0,3642, а гранична ентропія – 0,3088. Загальна ентропія

обчислюється за формулою $E = TE_1 + E_r$ і дорівнює 0,673. У табл. 5 представлені дані щодо величини загальної ентропії для різних значень параметрів λ , ν і T .

Таблиця 5

T	λ	ν	E_1	E_r	E
1	0,15	0,1	0,3642	0,3088	0,673
	0,15	0,2	0,4559	0,2269	0,6828
	0,15	0,15	0,4226	0,2705	0,6931
2	0,15	0,1	0,3642	0,3088	1,037
	0,15	0,2	0,4559	0,2269	1,139
	0,15	0,15	0,4226	0,2705	1,116

Як видно з табл. 5, при збільшенні ймовірності знайти роботу в два рази загальна невизначеність зростає на 1 % через 1 період і на 8 % через два періоди.

У табл. 6 представлені дані щодо величини загальної ентропії для різних значень параметрів λ , ν для першого періоду $T = 1$.

Таблиця 6

λ	ν	E_1	E_r	E
0,1	0,1	0,3252	0,3680	0,6932
	0,5	0,3866	0,0642	0,4508
	0,9	0,2352	0	0,3252
0,5	0,1	0,3866	0,0642	0,4508
	0,5	0,6932	0	0,6932
	0,9	0,5618	0,0900	0,6518
0,9	0,1	0,3252	0	0,3252
	0,5	0,5618	0,0900	0,6518
	0,9	0,3252	0,3680	0,6932

Як видно з табл. 6, сумарна ентропія практично не змінюється, тоді як питома та гранична ентропії змінюються суттєво. Для того, щоб проаналізувати зміну ентропії при більших значеннях періоду, побудуємо гра-

фічну залежність загальної ентропії від кількості періодів для різних значень параметра (рис. 5).

З графіка видно, що при невеликих значеннях ймовірності знайти роботу зі збільшенням ймовірності загальна ентропія з кожним новим періодом збільшується, тоді як при значеннях ймовірності більших за 0,5, починаючи з другого періоду, значення загальної ентропії для більшого значення ймовірності – менше.

Для визначення максимального значення ентропії залежно від ймовірності знайти роботу побудуємо графік залежності загальної ентропії від параметра ν (рис. 6).

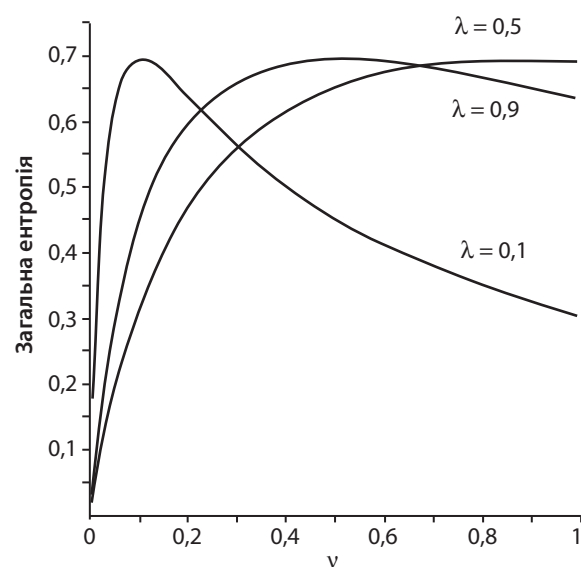

Рис. 6. Графік залежності загальної ентропії від параметра ν для різних значень λ

Як видно з рис. 6, найбільша невизначеність виникає у випадку, коли ймовірність безробітного знайти роботу дорівнює ймовірності працюючого бути звільненим.

На наступних двох графіках подано залежності питомих та граничних ентропій залежно від ймовірності

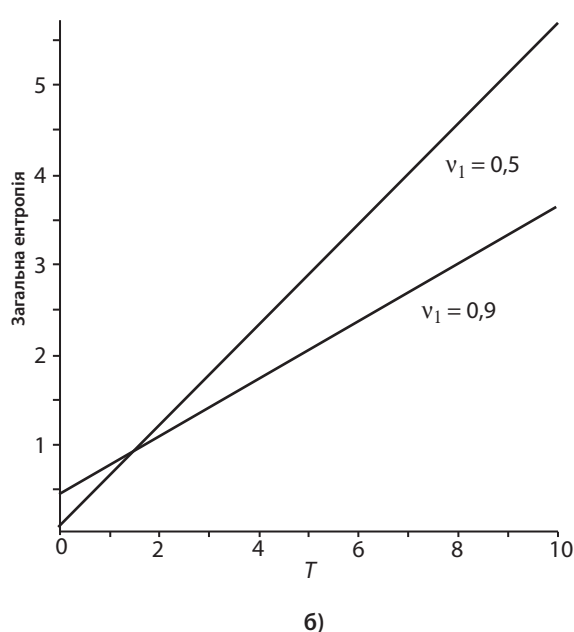
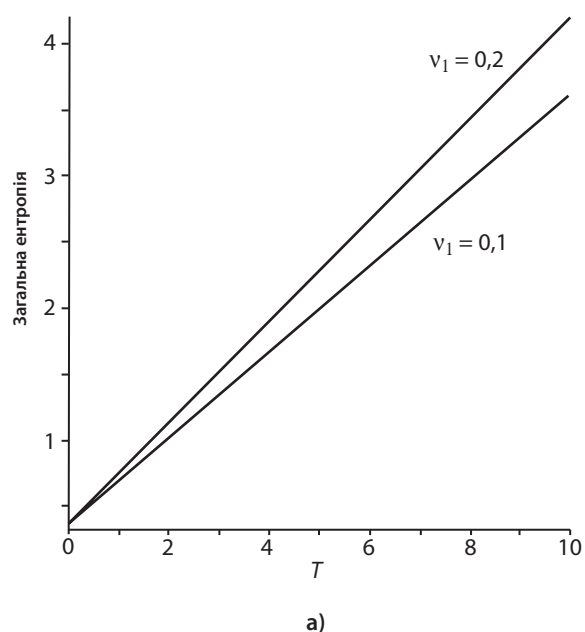
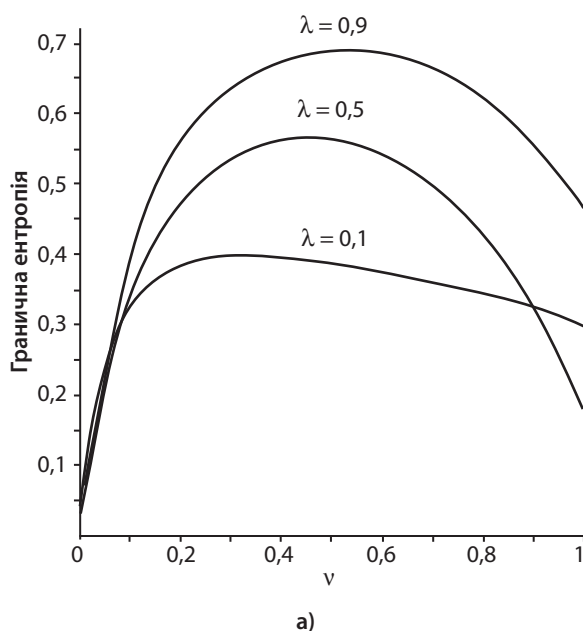

Рис. 5. Графік залежності загальної ентропії від кількості періодів для різних значень параметра ν при а) $\lambda = 0,1$; б) $\lambda = 0,9$

знайти роботу для різних значень ймовірностей бути звільненим (рис. 7).

Графічна залежність загальної ентропії від ймовірності знайти роботу та ймовірності бути звільненим представлена на рис. 8.

З графіку видно, що максимальне значення загальної ентропії набуває при умові рівності вищезгаданих ймовірностей $\lambda = \nu$, як і в запропонованій нами моделі.

отримає роботу в сільському господарстві і т. д. Тоді матриця перехідних ймовірностей має вигляд:

$$\Pi = \begin{pmatrix} 0,9 & 0,04 & 0,06 \\ 0,04 & 0,9 & 0,06 \\ 0,06 & 0,04 & 0,9 \end{pmatrix}.$$

Матриця має симетричний вигляд, і діагональні елементи набагато більші за недиагональні. Це означає,

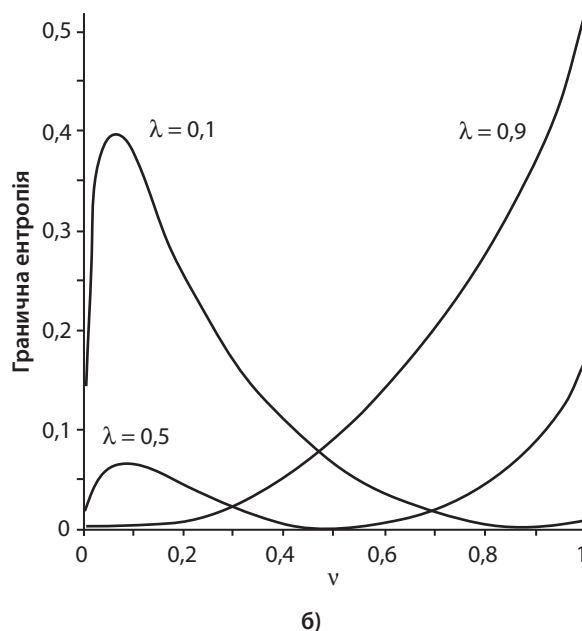

Рис. 7. Графік залежності питомої (а) та граничної (б) ентропії від параметра ν для різних значень λ ($\lambda = 0,1$, $\lambda = 0,5$, $\lambda = 0,9$)

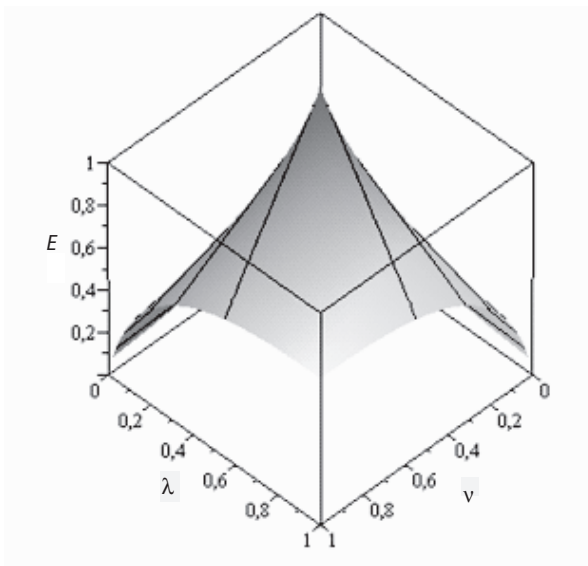

Рис. 8. Графік залежності загальної ентропії від параметрів ν та λ

Модель структурних особливостей на ринку праці.

Розглянемо задачу, коли випадковий процес ξ_n може набувати три стани: θ_1 – стан безробіття, θ_2 – стан зайнятості у промисловості, θ_3 – стан зайнятості у сільському господарстві. Тоді: π_{11} – ймовірність того, що безробітний залишиться безробітним, π_{12} – безробітний отримає роботу в промисловості, π_{13} – безробітний

що ймовірності переходу з одного стану в інший і навпаки рівні, а ймовірність залишитися в тому ж самому стані набагато більші, ніж ймовірності переходу в інший стан. Питома ентропія для такого стану системи дорівнює 0,39.

Проаналізуємо, як зміниться стан системи в залежності від зміни ймовірності переходу із стану безробіття в стан зайнятості у промисловості (рис. 9).

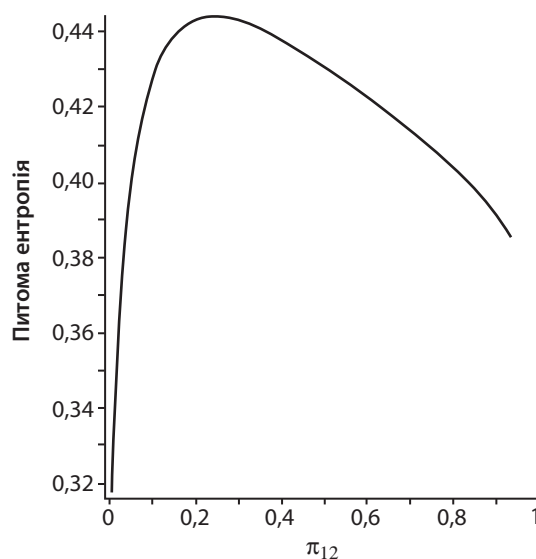

Рис. 9. Графік залежності питомої ентропії від ймовірності переходу з стану безробіття в стан зайнятості у промисловості

З рис. 9 видно, що найбільше значення питомої ентропії відповідає ймовірності переходу зі стану безробіття в стан роботи в промисловості при значенні приблизно 0,05.

Знайдемо оптимальні значення ймовірностей переходу зі стану безробіття. Побудуємо графік залежності питомої ентропії від ймовірностей π_{12} і π_{13} (рис. 10).

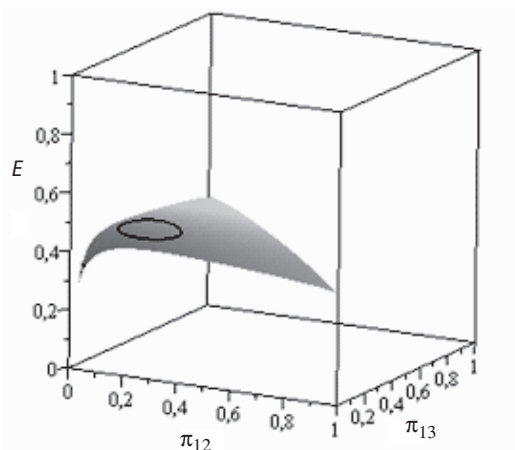
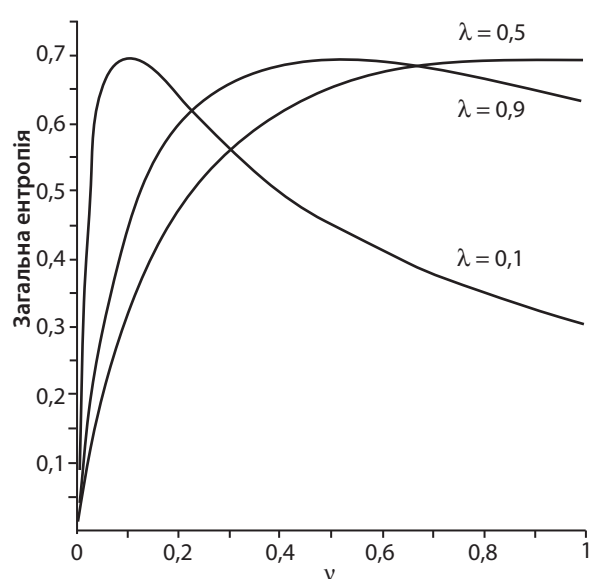

Рис. 10. Залежності питомої ентропії від ймовірностей π_{12} і π_{13}

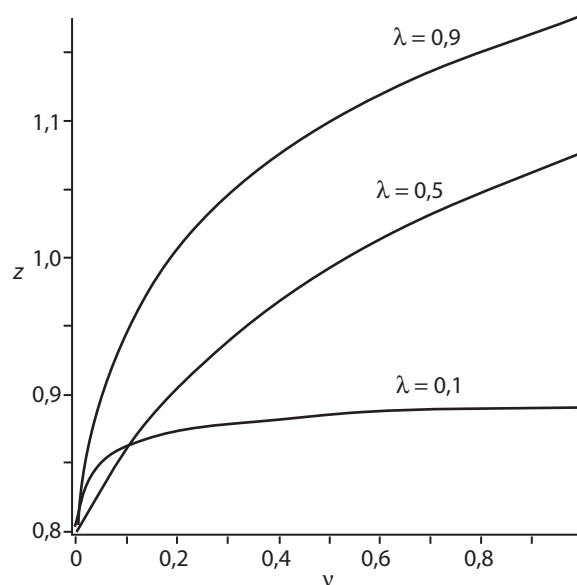
Як видно з рис. 10, максимальна питома ентропія в цьому випадку практично не змінюється і залишається на рівні 0,39. Тобто одночасна зміна ймовірності переходу зі стану безробіття в стан зайнятості у промисловості та зі стану безробіття в стан зайнятості в сільському господарстві не призводить до більш стійких станів.

Порівняння результатів.

Порівняємо результати, отримані методом загальної ентропії та методом моментних рівнянь. На рис. 11 наведено графіки залежності загальної ентропії та $z_{\max}$ від ймовірності знайти роботу при різних значеннях ймовірності бути звільненим. Як у методі загальної ен-

а)

б)

Рис. 11. Графіки залежності загальної ентропії (а) та $z_{\max}$ (б) від ймовірності v при $\lambda = 0,1$, $\lambda = 0,5$, $\lambda = 0,9$

тропії, так і в методі моментних рівнянь найстійкіший стан системи спостерігається при умові рівності ймовірностей $\lambda = v$, що означає доцільність використання запропонованих методів для оцінювання ступеня узгодженості попиту і пропозиції на ринку праці. Перевага метода, запропонованого в статті, полягає в тому, що стан економіки нашої країни на сучасному етапі розвитку характеризується ефектом невизначеності, що дуже добре описується за допомогою марківських коефіцієнтів різницевого рівнянь.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження було отримано умови стійкості в середньому для моделі функціонування механізму попиту і пропозиції на ринку праці. Наведені розрахунки показують, що рівноважний стан не буде спостерігатися при умові зрівноваження попиту та пропозиції робочої сили, тобто коли ймовірність бути звільненим дорівнює ймовірності знайти роботу. На стійкість розв'язків різницевого рівняння (1), що описує запропоновану модель, суттєвий вплив виявляють випадкові величини, що пов'язані з ймовірнісними характеристиками системи, яка може знаходитися в різних станах. Отже, при дослідженні ринку праці в умовах нестабільної економіки метод моментних рівнянь із випадковими марківськими коефіцієнтами дозволяє враховувати вплив факторів, які характеризують стан невизначеності досліджуваної системи. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Яковенко О. Г. Моделювання самоорганізації ринку праці в Україні / О. Г. Яковенко, О. О. Бажан // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – 2011. – Т. 19. – № 10/1. – С. 135–142.
2. Васильєв А. Н. Модель самоорганизации рынка труда / А. Н. Васильев // Экономика и математические методы. – 2001. – Том 37, № 2. – С. 123–127.

3. Семенчин Е. А. Математическая модель самоорганизации рынка труда для двух отраслей экономики / Е. А. Семенчин, И. В. Зайцева // Экономика и математические методы. – 2004. – Т. 40, № 4. – С. 137–139.

4. Хлівна І. В. Моделі аналізу та прогнозування зайнятості населення / І. В. Хлівна // Агросвіт. – 2013. – № 11. – С. 28–33.

5. Помазкин Д. В. Влияние на рынок труда изменений половозрастной структуры / Д. В. Помазкин // Научный интернет-журнал «Семья и демография». – 2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://riss.ru/demography/demography-science-journal/5283/>

6. Васильев О. Прогнозування рівня безробіття в Україні / О. Васильев // Економіка України. – 2012. – № 4. – С. 41–46.

7. Саргсян Г. Аналитическая модель структурных преобразований на рынке труда / Г. Саргсян, Р. Геворгян, Н. Саргсян // ЕГУ. – 2011. – С. 26–35 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.ysu.am/files/03H_Sargsyan_R_Gevorgyan_N_Sargsyan.pdf

8. Стратанович Р. Л. Теория информации / Р. Л. Стратанович. – М.: Сов. радио, 1975. – 424 с.

9. Джалладова І. А. Дослідження стійкості моделі відтворення робочої сили в умовах невизначеності / І. А. Джалладова, О. І. Бабинюк // XVII Міжнародна конференція PDMU – 2011 (23–27 травня, м. Київ). – 2011. – С. 65–66.

10. Джалладова І. А. Критерій стійкості розв'язків системи лінійних різницевих рівнянь з випадковими кусково-сталими коефіцієнтами / І. А. Джалладова, О. І. Бабинюк // Міжнародна конференція PDMU (4–6 жовтня, м. Ялта). – 2010. – С. 22–26.

11. Валєєв К. Г. Теорія ймовірностей та теорія випадкових процесів / К. Г. Валєєв, І. А. Джалладова. – К.: КНЕУ, 2009. – 378 с.

Науковий керівник – Джалладова І. А., доктор фіз.-мат. наук, професор, завідувачка кафедри комп'ютерної математики та інформаційної безпеки факультету інформаційних систем і технологій ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана»

REFERENCES

Dzhalladova, I. A., and Babyniuk, O. I. "Doslidzhennia stiikosti modeli vidtvorennia robochoi syly v umovakh nevyznachenosti" [Research resistance model reproduction of labor under uncertainty]. *XVII Mizhnarodna konferentsiia PDMU*. Kyiv, 2011. 65-66.

Dzhalladova, I. A., and Babyniuk, O. I. "Kryterii stiikosti rozv'iazkiv systemy liniinykh riznytsevykh rivnian z vypadkovymy kuskovo-stalymy koefitsientamy" [The criterion of sustainability solutions of linear difference equations with random piecewise constant coefficients]. *Mizhnarodna konferentsiia PDMU*. Yalta, 2010. 22-26.

Khlivna, I. V. "Modeli analizu ta prohozuvannia zainiatosti naselennia" [Models of analysis and forecasting employment]. *Ahrosvit*, no. 11 (2013): 28-33.

Pomazkin, D. V. "Vliyanie na rynek truda izmeneniy polovozrastnoy struktury" [Impact on the labor market changes in the age and sex structure]. <http://riss.ru/demography/demography-science-journal/5283/>

Semenchin, E. A., and Zaytseva, I. V. "Matematicheskaya model samoorganizatsii rynka truda dlya dvukh otrasley ekonomiki" [Mathematical model of self-organization of the labor market for the two sectors of the economy]. *Ekonomika i matematicheskie metody*, vol. 40, no. 4 (2004): 137-139.

Sargsian, G., Gevorgian, R., and Sargsian, N. "Analiticheskaya model strukturnykh preobrazovaniy na rynke truda" [Analytical model of structural reforms in the labor market]. http://www.ysu.am/files/03H_Sargsyan_R_Gevorgyan_N_Sargsyan.pdf

Stratanovich, R. L. *Teoriya informatsii* [Information theory]. Moscow: Sovetskoe radio, 1975.

Vasylyiev, O. "Prohozuvannia rivnia bezrobittia v Ukraini" [Predicting the level of unemployment in Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 4 (2012): 41-46.

Vasylyev, A. N. "Model samoorganizatsii rynka truda" [The model of self-organization of the labor market]. *Ekonomika i matematicheskie metody*, vol. 37, no. 2 (2001): 123-127.

Valieiev, K. H., and Dzhalladova, I. A. *Teoriia imovirnostei ta teoriia vypadkovykh protsesiv* [Probability theory and the theory of random processes]. Kyiv: KNEU, 2009.

Yakovenko, O. H., and Bazhan, O. O. "Modeliuvannia samo-orhanizatsii rynku pratsi v Ukraini" [Modeling self labor market in Ukraine]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriya «Ekonomika»*, vol. 19, no. 10/1 (2011): 135-142.

УЗАГАЛЬНЕНА МАТЕМАТИЧНА МОДЕЛЬ РАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОВЕДІНКИ

© 2015 ІВАНОВ Р. В.

УДК 330.42: 519.7

Іванов Р. В. Узагальнена математична модель раціональної економічної поведінки

Основною метою роботи є побудова економіко-математичної моделі поведінки економічного агента, схильного до самоорганізації. З урахуванням раціональності економічної поведінки побудована динамічна модель, у якій мотиваційним фактором обране відхилення дійсного стану від бажаного, що супроводжується виникненням деякої величини «бажання...». Запропонована у формі системи диференціальних рівнянь у частинних похідних модель представлена як у просторі розміщень, так і в просторі станів, що дозволяє досліджувати соціально-економічні процеси, властиві постіндустріальній економіці й економіці знань. При цьому, використані в просторі станів полярні координати дозволяють оцінити не тільки кількісні, але і якісні показники. Отримано рівняння збереження загальної мотивації як баланс мотивацій, «що примушує» і «що компенсує», сума яких при процесі, що встановився (стаціонарному, з установленою динамікою й т. п.) без екзогенного впливу залишається постійною величиною.

Ключові слова: економічна поведінка, мотивація, рівняння збереження ресурсів, рівняння збереження мотивації.

Рис.: 1. Формул: 11. Бібл.: 11.

Іванов Роман Вячеславович – кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри економічної кібернетики, Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара (вул. Наукова, 13, Дніпропетровськ, 49050, Україна)

E-mail: roman_ivanov07@mail.ru

УДК 330.42: 519.7

UDC 330.42: 519.7

Иванов Р. В. Обобщенная математическая модель рационального экономического поведения

Основной целью работы является построение экономико-математической модели поведения экономического агента, склонного к самоорганизации. С учетом рациональности экономического поведения построена динамическая модель, в которой в качестве мотивационного фактора выбрано отклонение действительного состояния от желаемого, что сопровождается возникновением некоторой величины «желания...». Предложенная в форме системы дифференциальных уравнений в частных производных модель представлена как в пространстве размещений, так и в пространстве состояний, что позволяет исследовать социально-экономические процессы, свойственные постиндустриальной экономике и экономике знаний. При этом, использованные в пространстве состояний полярные координаты позволяют оценить не только количественные, но и качественные показатели. Получено уравнение сохранения общей мотивации как баланс «принуждающей» и «компенсирующей» мотиваций, сумма которых при установившемся процессе (стационарном, с установившейся динамикой и т. п.) без экзогенного влияния остается постоянной величиной.

Ключевые слова: экономическое поведение, мотивация, уравнение сохранения ресурсов, уравнение сохранения мотивации.

Рис.: 1. Формул: 11. Библ.: 11.

Иванов Роман Вячеславович – кандидат физико-математических наук, доцент, доцент кафедры экономической кибернетики, Днепропетровский национальный университет им. О. Гончара (ул. Научная, 13, Днепропетровск, 49050, Украина)

E-mail: roman_ivanov07@mail.ru

Ivanov R. V. A Generalized Mathematical Model of Rational Economic Behavior

The main purpose of the publication is to build an economical-mathematical model of behavior of economic agent, prone to self-organization. Taking into consideration rationality of economic behavior, a dynamic model has been built, in which as a motivational factor deviation from the valid status towards the desired status has been allocated, which is accompanied by occurrence of a certain value of «desiring...». The model, proposed in the form of a system of partial-derivative equations, is presented as in space of locations so in the space of statuses, providing to explore the socio-economic processes inherent in the postindustrial economy and the knowledge-based economy. At the same time, polar coordinates used in the space of statuses provide to evaluate not only quantitative, but also qualitative indicators. An equation of preservation of overall motivation has been derived as the balance of «coercive» and «compensating» motivations, sum of which remains constant in a stable process (stationary, with the established dynamics, etc.) and without exogenous influence.

Keywords: economic behavior, motivation, equation of preservation of resources, equation of preservation of motivation.

Fig.: 1. Formulae: 11. Bibl.: 11.

Ivanov Roman V. – Candidate of Sciences (Physics and Mathematics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Cybernetics, Dnipropetrovsk National University named after O. Honchar (vul. Naukova, 13, Dnipropetrovsk, 49050, Ukraine)

E-mail: roman_ivanov07@mail.ru

З агострення загальнолюдських глобальних проблем викликає зростання обізнаності необхідності координації дій по їх вирішенню, визначення оптимальних варіантів тактичного та стратегічного розвитку, що базуються на врахуванні інтересів особистості, суспільства, держави, високої ефективності праці та якості життя [1].

Беззаперечно, що ефективне запровадження заходів щодо покращення економічного стану держави неможливо без дослідження відносин між суб'єктами господарювання, їх економічної поведінки, дослідження якої значно активізувалися протягом останніх років.

При цьому увагу дослідників зосереджено на економічній поведінці таких економічних агентів, як домогосподарства, фірми, державні органи на різних ринках,

які є місцем реалізації видів, мотивів, особливостей економічної поведінки, що набуває особливої гостроти та актуальності в умовах перманентних ринкових трансформацій [2].

Саме це зумовлює значимість й актуальність дослідження особливостей економічної поведінки, напрямів її оптимізації згідно із загальною метою сталого якісного розвитку національної економіки, зростання добробуту населення та задоволення його потреб.

Питання щодо економічної поведінки в останні роки знаходяться у центрі уваги багатьох вітчизняних фахівців, зокрема, О. Ватаманюка, Л. Демедюк, Т. Кізи-ми, Е. Лібанової, М. Литвак, І. Ломачинської, В. Мандибури, Л. Миргородської, С. Панчишина, Д. Тюпи, О. Шаманської та ін.

Але результати більшості зі згаданих робіт або мають суто теоретико-економічну спрямованість, або базуються на статистичному аналізі даних і соціометричних дослідженнях і не містять строго формалізованого зв'язку між вихідними даними та висновками [1], у той час як одним з головних інструментів дослідження властивостей об'єктів, систем і процесів, зокрема економічних, можна вважати процедуру моделювання структури, поведінки, ендогенної або екзогенної взаємодії зазначених одиниць під впливом факторів різної природи [3].

Квінтесенцією розвитку методів математичного моделювання в останні десятиліття можна вважати зростання міждисциплінарних і проблемноорієнтованих форм досліджень, об'єктами яких найчастіше стають системи, що характеризуються відкритістю та саморозвитком [4].

Детальний аналіз цієї тези дозволив авторів [1] висунути гіпотезу про те, що теорія диференціальних рівнянь – це найбільш зручний та ефективний інструментарій дослідження поведінкової динаміки економічних агентів не лише на етапі побудови моделі, але й на стадії проведення обчислювальних експериментів. Вдалими прикладами застосування якісного аналізу моделей економічної поведінки у формі систем звичайних диференціальних рівнянь

$$\dot{x}_i = F_i(x_1, x_2, \dots, x_n, t), \quad (i = \overline{1; n}), \quad (1)$$

де x_i – деяка кількісна характеристика соціально-економічного агента, що бере участь у процесі, можна вважати роботи [5–7] та багато ін.

Але, на нашу думку, певним недоліком такого підходу є необхідність встановлення детальних структурних зв'язків між показниками з метою побудови коректних форм залежностей типу (1), що інколи значно ускладнює задачу або унеможлиблює її розв'язок у запропонованій формі.

Питання ж можливості застосування якісної теорії систем диференціальних рівнянь у частинних похідних, яка б дала можливість представляти властивості розв'язків, не розв'язуючи самі рівняння, також є проблемним і до кінця не вивченим [8].

У роботі [3] було встановлено ізоморфний зв'язок між стоком (джерелом) і точкою споживання (виробництва), що дало підстави для введення понять «економічне джерело» та «економічний стік», а також запропоновано концептуальну модель замкненої економічної системи у вигляді комбінації економічного джерела та економічного стоку з однаковими за модулем інтенсивностями, що відповідає економічній поведінці в умовах автаркії та отримало назву – «економічний диполь». Але строгого математичного опису зазначена процедура не отримала.

Метою представленої роботи є перехід від концептуальної моделі, побудованої на основі феноменологічного припущення про ізоморфний зв'язок між окремими поведінковими процесами соціально-економічних агентів з певними фізичними явищами, до економіко-математичного аналогу.

Нехай в деякому двовимірному просторі (на обмеженій площині) неперервно розподілені однорідні

ресурси, необхідні для життєзабезпечення або, інакше кажучи, повноцінного функціонування соціально-економічного суб'єкта або системи (під однорідністю у даному випадку маємо на увазі однорідну «суміш» різноманітних компонентів; просторові координати можуть відображати як розташування суб'єкта, так і його стан).

Відносно розподілених у просторі ресурсів зробимо припущення, що в елементарній його частині кількість ресурсів зберігається незмінною, що забезпечується перманентним процесом заміщення використаних однорідних ресурсів та супроводжується їх відповідним рухом. Відзначимо, що зазначений факт є іманентною характеристикою замкненої економічної системи.

У цьому випадку виконання правила «збереження ресурсів» забезпечується рівнянням

$$\frac{d\rho}{dt} + \rho \operatorname{div} V = 0, \quad (2)$$

де ρ – густина розподілу ресурсів (кількість ресурсів на одиницю простору, на одну людину тощо); V – швидкість, з якою ресурси переміщуються у просторі; div – диференціальний оператор, який перетворює векторне поле у скалярне. Рівняння (2) будемо називати «рівняння збереження ресурсів», яке не характеризує ресурси як «нескінченні» або «невичерпані», а лише показує, що вони завжди мають бути розподілені, навіть із нескінченно малою густиною.

Традиційно економічна теорія розглядає економічну поведінку під кутом раціональності. При цьому, раціональна економічна поведінка визнається як ефективне (хоча й необов'язково оптимальне) використання наявних ресурсів для досягнення поставлених цілей [9].

Згідно з цією концепцією у попередніх дослідженнях [3] автором було обґрунтовано тезу про те, що ендогенною причиною переміщення ресурсів є величина «бажання...» економічного агента M , яка у випадку споживання може приймати лише недодатні значення, а у випадку виробництва – лише невід'ємні значення. При цьому, ресурси переміщуються від області з більшим (з урахуванням абсолютної величини та додатності-від'ємності) до області з меншим «бажанням...». Тобто, їх рух спрямований на задоволення наявних потреб («бажання...» споживати або використовувати) за рахунок наявних можливостей («бажання» виробляти або пропонувати).

Так, у процесі життєдіяльності домогосподарства первинним мотиватором є намагання задоволення потреб для підтримки життєдіяльності (споживання), що спонукає використовувати власний людський капітал для «організації» потоку необхідних ресурсів, а першочерговим мотиватором функціонування підприємства є створення товарів та послуг (виробництво).

Тобто, зміна абсолютної величини та напрямку вектору швидкості руху ресурсів є протилежною напрямку збільшення «бажанням...». При цьому, чим більше густина розподілених навколо ресурсів, тим менше необхідність значних переміщень, тобто – менше зміна швидкості. Це означає, що зміна швидкості є обернено пропорційною до величини густини розподілених ресурсів.

Таким чином, математична модель динаміки досліджуваного процесу може бути представлена у вигляді рівняння:

$$\frac{dV}{dt} = -\frac{1}{\rho} \text{grad } M, \quad (3)$$

де оператор «градієнт» визначає напрямок збільшення мотиваційного фактору «бажання...».

У випадку існування додаткових екзогенних факторів рівняння (3) запишеться у формі:

$$\frac{dV}{dt} = F - \frac{1}{\rho} \text{grad } M, \quad (4)$$

де F – безрозмірна векторна величина зовнішнього впливу в розрахунку до одиниці матеріального обсягу ресурсів.

Таким чином, систему рівнянь (2), (4) можна вважати математичною моделлю досліджуваного процесу.

У випадку незмінного у часі та просторі розподілу ресурсів, густину якого будемо вважати деякою безрозмірною одиничною величиною, рівняння (2) спрощується до вигляду

$$\text{div} V = 0, \quad (5)$$

а рівняння (4) набуває форми

$$\frac{dV}{dt} = F - \text{grad } M. \quad (6)$$

У рівняннях (5), (6) безрозмірні величини V , M у загальному випадку є функціями, що залежать від просторових змінних та часу t .

Розглянемо ситуацію, в якій досліджуваний двовимірний простір є не простором розміщення, а простором станів соціально-економічного агента (системи). Для цього доцільно перейти від декартової системи координат (x, y) до полярної, які, як відомо, пов'язані між собою рівностями

$$x = r \cos \theta; \quad y = r \sin \theta.$$

Нехай економічна система знаходиться в деякому стані, який описується двома характеристиками (координатами). Оберемо систему координат так, що початок відліку $(0; 0)$ співпадає з цією точкою у просторі станів.

Для простору станів у полярній системі координат введемо такі умови:

1) координата r називається «кількісною»; її значення відповідає величині відхилення від існуючого стану, тобто від точки $(0; 0)$;

2) координата θ називається «якісною»; її значення характеризує позитивність-негативність (покращення-погіршення) стану при відхиленні на величину r від точки $(0; 0)$.

Проілюструємо графічно зазначені положення (рис. 1).

На рис. 1 точки O ; A ; B ; C ; D ; E відповідають окремим станам системи. Початок координат т. O є точкою рівноваги. Відрізки OA , OB , OC рівні ($OA = OB = OC$), тобто відхилення від стану рівноваги для відповідних станів є однаковим. При цьому, для т. B відхилення є максимально «позитивним» (покращення стану), у т. A «позитивність» дещо зменшується, а в т. C характеризується максимальною «негативністю» (погіршення стану) відносно досліджуваної множини станів.

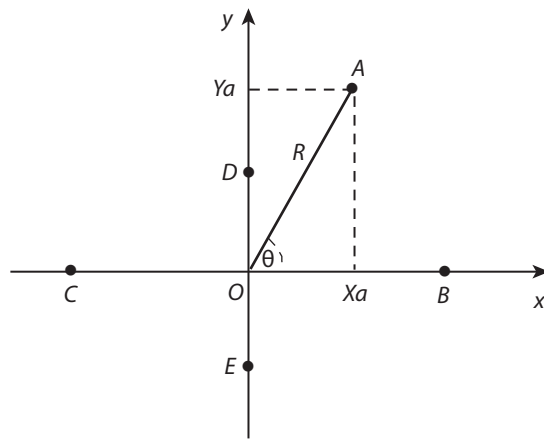

Рис. 1. Двовимірний простір станів

Відрізки OD і OE також рівні, але розташування точок D і E на осі відповідає нейтральному впливу на загальний якісний стан системи.

Доцільно припустити, що рівень позитивності-негативності (покращення-погіршення) визначається величиною $\cos \theta$. Адже $\cos \theta = 1$ (точки, розташовані в додатному напрямку осі Ox ; наприклад, т. B), $\cos \pi = -1$ (точки, розташовані у від'ємному напрямку осі Ox ; наприклад, т. C), $\cos \frac{\pi}{2} = \cos \frac{3\pi}{2} = 0$ (точки, розташовані на осі Oy ; наприклад, т. D і т. E).

Подібна тригонометрична залежність характеризує простір як вісесиметричний, тобто точки (стани), розташовані симетрично відносно осі Ox , є еквівалентними з точки зору кількісного та якісного відхилення від початку відліку.

Отже, у полярних координатах $(r; \theta)$ система (6) набуває форми

$$\begin{cases} \frac{v_r}{t} + v_r \frac{v_r}{r} + \frac{v_\theta}{r} \frac{v_r}{\theta} - \frac{v_\theta^2}{r} = F_r - \frac{M}{r}, \\ \frac{v_\theta}{t} + v_r \frac{v_\theta}{r} + \frac{v_\theta}{r} \frac{v_\theta}{\theta} + \frac{v_r v_\theta}{r} = F_\theta - \frac{1}{r} \frac{M}{\theta}, \end{cases} \quad (7)$$

а рівняння «збереження ресурсів» (5)

$$\frac{r v_r}{r} + \frac{v_\theta}{\theta} = 0. \quad (8)$$

Тобто, для визначення динаміки системи необхідно сумісно розв'язати рівняння (7), (8), які містять як невідомі функції $v_r(r, \theta)$, $v_\theta(r, \theta)$, $M(r, \theta)$ при відомих значеннях екзогенного впливу F_r , F_θ .

У своїх попередніх дослідженнях на підставі феноменологічного підходу до вивчення економічної поведінки автором представленої роботи були запропоновані такі поняття, як «економічне джерело», «економічний стік» та «економічний диполь» [3].

Розвиток запропонованої концепції слід вбачати в тому, що побудована у вигляді системи (7), (8) ґрунтова поведінкова модель є аналогічною до рівнянь динаміки суцільного середовища [10], що є підставою для застосування відповідних наявних методик задля подаль-

ших досліджень особливостей економічної поведінки соціально-економічних агентів.

Зокрема, з огляду на форму рівняння (8), можна говорити, що існує така функція $\Psi(r, \theta)$, що

$$v_r = \pm \frac{1}{r^2 \sin \theta} \frac{d\Psi}{d\theta}; \quad v_\theta = \pm \frac{1}{r \sin \theta} \frac{d\Psi}{dr}. \quad (9)$$

Вибір верхніх або нижніх знаків є довільним та здійснюється на основі додаткових умов.

Підстановка форм (9) у рівняння (8) природньо перетворює останнє на тотожність, а задача зводиться до системи (7), яка містить дві невідомі функції $\Psi(r, \theta)$ та $M(r, \theta)$.

Функцію $\Psi(r, \theta)$, з огляду на [10], будемо називати «функцією руху» адже геометрично вона відображає так звані «ліній течії», які при усталеному русі співпадають з траєкторіями, що дозволяє визначити топологію відповідних перетворень, у нашому випадку, в просторі станів.

Якщо досліджуваний процес є усталеним і таким, що відбувається або при відсутності екзогенних факторів, або при їх трансформації в ендегенні (внутрішня мотивація), то має місце умова $F_r = F_\theta = 0$, а система (7) за допомогою елементарних перетворень зводиться до одного рівняння

$$M(r, \theta) + \frac{V^2}{2} = M_0, \quad (10)$$

де

$$V = \sqrt{v_r^2 + v_\theta^2}, \quad (11)$$

а M_0 – стала величина, яка характеризує мотиваційну величину «бажання...» у стані спокою (задоволення). Так, для домогосподарства задоволення потреб характеризується величиною $M_0 = 0$, а стратегія розвитку бізнес-структури супроводжується значеннями $M_0 \geq 0$.

Рівняння (10) описує зв'язок між полем швидкості матеріального руху та полем мотивації. При цьому перший доданок у рівнянні (10) будемо називати «змушуючим», а другий – «компенсуючим».

ВИСНОВКИ

У роботі розглянуто задачу кругообігу розподілених у просторі ресурсів, який супроводжується перманентним процесом їх заміщення або відтворення.

Запропонований підхід передбачає аналітичне визначення векторного поля швидкості змін, які відбуваються у просторі. Це, своєю чергою, дозволяє використовувати відповідні диференціальні оператори.

Застосування цього алгоритму з огляду на раціональність економічної поведінки дозволили побудувати динамічну модель (2), (4), в якій як мотиваційний фактор обрано відхилення дійсного стану соціально-економічного агента від бажаного. Модель узгоджується з принципом граничної корисності (У. С. Джевонс, К. Менгер і Л. Вальрас) [11].

Запропонована модель представлена як у просторі розміщення, так і у просторі станів. При цьому, засто-

совані в просторі стану полярні координати дозволяють оцінити не лише кількісні, а й якісні показники.

Уведення простору станів дозволяє досліджувати соціально-економічні процеси, притаманні постіндустріальній економіці та економіці знань, в умовах яких на перше місце замість територіальних характеристик у географічних координатах виходять дані про їх соціально-економічний стан.

Застосування запропонованого раніше феноменологічного підходу дозволило ввести у розгляд «функцію руху» ресурсів, яка, як відзначалося вище, повністю відображає геометричну структуру процесу, тобто є ефективним інструментом якісного та, як наслідок, кількісного аналізу.

Підстановка в систему (7), (8) значень компонент швидкості (9) дозволила отримати рівняння (10), яке автор пропонує інтерпретувати як «рівняння збереження загальної мотивації» для стаціонарних процесів, які відбуваються при відсутності зовнішнього макроекономічного впливу.

Трансдисциплінарність отриманих результатів підтверджується тим, що побудована у вигляді системи (2), (4) поведінкова модель є аналогічною до рівнянь динаміки суцільного середовища та рівняння неперервності середовища, а рівняння (10) є аналогом рівняння збереження енергії [10].

Отримані результати є логічним та, на нашу думку, коректним розвитком авторської концепції, яка базується на трансцендентальному методі пізнання.

Напрямки подальших досліджень вбачаємо в застосуванні побудованої моделі у вивченні поведінкових стратегій соціально-економічних агентів та розширенні й використанні побудованої моделі за рахунок урахування ефективності застосування ресурсів у процесі заміщення-відтворення. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Іванов Р. В. Щодо моделювання економічної поведінки домогосподарств як відкритої соціально-економічної системи / Р. В. Іванов // Бізнес Інформ. – 2014. – № 2. – С. 111–115.
2. Колодубська Н. В. Інституціональні зміни та їхній вплив на економічну поведінку суб'єктів господарювання / Н. В. Колодубська // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 1(115). – С. 16–25.
3. Іванов Р. В. Концептуальна модель економічної поведінки домогосподарства в умовах самозабезпечення / Р. В. Іванов // Бізнес Інформ. – 2015. – № 10. – С. 137–141.
4. Буданов В. Г. Синергетическая парадигма. Синергетика образования / В. Г. Буданов. – М.: Прогресс-Традиция, 2007. – С. 174–209.
5. Огліх В. В. Моделювання динаміки розвитку ринку праці за наявності зв'язків між працівниками / В. В. Огліх, Н. М. Заславська // Вісник ДНУ. – 2009. – Т. 17, № 10 (1). – С. 121–128.
6. Іванов Р. В. Моделювання раціональної дохідної поведінки домогосподарства / Р. В. Іванов // Економічний простір. – 2014. – № 81. – С. 64–73.
7. Милованов В. П. Неравновесные социально-экономические системы: синергетика и самоорганизация / В. П. Милованов. – М.: Эдиториал, 2001. – 264 с.

8. Малинецкий Г. Г. Математические основы синергетики / Г. Г. Малинецкий. – М. : Ком-Книга, 2005. – 312 с.

9. Лопатников Л. И. Экономико-математический словарь : словарь современной экономической науки / Л. И. Лопатников. – 5-е изд., перераб. и доп. – М. : Дело, 2003. – 520 с.

10. Лойцянский Л. Г. Механика жидкости и газа / Л. Г. Лойцянский. – М. : Наука, 2003. – 846 с.

11. Можайкина Н. В. Методологическая основа исследования домохозяйств / Н. В. Можайкина // Вісник міжнародного слов'янського університету. – Харків, 2008. – Т. 11, № 1. – С. 45–49.

REFERENCES

Budanov, V. G. *Sinergeticheskaya paradigma. Sinergetika obrazovaniya* [Synergetic paradigm. Synergetics education]. Moscow: Progress-Traditsiia, 2007.

Ivanov, R. V. "Kontseptualna model ekonomichnoi povedinky domohospodarstva v umovakh samozabezpechennia" [Conceptual model of economic behavior of household in terms of self-sufficiency]. *Biznes Inform*, no. 10 (2015): 137-141.

Ivanov, R. V. "Shchodo modeliuvannia ekonomichnoi povedinky domohospodarstv yak vidkrytoi sotsialno-ekonomichnoi systemy" [As for modeling economic behavior of households as open socio-economic system]. *Biznes Inform*, no. 2 (2014): 111-115.

Ivanov, R. V. "Modeliuvannia ratsionalnoi dokhidnoi povedinky domohospodarstva" [Modeling the behavior of a rational income households]. *Ekonomichnyi prostir*, no. 81 (2014): 64-73.

Kolodrubska, N. V. "Instytutsionalni zminy ta yikhnyi vplyv na ekonomichnu povedinku subiektiv hospodariuvannia" [Institutional changes and their impact on the behavior of economic entities]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 1(115) (2011): 16-25.

Lopatnikov, L. I. *Ekonomiko-matematicheskii slovar : slovar sovremennoy ekonomicheskoy nauki* [Economics and Mathematics Dictionary: Dictionary of modern economic science]. Moscow: Delo, 2003.

Loytsianskiy, L. G. *Mekhanika zhidkosti i gaza* [Fluid Mechanics]. Moscow: Nauka, 2003.

Malinetskiy, G. G. *Matematicheskie osnovy sinergetiki* [Mathematical Foundations of Synergetics]. Moscow: Kom-Kniga, 2005.

Milovanov, V. P. *Neravnovesnye sotsialno-ekonomicheskie sistemy: sinergetika i samoorganizatsiya* [Nonequilibrium socio-economic systems: synergy and self-organization]. Moscow: Editorial, 2001.

Mozhaykina, N. V. "Metodologicheskaya osnova issledovaniya domokhozyaystv" [Methodological basis of household survey]. *Visnyk mizhnarodnoho slovianskoho universytetu*, vol. 11, no. 1: 45-49.

Ohlikh, V. V., and Zaslavska, N. M. "Modeliuvannia dynamiky rozvytku rynku pratsi za naiavnosti zviazkiv mizh pratsivnykamy" [The modeling of the dynamics of the labor market if relations between employees]. *Visnyk DNU*, vol. 17, no. 10(1) (2009): 121-128.

МОДЕЛЮВАННЯ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ЗНАЙ У СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

© 2015 **МАРТИНЕНКО М. В.**

УДК 330.3:330.4

Мартиненко М. В. Моделювання та прогнозування розвитку системи організаційних знань у структурі професійної освіти

Мета статті полягає в обґрунтуванні та побудові моделі розвитку системи організаційних знань у структурі професійної освіти працівників промисловості та застосуванні даної моделі для прогнозування розвитку систем організаційних знань суб'єктів господарювання промисловості м. Харкова. Враховуючи притаманні системі організаційних знань властивості відкритої, динамічної та складної соціально-економічної системи, що саморозвивається, обґрунтовано доцільність застосування синергетичного підходу при моделюванні та прогнозуванні розвитку даної системи. На основі побудованої моделі розроблено прогнози розвитку систем організаційних знань для суб'єктів господарювання промисловості м. Харкова. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням практичних рекомендацій щодо напрямів впливу на розвиток систем організаційних знань у структурі професійної освіти працівників промисловості.

Ключові слова: професійна освіта, система організаційних знань, розвиток, промисловість.

Рис.: 8. Табл.: 2. Формул: 4. Бібл.: 12.

Мартиненко Марина Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри економіки, організації та планування діяльності підприємства, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: mrnmartynenko@gmail.com

УДК 330.3:330.4

UDC 330.3:330.4

Мартыненко М. В. Моделирование и прогнозирование развития системы организационных знаний в структуре профессионального образования

Martynenko M. V. Modeling and Forecasting the Development of the System of Organizational Knowledge in the Structure of Vocational Education

Цель статьи заключается в обосновании и построении модели развития системы организационных знаний в структуре профессионального образования работников промышленности и применении данной модели для прогнозирования развития систем организационных знаний субъектов хозяйствования промышленности г. Харькова. Учитывая присущие системе организационных знаний свойства открытой, динамической, сложной и саморазвивающейся социально-экономической системы, обоснована целесообразность применения синергетического подхода при моделировании и прогнозировании развития данной системы. На основе построенной модели разработаны прогнозы развития систем организационных знаний для субъектов хозяйствования промышленности г. Харькова. Перспективы дальнейших исследований связаны с разработкой практических рекомендаций относительно направлений влияния на развитие систем организационных знаний в структуре профессионального образования работников промышленности.

The article's primary focus is on substantiating and building a development model of the system of organizational knowledge in the structure of vocational education of industry workers, as well as application of this model to forecast the development of systems of organizational knowledge related to the industrial economic entities in the city of Kharkiv. Considering the properties inherent to a system of organizational knowledge, that is, an open, dynamic, challenging and self-developing socio-economic system, expediency of application of synergistic approach in modeling and forecasting the development of this system has been substantiated. On the basis of the model, forecasts for development of the organizational knowledge systems for industrial economic entities of the city of Kharkiv has been elaborated. Prospects of the further researches are related to the development of practical recommendations on the directions of influence on the development of organizational knowledge in the structure of vocational education of industry workers.

Ключевые слова: профессиональное образование, система организационных знаний, развитие, промышленность.

Keywords: professional education, system of organizational knowledge, development, industry.

Рис.: 8. Табл.: 2. Формул: 4. Библ.: 12.

Fig.: 8. Tabl.: 2. Formulae: 4. Bibl.: 12.

Мартыненко Марина Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, докторант кафедры экономики, организации и планирования деятельности предприятия, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харьков, 61166, Украина)

Martynenko Maryna V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, Department of Economics, Organization and Planning of the Company, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economic (pr. Nauky, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: mrnmartynenko@gmail.com

E-mail: mrnmartynenko@gmail.com

Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. висвітлює ключові проблеми сучасної системи освіти та рекомендації щодо стратегічних напрямів їх подолання. Серед основних проблем і ризиків сучасної освітньої системи відзначені й такі, як недостатня відповідність освітніх послуг вимогам суспільства, запитам особистості, потребам ринку праці, а також недостатня орієнтованість структури і змісту професійно-технічної, вищої та післядипломної освіти на потреби ринку праці та сучасні економічні виклики [7].

Пошуку підходів до вирішення зазначених проблем присвячені праці таких сучасних вчених, як О. А. Грішнова [2], І. М. Грищенко [3], Е. М. Лібанова [5], А. С. Лісогор [6], Н. Г. Ничкало [8], В. М. Новіков [9], В. С. По-

номаренко [4], О. В. Раєвнева [4], В. А. Савченко [10] та інших.

Проте проблеми інтеграції професійної освіти і таких важливих споживачів результатів її функціонування, як суб'єкти господарювання промисловості (СПП), і досі залишаються невирішеними повною мірою. Одним із механізмів такої інтеграції може виступати розвиток систем організаційних знань (СОЗ) СПП у структурі професійної освіти. Розуміючи під СОЗ сукупність організаційних знань СПП, пов'язаних з носіями, зв'язків між ними, слід відзначити соціально-економічну природу даної системи. Для дослідження особливостей поведінки складних соціально-економічних систем в економічній науці часто застосовуються економіко-ма-

тематичні моделі, які відтворюють ті чи інші характеристики системи, що вивчається. *Мета* даної статті полягає в обґрунтуванні та побудові моделі розвитку СОЗ у структурі професійної освіти працівників промисловості та застосуванні даної моделі для прогнозування розвитку СОЗ СГП м. Харкова.

Моделювання представляє собою дослідження об'єктів пізнання на основі їх моделей. Реалізація основних етапів моделювання поведінки та розвитку соціально-економічних систем передбачає необхідність послідовного виконання таких дій:

- ✦ *по-перше*, установлення найбільш важливих складових (факторів впливу) системи, які визначають її поведінку та розвиток, на основі різних методів дослідження;
- ✦ *по-друге*, висування припущення щодо зв'язків між визначеними елементами системи та факторами впливу у реальному світі;
- ✦ *по-третє*, абстрактне та символічне представлення елементів системи та взаємозв'язків між ними у вигляді математичної моделі, а також знаходження рішення для рівнянь моделі;
- ✦ *по-четверте*, інтерпретація отриманих математичних результатів у термінах проблеми реального світу [1].

Найважливішою умовою результативності математичного моделювання розвитку економічних систем є орієнтація на властивості досліджуваної системи при обґрунтуванні зв'язків між її елементами, виборі методів та засобів моделювання. СОЗ може розглядатися як відкрита, динамічна, нерівноважна соціально-економічна система, що саморозвивається, отже доцільно в процесі моделювання розвитку даної системи звернутися до методології синергетики. Розглянемо особливості реалізації наведених вище етапів моделювання розвитку систем у даному дослідженні на основі синергетичного підходу.

Результати реалізації першого етапу наведено у працях [11, 12]. Їх основний зміст полягав у виділенні основних факторів впливу на розвиток СОЗ (професійна освіта і навчання, наука та інновації, інформаційно-комунікаційні технології та корпоративна культура) та обґрунтуванні наявності у цих факторів ознак параметрів порядку. На основі виділення ключових параметрів порядку СОЗ було розраховано індекс розвитку організа-

ційних знань (ІРОЗ) у динаміці по роках. Проведення кластерного аналізу надало змогу виділити три групи СГП (із 34 СГП, які досліджувалися) за значенням даного індексу та їх динамікою: із низьким, середнім та високим значенням ІРОЗ. Після цього з кожної групи було обрано типових представників, і для них розраховано індекс розвитку системи організаційних знань за основними напрямками ($IPCOZ_n$), що відповідають переліку параметрів порядку системи. Значення даного індексу в динаміці по роках для досліджуваних СГП наведено в *табл. 1*.

Важливою характеристикою визначених параметрів порядку є взаємообумовленість впливу, що означає, з одного боку, можливість оцінювання розвитку СОЗ через поведінку цих параметрів порядку, а, з іншого боку, залежність поведінки наведених параметрів порядку від розвитку СОЗ. Саме таке розуміння взаємозв'язків СОЗ та її параметрів порядку є віддзеркаленням одного з основних принципів синергетичного розвитку, тобто принципу зворотного зв'язку, який забезпечує саморегуляцію системи.

З метою реалізації другого етапу процедури моделювання необхідно сформулювати припущення щодо взаємозв'язків елементів майбутньої моделі, а саме: швидкість розвитку СОЗ у структурі професійної освіти працівників промисловості, яку пропонується в процесі моделювання вимірювати як похідну $IPCOZ_n$ за часом, залежить від величини $IPCOZ_n$, ступеня інтеграції СОЗ у професійну освіту працівників промисловості та безперервності професійного навчання.

Отже, окрім перелічених параметрів порядку, розвиток СОЗ залежить від ступеня її інтеграції в структуру професійної освіти працівників промисловості. Ще один важливий фактор, який впливає на розвиток СОЗ СГП, – це частота професійного навчання. Чим більшою є ця частота, тим більшою мірою професійне навчання наближено до безперервного, що позитивно впливає на розвиток СОЗ. Важливу роль при побудові моделі відіграють і такі показники, як період напіврозпаду організаційних знань (тобто проміжок часу, впродовж якого організаційні знання втрачають актуальність на 50%) і тривалість циклу професійного навчання працівників (часовий проміжок між початком професійного навчання працівників новим знанням, технологіям,

Таблиця 1

Значення $IPCOZ_n$ для СГП у динаміці по роках

Назва СГП	Значення $IPCOZ_n$ по роках							
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
ПАТ «Харківхолодмаш»	2,07	1,99	2,03	1,94	1,38	1,69	1,91	1,65
ПАТ «НВП Теплоавтомат»	2,15	2,57	2,34	2,03	2,15	1,96	2,04	2,89
ПАТ «Електромашина»	3,38	3,06	2,75	2,49	2,66	2,76	2,56	2,65
ДНВП «Об'єднання Комунар»	3,42	3,26	3,47	2,52	3,22	3,01	3,31	3,64
ДП «Завод ім. В. О. Малишева»	3,73	3,08	3,63	3,09	3,37	3,05	3,13	3,01
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство	4,15	4,03	3,74	3,56	3,73	3,41	3,40	3,73
ДП «Харківський машинобудівний завод «ФЕД»	3,64	4,29	4,10	4,14	3,45	3,43	4,03	3,73

методам роботи та моментом, коли всі набуті працівниками нові знання починають втілюватися в практичну діяльність, тобто навчання закінчується та починається практичне застосування нових професійних знань).

Можливість включення перелічених складових у модель було забезпечено проведенням експертного опитування керівників та працівників досліджуваних СГП. Питання анкети передбачали бальну оцінку експертами всіх перелічених вище складових. Після аналізу результатів опитування з використанням отриманих даних побудовано індекс інтеграції СОЗ у структуру професійної освіти (у моделі він позначається як змінна S), індекс безперервності професійного навчання (у моделі цей індекс представлено як змінну N) і значення періоду напіврозпаду організаційних знань (T) і тривалості циклу професійного навчання працівників (I) у роках.

Перш, ніж перейти до розгляду результатів третього етапу моделювання, доцільно акцентувати увагу на особливостях синергетичних динамічних моделей розвитку систем, які полягають у тому, що модель повинна передбачати: динамічність, тобто зміни у часі, саморегуляцію та нелінійність.

Дотримання принципів синергетики при моделюванні розвитку СОЗ у структурі професійної освіти працівників промисловості можливо за умови використання математичного апарату диференціальних рівнянь. Перш, ніж розглядати можливі взаємозв'язки між елементами моделі розвитку СОЗ у структурі професійної освіти, доцільно наголосити на тому, що СОЗ розглядається як детермінована динамічна система з неперервними змінами у часі. Часткові принципи побудови моделі відображають зв'язки і казуальність СОЗ, розвиток якої моделюється:

1. Розвиток СОЗ у структурі професійної освіти працівників промисловості характеризується динамікою $IPCOZ_n$ у часі, яка пов'язана з похідною $\frac{dI}{dt}$. При цьому приймемо $I = IPCOZ_n$.

2. Ступень інтеграції СОЗ у структуру професійної освіти працівників промисловості (S) пропорційно і лінійно впливає на розвиток даної системи.

3. Частота професійного навчання працівників, яка відображує, якою мірою професійне навчання наближено до неперервного, також пропорційно впливає на розвиток СОЗ. Неперервність професійного навчання у моделі відображує змінна N .

Пов'язаними зі змінною N характеристиками СОЗ, які включено до складу моделі, є період напіврозпаду організаційних знань (T) і тривалість циклу професійного навчання працівників (I).

Розглянемо більш ретельно аргументи, на основі яких робиться висновок про взаємозв'язок T та I у моделі розвитку СОЗ у структурі професійної освіти працівників промисловості. На рис. 1 наведено ідеальний варіант співставлення двох циклів, які одночасно паралельно відбуваються в процесі розвитку СОЗ, проте мають протилежну спрямованість.

Безперервна лінія умовно відображує цикл професійного навчання. Точка А символізує час початку навчання працівників новим професійним знанням і методам роботи. Оскільки жоден СГП не має можливості навчити всіх працівників одночасно і всім новим підходам у роботі, то спочатку кількість працівників, що опанували нові підходи до роботи, незначна. З часом навчається все більше і більше працівників, тобто інтенсивність професійного навчання (кількість навчених, або частота проведення тренінгів і т. д.) зростає. У точці В ця інтенсивність досягає такої величини, що втілення працівниками нових знань у робочі процеси починає приносити позитивні результати, наприклад, підвищується продуктивність праці, скорочуються витрати робочого часу і т. ін. Після проходження точки В інтенсивність навчання поступово знижується, і в точці С циклу професійного навчання конкретній новій технології або підходам до роботи закінчується, і може початися новий цикл навчання вже іншої технології. Оскільки між

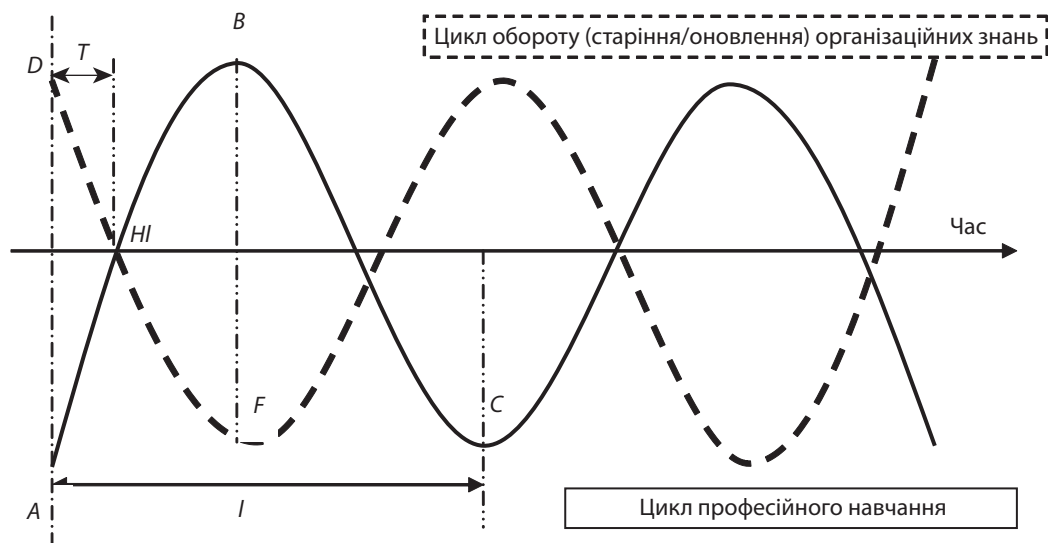

Рис. 1. Графічне умовне зображення синхронізації циклів обороту організаційних знань та професійного навчання працівників

початком професійного навчання працівників та втіленнями ними нових знань у професійну діяльність завжди проходить певний час, який і демонструє відстань між точками A та C , то і цикл професійного навчання має певну тривалість l , що показано на рис. 1.

В ідеальному випадку синхронно, проте у протилежному напрямку, відбувається інший процес – старіння та оновлення організаційних знань. Пунктирна лінія умовно відображує цикл обороту організаційних знань. У точці D актуальність та цінність нових знань для СГП максимальна. Ця точка в ідеальній моделі співпадає з моментом закінчення циклу професійного навчання, коли переважна більшість працівників опанувала нові підходи і почала активно впроваджувати їх у роботу. У такій ситуації цінність нових організаційних знань для СГП є найвищою. Проте, як було зазначено раніше, знання мають тенденцію швидко старіти (або копіюватися конкурентами, що також зменшує цінність знань для СГП). Отже, з часом відбувається втрата актуальності організаційних знань. У точці Hl (*half-life*) актуальність організаційних знань втрачається наполовину, тобто знання старіють на 50% (ця точка символізує момент напіврозпаду організаційних знань). При цьому тривалість періоду напіврозпаду організаційних знань позначено як T . У точці F організаційні знання повністю втрачають актуальність з різних причин, у тому числі й тому, що ними оволоділи всі учасники ринку, а отже, такі знання вже не надають СГП конкурентних переваг. Точка F симетрична до точки B , коли на фоні старіння одного виду організаційних знань працівники за рахунок паралельного процесу професійного навчання з максимальною інтенсивністю оволодівають новим знанням, яке може компенсувати те знання, що втратило цінність. Отже, в ідеальному випадку цикл обороту організаційних знань і цикл професійного навчання знаходяться в повній протифазі, тобто інтенсивність професійного навчання новим знанням досягає максимуму при найнижчій актуальності поточних організаційних знань.

Така синхронізація наведених циклів можлива лише в теоретичному контексті. Проте в реальній ситуації ці два цикли майже ніколи так ідеально не синхронізуються. Часто професійне навчання новим знанням починається набагато пізніше, ніж починають старіти поточні організаційні знання. Або, навпаки, цикл професійного навчання випереджає старіння організаційних знань, втім, остання ситуація зустрічається набагато рідше. Враховуючи це, у моделі використовується додатковий параметр – зсув фази циклу професійного навчання відносно ідеального стану. Обидва процеси (обороту організаційних знань та професійного навчання) при цьому описуються тригонометричними функціями.

4. Саморегуляція СОЗ описується лінійним доданком з параметром моделі k_0 .

Таким чином, можна констатувати, що при побудові моделі дотриманий принцип «леза Оккама», тобто принцип простоти побудови моделі. Враховуючи все вищезазначене, рівняння моделі розвитку СОЗ може бути представлено в такому вигляді:

$$\frac{dl}{dt} = -k_0 I_1 - N \left[\sin\left(\frac{\pi}{2} \frac{t}{T}\right) + \cos\left(\frac{\pi}{2} \frac{t}{L} - k_1 \frac{\pi}{2}\right) \right] + k_2 S,$$

де t – час, I – $IPCO3_H$, N – індекс безперервності професійного навчання, S – індекс інтеграції СОЗ у структуру професійної освіти, T – період напіврозпаду організаційних знань, l – тривалість циклу професійного навчання ($L = 1/4$), k_0 , k_1 , k_2 – параметри моделі.

Загальне рішення для I розшукується у вигляді $I(t, N, S) = I_1(t) + I_2(t, N, S)$, що відокремлює частину I , яка має властивості саморегуляції, та іншу – залежну від повільних змінних N , S . Тоді рішення диференціального рівняння моделі можна записати в такому вигляді:

$$I = I_1 + I_2 = \exp(-k_0 t) + \frac{2N}{\pi} \left[T \cos\left(\frac{\pi}{2} \frac{t}{T}\right) - L \sin\left(\frac{\pi}{2} \frac{t}{L} - k_1 \frac{\pi}{2}\right) \right] + k_2 S t + C,$$

де C – довільна константа, яка визначається із рішення задачі Коши для моделі.

З урахуванням того, що значення (значення $IPCO3_H$ у початковій точці) є відомим, необхідно зробити перенормування значень, які відбивають характеристики СОЗ (організаційне знання та результати професійного навчання недоцільно представляти у діапазоні $[-1; 1]$, оскільки вони не можуть приймати від'ємні значення). Отже, після перенормування таким чином, щоб ці значення попадали в діапазон $[0, 1]$, рішення рівняння виглядає таким чином:

$$I = \exp(-k_0 t) + \frac{N}{\pi} \left[T \left(\cos\left(\frac{\pi}{2} \frac{t}{T}\right) + 1 \right) - L \left(\sin\left(\frac{\pi}{2} \frac{t}{L} - k_1 \frac{\pi}{2}\right) + 1 \right) \right] + k_2 t S + C_0,$$

де $C_0 = I_0 - 1 - \frac{N}{\pi} (3tT - L)$.

Параметри моделі k_0 , k_1 , k_2 знаходяться із умови мінімуму середньоквадратичної похибки описання моделлю наявних точок спостереження $I_\phi(t)$:

$$\delta = \arg \min ((I_\phi(t) - I(t))^2) \rightarrow 0,$$

де I_ϕ – фактичні значення I , отримані в результаті дослідження.

У табл. 2 наведено параметри моделей, знайдені в результаті моделювання розвитку СОЗ досліджуваних СГП.

Необхідно відзначити, що у всіх випадках середньоквадратична похибка моделювання не перевищує $\delta \leq 0,077$ (максимальне значення $\delta = 0,077$, мінімальне значення $\delta = 0,025$). Значне інформаційне навантаження мають значення параметрів моделі. Так, найвищі значення параметрів k_0 і k_2 (ці параметри відображують ступень саморегуляції СОЗ і ступень її інтеграції у структуру професійної освіти) спостерігаються у СГП з тенденцією позитивної динаміки $IPCO3_H$, у той час, як у всіх СГП з тенденцією негативної динаміки $IPCO3_H$ $k_0 < 1$ і $k_2 < 1$. На рис. 2 – рис. 8 наведено графіки, що демонструють високу якість моделювання (неперервна лінія) порівняно з фактичними спостереженнями (точки фактичних значень $IPCO3_H$ відмічені як «x») за 8 років, а також представлений прогноз на основі даної моделі до 2017 р.

Таблиця 2

Параметри моделі розвитку CO₂ досліджуваних СГП

СГП	Параметри моделі			Похибка моделі, δ
	k_0	k_1	k_2	
ПАТ «Електромашина»	0,00043	0,185	0,443	0,046
ПАТ «НВП Теплоавтомат»	1,15	0,330	1,026	0,038
ПАТ «Харківхолодмаш»	0,19	0,541	0,378	0,027
ДНВП «Об'єднання Комунар»	2,609	1,168	0,448	0,056
Харківське державне авіаційне виробниче підприємство	0,00057	0,419	0,176	0,025
ДП «Харківський машинобудівний завод «ФЕД»	0,00042	1,132	0,225	0,077
ДП «Завод ім. В. О. Малишева»	0,011	-0,02	0,076	0,044

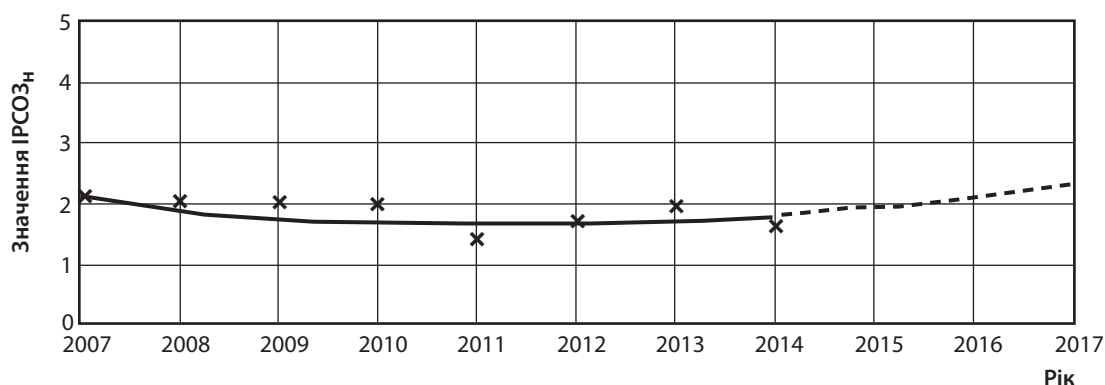

Рис. 2. Фактичні значення IPCO_{2n} у динаміці по роках, результати моделювання та прогнозування розвитку CO₂ ПАТ «Харківхолодмаш»

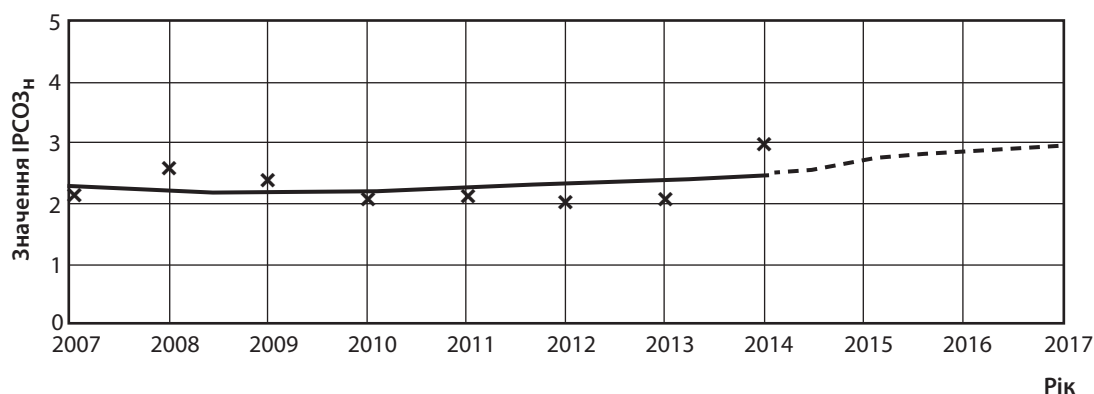

Рис. 3. Фактичні значення IPCO_{2n} у динаміці по роках, результати моделювання та прогнозування розвитку CO₂ ПАТ «НВП Теплоавтомат»

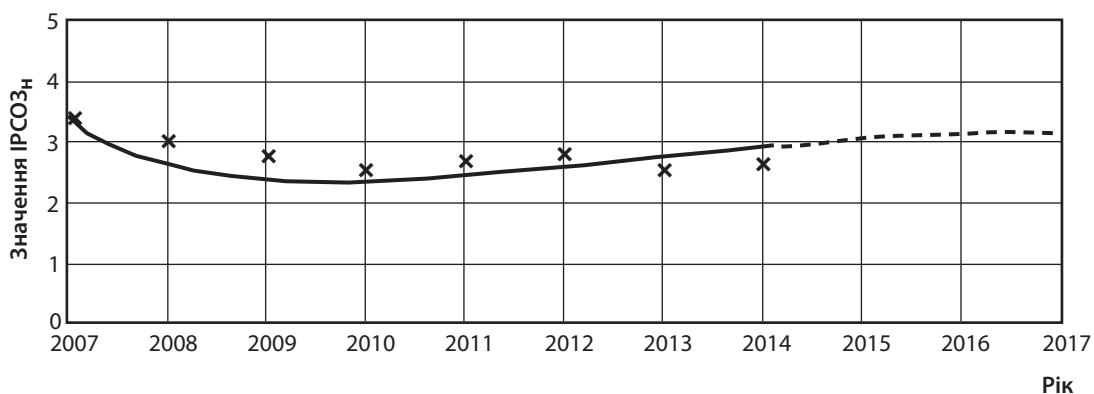

Рис. 4. Фактичні значення IPCO_{2n} у динаміці по роках, результати моделювання та прогнозування розвитку CO₂ ПАТ «Електромашина»

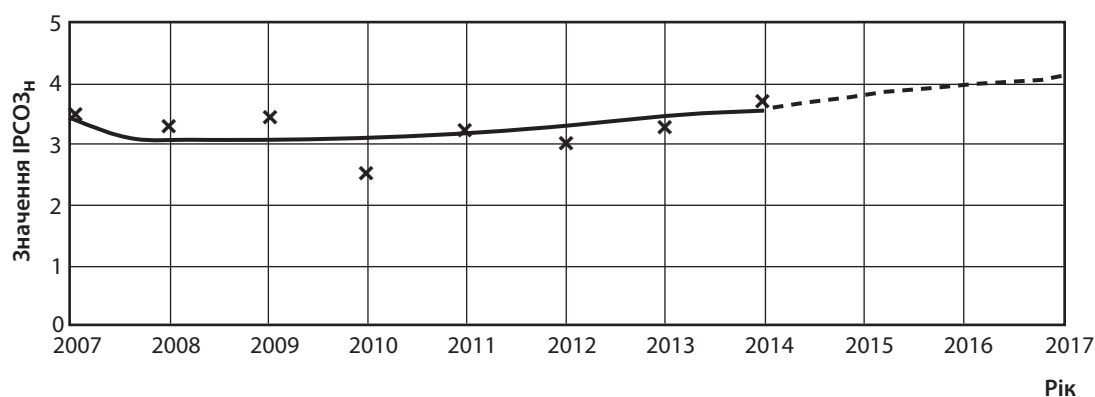

Рис. 5. Фактичні значення ІРСО_{3н} у динаміці по роках, результати моделювання та прогнозування розвитку СО₂ ДНВП «Об'єднання Комунар»

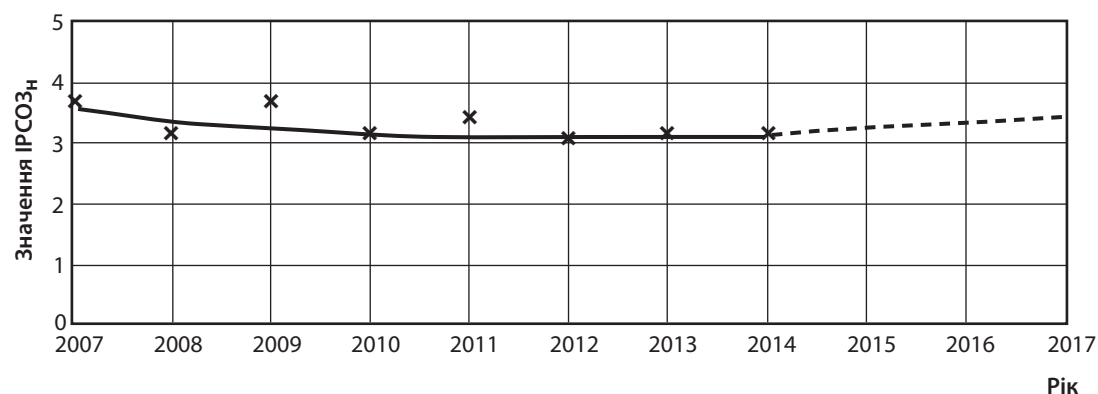

Рис. 6. Фактичні значення ІРСО_{3н} у динаміці по роках, результати моделювання та прогнозування розвитку СО₂ ДП «Завод ім. В. О. Малишева»

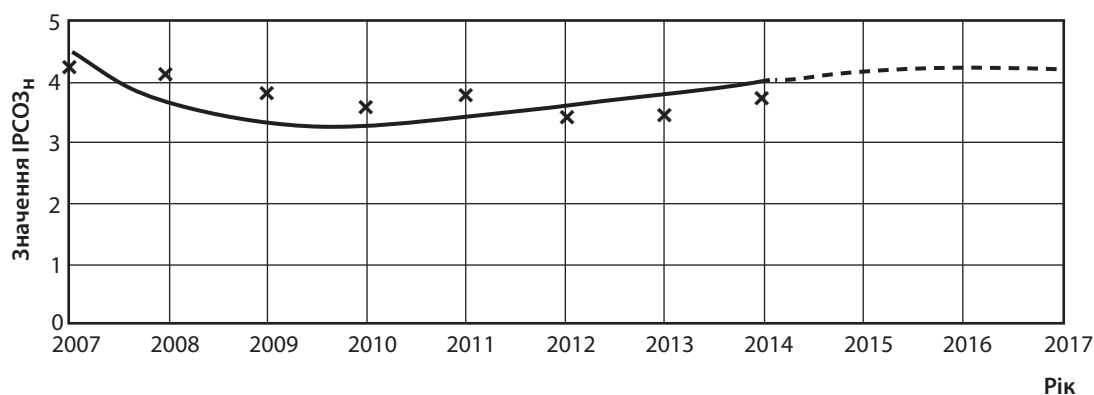

Рис. 7. Фактичні значення ІРСО_{3н} у динаміці по роках, результати моделювання та прогнозування розвитку СО₂ Харківського державного авіаційного виробничого підприємства

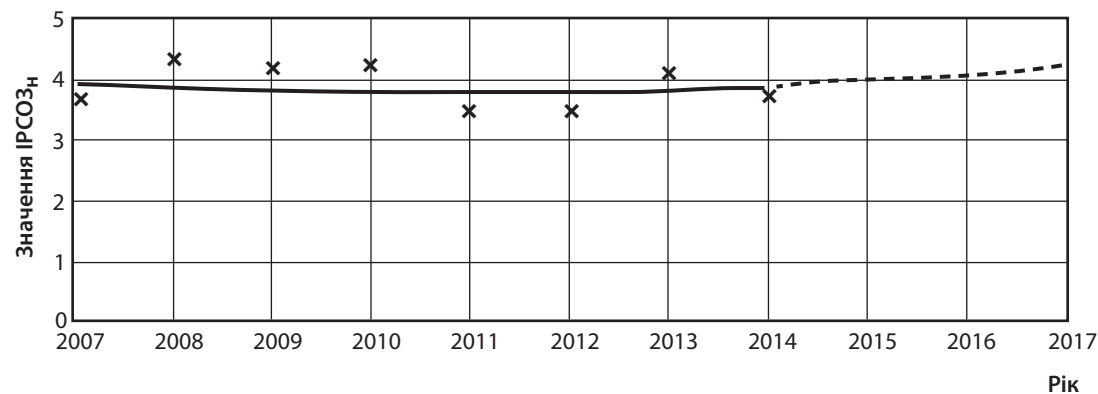

Рис. 8. Фактичні значення ІРСО_{3н} у динаміці по роках, результати моделювання та прогнозування розвитку СО₂ ДП «Харківський машинобудівний завод «ФЕД»

Для перевірки адекватності реакції моделі, а також реалізації четвертого етапу моделювання, тобто інтерпретації його результатів, було проведено тестування моделі та вивчення її реакції на зміну таких важливих характеристик, як період напіврозпаду організаційних знань (T) і тривалість циклу професійного навчання (l). Для цього спочатку було прийнято незмінним l та досліджено зміни прогнозів за умов збільшення або зменшення величини T . Виявилося, що при збільшенні значення T , але незмінному l СГП опиняється у більш вигідній ситуації з точки зору різниці в часі між періодами обороту знань та професійного навчання. У такому випадку прогноз розвитку СОЗ СГП покращується. При зменшенні значення T і незмінному l прогноз розвитку СОЗ СГП погіршується, оскільки в такому випадку організаційні знання старіють набагато швидше, ніж відбувається професійне навчання новим знанням, отже СГП опиняється у менш сприятливій ситуації.

Надалі незмінним було прийнято T і змінювалися значення l . При зменшенні l цикл професійного навчання скорочується, отже, оновлення організаційних знань відбувається частіше. У такому разі прогноз розвитку СОЗ СГП покращується. При збільшенні l цикл професійного навчання подовжується, отже, організаційні знання оновлюються з відставанням відносно терміну їх старіння, тому прогноз розвитку СОЗ погіршується.

Наведене вище доводить, що математична модель адекватно реагує на зміни таких характеристик, як період напіврозпаду організаційних знань та тривалість циклу професійного навчання і демонструє очікувані ефекти.

Суттєве значення для результатів моделювання та прогнозування має змінна N , яка відображує безперервність професійного навчання. У процесі тестування моделі було виявлено, що при зменшенні значення N , що означає віддалення професійного навчання від безперервного, прогноз розвитку СОЗ погіршується. У другому випадку, коли N збільшується, прогноз розвитку СОЗ покращується.

Слід відзначити, що у всіх розглянутих вище випадках варіації елементів моделі середньоквадратична похибка залишається незначною і не перевищує $\delta < 0,1$, що свідчить про високу якість моделювання та про стійкість моделі до варіації її змінних.

ВИСНОВКИ

Побудована модель розвитку СОЗ є інструментом аналізу поведінки даної системи в конкретних умовах. Підтвердження адекватності реагування наведеної моделі на зміни перелічених характеристик також надає підстави застосовувати її з метою прогнозування розвитку СОЗ у структурі професійної освіти працівників промисловості та розроблення практичних рекомендацій для СГП щодо методів та способів впливу на цей процес. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Агапова Т. Н. Динамические системы в экономике / Т. Н. Агапова, Д. Бехренс, Д. Курран. – Донецк : ДонГУ, 2000. – 140 с.

2. **Гришнова О. А.** Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки : монографія / О. А. Гришнова. – К. : Знання, 2001. – 254 с.

3. **Грищенко І. М.** Професійна освіта в системі економічних досліджень / І. М. Грищенко. – К. : Грамота, 2014. – 384 с.

4. Інтегрована система «вища школа – бізнес-структура»: методологія та концептуальні засади побудови : монографія / Під ред. В. С. Пономаренка, О. В. Раєвнєвої. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2011. – 160 с.

5. **Лібанова Е. М.** Стратегічні пріоритети соціальної політики України на початку ХХІ століття / Е. М. Лібанова // Демографія та соціальна економіка. – 2008. – № 1. – С. 9–22.

6. **Лисогор Л. С.** Образовательные факторы повышения конкурентоспособности персонала в Украине / Л. С. Лисогор // Инновационные технологии в экономическом и бизнес-образовании : сборник научных статей II Международного весеннего форума, Гомель, 21–24 мая 2013 г. : в 2 ч. / Ред. С. Н. Лебедева [и др.]. – Гомель : УО «Белорусский торгово-экономический университет потребительской кооперации», 2013. – Ч. 1. – С. 184–188.

7. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>

8. **Ничкало Н. Г.** Неперервна професійна освіта як філософська та педагогічна категорія / Н. Г. Ничкало // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2001. – Вип. 1. – С. 9–22.

9. **Новіков В. М.** Освіта як інструмент професійної і соціальної мобільності / В. М. Новіков // Демографія та соціальна економіка. – 2010. – № 2(14). – С. 26–35.

10. **Савченко В. А.** Удосконалення та підвищення ефективності професійного навчання кадрів на виробництві / В. А. Савченко // Україна: аспекти праці. – 2001. – № 7. – С. 14–21.

11. **lastremska O. M.** Priority directions of investments into development of the systems of organizational knowledge of industrial business entities / O. M. lastremska, M. V. Martynenko // Investment Management and Financial Innovations. – 2015. – Vol. 12. – Is. 3. – P. 80–92.

12. **Martynenko M. V.** Determination of order parameters of the system of organizational knowledge by expert survey method / M. V. Martynenko // Promising problems of economics and management: collection of scientific articles. – Montreal : Publishing House «BREEZE», 2015. – P. 459–463.

REFERENCES

Agapova, T. N., Bekhrens, D., and Kurran, D. *Dinamicheskie sistemy v ekonomike* [Dynamical systems in the economy]. Donetsk: DonGU, 2000.

Grishnova, O. A. *Liudskyi kapital: formuvannya v systemi osvity i profesiinoyi pidhotovky* [Human capital: formation in education and training]. Kyiv: Znannia, 2001.

Hryshchenko, I. M. *Profesiina osvita v systemi ekonomichnykh doslidzhen* [Professional education in the economic studies]. Kyiv: Hramota, 2014.

Intehrovana systema «vyshcha shkola – biznes-struktura»: metodolohiia ta kontseptualni zasady pobudovy [The integrated system "high school – business structure": methodology and conceptual basis construction]. Kharkiv: VD «ІНЖЕК», 2011.

lastremska, O. M., and Martynenko, M. V. "Priority directions of investments into development of the systems of organizational knowledge of industrial business entities". *Investment Management and Financial Innovations*, vol. 12, no. 3 (2015): 80–92.

Lisogor, L. S. "Obrazovatelnye faktory povysheniia konkurentosposobnosti personala v Ukraine" [Educational factors increasing the competitiveness of personnel in Ukraine]. *Innovatsionnye tekhnologii v ekonomicheskoy i biznes-obrazovanii*. Gomel: Belorusskiy

torgovo-ekonomicheskii universitet potrebitelskoy kooperatsii, 2013.184-188.

Libanova, E. M. "Stratehichni priorytety sotsialnoi polityky Ukrainy na pochatku XXI stolittia" [Strategic priorities Social Policy of Ukraine at the beginning of the XXI century]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, no. 1 (2008): 9-22.

Martynenko, M. V. "Determination of order parameters of the system of organizational knowledge by expert survey method" In *Promising problems of economics and management: collection of scientific articles*, 459-463. Montreal: Publishing House «BREEZE».

Novikov, V. M. "Osvita yak instrument profesiinoi i sotsialnoi mobilnosti" [Education as a tool for professional and social mobility]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, no. 2 (14) (2010): 26-35.

"Natsionalna stratehiia rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku" [The National Strategy for the Development of Education in Ukraine until 2021]. <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.

Nychkalo, N. H. "Neperervna profesiina osvita yak filosofska ta pedahohichna katehoriia" [Continuous professional education as a philosophical and pedagogical category]. *Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka*, no. 1 (2001): 9-22.

Savchenko, V. A. "Udoskonalennia ta pidvyshchennia efektyvnosti profesiinoho navchannia kadriv na vyrobnytstvi" [Improvement and efficiency of professional training in the workplace]. *Ukraina: aspekty pratsi*, no. 7 (2001): 14-21.

УДК 331.101.3:658

ГНУЧКІ МОТИВАЦІЙНІ ЗВ'ЯЗКИ У МАШИНОБУДІВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

© 2015 САХНО А. А.

УДК 331.101.3:658

Сахно А. А. Гнучкі мотиваційні зв'язки у машинобудівній діяльності підприємств Вінницької області

Метою статті є розробка, на основі машинобудівних підприємств Вінницької області, гнучких мотиваційних зв'язків між сферами машинобудування, пріоритетними галузями та іншими видами діяльності в народному господарстві. Розроблені варіанти схем гнучкого мотиваційного зв'язку, що дозволяють виявляти ключові елементи гнучкості та оцінювати значення кожного виду економічної діяльності для розвитку машинобудування області. Виявлено, що проблема розвитку машинобудування полягає у відсутності мотивації діяльності за рахунок самого машинобудування. На основі гнучких мотиваційних зв'язків доведено, що сьогодні мотивація машинобудування забезпечується торговими операціями, орендою нерухомості, транспортними послугами тощо. Запропоновано формування сучасного машинобудування в області через розвиток промислових потужностей у виробництві електричного, електронного та оптичного устаткування, насамперед інформаційної техніки.

Ключові слова: мотиваційні зв'язки, гнучкість, машинобудування, види економічної діяльності, гіперконкуренція, пріоритетні галузі економіки.

Рис.: 5. **Табл.:** 4. **Бібл.:** 8.

Сахно Андрій Анатолійович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Вінницький фінансово-економічний університет (вул. Пирогова, 71а, Вінниця, 21037, Україна)

E-mail: sackno@rambler.ru

УДК 331.101.3:658

Сахно А. А. Гибкие мотивационные связи в машиностроительной деятельности предприятий Винницкой области

Целью статьи является разработка, на основе машиностроительных предприятий Винницкой области, гибких мотивационных связей между сферами машиностроения, приоритетными отраслями и другими видами деятельности в народном хозяйстве. Разработаны варианты схем гибкой мотивационной связи, позволяющие выявлять ключевые элементы гибкости и оценивать значение каждого вида экономической деятельности для развития машиностроения области. Выведено, что проблема развития машиностроения заключается в отсутствии мотивации деятельности за счет самого машиностроения. На основе гибких мотивационных связей доказано, что сегодня мотивация машиностроения обеспечивается торговыми операциями, арендой недвижимости, транспортными услугами. Предложено формирование современного машиностроения в области через развитие промышленных мощностей по производству электрического и электронного оборудования, прежде всего информационной техники.

Ключевые слова: мотивационные связи, гибкость, машиностроение, виды экономической деятельности, гиперконкуренция, приоритетные отрасли экономики.

Рис.: 5. **Табл.:** 4. **Библ.:** 8.

Сахно Андрей Анатольевич – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, Винницкий финансово-экономический университет (ул. Пирогова, 71а, Винница, 21037, Украина)

E-mail: sackno@rambler.ru

UDC 331.101.3:658

Sakhno A. A. Flexible Motivational Communication in the Machine-Building Activities of the Enterprises of Vinnytsia Region

The article is aimed at developing, on the basis of the machine-building enterprises of Vinnytsia region, flexible motivational relationship between engineering, priority branches and other kinds of activities in the national economy. Alternatives to schemes of flexible motivational communication have been developed, providing to identify the key elements of flexibility and assess the importance of each kind of economic activity for the development of machine-building in the region. It has been found that the problem of development of machine-building is the lack of motivation towards activity by means of the machine-building itself. On the basis of flexible motivational relations has been proved that motivation of the machine-building nowadays is provided by commercial operations, real estate rentals, transportation services. It has been proposed that formation of contemporary machine-building in the region is established through the development of industrial facilities for the production of electrical and electronic equipment, and, first and foremost, information technology.

Keywords: motivational communication, flexibility, machine-building, kinds of economic activities, hypercompetition, priority branches of economy.

Fig.: 5. **Tabl.:** 4. **Bibl.:** 8.

Sakhno Andriy A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, Vinnitsa Finance and Economics University (vul. Pyrogoва, 71a, Vinnytsya, 21037, Ukraine)

E-mail: sackno@rambler.ru

torgovo-ekonomicheskii universitet potrebitelskoy kooperatsii, 2013.184-188.

Libanova, E. M. "Stratehichni priorytety sotsialnoi polityky Ukrainy na pochatku XXI stolittia" [Strategic priorities Social Policy of Ukraine at the beginning of the XXI century]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, no. 1 (2008): 9-22.

Martynenko, M. V. "Determination of order parameters of the system of organizational knowledge by expert survey method" In *Promising problems of economics and management: collection of scientific articles*, 459-463. Montreal: Publishing House «BREEZE».

Novikov, V. M. "Osvita yak instrument profesiinoi i sotsialnoi mobilnosti" [Education as a tool for professional and social mobility]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, no. 2 (14) (2010): 26-35.

"Natsionalna stratehiia rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku" [The National Strategy for the Development of Education in Ukraine until 2021]. <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.

Nychkalo, N. H. "Neperervna profesiina osvita yak filosofska ta pedahohichna katehoriia" [Continuous professional education as a philosophical and pedagogical category]. *Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka*, no. 1 (2001): 9-22.

Savchenko, V. A. "Udoskonalennia ta pidvyshchennia efektyvnosti profesiinoho navchannia kadriv na vyrobnytstvi" [Improvement and efficiency of professional training in the workplace]. *Ukraina: aspekty pratsi*, no. 7 (2001): 14-21.

УДК 331.101.3:658

ГНУЧКІ МОТИВАЦІЙНІ ЗВ'ЯЗКИ У МАШИНОБУДІВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

© 2015 САХНО А. А.

УДК 331.101.3:658

Сахно А. А. Гнучкі мотиваційні зв'язки у машинобудівній діяльності підприємств Вінницької області

Метою статті є розробка, на основі машинобудівних підприємств Вінницької області, гнучких мотиваційних зв'язків між сферами машинобудування, пріоритетними галузями та іншими видами діяльності в народному господарстві. Розроблені варіанти схем гнучкого мотиваційного зв'язку, що дозволяють виявляти ключові елементи гнучкості та оцінювати значення кожного виду економічної діяльності для розвитку машинобудування області. Виявлено, що проблема розвитку машинобудування полягає у відсутності мотивації діяльності за рахунок самого машинобудування. На основі гнучких мотиваційних зв'язків доведено, що сьогодні мотивація машинобудування забезпечується торговими операціями, орендою нерухомості, транспортними послугами тощо. Запропоновано формування сучасного машинобудування в області через розвиток промислових потужностей у виробництві електричного, електронного та оптичного устаткування, насамперед інформаційної техніки.

Ключові слова: мотиваційні зв'язки, гнучкість, машинобудування, види економічної діяльності, гіперконкуренція, пріоритетні галузі економіки.

Рис.: 5. Табл.: 4. Бібл.: 8.

Сахно Андрій Анатолійович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Вінницький фінансово-економічний університет (вул. Пирогова, 71а, Вінниця, 21037, Україна)

E-mail: sackno@rambler.ru

УДК 331.101.3:658

Сахно А. А. Гибкие мотивационные связи в машиностроительной деятельности предприятий Винницкой области

Целью статьи является разработка, на основе машиностроительных предприятий Винницкой области, гибких мотивационных связей между сферами машиностроения, приоритетными отраслями и другими видами деятельности в народном хозяйстве. Разработаны варианты схем гибкой мотивационной связи, позволяющие выявлять ключевые элементы гибкости и оценивать значение каждого вида экономической деятельности для развития машиностроения области. Выведено, что проблема развития машиностроения заключается в отсутствии мотивации деятельности за счет самого машиностроения. На основе гибких мотивационных связей доказано, что сегодня мотивация машиностроения обеспечивается торговыми операциями, арендой недвижимости, транспортными услугами. Предложено формирование современного машиностроения в области через развитие промышленных мощностей по производству электрического и электронного оборудования, прежде всего информационной техники.

Ключевые слова: мотивационные связи, гибкость, машиностроение, виды экономической деятельности, гиперконкуренция, приоритетные отрасли экономики.

Рис.: 5. Табл.: 4. Библ.: 8.

Сахно Андрей Анатольевич – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, Винницкий финансово-экономический университет (ул. Пирогова, 71а, Винница, 21037, Украина)

E-mail: sackno@rambler.ru

UDC 331.101.3:658

Sakhno A. A. Flexible Motivational Communication in the Machine-Building Activities of the Enterprises of Vinnytsia Region

The article is aimed at developing, on the basis of the machine-building enterprises of Vinnytsia region, flexible motivational relationship between engineering, priority branches and other kinds of activities in the national economy. Alternatives to schemes of flexible motivational communication have been developed, providing to identify the key elements of flexibility and assess the importance of each kind of economic activity for the development of machine-building in the region. It has been found that the problem of development of machine-building is the lack of motivation towards activity by means of the machine-building itself. On the basis of flexible motivational relations has been proved that motivation of the machine-building nowadays is provided by commercial operations, real estate rentals, transportation services. It has been proposed that formation of contemporary machine-building in the region is established through the development of industrial facilities for the production of electrical and electronic equipment, and, first and foremost, information technology.

Keywords: motivational communication, flexibility, machine-building, kinds of economic activities, hypercompetition, priority branches of economy.

Fig.: 5. Tabl.: 4. Bibl.: 8.

Sakhno Andriy A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, Vinnitsa Finance and Economics University (vul. Pyrogoва, 71a, Vinnytsya, 21037, Ukraine)

E-mail: sackno@rambler.ru

Машинобудівний комплекс відіграє важливу роль у промисловості України. Головним його завданням у Вінницькій області є забезпечення ефективного функціонування сільського господарства. Однак саме машинобудування є тою сферою діяльності, що формує мотиваційні зв'язки як чинник розвитку економіки окремого регіону та всієї держави. Виникнення гіперконкуренції безпосередньо стосується машинобудівних підприємств, оскільки діяльність у сферах виробництва електричного, електронного та оптичного устаткування характеризується високим рівнем інноваційності, що дозволяє вести мову про мотивацію підприємств, гнучкість у процесі функціонування та значення на ринку. Найбільш ґрунтовно особливості гіперконкуренції розглянули Р. Д'Авені [1], М. Брун [2] та Алі Лаїді [3]. Серед дослідників на пострадянському просторі можна відзначити праці Дятлова С. А. [4] та Філюк Г. М. [5].

В Україні протягом більш ніж двадцяти років відбувався активний розвиток підприємницьких структур. З'явилася значна кількість малих підприємств, у тому числі й у машинобудівній галузі. За даними структурного обстеження підприємств, спостерігається тенденція до зростання кількості машинобудівних підприємств області. Так, за 2012 р. їх кількість зросла на 15,4 % у порівнянні з 2011 р. Більше як три чверті (76,2 %) машинобудівних підприємств складають малі підприємства, з яких понад 60 % – мікропідприємства. Кількість малих підприємств у машинобудуванні за останній рік зросла на 17,6 %, а їх частка в загальній кількості – на 1,5 відсоткових пункту [6].

На основі аналізу 269 підприємств Вінницької області [7] можна виділити такі зв'язки діяльності суб'єктів господарювання з галузями машинобудівного комплексу: заводи «Агромаш», машинобудівні, ремонтні, науково-виробничі та дослідно-навчальні, електротехнічні, оптико-механічні, газового устаткування, автоелектроапаратури, автоспецобладнання, підшипникові, авіаційні, будівельного машинобудування, тракторних агрегатів, приладобудівні, медичної техніки.

Найбільш доцільно аналізувати діяльність машинобудівних підприємств, виходячи з КВЕД-2005, оскільки для більшості суб'єктів господарювання і сьогодні інформація залишається в цьому класифікаторі. Машинобудування згідно з цією класифікацією представлене трьома напрямками: виробництво машин та устаткування; виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування; виробництво транспортних засобів та устаткування.

Особливостями більшості підприємств є те, що, крім машинобудівної діяльності, вони також займаються діяльністю в інших сферах: торгівлі, сільському господарстві, операціях з нерухомістю, будівництві тощо. Сучасний розвиток підприємництва потребує мотивацію машинобудуванням через здійснення інших видів діяльності.

Прикладом для Вінницької області є: сервісні та монтажні підприємства, енергетичні підприємства, підприємства з виробництва хліба, підприємства побутового обслуговування, виробничо-торгівельні підприємства, трамвайно-тролейбусне підприємство.

КП «Вінницьке трамвайно-тролейбусне управління» є підприємством, що належить до природних монополій з перевезення пасажирів трамвайн timer і тролейбусним транспортом, на якому працюють 1900 осіб. Крім діяльності у сфері перевезень, воно займається організацією лісопильного господарства, операцій з нерухомим майном, діяльності їдалень, рекламної діяльності, професійно-технічної освіти. З машинобудівних видів діяльності – це виробництво електродвигунів, генераторів і трансформаторів.

Більшість підприємств, що використовують машинобудівні види діяльності, – це підприємства малого бізнесу, яким достатньо даної діяльності для забезпечення основної місії підприємства. Наприклад, виробництво елементів електричного устаткування для двигунів і транспортних засобів можуть здійснювати малі підприємства з метою забезпечення діяльності автомобільного вантажного транспорту.

Проблемою середовища функціонування підприємств є мотивація фальсифікацій, що проявляється у вигляді умовності деяких статистичних даних. Так, згідно з виступом міністра економічного розвитку та торгівлі України Айвараса Абромавічуса у Верховній Раді, сьогодні в Україні зареєстровано 3347 підприємств, причому працюючих лише 1900. Більш того, із всієї кількості працюючих підприємств 60 % мають оборот менше 1 млн євро. Прикладом фальсифікацій є обрахунок кількості авіаційних заводів у Вінниці. У статистику входять два заводи: ДП «Вінницький авіаційний завод», де працюють 345 робітників, та ТОВ «Вінницький авіаційний завод», де працює два робітника – директор та головний бухгалтер. Як один, так і інший заводи згідно з класифікацією, здійснюють виробництво літальних апаратів, включаючи космічні.

Таким чином, розглядаючи статистику економічної діяльності підприємств, необхідно враховувати, що багато з них, можливо, не існують чи навіть не існували, деякі рахуються формально для здійснення тінювих схем. Однак у даному дослідженні необхідно притримуватися критерію мотивації діяльності як головного чинника, причому слід винести за межі принципи досконалості обчислення, помилок або фальсифікацій. Фальсифікація також є важливим чинником мотивації.

Держава намагається мотивувати економічну діяльність підприємств за допомогою створення нормативно-правових документів. Розвиток галузей економіки можна розглядати за допомогою Закону України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць» [8].

Пріоритетними галузями економіки згідно з цим законом є:

1. Агропромисловий комплекс за напрямками: виробництво, зберігання харчових продуктів, у тому числі дитячого харчування, а також виробництво біопалива, з орієнтацією на імпортозаміщення.

2. Житлово-комунальний комплекс за напрямками: створення об'єктів поводження з відходами (побутовими, промисловими та відходами, які утворилися в ре-

зультаті добування та перероблення корисних копалин і виробництва електричної та теплової енергії); будівництво, реконструкція і технічне переоснащення у сфері тепlopостачання, централізованого водопостачання та водовідведення.

3. Машинобудівний комплекс за напрямками: виробництво нових та імпортозаміщуючих видів комп'ютерів, електронної та оптичної продукції, машин і устаткування, електричного устаткування, автотранспортних та інших транспортних засобів.

4. Транспортна інфраструктура за напрямками: будівництво, реконструкція і технічне переоснащення у сфері транспортної інфраструктури.

5. Курортно-рекреаційна сфера і туризм за напрямками: будівництво курортно-рекреаційних об'єктів та об'єктів туристичної інфраструктури.

6. Переробна промисловість за напрямком: імпортозаміщуюче металургійне виробництво.

Аналізуючи наведені галузі економіки, можна зробити висновок, що пріоритетними по машинобудуван-

ню є всі види діяльності, причому особливий наголос робиться на виділенні у виробництві нових та імпортозаміщуючих видів комп'ютерів. Імпортозаміщенню надається велика увага як головному пріоритету, оскільки, крім комп'ютерів, мова також йде про дитяче харчування, біопаливо та металургійне виробництво. Крім того, важливими сферами діяльності є будівництво та поводження з відходами.

Розглядаючи види діяльності по усіх аналізованих машинобудівних підприємствах Вінницької області, можна згрупувати їх за такими напрямками: машинобудування (три розділи – виробництво машин та устаткування (ВМУ), виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування (ВЕЕОУ), виробництво транспортних засобів та устаткування (ВТЗУ)), пріоритетні види діяльності та усі інші види діяльності.

У табл. 1 по усіх п'яти групах наведено чотири види економічної діяльності, що найбільш часто зустрічаються по аналізованих підприємствах. Умовні позначення табл. 1 наведено в табл. 2.

Таблиця 1

Рейтинг за частотою видів діяльності у машинобудуванні, пріоритетних та інших галузях, що характерні для підприємств з машинобудівною діяльністю

№ з/п	Машинобудування						Пріоритетні		Інші	
	БЕЕОУ		ВМУ		ВТЗУ					
	Вид	Кількість	Вид	Кількість	Вид	Кількість	Вид	Кількість	Вид	Кількість
1	ВКВП	43	ВІМУСЛ	81	ВВД	7	МВ	61	Т	115
2	ВЕОМ	30	ВМУПС	30	ВА	6	Б	25	ОНМ	77
3	ВІЕУ	29	ВНКГС	17	ВІТЗ	5	ВХП	10	СГМ	27
4	ВЕКА	28	ВІМУЗП	16	ВЗРС	3	СПП	1	ДТЗ	26
	МП	15	МП	65	МП	4	МП	60	МП	89

Таблиця 2

Позначення видів економічної діяльності

Позначення	Назва
ВКВП	Виробництво контрольно-вимірювальних приладів
ВЕОМ	Виробництво електронно-обчислювальних машин та іншого устаткування для оброблення інформації
ВІЕУ	Виробництво іншого електричного устаткування, не віднесеного до інших групувань
ВЕКА	Виробництво електророзподільної та контрольної апаратури
ВІМУСЛ	Виробництво інших машин та устаткування для сільського та лісового господарства
ВМУПС	Виробництво машин та устаткування для перероблення сільгосппродуктів
ВНКГС	Виробництво насосів, компресорів та гідравлічних систем
ВІМУЗП	Виробництво інших машин та устаткування загального призначення
ВВД	Виробництво вузлів, деталей та приладдя для автомобілів та їх двигунів
ВА	Виробництво автомобілів
ВІТЗ	Виробництво інших транспортних засобів, не віднесених до інших групувань
ВЗРС	Виробництво залізничного рухомого складу
МВ	Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів
Б	Будівництво
ВХП	Виробництво харчових продуктів, напоїв
СПП	Санітарні послуги, прибирання сміття та знищення відходів
Т	Торгівля
ОНМ	Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям
СГМ	Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги
ДТЗ	Діяльність транспорту та зв'язку

Як показує табл. 1, найбільш важливим видом діяльності для машинобудування Вінницької області є виробництво інших машин та устаткування для сільського та лісового господарства. У діяльності різних підприємств він зустрічається 81 раз.

У переліку пріоритетних галузей економіки виробництво комп'ютерів виділено окремо разом із групами галузей машинобудування. Розвиток комп'ютерного виробництва та інформаційних систем найбільш яскраво дає можливість оцінити мотиваційний потенціал у гіперконкуренції. Порівнюючи з іншими видами діяльності по Вінницькій області, можна зробити висновок, що мотивація діяльності підприємств у виробництві ЕОМ є значно меншою від тої, що генерується від перспектив розвитку сільськогосподарського машинобудування.

Однак не можна недооцінювати значення діяльності у БЕОМ, оскільки рейтинг цього показника достатньо високий, а також і ВКВП відноситься до групи з виробництва електричного, електронного та оптичного устаткування.

Переваги, що зумовлює гіперконкуренція, найбільш чітко характеризуються діяльністю у БЕОУ, оскільки ця група не прив'язана до ємної й визначальної галузі, наприклад, сільського господарства, а сконцентрована на швидкому русі інновацій в окремих сегментах машинобудування та перспективах для інших галузей. Руйнівні наслідки гіперконкуренції проявляються в ОНМ, оскільки підприємства в такому разі формують мотивацію, виходячи з потреби позбутися свого потенціалу заради найпростішої форми діяльності.

Виходячи з потреб у здійсненні видів економічної діяльності, можна зробити висновок, що мотиваційний

потенціал для кожної групи – це різниця між найбільшим (№ 1) та найменшим (№ 4) значеннями. Тому, першою групою є та, де найбільший мотиваційний потенціал – 89, другою – 65, третьою – 60, четвертою – 15, п'ятою – 4 (табл. 3).

Розташування видів діяльності за величиною мотиваційного потенціалу дозволить проаналізувати мотиваційну гнучкість. Карта мотиваційних зв'язків забезпечить оцінювання реального значення видів економічної діяльності для розвитку машинобудівних підприємств (див. табл. 3).

За результатами дослідження побудуємо п'ять груп шляхом горизонтального рейтингування для кожного порядкового номера табл. 1. Таким чином, перша група – найвищі рейтинги видів діяльності, п'ята – найнижчі (табл. 4).

На основі табл. 3 і табл. 4 можна зробити висновок, що найважливішим видом діяльності є діяльність у сфері торгівлі. Види торгівлі не належать до пріоритетних, а найменш важливою є діяльність з надання санітарних послуг, прибирання сміття та знищення відходів. Цей вид діяльності є пріоритетним для економічного розвитку.

Розрахувавши мотиваційний потенціал, отримаємо, що першою групою є та, де найбільший мотиваційний потенціал – 87, другою – 55, третьою – 45, четвертою – 40, п'ятою – 6.

У даному випадку робити рейтинг за мотиваційним потенціалом доцільно, оскільки він співпадає з рейтингом величин рядка № 1 (115; 81; 61; 43; 7). На основі цього можна робити висновки про значущість та вплив на мотивацію у першу чергу торгівлі, виробництва інших машин та устаткування для сільського та лісового господарства, металургійного виробництва та

Таблиця 3

Рейтинг за величиною мотиваційного потенціалу видів діяльності у машинобудуванні, пріоритетних та інших галузях, що характерні для підприємств з машинобудівною діяльністю

Інші	Кількість	ВМУ	Кількість	Пріоритетні	Кількість	БЕЕОУ	Кількість	ВТЗУ	Кількість
Т	115	ВМУСЛ	81	МВ	61	ВКВП	43	ВВД	7
ОНМ	77	ВМУПС	30	Б	25	БЕОМ	30	ВА	6
СГМ	27	ВНКГС	17	ВХП	10	ВІЕУ	29	ВІТЗ	5
ДТЗ	26	ВІМУЗП	16	СПП	1	ВЕКА	28	ВЗРС	3
МП	89	МП	65	МП	60	МП	15	МП	4

Таблиця 4

Горизонтальне рейтингування по видах діяльності у машинобудуванні, пріоритетних та інших галузях, що характерні для підприємств з машинобудівною діяльністю

№ з/п	I група		II група		III група		IV група		V група	
	Вид	Кількість	Вид	Кількість	Вид	Кількість	Вид	Кількість	Вид	Кількість
1	Т	115	ВМУСЛ	81	МВ	61	ВКВП	43	ВВД	7
2	ОНМ	77	БЕОМ (ВМУП)	30	БЕОМ (ВМУП)	30	Б	25	ВА	6
3	ВІЕУ	29	СГМ	27	ВНКГС	17	ВХП	10	ВІТЗ	5
4	ВЕКА	28	ДТЗ	26	ВІМУЗП	16	ВЗРС	3	СПП	1
	МП	87	МП	55	МП	45	МП	40	МП	6

виробництва готових металевих виробів, виробництва контрольно-вимірювальних приладів, виробництва вузлів, деталей та приладдя для автомобілів та їх двигунів.

Мотивація у машинобудуванні операцій з нерухомим майном, оренди, інжинірингу та наданні послуг підприємцям (77 одиниць) перевищує навіть показники першого рядка III, IV та V груп. Аналогічні ситуації можна спостерігати також по інших випадках табл. 4, тому зобразимо гнучкі мотиваційні зв'язки за показниками рейтингів (рис. 1 – рис. 5).

Гнучкі мотиваційні зв'язки дозволяють оцінювати можливі ресурси розвитку підприємств шляхом використання існуючих видів економічної діяльності. Як показує табл. 3, умовами розвитку підприємств є здійснення інших видів діяльності, однак це не є умовою розвитку машинобудування у Вінницькій області.

Визначення пріоритетних галузей створює можливість для мотивації машинобудування, оскільки вони пов'язані з ним. На рис. 1– рис. 5 у чотирьох випадках з п'яти можна спостерігати виділені елементи забезпечення гнучкості, що потенційно можуть стимулювати машинобудування.

Важливо, що у двох випадках (див. рис. 1 і рис. 3) це діяльність з групи таких пріоритетних галузей, як виробництво харчових продуктів, напоїв. Таким чином, можна вважати цей пріоритет найбільш придатним для мотивації машинобудівних підприємств у Вінницькій області.

Велике значення має також виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування (див. рис. 4 і рис. 5). Елементом мотиваційної гнучкості є виробництво електророзподільної та конт-

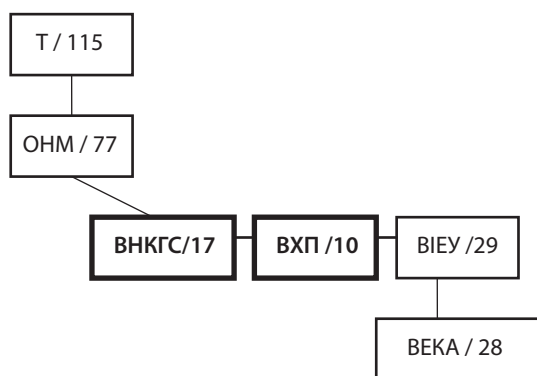

Рис. 1. Гнучкий мотиваційний зв'язок Т – БЕКА

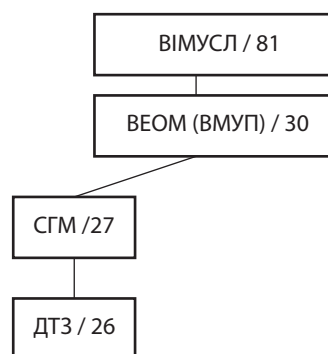

Рис. 2. Гнучкий мотиваційний зв'язок BIMUSL – ДТЗ

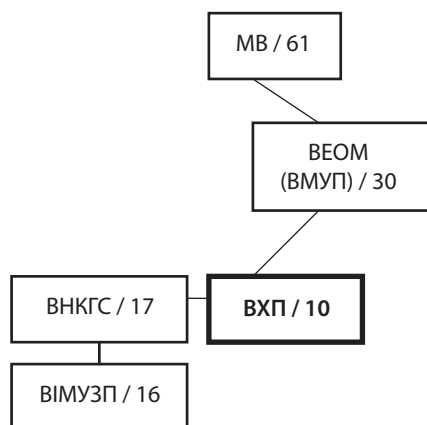

Рис. 3. Гнучкий мотиваційний зв'язок MB – BIMUZP

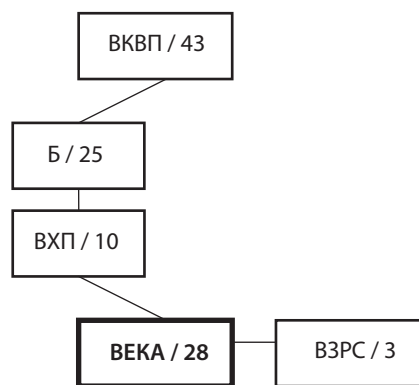

Рис. 4. Гнучкий мотиваційний зв'язок VKBP – ВЗРС

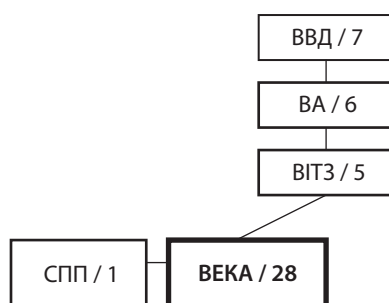

Рис. 5. Гнучкий мотиваційний зв'язок ВВД – СПП

рольної апаратури. Мотивація машинобудування шляхом розвитку цих видів діяльності є чинником внутрішнього пріоритету в галузі, що створить її перспективи як окремої структури в економіці держави.

Таким чином, мотивацією в машинобудуванні є саме машинобудування, причому розвиток виробництва сучасних комп'ютерів, оптичного устаткування та інших електричних та електронних виробів створює гнучкість, мобільність, а тому додаткові можливості як для інших напрямів машинобудування, так і багатьох галузей народного господарства.

ВИСНОВКИ

Гнучкі мотиваційні зв'язки між видами економічної діяльності підприємств Вінницької області дозволили визначити, що, по-перше, розвиток машинобудування залежить не від машинобудування, а від інших галузей – торгівлі та діяльності у сфері операцій з нерухомим майном. По-друге, визначення пріоритетних галузей економіки дозволяє підкреслити для мотивації машинобудівних підприємств значення діяльності з виробництва харчових продуктів та напоїв як найбільш зручного чинника забезпечення гнучкості. По-третє, мотивація машинобудівних підприємств може забезпечуватися перевагами гіперконкуренції від мобільності та гнучкості в діяльності з виробництва електричного, електронного та оптичного устаткування, зокрема електронно-обчислювальних машин. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **D'aveni R.** Hypercompetition: Managing the Dynamics of Strategic Maneuvering / R. D'aveni, R. Gunther. – New York : The Free Press, 1994. – 448 p.
2. **Брун М.** Гиперконкуренция: характерные особенности, движущие силы и управление / Манфред Брун // Менеджмент и маркетинг. – 1998. – № 3 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://vasilievaa.narod.ru/ptpu/20_3_98.htm
3. **Лаиди А.** Промышленный шпионаж – устаревшее понятие. Пришло время гиперконкуренции / Али Лаиди // InoPressa: Иностранная пресса о России и не только – 21 апреля 2011 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://inopressa.ru/article/21apr2011/lemonde/espionage.html>
4. **Дятлов С. А.** Инновационная гиперконкурентность в мировой экономике / С. А. Дятлов // Диалог культур и партнерство цивилизаций: Становление глобальной культуры. X Международные Лихачевские научные чтения (Санкт-Петербург, 13–14 мая 2010 г.). – СПб., 2010. – С. 446–447.
5. **Филук Г. М.** Гіперконкуренція як вища форма конкуренції в умовах глобалізації / Г. М. Филук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/tppe/2009_19/Zb19_12.pdf
6. **Моя Вінниця:** На Вінниччині зростає кількість машинобудівних підприємств [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.myvin.com.ua>
7. **UA-region.info:** Найкращі актуальні бази даних по підприємствах України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ua-region.com.ua>
8. **Закон України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки»** від 11.07.2001 р. № 2623-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=2623-14>

REFERENCES

- Brun, M. "Giperkonkurentsia: kharakternye osobennosti, dvizhushchie sily i upravlenie" [Hypercompetition: characteristics, drivers and management]. http://vasilievaa.narod.ru/ptpu/20_3_98.htm
- D'aveni, R., and Gunther, R. *Hypercompetition: Managing the Dynamics of Strategic Maneuvering*. New York: The Free Press, 1994.
- Diatlov, S. A. "Innovatsionnaya giperkonkurentnost v mirovoy ekonomike" [Innovative hypercompetitive global economy]. *Dialog kultur i partnerstvo tsivilizatsiy: Stanovlenie globalnoy kultury. X Mezhdunarodnye Likhachevskie nauchnye chteniya*. St. Petersburg, 2010.446-447.
- Fyliuk, H. M. "Hiperkonkurentsia yak vyshcha forma konkurentsii v umovakh hlobalizatsii" [Hypercompetition as the highest form of competition under globalization]. http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/tppe/2009_19/Zb19_12.pdf
- Laidi, A. "Promyshlennyy shpionazh – ustarevshee poniatie. Prishlo vremena giperkonkurentsii" [Industrial espionage – an outdated concept. It's time hyper]. <http://inopressa.ru/article/21apr2011/lemonde/espionage.html>
- [Legal Act of Ukraine] (2001). <http://zakon.nau.ua/doc/?code=2623-14>
- "Moia Vinnytsia: Na Vinnychchyni zrostaie kilkist mashynobudivnykh pidpriemstv" [My Vinnitsa: In Vinnitsa region increased number of engineering companies]. <http://www.myvin.com.ua>
- "UA-region. info: Naikrashchi aktualni bazy danykh po pidpriemstvakh Ukrainy" [UA-region. info: The best actual databases of the enterprises of Ukraine]. <http://www.ua-region.com.ua>

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ МІСЬКОГО ВОДНОГО ТРАНСПОРТУ НА ЗАСАДАХ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

© 2015 БУДНИК В. А., ЛЕРНІЧЕНКО К. В.

УДК 656.629:334.723

Будник В. А., Лерніченко К. В. Оцінка ефективності функціонування підприємств міського водного транспорту на засадах державно-приватного партнерства

Метою статті є розробка методичного підходу до оцінки ефективності функціонування підприємств міського водного транспорту на засадах державно-приватного партнерства. Проаналізовано форми партнерства міських органів влади та бізнесу, які варто використовувати у сфері міських водних перевезень, та обґрунтовано доцільність укладання концесійних угод при формуванні системи міського водного транспорту на засадах державно-приватного партнерства. Розроблено методичний підхід до оцінки ефективності функціонування підприємств міського водного транспорту на засадах державно-приватного партнерства. Апробація запропонованого методичного підходу показала, що використання вказаного інструменту формування системи міського водного транспорту дозволить досягти прибутковості діяльності підприємств у розмірі 20–109 %, отримати додаткові надходження до місцевих бюджетів та збільшити соціальний ефект.

Ключові слова: міський водний транспорт, приватний оператор, державно-приватне партнерство.

Рис.: 2. Табл.: 3. Бібл.: 12.

Будник Вікторія Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри транспортних технологій і логістики, Київська державна академія водного транспорту ім. Гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного (вул. Фрунзе, 9, Київ, 04071, Україна)

E-mail: alexdbuddom@mail.ru

Лерніченко Катерина Валеріївна – старший викладач кафедри транспортних технологій і логістики, Київська державна академія водного транспорту ім. Гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного (вул. Фрунзе, 9, Київ, 04071, Україна)

E-mail: qwer-12@yandex.ru

УДК 656.629:334.723

UDC 656.629:334.723

Будник В. А., Лерніченко К. В. Оценка эффективности функционирования предприятий городского водного транспорта на основе государственно-частного партнерства

Целью статьи является разработка методического подхода к оценке эффективности функционирования предприятий городского водного транспорта на основе государственно-частного партнерства. Проанализированы формы партнерства городских органов власти и бизнеса, которые следует использовать в сфере городских водных перевозок, и обоснована целесообразность заключения концессионных соглашений при формировании системы городского водного транспорта на основе государственно-частного партнерства. Разработан методический подход к оценке эффективности функционирования предприятий городского водного транспорта на основе государственно-частного партнерства. Апробация предложенного методического подхода показала, что использование указанного инструмента формирования системы городского водного транспорта позволит достичь прибыльности деятельности предприятий в размере 20–109 %, получить дополнительные поступления в местные бюджеты и увеличить социальный эффект.

Ключевые слова: городской водный транспорт, частный оператор, государственно-частное партнерство.

Рис.: 2. Табл.: 3. Библ.: 12.

Будник Виктория Анатольевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры транспортных технологий и логистики, Киевская государственная академия водного транспорта им. Гетмана Петра Конашевича-Сагайдачного (ул. Фрунзе, 9, Киев, 04071, Украина)

E-mail: alexdbuddom@mail.ru

Лерніченко Катерина Валеріївна – старший преподаватель кафедры транспортных технологий и логистики, Киевская государственная академия водного транспорта им. Гетмана Петра Конашевича-Сагайдачного (ул. Фрунзе, 9, Киев, 04071, Украина)

E-mail: qwer-12@yandex.ru

Budnik V. A., Lernichenko K. V. Evaluating the Performance Efficiency of the Urban Waterway Transport Enterprises, Based on Public-Private Partnership

The article is aimed at developing a methodological approach to evaluate the performance efficiency of the urban waterway transport enterprises, based on public-private partnership. Forms of partnerships between urban authorities and businesses, which should be used in the field of urban waterway transportations, have been analyzed and the expediency of concluding concession agreements during the formation of the urban waterway transport system on the basis of public-private partnership has been substantiated. A methodical approach to assessing the performance efficiency of urban waterway transport enterprises, based on public-private partnership, has been developed. Approbation of the suggested methodological approach has showed that using the indicated tool in establishing a system of the urban waterway transport can contribute to achieving profitability of enterprises in the amount of 20–109%, getting additional revenues in local budgets and increasing the positive social impact.

Keywords: urban waterways transport, private operator, public-private partnership.

Fig.: 2. Tabl.: 3. Bibl.: 12.

Budnik Victoriya A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Transport Technology and Logistics, Kyiv State Maritime Academy named after Hetman Petro Konashevich-Sahaydachniy (vul. Frunze, 9, Kyiv, 04071, Ukraine)

E-mail: alexdbuddom@mail.ru

Lernichenko Kateryna V. – Senior Lecturer of the Department of Transport Technology and Logistics, Kyiv State Maritime Academy named after Hetman Petro Konashevich-Sahaydachniy (vul. Frunze, 9, Kyiv, 04071, Ukraine)

E-mail: qwer-12@yandex.ru

Транспортна інфраструктура мегаполісу, що має водну артерію, потребує постійного розвитку, вдосконалення й оновлення. Реалії функціонування великих річкових і морських міст України свідчать про відсутність міського водного транспорту (МВТ) як елементу комунальної транспортної інфраструктури. Функ-

* Роботу виконано в межах Господоговірної теми «Формування механізму державно-приватного партнерства на транспорті» № 47Б-2015 (номер держреєстрації 0115 У 00028), що виконується в Київській державній академії водного транспорту ім. Гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного Міністерства освіти і науки України (2015–2016 рр.).

ціонування підприємств міського водного транспорту має реалізовуватися на засадах державного приватного партнерства (ДПП), оскільки світовий досвід розвитку об'єктів транспортної інфраструктури свідчить, що саме ДПП є ефективним інструментом підвищення якості та конкурентоздатності транспортних послуг, залучення позабюджетних інвестиційних ресурсів у розвиток інфраструктури в умовах дефіциту коштів державного та місцевого бюджетів, створення нових і модернізації діючих інфраструктурних об'єктів та досягнення значного соціально-економічного ефекту. Водночас відсутність у даний час прикладів успішного надання послуг MBT пояснюється, з одного боку, значними фінансовими витратами на придбання й утримання пасажирського флоту та обслуговуючої інфраструктури, з іншого – тим, що відсутній дієвий механізм виходу приватних підприємств на ринок даних перевезень, не розроблено економічні та організаційні аспекти партнерства місцевих органів влади та приватного бізнесу в указаній сфері. Цей факт визначає необхідність наукового обґрунтування інструментарію формування та розвитку підприємств міського водного транспорту на засадах ДПП.

Численними науковцями, а саме: С. Боняр, В. Коба, І. Аксьонов, О. Артинов, М. Біленький, М. Громов, В. Ільчук, Г. Кондратьєв, Ф. Кравець, В. Краєв, Б. Парахонський, Ю. Пащенко, Ю. Цветов, Є. Сич та ін. досліджені проблемні питання розвитку транспортної галузі, у тому числі – річкового транспорту.

Проблематика запровадження державно-приватного партнерства в різних галузях знайшла відображення в наукових працях закордонних та вітчизняних дослідників: М. Віліса, Дж. Гелбрейта, А. Кеслера, У. Мерса, Дж. Ролза, М. Фліндерса, І. Брайловського, І. Бураковського, В. Варнавського, З. Варналія, А. Гальчинського, В. Геєця, І. Запатріної, К. Павлюк, Т. Єфіменко, Ю. Звориніної, С. Сосни, П. Шелепницького та багатьох інших.

Достатня увага приділена дослідженню питань функціонування системи комунального громадського пасажирського транспорту [1], впливу різних факторів на розвиток міського транспорту [2], раціональної організації руху на маршрутах комунального пасажирського транспорту [3], оптимізації міських пасажирських перевезень [4] тощо.

Проте на сьогоднішній день залишаються невирішеними завдання побудови системи міського водного транспорту, формування механізму функціонування та розвитку підприємств міського водного транспорту на засадах державно-приватного партнерства, визначення ефективності партнерства місцевих органів влади та приватних операторів у системі MBT.

Мета статті полягає в розробці методичного підходу до оцінки ефективності функціонування підприємств міського водного транспорту на засадах державно-приватного партнерства.

Зростання кількості населення міста приводить до збільшення густоти і диференціації транспортної мережі. Сьогодні будь-яке місто України з власною акваторією має розгалужену інфраструктуру наземного, а подекуди і підземного транспорту, але зовсім

уникає розвитку міського водного транспорту. Звісно, у деяких містах (Запоріжжя, Херсон, Миколаїв, Севастополь та ін.) водні пасажирські перевезення присутні, проте виконуються приватними особами без співпраці з комунальними органами влади, що має свої негативні сторони для приватних підприємців, містян і міської влади. Приватні перевізники не здатні надавати якісні послуги через брак коштів, місто втрачає потенційний дохід від такого роду діяльності, пасажери отримують транспортні продукти невизначеної якості через відсутність контролюючого органу.

Пропонується створити систему MBT, в якій приватні оператори перевозитимуть пасажирів у міському і приміському сполученнях за оголошеними маршрутами за графіком і на замовлення. У міру конструктивних особливостей суден MBT такий транспорт здатен перевозити значну кількість пасажирів і за умови грамотної й злагодженої роботи може скласти конкуренцію міському наземному транспорту або не конкурувати з ним, а працювати у взаємозагладженій транспортній системі міста.

Перевантаженість наземних шляхів викликає постійні затори і забруднення атмосфери густонаселених міст, що не можна змінити ніякими заходами міської влади (збільшення кількості мостів, будівництво естакад, розширення доріг за рахунок появи нових смуг руху, контроль віку автомобільного транспорту, що рухається містом). Недарма, наприклад, у «Стратегії розвитку Києва до 2025 року» обумовлено впровадження альтернативних видів транспорту, зокрема, пасажирського водного транспорту, у транспортній інфраструктурі міста. Надання послуг MBT матиме позитивний вплив на сталий розвиток міської транспортної системи; туризму; діяльність приватного бізнесу у системі MBT; сприятиме підвищенню іміджу міста і надходженню у бюджет додаткових доходів без значних капіталовкладень; досягненню соціального ефекту.

Функціонування та розвиток підприємств MBT можна реалізувати лише на засадах державно-приватного партнерства, що дозволить вирішити низку складних завдань: ефективне функціонування транспортної галузі міста, залучення позабюджетних інвестиційних ресурсів у розбудову транспортної мережі, зменшення бюджетних витрат на утримання та експлуатацію флоту та берегової бази обслуговування, збільшення надходжень у бюджет, надання можливостей приватному бізнесу вести операційну діяльність у сфері міських пасажирських перевезень на легальних засадах, розподіл ризиків при реалізації проектів упровадження MBT.

Тому доцільно визначити форми ДПП, що будуть використовуватись при формуванні механізму функціонування та розвитку підприємств MBT. Ознайомлення з працями Брайловського І. А. [5], Журби О. О. [6], Рибакіна А. П. [7], Запатріної І. В. [8], Шелепницького П. І. [9] та інших науковців дозволило систематизувати форми здійснення ДПП і типи концесій, за якими можуть укладатись угоди партнерства (оскільки концесія – найбільш прийнятна форма ДПП у транспортній галузі та у MBT зокрема), що наведено на рис. 1. При цьому в системі MBT доцільно використовувати всі з наведених типів концесій залежно від домовленостей сторін ДПП.

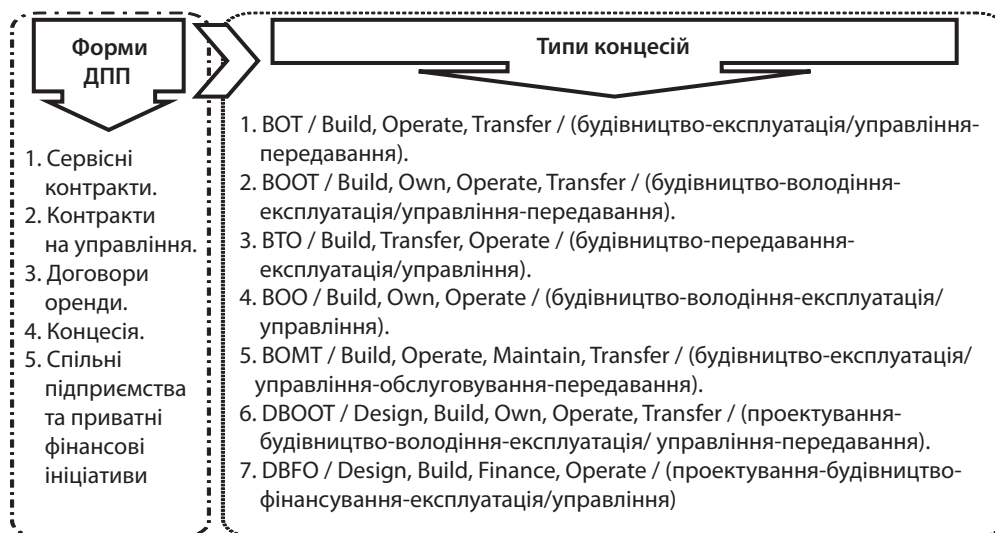

Рис. 1. Систематизація форм ДПП і типів концесій

Джерело: систематизовано авторами за результатами [5–9].

Запровадження механізму функціонування та розвитку підприємств MBT дозволить погодити економічні інтереси міста та підприємницьких структур у сфері MBT, створити сприятливі умови для забезпечення інвестиційної привабливості MBT з метою оновлення та модернізації матеріально-технічної бази флоту. Побудову системи MBT пропонуємо формувати з використанням таких принципів: надання послуг MBT на засадах ДПП, шляхом укладання концесійних угод; погодження умов надання послуг MBT; на конкурентних засадах шляхом вибору переможця концесійного конкурсу; шляхом перегляду складових параметрів ДПП на етапах формування системи MBT, розподілу ризиків і відповідальності сторін концесії; з використанням розробленого методичного підходу до оцінки ефективності функціонування підприємств MBT.

Оскільки найсуттєвішою складовою частиною побудови системи MBT є оцінка ефективності вказаного елемента міської транспортної інфраструктури, слід розглянути поетапно аналіз доцільності функціонування підприємств MBT. Вважаємо доцільним здійснювати визначення ключових параметрів угод надання послуг MBT на засадах ДПП на основі багатоваріантної оцінки ефективності ДПП, що дозволить обґрунтувати та оптимізувати значення таких параметрів угоди партнерства: концесійні платежі; умови інвестування/фінансування; період відтермінування платежів; розподіл відповідальності учасників; ціноутворення; компенсаційні механізми; способи генерування грошових потоків; період здійснення ДПП; форми ДПП; оптимізація маршрутів міського річкового транспорту; зміна кількості суден; оптимізація роботи берегової бази обслуговування; зміна графіків роботи суден; розширення асортименту послуг, що надаються на судах і на березі.

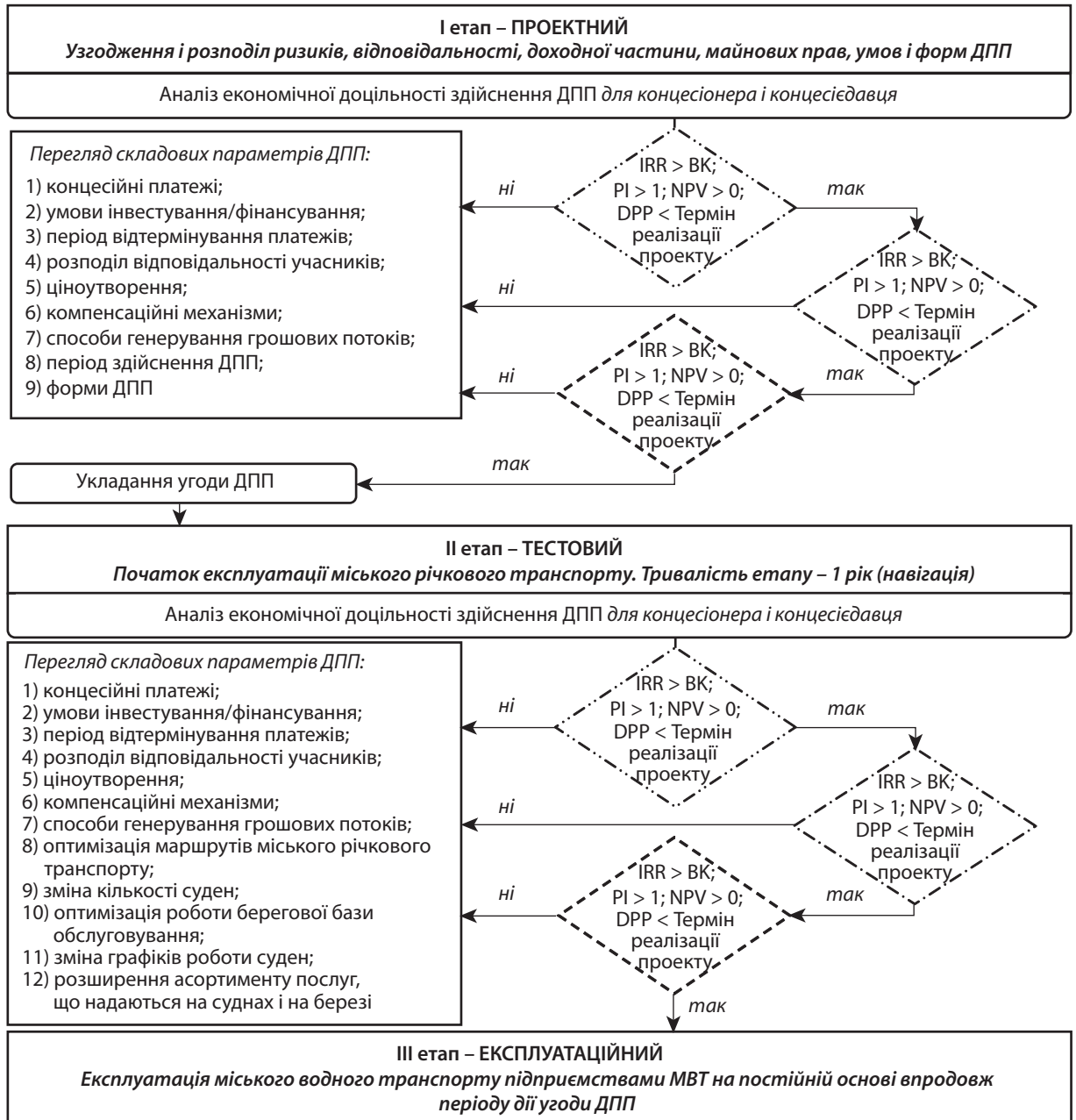
Оцінка ефективності діяльності підприємств MBT здійснюватиметься з використанням загальноприйнятих показників: внутрішньої норми рентабельності (*IRR*), індексу прибутковості (*PI*), чистої приведеної вар-

тості (*NPV*), дискontованого періоду окупності (*DPP*) [10]. Залежно від отриманих значень даних показників можна зробити висновок щодо доцільності здійснення ДПП на кожному етапі проведення розрахунків.

Для узгодження параметрів угод ДПП у сфері MBT було розроблено та апробовано методичний підхід до оцінки ефективності функціонування та розвитку підприємств MBT на засадах ДПП, схема якого наведена на рис. 2.

Даний методичний підхід ґрунтується на поетапному формуванні системи MBT. Так, на першому етапі здійснюється узгодження і розподіл ризиків, відповідальності, доходної частини, майнових прав, умов і форм ДПП шляхом аналізу економічної доцільності здійснення ДПП для концесіонера і концесіодавця на основі розрахунку показників внутрішньої норми рентабельності, індексу прибутковості, чистої приведеної вартості, дискontованого періоду окупності. Концесіонер здійснюватиме багатоваріантні розрахунки показників ефективності інвестицій за різними значеннями параметрів власної діяльності доти, доки не будуть отримані допустимі величини фінансових показників з позитивним значенням. Далі, так само, концесіонер оцінює ефективність угод ДПП з позиції концесіодавця шляхом перегляду значень параметрів ДПП. Концесіодавець погоджує такі умови або переглядає параметри ДПП, доки не будуть погоджені усі проблемні питання і укладено угоду ДПП.

На другому етапі приватні підприємства – індивідуальні оператори – починають експлуатувати MBT у тестовому режимі, тривалість цього етапу – 1 рік (одна навігація). Поєднуються тимчасові та існуючі об'єкти берегової бази обслуговування, розробляється операційна концепція підприємств MBT спільно з місцевими органами влади та бізнес-спільнотою, зосередженою в районі берегової інфраструктури. Будівельні об'єкти, об'єкти оренди, сайт тощо будуть експлуатуватися на тимчасовій основі, якщо система MBT не діятиме в наступному сезоні. Тестовий режим передбачає наявність таких обов'язкових елементів берегової інфраструктури, як:

Примітка 1: – розрахунок показників оцінки ефективності з позиції концесіонера (підприємства МВТ);
 – розрахунок показників оцінки ефективності з позиції концесієдавця;
 – узгодження умов угоди ДПП з місцевими органами влади.

Примітка 2: Граничні значення показників ефективності інвестицій:
 $IRR < \text{вартість капіталу}$, $PI < 1$, $DPP > \text{Термін реалізації проекту}$: проект є неприйнятним для приватного партнера, але прийнятним для державного партнера, якщо при цьому можливе досягнення певних соціально-економічних цілей;
 $IRR \geq \text{вартість капіталу}$, $PI > 1$, $DPP < \text{Термін реалізації проекту}$: проект є прийнятним;
 $NPV < 0$: проект є неприйнятним;
 $NPV \geq 0$: проект є прийнятним для приватного партнера, якщо буде отримано більше значення NPV ; для державного партнера проект є прийнятним навіть, якщо NPV дорівнює нулю, але при цьому можливе досягнення певних соціально-економічних цілей.

Рис. 2. Методичний підхід до оцінки ефективності функціонування та розвитку підприємств МВТ

Джерело: складено авторами.

доки (стоянки флоту, ремонт тощо), мобільні офіси, каси, туалети, зони відпочинку, парковка для співробітників і пасажирів (забезпечена освітленням, інформаційними знаками, синхронізацією), обладнання пішохідних доріжок до усіх зазначених об'єктів. У тестовому режимі один приватний оператор (а їх може бути велика кількість) може використовувати таку кількість одиниць флоту:

- ✦ два судна (+ одне в резерві) середньої пасажиромісткості 18–29 осіб з можливістю перевезення пасажирів на інвалідних колясках, велосипедів для забезпечення маршрутних перевезень за графіком;
- ✦ два судна (+ одне в резерві) малої пасажиромісткості 3–12 осіб з можливістю перевезення пасажирів на інвалідних колясках для забезпечення перевезень за викликом;
- ✦ одне судно великої пасажиромісткості 30–90 осіб з можливістю перевезення пасажирів на інвалідних колясках, велосипедів для забезпечення маршрутних перевезень великих груп туристів або для здійснення особливих замовлень.

Існуючі причали мають бути максимально відремонтовані або використовуватимуться плавучі причали, дебаркадери. Маршрути: «круговий» (рух судна здійснюється по одному берегу річки в прямому напрямку і по іншому берегу – в зворотному), «зупинка-зупинка» (рух судна здійснюється від однієї до іншої зупинки, що можуть розміщуватись як на одному березі, так і на інших), «за викликом». Графік роботи: «круговий» і «зупинка-зупинка» – з 6:30 до 23:00; «за викликом» –

цілодобово. Вартість проїзду визначається приватними операторами на основі кон'юнктури ринку.

По закінченню дії другого етапу здійснюється перегляд параметрів угоди ДПП в порядку, аналогічному першому етапу, з урахуванням досвіду річної навігації, доки не будуть отримані позитивні значення показників ефективності угоди ДПП і прийняте рішення щодо доцільності впровадження та експлуатації МВТ на постійній основі.

На третьому етапі підприємства МВТ займаються господарською діяльністю у сфері водних пасажирських перевезень на постійній основі впродовж періоду дії угоди ДПП, відбувається доповнення берегової інфраструктури необхідними елементами і поповнення флоту (якщо це необхідно), беручи до уваги досвід попередньої навігації. Приватні оператори вдосконалюють маршрути і графіки руху; за потреби переглядають тарифну політику; розробляють пропозиції надання різноманітних транспортних послуг та ін.

Розрахунки за розробленим методичним підходом до оцінки ефективності функціонування підприємств МВТ на засадах ДПП виконано за вихідними даними щодо надання послуг МВТ, наведеними в *табл. 1*.

Результати розрахунку ефективності експлуатації катамарана (*табл. 2*) свідчать, що при виконанні базових умов внутрішня норма рентабельності матиме значення 3,5 %, а чиста приведена вартість (*NPV*) – від'ємне значення. Такий варіант є недоцільним, тому необхідно здійснити перегляд складових параметрів ДПП.

Таблиця 1

Вихідні дані для розрахунків за розробленим методичним підходом

Показник	Катамаран (30 місць)	Глісуючий катер (5 місць)
Швидкість, км/год	17	68
Мотор	2 · 99 кВт	80 к. с.
Навігація	15 березня – 15 листопада (8 міс.)	
Графік роботи	7:00 – 23:30	цілодобово
Фактичний робочий час, год	12	12
Кількість перевезених пасажирів за день (за навігацію), осіб	180 (43 920) (при 50 % навантажені)	–
Пробіг судна за день (за навігацію), км	–	816 (199 104) (1/2 доби)
Вартість перевезення за рейс/осіб, грн	40	–
Вартість перевезення за км/судно., грн	–	10
Вартість судна, дол. (грн за курсом 24,2 грн/\$)	385 000 (9 317 000)	5 800 (140 360)
Екіпаж, осіб	4 (2 (1 капітан-механік, 1 матрос-моторист) за 6-годинну зміну)	3 (1 капітан-механік за 8-годинну зміну)
Витрати палива, л/год	22	9
Витрати на стоянку, грн/міс (рік)	1 000 (12 000)	300 (3 600)
Характер стоянки	нічна і міжнавігаційна	міжзмінна і міжнавігаційна
Витрати на стоянку на швартових на день (навігацію), грн/год/погон. метр	1213,20 (296020,80)	367,20 (89596,80)
Концесійні платежі (10 % від прибутку), грн	11 370,72	128 185,92

Джерело: визначено авторами за даними [11, 12] на основі власних розрахунків.

Таблиця 2

Результати розрахунків ефективності експлуатації катамарана

Умови експлуатації катамарана	Показники ефективності інвестицій		Висновок і пропозиції
	IRR, %	NPV, тис. грн	
Базові умови	3,5	-6 944,00	Недоцільний варіант. Перегляд складових параметрів ДПП, методичного підходу
Вартість судна 98 000 дол.	20	~ 0	Доцільний варіант. Досягається беззбитковість
Дотації вартості проїзду з міського бюджету: при вартості поїздки 70 грн сума дотації становитиме 30 грн/людину	20	~ 0	Доцільний варіант. Досягається беззбитковість
При 100 % використання провізних можливостей судна згідно з базовими умовами	21	+ 328,1	Доцільний варіант. Досягається беззбитковість. Достатня ефективність діяльності підприємства MBT

При зменшенні закупівельної вартості катамарана до 98 тис. дол. США діяльність приватного оператора за базових умов надання послуг MBT характеризуватиметься беззбитковістю. Такі ж результати економічної діяльності досягаються за рахунок дотації вартості проїзду: при встановленні вартості проїзду в сумі 70 грн досягається беззбитковість при 50 % використанні провізної спроможності, а сума дотацій з міського бюджету становитиме 30 грн за людину. Можливі варіанти інших значень використання провізної спроможності (більше 50 %), тоді суму дотацій можна зменшити. Скоригувати це можна після першої навігації та перегляду умов ДПП.

Результати розрахунків ефективності експлуатації катера (табл. 3) свідчать, що при виконанні базових умов внутрішня норма рентабельності матиме надвисоке значення (310 %), а чиста приведена вартість NPV становитиме 3838,00 тис. грн. Це оптимістичний сценарій попиту на водне таксі з надзвичайно високими показниками ефективності.

Зменшення кількості платних кілометрів пробігу на 50 % не погіршить ситуацію: внутрішня норма рентабельності дорівнюватиме 109 %, а чиста приведена вартість (NPV) буде отримана в розмірі 552,20 тис. грн, що теж говорить про надзвичайно високу ефективність діяльності підприємства MBT і доцільність такого варіанта розвитку – такий сценарій є цілком реалістичним. Проведеними розрахунками встановлено, що критичне значення платного пробігу катера, при якому досягається беззбитковість діяльності з урахуванням чинника

вартості грошей у часі, становить 1/15 від планового – близько 50 км за день.

Отже, апробація запропонованого методичного підходу до оцінки ефективності функціонування підприємств MBT на засадах ДПП показала, що використання вказаного інструменту формування системи міського водного транспорту дозволить досягти прибутковості діяльності підприємств MBT у розмірі 20–109 %, отримати додаткові надходження до міських бюджетів та досягти соціального ефекту.

ВИСНОВКИ

Як показало дослідження, приватним операторам MBT слід розвивати свою господарську діяльність саме на засадах ДПП шляхом укладання концесійних договорів. При укладанні угод партнерства у сфері MBT запропоновано використовувати розроблений методичний підхід до оцінки ефективності функціонування підприємств MBT, що передбачає: поетапне формування системи MBT шляхом проведення оцінки економічної доцільності надання послуг на засадах ДПП; перегляд складових параметрів ДПП, доки не будуть отримані позитивні значення показників ефективності угод для обох сторін партнерства; укладання угоди ДПП; тестову експлуатацію MBT протягом першої навігації; за потреби – перегляд умов ДПП; експлуатацію MBT на постійній основі протягом дії угод ДПП.

Подальші дослідження слід здійснити у сфері імітаційного моделювання процесу перегляду складових параметрів угод партнерства щодо надання послуг місь-

Таблиця 3

Результати розрахунків ефективності експлуатації катера

Умови експлуатації катера	Показники ефективності інвестицій		Висновок і пропозиції
	IRR, %	NPV, тис. грн	
Базові умови	310	+ 3 838,00	Доцільний варіант. Досягається беззбитковість. Надзвичайно висока ефективність діяльності підприємства MBT
Зменшення кількості платних кілометрів пробігу на 50 %	109	+ 552,20	
Критичне значення платного пробігу (при якому досягається беззбитковість діяльності з урахуванням чинника вартості грошей за часом) становить близько 50 км за день			

кого водного транспорту, що розглянуті в розробленому методичному підході до оцінки ефективності функціонування та розвитку підприємств МВТ на засадах ДПП. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Грабельников В. А. Організація регулювання системою міського громадського пасажирського транспорту / В. А. Грабельников, О. В. Шевченко // Вісник Донецької академії автомобільного транспорту. – 2013. – № 4. – С. 4–9.

2. Мельянцова Ю. П. Вплив різних факторів на розвиток міського транспорту / Ю. П. Мельянцова // Проблеми економіки транспорту. – 2012. – № 3. – С. 58–61.

3. Лежнева О. І. Рациональна організація руху на маршрутах міського пасажирського транспорту / О. І. Лежнева // Вісник НТУ «ХП». Сер. : Нові рішення в сучасних технологіях. – 2014. – № 17. – С. 37–42.

4. Бараш Ю. С. Методичний підхід щодо оптимізації діяльності міських пасажирських перевезень / Ю. С. Бараш, Ю. П. Адамьян // Проблеми економіки транспорту. – 2014. – № 8. – С. 70–77.

5. Брайловський І. А. Аналіз підходів до класифікації моделей державно-приватного партнерства / І. А. Брайловський // Вісник ОНУ. Економіка. – 2013. – Т. 8, Вип. 3(1). – С. 60–63.

6. Журба О. О. Особливості застосування механізму державно-приватного партнерства в діяльності туристичних підприємств / О. О. Журба // Актуальні проблеми державного управління. – 2014. – № 2. – С. 49–58.

7. Рыбаков А. П. Государственно-частное партнерство: основные особенности и нормативное регулирование / А. П. Рыбаков [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://nch-spb.ru/about/gchp/aboutppp/>

8. Запатріна І. В. Публічно-приватне партнерство в Україні: перспективи застосування для реалізації інфраструктурних проєктів і надання публічних послуг / І. В. Запатріна // Економіка та прогнозування. – 2010. – № 4. – С. 62–86.

9. Шелепницький П. І. Державно-приватне партнерство: теорія і практика : монографія / П. І. Шелепницький. – Чернівці : Інститут регіональних досліджень НАН України, 2011. – 454 с.

10. Методика проведення аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства. Затверджена Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 27.02.2012 р. № 255 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0399-12/page>

11. Катамаран «Елена» [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://plasma.fis.ru/product/12509417-rechnoe-passazhirscoe-sudno-katamaran-30-mest>

12. Катер «Strelka-M Open» [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://newboats.ru/view.php?boat=60567>

REFERENCES

Barash, Yu. S., and Adamian, Yu. P. "Metodychnyi pidkhid shchodo optymizatsii diialnosti miskykh pasazhyrskykh perevezen" [The methodical approach to the optimization of urban passenger transport]. *Problemy ekonomiky transportu*, no. 8 (2014): 70-77.

Brailovskyi, I. A. "Analiz pidkhodiv do klasyfikatsii modelei derzhavno-pryvatnoho partnerstva" [Approaches to classification models of public-private partnerships]. *Visnyk ONU. Ekonomika*, vol. 8, no. 3 (1) (2013): 60-63.

Habelnykov, V. A., and Shevchenko, O. V. "Orhanizatsiia rehuliuвання systemoiu miskoho hromadskoho pasazhyrskoho transportu" [Organization regulation of urban public passenger transport]. *Visnyk Donetskoi akademii avtomobilnoho transportu*, no. 4 (2013): 4-9.

"Katamaran «Elena»" ["Elena" Catamaran]. <http://plasma.fis.ru/product/12509417-rechnoe-passazhirscoe-sudno-katamaran-30-mest>

"Kater «Strelka-M Open»" [The boat «Strelka-M Open»]. <http://newboats.ru/view.php?boat=60567>

[Legal Act of Ukraine] (2012). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0399-12/page>

Lezhneva, O. I. "Ratsionalna orhanizatsiia rukhu na marshrutakh miskoho pasazhyrskoho transportu" [Rational organization of traffic on the routes of public passenger transport]. *Visnyk NTU «KhPl»*. Seriya "Novi rishennia v suchasnykh tekhnolohiiakh", no. 17 (2014): 37-42.

Meliantsova, Yu. P. "Vplyv riznykh faktoriv na rozvytok miskoho transportu" [The influence of various factors on the development of urban transport]. *Problemy ekonomiky transportu*, no. 3 (2012): 58-61.

Rybakov, A. P. "Gosudarstvenno-chastnoe partnerstvo: osnovnye osobennosti i normativnoe regulirovanie" [Public-private partnership: the main features and normative regulation]. <http://nch-spb.ru/about/gchp/aboutppp/>

Shelepnytskyi, P. I. *Derzhavno-pryvatne partnerstvo: teoriia i praktyka* [Public-private partnerships: Theory and Practice]. Chernivtsi: Instytut rehionalnykh doslidzhen NAN Ukrainy, 2011.

Zhurba, O. O. "Osoblyvosti zastosuvannia mekhanizmu derzhavno-pryvatnoho partnerstva v diialnosti turystychnykh pidpriemstv" [Features of the application of public-private partnership of tourism enterprises]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*, no. 2 (2014): 49-58.

Zapatrina, I. V. "Publichno-pryvatne partnerstvo v Ukraini: perspektivy zastosuvannia dlia realizatsii infrastrukturykh proektiv i nadannia publicznykh posluh" [Public-private partnership in Ukraine: prospects of application for the implementation of infrastructure projects and public services]. *Ekonomika ta prohnouzan-nia*, no. 4 (2010): 62-86.

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

© 2015 ФУРСОВА Н. А.

УДК 343.37

Фурсова Н. А. Проблеми формування соціальної політики та забезпечення соціальної безпеки держави

Метою статті є дослідження сучасних особливостей соціальної політики та забезпечення соціальної безпеки України. Визначено етапи формування основних нормативно-правових актів щодо становлення соціальної політики. Проведено економіко-статистичний аналіз стану соціального захисту населення в Україні та встановлено, що інститут соціального захисту не забезпечує державних гарантій на мінімальному рівні щодо гідного існування населення. Виокремлено основні загрози соціальній безпеці за її складовими для нівелювання їх впливу на існування особистості, суспільства і держави. Визначено основні джерела фінансування соціальної сфери в Україні та в окремих країнах ЄС. Запропоновано концептуальний підхід щодо інформаційного забезпечення вибору пріоритетних цілей та заходів соціальної політики і визначення стану соціальної безпеки держави. Подальші дослідження в даному напрямі мають орієнтуватися на забезпечення якісних та ефективних управлінських рішень на державному рівні для згладжування міжрегіональних диференціацій та існуючих соціальних проблем.

Ключові слова: соціальна політика, соціальна безпека, соціальний захист, ризики, загрози, механізм управління.

Рис.: 6. Табл.: 1. Бібл.: 17.

Фурсова Наталія Артемівна – здобувач, кафедра економічної теорії та регіональної економіки, Полтавський національний технічний університет ім. Ю. Кондратюка (пр. Першотравневий, 24, Полтава, 36011, Україна)

E-mail: fursova.ua@gmail.com

УДК 343.37

Фурсова Н. А. Проблемы формирования социальной политики и обеспечения социальной безопасности государства

Целью статьи является исследование современных особенностей социальной политики и обеспечения социальной безопасности Украины. Определены этапы формирования основных нормативно-правовых актов становления социальной политики. Проведен экономико-статистический анализ социальной защиты населения в Украине и установлено, что институт социальной защиты не обеспечивает государственных гарантий на минимальном уровне достойного существования населения. Выделены основные угрозы социальной безопасности по ее составляющим для нивелирования их влияния на существование личности, общества и государства. Определены основные источники финансирования социальной сферы в Украине и в отдельных странах ЕС. Предложен концептуальный подход информационного обеспечения для выбора приоритетных целей и мер социальной политики и определения состояния социальной безопасности государства. Дальнейшие исследования в данном направлении должны ориентироваться на обеспечение качественных и эффективных управленческих решений на государственном уровне для сглаживания межрегиональных дифференциаций и существующих социальных проблем.

Ключевые слова: социальная политика, социальная безопасность, социальная защита, риски, механизм управления.

Рис.: 6. Табл.: 1. Библ.: 17.

Фурсова Наталія Артемівна – соискатель, кафедра экономической теории и региональной экономики, Полтавский национальный технический университет им. Ю. Кондратюка (пр. Первомайский, 24, Полтава, 36011, Украина)

E-mail: fursova.ua@gmail.com

UDC 343.37

Fursova N. A. Issues of Developing Social Policy and Social Security of the State

The article is aimed at studying the contemporary features of social policy and social security of Ukraine. Stages of formulating the major normative-legal acts in establishing social policy have been defined. An economic-statistical analysis of social protection of the population in Ukraine has been carried out, it has been determined that the Social Security Institute does not provide any State guarantees on the minimum decent living for the population. The main threats to social security have been allocated by its components for leveling their influence on the existence of individual, society and the State. The main sources of financing the social sphere in Ukraine and in selected EU Member States have been identified. The article proposes a conceptual approach to information support for selecting the priority objectives and measures of social policy as well as determining the status of the social security of the State. Further research in this area should be focused on providing quality and effective managerial decisions at the State level to smooth both the interregional differences and existing social problems.

Keywords: social policy, social security, social protection, risks, management mechanism.

Fig.: 6. Tabl.: 1. Bibl.: 17.

Fursova Nataliia A. – Applicant, Department of Economic Theory and Regional Economy, Poltava National Technical University named after Yu. Kondratyuk (pr. Pershotravnevyy, 24, Poltava, 36011, Ukraine)

E-mail: fursova.ua@gmail.com

Головним завданням сьогодення є збереження українського суспільства та створення належних умов для його соціально-економічного розвитку. Під впливом існуючих глобалізаційних процесів і трансформаційних перетворень зростає певна невизначеність розвитку економічного потенціалу соціальної сфери та гарантування її безпеки у світі сучасних зовнішніх та внутрішніх трансформацій. Рівень соціальної безпеки залежить від сталості соціального розвитку та ефективних соціально-економічних відносин, що забезпечується через соціальну політику держави. Проблеми формування соціальної політики держави в системі забезпечення соціальної безпеки мають системний харак-

тер і потребують дієвих та виважених управлінських рішень у розв'язанні назрілих соціальних питань.

Розв'язання проблем щодо формування соціальної політики держави в системі забезпечення соціальної безпеки висвітлені у працях вчених В. А. Скуратівського, О. М. Палій, Е. М. Лібанової, Є. І. Крихтіної, О. Ф. Новікової, О. І. Амоші, Л. В. Шаульської, О. В. Комеліної [1–3; 9; 12; 16] та інших. Аналіз наукових досліджень та публікацій теоретиків і практиків свідчить про інтерес щодо вирішення сучасних проблем забезпечення соціальної безпеки на державному рівні, але особливостям формування соціальної політики в сучасних умовах приділено недостатньо уваги.

Метою статті є дослідження сучасних особливостей формування соціальної політики держави в системі забезпечення соціальної безпеки та підвищення ефективності управління соціальними процесами.

Існування суспільства в нестабільних умовах особливо чутливе до прояву ризиків та загроз у системі забезпечення соціальної безпеки, що є свідченням відсутності якісних та ефективних управлінських рішень у сфері державної соціальної політики. Наслідком цих процесів є стримування соціального розвитку, збільшення міжрегіональних диференціацій за окремими його напрямками, загострення хронічного прояву соціальних проблем: бідність, майнове розшарування, неякісні соціальні послуги в освіті, охороні здоров'я, культурному та духовному розвитку.

Вирішення цих складних проблем повинно закладатися в соціальній політиці держави та забезпечувати безпеку особистості та суспільства в цілому. Науковці [1, с. 11] визначають соціальну політику як систему управлінських, регулятивних, саморегулятивних способів та форм діяльності суб'єктів, сукупність принципів, рішень, дій, що знаходять втілення в соціальних програмах і соціальній практиці з метою задоволення соціальних потреб, збалансованості інтересів людини, соціальних груп суспільства, досягнення соціальних цілей, вирішення соціальних завдань, формування соціальних цінностей. Ефективність соціальної політики в системі рівнів державного устрою пропонується визначати через досягнення єдності цілей та засобів усіх рівнів, послідовне структурування повноважень та обов'язків кожного з рівнів, несуперечливість системи і комплексність самої соціальної політики [2, с. 43]. Учені вказують, що реалізація соціальної політики в Україні має бути системною та повинна ґрунтуватися на сучасних концепціях: соціальної безпеки, соціальної держави, людського розвитку, людського капіталу, економіки знань, інноваційного розвитку, сталого розвитку [3, с. 86].

На державному рівні реалізацію соціальної політики здійснює складна система суспільних інститутів (профільні міністерства, Рада національної безпеки та оборони, обласні державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, у тому числі виконавчі та розпорядчі органи та ін.). У межах їх компетенцій та визначених завдань, що спрямовані на регулювання соціальних процесів, вони здійснюють вплив на соціальний комплекс країни, на який покладено завдання задоволення потреб населення в освіті, охороні здоров'я, культурному розвитку та житлово-побутовому забезпеченні, розширенні умов зайнятості населення та ефективного використанні трудового потенціалу, відтворенні населення та робочої сили, інформаційної достатності та безпеки існування. Але в діяльності виконавчих органів державної влади та місцевого самоврядування спостерігається функціональна складність та неузгодженість, відсутність єдиної концепції соціального розвитку, адекватної до сучасних умов. Це також не дає змогу визначити виважену та усвідомлену стратегію управління соціальними процесами.

Вважається, що історичним започаткуванням формування соціальної політики держави, становлення національної системи соціального захисту та соціального забезпечення є прийняття Конституції України (1996 р.), де визначено соціальний вектор існування держави з фіксуванням основних соціальних прав та гарантій її громадянам (рис. 1).

Низка цих статей стала відправною точкою для основи формування соціальної політики держави, згладжування соціальної диференціації у суспільстві та гарантом безпеки життєдіяльності населення України.

Наступним кроком у формуванні соціальної політики держави став прийнятий на основі положень статті 46 Конституції України Закон України «Про прожитковий мінімум» (1999 р.) [5], в якому закладено правову основу прожиткового мінімуму для його встановлення та його відповідність основним соціальним і демографічним групам населення (діти віком до 6 років; діти віком від 6 до 18 років; працездатні особи; особи, які втратили працездатність) з метою гарантування необхідного життєвого рівня.

Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» (2000 р.) [6] став подальшим кроком у формуванні системи соціального захисту та соціального забезпечення населення та визначив основні її складові: державні соціальні стандарти, державні соціальні гарантії, прожитковий мінімум, соціальні норми і нормативи.

Прийнятий Закон України «Про соціальні послуги» (2003 р.) [7] став послідовним кроком у становленні системи соціального захисту населення. Цей нормативно-правовий акт окреслив основні організаційні та правові засади розвитку системи соціальних послуг як прояв різновиду соціального захисту для осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують допомоги держави.

Закон України «Про зайнятість населення» (2013 р.) [8] визначив правові, економічні та організаційні засади реалізації державної політики у сфері зайнятості населення (прийнятий відповідно до статті 43 Конституції України).

Слід відмітити, що разом зі становленням української правової бази щодо соціальної політики держави та соціальної безпеки України на забезпечення міжнародних соціально-правових питань соціального захисту людини в країні вплинули і динамічні зміни в розвитку міжнародної спільноти, посилення євроінтеграційних процесів. З часів незалежності відбулося приєднання до ключових міжнародних договорів в рамках Організації Об'єднаних Націй (ООН), Міжнародної організації праці (МОП), Ради Європи та Європейського Союзу (ЄС), двосторонніх актів у рамках партнерства Україна – ЄС, міжнародних договорів у рамках Співдружності Незалежних Держав (СНД), двосторонніх договорів з іншими державами у сфері соціального забезпечення (Іспанія, Естонія, Латвія, Литва, Словаччина, Болгарія, Чехія). Україна, беручи участь у низці міжнародних договорів, тим самим гарантує законні соціальні права та зобов'язання її громадянам.

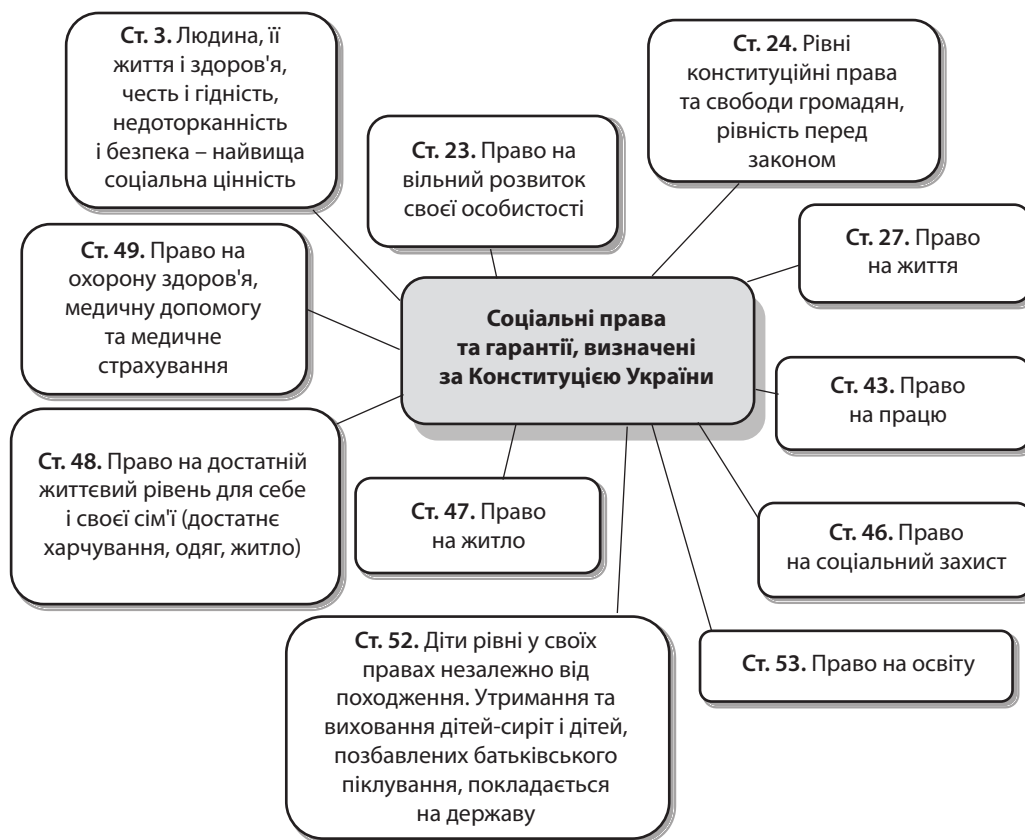

Рис. 1. Соціальні права та гарантії громадянам України

Джерело: [4].

Дослідження еволюції основних нормативно-правових актів, що формують соціальну політику держави в системі забезпечення соціальної безпеки, дає змогу констатувати, що соціальний захист є головним завданням соціальної політики, спрямованої на гарантування людині гідного рівня та якості життя. З огляду на це ефективність функціонування системи соціального захисту у державі свідчить про рівень її розвитку та суспільства в цілому. На рис. 2 представлено укрупнену структурну схему системоутворюючих взаємозв'язків підсистем соціальної сфери, через які здійснюється вплив негативних соціальних проявів через неефективність соціальної політики.

В Україні інститут соціального захисту не забезпечує державних гарантій на мінімальному рівні щодо гідного існування населення країни, цим створено загрозу здоров'ю та життю, про що свідчать статистичні дані, наведені на рис. 3. В умовах різкої девальвації національної валюти з початку 2015 р. тривають інфляційні процеси, що призводять до критичного скорочення доходів населення, породжуючи жебрацтво серед українського суспільства, а безупинне зростання бідності як ключової соціальної характеристики стану життя населення негативно впливає на усю низку системоутворюючих зв'язків соціальної безпеки та є загрозливим явищем у країні. Нерівність доходів в Україні перетворюється з економічного стимулу на фактор депресії [9, с. 95].

За офіційними даними щорічного звіту Global Wealth Report-2015 [11, с. 119] проведено світовий рей-

тинг добробуту країн, в якому Україна посіла за валовим доходом на душу населення 51 місце серед 53 країн, переважаючи лише Індонезію та Індію. Це свідчить про неможливість підтримання власного добробуту населення з точки зору діючих державних соціальних гарантій та неефективність і проблемність реалізації соціальної політики.

Разом з тим прояв перманентного характеру в невирішеності більшості соціальних проблем в Україні негативно впливає на всі структурні елементи національної безпеки та виступає основним чинником виникнення множини загроз у всіх складових соціальної безпеки (рис. 4).

Основними загрозливими проблемами, що впливають на ефективну життєдіяльність соціуму, є незадовільний рівень здоров'я суспільства, дитяча смертність, старіння населення та неконтрольованість динамічних процесів його зниження; руйнівні процеси в системі освіти; нездатність економічного потенціалу держави та споживчого сектора підтримувати збалансований рівень споживання більшості; соціальне напруження.

Акценти соціальної політики держави повинні зосереджуватися на працюючому населенні. Необхідно домагатися випереджаючих темпів зростання його реальних доходів, що дасть змогу розвивати систему соціального страхування і в такий спосіб вирішувати проблеми соціального забезпечення [12, с. 37]. Наразі економічний стан країни та його темпи розвитку не за-

Рис. 2. Укрупнена структурна схема системоутворюючих взаємозв'язків підсистем соціальної сфери

Джерело: авторська розробка.

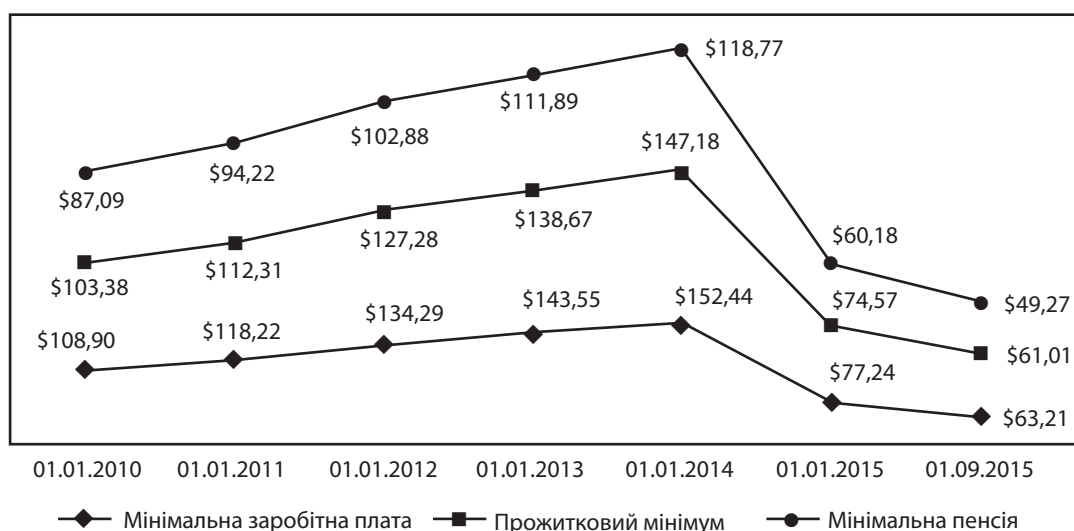

Рис. 3. Розмір державних соціальних гарантій в Україні за 2010–2015 рр., дол. США

Джерело: [10].

безпечують конституційних і законодавчих зобов'язань у сфері соціальної безпеки. Слабка система соціального захисту в Україні не створює механізми нівелювання впливу реальних та потенційних соціальних ризиків і загроз. У зв'язку з цим існують диспропорції та соціальна нерівність, що стримують збалансований перерозподіл суспільних благ.

Враховуючи законодавче забезпечення соціальної політики держави та економічний стан, небезпечними та загрозливими факторами впливу на розвиток України є скорочення видатків соціального спрямування, чим стабілізується зuboжіння значної частки населення (рис. 5).

Аналіз темпів зростання видатків Зведеного бюджету соціального спрямування за 2010–2014 рр. в Україні свідчить про зменшення у 2014 р. фінансування соціальної сфери (охорона здоров'я – на 1,3%, освіта – на 1,8%, духовний і фізичний розвиток – на 0,1%, соціальний захист і соціальне забезпечення – на 2,3%). Офіційні статистичні дані підтверджують критичний стан фінансування соціальної сфери.

Порівняльний аналіз системи соціального захисту за його основними напрямками (охорона здоров'я, материнство, інвалідність, виробничий травматизм та професійні захворювання, безробіття, гарантоване мінімальне забезпечення та ін.) в окремих країнах Євро-

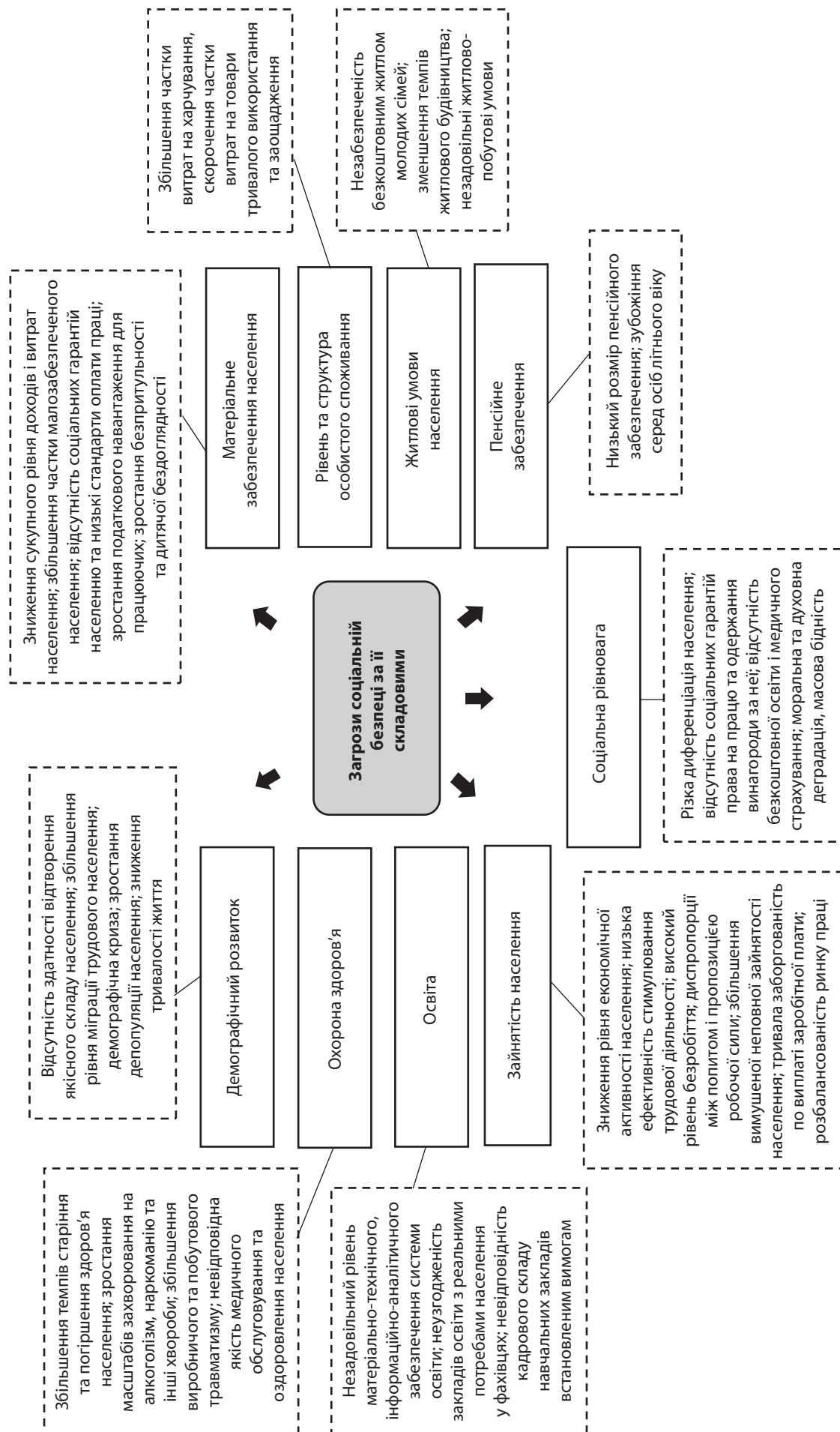

Рис. 4. Загрози соціальній безпеці за її складовими в Україні

Джерело: авторська розробка.

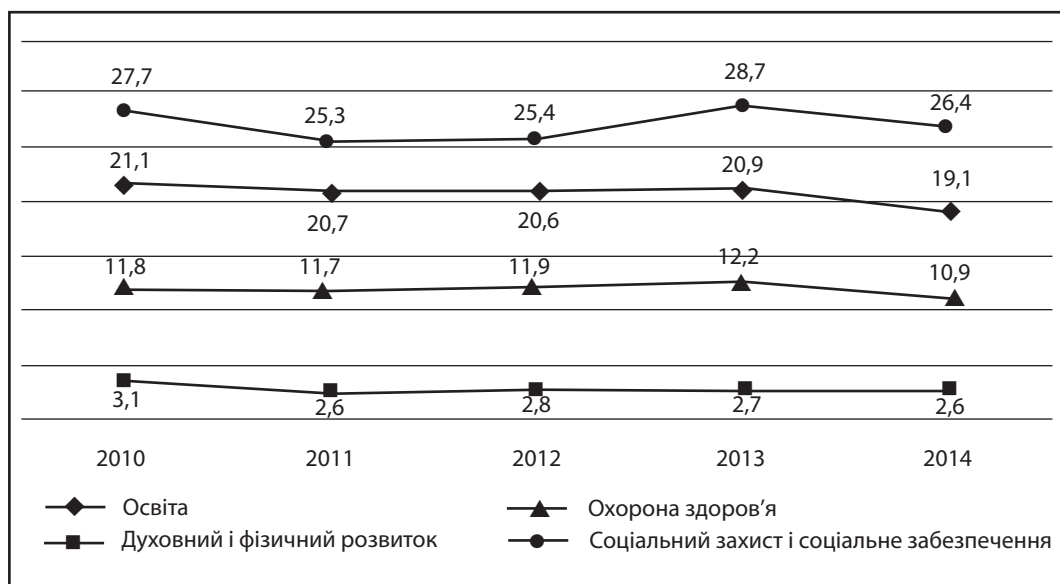

Рис. 5. Видатки Зведеного бюджету соціального спрямування в Україні у 2010–2014 рр., %

Джерело: [13].

пейського Союзу (ЄС) та України дає змогу визначити диференціацію механізмів забезпечення соціальної політики держави та джерела фінансування соціальних видатків (табл. 1).

За представленими в табл. 1 даними основним джерелом фінансування системи соціального захисту у країнах ЄС служать внески роботодавців та застрахованих осіб; за окремими статтями соціальних виплат – податки (наприклад, сімейні виплати, страхування на випадок безробіття). Нещасні випадки на виробництві та професійні захворювання фінансуються виключно за рахунок коштів роботодавців у Болгарії, Чеській Республіці, а за рахунок коштів роботодавців та податків – у Німеччині та Польщі.

Основним проблемним питанням соціальної політики в Україні на сьогодні є створення і регулювання соціально-економічних умов життя суспільства з метою підвищення добробуту його членів, усунення негативних наслідків функціонування ринко-

вих процесів, забезпечення соціальної справедливості та соціально-політичної стабільності в країні. Узгодженість системи правових, організаційних, регулятивно-контрольних заходів держави вимагає взаємодії цілей соціального характеру з цілями економічного зростання. З огляду на це при реалізації соціальної політики та динаміки зміни стану соціального середовища необхідним стає використання в процесі прийняття управлінських рішень високоефективної системи управління соціальною безпекою.

Традиційно в теорії управління умови прийняття рішень поділяють залежно від його характеру на: умови визначеності (результат кожної дії відомий); часткової визначеності (кожна дія приводить до одного з можливих випадкових результатів, причому кожен з них має відому ймовірність виникнення); невизначеності (наслідком тієї чи іншої дії є безліч випадкових результатів, але ймовірність цих результатів невідома) [15, с. 4].

У системі забезпечення соціальної безпеки задачі управління характеризуються складністю і багатокри-

Таблиця 1

Джерела фінансування соціальних видатків в Україні та країнах ЄС

Країна	Джерела фінансування
Україна	Внески роботодавців і застрахованих осіб, бюджетні та інші джерела коштів
Болгарія	Внески (роботодавця і застрахованої особи), перекази з державного бюджету (державний бюджет покриває дефіцит), податки
Чеська Республіка	Внески (застрахованих осіб та роботодавців), державний бюджет, податки. Сфера охорони здоров'я фінансується за рахунок системи страхування здоров'я. Соціальна опіка фінансується державною допомогою адресно (конкретні особи)
Франція	Внески (працівників і роботодавців), спеціальні внески та участь органів державної влади
Німеччина	Внески (застрахованих осіб та роботодавців), податки
Польща	Внески (застрахованих осіб та роботодавців), податки
Швеція	Внески (роботодавця і застрахованої особи), податки. Сфера охорони здоров'я фінансується окремими радами (landsting) або районними (regioner)

Джерело: [14].

теріальністю, наявністю великої кількості неформалізованих знань, неоднозначністю і співставністю вихідних даних, прийняття рішень часто здійснюються саме в умовах невизначеності. Процес управління соціальною безпекою повинен здійснюватися у відповідності з властивою їй внутрішньою структурою розвитку, з урахуванням об'єктивних закономірностей, що стримують дезорганізацію системи соціальної безпеки. Для нівелювання існуючих негативних проявів у системі забезпечення соціальної безпеки необхідним є розпізнавання соціальних ризиків на основі сформованої системи показників і параметрів для виявлення можливих загроз задоволенню суспільних потреб, належного рівня життєдіяльності населення, умов формування та розподілу матеріальних благ і послуг [16, с. 15].

Концептуально важливим у формуванні ефективної соціальної політики та соціальної безпеки країни є таке: 1) ефективність прийняття державних управлінських рішень у соціальній сфері має системний прояв і впливає на рівень безпеки життєдіяльності та благополуччя особистості, суспільства, держави; 2) рівень стабільності соціальної безпеки залежить від єдності комплексу основних заходів на забезпечення соціальної захищеності населення країни від можливих загроз та поліпшення якості життя; 3) забезпечення ефективності управління соціальною безпекою потребує надійного інформаційного забезпечення з урахуванням динаміки та структуризації соціальних процесів, у тому числі на основі незалежної (експертної) оцінки небезпек соціуму за ступенем негативного ураження (чи виникнення загроз).

Виходячи з цього на *рис. 6* запропоновано концептуальну схему вдосконалення механізму прийняття управлінських рішень щодо оцінки стану соціальної безпеки з метою підвищення ефективності управління.

Складний процес управління соціальними проблемами здійснюється через цілеспрямований вплив на всі елементи системи соціальної безпеки для досягнення цільового стану через інформаційні потоки, що зв'язують зовнішнє середовище із соціальним (внутрішнім) і системою управління. При цьому стан зовнішнього і внутрішнього середовища через сукупність визначених показників та індикаторів має бути інформаційним джерелом щодо ефективності системи управління та його діючої організаційної структури. Організаційна структура державного управління у сфері соціальної безпеки є впорядкованою сукупністю взаємопов'язаних елементів, що знаходяться у стійкій взаємодії та забезпечують їх функціонування і розвиток як єдиного цілого. В організаційній структурі управління соціальною безпекою здійснюється передача інформації, підготовка і прийняття управлінських рішень.

На основі запропонованої концептуальної схеми управління соціальною безпекою здійснюється інформаційний обмін, виокремлюються проблеми суспільного розвитку через структуризацію соціальних процесів та проводиться незалежна оцінка небезпек соціуму за ступенем негативного ураження.

ВИСНОВКИ

Таким чином, формування соціальної політики держави та забезпечення соціальної безпеки на основі дієвого механізму управління існуючими процесами у соціумі важко переоцінити. Зростання соціальних ризиків, загроз та відсутність якісних та ефективних управлінських рішень з державної соціальної політики стримують соціальний розвиток України, збільшують майнове розшарування серед населення, загострюючи існуючі проблеми соціального середовища. Саме через результативність соціальної політики держави та дієвого механізму управління соціальними процесами забезпечується соціальний захист від ризиків, загроз та безпека існування населення держави. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Скуратівський В. А. Основи соціальної політики / В. А. Скуратівський, О. М. Палій, Е. М. Лібанова. – К.: Вид-во УАДУ, 2003. – 370 с.
2. Соціальна політика та економічна безпека / Під заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Є. І. Крихітіна. – Донецьк: Каштан, 2004. – 336 с.
3. Управління людським та соціальним розвитком у регіонах України: монографія / О. Ф. Новікова, О. І. Амоша, Л. В. Шаульська та ін.; НАН України, Ін-т економіки промисловості. – Донецьк, 2010. – 488 с.
4. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
5. Пропрожитковий мінімум: Закон України від 15.07.1999 р. № 966-ХІV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1999. – № 38. – Ст. 348 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/966-14>
6. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 05.10.2000 р. № 2017-ІІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2000. – № 48. – Ст. 409 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>
7. Про соціальні послуги: Закон України, 19 червня 2003 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 45. – Ст. 358 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/966-15>
8. Про зайнятість населення: Закон України від 5 липня 2012 р. № 5067-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013. – № 24. – Ст. 243 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>
9. Комеліна О. В. Проблеми формування доходів населення в системі забезпечення соціальної стабільності в Україні / О. В. Комеліна // Економіка і регіон. – 2013. – № 1 (38). – С. 90–96.
10. Фінансовий портал «Мінфін» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/>
11. Global Wealth Report (2015). Credit Suisse [Electronic resource]. – Mode of access: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=815&langId=en>
12. Комеліна О. В. Економічна безпека держави: оцінювання, моніторинг та проблеми стратегічного забезпечення: монографія // О. В. Комеліна, С. В. Онищенко, О. А. Пугач. – Полтава: ПолтНТУ, 2012. – 197 с.
13. Державна служба статистики України. Соціальні індикатори рівня життя населення: статистичний збірник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

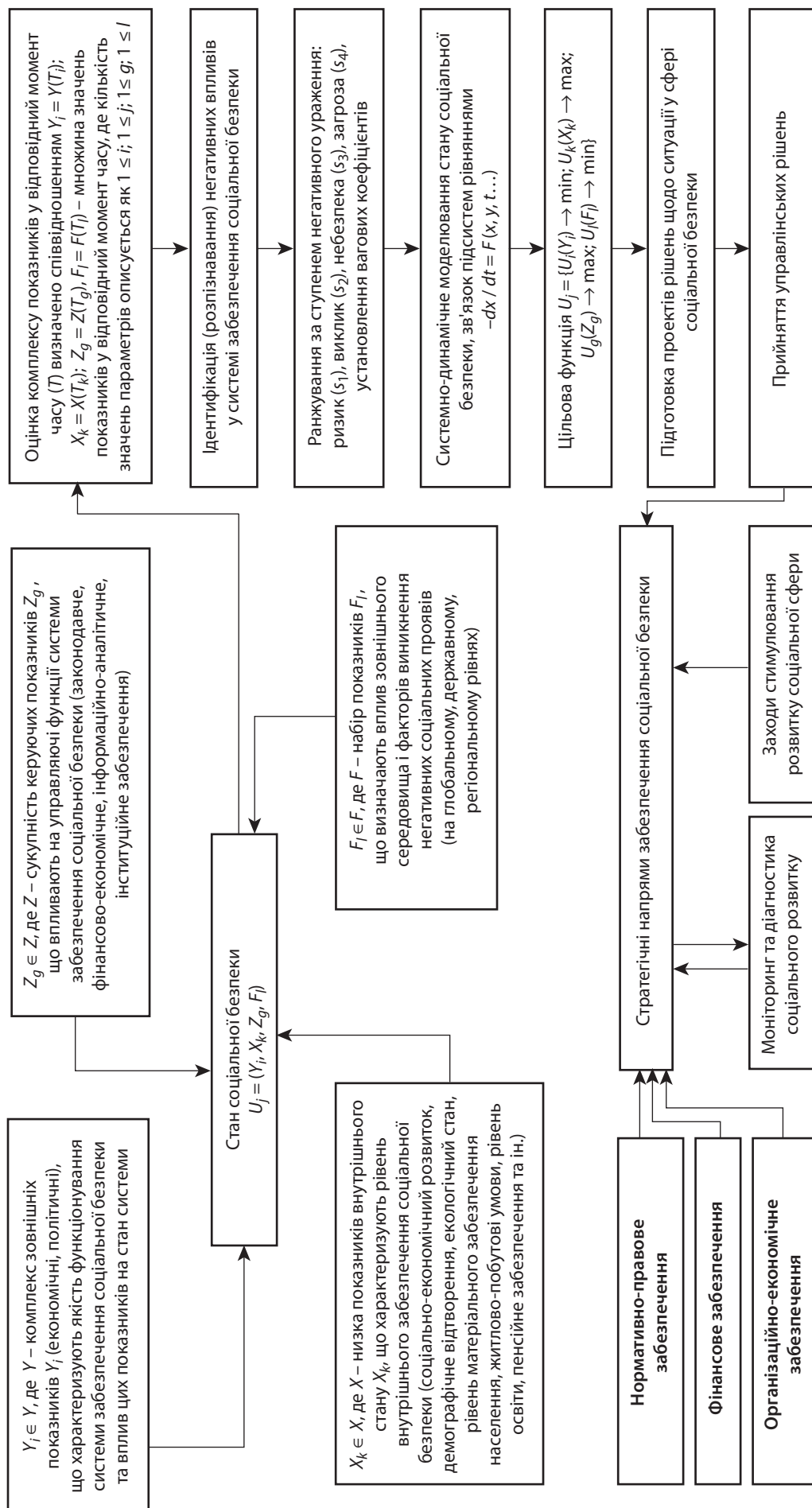

Рис. 6. Концептуальна схема інформаційного забезпечення вибору пріоритетних цілей та заходів соціальної політики і визначення стану соціальної безпеки держави

Джерело: авторська розробка. [17].

14. Mutual Information System on Social Protection, MISSOC [Electronic resource]. – Mode of access : <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=815&langId=en>

15. Дегтяр А. О. Управлінські рішення в органах державної влади : монографія / А. О. Дегтяр, В. Ю. Степанов, С. В. Тарабан ; за заг. ред. А. О. Дегтяра. – Харків : С.А.М., 2010. – 276 с.

16. Komelina O. Evaluation of social security: systemic and synergetic approach / O. Komelina, N. Fursova // *Economic Annals-XXI*. – 2014. – № 7-8 (1). – P. 12–15 (Scopus, Index Copernicus).

17. Фурсова Н. А. Наукові підходи до забезпечення інтелектуалізації підтримки прийняття управлінських рішень у сфері соціальної безпеки // *Економіка: реалії часу*, 2014. – № 3 (13). – С. 70–75.

Науковий керівник – Комеліна О. В., доктор економічних наук, професор, декан факультету менеджменту та бізнесу Полтавського національного технічного університету ім. Юрія Кондратюка

REGERENCES

“Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Sotsialni indykatory rivnia zhyttia naselennia” [State Statistics Service of Ukraine. Social indicators of living standards]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Dehtiar, A. O., Stepanov, V. Yu., and Taraban, S. V. *Upravlinski rishennia v orhanakh derzhavnoi vlady* [Management decisions in government]. Kharkiv: S. A. M., 2010.

Finansovyi portal «Minfin». <http://index.minfin.com.ua/>

Fursova, N. A. “Naukovi pidkhody shchodo zabezpechenia intelektualizatsii pidtrymky pryiniattia upravlinskykh rishen u sferi sotsialnoi bezpeky” [Scientific approaches to ensure intellectualization support decision making in the field of social security]. *Ekonomika: realii chasu*, no. 3 (13) (2014): 70–75.

“Global Wealth Report (2015). Credit Suisse” <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=815&langId=en>

Komelina, O. V. “Problemy formuvannia dokhodiv naselennia v systemi zabezpechennia sotsialnoi stabilnosti v Ukraini” [Problems of incomes in the system of social stability in Ukraine]. *Ekonomika i rehion*, no. 1 (38) (2013): 90–96.

Komelina, O. V., Onyshchenko, S. V., and Puhach, O. A. *Ekonomichna bezpeka derzhavy: otsiniuvannia, monitorynh ta problemy stratehichnoho zabezpechennia* [Economic security: assessment, monitoring and issues of strategic security]. Poltava: PoltNTU, 2012.

Komelina, O., and Fursova, N. “Evaluation of social security: systemic and synergetic approach”. *Economic Annals-XXI*, no. 7-8 (1) (2014): 12–15.

[Legal Act of Ukraine] (2000). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>

[Legal Act of Ukraine] (1999). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/966-14>

[Legal Act of Ukraine] (2003). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/966-15>

[Legal Act of Ukraine] (2012). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>

[Legal Act of Ukraine] (1996). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

“Mutual Information System on Social Protection, MISSOC”. <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=815&langId=en>

Novikova, O. F. et al. *Upravlinnia liudskym ta sotsialnym rozvytkom u rehionakh Ukrainy* [Human and social development in the regions of Ukraine]. Donetsk, 2010.

Sotsialna polityka ta ekonomichna bezpeka [Social policy and economic security]. Donetsk: Kashtan, 2004.

Skurativskiy, V. A., Palii, O. M., and Libanova, E. M. *Osnovy sotsialnoi polityky* [Fundamentals of social policy]. Kyiv: Vyd-vo UADU, 2003.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ

© 2015 ШЕВЧЕНКО В. А.

УДК 614.2

Шевченко В. А. Соціально-економічні засади фінансування вітчизняних підприємств сфери медичних послуг

Метою статті є дослідження соціально-економічного стану вітчизняної системи охорони здоров'я для формування напрямів удосконалення діяльності медичних закладів в умовах інноваційного розвитку. Досліджено основні показники стану здоров'я населення України, показники первинної захворюваності, організаційного забезпечення вітчизняної системи охорони здоров'я. Обґрунтовано трикомпонентне поняття ефективності діяльності медичних установ, виділено завдання формування інноваційної вітчизняної системи охорони здоров'я та принципи організації системи охорони здоров'я в Україні. Практичне значення статті полягає в дослідженні розподілу загальних витрат на охорону здоров'я в Україні за джерелами фінансування, структури споживання фінансових коштів системою охорони здоров'я та динаміки структури коштів за функціями. Перспективою подальших досліджень є розробка напрямів удосконалення діяльності медичних закладів в умовах інноваційного розвитку на підставі оцінки соціально-економічного стану вітчизняної системи охорони здоров'я.

Ключові слова: охорона здоров'я, видатки на охорону здоров'я, ефективність охорони здоров'я, медичні послуги, принципи фінансування охорони здоров'я, завдання формування інноваційної вітчизняної системи охорони здоров'я.

Рис.: 5. Табл.: 1. Бібл.: 7.

Шевченко Владислав Аркадійович – аспірант, кафедра економіки та управління підприємством, Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара (вул. Наукова, 13, Дніпропетровськ, 49050, Україна)

E-mail: greisy25@gmail.com

УДК 614.2

UDC 614.2

Шевченко В. А. Социально-экономические основы финансирования отечественных предприятий сферы медицинских услуг

Целью статьи является исследование социально-экономического состояния отечественной системы здравоохранения для формирования направлений совершенствования деятельности медицинских учреждений в условиях инновационного развития. Исследованы основные показатели состояния здоровья населения Украины, показатели первичной заболеваемости, организационного обеспечения отечественной системы здравоохранения. Обосновано трехкомпонентное понятие эффективности деятельности медицинских учреждений, выделены задачи формирования инновационной отечественной системы здравоохранения и принципы организации системы здравоохранения в Украине. Практическое значение статьи заключается в исследовании распределения общих расходов на здравоохранение в Украине по источникам финансирования, структуры потребления финансовых средств системой здравоохранения и динамики структуры средств по функциям. Перспективой дальнейших исследований является разработка направлений совершенствования деятельности медицинских учреждений в условиях инновационного развития на основании оценки социально-экономического состояния отечественной системы здравоохранения.

Ключевые слова: здравоохранение, расходы на здравоохранение, эффективность здравоохранения, медицинские услуги, принципы финансирования здравоохранения, задачи формирования инновационной отечественной системы здравоохранения.

Рис.: 5. Табл.: 1. Библ.: 7.

Шевченко Владислав Аркадиевич – аспирант, кафедра экономики и управления предприятием, Днепрпетровский национальный университет им. О. Гончара (ул. Научная, 13, Днепрпетровск, 49050, Украина)

E-mail: greisy25@gmail.com

Shevchenko V. A. Socio-Economic Foundations of Financing the Domestic Enterprises in the Sphere of Medical Services

The article is aimed at studying the socio-economic condition of the national health care system in order to generate improvement of medical institutions in terms of innovation development. The basic indicators of health of the population of Ukraine, indicators of primary morbidity, organizational maintenance of the national health care system have been examined. A three-part concept of efficiency of performance of medical institutions has been substantiated, tasks of developing the innovative national health care system as well as principles of organizing the health care system in Ukraine have been allocated. The practical value of the publication lies in studying the distribution of total health care expenditures in Ukraine, by sources of financing, structure of consumption of financial funds on the part of health care system, and dynamics of funds structure by their functions. Prospect of further research is development of directions towards improvement of activities of medical institutions in terms of innovation development based on an assessment of the socio-economic condition of the national health care system.

Keywords: health care, health care expenditures, health care efficiency, medical services, health care financing principles, objectives of establishing the innovative national health care system.

Fig.: 5. Tabl.: 1. Bibl.: 7.

Shevchenko Vladislav A. – Postgraduate Student, Department of Economics and Enterprise Management, Dnipropetrovsk National University named after O. Honchar (vul. Naukova, 13, Dnipropetrovsk, 49050, Ukraine)

E-mail: greisy25@gmail.com

Як відомо, охорона здоров'я є складовою соціальної сфери. Вона відіграє ключове значення в забезпеченні добробуту населення, оскільки саме благополуччя за станом здоров'я є головним індикатором якості життя. Показники стану здоров'я населення знаходяться в прямій залежності від функціонування національної системи охорони здоров'я, на процес якого значною мірою впливає існуюча система фінансового забезпечення.

Дослідженню проблем і напрямів соціально-економічного розвитку вітчизняної системи охорони здоров'я присвячено значну кількість наукових публікацій

таких зарубіжних і вітчизняних вчених, як: Палло М. С. [4], Берднікова О. В. [5], Чорновіл О. Л. [6], Лехан В. М., Слабкий Г. О., Шевченко М. В., Крячкова Л. В., Гінзбург В. Г. [7].

Разом з цим в економічній науці недостатньо досліджено соціально-економічні основи фінансування вітчизняної системи охорони здоров'я. Таким чином, виникає необхідність дослідження її стану саме з цих позицій для обґрунтування подальших напрямів розвитку.

Враховуючи необхідність забезпечення вдосконалення діяльності медичних закладів в умовах інно-

ваційного розвитку, виникає необхідність дослідження вітчизняної системи охорони здоров'я, її соціально-економічного стану, що і є *метою* даної статті.

Охорона здоров'я являє собою систему заходів економічного, правового, соціального, науково-медичного характеру, які здійснюються органами влади, організаціями, громадянами в цілях профілактики захворювань, збереження і зміцнення здоров'я, підтримки довголіття та надання медичної допомоги. Складовою частиною державної соціально-економічної політики, спрямованої на подальший розвиток системи охорони здоров'я, є розвиток системи фінансового забезпечення у сфері охорони здоров'я. Реалізація заходів, що складають дану систему, припускає наявність фінансових ресурсів, а також механізму їх ефективного використання.

Основні показники, що відображають стан здоров'я населення України, наведено в *табл. 1*. Так, чисельність населення у 2013 р. склала 45,4 млн осіб, що становить 97,8% від 2007 р., причому скорочення населення є наслідком його природного зменшення. На-

явність безлічі негативних чинників дозволяє зробити передбачення і про подальше скорочення населення в майбутньому, а тому з метою забезпечення його приросту необхідно передбачити створення матеріальних і культурних благ на макро- та макрорівнях.

На фоні позитивного зростання кількості населення в розрахунку на одного лікаря необхідно відзначити зростання захворюваності (*рис. 1*).

Так, частка населення первинної захворюваності щороку змінювалася, і за період 2007–2013 рр. набула найбільшого значення у 2009 р. і 2010 р., а найменшого – у 2012 р. і 2013 р.

Особливої уваги заслуговують показники, що відображають організаційне забезпечення вітчизняної системи охорони здоров'я (*рис. 2*).

Необхідно зазначити щорічне зниження кількості лікарів у розрахунку на 10 000 населення: у 2007–2008 рр. – 48,3, у 2009 р. – 49,1, у 2010–2011 рр. – 49,3, у 2012 р. – 47,9, а у 2013 р. – 48,0. Водночас простежується зменшення і кількості середнього медичного персоналу. Так, у 2007 р. у розрахунку на 10 000 населення приходилося 105,5 осіб молодшого медичного персоналу, у 2008 р. –

Таблиця 1

Динаміка показників стану здоров'я населення України за 2007–2013 рр.

Показник	Рік						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Чисельність населення, млн осіб	46,4	46,1	46,0	45,8	45,6	45,6	45,4
Видатки зведеного бюджету на охорону здоров'я, у % до ВВП	3,7	3,5	4,0	4,1	3,8	4,1	4,2
Видатки зведеного бюджету на охорону здоров'я, у % до загальної суми видатків	11,8	10,9	11,9	11,8	11,7	11,9	12,2
Кількість населення в розрахунку на одного лікаря, осіб	207	207	204	203	209	208	230
Середня очікувана тривалість життя при народженні, років	68,3	68,3	69,3	70,4	71,0	71,2	71,4
Загальний коефіцієнт смертності, %	16,4	16,3	15,3	15,3	14,5	14,5	14,6

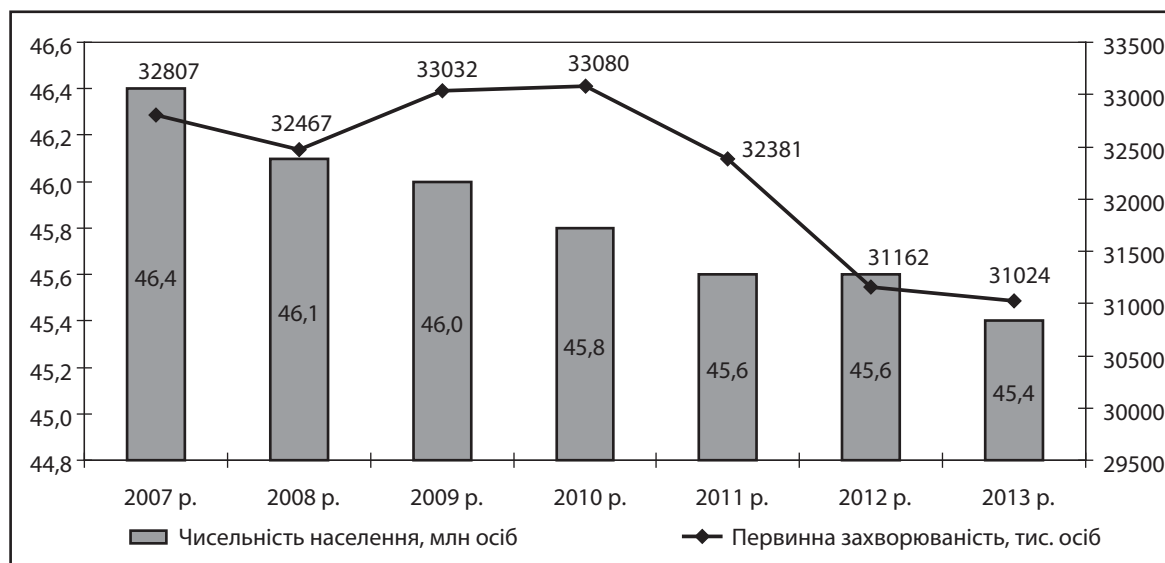

Рис. 1. Динаміка чисельності населення та первинної захворюваності в Україні за 2007–2013 рр.

Рис. 2. Динаміка кількості лікарняних закладів та лікарів усіх спеціальностей в Україні за 2007–2013 рр.

101,1, у 2009 р. – 102,0, у 2010 р. – 102,4, у 2011 р. – 101,0, у 2012 р. – 97,2, а у 2013 р. – 97,4 осіб. Усі зазначені тенденції є причиною зниження профілактичної активності населення та зростанням його захворюваності.

Також одним з важливих показників, що відображає стан і функціонування вітчизняної системи охорони здоров'я, є очікувана тривалість життя при народженні. За період з 2007 р. по 2014 р. цей показник зріс з 68,3 років до 71,4 року (на 3,1 року), що свідчить про наявність позитивних змін. Але за даним показником Україна значно відстає від інших країн (Австралія – 82 роки, Австрія – 81 рік, Бельгія – 80 років, Канада – 82 роки, Фінляндія – 81 рік, Франція – 82 роки, Італія – 82 роки, Японія – 83 роки), причому середня тривалість життя у розвинутих країнах становить 73 роки. Однією з основних причин низької тривалості життя є високий рівень смертності людей, у тому числі й працездатного віку. Усе це свідчить про те, що демографічна ситуація суттєво впливає на функціонування вітчизняних медичних закладів. А тому зміна чисельності населення, зміна рівня та структури захворюваності повинні враховуватися при плануванні діяльності медичних закладів, їх потужності та фінансуванні, щоб при обмежених ресурсах сприяти створенню та розвитку інноваційної системи охорони здоров'я, яка позитивно впливатиме на показники рівня здоров'я та якості життя населення, а також дозволить забезпечити доступність та ефективність охорони здоров'я.

Державна політика охорони здоров'я має законодавчо базуватися на таких цілях, як конкретизація гарантій надання безкоштовної медичної допомоги населенню, перехід до страхових принципів фінансування медичної допомоги, розвиток конкуренції в системі охорони здоров'я.

Розглядаючи ефективність охорони здоров'я, слід звернути увагу на той факт, що установи, які надають медичні та профілактичні послуги, у своїй діяльності повинні керуватися трикомпонентним поняттям ефек-

тивності (медична, соціальна, економічна). Поєднати три досить різноспрямовані компоненти складно, однак без будь-якої з них неможливо забезпечити реалізацію всіх функцій окремої медичної установи та системи охорони здоров'я в цілому.

Необхідно враховувати, що для приватної системи охорони здоров'я на першому місці знаходиться економічна ефективність, оскільки будь-яка комерційна організація створюється з метою отримання прибутку. Для державної системи охорони здоров'я пріоритетом є медична та соціальна ефективність, що веде до зниження економічної ефективності діяльності та формує значні обсяги неефективних витрат, обумовлених як організаційно-структурними диспропорціями, так і відсутністю економічних стимулів функціонування, спрямованого на результат.

Низька економічна ефективність в умовах недостатнього фінансування обумовлює зниження медичної та соціальної ефективності, оскільки для надання якісної та доступної медичної допомоги необхідні сучасне обладнання, кваліфікований персонал, препарати, площі, транспорт тощо.

Саме тому забезпечення доступності та якості медичних послуг передбачає врахування таких завдань формування інноваційної вітчизняної системи охорони здоров'я:

- ✦ організація надання медичної допомоги за принципом наближення до місця проживання, місця роботи або навчання;
- ✦ наявність необхідної кількості медичних працівників та рівня їх кваліфікації;
- ✦ можливість вибору медичного закладу та лікаря;
- ✦ застосування порядків надання та стандартів медичної допомоги;
- ✦ надання медичним закладом гарантованого обсягу медичної допомоги;
- ✦ розташування медичних закладів державної системи охорони здоров'я виходячи з потреб населення;

- ★ забезпечення транспортної доступності медичних закладів для усіх груп населення;
- ★ можливість безперешкодного та безкоштовного використання медичними працівниками засобів зв'язку та транспортних засобів для перевезення пацієнта до найближчого медичного закладу.

З метою визначення загальних національних витрат у сфері охорони здоров'я й оцінки різноманітних джерел фінансування і використання коштів, що надходять від різних фінансуючих організацій для різних функцій, в Україні використовується система національних рахунків охорони здоров'я.

Недосконала з економічного та управлінського поглядів модель системи охорони здоров'я, успадкована від колишнього СРСР, у нових економічних умовах виявилася неефективною і зумовила зменшення доступності медичної допомоги для широких верств населення. Система функціонування галузі переважно залишилася такою, якою була двадцять років тому, і лише поява приватного сектора медичних послуг додала нових елементів до існуючої системи охорони здоров'я.

У результаті сьогодні у сфері охорони здоров'я простежується обмежений доступ до ресурсів, які переважно покривають витрати на утримання персоналу й оплату комунальних послуг, і дуже мала частка залишається для лікарських засобів, устаткування та модернізації інфраструктури. Із поточних суспільних витрат на лікарні (лікарні загального профілю та спеціалізовані) 73,2% витрачається на оплату праці, 9,4% – на комунальні платежі, 15,9% – на прямі витрати на виробництво послуг та 1,5% на інші витрати. Тобто, переважна частина громадських коштів використовується на фінансування людського капіталу та інфраструктурні/комунальні платежі, які в більшості визначені характером фінансування сектора охорони здоров'я в Україні.

Головні принципи реформи фінансування охорони здоров'я повинні відповідати принципам європейської

інтеграції України, що є зовнішньополітичною стратегією країни. Внаслідок цього реформування і подальший розвиток національної системи охорони здоров'я має, перш за все, ґрунтуватися на сучасних загальноприйнятих європейських принципах і стратегіях, а також врахувати нинішній стан розвитку національної системи охорони здоров'я.

Тому принципами організації системи охорони здоров'я в Україні мають бути: справедливість, солідарність, ефективність і продуктивність. Базуючись на цих принципах, можна перейти або до моделі охорони здоров'я, заснованої на фінансуванні з державного бюджету (за рахунок загального оподаткування) з довірними відносинами між замовниками та постачальниками послуг охорони здоров'я, та/або до моделі (централізована модель) охорони здоров'я, яка базується на медичному страхуванні.

Загальні витрати на охорону здоров'я в Україні з 2007 р. по 2013 р. зросли з 45936,0 млн грн до 115757,0 млн грн, тобто в 2,5 разу. У 2008 р. вони склали 63072,7 млн грн, у 2009 р. – 71410,8 млн грн, у 2010 р. – 84744,8 млн грн, у 2011 р. – 95713,7 млн грн, у 2012 р. – 108947,1 млн грн. Протягом зазначеного періоду надходження коштів у систему охорони здоров'я здійснювалось із трьох основних джерел:

- ★ державні (суспільні) кошти, які поєднують кошти зведеного бюджету та кошти соціального страхування;
- ★ приватні кошти домашніх господарств, роботодавців, некомерційних організацій, що обслуговують домогосподарства;
- ★ донорські кошти (кошти міжнародних донорських організацій, спрямованих у систему охорони здоров'я України).

Розподіл загальних витрат на охорону здоров'я в Україні за джерелами фінансування наведено на рис. 3.

Як свідчать наведені дані, у структурі витрат на охорону здоров'я переважають державні (суспільні) кошти, які поєднують кошти зведеного бюджету та кошти

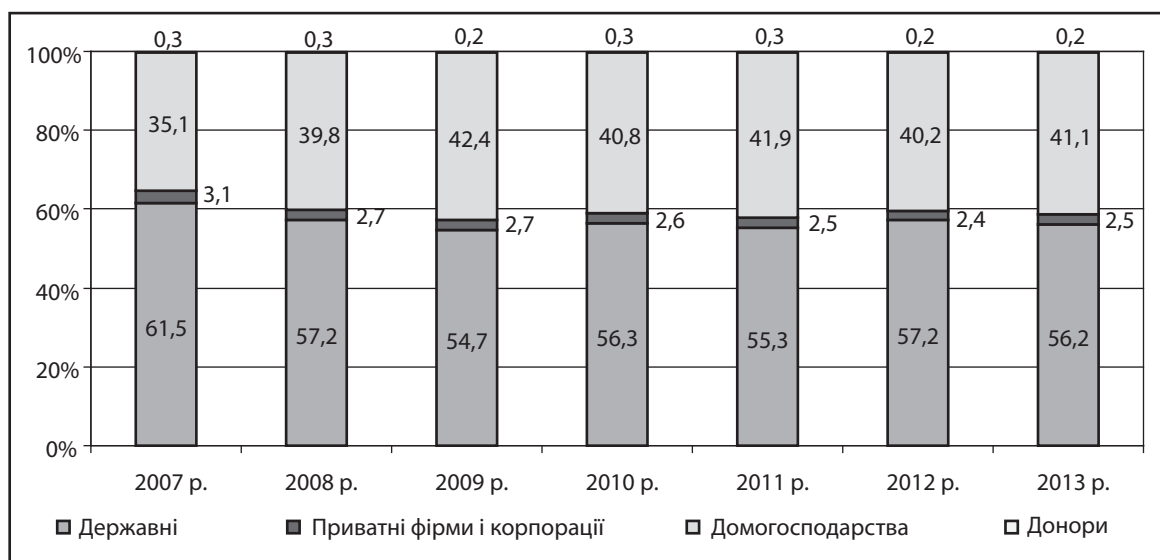

Рис. 3. Динаміка структури загальних витрат на охорону здоров'я в Україні за джерелами фінансування за 2007–2013 рр., %

соціального страхування (61,5% у 2007 р., 56,2% у 2013 р.) та приватні кошти домашніх господарств, роботодавців, некомерційних організацій, що обслуговують домогосподарства (35,1% у 2007 р., 41,1% у 2013 р.).

Структура споживання фінансових коштів системи охорони здоров'я наведена на рис. 4. Отже, протягом 2007–2013 рр. кінцеве споживання фінансових коштів системи охорони здоров'я забезпечувалося, в основному, на рівні трьох основних постачальників медичних послуг і товарів (провайдерів): лікарень (40,3% поточних витрат на охорону здоров'я у 2007 р., 38,2% у 2013 р.), закладів, що надавали амбулаторні послуги (13,0% у 2007 р., 13,6% у 2013 р.) і закладів з роздрібного продажу медичних товарів та інших організацій, що надавали медичні товари (30,2% у 2007 р. та 31,2% у 2013 р.). На загальне управління охороною здоров'я та забезпечення управління програмами громадського здоров'я було

спожито відповідно 3,3% та 2,9% від поточних витрат на систему у 2007 р. і 8,5% та 1,3% у 2013 р.

Аналіз розподілу коштів, спрямованих на охорону здоров'я, за функціями характеризує види медичних послуг або заходів, які здійснюються у країні упродовж року (рис. 5).

У вітчизняній системі охорони здоров'я розподіл коштів за функціями упродовж 2007–2013 рр. лишився майже незмінним. Це свідчить про здійснення розподілу коштів відповідно до існуючої інфраструктури галузі, а не відповідно до реальних потреб, визначених структурою та рівнями захворюваності населення країни. Так, при порівнянні розподілу коштів на стаціонарне лікування у 2003 р. та у 2013 р. слід відмітити, що з них 12% було витрачено на стаціонарне лікування в акушерстві та гінекології, 2% і 3% – в онкології (кількість осіб, які перебували на обліку в медичних закладах із діагнозом «злоякісні новоутворення», у 2013 р. порівняно з 2003 р.

Рис. 4. Динаміка структури споживання фінансових коштів системи охорони здоров'я за 2007–2013 рр., %

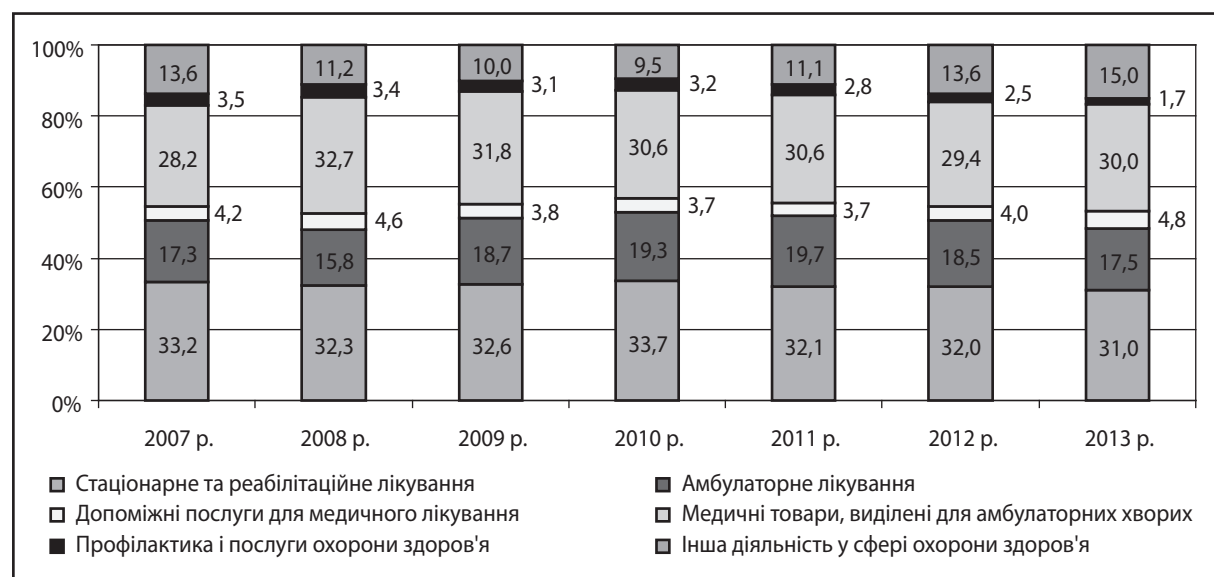

Рис. 5. Динаміка структури коштів, спрямованих на охорону здоров'я, за функціями за 2007–2013 рр., %

збільшилась на 33,3%), по 48% – в іншому стаціонарному лікуванні.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження фінансування вітчизняної системи охорони здоров'я розкриває слабкість державної (громадської) системи фінансування України в мобілізації необхідних обсягів витрат домогосподарств на передплатній основі. Тому державна (громадська) система фінансування, яка в основному залежить від податкових зборів, функціонує майже незалежно від приватних витрат, які, своєю чергою, відбуваються по схемі прямих виплат «з кишені». Ця система створює фінансові бар'єри доступу до медичних послуг для населення.

Підсумовуючи вищезазначене, можна відмітити, що дослідження соціально-економічного стану вітчизняної системи охорони здоров'я дозволяє постійно здійснювати моніторинг витрат на охорону здоров'я за всіма учасниками системи, а в поєднанні з нефінансовими даними, такими як рівень захворюваності та рівень споживання ресурсів постачальниками медичних послуг, – розробляти напрями забезпечення ефективного фінансування галузі та приймати обґрунтовані управлінські рішення щодо її реформування. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Національні рахунки охорони здоров'я (НРОЗ) України у 2013 році : статистичний бюлетень. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 213 с.
2. Заклади охорони здоров'я та захворюваність населення України у 2010 році : статистичний бюлетень. – К. : Державна служба статистики України, 2011. – 89 с.
3. Заклади охорони здоров'я та захворюваність населення України у 2014 році : статистичний бюлетень. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 92 с.
4. Палло М. С. Стратегия инновационного развития сферы здравоохранения / М. С. Палло [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/strategiya-innovatsionnogo-razvitiya-sfery-zdravoohraneniya>
5. Бердникова Е. В. Инновационное развитие здравоохранения / Е. В. Бердникова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : cyberleninka.ru/article/n/innovatsionnoe-razvitiie-zdravoohraneniya.pdf
6. Чорновіл О. Л. Сучасні проблеми розвитку охорони здоров'я в Україні / О. Л. Чорновіл // Держава та регіони. – Серія : Економіка та підприємництво. – 2013. – № 4. – С. 38–43.
7. Лехан В. М. Охорона здоров'я України: проблеми та напрями розвитку / В. М. Лехан, Г. О. Слабкий, М. В. Шевченко, Л. В. Крячкова, В. Г. Гінзбург // Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. – 2011. – № 4. – С. 5–18.

Науковий керівник – Гринько Т. В., доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри економіки та управління підприємством Дніпропетровського національного університету ім. Олеся Гончара

REFERENCES

- Berdnikova, E. V. "Innovatsionnoe razvitiie zdavoohraneniya" [Innovative health development]. cyberleninka.ru/article/n/innovatsionnoe-razvitiie-zdravoohraneniya.pdf
- Chornovil, O. L. "Suchasni problemy rozvytku okhorony zdorovia v Ukraini" [Modern problems of health care in Ukraine].

Derzhava ta rehiony. Seriya "Ekonomika ta pidpriemnytstvo", no. 4 (2013): 38–43.

Lekhan, V. M. et al. "Okhrona zdorovia Ukrainy: problemy ta napriamky rozvytku" [Healthcare Ukraine: problems and directions of development]. *Visnyk sotsialnoi hihieny ta orhanizatsii okhorony zdorovia Ukrainy*, no. 4 (2011): 5–18.

Natsionalni rakhunky okhorony zdorovia (NROZ) Ukrainy u 2013 rotsi [National Health Accounts (NHA) Ukraine in 2013]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2015.

Pallo, M. S. "Strategiya innovatsionnogo razvitiya sfery zdavoohraneniya" [Innovative healthcare development strategy]. <http://cyberleninka.ru/article/n/strategiya-innovatsionnogo-razvitiya-sfery-zdravoohraneniya>

Zaklady okhorony zdorovia ta zakhvoriuvanist naseleennia Ukrainy u 2010 rotsi [Health care morbidity and Ukraine in 2010]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2011.

Zaklady okhorony zdorovia ta zakhvoriuvanist naseleennia Ukrainy u 2014 rotsi [Health care morbidity and Ukraine in 2014]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2015.

РЕСУРСНІ МОТИВИ ЗЛИТТЯ ТА ПОГЛИНАННЯ КОРПОРАЦІЙ РІЗНИХ ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

© 2015 ОКСАК А. О.

УДК 334.758

Оксак А. О. Ресурсні мотиви злиття та поглинання корпорацій різних видів економічної діяльності

У публікації узагальнено основні ресурсні мотиви злиття та поглинання національних корпорацій: доступ до сировинних та інтелектуальних ресурсів країни. Виявлено технологічні ланцюги перероблення сировинних ресурсів, що дозволило здійснити групування підприємств різних видів економічної діяльності на підприємства з виробництва сировини та підприємства з виробництва продукції першого і другого рівнів промислової переробки. Також виявлено рівневі залежності активності процесів злиттів та поглинань. З використанням бального методу та матричного підходу проведено ранжування всіх видів економічної діяльності на такі, які мають низькі матеріальні та трудові витрати; високі матеріальні витрати; високі трудові витрати; високі матеріальні та високі трудові витрати. Якщо ефективність злиттів та поглинань в обраних групах залежить від зниження рівня вартості трудових витрат і досягається шляхом злиття та поглинання горизонтального типу, то зниження рівня матеріальних витрат досягається завдяки вертикальним злиттям і поглинанням.

Ключові слова: злиття, поглинання, мотив, види економічної діяльності.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 8.

Оксак Анастасія Олегівна – аспірантка, кафедра економіки підприємства, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (вул. Володимирська, 60, Київ, 01601, Україна)

E-mail: on_ok@mail.ru

УДК 334.758

UDC 334.758

Оксак А. О. Ресурсные мотивы слияния и поглощения корпораций разных видов экономической деятельности

Oksak A. O. Resource Motivation for Merger and Takeover of Corporations of Different Economic Activities

В публикации обобщены основные ресурсные мотивы слияния и поглощения национальных корпораций: доступ к сырьевым и интеллектуальным ресурсам страны. Обнаружены технологические цепи переработки сырьевых ресурсов, что позволило осуществить группировку предприятий различных видов экономической деятельности на предприятия по производству сырья и предприятия по производству продукции первого и второго уровней промышленной переработки. Также выявлены уровни зависимости активности процессов слияний и поглощений. С использованием балльного метода и матричного подхода проведено ранжирование всех видов экономической деятельности на такие, которые имеют низкие материальные и трудовые затраты; высокие материальные затраты; высокие трудовые затраты; высокие материальные и высокие трудовые затраты. Если эффективность слияний и поглощений в избранных группах зависит от снижения уровня стоимости трудовых затрат и достигается путем слияния и поглощения горизонтального типа, то снижение уровня материальных затрат достигается благодаря вертикальным слияниям и поглощениям.

The publication summarizes the main resource motivation as to mergers and takeovers of national corporations: access to both the raw material and the intellectual resources of country. Technological processing chains for raw materials processing have been discovered, which has led to grouping the enterprises of different economic activities by the enterprises for primary production and the enterprises for production of the first and second levels of industrial processing. Also levels of dependence of activity as to processes of merger and takeover have been disclosed. Using the scoring method together with matrix approach, a ranking of all kinds of economic activities has been conducted for those with low material and labor costs; with high material costs; with high labour costs; with both high material and high labor costs. Should the efficiency of mergers and takeovers in the selected groups depend on reducing the cost of labor and is achieved by means of mergers and takeovers of a horizontal type, a decrease in the level of material costs would be achieved by means of the vertical mergers and takeovers.

Ключевые слова: слияние, поглощение, мотив, виды экономической деятельности.

Keywords: merger, takeover, motivation, kinds of economic activities.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 8.

Fig.: 2. Tabl.: 1. Bibl.: 8.

Оксак Анастасия Олеговна – аспирантка, кафедра экономики предприятия, Киевский национальный университет им. Т. Шевченко (ул. Владимирская, 60, Киев, 01601, Украина)

Oksak Anastasia O. – Postgraduate Student, Department of Economics of Enterprise, Kyiv National University named after T. Shevchenko (vul. Volodymyrska, 60, Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: on_ok@mail.ru

E-mail: on_ok@mail.ru

В основі активності злиттів та поглинань лежить мотив. Мотив як спонукальний фактор може бути пов'язаний з набуттям зовнішніх переваг володіння корпорацією або бути продиктований бажанням мати право власності на внутрішні ресурси підприємства. Серед зовнішніх чинників формування мотивів злиття та поглинання в науковій літературі та практиці діяльності виділяють такі: доступ до природних ресурсів та забезпечення контрольованими джерелами сировини; ринкова влада (частка ринку) на конкурентних ринках і контроль над ринками збуту кінцевої продукції; формування вертикально інтегрованих замкнутих циклів виробництва та реалізації продукції; зростання експортного потенціалу підприємства.

У науковій літературі [1, 2, 3, 4] природні ресурси виступають як фактор активізації процесів злиттів та поглинань, набуття доступу до них – як мотив, а обмеженість їх у країні – як бар'єр входження на ринок.

Отже, щодо природних ресурсів, як фактора впливу на процеси злиттів та поглинань, слід відзначити значну залежність окремих видів діяльності від наявності природних ресурсів у країні. Оцінювання дозволило виявити найбільшу залежність видів економічної діяльності від природних ресурсів у сільському господарстві (70% в обсягах реалізації), харчовій промисловості (60%), металургійній промисловості (60%), хімічній та нафтохімічній промисловості (55%) тощо [6].

Метою даної статті є оцінювання ресурсного мотиву в системі мотивів до злиття та поглинання корпорацій та групування видів економічної діяльності за ресурсною привабливістю їх підприємств. Основними завданнями, вирішення яких дозволило досягти визначеної мети, були такі: ідентифікація ресурсних мотивів злиттів та поглинань корпорацій; дослідження впливу довжини технологічного ланцюга переробки сировини на активність процесів злиттів та поглинань; оцінювання частки сировинних і трудових витрат у ціні реалізації продукції різних видів економічної діяльності; групування підприємств залежно від величини витрат ресурсів та ідентифікація основних чинників ефективності злиттів та поглинань.

Природний ресурс як мотив злиттів та поглинань оцінюється за встановленою в галузі системою розподілу джерел ресурсів між учасниками ринку та схемами доступу до них. Так, у сільському господарстві земля сільськогосподарського призначення перебуває в державній власності. Доступ сільськогосподарських виробників до земельних ресурсів здійснюється з використанням орендних відносин.

Харчова та переробна промисловість є похідною від сільськогосподарського виробництва. Значна частка сільськогосподарського виробника у структурі виробництва продукції харчової та переробної промисловості спрямовуватиме останніх до пошуку можливостей підвищення ефективності своєї діяльності шляхом зниження витрат на сировину та розширення джерел її забезпечення. Виходячи з визначеної закономірності поведінки підприємств, у промисловості відзначатимуться подальші процеси вертикальних злиттів та поглинань із сільськогосподарськими виробниками. Формування вертикальних агропромислових холдингів має низку переваг, оскільки дозволить останнім реалізувати стратегію зростання, стратегію ефекту масштабу, розширювати асортимент продукції, залучати зовнішні джерела фінансування з використанням зовнішніх механізмів тощо.

Мотивами злиттів та поглинань в металургії є бажання корпорацій мати доступ до ринків сировини (особливо залізної руди). Фактором розвитку металургійного виробництва виступає кількість та якість добутої руди та феросплавів, які є результатами діяльності підприємств добувної промисловості (шахт). Значна технологічна залежність металургійного виробництва від стану розвитку галузі добування корисних копалин є фактором активності формування вертикально інтегрованих корпоративних структур з використанням інструментарію процесів злиттів та поглинань.

Сировинна пов'язаність підприємств різних видів промислової діяльності обумовлює їх технологічну взаємозалежність, яка лежить в основі забезпечення ефективності діяльності кожного наступного учасника технологічного ланцюга. Організаційна пов'язаність підприємств різних видів економічної діяльності дозволяє забезпечити виробництво кожного наступного учасника ланцюга сировиною необхідної якості та кількості. Способом досягнення такої організаційної пов'язаності учасників технологічного ланцюга є їх злиття та поглинання.

Отже, бажання формування замкнутого циклу виробництва лежить в основі мотиву злиттів та поглинань технологічно залежних видів виробництва. З урахуванням нестійкості економічного стану більшості видів діяльності в умовах зовнішньої нерівноваги та тенденцій до стійкого подорожчання сировинних ресурсів в умовах обмеженості їх пропозиції процеси злиттів та поглинань виступатимуть як інструменти реалізації мотиву формування технологічно замкнутих видів виробництва.

На рис. 1 представлений технологічний взаємозв'язок основних видів промислової діяльності, який лежить в основі формування замкнутих технологічних циклів виробництва.

При цьому, в ланцюгу технологічно пов'язаних підприємств залежно від ступеню готовності їх продукції для кінцевого споживання можна виділити три види виробництва: виробництво сировини, виробництво I рівня промислової переробки сировини (виробництва промислового попиту), виробництво II рівня промислової переробки сировини (виробництва споживчого попиту). Необхідність такого узагальненого групування важлива з огляду на різний факторний вплив на активність процесів злиттів та поглинань для реалізації мотиву формування замкнутого технологічного циклу виробництва.

За даними рис. 1, у базових галузях виробництва відзначається значна технологічна пов'язаність, на підставі якої можна зробити ряд основоположних висновків:

- 1) віддаленість виробництва від ланцюга первинного формування сировинного ресурсу збільшує залежність ефективності такого виробництва від ефективності розвитку в усіх попередніх технологічних ланцюгах її переробки;
- 2) з урахуванням ролі споживача в ринковій економіці ефективність виробництва всіх технологічних ланцюгів залежить від кінцевого споживчого попиту в останньому технологічному ланцюзі;
- 3) обмеженості споживчого попиту в останньому ланцюзі переробки компенсуються експортом промислової сировини в попередніх ланцюгах переробки, який і завершує технологічний ланцюг переробки;
- 4) експортний потенціал виробництва зростає зі зниженням частки доданої вартості (ланцюгів переробки) у технологічному циклі.

Технологічний взаємозв'язок видів промислової діяльності слід розглядати як передумову формування вертикально інтегрованих видів виробництва, які реалізуються здебільшого через процедури поглинання. За статистикою Антимонопольного комітету [5], випадків поглинання корпорацій в Україні у 2013 р. було в 3 рази більше, аніж їх злиттів. Отже, з урахуванням технологічної пов'язаності видів економічної діяльності слід прогнозувати подальшу активність процесів поглинання.

Для оцінювання залежності активності злиттів та поглинань від мотиву придбання з метою формування завершеності технологічного ланцюга перероблення слід висловити кілька припущень:

- 1) активність злиттів та поглинань підприємств, які орієнтують своє виробництво на задоволення потреб споживчого попиту, є залежною від споживчої та

Рис. 1. Технологічний взаємозв'язок видів промислової діяльності

підприємницької активності кінцевого споживача (внутрішнього та зовнішнього). З урахуванням поділу попиту на масовий та специфічний найбільша активність матиме місце в галузях виробництва продукції масового попиту, до яких належить виробництво продукції харчової, хімічної, легкої, текстильної промисловості тощо;

2) активність злиттів та поглинань у виробництвах I рівня промислового попиту є залежною від розвитку виробництв II рівня промислової переробки сировини або зовнішнього попиту;

3) активність злиттів та поглинань у галузях виробництва сировини визначається активністю промислового попиту I рівня та експортним потенціалом виробництва. З урахуванням внутрішніх можливостей та тенденцій зовнішнього попиту найбільший експортний потенціал серед галузей економічної діяльності мають підприємства з виробництва сільськогосподарської сировини;

4) чим вищим є кінцевий споживчий та промисловий попит, тим ефективнішим буде розвиток галузей та активнішими процеси злиттів та поглинань.

Отже, з урахуванням зроблених припущень, найвищу вмотивованість в придбанні підприємств з метою зростання частки ринку мають ті види економічної діяльності, які є технологічно залежними та орієнтовані на масовий споживчий попит та експорт, найнижчий –

технологічно незалежні та орієнтовані на специфічний споживчий попит.

Поширеною причиною злиттів та поглинань у світовій практиці є доступ до інтелектуальних ресурсів продавця, які представлені у вигляді патентів, ноу-хау, висококваліфікованого персоналу, прав на володіння нематеріальними активами тощо. Інтелектуальні ресурси є в усіх сферах та видах економічної діяльності. Відмінності полягають лише в їх кількості та якості. Кількість інтелектуальних ресурсів оцінюється в кількості працівників науково-дослідних відділів, кількості охоронних документів та документів, які дають право на користування винаходами. Оцінкою якості інтелектуальних ресурсів є обсяги реалізації інноваційного продукту. Претендентів на злиття та поглинання інтелектуальний ресурс цікавить з огляду на його здатність приносити додатковий прибуток та окупити витрачені на придбання кошти.

Так, за даними Державної служби статистики [6], за період 2004–2013 рр. кількість підприємств, які впроваджували інновації, становила від 8 до 13%, а частка реалізованої інноваційної продукції в обсягах промислової продукції становила від 6 до 3%. Отже, така статистика є підтвердженням низької вмотивованості злиттів та

поглинань задля оволодіння інтелектуальним ресурсом українських підприємств.

Для синтезованого оцінювання кількості та якості інтелектуальних ресурсів за видами промислової діяльності в Україні було обрано показник частки оплати праці в обсягах реалізованої продукції, оскільки при збільшенні частки інтелектуальної праці в ціні реалізації продукції повинна зростати оплата праці, вкладена в її виробництво.

Аналіз *табл. 1* дозволив виявити низький рівень оплати праці в більшості видів промислової діяльності в Україні. Якщо узагальнено в Європі частка оплати праці в промисловості становить близько 35 %, то в Україні – лише 5 % у ціні продукції [6]. Представлена статистика може бути використана як підтвердження мотиву злиття та поглинання з метою зниження витрат на оплату праці. Підтвердженням сказаного є поглинання в тих видах промислової діяльності, які орієнтовані на виробництво продукції масового стандартного попиту. До таких слід віднести всі види виробництв легкої, харчової, нафтохімічної промисловості тощо. Чим нижчою є оплата праці, тим вищими є мотиви придбання підприємств з метою зниження витрат на оплату праці в ціні готової продукції.

Для оцінювання привабливості підприємств різних видів промислової діяльності для злиття та поглинання в науковій літературі використовується сукупність наукових підходів та методів. Зокрема найпоширенішими

є експертний метод, факторний аналіз, кореляційно-регресійна залежність, бальний метод [7, 8]. Бальний метод дозволить розрахувати кількість балів, яка дасть можливість оцінити теперішній стан впливу кожного фактора та виявити сумарний вплив усіх факторів на обраний вид економічної діяльності.

Бальний метод базується на 5-бальному оцінюванні фактора. Бал 5 присвоюється середньому по промисловості значенню обраного показника, бал 1 – найгіршому значенню. Розподіл інших балів здійснювався рівномірними інтервалами між найгіршим і середнім значенням.

Використання бального методу оцінювання за описаною вище методикою дозволило здійснити розподіл видів економічної діяльності за їх залежністю від природних та інтелектуальних ресурсів (*рис. 2*). Так, до видів економічної діяльності, які демонструють найвищу залежність свого розвитку від природних ресурсів, віднесено ті, частка матеріальних ресурсів у структурі витрат яких становить більше 45% (5 балів), достатню залежність – 36–45% (4 бали), середню – 28–36% (3 бали), нижче середньої – 20–28% (2 бали), низьку – 20% (1 бал).

Використання вищеописаного бального методу для оцінювання інтелектуального потенціалу з тією відмінністю, що чим нижчий рівень оплати праці, тим вища привабливість підприємств галузі діяльності, дозволило виокремити 5 груп видів економічної діяльності за

Таблиця 1

Групування видів економічної діяльності за рівнем матеріальних і трудових витрат

Група	Види економічної діяльності
Низькі матеріальні та трудові витрати (Н)	Ремонт і монтаж машин і устаткування (8); виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції (14)
Високі матеріальні витрати (М)	Добування кам'яного та бурого вугілля (2); постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (6); виробництво одягу (9); текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів (11); виробництво готових металевих виробів машинобудування (24); виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів (25); добувна промисловість і розроблення кар'єрів (27)
Високі трудові витрати (Т)	Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції (1); поліграфічна діяльність, тиражування записаної інформації (19); виробництво напоїв (21)
Високі матеріальні, високі трудові (МТ)	Металургійне виробництво (3); металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування (4); виробництво коксу та продуктів нафтопереробки (5); промисловість (10); виготовлення виробів з деревини, паперу та поліграфічна діяльність (12); оброблення деревини та виготовлення виробів з деревини та корка, крім меблів; виготовлення виробів із соломки та рослинних матеріалів для плетіння (13); виробництво харчових продуктів (17); виробництво паперу та паперових виробів (22); виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів (23); виробництво електричного устаткування (26); добування сирої нафти (28); виробництво тютюнових виробів (29); добування металевих руд (30)

Рис. 2. Матриця витрат

рівнем оплати праці: види діяльності з часткою фонду оплати праці в обсягах реалізованої продукції вище 25% (1 бал), 19–25% (2 бали), 12–19% (3 бали), 6–12% (4 бали), менше 6% 5 балів).

Використання запропонованого бального методу оцінювання ресурсних мотивів дозволило використати матричний метод для групування видів економічної діяльності за силою впливу мотиву на придбання рішення про злиття та поглинання.

За результатами використання матричного методу було виокремлено 3 групи видів економічної діяльності залежно від співвідношення матеріальних і трудових ресурсів: М – ті види економічної діяльності, в яких висока залежність від матеріальних ресурсів, але низька від інтелектуальних, МТ – види діяльності з високою залежністю від матеріальних та інтелектуальних ресурсів, Т – види діяльності з високою залежністю від інтелектуальних ресурсів, Н – види діяльності з незначною залежністю від матеріальних та інтелектуальних ресурсів.

ВИСНОВКИ

На підставі результатів групування видів економічної діяльності з використанням матричного підходу можна зробити такі висновки:

1. Використання схеми технологічної залежності видів економічної діяльності дозволило виявити найвищий рівень матеріальних витрат у виробництвах, пов'язаних з добуванням і вирощуванням сировини.
2. Виробництва І рівня промислової переробки сировини мають значну частку матеріальних ресурсів.
3. Виробництва ІІ рівня промислової переробки мають здебільшого значні як матеріальні, так і інтелектуальні витрати. В їх структурі виокремлюється група виробництв зі значними трудовими витратами та незалежністю від матеріальних ресурсів.
4. З урахуванням технологічної залежності виробництв (див. рис. 1) ті види діяльності, які є структурними елементами технологічного ланцюга, будуть реалізовувати стратегію свого зростання з використанням вертикального типу. Зважаючи на окреслену вище залежність, активність процесів злиттів та поглинань буде

залежати від попиту підприємств ІІ рівня промислової переробки, яка, своєю чергою, є похідною від споживчого попиту населення та підприємництва.

5. Зважаючи, що в основі реалізації стратегій зовнішнього зростання лежить економічна ефективність, на основі матриці витрат можна зробити висновок, що для підприємства груп Н і Т економічна ефективність злиттів та поглинань полягатиме в зниженні рівня вартості трудових витрат, що досягається шляхом зростання рівня спеціалізації виробництв, інструментом якої є злиття та поглинання горизонтального типу.

6. Для підприємств групи М ефективність діяльності забезпечуватиметься за рахунок зниження рівня матеріальних витрат, що досягається завдяки вертикальним злиттям і поглинанням.

7. Підприємства групи МТ виступатимуть ініціаторами як вертикальних, так і горизонтальних злиттів та поглинань, оскільки економія на масштабах і здешевлення вартості сировини виступають для них резервами ефективності. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Марченко В. М. Галузеві особливості злиттів та поглинань в Україні / В. М. Марченко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2014. – № 1. – С. 65–69.
2. Савчук С. В. Анализ основных мотивов слияний и поглощений / С. В. Савчук // Менеджмент в России. – 2001. – № 5 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.cfin.ru/press/management/2001-5/04.shtml>
3. Гречана С. І. Ринок злиттів і поглинань: від світового досвіду до національної практики / С. І. Гречана, К. С. Грінчук // Бізнес Інформ. – 2014. – № 3. – С. 47–52.
4. Рибицька Ю. Л. Аналіз основних причини, які впливають на ефективність процесу злиття та поглинання компаній / Ю. Л. Рибицька // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства – Харків : НТУ «ХП». – 2013. – № 52 (1025). – С. 135–140.
5. Звіт Антимонопольного комітету України за 2013 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.amc.gov.ua/>
6. Діяльність суб'єктів господарювання : статистичний збірник–2014. – К., 2015. – 464 с.

7. Купалова Г. І. Теорія економічного аналізу : навч. посіб. / Г. І. Купалова. – К. : Знання, 2008. – 639 с.
8. Теорія економічного аналізу : навч. посіб. / Є. К. Бабець, М. І. Горлов, С. О. Жуков та ін. – Київ : Професіонал, 2007. – 384 с.

Науковий керівник – Шегда А. В., доктор економічних наук, професор кафедри економіки підприємства Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

REFERENCES

- Babets, Ye. K. *Teoriia ekonomichnoho analizu* [The theory of economic analysis]. Kyiv: Profesional, 2007.
- Diialnist subiektiv hospodariuvannia 2014* [The activity of business entities 2014]. Kyiv, 2015.
- Hrechana, S. I., and Hrinchuk, K. S. "Rynok zlyttiv i pohlynan: vid svitovoho dosvidu do natsionalnoi praktyky" [Market mergers and acquisitions from world experience with national practice]. *Biznes Inform*, no. 3 (2014): 47-52.

Kupalova, H. I. *Teoriia ekonomichnoho analizu* [The theory of economic analysis]. Kyiv: Znannia, 2008.

Marchenko, V. M. "Haluzevi osoblyvosti zlyttiv ta pohlynan v Ukraini" [Industry features mergers and acquisitions in Ukraine]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 1 (2014): 65-69.

Rybitska, Yu. L. "Analiz osnovnykh prychyn, yaki vplyvaiut na efektyvnist protsesu zlyttia ta pohlynannia kompanii" [Analysis of the main reasons that affect the efficiency of mergers and acquisitions]. *Visnyk NTU «KhPI». Seriya "Aktualni problemy upravlinnia ta finansovo-hospodarskoi diialnosti pidpriemstva"*, no. 52 (1025) (2013): 135-140.

Savchuk, S. V. "Analiz osnovnykh motivov sliiani i pogloshchenii" [Analysis of the main motives for mergers and acquisitions]. <http://www.cfin.ru/press/management/2001-5/04.shtml>

"Zvit Antymonopolnoho komitetu Ukrainy za 2013 rik" [The report of the Antimonopoly Committee of Ukraine for 2013]. <http://www.amc.gov.ua/>

УДК 658.012

РЕСУРСНИЙ ПІДХІД ЯК НАПРЯМ СТРАТЕГІЧНОГО АНАЛІЗУ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

© 2015 САУХ І. В.

УДК 658.012

Саух І. В. Ресурсний підхід як напрям стратегічного аналізу фінансового потенціалу підприємства

Стаття присвячена ресурсному підходу як важливому напрямку стратегічного аналізу фінансового потенціалу підприємства. Автором визначено: ресурсний підхід спрямований на виявлення унікальності кожного підприємства, що обумовлює одержання додаткових конкурентних переваг шляхом використання відмінностей між наявними ресурсами. Це обумовило необхідність удосконалення категоріально-понятійного апарату в контексті уточнення поняття «стратегічні фінансові ресурси». Визначено, що при стратегічному аналізі ресурсної складової фінансового потенціалу більш логічним є застосування ресурсно-результативної концепції, яка дозволяє оцінити трансформацію фінансових ресурсів підприємства у фінансові результати. Зроблено висновок, що досягнення синергетичного ефекту при реалізації фінансового потенціалу підприємства можливо лише при поєднанні стратегічних фінансових ресурсів з іншими елементами фінансового потенціалу (кадровою, організаційною та інформаційною складовими). Це сприятиме розвитку підприємства та забезпеченню стійких конкурентних переваг.

Ключові слова: стратегічні фінансові ресурси, фінансовий потенціал, ресурсна концепція.

Табл.: 2. **Бібл.:** 13.

Саух Ірина Василівна – докторант, кафедра бухгалтерського обліку і аудиту, Житомирський державний технологічний університет (вул. Черняхівського, 103, Житомир, 10005, Україна)

E-mail: irina_saukh@ukr.net

УДК 658.012

Саух И. В. Ресурсный подход как направление стратегического анализа финансового потенциала предприятия

Статья посвящена ресурсному подходу как важному направлению стратегического анализа финансового потенциала предприятия. Автором определено: ресурсный подход направлен на выявление уникальности каждого предприятия, что обуславливает получение дополнительных конкурентных преимуществ путем использования различий между имеющимися ресурсами. Это обусловило необходимость совершенствования категориально-понятийного аппарата в контексте уточнения понятия «стратегические финансовые ресурсы». Определено, что при стратегическом анализе ресурсной составляющей финансового потенциала логичней применять ресурсно-результативную концепцию, которая позволяет оценить трансформацию финансовых ресурсов предприятия в финансовых результатах. Сделан вывод, что достижение синергетического эффекта при реализации финансового потенциала предприятия возможно лишь при сочетании стратегических финансовых ресурсов с другими элементами финансового потенциала (кадровой, организационной и информационной составляющими). Это будет способствовать развитию предприятия и обеспечению устойчивых конкурентных преимуществ.

Ключевые слова: стратегические финансовые ресурсы, финансовый потенциал, ресурсная концепция.

Табл.: 2. **Библ.:** 13.

Саух Ирина Васильевна – докторант, кафедра бухгалтерского учета и аудита, Житомирский государственный технологический университет (ул. Черняховского, 103, Житомир, 10005, Украина)

E-mail: irina_saukh@ukr.net

UDC 658.012

Saukh I. V. Resource-Based Approach as a Direction for Strategic Analysis of the Financial Potential of Enterprise

The article is concerned with the resource-based approach as an important direction in the strategic analysis of the financial potential of enterprise. The author has defined that: the resource-based approach aims at identifying the uniqueness of each enterprise, resulting in additional competitive advantages while using the differences between the resources available. This has provided the need to improve the framework of categories and concepts in the context of clarifying the concept of «strategic financial resources». It has been determined that in a strategic analysis of the resource component of the financial potential can be logical to apply the resource-efficient concept that provides to assess the transformation of the financial resources of enterprise into the financial results. It has been concluded that achieving synergies when implementing the financial potential of the company is possible only if strategic financial resources will be combined with other elements of the financial potential (human, institutional and informational components). This will facilitate development of enterprise along with ensuring its steady competitive advantages.

Keywords: strategic financial resources, financial potential, resource-based concept.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 13.

Saukh Iryna V. – Candidate on Doctor Degree, Department of Accounting and Auditing, Zhytomyr State Technological University (vul. Chernyakhovskogo, 103, Zhytomyr, 10005, Ukraine)

E-mail: irina_saukh@ukr.net

7. Купалова Г. І. Теорія економічного аналізу : навч. посіб. / Г. І. Купалова. – К. : Знання, 2008. – 639 с.
8. Теорія економічного аналізу : навч. посіб. / Є. К. Бабець, М. І. Горлов, С. О. Жуков та ін. – Київ : Професіонал, 2007. – 384 с.

Науковий керівник – Шегда А. В., доктор економічних наук, професор кафедри економіки підприємства Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

REFERENCES

- Babets, Ye. K. *Teoriia ekonomichnoho analizu* [The theory of economic analysis]. Kyiv: Profesional, 2007.
- Diialnist subiektiv hospodariuvannia 2014* [The activity of business entities 2014]. Kyiv, 2015.
- Hrechana, S. I., and Hrinchuk, K. S. "Rynok zlyttiv i pohlynan: vid svitovoho dosvidu do natsionalnoi praktyky" [Market mergers and acquisitions from world experience with national practice]. *Biznes Inform*, no. 3 (2014): 47-52.

Kupalova, H. I. *Teoriia ekonomichnoho analizu* [The theory of economic analysis]. Kyiv: Znannia, 2008.

Marchenko, V. M. "Haluzevi osoblyvosti zlyttiv ta pohlynan v Ukraini" [Industry features mergers and acquisitions in Ukraine]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 1 (2014): 65-69.

Rybitska, Yu. L. "Analiz osnovnykh prychyny, yaki vplyvaiut na efektyvnist protsesu zlyttia ta pohlynannia kompanii" [Analysis of the main reasons that affect the efficiency of mergers and acquisitions]. *Visnyk NTU «KhPI». Seriya "Aktualni problemy upravlinnia ta finansovo-hospodarskoi diialnosti pidpriemstva"*, no. 52 (1025) (2013): 135-140.

Savchuk, S. V. "Analiz osnovnykh motivov sliiani i pogloshchenii" [Analysis of the main motives for mergers and acquisitions]. <http://www.cfin.ru/press/management/2001-5/04.shtml>

"Zvit Antymonopolnoho komitetu Ukrainy za 2013 rik" [The report of the Antimonopoly Committee of Ukraine for 2013]. <http://www.amc.gov.ua/>

УДК 658.012

РЕСУРСНИЙ ПІДХІД ЯК НАПРЯМ СТРАТЕГІЧНОГО АНАЛІЗУ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

© 2015 САУХ І. В.

УДК 658.012

Саух І. В. Ресурсний підхід як напрям стратегічного аналізу фінансового потенціалу підприємства

Стаття присвячена ресурсному підходу як важливому напрямку стратегічного аналізу фінансового потенціалу підприємства. Автором визначено: ресурсний підхід спрямований на виявлення унікальності кожного підприємства, що обумовлює одержання додаткових конкурентних переваг шляхом використання відмінностей між наявними ресурсами. Це обумовило необхідність удосконалення категоріально-понятійного апарату в контексті уточнення поняття «стратегічні фінансові ресурси». Визначено, що при стратегічному аналізі ресурсної складової фінансового потенціалу більш логічним є застосування ресурсно-результативної концепції, яка дозволяє оцінити трансформацію фінансових ресурсів підприємства у фінансові результати. Зроблено висновок, що досягнення синергетичного ефекту при реалізації фінансового потенціалу підприємства можливо лише при поєднанні стратегічних фінансових ресурсів з іншими елементами фінансового потенціалу (кадровою, організаційною та інформаційною складовими). Це сприятиме розвитку підприємства та забезпеченню стійких конкурентних переваг.

Ключові слова: стратегічні фінансові ресурси, фінансовий потенціал, ресурсна концепція.

Табл.: 2. **Бібл.:** 13.

Саух Ірина Василівна – докторант, кафедра бухгалтерського обліку і аудиту, Житомирський державний технологічний університет (вул. Черняхівського, 103, Житомир, 10005, Україна)

E-mail: irina_saukh@ukr.net

УДК 658.012

Саух И. В. Ресурсный подход как направление стратегического анализа финансового потенциала предприятия

Статья посвящена ресурсному подходу как важному направлению стратегического анализа финансового потенциала предприятия. Автором определено: ресурсный подход направлен на выявление уникальности каждого предприятия, что обуславливает получение дополнительных конкурентных преимуществ путем использования различий между имеющимися ресурсами. Это обусловило необходимость совершенствования категориально-понятийного аппарата в контексте уточнения понятия «стратегические финансовые ресурсы». Определено, что при стратегическом анализе ресурсной составляющей финансового потенциала логичней применять ресурсно-результативную концепцию, которая позволяет оценить трансформацию финансовых ресурсов предприятия в финансовых результатах. Сделан вывод, что достижение синергетического эффекта при реализации финансового потенциала предприятия возможно лишь при сочетании стратегических финансовых ресурсов с другими элементами финансового потенциала (кадровой, организационной и информационной составляющими). Это будет способствовать развитию предприятия и обеспечению устойчивых конкурентных преимуществ.

Ключевые слова: стратегические финансовые ресурсы, финансовый потенциал, ресурсная концепция.

Табл.: 2. **Библ.:** 13.

Саух Ирина Васильевна – докторант, кафедра бухгалтерского учета и аудита, Житомирский государственный технологический университет (ул. Черняховского, 103, Житомир, 10005, Украина)

E-mail: irina_saukh@ukr.net

UDC 658.012

Saukh I. V. Resource-Based Approach as a Direction for Strategic Analysis of the Financial Potential of Enterprise

The article is concerned with the resource-based approach as an important direction in the strategic analysis of the financial potential of enterprise. The author has defined that: the resource-based approach aims at identifying the uniqueness of each enterprise, resulting in additional competitive advantages while using the differences between the resources available. This has provided the need to improve the framework of categories and concepts in the context of clarifying the concept of «strategic financial resources». It has been determined that in a strategic analysis of the resource component of the financial potential can be logical to apply the resource-efficient concept that provides to assess the transformation of the financial resources of enterprise into the financial results. It has been concluded that achieving synergies when implementing the financial potential of the company is possible only if strategic financial resources will be combined with other elements of the financial potential (human, institutional and informational components). This will facilitate development of enterprise along with ensuring its steady competitive advantages.

Keywords: strategic financial resources, financial potential, resource-based concept.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 13.

Saukh Iryna V. – Candidate on Doctor Degree, Department of Accounting and Auditing, Zhytomyr State Technological University (vul. Chernyakhovskogo, 103, Zhytomyr, 10005, Ukraine)

E-mail: irina_saukh@ukr.net

У сучасних умовах господарювання для підприємств туристичного бізнесу важливого значення набувають методики, орієнтовані на використання елементів стратегічного аналізу. Вони надають змогу оцінити силу впливу факторів зовнішнього середовища на підприємства, визначити основні загрози та сприятливі можливості для їх функціонування. Зовнішнє середовище можна представити як нелінійну, велику, складну, динамічну, відкриту та самоорганізовану систему факторів впливу на суб'єкти господарювання, якій властиві такі ознаки, як відкритість, ієрархічність, нелінійність, дисипативність, механізм зворотного зв'язку, емерджентність, нерівноважність. У науковій літературі достатньо докладно описано спеціальні методи стратегічного аналізу зовнішнього середовища, диференційовані залежно від спрямованості та кінцевої мети дослідження. Але в останні роки розповсюдженою є позиція науковців у галузі стратегічного менеджменту та аналізу, що в умовах постійних, динамічних і складнопрогнозованих змін зовнішнього середовища більш стабільною основою для забезпечення стійкості та зростання потенціалу підприємства є його внутрішнє середовище.

В основі сформованого внутрішнього фінансового потенціалу покладено конкурентні переваги фінансового характеру, які дозволяють підприємству адаптуватися до зовнішніх змін. Такий підхід є продуктивним з таких причин: 1) у динамічних сучасних умовах складно передбачити зміни зовнішнього середовища та прогнозувати їх вплив на діяльність підприємства; 2) накопичений стратегічний потенціал має гнучку реакцію на зміни, дозволяє управляти цими змінами як у зовнішньому, так і внутрішньому середовищі підприємства [9].

Застосування системного підходу до створення внутрішнього фінансового потенціалу дозволяє виділити такі складові внутрішнього контуру (у контексті системного аналізу – «чорної скриньки»), як потенціал ресурсного забезпечення, кадрового забезпечення, інформаційного забезпечення та потенціал системи управління фінансами (організаційний). Лише взаємодія зазначених складових дозволяє одержати синергетичний ефект, який показує рівень розвитку фінансового потенціалу. Однак основою внутрішнього середовища будь-якого підприємства необхідно вважати наявні та потенційні ресурси, що вимагає застосування ресурсного підходу при проведенні стратегічного аналізу.

Метою статті є дослідження можливості адаптації ресурсної концепції до стратегічного аналізу фінансового потенціалу підприємства та вдосконалення категоріально-понятійного апарату в контексті уточнення поняття «стратегічні фінансові ресурси».

З початку 90-х років XX століття активізувалися дослідження в галузі ресурсного підходу, спрямовані на аналіз внутрішніх можливостей та ресурсів підприємства. У стратегічному менеджменті та аналізі розповсюдження отримала так звана ресурсна концепція. Як пише Е. Саричев, динамізм зовнішнього середовища, обумовлений розвитком нової економіки та глобалізацією, що спостерігається з 1980-х рр. майже на всіх ринках, привів до широкого розгортання робіт у галузі ресурсного підходу до формування стратегії (RBV) [7].

Ресурсний підхід – це напрям стратегічного аналізу діяльності підприємства, у межах якого приділяється значна увага стратегічним ресурсам, які виступають основою забезпечення майбутніх стійких конкурентних переваг у динамічному зовнішньому середовищі. Перевагою застосування ресурсного підходу в стратегічному аналізі є пояснення причин ефективного розвитку підприємств та зростання його фінансового потенціалу.

Альтернативне розуміння фірми як «низки ресурсів» почало розвиватися в 1990-х рр., однак передумови такого трактування виникли у 1950-х рр. Зміст ресурсного підходу можна визначити таким чином: відмінності в одержаних фірмами результатах спричинені існуючими відмінностями в наявних ресурсах [10, с. 11]. Для використання ресурсної концепції при проведенні стратегічного аналізу складових фінансового потенціалу необхідно враховувати дві передумови економічної теорії: 1) різноманітність у наявних ресурсах обумовлює різноманітність фінансових результатів; 2) підприємства прагнуть підвищити свої фінансові результати. Ресурсна концепція отримала поширення в теорії фінансового стратегічного менеджменту як домінуюча над трансакційною теорією.

У межах ресурсної концепції розрізняють два взаємодоповнюючі аналітичні напрями: статичний та динамічний (концепція динамічних здатностей). У межах першого напрямку основна увага приділяється змістовному боку концепції (природі формування та збереження конкурентних переваг). У межах другого – аналізу процесів формування та мобілізації ресурсів з подальшою їхньою трансформацією в конкурентні переваги [8, с. 122]. Перший виділений напрям тісно пов'язаний з уже накопиченим потенціалом підприємства (потенціалом стійкості), другий – з потенціалом взаємодії та потенціалом розвитку.

Використовуючи ресурсну концепцію при дослідженні питань фінансового потенціалу, визначимо, що це сукупність необхідних для функціонування та розвитку системи різних видів фінансових ресурсів. Ресурси – це фактори виробничого процесу, які є базовою одиницею аналізу. У межах стратегічного управління досліджують ресурси, які за характером можна вважати стратегічними. Стратегічними фінансовими ресурсами будемо вважати ті, які є важливими детермінантами стійкості конкурентної переваги. Для виконання цієї умови ресурси повинні мати такі властивості: довгостроковість; прозорість; мобільність; відтворюваність. В адаптованому варіанті для вітчизняних підприємств ресурс є стратегічним, якщо відповідає критеріям: цінності, рідкості, неімітованості, незамінності [8].

Ресурсний підхід оперує загальним поняттям «ресурси», включаючи доступні ресурси, організаційні процеси, знання, інформацію, здатності, що контролюються організацією та дозволяють розробляти та реалізовувати стратегії, які підвищують ефективність та результативність. У розумінні стратегічного управління ресурсами є сильні сторони організації, на підставі яких будується її стратегічна перевага [8].

У межах ресурсної концепції потенціал розглядається як сукупність ресурсів, оцінка яких здійснюється за вартістю залучення. Оскільки мова йде про фінансові ресурси, вважаємо за потрібне визначити такі напрями стратегічного аналізу в контексті ресурсної складової:

- ★ стратегічний аналіз формування фінансових ресурсів;
- ★ стратегічний аналіз розподілу та використання фінансових ресурсів.

Ресурсний потенціал посідає одне з важливих місць у складі фінансового потенціалу в умовах конкурентної боротьби. Як правило, у наукових джерелах його розглядають у сукупності як суму фінансового, інформаційного та кадрового потенціалів. Оскільки об'єктом нашого дослідження є фінансовий потенціал як система, при проведенні стратегічного аналізу його ресурсної складової зосередимось виключно на фінансових ресурсах.

Позитивне фінансове становище туристичного підприємства характеризується «забезпеченістю фінансовими ресурсами, необхідними для нормального функціонування підприємства, доцільністю їх розміщення та ефективністю використання, фінансовими взаємостосунками з іншими юридичними та фізичними суб'єктами діяльності, платоспроможністю та фінансовою стійкістю» [1]. На рівні окремого підприємства фінансові ресурси – це частина грошових надходжень і доходи, призначені для виконання фінансових зобов'язань і здійснення витрат по забезпеченню розширеного відтворення.

Фінансові ресурси є об'єктом загальної системи фінансового менеджменту підприємства, одним із завдань якої є прийняття рішень із формування та функціонування оптимальної структури фінансових ресурсів з метою максимізації прибутків підприємства [4].

Джерелами створення фінансових ресурсів підприємств є внески засновників, прибуток, амортизаційні відрахування, цільове надходження, кредити всіх форм, кредиторська заборгованість підприємства. Для ефективного функціонування підприємства важливе значення має визначення оптимальної потреби у фінансових ресурсах, забезпечення структури, джерел їх формування та обґрунтованих напрямів їх використання.

У умовах ринкової економіки фінансиста дедалі частіше використовують поняття «капітал». А з прийняттям Національних П(С)БО цей термін застосовується й вітчизняними бухгалтерами-практиками та економістами. Термін «капітал» є реальним об'єктом, на який можна постійно впливати з метою отримання нових доходів фірми та виконання нею своїх зобов'язань. Тобто, капітал – це об'єктивний фактор виробництва, частина фінансових ресурсів, які використовуються підприємством у своїй діяльності, перетворена форма фінансових ресурсів. І тому ми не можемо отождествлювати поняття «фінансові ресурси» і «капітал».

Проте не всі ресурси, що є в наявності на підприємстві, можна вважати стратегічними. Зокрема, згідно з динамічним підходом до ресурсної концепції ресурси – це специфічні для фірми активи, які складно, якщо взагалі можливо, імітувати [5; 11]. Це означає, що вико-

ристання ресурсів нестратегічного характеру може не привести до зростання фінансового потенціалу підприємства з причини реалізації не вигідної та неоптимальної для нього стратегії. Це вимагає уточнення критеріїв, яким повинні відповідати стратегічні фінансові ресурси. Зокрема, у дослідженнях М. Петерафа [5] виділено чотири критерії, котрим повинні відповідати ресурси фірми для генерування стійких конкурентних переваг: 1) неоднорідність ресурсів (при відсутності відмінностей в економічній ефективності між ресурсами ренти є неможливими); 2) обмеження конкуренції: генерувати ренти можуть лише ті ресурси, що придбані за ціною, нижчою від їхньої дисконтованої вартості; 3) конкурентам неможливо імітувати ресурси, які генерують ренти; 4) недостатня мобільність ресурсів, які повинні бути унікальними відносно конкретної фірми [5].

Д. Колліс та С. Монтгомері [13] уточнили вищенаведені критерії віднесення ресурсів до стратегічно важливих, виділивши критерії: унікальності; повільного старіння; приналежності компанії, а не її працівникам; існування переваг над аналогічними ресурсами конкурентів. Ці критерії частково співпадають з виділеними раніше, однак додається критерій довгостроковості ресурсу, що дозволяє одержати конкурентні переваги у довгостроковому періоді, та право власності на ресурс.

Авторський підхід до формування критеріїв віднесення фінансових ресурсів до стратегічних представлений у *табл. 1*.

Таким чином, до стратегічних фінансових ресурсів необхідно віднести специфічні для підприємства активи, які відповідають критеріям неоднорідності, можливості генерувати майбутні ренти, компліментарності, унікальності та виступають джерелом забезпечення майбутніх конкурентних переваг. Висновок з цього такий: досягнення синергетичного ефекту при реалізації фінансового потенціалу підприємства можливе лише при поєднанні стратегічних фінансових ресурсів з іншими елементами фінансового потенціалу (кадровою, організаційною та інформаційною складовими). Це сприятиме зростанню фінансового потенціалу підприємства та забезпеченню стійких конкурентних переваг.

Незважаючи на поширеність, у ресурсного підходу існує низка недоліків, які узагальнено в *табл. 2*.

Таким чином, ресурсне розуміння фінансового потенціалу не розкриває його важливих характеристик, однак має вирішальне значення для проведення стратегічного аналізу.

При проведенні оцінки потенціалу підприємства з точки зору ресурсного підходу визначається вартість доступних ресурсів (активів), а при використанні результативного підходу оцінка потенціалу зводиться до розрахунку максимальної кількості благ, яку підприємство здатне виробити при певній кількості, якості та структурі ресурсів [6, с. 40]. Це означає, що при стратегічному аналізі ресурсної складової фінансового потенціалу більш логічним є застосування ресурсно-результативної концепції, яка дозволяє оцінити трансформацію фінансових ресурсів підприємства у фінансові результати. Для оцінки структури фінансового потенціалу важливим є

Критерії, яким повинні відповідати стратегічні фінансові ресурси

№ з/п	Назва критерію	Його змістовне наповнення
1	Неоднорідність фінансових ресурсів	Диференційований підхід до співвідношення власних і залучених фінансових ресурсів
2	Можливість генерування майбутніх рент	Розподіл та використання стратегічних фінансових ресурсів сприятиме зростанню фінансового потенціалу підприємства
3	Компліментарність та унікальність	Відповідність критеріїв досягається шляхом забезпечення компліментарності фінансових ресурсів з досвідом, знаннями та організаційними здібностями підприємства, що дозволяє перетворити фінансові ресурси на стратегічні
4	Джерело забезпечення стійких конкурентних переваг	Використання стратегічних фінансових ресурсів дозволяє сформувати найбільш оптимальну стратегію реалізації фінансового потенціалу підприємства
5	Цінність	Використання стратегічних фінансових ресурсів дозволяє нейтралізувати загрози зовнішнього середовища

Джерело: адаптовано до фінансових ресурсів згідно з основними положеннями ресурсної концепції [2; 5; 11; 12].

Таблиця 2

Недоліки ресурсного підходу при застосуванні до стратегічного аналізу фінансового потенціалу підприємств

№ з/п	Недоліки ресурсного підходу	Сутність недоліків
1	Причинна неоднозначність	Полягає в тому, що невідомим є причинно-наслідковий зв'язок між складом і властивостями ресурсів підприємства та конкурентними перевагами
2	Широке трактування ресурсів підприємства	До складу ресурсів включаються фізичні активи, здатності, знання, рішення та дії менеджерів
3	Тавтологічність концепції	Успішні підприємства є такими, оскільки володіють унікальними ресурсами, тому вони повинні формувати такі ресурси, щоб бути успішними
4	Замкненість концепції	Нехтується вплив зовнішнього середовища, тоді як основна вартість створюється на ринках
5	Інші недоліки	Нечіткість розмежування ресурсів та здатностей, необґрунтованість виділення окремих видів ресурсів при вартісному аналізі

Джерело: узагальнено за [3; 8; 10].

система взаємодії ресурсів, яка формує синергетичний ефект, що змінює внутрішню структуру потенціалу підприємства.

Отже, ресурсний підхід спрямований на виявлення унікальності кожного підприємства, що обумовлює одержання додаткових конкурентних переваг шляхом використання відмінностей між наявними ресурсами. Однак в умовах сучасного динамічного середовища ресурсна концепція не може надати обґрунтовані відповіді на низку питань наявних джерел конкурентної переваг підприємств, що вимагає трансформації традиційних методичних і прикладних аспектів стратегічного аналізу. Це означає, що ресурсний підхід потребує вдосконалення в напрямку розвитку комбінаційних теорій стратегічного аналізу та менеджменту.

Відзначимо, що визначальним недоліком ресурсної концепції є орієнтація моделей стратегічного аналізу на внутрішнє середовище компанії без урахування впливу зовнішніх умов. Водночас в умовах ринку підприємства є відкритими системами, тому цінність їх ресурсів та можливостей визначається ринком, на якому вони функціонують. Саме складність переміщення ре-

сурсів (доступність на ринку) робить їх неоднорідність довгостроковою, а конкурентні переваги – стійкими.

Туристичні підприємства спроможні розвинути власний фінансовий потенціал лише за наявності висококваліфікованих фахівців, що обізнані з умовами ринку та спроможні надавати конкурентоспроможні послуги. Своєю чергою, конкурентоспроможність визначається рівнем накопиченого кадрового та організаційного потенціалів. У контексті визначення стратегічних ресурсів знання, здібності, досвід, високоякісний менеджмент виступають стратегічним ресурсом туристичного підприємства, які відповідають умовам унікальності. З цього приводу наведемо слова С. Скобкіна, який стверджує, що «... тільки накопичивши знання і досвід з управління об'єктами індустрії гостинності, можна отримати недоступне конкурентам знання, що робить унікальними здатності підприємства у використанні й інших його ресурсів. Знання та досвід сьогодні є найважливішим стратегічним ресурсом будь-якого підприємства» [9]. Своєрідну інтегративну функцію в накопиченні стратегічних ресурсів туристичного підприємства відіграє менеджмент.

ВИСНОВКИ

Значна кількість наукових праць у сфері ресурсного підходу до стратегічного планування та аналізу дозволила виявити можливості розвитку фінансового потенціалу підприємств на підставі використання стратегічних фінансових ресурсів.

У статті дістало подальшого розвитку: вдосконалення категоріально-понятійного апарату в контексті уточнення понять «стратегічні фінансові ресурси», під якими слід розуміти специфічні для підприємства активи, які відповідають критеріям неоднорідності, компліментарності, унікальності, можливості генерувати майбутні ренти та виступають джерелом забезпечення конкурентних переваг. Доведено, що досягнення синергетичного ефекту при реалізації фінансового потенціалу підприємства можливо лише при поєднанні стратегічних фінансових ресурсів з іншими елементами фінансового потенціалу (кадровою, організаційною та інформаційною складовими). Це сприятиме зростанню фінансового потенціалу підприємства та забезпеченню стійких конкурентних переваг. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Балашова Р. І.** Развитие методов оценки эффективности деятельности туристических предприятий / Р. И. Балашова // Вестник ДТБ. – 2008. – № 12. – С. 99–105.
2. **Грант Р. М.** Ресурсная теория конкурентных преимуществ: практические выводы для формулирования стратегии / Р. Грант // Вестник СПбГУ. Сер. 8 «Менеджмент». – 2003. – Вып. 3. – С. 47–75.
3. **Катькало В. С.** Эволюция теории стратегического управления / В. С. Катькало. – СПб. : Высшая школа менеджмента СПбГУ, 2008. – 548 с.
4. **Корінев В. Л.** Удосконалення системи управління фінансовими ресурсами підприємства / В. Л. Корінев // Економіст. – 2007. – № 3. – С. 268–270.
5. **Орехова С. В.** Формирование конкурентных преимуществ фирмы через призму современной ресурсной теории / С. В. Орехова. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://orekhovav.ru/stat_8.htm
6. **Посилкіна О. В.** Актуальні аспекти оцінки соціально-економічного потенціалу фармацевтичних підприємств / О. В. Посилкіна, О. А. Яремчук, О. Ю. Горбунова // Управління, економіка та забезпечення якості в фармації. – 2009. – № 1 (3). – С. 39–44.
7. **Сарычев А. Е.** Оценка ресурсов и способностей компании в условиях динамизма внешней среды и глобализации / А. Е. Сарычев // Российское предпринимательство. – 2008. – № 7. – Вып. 2 (115). – С. 44–49 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://old.creativeconomy.ru/articles/12440/>
8. **Сергеев И.** Методологические аспекты ресурсного подхода в стратегическом управлении / И. Сергеев, Т. Пономаренко // Management theory and studies for rural business and infrastructure development. – 2011. – No. 4 (28). – P. 118–125.
9. **Скобкин С. С.** Компетентностный подход в развитии предприятий индустрии гостеприимства / С. С. Скобкин // Российское предпринимательство. – 2012. – № 24(222). – С. 197–201.
10. **Тамбовцев В. Л.** Стратегическая теория фирмы: состояние и возможное развитие / В. Л. Тамбовцев // Российский журнал менеджмента. – Том 8. – № 1. – С. 5–40.
11. **Тис Д. Дж.** Динамические способности фирмы и стратегическое управление / Д. Тис, Г. Пизано, Э. Шуен // Вестник СПбГУ. Сер. 8 «Менеджмент». – 2003. – Вып. 4. – С. 133–185.
12. **Barney, J. B.** Gaining and Sustaining Competitive Advantage / Jay B. Barney. – 4th ed. – Pearson Prentice Hall, 2007.
13. **Collis, D. J.** (2008). Competing on Resources / D. J. Collis, C. A. Montgomery // Harvard Business Review [Electronic resource]. – Mode of access : <https://hbr.org/2008/07/competing-on-resources>

REFERENCES

- Balashova, R. I. "Rozvytok metodiv otsinky efektyvnosti diialnosti turystychnykh pidpriemstv" [The development of methods for evaluating the performance of tourism enterprises]. *Visnyk DTB*, no. 12 (2008): 99–105.
- Barney, J. B. *Gaining and Sustaining Competitive Advantage*: Pearson Prentice Hall, 2007.
- Collis, D. J., and Montgomery, C. A. "Competing on Resources". <https://hbr.org/2008/07/competing-on-resources>
- Grant, P. M. "Resursnaya teoriya konkurentnykh preimushchestv: prakticheskie vyvody dlya formulirovaniya strategii" [Resource theory of competitive advantage: practical implications for strategy formulation]. *Vestnik SPbGU. Seriya 8 «Menedzhment»*, no. 3 (2003): 47–75.
- Koriniev, V. L. "Udoskonalennia systemy upravlinnia finansovymy resursamy pidpriemstva" [Improving the financial management of the company]. *Ekonomist*, no. 3 (2007): 268–270.
- Katkalo, V. S. *Evolutsiya teorii strategicheskogo upravleniya* [Evolution of strategic management theory]. St. Petersburg: Vysshaya shkola menedzhmenta SPbGU, 2008.
- Orehkova, S. V. "Formirovanie konkurentnykh preimushchestv firmy cherez prizmu sovremennoy resursnoy teorii" [Formation of competitive advantages of the company through the prism of the modern theory of resource]. http://orekhovav.ru/stat_8.htm
- Posylkina, O. V., Yaremchuk, O. A., and Horbunova, O. Yu. "Aktualni aspekty otsinky sotsialno-ekonomichnoho potentsialu farmatsevtichnykh pidpriemstv" [Important aspects of evaluating socio-economic potential pharmaceutical enterprises]. *Upravlinnia, ekonomika ta zabezpechennia yakosti v farmatsii*, no. 1 (3) (2009): 39–44.
- Skobkin, S. S. "Kompetentnostnyy podkhod v razvitii predpriyatiy industrii gostepriimstva" [Competence approach in the development of enterprises hospitality industry]. *Rossiyskoe predprinimatelstvo*, no. 24 (222) (2012): 197–201.
- Sarychev, A. E. "Otsenka resursov i sposobnostey kompanii v usloviyakh dinamizma vneshney sredy i globalizatsii" [Evaluation of resources and capabilities of the company in terms of dynamism of the environment and globalization]. <http://old.creativeconomy.ru/articles/12440/>
- Sergeev, I., and Ponomarenko, T. "Metodologicheskie aspekty resursnogo pokhoda v strategicheskoy upravlenii" [Methodological aspects of a hike in resource stewardship]. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development*, no. 4 (28) (2011): 118–125.
- Tambovtsev, V. L. "Strategicheskaya teoriya firmy: sostoianie i vozmozhnoe razvitiye" [Strategic Theory of the Firm: state and possible development]. *Rossiyskiy zhurnal menedzhmenta*, vol. 8, no. 1: 5–40.
- Tis, D., Pizano, G., and Shuen, E. "Dinamicheskie sposobnosti firmy i strategicheskoye upravleniye" [Dynamic capabilities and strategic management of the company]. *Vestnik SPbGU. Seriya 8 «Menedzhment»*, no. 4 (2003): 133–185.

ДІАГНОСТИКА РИЗИКІВ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ОСОБЛИВОСТІ СТРАХОВОГО ЗАХИСТУ ПІДПРИЄМСТВА

© 2015 СКРИНЬКОВСЬКИЙ Р. М., СЕМЧУК Ж. В., КОСТЮК Н. Р.

УДК 65.01

Скриньковський Р. М., Семчук Ж. В., Костюк Н. Р. Діагностика ризиків діяльності та особливості страхового захисту підприємства

У статті розкрито сутність діагностики ризику діяльності підприємства, під якою слід розуміти процес встановлення ризиків, що виникають на різних етапах діяльності підприємства, оцінювання їх рівня, можливих змін та визначення перспективних шляхів їх усунення або зниження. Розроблено систему діагностики ризиків діяльності підприємства та визначено, що її слід проводити методом експертних оцінок. Установлено, що ключовими бізнес-індикаторами діагностики ризиків діяльності підприємства є індикатори рівня ризику: фінансової діяльності; постачальницької діяльності; виробничої діяльності; збутової діяльності; екологічної діяльності; інвестиційної діяльності; інноваційної діяльності; діяльності персоналу. Розкрито особливості страхового захисту ризиків діяльності підприємства. Перспективи подальших розвідок в окресленому напрямі полягають у побудові системи цілей діагностики діяльності підприємства з урахуванням часткової діагностичної цілі – діагностики ризиків діяльності підприємства.

Ключові слова: підприємство, ризик, страховий захист, діагностика, бізнес-індикатори.

Рис.: 1. Формул: 19. Бібл.: 25.

Скриньковський Руслан Миколайович – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємств та інформаційних технологій, Львівський університет бізнесу та права (вул. Кульпарківська, 99, Львів, 79021, Україна)

E-mail: uan_lviv@ukr.net

Семчук Жанна Віталіївна – кандидат економічних наук, доцент, декан факультету економіки та підприємництва, Львівський університет бізнесу та права (вул. Кульпарківська, 99, Львів, 79021, Україна)

E-mail: semchuk_zv@ukr.net

Костюк Наталія Романівна – студентка, Львівський університет бізнесу та права (вул. Кульпарківська, 99, Львів, 79021, Україна)

E-mail: natalyya-kostyuk@ukr.net

УДК 65.01

Скрынковский Р. Н., Семчук Ж. В., Костюк Н. Р. Диагностика рисков деятельности и особенности страховой защиты предприятия

В статье раскрыта сущность диагностики риска деятельности предприятия, под которой следует понимать процесс установления рисков, возникающих на различных этапах деятельности предприятия, оценку их уровня, возможных изменений и определение перспективных путей их устранения или снижения. Разработана система диагностики рисков деятельности предприятия и определено, что ее следует проводить методом экспертных оценок. Установлено, что ключевыми бизнес-индикаторами диагностики рисков деятельности предприятия являются индикаторы уровня риска: финансовой деятельности; снабженческой деятельности; производственной деятельности; сбытовой деятельности; экологической деятельности; инвестиционной деятельности; инновационной деятельности; деятельности персонала. Раскрыты особенности страховой защиты рисков деятельности предприятия. Перспективы дальнейших исследований в данном направлении состоят в построении системы целей диагностики деятельности предприятия с учетом частной диагностической цели – диагностики рисков деятельности предприятия.

Ключевые слова: предприятие, риск, страховая защита, диагностика, бизнес-индикаторы.

Рис.: 1. Формул: 19. Библ.: 25.

Скрынковский Руслан Николаевич – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики предприятий и информационных технологий, Львовский университет бизнеса и права (ул. Кульпарковская, 99, Львов, 79021, Украина)

E-mail: uan_lviv@ukr.net

Семчук Жанна Витальевна – кандидат экономических наук, доцент, декан факультета экономики и предпринимательства, Львовский университет бизнеса и права (ул. Кульпарковская, 99, Львов, 79021, Украина)

E-mail: semchuk_zv@ukr.net

Костюк Наталья Романовна – студентка, Львовский университет бизнеса и права (ул. Кульпарковская, 99, Львов, 79021, Украина)

E-mail: natalyya-kostyuk@ukr.net

UDC 65.01

Skrynkovskyy R. M., Semchuk Zh. V., Kostiuk N. R. Diagnostics of Activities' Risks, Features of Insurance for Enterprise

The article discusses the matter of diagnostics of enterprise's risks, which should be understood as the process of identifying risks that arise at different stages of enterprise's activities, evaluation of their level, possible changes and identification of promising ways to eliminate or reduce them. A system for diagnostics of enterprise's activities' risks has been developed, it has been determined that this should be carried out by using the method of expert estimations. It has been found that key business indicators in diagnostics of enterprise's activities are indicators of the risk level of the following types: financial activity; supply activity; productive activity; sales activity; environmental activity; investment activity; innovation activity; staff activity. Features of insurance protection against risks of the enterprise's activities has been disclosed. Prospects of the further research in this field are developing a system for diagnostic purposes in terms of enterprise's activities with a view to the partial diagnostic purpose – diagnostics of enterprise's activities' risks.

Keywords: enterprise, risk, insurance protection, diagnostics, business indicators.

Fig.: 1. Formulae: 19. Bibl.: 25.

Skrynkovskyy Ruslan M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor of the Department of Business Economy and Information Technology, Lviv University of Business and Law (vul. Kulparkivska, 99, Lviv, 79021, Ukraine)

E-mail: uan_lviv@ukr.net

Semchuk Zhanna V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Dean of the Faculty of Economics and Business, Lviv University of Business and Law (vul. Kulparkivska, 99, Lviv, 79021, Ukraine)

E-mail: semchuk_zv@ukr.net

Kostiuk Nataliia R. – Student, Lviv University of Business and Law (vul. Kulparkivska, 99, Lviv, 79021, Ukraine)

E-mail: natalyya-kostyuk@ukr.net

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА

ЕКОНОМІКА

У сучасних ринкових умовах підприємство (незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання) має справу з невизначеністю та ризиком діяльності. Звідси очевидно, враховуючи результати досліджень у теорії та на практиці, що обрана тема наукової роботи є актуальною та потребує подальшого дослідження.

Так, дослідженням проблематики виникнення, оцінювання та нейтралізації ризиків діяльності підприємства займалось і займається досить багато вітчизняних і зарубіжних науковців і вчених-економістів, зокрема Бабенко В. Г., Божанова О. В., Великоіваненко Г. І., Вербицька Г. А., Віленчук О. М., Вітлінський В. В., Воронков Д. К., Глебова Н. В., Гнатишин А. Б., Гусак А. С., Денисенко В. І., Дяченко А. П., Зоріна О. А., Калініченко А. А., Коваленко Г. М., Логвінова О. П., Лорві І. Ф., Лук'янова В. В., Мазур Н. А., Поверляк Т. І., Пожуєва Т. О., Самофалова М. О., Цуркан І. М., Шиянов І. А., Янковська А. А., Ястремська О. М. ін. [1–16; 18–25]. Окрім того, значний внесок у розвиток теорії портфельних інвестицій, яка передбачає вибір найменш ризикового портфеля, що забезпечить отримання очікуваного рівня прибутковості, зробив лауреат Нобелівської премії з економіки в 1990 р. Гаррі Марковіц (*Harry Markowitz*) [17].

Однак недостатньо уваги приділено діагностиці ризиків діяльності та особливостям страхового захисту підприємства.

Мета статті полягає у: 1) формуванні (побудові) системи діагностики ризиків діяльності підприємства на засадах бізнес-індикаторів (Скриньковський Р. М.); 2) розкритті особливостей страхового захисту підприємства (Семчук Ж. В., Костюк Н. Р.).

Особливу увагу у процесі здійснення діагностики ризиків діяльності підприємства необхідно зосередити на розкритті сутності поняття «ризик діяльності підприємства» та визначенні ключових його видів.

З огляду на зазначене науковець Мазур Н. А. стверджує [1], що ризик – це можливість одержання несприятливого та негативного результату або недоотримання очікуваного [1, с. 1265]. Більш конкретне визначення даного поняття представлено проф. Вітлінським В. В. у монографії [2], де ризик являє собою економічну категорію, що характеризує ситуацію сприйняття зацікавленими суб'єктами економічних відносин існуючого стану невизначеності та конфліктності, які тісно переплітаються із процесами встановлення мети, управління, прийняття рішень, а також оцінювання, що наділені можливими загрозами та невикористаними існуючими можливостями [2, с. 5].

Виходячи із зазначеного, ризик діяльності підприємства – це можливість виникнення подій, що призводять до становлення такого стану підприємства, за якого існує ціла низка небезпек і загроз стосовно утворення втрат діяльності та створення перешкод ефективного її провадження.

У ході дослідження встановлено, що ризики діяльності підприємства поділяються на [1, с. 1266]: 1) ризики підприємницької діяльності: а) ризики від здійснення операційної діяльності, зокрема ті, що виникають у процесі постачання, виробництва та реалізації продукції;

б) ризики від здійснення фінансової діяльності, зокрема ризик порушення фінансової рівноваги, ризик неплатоспроможності, валютний, кредитний та інфляційний ризики; с) ризики від здійснення інвестиційної діяльності, у тому числі ризик зниження дохідності від інвестицій, ризик капіталу, портфельний ризик; 2) ризики від здійснення інших видів діяльності (майновий, податковий, стратегічний, інформаційний, професійний ризики, ризик зміни нормативно-законодавчої бази).

З огляду на зазначене у праці [3] до основних ризиків діяльності підприємства віднесено фінансові, виробничі, трудові, інноваційно-інвестиційні та соціально-економічні [3, с. 191]. Натомість у монографії [2] представлено дещо іншу класифікацію ризиків діяльності підприємства, згідно з якою ризики економічної діяльності підприємства є узагальненими та включають в себе ризики фінансової діяльності (кредитний, відсотковий, валютний, ризик недоотримання прибутку); ризики інвестиційної діяльності; ризики підприємницької діяльності (ризик обрання помилкової стратегії, ризик вибору товарів та споживачів, ризик недостовірної оцінки кон'юнктури ринку, ризик інфляції, ризик транспортування, податковий ризик) [2, с. 92–109].

У контексті цього до ключових ризиків діяльності підприємства, на основі яких буде проводитись діагностика, доцільно віднести: 1) ризик фінансової діяльності; 2) ризик постачальницької діяльності; 3) ризик виробничої діяльності; 4) ризик збутової діяльності; 5) ризик екологічної діяльності; 6) ризик інвестиційної діяльності; 7) ризик інноваційної діяльності; 8) ризик діяльності персоналу.

Своєю чергою, дослідження ризику діяльності підприємства полягає у [2, с. 5]: а) визначенні суб'єктивних та об'єктивних чинників, що впливають на виникнення ризику; б) аналізуванні вищезазначених чинників; с) оцінюванні різновидів ризику діяльності підприємства; d) оцінюванні ризику за конкретно визначеними кількісними показниками; е) визначенні нормативного рівня ризику діяльності підприємства; f) моделюванні ризику діяльності підприємства на основі оцінки ефективності показників, а також виділенні характерних рис; g) управлінні ризиком діяльності підприємства і розробленні відповідних заходів щодо його мінімізації.

Встановлено, що оцінювання ризику діяльності підприємства проводиться як кількісним, так і якісним способом. Якісна оцінка ризику передбачає виявлення факторів впливу на ризик, встановлення потенційних видів ризику та етапів їх можливого виникнення, оцінювання потенційної небезпеки від настання ризику. Водночас кількісне оцінювання ризику відображає застосування таких методів, як аналіз доцільності витрат, метод аналогій, аналітичний та статистичний методи, метод експертних оцінок [4].

Серед методів оцінювання ризику діяльності підприємства слід виділити такі: [5, с. 223–226]:

1) аналітичні методи, зокрема метод аналізу чутливості, метод коректування норми дисконту з урахуванням ризику, метод достовірних еквівалентів, метод сценаріїв, оцінювання за якими здійснюється із вико-

ристанням математичних моделей для визначення вірогідності виникнення втрат від ризику;

2) методи експертних оцінок (оцінювання рівня ризику здійснюється експертами);

3) комплексний метод (оцінка ризику проводиться в абсолютних та відносних величинах, тобто визначається рівень впливу ризику за показниками діяльності підприємства);

4) нормативний метод (оцінка ризику здійснюється із використанням ключових фінансових показників);

5) метод оцінки фінансової стійкості (оцінюється фінансова стійкість підприємства і встановлюються можливі зони виникнення ризику);

6) рейтинговий метод (передбачає оцінювання ризику за певними спеціально визначеними показниками, встановлення їх ваг у шкалі оцінювання та визначення на цій основі рівня ризику);

7) системний метод (за допомогою коефіцієнта β визначається те, наскільки бажаний дохід від певного виду акцій покrije ризиковість вкладу у них);

8) статистичні методи, зокрема метод аналізу імовірнісних розподілів, метод оцінки вірогідності, метод дерева рішень, метод імітаційного моделювання, оцінювання за якими проводиться на основі опрацювання статистичних даних за попередній період і визначення рівня впливу ризику на діяльність підприємства;

9) фундаментальний метод (розрахунок ризику проводиться на основі фундаментальних показників).

Проф. Лук'яновою В. В. у дисертаційній роботі [6] представлено механізм діагностики ризику діяльності підприємства, який реалізується на таких етапах [6]: 1 етап – Оцінювання якості вихідної інформації, що включає збір та реєстрацію інформації, її обробку, безпосередню оцінку та аналіз; 2 етап – Оцінювання ризику (відображає процеси розпізнавання ризику за джерелами, причинами та каналами виникнення, вибору конкретних критеріїв оцінки та проведення на їх основі оцінювання, побудови профілю ризику); 3 етап – Ранжування об'єктів діагностики (демонструє оцінку факторів впливу на ризик, формування їх у групи та оцінку ризику за ними); 4 етап – Адаптація об'єктів до ризику, що визначає встановлення стану та тенденцій проблемних факторів впливу на ризик, груп факторів і загального рівня ризику діяльності підприємства.

Враховуючи вищезазначене, діагностика ризиків діяльності підприємства – це процес встановлення ризиків, що виникають на різних етапах діяльності підприємства, оцінювання їх рівня, можливих змін та визначення перспективних шляхів їх усунення або зниження.

Виходячи із цього, доцільним буде проведення ґрунтовного аналізу ключових видів ризику діяльності підприємства та визначення їх характерних особливостей.

Так, узагальнюючим ризиком діяльності підприємства згідно з інформацією, поданою в монографії [2], є економічний ризик. Під ним слід розуміти окрему частину діяльності підприємства, яка утворюється на межі дисбалансу розвитку економічних систему в невідомому та невивченому функціональному середо-

вищі та здатністю оцінювати рівень досягнення мети чи його відхилення за невідкладних умов вибору [6].

Стосовно його оцінювання, то в науковому дослідженні [4] представлено комбінований (якісно-кількісний) метод оцінки економічного ризику, який характеризує процес встановлення можливих ризиків діяльності підприємства, відбір найбільш вірогідних, обчислення рівня їх впливу та максимальної суми витрат, а також проведення факторного аналізу ключових параметрів впливу на ризик і визначення напрямів його мінімізації за допомогою оцінок експертів і математичних розрахунків [4].

Поряд з тим, у роботі [7] проф. Лук'янова В. В. характеризує агрегований ризик діяльності підприємства та оцінює його у двох аспектах: фінансовому і виробничому [7, с. 72].

Ризик фінансової діяльності підприємства, або фінансовий ризик, – це можливість невиконання фінансових зобов'язань підприємством перед своїми партнерами [7, с. 72]. Своєю чергою, проф. Лук'янова В. В. фінансовий ризик поділяє на фінансово-кредитний та фінансово-інвестиційний. Фінансово-кредитний ризик діяльності підприємства оцінюється за показником ефекту фінансового важеля (відображає рівень зростання чистої рентабельності власних коштів на основі використання запозичених коштів) та показником «сили впливу фінансового важеля» (характеризує рівень впливу фінансового важеля на діяльність підприємства). Разом з тим фінансово-інвестиційний ризик діяльності підприємства слід оцінювати за індексом дохідності [7, с. 72–74].

Водночас серед видів ризиків фінансової діяльності підприємства, проаналізованих у праці [8], слід виділити такі ключові [8, с. 411–412]: кредитний, депозитний, валютний, ціновий, інфляційний, відсотковий, ризик зниження фінансової стійкості, ризик виникнення неплатоспроможності.

Беручи до уваги зазначене вище, Зоріна О. А. [5] пропонує оцінювати ризик фінансової діяльності підприємства фундаментальним методом, ключовими показниками оцінки якого виступають [5, с. 227]: амортизаційна віддача, боргове навантаження, податкове навантаження, фінансовий важіль, оборотність активів, структура витрат.

Встановлено, що прийняття управлінського рішення стосовно вибору методу проведення оцінки фінансових ризиків тісно залежить від таких факторів впливу [8, с. 413–414]: а) різновиду фінансового ризику; б) наявності достовірної, релевантної, об'єктивної та повної інформаційної бази, необхідної для проведення оцінки фінансового ризику; в) рівня підготовки, професійних знань, навичок і досвіду спеціалістів, що проводять оцінювання фінансового ризику; г) відповідного апаратно-технічного та програмно-математичного забезпечення; е) здатності залучати зовнішніх кваліфікованих експертів для оцінювання складних фінансових ризиків.

Що стосується ризику постачальницької діяльності підприємства, то під ним слід розуміти можливість виникнення таких загроз, які гальмують процеси постачання виробництва. До ризиків постачальницької

діяльності підприємства належать: ризик невчасно замовлених матеріалів та сировини; ризик виникнення складських витрат, спричинених надмірними запасами; ризик здійснення невчасної оплати за отримані матеріали і сировину; ризик виникнення втрат внаслідок використання неякісної сировини; ризик виникнення втрат внаслідок неякісно організованої системи внутрішньо-виробничого постачання [9].

Як показало дослідження, ризик виробничої діяльності підприємства, або виробничий ризик, – це можливість виникнення перед підприємством у процесі здійснення виробничої діяльності проблем, пов'язаних із неефективним використанням сировини і матеріалів, технологій та робочої сили, що призводить до збоїв ритмічності та бездефектності виробництва продукції. Ключовими показниками оцінювання ризику виробничої діяльності підприємства слід вважати показник операційного важеля, показник «сили впливу операційного важеля», показник критичного чистого доходу від реалізації продукції, показник запасу фінансової міцності та індекс безпеки [7, с. 74].

До ключових причин виникнення ризику виробничої діяльності підприємства слід віднести [10, с. 71–72]: а) скорочення обсягів виробництва та реалізації продукції, що є запланованими на основі скорочення трудомісткості праці, втрат робочого часу, простою устаткування, зростання дефектів у виробленій продукції, недостатніх обсягів матеріалів і сировини, необхідних для запланованого виробництва; б) зменшення запланованих цін на реалізацію продукції внаслідок зниження якості виробленої продукції, змін у ринковому середовищі, зокрема скорочення попиту та наростання негативних наслідків інфляції; в) зростання матеріальних витрат за рахунок перевитрат сировини та матеріалів, енергії та палива, збільшення торгових націнок, витрат на транспортування тощо; г) збільшення фонду оплати праці, що спричинене підвищенням чисельності персоналу за межі плану чи підвищенням оплати праці певних співробітників; д) зростання платежів із оплати праці; е) виникнення витрат, пов'язаних із ліквідацією наслідків стихійних лих, а також оплатою штрафів; ж) витрати, пов'язані зі зносом устаткування, як фізичним, так і моральним; з) витрати, пов'язані з відмовою партнерів стосовно укладання договорів, їх нездатністю виконувати фінансові зобов'язання, утворенням дебіторської заборгованості тощо.

Російський науковець Денисенко В. І. [11] виділяє такі види виробничого ризику [11, с. 25]: 1) ризик невиконання запланованого обсягу виробництва продукції; 2) ризик нанесення шкоди здоров'ю працівників, що беруть участь у виробництві продукції; 3) ризик забруднення навколишнього середовища і завдання шкоди здоров'ю людей, що не задіяні у виробництві продукції.

У процесі дослідження встановлено, що ризик збутової діяльності – це настання несприятливих умов, що перешкоджають реалізації мети на конкретних етапах збуту продукції [12, с. 81]. До видів ризику збутової діяльності підприємства слід віднести [12, с. 83]: ризик помилкового вибору ринкового сегмента; ризик помил-

кового вибору збутової стратегії; ризик отримання неправильних даних за маркетинговими дослідженнями; ризик неправильно встановленої ціни; ризик невдало організованої збутової мережі.

З огляду на вищезазначене слід відмітити, що ризик виробничої діяльності підприємства тісно пов'язаний з ризиком екологічної діяльності.

Так, під ризиком екологічної діяльності, або екологічним ризиком, необхідно розуміти виникнення ситуації, пов'язаної із завданням шкоди навколишньому середовищу, а також людям за рахунок антропогенного навантаження, наслідки якого, зокрема економічного та соціального характеру, можуть з'являтися не лише на момент виникнення, але і в майбутньому [13].

Екологічний ризик, своєю чергою, поділяється на [13]: 1) ризик забруднення навколишнього середовища, який включає ризик забруднення атмосферного повітря, ризик забруднення водних ресурсів, ризик забруднення земельних ресурсів, ризик забруднення флори та фауни; 2) ризик виникнення захворювань внаслідок проживання в екологічно несприятливих умовах; 3) ризик виникнення професійних захворювань тощо.

Ключовими кількісними показниками оцінювання екологічного ризику діяльності підприємства слід вважати [13]: показник витрат на оплату штрафних санкцій; показник витрат на оплату лікарняних працівникам; показник витрат на компенсацію потреб суспільства; показник компенсаційних виплат на продукти харчування у зв'язку із завданням шкоди врожаю чи продукції сільського господарства; показник витрат на очищення води для пиття населенню; показник витрат на очищення річкових і ґрунтових вод, а також водоймищ від забруднення; показник витрат на альтернативне водоспоживання та відновлення конструкцій; показник компенсаційних виплат населенню внаслідок завдання шкоди від вирубування дерев; показник витрат, понесених на ліквідацію забруднення ґрунтів.

Що стосується інвестиційного ризику, то під ним розуміють загрозу та водночас перешкоду, що виникає перед інвестором внаслідок здійснення капіталовкладень [14, с. 57].

У науковій праці [15] представлено методологічний підхід до комплексного аналізування ризиків інвестування поточної діяльності підприємства, оцінювання за яким проводиться на таких етапах: 1) приймаються інвестиційні рішення стосовно аналізування та оцінювання ризику діяльності підприємства за рахунок прогнозування обсягів продаж відповідними технологіями з метою формалізації невизначеності; 2) оцінюється інвестиційний ризик діяльності підприємства із вивченням індивідуальної толерантності інвестора, зокрема визначається оптимальна цінова стратегія підприємства, яка включає мінімізацію інвестиційного ризику та максимізацію прибутку; 3) обчислюється рівень інвестиційних ризиків діяльності підприємства на основі вивчення факторів впливу на інвестиційний проект та розрахунку чистого дисконтованого доходу і встановлення критеріїв, що у кількісній мірі відображають риси інвестиційного проекту; 4) формується оптимальна

структура інвестиційного портфеля стосовно реалізації продукції із врахуванням ризику.

Ключовими видами інвестиційного ризику є [16]: ризик знецінення капіталовкладень та ризик втрати капіталовкладень.

Як зазначається в дослідженні [15], кількісним показником оцінки інвестиційного ризику слід вважати показник «ціни ризику», розрахунок якого проводиться за технологією ризик-аналізу із використанням сценарного аналізу або його поєднанням із кількісними видами аналізу, зокрема із методом дерева рішень та методом аналізу чутливості.

Як відмічалось вище, американський проф. Гаррі Марковіц розробив сучасну теорію портфеля, яка відображає математичне формулювання диверсифікації ризиків інвестиційної діяльності, згрупування яких колективно матиме нижчий рівень ризику в порівнянні із будь-яким іншим інвестиційним ризиком [17].

Щодо ризику інноваційної діяльності підприємства, то він трактується як небезпека, що виникла за несприятливих умов під час формування та використання складових інноваційного потенціалу підприємства (дослідницької, технологічної і стратегічної) [18].

Ключовими факторами ризику інноваційної діяльності підприємства згідно із дослідницькою складовою є [18]: а) недостатній рівень вмінь, знань та навичок для здійснення науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок; б) виникнення втрат внаслідок недосконало проведених науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок; с) неправильно вибраний напрям проведення дослідження; д) невідповідність результатів дослідження загальноприйнятим стандартам і технічним умовам; е) неякісне проведення досліджень теоретичного та прикладного характеру; ф) неправдивий висновок і неправильно проведена оцінка у дослідженні; г) проведення досліджень у позапланові терміни.

Своєю чергою, до факторів ризику інноваційної діяльності за технологічною складовою належать [18]: а) високий рівень невідповідності технології, задіяної в дослідженні; б) високий рівень невідповідності персоналу стосовно змін у технології виробництва; с) виявлення недоліків в організуванні нової технології виробництва; д) високий рівень новизни у сфері проведення досліджень; е) зростання витрат, понесених на освоєння нової технології виробництва; ф) виявлення недоліків ресурсного забезпечення у новій технології виробництва; г) виявлення недоліків продукції у після продажному обслуговуванні споживачів.

Натомість на стратегічну складову ризику інноваційної діяльності впливають такі фактори [18]: а) незначний попит або його відсутність на вироблену продукцію; б) недосконало розроблена стратегія виходу продукції на ринок; с) нездатність підприємства завоювати нові сегменти рингу; д) низький рівень конкурентних переваг продукції і підприємства загалом на ринку; е) недосконало сформована та реалізована підприємством цінова стратегія; ф) наявність потужних конкурентів на ринку функціонування.

За результатами вищепредставлених факторів визначається сумарна оцінка ризику інноваційної діяльності підприємства.

У науковому дослідженні [19] представлено систему діагностики ризику інноваційних проєктів, проведення якої відбувається у два етапи. На першому етапі проводиться якісне оцінювання ризику інноваційних проєктів за відповідно визначеними критеріями аналізу діяльності підприємства, внаслідок чого розробляється та реалізується проєкт виникнення інноваційного ризику. Згідно з другим етапом відбувається кількісне оцінювання ризику інноваційного проєкту на основі показника ризикостійкості [19].

Ризик діяльності персоналу, або кадровий ризик, – це можливість виникнення загроз, що перешкоджають виконанню персоналом підприємства своїх обов'язків та завдань, а це в кінцевому результаті забезпечує збій у реалізації стратегії підприємства [20; 21].

Науковець Самофалова М. О. ризик діяльності персоналу поділяє на такі види [20]: а) суб'єктивні (ризик конфліктності працівників; ризик недостатнього рівня досвіду та кваліфікації працівників; ризик недостатнього рівня компетентності працівників; ризик соціально-психологічної неприйнятності роботи працівниками; ризик виникнення травматизму; ризик адекватності та психологічної стійкості працівників; ризик зниження рівня працездатності за рахунок скорочення чисельності працівників); б) об'єктивні (ризик підтримки діяльності працівниками; ризик недостатньої самореалізації персоналу; ризик неадекватності оплати праці; ризик виникнення неефективних оргструктур; ризик зниження ефективності діяльності персоналу; ризик соціально-психологічної несумісності працівників). У науковій праці [21], у результаті узагальнення, виділено такі види кадрових ризиків: ризик зниження професійної компетентності; ризик обмеженості ресурсів певної якості; ризик зростання конфліктності між працівниками.

Таким чином, як свідчить аналіз наукових праць [1–21] та діюча практика, ключовими індикаторами діагностики ризиків діяльності підприємства є: індикатор рівня ризику фінансової діяльності (I_{Φ}); індикатор рівня ризику постачальницької діяльності (I_{Π}); індикатор рівня ризику виробничої діяльності (I_B); індикатор рівня ризику збутової діяльності (I_3); індикатор рівня ризику екологічної діяльності (I_E); індикатор рівня ризику інвестиційної діяльності (I_{IB}); індикатор рівня ризику інноваційної діяльності (I_{IH}); індикатор рівня ризику діяльності персоналу (I_{IP}).

Виходячи із зазначеного, інтегральний рівень ризиків діяльності підприємства (I_p) розраховується за формулою (1):

$$I_p = f(I_{\Phi}; I_{\Pi}; I_B; I_3; I_E; I_{IB}; I_{IH}; I_{IP}). \quad (1)$$

Діагностику ризиків діяльності підприємства (I_p) необхідно здійснювати методом експертних оцінок, оскільки він із перелічених та охарактеризованих вище методів є найбільш оптимальним. Межі інтегрального рівня ризиків діяльності підприємства (I_p) повинні знаходитись на проміжку від 0 до 1. Коли значення I_p пря-

мує до 1, то це свідчить про підвищення рівня ризиків діяльності підприємства, а коли до 0 – рівень ризиків діяльності підприємства знижується.

У контексті зазначеного індикатор рівня ризику фінансової діяльності підприємства (I_Φ) визначається за показниками: ефект фінансового важеля ($P_{\Phi B}$), структура витрат (P_{CB}), боргове навантаження (P_{BH}), податкове навантаження (P_{PH}), амортизаційна віддача (P_{AB}), розрахунок яких представлений у формулах (2) – (6).

$$P_{\Phi B} = \frac{K_P}{K_B}, \quad (2)$$

де K_P – позиковий капітал; K_B – власний капітал.

$$P_{CB} = \frac{P_{OP}}{B}, \quad (3)$$

де P_{OP} – прибуток до оподаткування; B – виручка.

$$P_{BH} = \frac{ЧОП - СП}{P_{OP}}, \quad (4)$$

де $ЧОП$ – чистий операційний прибуток; $СП$ – сплачені податки.

$$P_{PH} = \frac{ЧП}{P_{OP}}, \quad (5)$$

де $ЧП$ – чистий прибуток.

$$P_{AB} = AB - ПА, \quad (6)$$

де AB – амортизаційні відрахування; $ПА$ – переоцінка активів.

Індикатор рівня ризику постачальницької діяльності підприємства (I_Π) слід обчислювати за формулою (7):

$$I_\Pi = f(P_1; P_2; P_3; P_4; P_5), \quad (7)$$

де P_1 – рівень ризику невчасно замовлених матеріалів та сировини; P_2 – рівень ризику виникнення складських витрат, спричинених надмірними запасами; P_3 – рівень ризику здійснення невчасної оплати за отримані матеріали і сировину; P_4 – рівень ризику виникнення втрат внаслідок використання неякісної сировини; P_5 – рівень ризику виникнення втрат внаслідок неякісно організованої системи внутрішньовиробничого постачання.

Індикатор рівня ризику виробничої діяльності підприємства (I_B) визначається за показниками: ефект операційного важеля (P_{OB}), показник зниження запланованих обсягів виробництва продукції (P_{OP}), показник зниження запланованих цін на продукцію ($P_{ЦП}$), показник зростання витрат на виробництво (P_B), розрахунок яких представлений у формулах (8) – (11).

$$P_{OB} = \frac{ЧОП}{ЧД}, \quad (8)$$

де $ЧД$ – чистий дохід.

$$P_{OP} = ОВП_3 \cdot Ц, \quad (9)$$

де $ОВП_3$ – зниження обсягу виробленої продукції; $Ц$ – ціна реалізації продукції.

$$P_{ЦП} = Ц_3 \cdot ОВП_П, \quad (10)$$

де $Ц_3$ – зниження ціни продукції; $ОВП_П$ – плановий обсяг випуску продукції.

$$P_B = B_3 \cdot Ц_P, \quad (11)$$

де B_3 – зростання витрат на ресурси; $Ц_P$ – ціна ресурсу.

Індикатор рівня ризику збутової діяльності підприємства (I_3) слід обчислювати за формулою (12):

$$I_3 = f(Z_1; Z_2; Z_3; Z_4; Z_5), \quad (12)$$

де Z_1 – рівень ризику помилкового вибору ринкового сегмента; Z_2 – рівень ризику помилкового вибору збутової стратегії; Z_3 – рівень ризику отримання неправильних даних за маркетинговими дослідженнями; Z_4 – рівень ризику неправильно встановленої ціни; Z_5 – рівень ризику невдало організованої збутової мережі.

Індикатор рівня ризику екологічної діяльності підприємства (I_E) визначається за показниками: показник витрат на оплату штрафних санкцій ($P_{ШС}$); показник витрат на оплату лікарняних працівникам ($P_{ЛК}$); показник витрат на очищення річкових та ґрунтових вод, а також водоймищ від забруднення ($P_{ОЧЗ}$); показник витрат на альтернативне водоспоживання та відновлення конструкцій ($P_{БК}$); показник витрат, понесених на ліквідацію забруднення ґрунтів ($P_{ЗГ}$). Розрахунок $P_{ЛК}$, $P_{ОЧЗ}$, $P_{БК}$ і $P_{ЗГ}$ представлений у формулах (13) – (16).

$$P_{ЛК} = Ч \cdot B_A \cdot T, \quad (13)$$

де $Ч$ – чисельність працівників; B_A – вартість одного дня перебування на лікарняному; T – тривалість днів лікарняного.

$$P_{ОЧЗ} = B_{УС} + B_{РС}, \quad (14)$$

де $B_{УС}$ – вартість устаткування; $B_{РС}$ – вартість робочої сили.

$$P_{БК} = B_{ВУ} + B_{ОУ} + B_P, \quad (15)$$

де $B_{ВУ}$ – вартість устаткування з водопостачання; $B_{ОУ}$ – вартість очисного устаткування; B_P – вартість реконструкції водопровідних мереж.

$$P_{ЗГ} = P_{ШС} + B_{ЛЗ}, \quad (16)$$

де $B_{ЛЗ}$ – витрати на ліквідування звалищ.

Індикатор рівня ризику інвестиційної діяльності підприємства (I_{IB}) слід обчислювати за показником індексу дохідності (I_{IA}) – формула (17):

$$P_{IA} = \frac{Д_{IH}}{B_{IH}}, \quad (17)$$

де $Д_{IH}$ – доходи від інвестиційної діяльності; B_{IH} – витрати від інвестиційної діяльності.

Індикатор рівня ризику інноваційної діяльності підприємства (I_{IH}) рекомендується обчислювати за формулою (18):

$$I_{IH} = f(I_{HD}; I_{HT}; I_{HC}), \quad (18)$$

де I_{HD} – рівень ризику за дослідницькою складовою; I_{HT} – рівень ризику за технологічною складовою; I_{HC} – рівень ризику за стратегічною складовою.

Індикатор рівня ризику діяльності персоналу (I_{PP}) слід розраховувати за формулою (19):

$$I_{PP} = f(PP_1; PP_2; PP_3), \quad (19)$$

де PP_1 – рівень ризику зниження професійної компетентності; PP_2 – рівень ризику обмеженості ресурсів певної якості; PP_3 – рівень ризику зростання конфліктності між працівниками.

Що стосується страхового захисту, то під ним розуміють один із ключових інструментів економічної безпеки та управління ризиками діяльності підприємства.

ства, основною метою якого є запобігання виникненню загроз і небезпек, що перешкоджають підприємству ефективно провадити свою діяльність, розвиватись та функціонувати у конкурентних умовах ринку [22–25].

Виходячи з мети наукового дослідження, особливості страхового захисту ризиків діяльності підприємства представлені на рис. 1.

ВИСНОВКИ

За результатами аналізу наукових праць [1–21] та діючої практики вітчизняних підприємств установленно, що ключовими індикаторами діагностики ризиків діяльності підприємства є: індикатор рівня ризику фінансової діяльності; індикатор рівня ризику постачаль-

ницької діяльності; індикатор рівня ризику виробничої діяльності; індикатор рівня ризику збутової діяльності; індикатор рівня ризику екологічної діяльності; індикатор рівня ризику інвестиційної діяльності; індикатор рівня ризику інноваційної діяльності; індикатор рівня ризику діяльності персоналу. Окрім того, вивчення праць [1–16; 18–25] дозволило розкрити особливості страхового захисту ризиків діяльності підприємства (див. рис. 1).

Перспективи подальших розвідок в окресленому напрямі полягають у побудові системи цілей діагностики діяльності підприємства з урахуванням часткової діагностичної цілі – діагностики ризиків діяльності підприємства. ■

Рис. 1. Особливості страхового захисту ризиків діяльності підприємства

Джерело: побудовано авторами на основі [1–16; 18–25].

ЛІТЕРАТУРА

1. **Мазур Н. А.** Класифікація ризиків аграрного підприємства для цілей бухгалтерського обліку / Н. А. Мазур // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2014. – Вип. 2. – С. 1264–1268 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://global-national.in.ua>
2. **Вітлінський В. В.** Ризикологія в економіці та підприємстві : монографія / В. В. Вітлінський, Г. І. Великоіваненко. – Київ : КНЕУ, 2004. – 480 с.
3. **Скриньковський Р. М.** Діагностика фінансового, виробничого, трудового, соціально-економічного та інноваційно-інвестиційного потенціалів і аналіз потенційних ризиків підприємства в умовах невизначеності / Р. М. Скриньковський // Проблеми економіки. – 2015. – № 2. – С. 186–193.
4. **Вербицька Г. Л.** Методичні основи оцінки економічного ризику в діяльності підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01 – економіка, організація і управління підприємствами / Г. Л. Вербицька; Нац. трансп. ун-т. – Київ, 2005. – 19 с.
5. **Зоріна О. А.** Метод аналізу фінансових ризиків / О. А. Зоріна // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2011. – № 2 (20). – С. 221–229.
6. **Лук'янова В. В.** Механізм діагностики діяльності підприємства з урахуванням ризику : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (переробна промисловість) / В. В. Лук'янова; Інститут економіки промисловості НАН України. – Донецьк, 2009. – 32 с.
7. **Лук'янова В. В.** Інтегральна оцінка ризику діяльності малого підприємства на базі фінансової звітності / В. В. Лук'янова // Вісник Хмельницького нац. ун-ту. – 2010. – № 5, Т. 3. – С. 71–77.
8. **Божанова О. В.** Організаційні аспекти оцінки фінансових ризиків промислового підприємства / О. В. Божанова // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2014. – Вип. 2. – С. 411–414 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://global-national.in.ua>
9. **Шиянов І. А.** Управління ризиками промислових підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / І. А. Шиянов; Приазовський держ. техн. ун-т. – Маріуполь, 2009. – 22 с.
10. **Пожуєва Т. О.** Виробничий ризик як складова сучасного підприємництва / Т. О. Пожуєва // Вісник НТУ «ХПІ». Серія : Технічний прогрес та ефективність виробництва. – 2011. – № 8. – С. 68–74.
11. **Денисенко В. І.** Оцінка производственного риска на машиностроительных предприятиях / В. І. Денисенко, А. П. Дьяченко // Проблемы анализа риска. – 2008. – Т. 5, № 3. – С. 22–38.
12. **Лорві І. Ф.** Управління збутовими ризиками підприємства / І. Ф. Лорві // Вісник Хмельницького нац. ун-ту. – 2011. – № 6, Т. 2. – С. 81–83.
13. **Коваленко Г. М.** Управління системою економічної оцінки екологічного ризику в металургійній промисловості : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.06 – економіка природокористування та охорони / Г. М. Коваленко; Донецький держ. ун-т управління. – Донецьк, 2009. – 20 с.
14. **Ястремська О. М.** Ризик у процесі інвестиційної діяльності / О. М. Ястремська // Наукові праці ДонНТУ. Серія : Екон. – 2007. – Вип. 31-1. – С. 56–60.
15. **Глебова Н. В.** Управління інвестиційними процесами на підприємстві в умовах ризику : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01 – економіка, організація і управління підприємствами / Н. В. Глебова; Харків. нац. екон. ун-т. – Харків, 2006. – 20 с.
16. **Гусак А. С.** Страховий захист інвестиційних проектів у вуглевидобуванні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / А. С. Гусак; Інститут економіки промисловості НАН України. – Київ, 2014. – 24 с.
17. **Markowitz, H.** (Mar., 1952). Portfolio Selection / Harry Markowitz // The Journal of Finance. – Vol. 7, № 1. – P. 77–91 [Electronic resource]. – Mode of access : https://www.math.ust.hk/~maykwok/courses/ma362/07F/markowitz_JF.pdf
18. **Логвінова О. П.** Обмеження ризику в інноваційній діяльності машинобудівного підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (підприємства машинобудівної та металургійної галузей) / О. П. Логвінова; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ, 2008. – 19 с.
19. **Воронков Д. К.** Управління ризиком інноваційних проектів : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.02 – підприємство, менеджмент та маркетинг / Д. К. Воронков; Східноукр. держ. ун-т. – Луганськ, 2000. – 24 с.
20. **Самофалова М. О.** Суб'єктивні та об'єктивні чинники виникнення ризиків діяльності персоналу підприємства / М. О. Самофалова // Економіка. Управління. Інновації. – 2014. – № 1 (11) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2014_1_95.pdf
21. **Калініченко Л. Л.** Управління кадровим ризиком на основі застосування когнітивного моделювання / Л. Л. Калініченко // Ефективна економіка. – 2012. – № 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua>
22. **Бабенко В. Г.** Страхування фінансових ризиків як механізм надання гарантій суб'єктам підприємницької діяльності : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит / В. Г. Бабенко; ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми, 2007. – 21 с.
23. **Гнатишин Л. Б.** Облік сільськогосподарської діяльності в умовах ризику: методика та шляхи вдосконалення / Л. Б. Гнатишин, Т. І. Поверляк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sworld.com.ua/konfer37/482.pdf> (станом на 13.11.2015).
24. **Віленчук О. М.** Теоретико-методичні засади формування системи страхування екологічних ризиків : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.08.01 – економіка природокористування і охорони навколишнього середовища / О. М. Віленчук; Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України. – Київ, 2004. – 21 с.
25. **Цуркан І. М.** Страхування ризиків інноваційної діяльності / І. М. Цуркан // Економічний вісник Нац. гірничого ун-ту. – 2010. – № 4. – С. 54–61 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/evngu_2010_4_9.pdf

REFERENCES

- Bozhanova, O. V. "Orhanizatsiini aspekty otsinky finansovykh ryzykiv promyslovoho pidpriemstva" [Organizational Aspects of financial risks of industrial enterprise]. <http://global-national.in.ua>
- Babenko, V. H. "Strakhuvannya finansovykh ryzykiv yak mekhanizm nadannia harantii subiektam pidpriemnytskoi diialnosti" [Financial risk insurance as a mechanism to provide guarantees to entrepreneurs]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.08*, 2007.
- Denisenko, V. I., and Diachenko, A. P. "Otsenka proizvodstvennogo riska na mashinostroitelnykh predpriatiakh" [Evaluation of occupational hazards in the machine-building enterprises]. *Problemy analiza riska*, vol. 5, no. 3 (2008): 22-38.
- Hliebova, N. V. "Upravlinnia investytsiinymy protsesamy na pidpriemstvi v umovakh ryzyku" [Management of investment processes in the company at risk]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.06.01*, 2006.
- Husak, A. S. "Strakhovyi zakhyst investytsiinykh proektiv u vuhlevydobuvanni" [Insurance protection investments in coal mining]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.04*, 2014.

Hnatyshyn, L. B., and Poverliak, T. I. "Oblik silskohospodarskoi diialnosti v umovakh ryzyku: metodyka ta shliakhy vdoskonalennia" [Accounting for agricultural activities in terms of risk: methods and ways of improvement]. <http://www.sworld.com.ua/konfer37/482.pdf>

Kovalenko, H. M. "Upravlinnia systemoiu ekonomichnoi otsinky ekolohichnoho ryzyku v metalurhiinii promyslovosti" [The system is the economic evaluation of environmental risks in the steel industry]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk*: 08.00.06, 2009.

Kalinichenko, L. L. "Upravlinnia kadrovym ryzykom na osnovi zastosuvannia kohnityvnogo modeliuвання" [Management personnel risk on the basis of cognitive modeling]. <http://www.economy.nayka.com.ua>

Lorvi, I. F. "Upravlinnia zbutovymy ryzykamy pidpriemstva" [Risk management marketing company]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho un-tu*, vol. 2, no. 6 (2011): 81-83.

Lukianova, V. V. "Integralna otsinka ryzyku diialnosti maloho pidpriemstva na bazi finansovoi zvitnosti" [Integrated risk assessment of small businesses based on financial statements]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho un-tu*, vol. 3, no. 5 (2010): 71-77.

Lohvinova, O. P. "Obmezhenia ryzyku v innovatsiinii diialnosti mashynobudivnoho pidpriemstva" [Limitation of risk in innovation engineering company]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk*: 08.00.04, 2008.

Lukianova, V. V. "Mekhanizm diahnostryky diialnosti pidpriemstva z urakhuvanniam ryzyku" [Mechanism of enterprise diagnosis of the risk]. *Avtoref. dys. ... d-ra ekon. nauk*: 08.00.04, 2009.

Markowitz, N. "Portfolio Selection". https://www.math.ust.hk/~maykwok/courses/ma362/07F/markowitz_JF.pdf

Mazur, N. A. "Klasyfikatsiia ryzykiv ahrarnoho pidpriemstva dlia tsilei bukhhalterskoho obliku" [Risk Classification agricultural enterprises for accounting purposes]. <http://global-national.in.ua>

Pozhuieva, T. O. "Vyrobnychyi ryzyk yak skladova suchasnoho pidpriemnytstva" [Production risk as part of modern business]. *Visnyk NTU «KhPI». Seriiia "Tekhnichnyi prohres ta efektyvnist vyrobnystva"*, no. 8 (2011): 68-74.

Skrynkovskyi, R. M. "Diahnostryka finansovoho, vyrobnychoho, trudovoho, sotsialno-ekonomichnoho ta innovatsiino-investytsiinoho potentsialiv i analiz potentsiinykh ryzykiv pidpriemstva v umovakh nevyznachenosti" [Diagnosis of financial, production, employment, social, economic, innovation and investment potentials and analysis of potential risks in an uncertain enterprise]. *Problemy ekonomiky*, no. 2 (2015): 186-193.

Samofalova, M. O. "Subiektivni ta obiektyvni chynnyky vynykennia ryzykiv diialnosti personalu pidpriemstva" [Subjective and objective factors of risk of personnel]. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2014_1_95.pdf

Shyianov, I. A. "Upravlinnia ryzykamy promyslovykh pidpriemstv" [Risk management industry]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk*: 08.00.04, 2009.

Tsurkan, I. M. "Strakhuvannia ryzykiv innovatsiinoi diialnosti" [Risk insurance innovation]. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/evngu_2010_4_9.pdf

Verbytska, H. L. "Metodychni osnovy otsinky ekonomichnoho ryzyku v diialnosti pidpriemstv" [Methodical bases of economic assessment of risk in the activity]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk*: 08.06.01, 2005.

Vitlinskyi, V. V., and Velykoivanenko, H. I. *Ryzykologhiia v ekonomitsi ta pidpriemnytstvi* [Riskology in economics and business]. Kyiv: KNEU, 2004.

Vilenchuk, O. M. "Teoretyko-metodychni zasady formuvannia systemy strakhuvannia ekolohichnykh ryzykiv" [Theoretical and methodological principles of forming the system of insurance of environmental risks]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk*: 08.08.01, 2004.

Voronkov, D. K. "Upravlinnia ryzykom innovatsiinykh proektiv" [Risk management innovation]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk*: 08.06.02, 2000.

Yastremska, O. M. "Ryzik u protsesi investytsiinoi diialnosti" [The risk in investing activities]. *Naukovi pratsi DonNTU. Seriiia "Ekonomika"*, no. 31-1 (2007): 56-60.

Zorina, O. A. "Metody analizu finansovykh ryzykiv" [Methods of analysis of financial risks]. *Problemy teorii ta metodolohii bukhhalterskoho obliku, kontroliu i analizu*, no. 2 (20) (2011): 221-229.

АНАЛІЗ РАЦІОНАЛЬНОСТІ ФОРМУВАННЯ МАТЕРІАЛЬНИХ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВА

© 2015 РУДЕНКО І. В., ПОЛЬОВА Т. В., ТВЕРДОХЛІБ К. О.

УДК 330.101.52:657.421.1

Руденко І. В., Польова Т. В., Твердохліб К. О. Аналіз раціональності формування матеріальних оборотних активів підприємства

Метою статті є розробка методики аналізу раціональності формування матеріальних оборотних активів виробничо-торговельного підприємства. Обґрунтовано актуальність аналізу раціональності формування запасів на підприємстві. Розглянуто сутність методики ABC-аналізу матеріальних оборотних активів, проаналізовано її переваги й недоліки. Зроблено порівняльну характеристику методик проведення ABC і XYZ-аналізу матеріальних оборотних активів. Обґрунтовано доцільність використання інтегрованого ABC/XYZ-аналізу. Апробовано методику аналізу раціональності формування матеріальних оборотних активів на виробничо-торговельному підприємстві – ПАТ «Козятинський м'ясокомбінат» за даними його фінансової й статистичної звітності за 2014 рік. Побудовано матрицю інтегрованого ABC/XYZ-аналізу. Зроблено висновки щодо асортиментної політики досліджуваного підприємства в поточному році та можливостей її прогнозування. Надано рекомендації щодо підвищення ефективності формування матеріальних оборотних активів ПАТ «Козятинський м'ясокомбінат».

Ключові слова: аналіз, матеріальні оборотні активи, методи, запаси, товари, управління.

Рис.: 4. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 8.

Руденко Інна Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економічного аналізу і статистики, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)

E-mail: innazinsh@mail.ru

Польова Тетяна Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економічного аналізу та статистики, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)

Твердохліб Катерина Олександрівна – асистент, кафедра економічного аналізу та статистики, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)

УДК 330.101.52:657.421.1

UDC 330.101.52:657.421.1

Руденко И. В., Полевая Т. В., Твердохлеб Е. А. Анализ рациональности формирования материальных оборотных активов предприятия

Rudenko I. V., Polyova T. V., Tverdokhlіb K. O. Analysis of the Expediency of Formation of Material Circulating Assets of Enterprise

Целью статьи является разработка методики анализа рациональности формирования материальных оборотных активов производственного предприятия. Обоснована актуальность анализа рациональности формирования запасов на предприятии. Рассмотрена сущность методики ABC-анализа материальных оборотных активов, проанализированы ее преимущества и недостатки. Сделана сравнительная характеристика методик проведения ABC и XYZ-анализа материальных оборотных активов. Обоснована целесообразность использования интегрированного ABC/XYZ-анализа. Апробирована методика анализа рациональности формирования материальных оборотных активов на производственно-торговом предприятии – ОАО «Козятинский мясокомбинат» по данным его финансовой и статистической отчетности за 2014 год. Построена матрица интегрированного ABC/XYZ-анализа. Сделаны выводы относительно асортиментной политики исследуемого предприятия в текущем году и возможностей ее прогнозирования. Предоставлены рекомендации относительно повышения эффективности формирования материальных оборотных активов ОАО «Козятинский мясокомбинат».

The article is aimed at developing methods for analysis of expediency of formation of material circulating assets of an production-trade enterprise. The actuality of analyzing the expediency of formation of reserves at the enterprise has been substantiated. The substance of the methods for an ABC-analysis of circulating assets has been considered, their advantages and disadvantages have been analyzed. A comparative analysis of methods for carrying out both ABC and XYZ-analysis of material circulating assets has been conducted. Reasonability of applying an integrated ABC/XYZ analysis has been substantiated. The methods for analysis of expediency of formation of material circulating assets at the production-trade enterprise OAO «Koziatinskii miasokombinat» has been approbated according to its financial and statistical reporting for the year 2014. A matrix for an integrated ABC/XYZ analysis has been created. Conclusions concerning the assortment policy of the researched enterprise in this year as well as possibilities for its forecasting has been drawn. Recommendations as to enhancing the efficiency of formation of material circulating assets of the OAO «Koziatinskii miasokombinat» have been provided.

Ключевые слова: анализ, материальные оборотные активы, методы, запасы, товары, управление.

Keywords: analysis, material circulating assets, methods, reserves, goods, management.

Рис.: 4. **Табл.:** 3. **Библ.:** 8.

Fig.: 4. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 8.

Руденко Инна Викторовна – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономического анализа и статистики, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

Rudenko Inna V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor of the Department of Economic Analysis and Statistics, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (vul. Klochkiivska, 333, Kharkiv, 61051, Ukraine)

E-mail: innazinsh@mail.ru

E-mail: innazinsh@mail.ru

Полевая Татьяна Владимировна – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономического анализа и статистики, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

Polyova Tetiana V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor of the Department of Economic Analysis and Statistics, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (vul. Klochkiivska, 333, Kharkiv, 61051, Ukraine)

Твердохлеб Екатерина Александровна – ассистент, кафедра экономического анализа и статистики, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

Tverdokhlіb Kateryna O. – Assistant, Department of Economic Analysis and Statistics, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (vul. Klochkiivska, 333, Kharkiv, 61051, Ukraine)

Р аціональність формування матеріальної частини оборотних активів суб'єктів господарювання значною мірою визначає ефективність функціонування підприємств, їх конкурентоспроможність, а також дозволяє прогнозувати перспективу їх подальшого розвитку.

Якість аналітичної інформації щодо формування та використання матеріальних оборотних активів підприємства безпосередньо залежить від обраних методів та оперативності процесу аналітичного опрацювання облікових даних. Саме з цієї причини питання аналізу раціональності формування матеріальних оборотних активів є своєчасними в контексті системи управління і такими, що потребують поглибленого дослідження.

Таким чином, для успішного функціонування виробничо-торговельних підприємств на ринку аналіз раціональності формування матеріальних оборотних активів стає об'єктивною необхідністю. Це дозволить забезпечити кращі можливості збуту своєї продукції, задовольнити потреби покупців та одержати більший прибуток.

Проблеми дослідження методології аналізу оборотних активів, зокрема матеріальної їх складової, у певний час розглядали такі учені, як І. А. Бланк, Л. О. Ващенко, Л. О. Гришина, О. П. Колумбет, О. О. Нестеренко, Н. М. Самородова, О. М. Соляник, М. В. Кац, О. М. Куницька, Е. А. Легостаєва, С. В. Шубина, С. Єрмак, Є. В. Мерживська та інші. У ході дослідження нами виявлено, що в літературних джерелах практично відсутня інформація щодо розрахунку показників стану матеріальних оборотних активів. Здебільшого автори під час розгляду фінансової стійкості підприємств у блоці відносних показників стану активів вказують на необхідність розрахунку загального коефіцієнта забезпеченості поточних активів власними оборотними засобами [1]. Крім того, у наукових працях недостатньо повно та ґрунтовно висвітлюються принципово важливі питання, пов'язані з методикою аналізу раціональності формування матеріальних оборотних активів виробничо-торговельних підприємств, особливо те, що стосується практичної її апробації.

Актуальність і практична значимість питань аналізу матеріальних оборотних активів на сучасному етапі розвитку підприємств, наявність ряду невирішених проблем обумовили вибір і цільову спрямованість дослідження.

Метою статті є розробка методики аналізу раціональності формування матеріальних оборотних активів виробничо-торговельного підприємства.

Відповідно до мети завданнями наукового дослідження є таке:

- ✦ з'ясування сутності, переваг і недоліків методів ABC та XYZ-аналізу;
- ✦ апробація методів ABC та XYZ-аналізу, а також інтегрованого ABC/XYZ-аналізу на виробничо-торговельному підприємстві – ПАТ «Козятинський м'ясокомбінат»;
- ✦ надання рекомендацій щодо підвищення ефективності асортиментної політики досліджуваного підприємства.

Управління запасами торговельно-виробничих підприємств вимагає від керівника майже щоденного

прийняття рішень по багатьох позиціях асортименту. При цьому різні групи запасів товарно-матеріальних цінностей потребують різної уваги з огляду на їх внесок у результат діяльності. Класифікацію ресурсів підприємства за ступенем їх важливості, вивчення товарного асортименту і визначення рейтингу запасів за певними критеріями з виявленням тієї частини, яка забезпечує максимальний ефект, дозволяє здійснити методика ABC-аналізу.

Застосування ABC-методики в діяльності підприємства обумовлене низкою переваг: широкий спектр сфер застосування (оцінка асортименту, запасів товарів, клієнтів, сегментів діяльності); теоретична модель ABC-аналізу дозволяє розраховувати та аналізувати значну кількість параметрів, що характеризують об'єкти досліджень; можливість графічного або матричного подання результатів. При всіх перевагах слід зазначити, що ABC-аналіз не враховує коливання попиту [2, с. 176].

Варто зазначити, що в основі методу ABC-аналізу лежить принцип, який вперше у 1987 р. встановив італійський соціолог і економіст В. Парето. За цим принципом до основної маси прибутку приводить невелика частина витрачених на це ресурсів, тоді як переважна частина витрат є малоефективною і на її частку припадає лише незначний результат. У зв'язку з цим вважається, що найбільш доцільною є робота з тією групою об'єктів, які дозволяють досягти найбільшої ефективності [3, с. 105].

О днією з найважливіших процедур проведення ABC-аналізу є розподіл об'єктів на групи. Дослідження показало, що найчастіше розподіл відбувається у класичній пропорції [4; 5; 6]: група А – 80% результату, група В – 15% результату, група С – 5% результату. Але у різних авторів це співвідношення трансформується у 15/85 або 30/70 залежно від галузі, в якій працює підприємство, та від параметрів аналізу. Деякі автори вважають, що сума вхідних у співвідношення величин не обов'язково повинна дорівнювати 100% [7]. Для торговельно-виробничого підприємства, яке є об'єктом нашого дослідження, на нашу думку, доцільно використовувати класичні пропорції.

Нами був зроблений ABC-аналіз асортименту виробничо-торговельного підприємства ПАТ «Козятинський м'ясокомбінат». Обсяг продажу за товарними групами за 2014 р. з розподілом за кварталами наведено в табл. 1, а їх розподіл по групах – у табл. 2.

Результати розрахунків показали, що до групи А належать найбільш важливі товари, які приносять м'ясокомбінату 76,9% результату. На їх частку припадає 187030,8 тис. грн, вони завжди повинні бути в наявності на полицях фірмових магазинів м'ясокомбінату та на складах готової продукції.

Товариству необхідно створювати значний страховий запас за даною складовою асортименту. Вона потребує детального планування, постійного обліку та контролю. На рис. 1 можна простежити динаміку структури товарів, які входять до групи А.

До групи В належать товари середньої важливості, які приносять 15% результату і мають помірні обсяги

Таблиця 1

Обсяг продажу за товарними групами ПАТ «Козятинський м'ясокомбінат» за кварталами 2014 р. (тис. грн)

Товарна група	2014 рік				
	I	II	III	IV	Рік
М'ясна гастрономія та м'ясопродукти					
Варені ковбаси	3468,2	3531,5	3794,1	4042,2	14836,0
Сосиски	4139,5	4261,1	4616,2	5224,2	18241,0
Сардельки	3412,3	3531,5	3762,5	4129,8	14836,0
Напівкопчені ковбаси	3300,4	3327,2	3636,0	3842,8	14106,4
Копчені ковбаси	2908,8	2889,4	3003,7	2872,4	11674,2
Варено-копчені ковбаси	3076,6	3064,5	3319,9	3429,3	12890,3
Сирокопчені ковбаси	1818,0	1809,5	1991,9	1920,2	7539,6
Ліверні ковбаси	2685,1	2801,8	2181,6	4248,9	11917,4
Кров'яні ковбаси	2349,4	2393,2	2529,4	2699,7	9971,7
М'ясні хлібці	2964,8	3122,9	3414,7	3631,2	13133,5
Паштети	2461,3	2539,1	2782,4	2918,6	10701,4
Сальцесон	2964,8	3035,3	3161,8	3242,0	12403,9
Холодець	2433,4	2422,4	2529,4	2586,6	9971,7
Дієтичні ковбасні вироби	1846,0	1897,1	2023,5	2259,5	8026,0
Разом	39828,6	40626,3	42747,1	47047,1	170249,1
Покупні товари					
Безалкогольні напої	699,2	704,8	705,5	1052,2	3161,8
Молоко та молочна продукція	2293,5	2311,9	3146,4	2463,2	10215,0
Сири	2964,8	2988,5	4007,6	3415,9	13376,7
Хлібобулочні вироби	1258,6	1268,7	1523,7	1542,9	5593,9
Кондитерські вироби	1118,8	1687,1	1688,8	369,6	4864,3
Заморожені продукти	1957,9	1973,5	1995,2	2585,8	8512,5
Овочі, фрукти	1678,2	1691,6	1862,5	3523,5	8755,7
Бакалія	783,2	789,4	806,0	1269,7	3648,2
Консерви	671,3	1077,4	1078,5	334,7	3161,8
Чай, кава	335,6	439,0	479,0	205,7	1459,3
Соуси, спеції	978,9	986,8	1333,1	1079,0	4377,8
Рослинна олія	755,2	1209,3	1210,5	230,1	3405,0
Супутні товари	615,3	620,3	651,9	544,7	2432,1
Разом	16110,4	17748,2	20488,6	18616,7	72963,9
Загальний обсяг продажу	55939,0	58374,5	63235,7	65663,8	243213,0

продажу. Вони доповнюють асортимент досліджуваного підприємства, дозволяють привернути нових покупців. За товарами цієї групи необхідно мати достатній страховий запас. Облік і контроль має бути на тому ж рівні, що й за товарами групи А, але тут можливо вже рідше проводити інвентаризацію та ідентифікування штрих-кодами. На рис. 2 наочно наведена структура товарів групи В.

Товари групи С приносять м'ясокомбінату лише 5 % доходу, бо мають незначні обсяги продажу. Їх структуру зображено на рис. 3. До замовлення цієї товарної групи необхідно підходити з обережністю, встановлювати незначну націнку, організовувати заходи зі стимулювання збуту. Якщо ж після комплексу заходів ці то-

вари не перейдуть до іншої групи, то від них доцільно звільнитися.

З метою оптимізації запасів на практиці, поряд із методом АВС-аналізу, використовують частотний (варіаційний) XYZ-аналіз, який дозволяє визначити запаси, які, можливо, не приносять великого прибутку та (або) не є найбільш дорогими, але потреба в яких може бути досить частою [8, с. 84]. Якщо АВС-аналіз дає змогу визначити внесок конкретного елементу в підсумковий результат, то XYZ-аналіз визначає відхилення й нестабільність збуту.

Метод XYZ-аналізу передбачає розподіл запасів на три групи залежно від рівномірності їх споживання у виробництві, іншими словами – за коефіцієнтами варіації.

Аналіз асортименту ПАТ «Козятинський м'ясокомбінат» за 2014 р. відповідно до внеску товарних груп у товарооборот

№ з/п	Товарна група	Оборот по групі за рік, тис. грн	Частка в товарообороті, %			Група
			окремої товарної групи	разом	накопичувальним підсумком	
1	Сосиски	18241,0	7,50	80,0	7,5	А
2	Варені ковбаси	14836,0	6,10		13,6	
3	Сардельки	14836,0	6,10		19,7	
4	Напівкопчені ковбаси	14106,4	5,80		25,5	
5	Сири	13376,7	5,50		31,0	
6	М'ясні хлібці	13133,5	5,40		36,4	
7	Варено-копчені ковбаси	12890,3	5,30		41,7	
8	Сальцесон	12403,9	5,10		46,8	
9	Ліверні ковбаси	11917,4	4,90		51,7	
10	Копчені ковбаси	11674,2	4,80		56,5	
11	Паштети	10701,4	4,40		60,9	
12	Молоко та молочна продукція	10215,0	4,20		65,1	
13	Кров'яні ковбаси	9971,7	4,10		69,2	
14	Холодець	9971,7	4,10		73,3	
15	Овочі, фрукти	8755,7	3,60		76,9	
16	Заморожені продукти	8512,5	3,50		80,4	
17	Дієтичні ковбасні вироби	8026,0	3,30	15,0	83,7	В
18	Сирокопчені ковбаси	7539,6	3,10		86,8	
19	Хлібобулочні вироби	5593,9	2,30		89,1	
20	Кондитерські вироби	4864,3	2,00		91,1	
21	Соуси, спеції	4377,8	1,80		92,9	
22	Бакалія	3648,2	1,50		94,4	
23	Рослинна олія	3405,0	1,40	5,0	95,8	С
24	Безалкогольні напої	3161,8	1,30		97,1	
25	Консерви	3161,8	1,30		98,4	
26	Супутні товари	2432,1	1,00		99,4	
27	Чай, кава	1459,3	0,60		100,0	
Разом		243213,0	100,0	100,0	х	х

Методика їхнього розрахунку загальновідома. Для досліджуваного нами виробничо-торговельного підприємства, яке певним чином залежить від сезонних коливань попиту і, відповідно, запасів, при визначенні категорій *X*, *Y* і *Z* будемо використовувати наступні діапазони коефіцієнта варіації: *X*: $v \in [0; 10]$ – стабільний попит на товари; *Y*: $v \in [11; 20]$ – нерегулярний, періодичний попит; *Z*: $v \in [21 \text{ та більше}]$ – епізодичний попит на товари.

Нами був проведений XYZ-аналіз діяльності ПАТ «Козятинський м'ясокомбінат» за 2014 р. Результати аналізу наведено в табл. 3.

XYZ-аналіз дозволив нам виділити такі категорії товарів:

Категорія X – товари, які характеризуються наявністю постійного споживчого попиту, а отже, можливістю побудови високоточних прогнозів та створення оптимального страхового запасу. До них належать такі

товарні групи, як: копчені ковбаси, холодець, сальцесон, сирокопчені ковбаси, варено-копчені та варені ковбаси, напівкопчені ковбаси тощо.

Категорія Y – група товарів, що характеризуються сезонними коливаннями попиту і середніми можливостями їх прогнозування. На досліджуваному підприємстві це: заморожені продукти, сири та молочна продукція, соуси і спеції, безалкогольні напої. Ці товарні групи вимагають до себе більшої уваги. За товарами цієї категорії вірогідність допущення неліквідів і дефіциту досить висока.

Категорія Z – група товарів з нерегулярним споживанням і непередбачуваними коливаннями, тому спрогнозувати їх попит досить складно. До них належать такі товарні групи: овочі-фрукти, кондитерські вироби, рослинна олія, чай і кава, консерви.

Дослідження довело, що найбільший ефект дає застосування методу ABC у комбінації з методом XYZ.

Рис. 1. Товарні групи ПАТ «Козятинський м'ясокомбінат», які входять до групи А за методом АВС-аналізу у 2014 р.

Рис. 2. Товарні групи ПАТ «Козятинський м'ясокомбінат», які входять до групи С за методом АВС-аналізу у 2014 р.

Рис. 3. Товарні групи ПАТ «Козятинський м'ясокомбінат», які входять до групи В за методом АВС-аналізу у 2014 р.

XYZ-аналіз асортименту ПАТ «Козятинський м'ясокомбінат» за 2014 р.

№ з/п	Товарна група	Оборот по групі за рік, тис. грн	Середнє значення	Значення підкореневого виразу	Коефіцієнт варіації, %	Діапазони коефіцієнта варіації	Група
1	Копчені ковбаси	11674,2	2918,56	2582,01	1,74	V ∈ [0; 10]	X
2	Холодець	9971,7	2492,93	4656,05	2,74		
3	Сальцесон	12403,9	3100,97	11614,61	3,48		
4	Сирокопчені ковбаси	7539,6	1884,90	5713,40	4,01		
5	Варено-копчені ковбаси	12890,3	3222,57	24622,25	4,87		
6	Кров'яні ковбаси	9971,7	2492,93	18650,80	5,48		
7	Варені ковбаси	14836,0	3709,00	51941,87	6,14		
8	Напівкопчені ковбаси	14106,4	3526,59	50720,37	6,39		
9	Супутні товари	2432,1	608,03	1535,23	6,44		
10	Паштети	10701,4	2675,34	33740,62	6,87		
11	Сардельки	14836,0	3709,00	74866,44	7,38		
12	М'ясні хлібці	13133,5	3283,38	66372,13	7,85		
13	Дієтичні ковбасні вироби	8026,0	2006,51	25503,63	7,96		
14	Сосиски	18241,0	4560,24	177629,20	9,24		
15	Хлібобулочні вироби	5593,9	1398,48	18233,13	9,66		
16	Заморожені продукти	8512,5	2128,11	70009,73	12,43	V ∈ [11; 20]	Y
17	Сири	13376,7	3344,18	178922,20	12,65		
18	Соуси, спеції	4377,8	1094,46	20535,27	13,09		
19	Молоко та молочна продукція	10215,0	2553,74	121428,20	13,65		
20	Безалкогольні напої	3161,8	790,44	22838,76	19,12		
21	Бакалія	3648,2	912,05	42695,74	22,66		
22	Ліверні ковбаси	11917,4	2979,36	591581,80	25,82		
23	Чай, кава	1459,3	364,82	11177,61	28,98	V ∈ [21 і більше]	Z
24	Овочі, фрукти	8755,7	2188,92	598943,10	35,36		
25	Консерви	3161,8	790,44	96809,32	39,36		
26	Кондитерські вироби	4864,3	1216,07	292856,10	44,50		
27	Рослинна олія	3405,0	851,25	163077,90	47,44		
Разом		243213,0	x	x	x	x	x

Консолідація обох методик дозволяє дати практично повну характеристику ефективності асортиментної політики торговельного-виробничого підприємства; підвищити ефективність системи управління товарними запасами; підвищити частку високоприбуткових товарів; виявити ключові товари та причини, що впливають на кількість товарів, що зберігаються на складі; перерозподілити зусилля персоналу залежно від його кваліфікації та наявного досвіду.

Для виконання комбінованого аналізу необхідно виконати окремо дві методики аналізу, результати яких потім звести для отримання матриці з дев'ятьох категорій товарів (рис. 4).

У результаті проведеного аналізу за даними досліджуваного м'ясокомбінату виникло дев'ять груп товарів за двома критеріями – впливом на обсяг товарообороту (ABC-результат) та можливістю прогнозування цього результату (XYZ-результат).

Побудована матриця інтегрованого аналізу свідчить, що на ПАТ «Козятинський м'ясокомбінат» асортиментна політика є досить ефективною, проте деякі недоліки все ж мають місце.

До групи AX у 2014 р. входить 11 товарних груп, які займають значну частку в обсязі товарообороту та мають стабільний, легко прогнозований попит. Товари цієї групи повинні завжди бути в наявності на складі, страховий запас може бути незначний. Лише по хлібобулочним виробам можна до наявного страхового запасу створити додатковий (порядка 7%), бо коефіцієнт варіації за цією групою сягає майже 10%, що свідчить про певні коливання попиту на даний вид товару.

Товари групи VX характеризуються високим товарооборотом і стабільністю реалізації. До них відносяться дієтичні ковбасні вироби, сирокопчені ковбаси та хлібобулочні вироби. Необхідно забезпечити постійну наявність цих товарів, проте потреби для створення

Внесок товару в товарооборот	AX Сосиски, сардельки Варені ковбаси Напівкопчені ковбаси М'ясні хлібці Варено-копчені ковбаси Сальцесон Копчені ковбаси, паштети Кров'яні ковбаси, холодець	AY Сири Молоко та молочна продукція	AZ Ліверні ковбаси Овочі, фрукти
	BX Дієтичні ковбасні вироби Сирокопчені ковбаси Хлібобулочні вироби	BY Заморожені продукти Соуси, спеції	BZ Кондитерські вироби
	CX Супутні товари	CY Безалкогольні напої	CZ Бакалія Рослинна олія Консерви; чай, кава
Характер попиту та стабільність продажу			

Рис. 4. Матриця інтегрованого ABC/XYZ-аналізу за 2014 р.

надлишкового страхового запасу по них, на нашу думку, немає.

CX-товари мають незначні обсяги продажу, і на досліджуваному м'ясокомбінаті вони представлені лише супутніми товарами, страховий запас яких необхідно знизити до мінімуму.

AY та BY-товари характеризуються значним обсягом товарообороту та середньою прогнозованістю попиту. Вони повинні постійно бути в наявності на підприємстві. До групи AY входили сири та молочна продукція, а до групи BY – заморожені продукти, соуси і спеції. Вважаємо доцільним збільшити складські запаси за цими товарними групами у середньому до 13% (відповідно до рівня коефіцієнта варіації), а поставки здійснювати меншими партіями, але частіше.

Група CY – це товари, які не представляють особливої цінності для підприємства та мають середні коливання продажу (безалкогольні напої). Для товарів цієї групи можна збільшити інтервал між поставками та створити середній страховий запас.

Групи AZ та BZ при високому обсязі товарообороту відрізняються низькою прогнозованістю продажу. На досліджуваному підприємстві ця група наповнена товарними групами «ліверні ковбаси» та «овочі, фрукти». До групи BZ протягом входять лише кондитерські вироби. За товарами даних груп слід переглянути систему замовлень. Частину товарів потрібно перевести на систему замовлень з постійним обсягом, а для іншої частини необхідно забезпечити частіші постачання і знизити суму страхового товарного запасу. Доцільно також підвищити періодичність контролю, доручити роботу з даними групами товарів досвідченим менеджерам підприємства.

Негативним моментом асортиментної політики досліджуваного м'ясокомбінату є наявність групи CZ, яка є першим претендентом на виключення з асортименту. До складу даної групи товарів у 2014 р. належать: бакалія, рослинна олія, консерви, чай і кава.

Отже, для товарів, що приносять підприємству основний дохід (підгрупи AX, AY, AZ), а також до то-

варів, які дають середній рівень доходу, але мають прогнозований продаж (підгрупа BX), доцільно застосовувати безперервний контроль, тобто використовувати систему управління запасами із фіксованим розміром партії замовлення. До прогнозованих товарів, які приносять неосновний дохід підприємству (підгрупи BY та CX), потрібно застосовувати періодичний контроль (раз на кілька тижнів) – систему із фіксованим інтервалом замовлення. Для управління запасами товарів, які є нестабільними та непрогнозованими і приносять низькі доходи (підгрупи BZ, CY, CZ), пропонуємо застосовувати систему зі встановленою періодичністю поповнення запасів до встановленого рівня [5, с. 197].

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження показало, що застосування комбінованого ABC/XYZ-аналізу забезпечуватиме ефективне управління товарним асортиментом, що, своєю чергою, сприятиме скороченню кількості втрачених продажів, прискоренню товарообороту, зменшенню надлишків товарів, зниженню ризику їх списання, мінімізації сумарних витрат, пов'язаних із запасами. Звіти, сформовані за результатами проведених розрахунків за методами ABC та XYZ-аналізу, закладатимуть основу для подальшої оптимізації роботи з постачальниками товарів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Склабінська А. І. Фінансовий аналіз : навч. посіб. / А. І. Склабінська, С. А. Дражниця, Л. Д. Федорук; за ред. М. П. Войнаренка. – Львів : Новий світ-2000, 2013. – 342 с.
2. Нестеренко О. О. Аналіз асортиментної політики підприємства роздрібної торгівлі / О. О. Нестеренко // Вісник ЖДТУ. Серія : Економічні науки. – 2010. – № 3 (53). – С. 172–178.
3. Соляник О. М. Практичні аспекти застосування ABC-аналізу у логістичному управлінні / О. М. Соляник, О. В. Осиненко // Вісник СумДУ. Серія : Економіка. – 2009. – № 2. – С. 105–112.
4. Кац М. В. ABC-XYZ – аналіз в управлінні матеріальними запасами / М. В. Кац // Кримський економічний вісник. – 2013. – № 1(02), лютий. – С. 13–15.

5. Куницька О. М. Управління запасами з використанням сучасних підходів логістики та маркетингу / О. М. Куницька, Є. В. Мержиєвська // Вісник Національного ун-ту «Львівська політехніка». – 2009. – № 649 : Логістика. – С. 193–197.

6. Легостаева Е. А. Внедрение эффективной системы управления производственными запасами / Е. А. Легостаева, С. В. Шубина, Н. М. Самородова // Бизнес Информ. – 2012. – № 2. – С. 154–159.

7. Управление запасами с помощью ABC-XYZ анализа [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.pstu.edu/fileadmin/files/TEMPUS/ABC_Taranenko

8. Єрмак С. Оптимізація товарних запасів торговельних підприємств на базі інтегрованого ABC-XYZ-QRS аналізу / С. Єрмак // Торівля і ринок України. – 2013. – № 35. – С. 81–90.

REFERENCES

Kats, M. V. "AVS-XYZ – analiz v upravlinni materialnymi zapasamy" [ABC-XYZ – analysis in inventory management]. *Krymskyi ekonomichnyi visnyk*, no. 1 (02) (2013): 13-15.

Kunytska, O. M., and Merzhyievska, Ye. V. "Upravlinnia zapasamy z vykorystanniam suchasnykh pidkhodiv lohistyky ta marketingu" [Inventory management using modern approaches to

logistics and marketing]. *Visnyk Natsionalnoho un-tu «Lvivska politekhnika»*, no. 649: Lohistyka (2009): 193-197.

Legostaeva, E. A., Shubina, S. V., and Samorodova, N. M. "Vnedreniye effektivnoy sistemy upravleniya proyzvodstvennymi zapasami" [The introduction of effective manufacturing inventory management system]. *Biznes Inform*, no. 2 (2012): 154-159.

Nesterenko, O. O. "Analiz asortymentnoi polityky pidpriemstva rozdribnoi torhivli" [Analysis of the product policy of retailers]. *Visnyk ZhDTU. Seriya «Ekonomichni nauky»*, no. 3 (53) (2010): 172-178.

Sklabinska, A. I., Drazhnytsia, S. A., and Fedoruk, L. D. *Finansovy analiz* [Financial analysis]. Lviv: Novyi svit-2000, 2013.

Solianyuk, O. M., and Osynenko, O. V. "Praktychni aspekty zastosuvannia AVS-analizu u lohistychnomu upravlinni" [Practical application of ABC analysis of logistics management]. *Visnyk SumDU. Seriya «Ekonomika»*, no. 2 (2009): 105-112.

"Upravlenie zapasami s pomoshchyu ABC-XYZ analiza" [Inventory Management with the help of ABC-XYZ analysis]. www.pstu.edu/fileadmin/files/TEMPUS/ABC_Taranenko

Yermak, S. "Optyimizatsiia tovarnykh zapasiv torhovelnykh pidpriemstv na bazi intehrovanoho ABC-XYZ-QRS analizu" [Optimization of stock trading companies based integrated ABC-XYZ-QRS analysis]. *Torhivlia i rynek Ukrainy*, no. 35 (2013): 81-90.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ АДАПТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ЛОГІСТИЧНОЮ СИСТЕМОЮ ПІДПРИЄМСТВА

© 2015 ВОЗНЕНКО Н. І.

УДК 005.932

Возненко Н. І. Теоретичні аспекти формування організаційно-економічного механізму адаптивного управління логістичною системою підприємства

Розглянуто теоретичні аспекти формування організаційно-економічного механізму адаптивного управління логістичною системою підприємства (АУЛСП). Для цього було визначено послідовність етапів його формування, наведено зміст кожного та узагальнено пріоритетність сфер адаптивного управління. Дослідження логістичної системи підприємства (ЛСП) пропонується проводити через визначення стану її внутрішнього та зовнішнього логістичних потоків із застосуванням математичного апарату: кореляційного аналізу для виокремлення факторів стимулюючого та дестимулюючого характеру, що впливають на умови протікання логістичного потоку, та кластерування для побудови матриці стану ЛСП і розміщення в її квадрантах підприємств. Як залежна змінна було використано показник віддачі на логістичні витрати (ROLI). Пропонований механізм АУЛСП наводить комплекс заходів для умов переходу між квадрантами матриці. Також береться до уваги поділ логістичного потоку на матеріальний, фінансовий та інформаційний із урахуванням щаблів управління. Стан логістичної системи підприємства пропонується коригувати інструментарієм адаптивного управління.

Ключові слова: організаційно-економічний механізм, логістична система підприємства, інструментарій адаптації, адаптивне управління логістичною системою підприємства.

Рис.: 4. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 16.

Возненко Наталья Іванівна – викладач, кафедра міжнародної економіки та менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: voznenko@mail.ru

УДК 005.932

Возненко Н. И. Теоретические аспекты формирования организационно-экономического механизма адаптивного управления логистической системой предприятия

Рассмотрены теоретические аспекты формирования организационно-экономического механизма адаптивного управления логистической системой предприятия (АУЛСП). Для этого была определена последовательность этапов его формирования, приведено содержание каждого и обобщена приоритетность сфер адаптивного управления. Исследования логистической системы предприятия (ЛСП) предлагается проводить с помощью определения состояния ее внутреннего и внешнего логистических потоков с использованием математического аппарата: корреляционного анализа для выделения факторов, носящих стимулирующий и дестимулирующий характер, и кластеризации для построения матрицы состояний ЛСП и размещения в ее квадрантах предприятий. В качестве зависимой переменной был использован показатель отдачи на логистические затраты (ROLI). Предлагаемый механизм АУЛСП предлагает комплекс мероприятий для условий перехода между квадрантами матрицы. Также принимается во внимание разделение логистического потока на материальный, финансовый и информационный с учетом уровней управления. Состояние логистической системы предлагается корректировать инструментами адаптивного управления.

Ключевые слова: организационно-экономический механизм, логистическая система предприятия, инструментарий адаптации, адаптивное управление логистической системой предприятия.

Рис.: 4. **Табл.:** 3. **Библ.:** 16.

Возненко Наталья Ивановна – преподаватель, кафедра международной экономики и менеджмента внешнеэкономической деятельности, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: voznenko@mail.ru

UDC 005.932

Voznenko N. I. Theoretical Aspects of Formation of the Organizational-Economic Mechanism for Adaptive Management of Logistics System of Enterprise

Theoretical aspects of formation of the organizational-economic mechanism for adaptive management system of logistics system of enterprise (AMSLSE) have been considered. With this purpose a sequence of stages in its formation has been determined, content of each stage has been provided, and the priority between areas of adaptive management has been summarized. Research on the logistics system of enterprise (LSE) is suggested to carry out using determination of its internal and external logistics flows along with applying mathematical apparatus: correlation analysis to allocate the factors of both stimulating and destimulating nature, clustering for building a matrix of LSE-statuses, and location of enterprises in its quadrants. As the dependent variable was used the indicator of return on logistics costs (ROLI). The proposed mechanism for AMSLSE provides a range of measures for conditions of transition between the quadrants of the matrix. Also separation of a logistics flow into the material, financial and information flows has been considered, taking into view the levels of management. It has been proposed to correct the status of a logistics system by the tools of adaptive management.

Keywords: organizational-economic mechanism, logistics system of enterprise, adaptation tools, adaptive management of logistics system of enterprise.

Fig.: 4. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 16.

Voznenko Natalya I. – Lecturer, Department of International Economics and International Management, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economic (pr. Nauky, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: voznenko@mail.ru

У сучасних умовах глобалізації та інтернаціоналізації виробництва перед державою постає стратегічне питання пошуку інструментів підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств. Це можливо через формування принципового нових засад організації роботи підприємств, що сприяє розвитку галузей та формує утворюючу ланку доданої вартості в межах держави.

Питанням формування, підтримки та розвитку нових форм організації роботи в межах підприємства, формуванню та удосконаленню організаційно-економічного механізму управління підприємством займалися такі вчені: Пономаренко В. С. [7], Бурков В. Н., Новіков Д. А. [2], Раєвнева О. В. [8].

Проблематикою розробки та впровадження інструментів адаптивного управління підприємством при-

святили свої праці Воронкова А. Є. [3], Отенко В. І. [6], Комаринець С. О., Поплавська Ж. В. [4], Біла І. П. [1].

Однак залишається невирішеним коло завдань, пов'язаних з формуванням організаційно-економічного механізму адаптивного управління логістичною системою підприємства (АУЛСП), що зумовило вибір предмета дослідження. У науковому середовищі зазвичай вирізняють статичний [1, 2] і динамічний [3, 8] підходи до побудови механізму управління. У даному дослідженні під механізмом АУЛСП розуміється набір важелів та інструментарій управління для забезпечення оцінки зворотного зв'язку, а також інформаційне, матеріальне та фінансове забезпечення функціонування логістичної системи підприємства (ЛСП).

Метою статті є обґрунтування та теоретична розбудова організаційно-економічного механізму АУЛСП. Для цього в роботі було поставлено та вирішено такі завдання:

- ✦ сформулювати послідовність етапів формування механізму;
- ✦ описати зміст та ключові характеристики кожного з наведених етапів;
- ✦ виокремити рівні управління логістичною системою підприємства (ЛСП) і зміст проблем, що вирішуються на кожному з наведених етапів;
- ✦ наочно представити організаційно-економічний механізм АУЛСП та обґрунтувати вибір інструментів адаптивного управління ЛСП.

Для формування та побудови організаційно-економічного механізму АУЛСП необхідно врахувати особливості протікання внутрішнього та зовнішнього логістичних потоків підприємства. Для цього пропонується послідовність етапів обґрунтування розробки моделі. Досліджувані процеси на підприємстві пропонується ідентифікувати за допомогою кількісних та якісних методів, обробки статистичної звітності підприємств, математичного апарату. За допомогою економіко-математичного моделювання пропонується на засадах кореляційного аналізу дослідити стан внутрішнього логістичного потоку з розподілом на закупівельну, виробничу та збутові компоненти, оцінити їх вплив на віддачу витрат на логістику (ROLI); та використання методу кластерного аналізу для побудови матриці оцінки стану зовнішнього логістичного потоку для зіставлення віддачі витрат на логістику (ROLI) та залежності тривалості операційного (OC), фінансового (FC) циклів та рентабельності продажів (ROS) [15].

Ця модель формування та вибору засобів та інструментів відповідного механізму адаптивного управління представлена на *рис. 1*. Кожен з наведених етапів спрямовано на розробку системи управління та представляє собою вибір серед альтернатив, що представлені в *табл. 1*.

Наведені етапи розкривають сутність діагностики внутрішніх можливостей підприємства та оцінку зовнішніх факторів через зіставлення з ринковими умовами в конкретний проміжок часу.

При побудові механізму адаптивного управління логістичною системою підприємства необхідно враху-

вати попередні дослідження та надбання саме в сфері адаптивного управління в сфері логістичних систем підприємств (ЛСП) та організації ланцюга постачань.

Так, у роботі [8, с. 26] основними ознаками саме адаптивного управління виступає розбудова механізму управління невизначеними характеристиками зовнішнього середовища, де як фінальний критерій успішності виступає ступінь задоволення потреб споживачами, планований рівень показників або оптимальне співвідношення отриманого результату та витрат на його досягнення. Для досягнення цієї мети пропонується змінювати параметри, процес, структуру або характеристики контролюваного впливу через зворотний зв'язок.

Загалом, адаптивне управління ланцюгом постачань можна дослідити у трьох сферах: інформаційні технології (SAP 2002) – побудова комп'ютерних програм для вирішення конкретних завдань на підприємстві (як правило, вони направлені на оптимізацію складських приміщень або на скорочення часу обробки замовлення для підвищення задоволення потреб клієнтів); математичні методи – теорія ігор та теорія контролю, дослідження позитивного та негативного зворотного зв'язку, що під адаптивним управлінням розуміють підвищення гнучкості на підприємстві та зниження контролю; з позиції комбінації теорії галузевого зростання [11] – дослідження та проектування поведінки двох фундаментальних складових: зовнішнього середовища та підприємства у цьому середовищі. Інші дослідження [10, 12] дозволили створити адаптивний контролер для адаптивної координації замовлень клієнтів, сутність якого полягає в розбудові гнучкості відносин із постачальниками та в додатковому розміщенні замовлень в інших постачальників задля виконання замовлень точно в строк; інший підхід полягає у протилежному принципі – наявності лише одного постачальника та багатьох каналів розподілу. Ці підходи мають на меті задоволення потреб клієнтів на запланованому рівні через використання Action-Value методу, що означає гнучке проектування параметрів системи для внесення адаптивних змін за потреб при зміні моделі поведінки клієнта. Тобто, на основі існуючих моделей, адаптивне управління в межах логістичної системи розглядають як гнучкий механізм створення та реорганізації логістичних потоків за змін зовнішнього середовища для максимального задоволення потреб споживачів. Цей механізм повинен включати в себе два основні елементи [8, с. 26]: співпраці (кооперації або координації) уздовж всього ланцюга та протягом усього життєвого циклу продукту та застосування новітніх концепцій та технологій для надання та підтримання в логістичній системі таких характеристик, як стабільна, ефективна, гнучка, робузна, ефективна з позиції витрат та конкурентоздатна, така, що відповідає на зовнішні збурення, надає клієнту задоволення, знижує витрати на виробництво та робить підприємство прибутковим.

Особливості пропонованого механізму полягають в його розробці для підприємств машинобудівної галузі, що становить основу конструкції формування доданої вартості в країні та виступає ключовим елементом за-

Рис. 1. Послідовність обґрунтування процесу формування організаційно-економічного механізму адаптивного управління логістичною системою підприємства

Таблиця 1

Послідовність процесу формування організаційно-економічного механізму адаптивного управління логістичною системою підприємства

Назва етапу	Можливі альтернативні фази
Оцінка життєвого циклу галузі	Виникнення, зростання, зрілість та спад ринку
Оцінка стадії життєвого циклу підприємства	Створення, зростання, делегування, координація та співпраця
Аналіз ринкової стратегії	Конкурування, співпраця та співіснування
Оцінка внутрішнього логістичного потоку підприємства	Стимулюючий або дестимулюючий вплив показників логістичної системи на віддачу від логістичних витрат
Оцінка зовнішнього логістичного потоку	На основі значень тривалості операційного та фінансового циклів та рівня їх впливу на віддачу від логістичних витрат позиціювання підприємств у одному з 4 квадрантів матриці
Розробка організаційно-економічного механізму АУЛСП	Зіставлення пріоритетності сфер адаптивного управління: активна та пасивна адаптації, адаптаційні зміни в організаційній структурі

безпечення відтворення українського ВВП. Необхідність його розбудови полягає в наявності великої кількості як постачальників, так і споживачів продукції, тобто існуючі методики управління ланцюгом постачань не враховують цю специфіку. Ця особливість зумовила необхідність створення складових керуючої та керованої підсистем.

Таким чином, можна стверджувати, що в основі формування механізму адаптивного управління знаходяться дві складові:

1. Зовнішньоорієнтована підсистема збору та аналізу даних, що має на меті погодження цілей та стратегій підприємства з наявними ресурсами та кон'юктурою ринку, що служать орієнтирами та критеріями успішності функціонування підприємства водночас.

2. Внутрішня система планування, організації, мотивації та контролю компонентів логістичної системи від логістичного потоку та функцій до побудови та реорганізації організаційної структури підприємства, що відповідає вимогам зовнішнього середовища та ланцюга постачань. Складовими цієї системи виступають процеси інформаційного забезпечення, суб'єкти, об'єкти, інструменти та методи управлінського впливу.

Загалом мета управління логістичною системою підприємства постає у розробці рішень для оптимізації довгострокових управлінських рішень на інституціональному рівні в межах підприємства та для

підвищення ефективності діяльності підприємства на тактичному та оперативному рівнях через адаптивне управління ним. Управлінські рішення на кожному рівні можуть бути виокремлено за ступенем впливу, метою, об'єктом, орієнтованістю та часовими обмеженнями. Дані щодо специфіки розробки та прийняття управлінських рішень згруповано в *табл. 2*.

Так, комплекс заходів для управління логістичною системою підприємства на рівні ухвалення та прийняття стратегічних управлінських рішень, що неможливо відмінити, для всіх функціональних ланок для оптимального розвитку підприємства в довгостроковій перспективі, направлено на науково-технічний прогрес та його соціальні наслідки. Тактичне управління для розвитку виробничого та ринкового потенціалу підприємства полягає в розробці управлінських рішень, що піддаються коригуванню, націлених на вибір засобів досягнення мети, що розробили на стратегічному рівні, для пожвавлення інвестиційних надходжень на підприємство. Оперативні рішення, що пов'язані з управлінням ресурсним і маркетинговим потенціалом, мають ситуативний характер, спрямовані на безперерйність відтворювального процесу та розробляються для ефективного розподілу ресурсів. Типовим завданням на цьому рівні виступають балансування між мінімізацією витрат і максимізацією прибутку.

Таблиця 2

Ключові компоненти та рівні управління логістичною системою підприємства

Ключові компоненти управління	Рівні управління		
	Стратегічний	Тактичний	Оперативний
Рішення, що приймаються	Важко відмінити, виправити	Піддаються коригуванню	Короткострокові ситуативні рішення
Діапазон впливу	Широкий, на все функціонування організації	Зв'язки між функціональними ланками	Стосується однієї функціональної ланки
Орієнтовано на	Кінцеву мету	Засоби досягнення мети	Безперерйність процесу функціонування в певний момент часу
Об'єкт планування	Змінний	Незмінний	Незмінний
Критерій часу	Плановий горизонт (більше року)	Рік	День, тиждень, місяць
Направленість на певний тип економічного процесу	Науково-технічний прогрес та його соціальні наслідки	Інвестиційні процеси	Виробництво та розподіл ресурсів
Програмне забезпечення	–	APS-advanced planning and scheduling	ERP – enterprise resource planning, SCE – supply chain execution
Класифікатор проблем, що вирішуються на цьому рівні	Проблема локального розташування (LAP), Проблема розташування мережі (NLP)	Система багатоешелонного розподілу складських запасів	Динамічне вирішення проблем розміщення (LAP)
Мета управління	Визначення мережі, мінімізація витрат - максимізація прибутку	Визначення та контроль за виконанням політики, проектування та управління матеріальним потоком, контроль за виконанням умов постачань, ефект батога (bull-whipeffect)	Планування логістичних потреб (LRP)

Джерело: узагальнено автором на підставі [11, 13, 14, 16].

При стратегічному управлінні логістичною системою підприємства, як правило, необхідно сформувати механізм, що дозволить узгоджувати інтереси всіх функціональних ланок підприємства, сприятиме рівномірному плануванню та контролю виробничих та інвестиційних процесів, створюючи передумови для використання надбань науково-технічного прогресу та його наслідків.

Набір інструментів на тактичному рівні представлено головною ознакою – гнучкістю прийняття рішень, що створюють взаємозв'язок між функціональними ланками підприємства в кожній частині виробничого процесу компанії. Завдання цього шаблону включають вирішення проблем щодо виконання строків поставок, організацію та контроль за матеріальним і супутнім йому інших потоків.

Оперативний рівень управління логістичною системою представлено підтримкою рівня матеріального потоку підприємства та вирішення короткострокових цілей підприємства, плануванням рівня логістичних потреб.

Підтримка рівня матеріального потоку можлива лише в комплексному управлінні сукупності із супутніми йому фінансовим та інформаційним. Фінансове обслуговування матеріального потоку полягає в забезпеченні його руху фінансовими ресурсами в оптимальному обсязі в оптимальний термін із залученням найбільш ефективних джерел фінансування. Механізм фінансового обслуговування товарних потоків становить собою малодосліджену сферу функціонування логістичної системи. Через що відсутній єдиний підхід до визначення його дії. Так, вітчизняні вчені [3, 4] розглядають фінансовий потік як складову частину об'єкта управління комерційної логістики. Закордонні вчені [12, 14] ототожнюють фінансовий потік з фінансовим забезпеченням матеріального у просторі та часі.

Основними цілями оптимізації грошових потоків є забезпечення збалансованості обсягу їх потоків, синхронності їх формування у часі за рахунок інтенсивних факторів. Необхідність збалансованості вхідного та вихідного грошових потоків обумовлена існуванням негативних наслідків як дефіцитного, так і надлишкового грошового потоку. Дефіцитний призводить до зниження ліквідності та рівня платоспроможності підприємства, зростання простроченої кредиторської заборгованості перед поставальниками сировини та матеріалів, затримки виплати заробітної плати та можливості виникнення кризової ситуації на підприємстві (банкрутства у разі не відновлення платоспроможності). Негативні наслідки надлишкового грошового потоку проявляються через втрату реальної вартості грошових коштів, що тимчасово не використовуються, внаслідок інфляційних процесів та через втрачені можливості підприємства (втрата потенційного доходу від частини невикористаних грошових активів у сфері їх короткострокового інвестування, тощо).

У рамках пропонованого механізму аналіз внутрішнього ЛПП пропонується поводити через кореляційний аналіз логістичних показників закупівельної, виробничої та збутової сфери віддачі на логістичні витрати (ROLI). На основі аналізу наукових робіт можна стверджувати, що представлені в *табл. 3* показники

логістичної системи підприємства відображають стан її основних ланок.

Деякі з наведених показників виступають чистими стимуляторами, тобто їх збільшення має позитивний вплив на віддачу від логістичних витрат, деякі – чисті дестимулятори, тобто мають від'ємний вплив на результатуючий показник. Однак це залежить від того, яким чином на підприємстві здійснюється управління матеріальним, фінансовим та інформаційним потоками.

Після аналізу складових управління логістичною системою підприємства постає питання виділення особливостей адаптивного управління нею, пошук незадіяних ресурсів робасного та ригідного управління внутрішнім та зовнішнім логістичним потоками підприємства, що мають певні характеристики та властивості залежно від типу підприємств, галузі функціонування та життєвого циклу компаній.

Головна мета формування логістичної системи підприємства полягає у підтриманні оптимального рівня логістичного потоку всередині підприємства, узгодження його стратегії та цілей розвитку із кон'юктурою зовнішнього оточення та співвідношення його зовнішнього логістичного потоку через адаптивне управління на стратегічному, тактичному та оперативному рівнях.

Об'єктом впливу внутрішньої системи виступають ресурси підприємства, функціональні ланки та наскрізний логістичний потік.

Суб'єкт впливу – комплекс методичного забезпечення та інструментарій адаптивного управління.

Інструментарієм виступає набір стратегій згідно з етапом життєвого циклу підприємства та управлінські рішення на стратегічному, тактичному та оперативному рівнях щодо оптимальності логістичного потоку та ступеню задоволення потреб клієнтів.

Проаналізуємо існуючий арсенал заходів. До методів управлінського впливу віднесемо [5] *Lean Production* – такий тип організації виробництва, коли оптимізовані бізнес-процеси максимально орієнтовані на виробництво, розвиток гнучкості та встановлення довготривалих відносин із клієнтом. Метод *Material Resource Planning* зазвичай використовується у поєднанні з однією з комп'ютерною програмою, що має в основі управління плануванням виробництва та запасів через визначення оптимального внутрішнього матеріального потоку підприємства. Наступний метод – *Customer Relation Management* – передбачає побудову довгострокових відносин із клієнтом та обробку й аналіз інформації щодо споживачів, поставальників, партнерів. Метод, що дозволяє проектувати та управляти внутрішнім логістичним потоком підприємства та всіма його компонентами, це *Supply Chain Management*, використання якого має на меті автоматизацію всіх етапів функціонування підприємства та дозволяє контролювати товарорух. Для оцінки та управління стратегічною позицією підприємства, оцінки співвідношення його зовнішнього логістичного потоку та ефективності його функціонування можливо використати розроблену в роботі матрицю діагностики кластерів стану логістичної системи

Показники, що відображають елементи потоку в межах окремих логістичних функцій логістичної системи підприємства

Елементи логістичного потоку	Складові логістичної системи підприємства		
	Закупівельна стадія	Виробнича стадія	Збутова стадія
Підготовча стадія	1	4	7
а)	коефіцієнт співвідношення бажаного та існуючого каналів збуту	коефіцієнт технічної оснащеності	коефіцієнт ритмічності реалізації поставок
б)	частка ринку постачальників підприємства на ринку сировини	розмір запасів сировини на складі	якість обробки заказів
в)	довжина інформаційного потоку про конкурентів	частка техноємної продукції	частка ринку
г)	–	–	питома вага ринку відносно конкурентів
Основна стадія	2	5	8
а)	співвідношення реальних і планових запасів	фондоозброєність	питома вага запасів у загальному обсязі виробленої продукції
б)	показник політики реалізації запланованого асортименту	–	показник якості умов збереження запасів готової продукції на складі
в)	запланований рівень потреби ресурсів	–	питома вага непошкоджених виробів у загальній кількості готової продукції
г)	показник ритмічності поставок ресурсів	–	рівень логістичного сервісу
д)	оптимальний розмір заказу	–	–
Заклучна стадія	3	6	9
а)	показник раціональності обсягу запасів на складі	показник зберігання напівфабрикатів на складі	співвідношення витрат на транспортування авто та залізничним транспортом
б)	довжина інформаційного потоку складу	показник затовареності складів готовою продукцією	питома вага відремонтованих виробів у загальній кількості повернутих товарів
в)	коефіцієнт безперебійності поставок	час на переміщення напівфабрикатів між цехами	час на відвантаження

українських підприємств, яка синтезує дані щодо логістичних витрат підприємства та дані щодо тривалості фінансового та оперативних циклів, що дає уявлення про стан відносин із партнерами та ідентифікує місце підприємства на ринку.

Ключові характеристики логістичної системи [4] (стабільна, ефективна, така, що відповідає на зовнішні збурення, гнучка, робузна, ефективна з позиції витрат та конкурентоздатна) забезпечуються за рахунок взаємодії елементів механізму, в результаті чого формується система адаптивного динамічного управління.

Для виокремлення груп підприємств із схожим рівнем розвитку логістичних систем і показниками зовнішнього потоку було побудовано матрицю стану та переходів на основі проведення емпіричного дослідження [15]. Залежними змінними було обрано тривалість фінансового циклу підприємства (FC), рентабельність продажів (ROS), тривалість операційного циклу підприємства (OC), незалежною змінною – віддачу на логістичні витрати як індикатор ефективності логістичної системи підприємства (ROLI). У ході побудови кластерів було виключено з моделі рентабельність продажів.

Отримана модель та кількість кластерів показують високу ступінь гомогенності всередині одного кластера та велику гетерогенність за його межами. Ця матриця свідчить про те, що існує декілька типів поведінки на ринку, для ідентифікації та виокремлення різних стратегічних станів АСП пропонується її використання. Графічно ця площина представлена на рис. 2.

Загальні параметри розробленої моделі – це значення віддачі на логістичні витрати та тривалість операційного та фінансового циклів. У цілому перехід між квадрантами можна охарактеризувати таким чином: для підвищення віддачі на логістичні витрати підприємства необхідно швидко реагування на зміни зовнішнього середовища, аналізувати зворотний зв'язок із партнерами та клієнтами, що потребує засобів пасивної адаптації на оперативному та тактичному рівнях. Налаштування таким чином виробництва призведе до змін у співвідношенні добутку від логістичної системи до витрат на її організацію в бік збільшення останнього.

Підсумовуючи, отримані кластери можуть забезпечити інформацію щодо ринкової позиції підприємств.

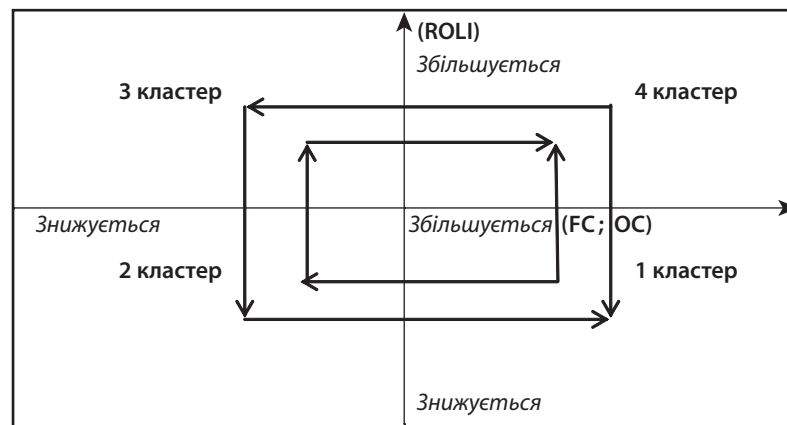

Рис. 2. Зсуви та зміна позицій у матриці стану ЛСП

Найгірший з позиції стану ЛСП та рівня розвитку логістичних функцій, а також строків та умов роботи з контрагентами, це кластер 1. Підприємствам цього кластера необхідно впроваджувати заходи для переходу до кластера 2, який характеризується поліпшеним становищем на ринку та кращими умовами співпраці з партнерами. Найкраща позиція на ринку – це кластер 3, коли підприємство поступово розвивається, інвестує у вдосконалення логістичних процесів та водночас оптимізує фінансовий та матеріальний потоки через використання необхідного обсягу власних і позичених коштів для продуктових реновацій. Кластер 4 може бути віднесено до перехідної позиції, коли підприємство все ще отримує прибуток, але відносини з клієнтами знаходяться в стадії стагнації. Із цього квадранта існує два виходи – розвиток та перехід у кластер 3 або деградація у кластер 1.

Критеріями ефективності функціонування ЛСП є відповідність обраної стратегії підприємства, підвищення значень стимулюючих показників у розрізі тріади «закупівля-виробництво-збут», збільшення значення віддачі на логістичні витрати та зменшення тривалості операційного та фінансових циклів. На основі значень наведених показників приймається рішення щодо заходів адаптаційного управління логістичною системою [9], які включають можливість зміни функціональних завдань агентів (пасивна адаптація), зміни агентів та перегрупування в межах діючої організаційної структури (пасивна адаптація) або зміни водночас і агентів, і завдання, і відносин із зовнішнім оточенням (активна адаптація). Таким чином, можна стверджувати, що дія механізму постає в ідентифікації тієї щаблі, на якій необхідні зміни та впровадження цих змін, на оперативному та тактичному рівнях через пасивну, на стратегічному рівні – через активну адаптацію.

На основі наведеної послідовності та зазначених характеристик укрупнений організаційно-економічний механізм адаптивного управління логістичною системою підприємства, який враховуватиме пріоритетність сфер адаптивного управління, подано на рис. 3.

Формування та вдосконалення організаційно-економічного механізму адаптивного управління логістичною системою підприємства ґрунтується на розробці управлінських заходів у сфері закупівельної, виробни-

чої та збутової сферах підприємства для оптимізації логістичного потоку підприємств з урахуванням етапів життєвого циклу підприємств для підвищення значення показника стану логістичної системи підприємства як його внутрішнього, так і зовнішнього потоків.

Наведений механізм складається з декількох підсистем:

- ✦ підсистема планування та діагностики внутрішнього логістичного потоку;
- ✦ підсистема оцінки зовнішнього потоку підприємства;
- ✦ підсистема координації та узгодженості внутрішніх цілей та зовнішніх реалій функціонування підприємства;
- ✦ підсистема організаційних змін, адаптивного управління та мотивації;
- ✦ підсистема інформаційного забезпечення процесу виробництва у тріаді «закупівля-виробництво-збут»;
- ✦ підсистема контролю за обробкою зворотного зв'язку підприємства та за виконанням прийнятих управлінських рішень.

Якість прийняття управлінських рішень базується на аналітиці показників діяльності підприємства. Укрупнено можна стверджувати, що кожна щабліна управлінських рішень має свій критерій оцінки успішності.

Головним критерієм побудови організаційно-економічного механізму виступає пріоритетність сфер адаптивного управління, а саме – використання активної чи пасивної адаптації логістичної системи підприємства. Для прийняття рішень у цій сфері необхідно визначитись з даними щодо стану логістичного потоку підприємства, що схематично наведено в табл. 4.

Наведена класифікація утворює систему комплексної оцінки стану логістичної системи підприємства та ідентифікує сфери, що потребують застосування адаптивного управління.

У наведеній системі P_{yx} – це відповідний показник внутрішнього логістичного потоку, якому відповідає стратегічний, тактичний або оперативний рівні прийняття управлінських рішень. Для оцінки стану зовнішнього логістичного потоку використовується показник Z_{zx} . Оцінка та розробка дій у межах організаційно-економічного механізму дає змогу використовувати пасив-

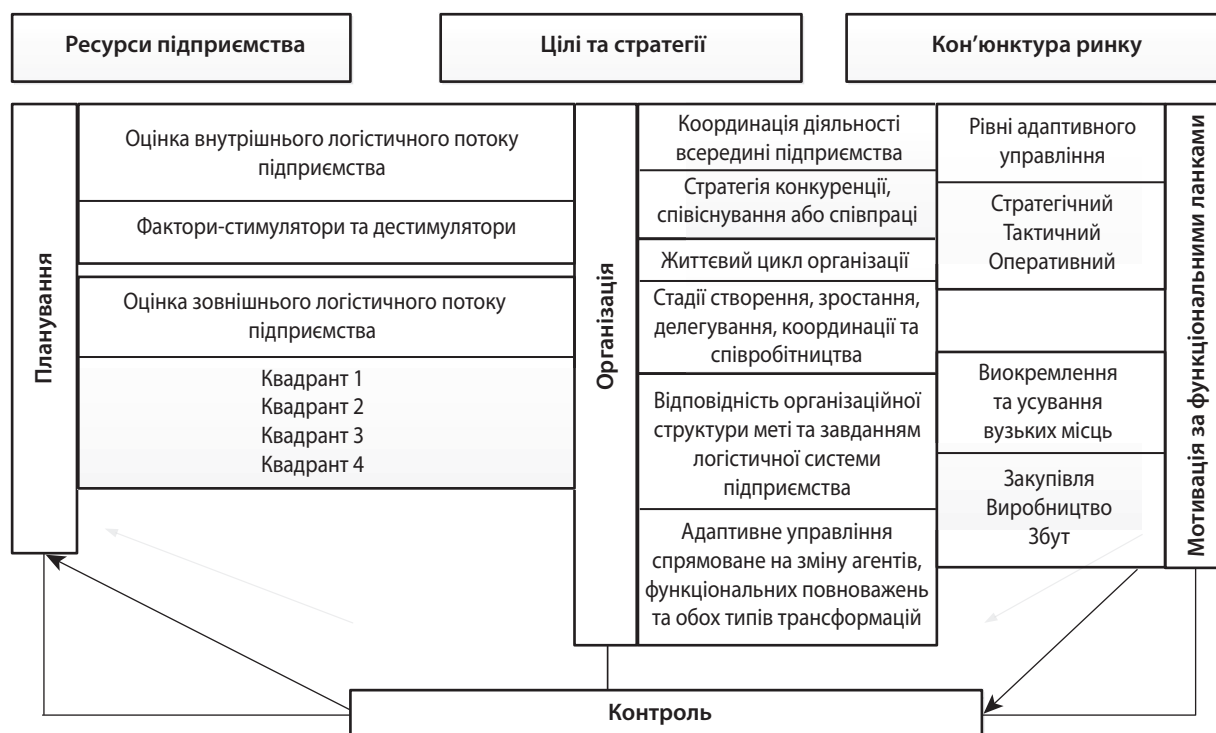

Рис. 3. Організаційно-економічний механізм адаптивного управління логістичною системою підприємства

Таблиця 4

Вибір пріоритетності сфер адаптивного управління логістичної системи підприємства

Щаблі управлінських рішень	Внутрішній логістичний потік			Зовнішній логістичний потік	Тип адаптивного управління
	інформаційний	матеріальний	фінансовий		
Стратегічний	Π_{ic}	Π_{mc}	Π_{fc}	$З_{zc}$	Активне
Тактичний	Π_{it}	Π_{mt}	Π_{ft}	$З_{zt}$	Пасивне
Оперативний	Π_{io}	Π_{mo}	Π_{fo}	$З_{zo}$	

ну адаптацію як пристосування до змін зовнішнього середовища, й активну адаптацію через зміну організаційної структури підприємства та переорієнтацію стратегії на зовнішньому ринку. Ці зміни служитимуть зміні позиції підприємства у квадрантах наведеної матриці.

ВИСНОВКИ

Виходячи з вищенаведеного, пропонується механізм АУСПЛ враховує як утворюючу ланку логістичну систему підприємства, та на відміну від існуючих дозволяє розробити стратегію та тактику адаптивного управління з урахуванням стану внутрішнього та зовнішнього логістичного потоку підприємства.

Як практичне застосування наведеного механізму АУСПЛ для змін тривалості операційного та фінансових циклів необхідно укладання нових договорів із контрагентами та новий погляд на умови та методи фінансових платежів. Це може потребувати змін у організаційній структурі підприємства або коригування існуючої стратегії, тобто засобів та інструментів активної адаптації. При аналізі факторів, що впливають на тривалість операційного циклу, необхідно мати на увазі, що лише два варіанти можливі для розв'язання цієї проблеми: використання інноваційних технологій для зменшення часу об-

робки матеріалів або зміна самого виробничого процесу та товару, що виробляється, переорієнтація під потреби споживачів. Саме тому для переміщення в межах матриці необхідно в порядку черги застосовувати інструментарій активної чи пасивної адаптації залежно від галузі функціонування та виробничого процесу підприємств. Комбінація станів внутрішнього та зовнішнього потоків дає можливість використання активного та пасивного інструментарію управління при впровадженні сформованого механізму АУСПЛ.

Використання інструментарію статистики для апробації та розробки практичних рекомендацій втілення механізму в роботу підприємства машинобудівної галузі становить базис для подальших досліджень, побудова простору інваріантних можливостей комбінації потоків підприємства може бути також перспективним дослідженням. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Біла І. П. Організаційно-економічний механізм управління гнучкістю виробничих систем : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.02.03 / І. П. Біла ; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2006. – 16 с.

2. **Бурков В. Н.** Как управлять организациями / В. Н. Бурков, Д. А. Новиков. – М. : Синтег, 2004. – 400 с.
3. **Воронкова А. Э.** Стратегическое управление конкурентоспособным потенциалом предприятия: диагностика и организация / А. Э. Воронкова. – Луганск : СНУ, 2004. – 324 с.
4. **Комаринець С. О.** Гнучкість організації : монографія / С. О. Комаринець, Ж. В. Поплавська. – Харків : ВД «ІНЖЕК», 2012. – 266 с.
5. **Найпак Д. В.** Аналіз методів та моделей оцінювання рівня адаптації підприємства до організаційних змін в умовах стратегічного розвитку / Д. В. Найпак // Економіка розвитку. – 2014. – № 3 (71). – С. 112–117 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ed.ksue.edu.ua/ER/knt/ee143_71/e143nai.pdf
6. **Отенко В. І.** Теоретико-методологічні аспекти формування системи адаптивного управління підприємством / В. І. Отенко, О. М. Колодіна // Економіка розвитку. – 2009. – № 1. – С. 77–80 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecro_2009_1_26.pdf
7. **Пономаренко В. С.** Стратегічне управління розвитком підприємства : навчальний посібник / В. С. Пономаренко, О. І. Пушкар, О. М. Тридід. – Харків : Вид. ХДЕУ, 2002. – 640 с.
8. **Раєвнева О. В.** Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі : монографія / О. В. Раєвнева. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 496 с.
9. **Ivanov, D.** Adaptive Supply Chain Management / D. Ivanov, B. Sokolov. – Springer-Verlag. London, 2010. – 670 c.
10. **Kim C. O.** Adaptive inventory control models for supply chain management / C. O. Kim, J. Jun, J. K. Baek, R. L. Smith, Y. D. Kim // The International Journal of Advanced Manufacturing Technology. – 2005. – Vol. 26, No. 9-10. – P. 1184–1192.
11. L'impact des technologies de l'information sur la logistique // Le rapport par le PIRAME. – 2009. – Novembre – P. 18.
12. **Pathak S. D.** Complexity and adaptivity in supply networks: building supply network theory using a complex adaptive systems perspective / S. D. Pathak, J. M. Day, A. Nair, W. J. Sawaya, M. M. Kristal // Decision Sciences. – 2007, November. – Vol. 38, Issue 4. – P. 547–580.
13. **Scholz-Reiter B.** Adaptive control of supply chains: building blocks and tools of an agent-based simulation framework / B. Scholz-Reiter, H. Hoehns, T. Hamann // CIRP, Annals Manufacturing Technology. – 2004. – Vol. 53, Issue 1. – P. 353–356.
14. **Si-Mohamed, S.** Le système d'information : système nerveux des supply chains. De l'intégration à la modularisation / Said Si-Mohamed // LES ANNALES DES MINES REALITES INDUSTRIELLES. – MAI, 2009. – P. 49.
15. **Voznenko, N.** Improvement of Ukrainian Industrial Company's Performance Diagnostics Based on Its Logistic System Analysis / N. Voznenko, T. Roman // Annals of the Alexandru Ioan Cuza University-Economics. – 2015. – T. 62. – No. 2. – P. 264–276.
16. **Voznenko, N.** Features of logistic system adaptive management / N. Voznenko, T. Roman // CES Working papers. – 2015. – Vol. VII, Issue 2. – P. 357–364.

Науковий керівник – Пилипенко А. А., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри бухгалтерського обліку Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця

REFERENCES

- Bila, I. P. "Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm upravlinnia hnuchkisti vyrobnychkh system" [Organizational-economic mechanism of flexible production systems]. *Avtores. dys. ... kand. ekon. nauk* : 08.02.03, 2006.
- Burkov, V. N., and Novikov, D. A. *Kak upravlyat organizatsiyami* [How to manage organizations]. Moscow: Sinteg, 2004.

Ivanov, D., and Sokolov, B. *Adaptive Supply Chain Management*. London: Springer-Verlag, 2010.

Komarynets, S. O., and Poplavska, Zh. V. *Hnuchkist orhanizatsii* [The flexibility of the organization]. Kharkiv: VD «ІНЖЕК», 2012.

Kim, C. O. et al. "Adaptive inventory control models for supply chain management". *The International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, vol. 26, no. 9-10 (2005): 1184-1192.

"L'impact des technologies de l'information sur la logistique". Le rapport par le PIRAME, Novembre (2009): 18.

Naipak, D. V. "Analiz metodiv ta modelei otsiniuvannia rivnia adaptatsii pidpriemstva do orhanizatsiinykh zmin v umovakh stratehichnoho rozvytku" [Analysis methods and models of evaluation of enterprise adaptation to organizational change in terms of strategic development]. http://www.ed.ksue.edu.ua/ER/knt/ee143_71/e143nai.pdf

Otenko, V. I., and Kolodina, O. M. "Teoretyko-metodolohichni aspekty formuvannia systemy adaptivnoho upravlinnia pidpriemstvom" [Theoretical and methodological aspects of the system of adaptive management]. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecro_2009_1_26.pdf

Ponomarenko, V. S., Pushkar, O. I., and Trydid, O. M. *Stratehichne upravlinnia rozvytkom pidpriemstva* [Strategic management of the enterprise]. Kharkiv: Vyd-vo KhDEU, 2002.

Pathak, S. D. et al. "Complexity and adaptivity in supply networks: building suppl. *Decision Sciences*, vol. 38, no. 4 (2007): 547-580.

Raevnieva, O. V. *Upravlinnia rozvytkom pidpriemstva: metodolohiia, mekhanizmy, modeli* [Managing enterprise development: methodology, tools, models]. Kharkiv: VD «ІНЖЕК», 2006.

Scholz-Reiter, B., Hoehns, H., and Hamann, T. "Adaptive control of supply chains: building blocks and tools of an agent-based simulation framework". *CIRP, Annals Manufacturing Technology*, vol. 53, no. 1 (2004): 353-356.

Si-Mohamed, S. "Le système d'information : système nerveux des supply chains. De l'integration a la modularisation". *LES ANNALES DES MINES REALITES INDUSTRIELLES* (2009): 49.

Voronkova, A. E. *Strategicheskoe upravlenie konkurentosposobnym potentsialom predpriyatiya: diagnostika i organizatsiya* [Strategic management of the enterprise competitive capacity: Diagnosis and organization]. Lugansk: SNU, 2004.

Voznenko, N., and Roman, T. "Improvement of Ukrainian Industrial Company's Performance Diagnostics Based on Its Logistic System Analysis". *Annals of the Alexandru Ioan Cuza University-Economics*, vol. 62, no. 2 (2015): 264-276.

Voznenko, N., and Roman, T. "Features of logistic system adaptive management". *CES Working papers*, vol. VII, no. 2 (2015): 357-364.

Fetsovykh, T. R. "Formuvannia finansovykh rezultativ pidpriemstv" [Formation of financial results of enterprises]. *Visnyk Lvivskoi komertsiiinoi akademii*, no. 36 (2011): 405-410.

Karkavchuk, V. "Modeliuvannia rinvia rentabelnosti pidpriemstva" [Modeling profitability of the company]. *Formuvannia rynkovoï ekonomiky v Ukraini*, no. 18 (2008): 103-106.

Kosianchuk, T. F., and Hryhorieva, L. V. *Marketynhovyi potentsial pidpriemstva : Osoblyvosti formuvannia ta otsiniuvannia* [The marketing potential of the enterprise: Features of formation and evaluation]. Khmelnytskyi: KhNU, 2013.

Mishchenko, V. A., and Petrenko, M. V. "Analiz metodolohichnykh pidkhodiv do otsinky finansovoho stanu pidpriemstva" [Analysis of methodological approaches to assess the financial condition of the company]. *Biznes Inform*, no. 8 (2012): 134-136.

Moroz, Yu. Yu. *Oblikovo-informatsiina systema monitorynhu ekonomichnoho potentsialu pidpriemstva* [Accounting information system monitoring the economic potential of the company]. Zhytomyr: Ruta, 2011.

Ponomarenko, V. S., and Maliarets, L. M. *Analiz danykh u doslidzhenniakh sotsialno-ekonomichnykh system* [Data analysis in the study of social and economic systems]. Kharkiv: VD "INZHEK", 2009.

Smit, P., Berri, K., and Pulford, A. *Kommunikatsii strategicheskogo marketinga* [Strategic Marketing Communications]. Moscow: YUNITI-DANA, 2001.

Tielietov, O. S. *Marketynh produktsii vyrobnycho-tekhnichnoho pryznachennia* [Marketing of products for industrial purposes]. Sumy: Vyd-vo SumDU, 2002.

Vasylenko, D. V. "Pidvyshchennia efektyvnosti diialnosti pidpriemstv mashynobuduvannia" [Improving the efficiency of machine building]. *Naukovi pratsi Kirovohrads'koho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 1, no. 22 (2012): 43-51.

Zaloha, V. O., Diadiura, K. O., and Yushchenko, O. V. *Modeliuvannia synerhetychnoi intehtatsii protsesiv proektuvannia, vyhotovlennia i ekspluatatsii mashynobudivnoi produktsii vyrobnycho-tekhnichnoho pryznachennia* [Modelling synergetic integration of the design, manufacture and operation of engineering products for industrial purposes]. Sumy: Vyd-vo SumDU, 2010.

УДК 65.011.56

ПРОБЛЕМИ ТЕХНІКО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

© 2015 ВАКУЛЕНКО І. О.

УДК 65.011.56

Вакулєнко І. О. Проблеми техніко-технологічної модернізації підприємств України в сучасних умовах

У статті розглядаються питання, пов'язані з техніко-технологічним оновленням, модернізацією підприємств, які функціонують у сучасних умовах різкого спаду економіки України. Розглянуто взаємозв'язок між економічними, політичними, фінансовими, технологічними та соціальними факторами, що впливають на технологічне оновлення українських підприємств. Надано рекомендації щодо зменшення державних мит у сфері високих технологій для імпорту новітніх розробок передових країн, запропоновано підхід до амортизаційних нарахувань на фонди підприємств з метою уникнення морального старіння обладнання в час, коли відбувається швидке технологічне оновлення, висунуто деякі гіпотези з приводу ролі державного і приватного фінансування, інституційного впливу на процес оновлення техніко-технологічної бази. Розглянуто деякі соціальні та політичні аспекти таких дій. Показано виключну необхідність проведення в найкоротші терміни докорінної зміни ситуації в галузі високих технологій на всіх рівнях.

Ключові слова: технологічний, технічне, оновлення, модернізація, державне регулювання.

Бібл.: 8.

Вакулєнко Ігор Олександрович – студент 6 курсу, Дніпропетровський національний університет ім. Олєся Гончара (пр. Гагаріна, 72, Дніпропетровськ, 49050, Україна)

E-mail: vakulenko_igor@mail.ru

УДК 65.011.56

Вакулєнко И. А. Проблемы технико-технологической модернизации предприятий Украины в современных условиях

В статье рассматриваются вопросы, связанные с технико-технологическим обновлением, модернизацией предприятий, функционирующих в современных условиях резкого спада экономики Украины. Рассмотрена взаимосвязь между экономическими, политическими, финансовыми, технологическими и социальными факторами, влияющими на технологическое обновление украинских предприятий. Даны рекомендации по уменьшению государственных пошлин в сфере высоких технологий для импорта новейших разработок передовых стран, предложен подход к амортизационным начислениям на фонды предприятий с целью предотвращения морального старения оборудования в то время, когда происходит быстрое технологическое обновление, выдвинуты некоторые гипотезы по поводу роли государственного и частного финансирования, институционального влияния на процесс обновления технико-технологической базы. Рассмотрены некоторые социальные и политические аспекты таких действий. Показана исключительная необходимость проведения в кратчайшие сроки коренного изменения ситуации в отрасли высоких технологий на всех уровнях.

Ключевые слова: технологическое, техническое, обновление, модернизация, государственное регулирование.

Библ.: 8.

Вакулєнко Игорь Александрович – студент 6 курса, Днепропетровский национальный университет им. Олєся Гончара (пр. Гагарина, 72, Днепропетровськ, 49050, Украина)

E-mail: vakulenko_igor@mail.ru

UDC 65.011.56

Vakulenko I. O. Problems of Technical-Technological Modernization of Ukrainian Enterprises in the Contemporary Context

This article discusses issues related to the technical-technological update, modernization of enterprises operating in the contemporary context of a sharp decline of Ukraine's economy. The interrelation between the economic, political, financial, technological and social factors influencing the technological update of Ukrainian enterprises has been considered. Recommendations on reduction of the State fees in the sphere of high technologies when importing the most recent developments from advanced countries has been suggested, an approach to the depreciation charges of enterprise funds with the aim of preventing aging of equipment in the time of rapid technological update has been proposed, some hypotheses about the role of public and private finance, institutional impact on the process of updating the technical-technological base have been put forward. Several social and political aspects of such actions have been discussed. An exceptional need for providing in the shortest possible time a fundamental change in the situation of the high-tech industry at all levels has been displayed.

Keywords: technological, technical, update, modernization, the State regulation.

Bibl.: 8.

Vakulenko Ihor O. – Student, Dnipropetrovsk National University named after Oles Gonchar (pr. Haharina, 72, Dnipropetrovsk, 49050, Ukraine)

E-mail: vakulenko_igor@mail.ru

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА

ЕКОНОМІКА

У сучасних умовах одним із викликів для економіки України є поліпшення конкурентного становища на світових ринках, набуття конкурентних переваг. Отримання таких конкурентних переваг можливе за рахунок проведення активної техніко-технологічної модернізації підприємств, що може привести до інтенсивного зростання якості продукції, зменшення її собівартості, зниження енергомісткості та ефективного використання невідновлюваних ресурсів.

Проблеми такого характеру мають декілька важливих аспектів, які надалі будуть відображені в статті, пояснені їх взаємозв'язок, характер і ступінь впливу на проведення процесу модернізації, придбання нових технологій, техніко-технологічне оновлення. Зокрема, детальному розгляду підлягають такі фактори, як економічні, політичні, фінансові, технологічні та соціальні. Кожен з них отримав висвітлення у роботах на вітчизняних і закордонних вчених.

Тому важливо розглянути деякі проблеми, з якими стикаються українські підприємства під час вирішення даної задачі з метою подальшого їх усунення та спрощення ведення діяльності у цьому напрямі для досягнення значних економічних успіхів на світових ринках у довгостроковій перспективі. Йдеться про проблеми, пов'язані з техніко-технологічним переоснащенням підприємств з метою нарощування конкурентних переваг, розкрити економічну сутність процесу оновлення технічного та технологічного потенціалу та виявити особливості техніко-технологічного оновлення на основі інвестиційних та інноваційних складових, визначити вплив на інноваційну, а також інвестиційну діяльність підприємства. Важливим аспектом даного питання є взаємодія державних і приватних організацій з питань удосконалення техніко-технологічних процесів виробництва і управління, розподілу ресурсів, а також аналіз зарубіжного досвіду з економічної взаємодії науки і техніки.

Промисловість є важливою частиною економіки України та зарубіжних держав. Через це значна увага в дослідженнях вітчизняних і закордонних учених звертається на висвітлення різноманітних аспектів цього питання [7]. Останнім часом дослідження, спрямовані на визначення взаємозв'язку між інвестуванням інноваційної діяльності промислових підприємств, шляхів технологічного оновлення та ролі держави у фінансуванні такої діяльності в гармонійному поєднанні з приватними коштами, спрямованими на модернізацію, знайшли відображення в роботах таких науковців, як Яковець Ю. Я., Осипов Ю. М., Логінов В. П., Львов Д. С., Абалкін А. І., Новицький Н. А., Сенчагов В. К., Макаров В. А., Карпов Б. М., Старовойтов М. К., Й. Шумпетер, П. Сорокін, С. Кузнець, Г. Менш.

Метою даної статті є розгляд проблематики впровадження інноваційних технологій прогресивних технологічних процесів в економіку України з метою забезпечення конкурентних переваг для підприємств, що функціонують на території України.

Однією з основоположних проблем економіки є існування принципового протиріччя з точки зору як споживача, так виробника товарів, робіт, послуг, між обмеженістю різного роду ресурсів та необмеженістю різ-

ного роду потреб. При цьому велика увага приділяється вибору ефективного шляху розвитку, використанню прогресивних технологій, у результаті чого підвищується продуктивність праці і, таким чином, скорочуються витрати, збільшується кількість і підвищується якість вироблених товарів, робіт.

Технологічне оновлення підприємств обумовлено чинним впливом мікро- та макроекономічних процесів, які формують структурні перетворення в економічному житті. У центрі цих процесів перебуває застосування інноваційних принципів управління передових технологічних процесів виробництва, розподілу, транспортування робіт, товарів, послуг [3]. Таким чином, можна стверджувати, що основоположна мета роботи підприємства – це безперервна систематична робота, спрямована на вдосконалення методів і засобів процесу виробництва і управління. У працях відомого вченого М. Д. Кондратьєва було показано вплив на технологічний процес ендегенних і екзогенних чинників з погляду інноваційного наповнення ресурсами і економічної доцільності.

Таким чином, технічне оновлення підприємств обумовлено передбаченням динаміки кризових взаємодій між собою. Це також підтверджує М. І. Туган-Барановський, переконаний у закономірностях характеристик промислово-технологічних укладів.

Перед багатьма підприємствами стоїть потреба в модернізації, оновленні. Особлива складність даної проблеми полягає в тому, що українська економіка для значного обсягу внутрішніх та зарубіжних інвестицій не є привабливою. Відсутність планої стратегії модернізації протягом останніх 25 років призвело до морального старіння й технічному зносу машин і устаткування, що спричинило значне зменшення якості вироблених товарів, збільшення собівартості продукції та, як наслідок, зниження конкурентоспроможності.

Отже, модернізацію підприємства повинні проводити переважно за рахунок власних коштів, а це в умовах сучасної української економіки є складною проблемою, що має декілька аспектів. Особливу увагу заслуговують такі, як фінансовий, правовий, економічний, політичний, соціальний та технологічний аспекти.

Дещо окремо стоїть інституційний аспект у тому сенсі, що сучасна Україна має принципову проблему у вирішенні питання техніко-технологічного оновлення, яка пов'язана з багаторічною орієнтацією на наукові та прикладні дослідження, що відбувалися в країнах Західної Європи та Сполучених Штатах Америки, і не фінансувала власні дослідження в необхідній мірі. Це призвело до виникнення структурної диспропорції у співвідношенні між фундаментальними та прикладними дослідженнями і, як наслідок, унеможливило активне впровадження технологій, технічних рішень, інших розробок науково-технічного характеру, які були розроблені на території України. На цей час єдиним важливим джерелом для техніко-технологічного оновлення промислових підприємств є результати діяльності закордонних інституцій [1].

Як було зазначено раніше, принципово проблематика у фінансовому розумінні полягає в тому, що техно-

логічна модернізація неможлива без залучення закордонних компаній, що вимагає наявності у підприємства можливості сплачувати за них у валюті країни, з якої вони походять. Як відомо, останнім часом відбувається стійке зниження курсу гривні, що безпосередньо впливає на можливість багатьох підприємств, які діють на українському ринку, проводити необхідну модернізацію, впроваджувати новітні технології, таким чином підвищуючи результати власної діяльності. Це стосується перш за все підприємств, які функціонують на внутрішньому ринку та не пов'язані з експортом товарів, робіт або послуг за кордон.

Не менш важливим є наявність ризику різкого коливання валютного курсу, що вимагає додаткових витрат на їх нівелювання.

У сфері правового регулювання також існують дві основні проблеми, які значно впливають на можливість підприємства у сфері технологічного оновлення. По-перше, це проблема пов'язана з існуванням значних бар'єрів для переміщення товарів, робіт і послуг на територію України з інших країн, тобто наявність високих митних тарифів додатково збільшує вартість високих технологій. Також необхідно зазначити, що, крім фінансових митних бар'єрів, існують ще правові бар'єри. Це значною мірою стосується підприємств, що працюють у галузі мікробіології, виготовлення товарів медичного призначення та подібних ним. Правові бар'єри отримали свій вираз у вигляді прямої заборони або значного регулювання, або значних строків, що виділяються державою для митних органів на проведення відповідних митних процедур, перевірок, тощо [4]. З іншого боку, така політика могла б мати і деякі позитивні аспекти, якщо б на території України існувала достатня кількість підприємств, що виготовляють необхідну продукцію. Це сприяло б підвищенню їх конкурентоспроможності в порівнянні з іншими підприємствами, які не мали переваги за рахунок протекціоністських заходів, що використовує держава.

Друга важлива проблема в контексті правового регулювання – як держава бачить фінансування адміністрування використання тих чи інших видів обладнання, машин, механізмів, тощо.

У даному контексті окремої уваги заслуговує питання щодо правового регулювання розподілу коштів, які підприємство отримує в результаті своєї діяльності. Економічна доцільність вимагає від підприємства за рахунок амортизації поступово перекладати витрати, які воно несе внаслідок своєї діяльності (у тому числі на модернізацію, технічне та технологічне оновлення), на вартість готової продукції. Такий порядок регламентований у законодавчих та підзаконних актах України. Внаслідок відсутності розуміння з боку держави особливостей сучасного функціонування економіки та швидкоплинності процесів, пов'язаних зі зміною технологій та, відповідно, надшвидким моральним старінням обладнання за умов його далеко не повного фізичного зносу, призводить до того, що підприємство змушене збільшувати частку прибутку на придбання високотехнологічного обладнання, машин і механізмів. Тоді, як

воно ще повинно, на думку держави, використовувати застаріле обладнання.

Найважливішим аспектом при прийнятті рішення про необхідність та якісне наповнення техніко-технологічного оновлення підприємства є економічний аспект. Це зумовлено тим, що він є найбільш загальним та об'єднує в собі значну кількість факторів, які впливають на результативність функціонування підприємства. Для ефективної реалізації будь-яких проєктів необхідна наявність довготривалої багатоваріантної стратегії, яка, своєю чергою, має спиратися на деякі заздалегідь відомі прогнози, аналітичні дані, які можуть бути отримані з результатів досліджень та на основі планових показників, які закладаються державою. У сучасних умовах будь-яке підприємство добре розуміє, що існують значні загрози стабільному функціонуванню економічної системи, в якій воно знаходиться, тому дещо обережно ставиться до обґрунтування економічної доцільності техніко-технологічного оновлення. Варто розуміти, що в результаті техніко-технологічного оновлення будуть витрачені значні кошти, а їх повернення може зайняти значні проміжки часу, що в умовах сучасної України може взагалі не мати реалізації при будь-якій ефективності стратегії. Узагальнюючи, можна зазначити, що в існуючій специфіці функціонування економіки України підприємства, які дійсно займаються техніко-технологічним виробництвом, як правило, використовують недовготривалі бізнес-моделі, за рахунок чого намагаються використовувати такі техніко-технологічні рішення, які можуть бути швидко реалізовані, а витрати будуть компенсовані за короткі періоди. Також важливо розуміти, що існують конкретні умови, в яких підприємство приймає рішення про той чи інший напрямок технологічного оновлення. В українській економіці існує велика загроза докорінного змінення правил функціонування, державного регулювання, тарифів, макроекономічних показників.

Політичний аспект полягає в наявності значної політичної нестабільності в сучасних українських умовах. Окремо варто відмітити постійну зміну законодавства за всіма ключовими пунктами, що застосовуються для регулювання економічної діяльності. Усе це загалом не дає об'єктивної можливості скласти будь-який більш-менш достовірний прогноз і визначити показники, за якими в подальшому буде обиратися один із варіантів стратегії. Тому Україна не є привабливою державою з точки зору інвестування взагалі та з точки зору техніко-технологічного оновлення зокрема.

Дещо окремо стоїть соціальний аспект, пов'язаний з модернізацією підприємства в Україні. Існує загальна тенденція до спротиву людей змінам, про що неодноразово згадується в роботах вчених, які займаються інноваціями. Крім того, у зв'язку з дещо відсталими навчальними планами, за якими відбувається підготовка спеціалістів у навчальних закладах і на виробництві, загальний рівень підготовки керівного та виробничого складу до застосування нових технологій є низьким [6]. Це пов'язано з незначним розповсюдженням інформаційних технологій у повсякденному житті значної кількості

населення, низьким рівнем розповсюдження інформації та, не в останню чергу, з низьким рівнем оплати праці, що має місце на багатьох українських підприємствах. Робітники не бажають виконувати кваліфіковану роботу за ті самі гроші, які вони отримують на даний час, а також отримувати стреси та деякі незручності в емоційному плані задля досягнення більш високої кваліфікації та набуття нових навичок у роботі з новою технікою та за новими принципами.

З точки зору технологічного аспекту важливо наголосити на тому, що в сучасній Україні дуже незначна кількість фахівців, які пов'язані із загальною автоматизацією та модернізацією виробництва, мають достатню кваліфікацію для того, щоб вирішувати питання, які перед ними постають за нових умов господарювання. Тут можна відокремити деякі аспекти, що стосуються передусім того факту, що культура виробництва та технології, яка мала місце в колишньому СРСР та, як наслідок, перейшла до України, мала значні відмінності від технологій, що використовуються в інших країнах світу, що додатково підвищує вартість їх модернізації та додаткових навичок у працівників, які будуть обслуговувати таке обладнання.

Отже, підбиваючи підсумки при описі вагомих складових проблеми модернізації та техніко-технологічного оснащення підприємств України, можна зробити висновок про існування довготривалих системних проблем, які включають в себе значну кількість аспектів, що взаємодіють на різних рівнях, а це практично унеможливає швидке та ефективне розв'язання цієї проблеми за рахунок власного капіталу підприємств без участі держави.

Головна складова проблеми може бути вирішена лише за умови наявності політичної волі держави до великої кількості змін у законодавстві України, які торкнуться багатьох галузей економіки та в першу чергу прибуткових статей бюджету, що в теперішній ситуації для держави не є можливим. На нашу думку, єдиним ефективним рішенням цієї проблеми може бути радикальний перерозподіл ресурсів всередині держави для набуття значного обсягу коштів, які в короткі терміни будуть використані для модернізації заздалегідь визначених ключових підприємств у ключових галузях економіки України, одночасно з радикальною зміною концепції амортизації як такої з подальшим переходом до амортизації знань [5]. Також держава мусить зробити вагомий внесок у технологічне переоснащення за рахунок надання пільг при перетині кордону для високотехнологічної продукції.

Для вирішення цієї проблеми доцільно розробити низку заходів, які будуть включати таке.

Розробка концептуально нового бачення амортизації не як відрахування, покладеного на вартість фондів, а як відрахувань, покладених на вартість інновацій.

Надання значної знижки на державне мито при перетині державного кордону для обладнання, матеріалів, машин, техніки та іншого, що може бути використано для техніко-технологічного оновлення.

Модернізація та затвердження регламенту перетину державного кордону для вищезазначених продуктів з метою технічної можливості їх завезення при зберіганні відповідної якості.

Створення загальнодержавного механізму стабілізації законодавства, що стосується функціонування підприємств на території України для всіх без винятку підприємств на термін не менш як 10 років [8]. Реалізація такого механізму дасть змогу підприємствам планувати свою діяльність на значні періоди та інвестувати значні кошти в економіку України, будучи впевненими в надійності на цей період з боку державного регулювання.

Як перспективний проект – розробити план підготовки відповідних спеціалістів, які можуть займатися технічною модернізацією підприємств [2]. Такий крок у перспективі дасть можливість застосовувати для реалізації цілей модернізації підприємств розроблені на території України технології, технічні рішення, прилади, засоби та машини, що дасть змогу радикально знизити їх ціну на внутрішньому ринку завдяки запобіганню значної кількості фінансових ризиків, пов'язаних з конвертацією валют, залученням до цього процесу міжнародних банків, тощо.

ВИСНОВКИ

Таким чином, у статті подані деякі пропозиції з модернізації механізму впровадження інновацій та техніко-технологічного оновлення, які можуть мати значний економічний ефект у промисловості України за умови їх реалізації. Можливість їх реалізації виникає виключно в разі наявності політичних, економічних, соціальних передумов за рахунок тиску з боку підприємств на державні органи з метою підвищення конкурентоспроможності українських підприємств, що функціонують на локальному та глобальному ринках.

Варто також зазначити, що в разі виконання даних рекомендацій (у зв'язку з тим, що завжди існує часовий лаг між інвестуванням та отриманням результатів) слід очікувати з боку держави негативне сприйняття даних рекомендацій, перш за все через те, що значна частина з них напряму впливає на дохідну частину бюджету в бік зменшення.

Як було зазначено вище, ключову роль у здійсненні техніко-технологічної модернізації в Україні має відігравати держава в особі фіскальних та митних органів, а також уряду України. Зважаючи на це, конструктивна та зважена позиція з боку державних органів буде мати вирішальне значення при виборі тієї чи іншої стратегії модернізації кожного конкретного підприємства та, як наслідок, для формування такої стратегії загалом у державі.

Водночас не варто применшувати необхідність активної діяльності недержавних організацій, професійних об'єднань та асоціацій для ґрунтового, вичерпного та всеохоплюючого формування стійкої філософії змін як серед керівних кадрів, так і серед робітників на конкретних робочих місцях.

Швидка реалізація інноваційних проектів можлива за умови наявності запиту знизу щодо корінних змін у системі управління, який, своєю чергою, повинен вка-

зати напрями для вирішення проблем у сфері техніко-технологічного оновлення підприємств. Виникнення такого запиту визначається наявністю високого рівня освіти та фахових компетенцій у персоналу, що безпосередньо задіяний у реалізації таких проєктів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Батукова Л. Р. Модернизация: природа и сущность, организационные основы управления / Л. Р. Батукова // Труд и социальные отношения. – 2011. – № 11. – С. 69–80.
2. Бусыгин К. Д. Обновление и модернизация инновационных промышленных предприятий в условиях межфирменной кооперации : монография / К. Д. Бусыгин. – М.: АП «Наука и образование», 2014. – 188 с.
3. Гринько Т. В. Управління змінами на підприємствах – необхідна умова забезпечення їх розвитку / Т. В. Гринько // Бізнес Інформ. – 2013. – № 10. – С. 247–252.
4. Подольчак Н. Ю. Оценка воздействия таможенных рисков на деятельность машиностроительных предприятий / Н. Ю. Подольчак, А. В. Тодощук // Бізнес Інформ. – 2015. – № 1. – С. 53–58.
5. Хоменко В. Н. Модернизация Украины как путь к формированию экономики знаний / В. Н. Хоменко, А. А. Жежера // Вісник ПАДА. – 2013. – № 3. – С. 50–53.
6. Шаров О. І. До формування структури бачення «траєкторії вищої освіти» України в контексті проєктно-орієнтованого суспільства / О. І. Шаров // Управління проєктами та розвиток виробництва : зб. наук. пр. – Луганськ : Вид-во СЛУ ім. В. Даля, 2009. – № 2 (30). – С. 70–78.
7. Freeman, C. Changement Technologique et Economie Mondiale / C. Freeman // Futuribles. – 1994. – № 186. – P. 25–50.
8. Schinasi, G. J. Defining Financial Stability / Garry Schinasi // IMF Working Paper. – 2004 [Electronic resource]. – Mode of access : www.imf.org/ex-ternal/pubs/ft/wp/2004/wp04187.pdf

Науковий керівник – Гринько Т. В., доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедрою економіки та управління підприємством Дніпропетровського національного університету ім. Олеся Гончара

REFERENCES

- Batukova, L. R. "Modernizatsiya: priroda i sushchnost, organizatsionnye osnovy upravleniya" [Modernization: the nature and essence, organizational management framework]. *Trud i sotsialnye otnosheniya*, no. 11 (2011): 69-80.
- Busygin, K. D. *Obnovlenie i modernizatsiya innovatsionnykh promyshlennyykh predpriyatiy v usloviyakh mezhfirmennoy kooperatsii* [Upgrading and modernization of innovative industrial enterprises in the conditions of inter-firm cooperation]. Moscow: Nauka i obrazovanie, 2014.
- Freeman, S. "Changement Technologique et Economie Mondiale". *Futuribles*, no. 186 (1994): 25-50.
- Hrynko, T. V. "Upravlinnia zminamy na pidpriemstvakh - neobkhidna umova zabezpechennia yikh rozvytku" [Change management in enterprises - a necessary condition to ensure their development]. *Biznes Inform*, no. 10 (2013): 247-252.
- Khomenko, V. N., and Zhezhera, A. A. "Modernizatsiya Ukrainy kak put k formirovaniyu ekonomiki znaniy" [Modernization of Ukraine as a way for the formation of the knowledge economy]. *Visnyk PDABA*, no. 3 (2013): 50-53.
- Podolchak, N. Yu., and Todoshchuk, A. V. "Otsenka vozdeystviya tamozhennykh riskov na deyatelnost mashinostroitelnykh predpriyatiy" [Assessing the impact of risks on the customs activity of machine-building enterprises]. *Biznes Inform*, no. 1 (2015): 53-58.
- Sharov, O. I. "Do formuvannia struktury bachennia «traiektorii vyshchoi osvity» Ukrainy v konteksti proektno-orientovanoho suspilstva" [By forming the structure of the vision of "trajectory of higher education" Ukraine in the context of project-oriented society]. *Upravlinnia proektamy ta rozvytok vyrobnytstva*, no. 2 (30) (2009): 70-78.
- Schinasi, G. J. "Defining Financial Stability / Garry Schinasi". www.imf.org/ex-ternal/pubs/ft/wp/2004/wp04187.pdf

ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА СТРУКТУРУ КАПІТАЛУ КОРПОРАТИВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

© 2015 ГРІНЧЕНКО В. О.

УДК 330.111.4:330.114-047.44:334.78

Грінченко В. О. Фактори, що впливають на структуру капіталу корпоративних підприємств

Метою статті є визначення структури капіталу українських корпоративних підприємств і факторів, які на неї впливають. Визначено підходи різних науковців до суттєвості та напрямку зв'язку основних факторів із структурою капіталу. Обраховано та проаналізовано отримані значення показників структури капіталу для вибірки українських підприємств, корпоративні права яких знаходяться в обігу на фондових ринках. Проведено вертикальний аналіз елементів структури капіталу українських корпоративних підприємств. Визначено, що обрані українські корпоративні підприємства фінансують свою діяльність із власних і позичкових коштів у рівній мірі, а у структурі позичкових джерел фінансування можна простежити значне переважання короткострокового фінансування порівняно з довгостроковим. Побудовано п'ятифакторну регресійну модель структури капіталу за допомогою методу найменших квадратів. Виявлено суттєвий позитивний зв'язок між можливостями зростання підприємства та рівнем позичкового капіталу та суттєвий негативний зв'язок між рентабельністю та рівнем позичкового капіталу. Визначено, що такі показники, як розмір підприємства, структура активів та ліквідність не мають суттєвого зв'язку із структурою капіталу аналізованих підприємств.

Ключові слова: структура капіталу, фактори впливу на структуру капіталу, фінансовий левелердж, економетричні моделі, регресійний аналіз, метод найменших квадратів.

Табл.: 8. **Бібл.:** 15.

Грінченко Вікторія Олександрівна – асистент, кафедра корпоративних фінансів і контролінгу, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03680, Україна)

E-mail: grinchenko.victoria@gmail.com

УДК 330.111.4:330.114-047.44:334.78

Грінченко В. А. Факторы, влияющие на структуру капитала корпоративных предприятий

Целью статьи является определение структуры капитала украинских корпоративных предприятий и факторов, которые на нее влияют. Определены подходы различных ученых к значительности и направлению связи основных факторов со структурой капитала. Рассчитаны и проанализированы полученные значения показателей структуры капитала для выборки украинских предприятий, корпоративные права которых находятся в обращении на фондовых рынках. Проведен вертикальный анализ элементов структуры капитала украинских корпоративных предприятий. Определено, что выбранные украинские корпоративные предприятия финансируют свою деятельность из собственных и заемных средств в равной степени, а в структуре заемных источников финансирования можно проследить значительное преобладание краткосрочного финансирования по сравнению с долгосрочным. Построена пятифакторная регрессионная модель структуры капитала с помощью метода наименьших квадратов. Выявлена существенная положительная связь между возможностями роста предприятия и уровнем заемного капитала и существенная негативная связь между рентабельностью и уровнем заемного капитала. Определено, что такие показатели, как размер предприятия, структура активов и ликвидность не имеют существенной связи со структурой капитала анализируемых предприятий.

Ключевые слова: структура капитала, факторы влияния на структуру капитала, финансовый левелердж, эконометрические модели, регрессионный анализ, метод наименьших квадратов.

Табл.: 8. **Библ.:** 15.

Грінченко Вікторія Олександрівна – асистент, кафедра корпоративних фінансів і контролінгу, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03680, Україна)

E-mail: grinchenko.victoria@gmail.com

UDC 330.111.4:330.114-047.44:334.78

Grinchenko V. O. Factors Influencing the Capital Structure of Corporate Enterprises

The article is aimed at determining the capital structure of the Ukrainian corporate enterprises together with the factors that cause influence upon it. The article identifies approaches by various scientists to the significance as well as direction of relationship of the main factors with its capital structure. The obtained values of the indicators of capital structure for a sample of Ukrainian enterprises, corporate rights of which are circulating in the stock markets, were calculated and analyzed. A vertical analysis of elements of capital structure of Ukrainian corporate enterprises has been carried out. It has been determined that the selected Ukrainian corporate enterprises are securing their activities by means of both own and the borrowed funds equally, and that in the structure of the leveraged funding sources a significant preponderance of short-term funding versus long-term can be traced. A five-factors regression model of capital structure has been built using the method of least squares. As have been identified, there is a significant positive relationship between growth opportunities of enterprise and the level of borrowed capital as well as a significant negative relationship between profitability and the level of borrowed capital. It has been determined that such indicators as company size, structure of assets and liquidity do not have any substantial connection with the capital structure of the enterprises, which have been analyzed.

Keywords: capital structure, factors influencing capital structure, financial leverage, econometric models, regression analysis, method of least squares.

Tabl.: 8. **Bibl.:** 15.

Grinchenko Viktoriia O. – Assistant, Department of Corporate Finance and Controlling, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: grinchenko.victoria@gmail.com

Структура капіталу підприємства є однією з важливих концепцій у теорії корпоративних фінансів. Незважаючи на те, що проблеми визначення оптимальної структури капіталу присвячено чимало праць вітчизняних і зарубіжних науковців, вона є однією з найбільш спірних питань у фінансовій літературі. Питанню знаходження факторів впливу на структуру капіталу присвячено багато наукових праць, однак результати досліджень неоднорідні з точки зору значу-

щості та напрямку впливу різних факторів на структуру капіталу і часто протирічать один одному.

Теорія структури капіталу та визначення факторів, що на неї впливають, є предметом наукової дискусії досить давно. Початок цій дискусії щодо значення структури капіталу та її впливу на діяльність підприємств поклали теореми М. Міллера і Ф. Модільяні, розроблені у 1958 та 1963 роках. Перша теорема свідчить про відсутність зв'язку між структурою капіталу та вартістю під-

приємства, у той час як друга теорема свідчить про податкові переваги позичкових коштів у вигляді податкового щита. Питанню оптимізації структури капіталу та визначальних факторів структури капіталу присвячено багато праць як зарубіжних, так і вітчизняних учених. Зарубіжні вчені, такі як С. Майерс, Н. Майлуф, С. Тітман, Р. Весселс, М. Бредлі, Е. О. Фішер, О. Вільямсон, М. Харріс, А. Равів, М. Берклі, А. Беван, Е. Ф. Фама та інші займалися вивченням значущості різних факторів на структуру капіталу. Питання структури капіталу та її оптимізації вивчали такі українські вчені, як Костюк О. М., Бондаренко Л. П., Кононов О. Ю., Кочкодан В. Б., Квасницька Р. С., Безгінова Л. І., Гурнак О. В., Матвійчук Л. О., Байстрюченко Н. О. Водночас дослідженню факторів, що впливають на структуру капіталу українських підприємств, приділено недостатню увагу у вітчизняній фінансовій літературі.

Дана стаття присвячена визначенню структури капіталу та факторів, які на неї впливають, на українських підприємствах, корпоративні права яких знаходяться в обігу на фондових ринках. Метою статті є визначення значущості та напряму впливу певних показників на структуру капіталу за допомогою регресійного аналізу.

1. ТЕОРІЯ СТРУКТУРИ КАПІТАЛУ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ФАКТОРІВ, ЩО НА НЕЇ ВПЛИВАЮТЬ

Визначення оптимальної структури капіталу є одним з найбільш спірних питань корпоративних фінансів відколи М. Міллер і Ф. Модільяні запропонували свою теорію структури капіталу у 1958 р. [9]. З того часу було розроблено декілька теорій структури капіталу, основними з яких є компромісна теорія та теорія ієрархії джерел фінансування. Згідно з компромісною теорією оптимальна структура капіталу визначається як компроміс між податковими перевагами позичкового капіталу (податковий щит) і збитками від можливого банкрутства. Теорія ієрархії джерел фінансування припускає, що за наявності інформаційної асиметрії підприємства схильні фінансувати свою діяльність із внутрішніх джерел, та коли виникає потреба у зовнішньому фінансуванні, підприємства надають перевагу позичковому капіталу по відношенню до випуску акцій [4]. Базуючись на цих теоріях структури капіталу, було проведено багато емпіричних досліджень з метою визначення чинників впливу на структуру капіталу. Однак жодна з теорій не знайшла беззаперечного підтвердження.

Теорії структури капіталу визначають потенційні фактори, які мають вплив на рівень позичкового капіталу підприємств. Хоча серед науковців немає єдиної точки зору на значущість впливу різних факторів на структуру капіталу, однак вчені погоджуються з тим, що вартість залучення джерел фінансування, а саме – вартість власного та позичкового капіталу – є одним з першочергових факторів при прийнятті рішення про структуру капіталу. Підприємства обирають таку структуру капіталу, за якої мінімізується витрати на його обслуговування. Чим меншою є ставка витрат на капітал, тим більшою є вартість підприємства.

Серед багатьох факторів, які розглядаються у різних працях, присвячених факторам впливу на структуру капіталу, автор визначив ті, що аналізуються в більшості праць. Такими факторами є можливості зростання, розмір підприємства, рентабельність, структура активів та ліквідність. Однак існують значні розбіжності між теоріями структури капіталу щодо сутєвості та напряму впливу цих факторів на структуру капіталу. Проаналізуємо різні точки зору на вплив вищезазначених факторів на структуру капіталу підприємств.

Можливості зростання. С. Майерс дослідив, що компанії з високою часткою боргового фінансування мають тенденцію до відмови від інвестиційних проєктів з позитивною чистою приведеною вартістю завдяки впливу інформаційної асиметрії [11]. Отже, згідно із С. Майерсом, компанії з більшими інвестиційними можливостями (що є не що інше, як можливості зростання) мають нижчу частку боргу у структурі фінансування.

С. Тітман і Р. Весселс у своїй праці доводять, що можливості зростання є нематеріальними, отже, вони не можуть бути використані як об'єкт застави [15]. Оскільки можливості зростання не приносять дохід у даний період часу, компанії не мають схильності брати на себе обов'язки по борговому фінансуванню на цьому етапі. Таким чином, компанії з можливостями зростання не мають схильності до збільшення боргової частки у структурі фінансування.

Теорія ієрархії джерел фінансування також передбачає негативний зв'язок між можливостями зростання та часткою позичкового капіталу. Згідно з С. Майерсом та Н. Майлуфом інформаційна асиметрія вимагає додаткової премії за залучення зовнішніх коштів [13]. Отже, для підприємств з високими можливостями зростання фінансування зростання з позичкових коштів є дуже дорогим. Однак С. Майерс зазначає, що інформаційна асиметрія може бути пом'якшена в разі залучення підприємством короткострокового фінансування [11]. Згідно з С. Майерсом можливості зростання мають негативний зв'язок з рівнем довгострокового та позитивний зв'язок з рівнем короткострокового позичкового капіталу. Боргові кошти, що підлягають погашенню до того, як буде реалізовано інвестиційний проєкт, не є фактором відмови від інвестиційних проєктів з позитивною чистою приведеною вартістю. Отже, згідно з С. Майерсом, позиковий капітал найкраще залучати у вигляді короткострокових боргових коштів за договором, який буде переглядатися на постійній та послідовній основі, за умови, що підприємство може у будь-який час звернутися до інших джерел фінансування.

Розмір підприємства. Теорія компромісу та теорія ієрархії джерел фінансування знаходять позитивний зв'язок між розміром підприємства і часткою боргового фінансування. З точки зору теорії компромісу підприємства знаходять компроміс між перевагами боргового фінансування, такими як зменшення податків за рахунок податкового щита, та недоліками, такими як збитки від можливого банкрутства.

Р. Раджан і Л. Зінгалес у своїй роботі доводять, що великі підприємства в основному є більш диверсифікованими, отже, зазнають банкрутства рідше, ніж малі [14].

Таким чином, доведено існування позитивного зв'язку між розміром підприємства і рівнем боргового фінансування.

А. Беван і Дж. Данболт також знайшли позитивний зв'язок між розміром підприємства і рівнем боргового фінансування [6]. Оскільки великі підприємства мають кредитний рейтинг, вони мають більший доступ до небанківського позичкового фінансування, отже, рівень їх позичкового фінансування вищий, ніж у малих підприємств.

Рентабельність. М. Міллер і Ф. Модільяні доводили, що підприємства надають перевагу позичковому фінансуванню завдяки виключенню процентів за користування позичковими коштами з оподаткованого прибутку [10]. З цього слідує, що високоприбуткові підприємства обирають високий рівень боргового фінансування з метою отримання податкового щита. Однак у своїх подальших працях М. Міллер визначив, що дане твердження має певні обмеження, беручи до уваги ефект податку на доходи фізичних осіб.

Альтернативною гіпотезою стосовно зв'язку дохідності та структури капіталу є дослідження С. Майерса і Н. Майлуфа і теорія ієрархії джерел фінансування С. Майерса [13, 12]. Дана теорія стверджує, що підприємства надають перевагу внутрішнім джерелам фінансування над зовнішніми завдяки асиметрії інформації на ринку. Отже, прибуткові компанії фінансуватимуть свою діяльність скоріше з нерозподіленого прибутку, ніж із залучених джерел.

Структура активів. С. Тітман і Р. Весселс, а також М. Харріс і А. Равів знаходять позитивну кореляцію між часткою основних засобів в активах і рівнем позичкового капіталу та доводять, що даний фактор є найважливішим у визначенні рівня позичкового капіталу [15, 8].

Р. Раджан і Л. Зінгалес також знаходять позитивну кореляцію між часткою основних засобів і позичковим капіталом, обґрунтовуючи це тим, що позичкове фінансування може бути доступнішим для підприємств з високим рівнем майна, яке можна надати у заставу [14]. Аналогічне пояснення пропонують також такі вчені, як Дж. Скотт, О. Вілліамсон, М. Харріс і А. Равів.

Ліквідність. Відповідно до теорії ієрархії джерел фінансування підприємства з високим рівнем ліквідних активів, таких як готівка та цінні папери, надають перевагу внутрішнім джерелам фінансування, зважаючи на існування інформаційної асиметрії. Отже, підприємства з вищим показником ліквідності мають нижчий рівень позичкового фінансування.

У даній статті автор проаналізував показники, елементи структури капіталу та фактори впливу на структуру капіталу вибірки українських корпоративних підприємств. За допомогою побудови економетричної моделі автор визначив значущість та напрям впливу можливостей зростання, розміру підприємства, рентабельності, структури активів та ліквідності на структуру капіталу обраних підприємств.

2. ХАРАКТЕРИСТИКА АНАЛІЗОВАНОЇ ВИБІРКИ ПІДПРИЄМСТВ

Для аналізу було обрано 18 українських корпоративних підприємств, які входять до індексного кошику

ПФТС та Української біржі та є найбільш ліквідними акціями, що торгуються на даних торговельних майданчиках. Усього до розрахунку індексів входять 20 підприємств, 2 з яких є фінансовими установами (Райффайзен банк Аваль та Укрсоцбанк) і були виключені з аналізованої вибірки (табл. 1).

Дані для аналізу структури капіталу взято із сайту Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України [1]. Дана агенція містить базу даних приблизно 20 тис. емітентів, включаючи фінансову звітність та нерегулярну інформацію, починаючи з 2003 р.

3. АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ СТРУКТУРИ КАПІТАЛУ

Для аналізу структури капіталу вибраних підприємств ми розраховували такі показники, як коефіцієнт співвідношення позичкового та власного капіталу (фінансового левериджу), коефіцієнт концентрації позичкового капіталу, коефіцієнт концентрації довгострокового позичкового капіталу, коефіцієнт структури позичкового капіталу, коефіцієнт довгострокового залучення капіталу.

Нами було розраховано вищезазначені коефіцієнти для вибірки підприємств за 2014 р. (табл. 2).

Аналізуючи коефіцієнт фінансового левериджу з табл. 2, можемо побачити, що у половини аналізованих підприємств даний коефіцієнт становить менше 1, у той час як у іншій половині підприємств більше 1. Середньозважене значення даного показника неточно відображає ситуацію за рахунок високого показника Єнакієвського металургійного заводу, що впливає на розрахунок середньоарифметичного значення. Медіанне значення у даному випадку є більш точним показником середнього коефіцієнта фінансового левериджу і вказує, що на одиницю власного капіталу припадає 0,78 позичкового капіталу, що свідчить про переважання власного капіталу у структурі фінансування. Водночас середнє значення показника концентрації позичкового капіталу свідчить про те, що у даній вибірці підприємств позичковий капітал складає 71% загальної суми джерел коштів.

Середнє значення коефіцієнта концентрації довгострокового позичкового капіталу становить 0,2, а медіанне 0,08, середнє значення коефіцієнта структури позичкового капіталу складає 0,23, медіанне ж, своєю чергою, 0,14, що вказує на переважання короткострокового боргового фінансування порівняно з довгостроковим. У 15 з 18 підприємств (83%) переважають короткострокові джерела позичкового капіталу порівняно з довгостроковими.

Середнє значення коефіцієнта довгострокового залучення капіталу становить 0,35, медіанне – 0,09, що свідчить про низьку частку позикових коштів у загальній сумі джерел, залучених на довгостроковій основі. Лише 4 підприємств з 18 (22%) надають перевагу позиковим коштам над власними у загальній сумі довгострокових джерел фінансування.

Отже, можна простежити відсутність чіткої тенденції до переважання позикових чи власних джерел фінансування у вибраних підприємствах. У структурі позикових джерел фінансування значно переважають короткострокові джерела. У структурі довгострокових джерел фінансування значно переважають власні кошти порівняно з позиковими.

Таблиця 1

Підприємства, що входять до розрахунку індексів ПФТС та Української біржі

№	Назва емітента	До розрахунку якого індексу входить	Кількість цінних паперів в обігу, шт.	Вага акцій у індексі ПФТС, % (09.07.2015 р.)	Вага акцій у індексі УБ, % (31.08.2015 р.)
1	Алчевський металургійний комбінат	ПФТС, УБ	25 775 254 803	0,8	1,8
2	Авдіївський коксохімічний завод	ПФТС, УБ	195 062 500	1,0	1,8
3	Азовсталь	ПФТС, УБ	4 204 000 000	7,5	16,6
4	Райффайзен Банк Аваль	ПФТС, УБ	29 977 749 080	5,6	12,2
5	Центренерго	ПФТС, УБ	369 407 108	15,0	20,0
6	Дніпроенерго	ПФТС	5 967 432	2,9	х
7	Донбасенерго	ПФТС, УБ	23 644 301	4,2	8,3
8	Єнакієвський металургійний завод	ПФТС, УБ	10 550 688	1,0	1,9
9	Харцизький трубний завод	ПФТС	2 598 495 120	0,6	х
10	Крюківський вагонобудівний завод	ПФТС, УБ	114 679 552	3,8	8,6
11	Мотор Січ	ПФТС, УБ	2 077 990	15,0	20,0
12	Полтавський ГЗК	ПФТС	191 000 000	4,8	х
13	Північний ГЗК	ПФТС	2 304 075 800	4,8	х
14	Концерн Стирол	ПФТС	27 125 280	1,0	х
15	Стаханівський вагонобудівний завод	ПФТС	226 389 510	0,3	х
16	Укрнафта	ПФТС, УБ	54 228 550	15,0	8,9
17	Укрсоцбанк	ПФТС	24 675 214 419	0,7	х
18	Укртелеком	ПФТС	18 726 248 000	12,5	х
19	Ясинівський коксохімічний завод	ПФТС	273 598 680	0,4	х
20	Західенерго	ПФТС	12 790 541	3,3	х
Усього		х	х	100,0%	100,0%

Джерело: складено автором за матеріалами [2, 3].

Таблиця 2

Показники структури капіталу українських підприємств на 31.12.2014 р.

№	Назва підприємства	Коефіцієнт співвідношення ПК та ВК	Коефіцієнт концентрації ПК	Коефіцієнт концентрації ДЗ	Коефіцієнт структури ПК	Коефіцієнт довгострокового залучення капіталу
1	2	3	4	5	6	7
1	Алчевський металургійний комбінат	-2,27	1,79	1,21	0,68	2,87
2	Авдіївський коксохімічний завод	0,59	0,37	0,06	0,17	0,09
3	Азовсталь	0,89	0,47	0,07	0,16	0,12
4	Центренерго	1,18	0,54	0,04	0,07	0,07
5	Дніпроенерго	0,60	0,37	0,04	0,10	0,06
6	Донбасенерго	1,86	0,65	0,09	0,13	0,20
7	Єнакієвський металургійний завод	28,48	0,97	0,23	0,24	0,87
8	Харцизький трубний завод	0,84	0,46	0,05	0,12	0,09
9	Крюківський вагонобудівний завод	0,37	0,27	0,12	0,10	0,03
10	Мотор Січ	0,54	0,35	0,11	0,01	0,01
11	Полтавський ГЗК	2,62	0,72	0,63	0,87	0,70

1	2	3	4	5	6	7
12	Північний ГЗК	0,38	0,28	0,10	0,36	0,12
13	Концерн Стирол	-1,53	2,88	0,03	0,01	-0,02
14	Стаханівський вагоно-будівний завод	2,55	0,72	0,53	0,73	0,65
15	Укрнафта	1,24	0,55	0,04	0,07	0,08
16	Укртелеком	0,73	0,42	0,00	0,01	0,00
17	Ясинівський коксохімічний завод	0,45	0,31	0,06	0,20	0,08
18	Західенерго	2,32	0,70	0,13	0,19	0,31
Середнє арифметичне значення		2,32	0,71	0,20	0,23	0,35
Медіанне значення		0,78	0,51	0,08	0,14	0,09
Максимальне значення		28,48	2,88	1,21	0,87	2,87
Мінімальне значення		-2,27	0,27	0,00	0,01	-0,02

Джерело: складено автором за матеріалами [1].

4. ВЕРТИКАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЕЛЕМЕНТІВ СТРУКТУРИ КАПІТАЛУ

Для аналізу структури капіталу 18 українських корпоративних підприємств було проведено вертикальний аналіз елементів капіталу вибірки українських корпоративних підприємств, наведених у табл. 1, станом на 31.12.2014 р. (табл. 3).

Аналізуючи результати вертикального аналізу структури капіталу певних українських підприємств, можемо побачити, що вибрані підприємства фінансують свою діяльність як із власних, так і з позичкових коштів однаковою мірою, про що свідчить медіанне значення власного капіталу 49% у структурі пасивів і позичкового капіталу 51%. Медіанне значення доцільніше використовувати для аналізу в даному випадку, оскільки на се-

редньозважене значення мало вплив негативне значення власного капіталу у двох аналізованих підприємств – Алчевського металургійного комбінату та Концерну Стирол, що робить середньоарифметичне значення нерепрезентативним. При розрахунку середньоарифметичного значення без урахування вищезазначених підприємств воно дорівнює медіанним показникам 51% власного та 49% позичкового капіталу у структурі фінансування.

Аналізуючи структуру позичкового фінансування, можна простежити значне переважання короткострокового фінансування порівняно з довгостроковим. Середньоарифметичне значення довгострокового позичкового капіталу становить 21% пасиву, у той час як короткострокового – 50%. Більш репрезентативними є медіанні значення, які становлять 8% пасиву для довго-

Таблиця 3

Вертикальний аналіз капіталу українських підприємств на 31.12.2014 р. (у % до пасиву)

Показник	Середньоарифметичне значення, %	Медіанне значення, %	Максимальне значення, %	Мінімальне значення, %
Власний капітал	29	49	73	-188
Позичковий капітал	71	51	288	27
Довгострокові зобов'язання і забезпечення	21	8	121	3
Довгострокові кредити банків	10	0	121	0
Відстрочені податкові зобов'язання	1	0	4	0
Пенсійні зобов'язання	1	0	4	0
Довгострокові забезпечення	1	0	4	0
Інші довгострокові зобов'язання	7	0	62	0
Поточні зобов'язання і забезпечення	50	39	284	7
Короткострокові кредити банків	4	0	25	0
Кредиторська заборгованість	36	27	158	6
Поточні забезпечення	1	0	5	0
Доходи майбутніх періодів	0	0	1	0
Інші поточні зобов'язання	9	1	110	0

Джерело: складено автором за матеріалами [1].

строкового та 39% для короткострокового позичкового фінансування. Мінімальне значення довгострокового фінансування становить 3% пасиву в Концерну Стирол, а для короткострокового – 7% у Полтавського ГЗК. Серед довгострокових зобов'язань основну частку займають довгострокові кредити банків, у той час як серед поточних зобов'язань – кредиторська заборгованість, середньоарифметичне значення якої складає 36%, а медіанне – 27% валюти балансу. Це свідчить про те, що торговий кредит є основним джерелом позичкового фінансування для обраних підприємств. Широке використання торгового кредиту як основного джерела залучених коштів свідчить про раціональну політику фінансування, оскільки інші форми боргового фінансування призводять до значних витрат на їх обслуговування.

Отже, обрані українські підприємства фінансують свою діяльність у першу чергу з власного капіталу та за рахунок торгового кредиту. Банківські кредити (як довгострокові, так і короткострокові) займають незначну частку в структурі фінансування. Результати нашого аналізу корелюють з теорією ієрархії фінансових джерел, запропонованою Г. Дональдсоном та модифікованою С. Майерсом і Н. Майлуфом [13]. Згідно з даною теорією менеджери схильні надавати перевагу фінансуванню з внутрішніх джерел. Якщо внутрішні фінансові ресурси недостатньо, то залучається боргове фінансування.

5. ПОБУДОВА БАГАТОФАКТОРНОЇ МОДЕЛІ СТРУКТУРИ КАПІТАЛУ

За допомогою економетричної моделі ми визначили вплив різних факторів (незалежних змінних) на показник структури капіталу (залежну змінну). Аналіз параметрів моделі було проведено за допомогою методу найменших квадратів. Для цілей даного аналізу показником структури капіталу (залежною змінною Y) було обрано коефіцієнт концентрації позичкового капіталу, який розраховується як відношення позичкового капіталу до загальної суми активів і визначає частку позичкового капіталу у загальній валюті балансу.

Аналізуючи фактори впливу на структуру капіталу (незалежні змінні X_i) у частині 1 даної статті, ми визначили такі основні фактори впливу:

1. Можливості зростання підприємства.
2. Розмір підприємства.
3. Рентабельність.
4. Структура активів.
5. Ліквідність.

Ми розрахували середнє арифметичне значення незалежних змінних за три роки (2011–2013) і показників структури капіталу (залежних змінних) за 2014 р. Дані часові періоди розрахунку допомагають отримати більш точні результати, адже об'єкти незалежних змінних за періоди, попередні до об'єкта залежної змінної, зменшують виникнення потенційного зворотного впливу між залежною та пояснювальними змінними. У той час як визначення середнього значення незалежних змінних на три дати (кінець 2012, 2013 та 2014 рр.) зменшить ефект коливання незалежних змінних [5].

Показники незалежних змінних, формули їхнього розрахунку та очікуваний зв'язок із показником структури капіталу наведено в табл. 4.

Побудована нами регресійна модель може бути представлена таким чином:

$$\text{Структура капіталу}_{i,t} = a_0 + a_1 \text{Можливості росту}_{i,t-3} + a_2 \text{Розмір}_{i,t-3} + a_3 \text{Рентабельність}_{i,t-3} + a_4 \text{Структура активів}_{i,t-3} + a_5 \text{Ліквідність}_{i,t-3} + u_{i,t},$$

де $a_0, a_1, a_2, a_3, a_4, a_5$ – параметри моделі;

u – випадкова складова;

i – окреме підприємство у вибірці;

t – період (для залежної змінної);

$t-3$ – середнє для трьох періодів (для незалежних змінних).

Результати регресійного аналізу п'ятифакторної моделі впливу показників на структуру капіталу представлено в табл. 5 і табл. 6.

З табл. 5 бачимо, що показник R^2 , який ще називають коефіцієнтом детермінації, вказує на те, що 79,6% мінливості структури капіталу пояснюється вищевказаними незалежними змінними. Показник R^2 , нормалізований на кількість спостережень, є зазвичай більш консервативним і водночас більш надійним показником та становить 71,1% у нашому випадку, що є досить високим значенням. Стандартна помилка визначає мінливість фактичного значення залежної змінної від її об'єктивного значення та становить 0,347.

Таблиця 4

Показники незалежних змінних моделі

Незалежні змінні моделі	Показник	Формула	Очікуваний зв'язок із залежною змінною
Можливості зростання	Показник зростання активів (по відношенню до попереднього періоду)	$\text{Актив}_t / \text{Актив}_{t-1}$	Негативний
Розмір підприємства	Натуральний логарифм чистого доходу від реалізації	$\ln(\text{Чистий дохід від реалізації})$	Позитивний
Рентабельність	Коефіцієнт рентабельності активів	$\text{Чистий прибуток} / \text{Актив}$	Негативний
Структура активів	Частка основних засобів в активах	$\text{Основні засоби} / \text{Актив}$	Позитивний
Ліквідність	Коефіцієнт покриття	$\text{Оборотні активи} / \text{Поточні зобов'язання}$	Негативний

Джерело: складено автором за матеріалами [6, 7, 10, 13, 14].

Таблиця 5

Перевірка значущості п'ятифакторної моделі структури капіталу

Показник	Значення
R ²	0,796
Нормалізований R ²	0,711
Стандартна помилка	0,347
Кількість спостережень	18
F-критерій	9,37
Значущість F	0,00079

F-критерій є показником значущості регресії та становить 9,37 у нашому випадку. Найбільш важливим показником є значущість F, який визначає ймовірність, що результати регресійного аналізу були отримані випадково. У нашому випадку значущість F означає, що існує менше 1% ймовірності (0,079%), що результати регресійного аналізу є випадковими та свідчить про високу значущість моделі.

У табл. 6 наведено показники п'ятифакторної моделі структури капіталу.

чим є P-значення, тим вищою є значущість коефіцієнта регресії. Якщо P-значення становить 5% (або 0,05) та менше, вважається що коефіцієнт регресії є значущим. У нашому випадку P-значення для незалежних змінних розміру підприємства, структури активів та ліквідності значно перевищують порогове значення у 5%, отже, дані змінні не мають впливу на структуру капіталу.

P-значення змінної можливості зростання становить 0,003, або 0,3%. Це означає, що існує лише 0,3% ймовірності, що отримані результати є випадковими, отже, існує 99,7% ймовірності, що дана змінна має вплив на структуру капіталу. P-значення змінної рентабельності становить 0,001, або 0,1%. Це означає, що існує лише 0,1% ймовірності, що отримані результати є випадковими, отже, існує 99,9% ймовірності, що дана змінна має вплив на структуру капіталу.

Проаналізувавши значущість коефіцієнтів регресії, ми бачимо, що лише два з п'яти коефіцієнтів мають вплив на структуру капіталу. Тому побудуємо двохфакторну модель структури капіталу, яка може бути представлена таким чином:

$$\text{Структура капіталу}_{i,t} = a_0 + a_1 \text{Можливості зростання}_{i,t-3} + a_2 \text{Рентабельність}_{i,t-3}$$

Таблиця 6

Коефіцієнти регресії п'ятифакторної моделі структури капіталу

Змінні	Коефіцієнти регресії (a)	Стандартна помилка	t-статистика	P-значення	95% довірчий інтервал	
					Нижня межа	Верхня межа
Константа	0,569	2,128	0,267	0,794	-4,069	5,206
Можливості зростання	1,615	0,433	3,725	0,003	0,670	2,559
Розмір підприємства	-0,082	0,134	-0,609	0,554	-0,374	0,211
Рентабельність	-4,434	1,005	-4,413	0,001	-6,623	-2,245
Структура активів	-0,664	0,617	-1,075	0,304	-2,009	0,682
Ліквідність	0,016	0,062	0,250	0,807	-0,120	0,151

Аналізуючи результати регресійного аналізу, перш за все необхідно звернути увагу на показники значущості коефіцієнтів регресії, а саме – на показники t-статистика і P-значення. Найпростішою мірою значимості коефіцієнтів регресії є показник t-статистики, який обраховується шляхом ділення коефіцієнта регресії на його стандартну помилку. Чим вищим є значення показника t-статистики, тим більш значущим є коефіцієнт регресії. Для визначення значущості даного показника необхідно порівняти його з критичним значенням t, яке у нашому випадку становить 2,12. Якщо показник t-статистики є більшим від його критичного значення, коефіцієнт регресії є значущим, якщо менше, то коефіцієнт регресії не є значущим, тобто не має суттєвого впливу на залежну змінну. У нашому випадку показник t-статистики є більшим від його критичного значення лише для двох коефіцієнтів регресії, а саме – показників зростання активів та рентабельності активів. Отже, можемо зробити висновок, що дані незалежні змінні мають вплив на структуру капіталу.

P-значення також вказує на значущість коефіцієнтів регресії та визначає процент ймовірності, що значення коефіцієнта було отримано випадково. Чим ниж-

Результати регресійного аналізу п'ятифакторної моделі впливу показників на структуру капіталу представлено в табл. 7 і табл. 8.

Таблиця 7

Перевірка значущості двохфакторної моделі структури капіталу

Показник	Значення
R ²	0,762
Нормалізований R ²	0,730
Стандартна помилка	0,335
Кількість спостережень	18
F-критерій	23,965
Значущість F	0,0000213

З табл. 7 бачимо, що показник R² становить 76,2%, а R², нормалізований на кількість спостережень, становить 73,0%. Це означає, що зміна показника структури капіталу на 73% пояснюється змінами незалежних змінних.

F-критерій становить 23,97, що є значно більше, ніж у попередній п'ятифакторній моделі. Значущість F складає 0,002% і означає, що існує лише 0,002% ймовір-

Коефіцієнти регресії двохфакторної моделі структури капіталу

Змінні	Коефіцієнти регресії (a)	Стандартна помилка	t-статистика	Р-значення	95% довірчий інтервал	
					Нижня межа	Верхня межа
Константа	-1,094	0,458	-2,390	0,0304	-2,070	-0,119
Можливості зростання	1,750	0,394	4,447	0,0005	0,912	2,589
Рентабельність	-4,407	0,870	-5,067	0,0001	-6,261	-2,553

ності, що результати регресійного аналізу є випадковими. Отже, можна стверджувати, що дана модель є значущою з ймовірністю 99,998%.

Як бачимо з табл. 8, значимість коефіцієнтів регресії є дуже високою. Р-значення складає 0,0304 для константи, 0,0005 для змінної можливостей зростання і 0,0001 для змінної рентабельності. Це означає, що існує лише 3,04% ймовірності для константи, 0,05% для можливостей зростання та 0,01% для рентабельності, що дані коефіцієнти були отримані випадково. Показник t-статистики є більшим, ніж його критичне значення 2,12 для усіх коефіцієнтів, отже, можемо зробити висновок, що коефіцієнти регресії є статистично значущими.

Таким чином, беручи до уваги дані з табл. 8, можемо побудувати таку регресійну модель:

$$\text{Структура капіталу}_{i,t} = -1,09 + 1,75 \cdot \text{Зростання активів} - 4,41 \cdot \text{Рентабельність активів}.$$

Коефіцієнт показника зростання активів становить 1,75 і є найкращим припущенням щодо впливу зростання активів на структуру капіталу. Даний показник означає, що коефіцієнт концентрації позичкового капіталу в середньому збільшується на 1,75% при збільшенні показника зростання активів на 1%, беручи до уваги, що показник рентабельності є незмінним.

Знайдена позитивна залежність між показником зростання активів та рівнем позичкового капіталу не відповідає результатам більшості досліджень, в яких переважно було знайдено негативну залежність між даними показниками. Однак отримані результати збігаються з припущенням С. Майерса про існування позитивного зв'язку між можливостями зростання і довгостроковим боргом і негативного зв'язку між можливостями зростання і короткостроковим боргом [11]. Зважаючи на те, що у структурі позичкового фінансування вибраних українських підприємств значно переважають короткострокові джерела (у середньому вони складають 65% всього позичкового капіталу), знайдена позитивна залежність підтверджує припущення С. Майерса.

Коефіцієнт рентабельності активів становить -4,4 і означає, що коефіцієнт концентрації позичкового капіталу в середньому зменшується на 4,4% при збільшенні показника рентабельності активів на 1%, беручи до уваги, що показник зростання активів є незмінним. Отримані результати підтверджують теорію ієрархії джерел фінансування, яка стверджує, що підприємства надають перевагу внутрішнім джерелам фінансування над зовнішніми, зважаючи на теорію інформаційної асиметрії. Водночас результати протирічать висновкам М. Міллера і Ф. Модільяні, що підприємства з високим рівнем при-

бутку мають високий рівень позичкового фінансування з метою отримання переваг податкового щита.

Довірчий інтервал, обчислений у табл. 8, вказує нижню і верхню межі коефіцієнтів регресії, між якими знаходяться дані коефіцієнти з ймовірністю 95%. У нашому випадку ми можемо зазначити, що фактичний вплив зростання активів на коефіцієнт концентрації позичкового капіталу знаходиться в межах від 0,91% до 2,59% зростання концентрації позичкового капіталу на кожен 1% збільшення показника зростання активів. Також можемо зазначити, що фактичний вплив рентабельності активів на коефіцієнт концентрації позичкового капіталу знаходиться в межах від 6,26% до 2,55% зменшення показника концентрації позичкового капіталу на кожен 1% збільшення показника рентабельності активів.

ВИСНОВКИ

Автором визначено, що вибрані українські корпорації підприємства фінансують свою діяльність з власних і позичкових коштів рівною мірою. У структурі позичкових джерел фінансування можна простежити значне переважання короткострокового фінансування порівняно з довгостроковим. Основним джерелом позичкового фінансування обраних підприємств є кредиторська заборгованість, а банківське кредитування (як довгострокове, так і короткострокове) займає досить малу частку у структурі фінансування. Це свідчить про ефективне використання обраними підприємствами торгового кредиту як дешевого джерела позичкових коштів і водночас відображає небажання звертатися до банківського кредитування за рахунок високих процентних ставок.

Для визначення напряму та значущості впливу факторів на структуру капіталу вибраних українських підприємств автором було побудовано п'ятифакторну економетричну модель структури капіталу. Визначено такі фактори впливу на структуру капіталу, як можливості зростання, розмір підприємства, рентабельність, структура активів та ліквідність.

У статті доведено наявність позитивного зв'язку між показником зростання активів та рівнем позичкового капіталу. Знайдена позитивна залежність не відповідає результатам більшості емпіричних досліджень, проте підтверджує припущення С. Майерса про наявність позитивної залежності між можливостями зростання та рівнем короткострокового позичкового капіталу. Також у статті доведено наявність негативного зв'язку між рентабельністю активів та рівнем позичкового капіталу вибраних українських підприємств. Знайдені результати підтверджують теорію ієрархії джерел фінансування, проте протирічать висновкам М. Міллера і Ф. Моділья-

ні щодо переваг податкового щита. Водночас визначено, що такі показники, як розмір підприємства, структура активів та ліквідність не мають суттєвого зв'язку зі структурою капіталу обраних підприємств. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://smida.gov.ua>.
2. Фондова біржа ПФТС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pfts.ua>.
3. Українська біржа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ux.ua>.
4. **Грінченко В. О.** Теоретичні концепції оптимізації структури капіталу підприємств / В. О. Грінченко // Менеджмент і логістика – перспективні напрями розвитку економіки країн СНД: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Сімферополь, 21-22 червня 2013 року) / Наукове об'єднання «Economics». – Сімферополь: НО «Economics», 2013. – С. 63–65.
5. **Наконечний С. І.** Економетрія : підручник / С. І. Наконечний, Т. О. Терещенко, Т. П. Романюк. – К.: КНЕУ, 2004. – 520 с.
6. **Bevan, A.** Capital Structure and its Determinants in the UK: A Decompositional Analysis / A. Bevan, J. Danbolt // *Applied Financial Economics*. – 2002. – Vol. 12, No. 3. – P. 159–170.
7. **Bragg, S.** Business ratios and formulas: a comprehensive guide / S. Bragg. – 3rd Edition // JohnWiley&SonsInc, 2012. – 384 p.
8. **Harris, M.** Corporate Control Contests and Capital Structure / M. Harris, A. Raviv // *Journal of Financial Economics*. – 1988. – Vol. 20. – P. 55–86.
9. **Modigliani, F.** The Cost of Capital, Corporate Finance and the Theory of Investment / F. Modigliani, M. H. Miller // *American Economic Review*. – 1958. – Vol. 48, No. 3. – P. 261–297.
10. **Modigliani, F.** Corporate Income Taxes and the Cost of Capital: A Correction / F. Modigliani, M. H. Miller // *American Economic Review*. – 1963. – Vol. 53, No. 3. – P. 433–443.
11. **Myers, S. C.** Determinants of Corporate Borrowings / S. C. Myers // *Journal of Financial Economics*. – 1977. – Vol. 5, No. 2. – P. 147–175.
12. **Myers, S. C.** The Capital Structure Puzzle / S. C. Myers // *Journal of Finance*. – 1984. – Vol. 39, No. 3. – P. 575–592.
13. **Myers, S. C.** Corporate Financing Decisions and Investment Decisions When Firms Have Information That Investors Do Not Have / S. C. Myers, N. Majluf // *Journal of Financial Economics*. – 1984. – Vol. 13, No. 2. – P. 187–221.
14. **Rajan, R. G.** What Do We Know about Capital Structure? Some Evidence from International Data / R. G. Rajan, L. Zingales // *Journal of Finance*. – 1995. – Vol. 50, No. 5. – P. 1421–1460.
15. **Titman, S.** The Determinants of Capital Structure Choice / S. Titman, R. Wessels // *Journal of Finance*. – 1988. – Vol. 43, No. 1. – P. 1–19.

Науковий керівник – Терещенко О. О., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри корпоративних фінансів і контролінгу Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана

REFERENCES

- Ahentsvto z rozvytku infrastruktury fondovoho rynku Ukrainy. <http://smida.gov.ua>
- Bevan, A., and Danbolt, J. "Capital Structure and its Determinants in the UK: A Decompositional Analysis". *Applied Financial Economics*, vol. 12, no. 3 (2002): 159-170.

Bragg, S. *Business ratios and formulas: a comprehensive guide*: John Wiley & Sons Inc., 2012.

Fondova birzha PFTS. <http://www.pfts.ua>

Hrinchenko, V. O. "Teoretychni kontseptsii optymizatsii struktury kapitalu pidpryemstv" [Theoretical concepts optimizing the capital structure of enterprises]. *Menedzhment i lohistyka – perspektivni napriamy rozvytku ekonomiky krain SND*. Simferopol: Economics, 2013.63-65.

Harris, M., and Raviv, A. "Corporate Control Contests and Capital Structure". *Journal of Financial Economics*, vol. 20 (1988): 55-86.

Modigliani, F., and Miller, M. H. "The Cost of Capital, Corporate Finance and the Theory of Investment". *American Economic Review*, vol. 48, no. 3 (1958): 261-297.

Modigliani, F., and Miller, M. H. "Corporate Income Taxes and the Cost of Capital: A Correction". *American Economic Review*, vol. 53, no. 3 (1963): 433-443.

Myers, S. C. "Determinants of Corporate Borrowings". *Journal of Financial Economics*, vol. 5, no. 2 (1977): 147-175.

Myers, S. C. "The Capital Structure Puzzle". *Journal of Finance*, vol. 39, no. 3 (1984): 575-592.

Myers, S. C., and Majluf, N. "Corporate Financing Decisions and Investment Decisions When Firms Have Information That Investors Do Not Have". *Journal of Financial Economics*, vol. 13, no. 2 (1984): 187-221.

Nakonechnyi, S. I., Tereshchenko, T. O., and Romaniuk, T. P. *Ekonometriia* [Econometrics]. Kyiv: KNEU, 2004.

Rajan, R. G., and Zingales, L. "What Do We Know about Capital Structure? Some Evidence from International Data". *Journal of Finance*, vol. 50, no. 5 (1995): 1421-1460.

Titman, S., and Wessels, R. "The Determinants of Capital Structure Choice". *Journal of Finance*, vol. 43, no. 1 (1988): 1-19.

Ukrainska birzha. <http://www.ux.ua>

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ МОДЕЛЮВАННЯ АРХІТЕКТУРИ ПІДПРИЄМСТВА В КОНТЕКСТІ ОНТОГЕНЕЗУ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ

© 2015 ТАРАСОВА Т. О.

УДК 657.47

Тарасова Т. О. Методологічні засади моделювання архітектури підприємства в контексті онтогенезу життєвого циклу

Метою статті є проектування загальної архітектури підприємства, яка містить змістовний опис структурних елементів та міжелементних відносин і є головним інструментом управління безперервністю діяльності. Досліджено засадничі закони життєдіяльності підприємства, що дозволило актуалізувати взаємозв'язки між різними галузями економічних знань та виділити принцип побудови архітектури підприємства. Дослідження особливостей різних типів структур управління на початковому етапі життєвого циклу довело, що задоволення інформаційних потреб управління напряму залежить від диференціації центрів відповідальності. Визначена взаємодія центрів фінансової відповідальності, яка виникає під час розподілу виручки, витрат, прибутку податкових платежів, інвестицій, маржинального доходу в умовах трансферного ціноутворення. Аналіз наукових підходів стосовно визначення фінансової структури довів, що основу її побудови складає розподіл контролюючих і регулюючих повноважень між структурними підрозділами вищого і нижчого рівнів. Запропоновано загальну архітектуру підприємства у вигляді гіперкуба багатовимірних моделей нереляційних просторових баз даних, яка визначає навігацію по ієрархічних структурах і забезпечує комунікацію між різними групами управлінців, які беруть участь у створенні інформаційної системи управління бізнес-одиниці.

Ключові слова: безперервність діяльності, центри матеріальної відповідальності, організаційна структура, фінансова структура, архітектура підприємства.

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 14.

Тарасова Тетяна Олексіївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку та аудиту, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)

E-mail: paluhtatiana@gmail.com

УДК 657.47

UDC 657.47

Тарасова Т. А. Методологические основы моделирования архитектуры предприятия в контексте онтогенеза жизненного цикла

Целью статьи является проектирование общей архитектуры предприятия, которая содержит описание структурных элементов и межэлементных отношений, а также является главным инструментом управления непрерывностью деятельности. Исследованы основные законы жизненного цикла предприятия, что позволило актуализировать взаимосвязи между различными отраслями экономических знаний и выделить принципы построения архитектуры предприятия. Исследование особенностей различных типов структур управления показало, что на начальном этапе жизненного цикла удовлетворение информационных потребностей управления напрямую зависит от дифференциации центров ответственности. Определено взаимодействие центров финансовой ответственности, возникающее при распределении выручки, расходов, прибыли налоговых платежей, инвестиций, маржинального дохода в условиях трансфертного ценообразования. Анализ научных подходов к определению финансовой структуры доказал, что в основе ее формирования – распределение контролирующих и регулирующих полномочий между структурными подразделениями высшего и низшего уровней. Предложена общая архитектура предприятия на основе гиперкуба многомерных моделей нереляционных пространственных баз данных, которая предлагает навигацию по иерархическим структурам и обеспечивает коммуникацию между разными группами управленцев, принимающих участие в создании информационной системы управления бизнес-единицы.

Ключевые слова: непрерывность деятельности, центры материальной ответственности, организационная структура, финансовая структура, архитектура предприятия.

Рис.: 1. Табл.: 1. Библ.: 14.

Тарасова Татьяна Алексеевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры бухгалтерского учета и аудита, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

E-mail: paluhtatiana@gmail.com

Tarasova T. O. Methodological Foundations of Modeling Enterprise Architecture in the Context of Life Cycle Ontogeny

The article is concerned with projecting an overall enterprise architecture, which contains descriptions of the structural elements and inter-element relations, and is the major tool for managing continuity of activities. The basic laws of life cycle of enterprise have been examined, with result of update as to the interrelationships between various branches of economic knowledge and allocating the building principles of enterprise architecture. Examining the characteristics of different types of control structures has showed that at the initial stage of the life cycle satisfying information needs of management directly depends on the differentiation of responsibility centers. Interaction of financial responsibility centers has been determined, which occurs with distribution of revenue, expenses, profit from tax payments, investments, marginal revenue in the context of transfer pricing. Analysis of the scientific approaches to determining financial structure has proved that its formation is based on distribution of supervisory and regulatory competences between structural divisions of the higher and lower levels. An overall enterprise architecture has been proposed, based on the hypercube of multidimensional models of non-relational spatial databases, which offers navigation through hierarchical structures and provides communication between different groups of managers involved in development of information management system for a business unit.

Keywords: business continuity, liability centres, organizational structure, financial structure, enterprise architecture.

Fig.: 1. Tabl.: 1. Bibl.: 14.

Tarasova Tetiana O. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Auditing, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (vul. Klochkivska, 333, Kharkiv, 61051, Ukraine)

E-mail: paluhtatiana@gmail.com

Основним завданням економіки держави є перенесення інновацій на ринок, створення нових підприємницьких структур, які дають можливість бізнесу та державі ефективно боротися за власне існування в умовах міжнародного конкурентного ста-

новища сьогодення. Стратегічним завданням менеджменту компаній є становлення та розвиток суб'єктів господарювання в галузях, що мають відмінні від традиційних організаційні характеристики. Результатом такої новаторської діяльності є поява нової організаційно-

економічної форми, яка забезпечує повний інноваційний цикл становлення суб'єкта господарювання [1, с. 9].

Акцентуючи на особливостях розвитку суб'єкта господарювання, що властиві різним стадіям його життєвого циклу, слід виокремлювати еволюційну залежність організаційного та оптимізаційного етапів. Відповідно до теорії внутрішньофірмового управління початковий організаційний етап еволюційного розвитку в умовах постійно діючого підприємства має бути поданий у вигляді певної послідовності дій: оцінка реалізації нової ідеї (визначення мети); формування стартового капіталу (визначення предметів діяльності); формування процедур функціонування (виділення окремих функцій); моделювання архітектури підприємства.

Дослідженню теоретичних і практичних основ побудови організаційних структур управління та моделювання загальної архітектури підприємства присвятили праці чимало вчених, зокрема: Ш. М. Акаєв, М. Альберт, Р. Б. Вільгущька, Н. Г. Георгіаді, І. М. Калінська, С. В. Князь, К. В. Король, В. А. Маняєва, Б. З. Мильнер, Г. Мінцберг, М. Х. Мескон, А. Т. Московчук, Н. С. Різник, А. В. Серіков, Дж. Фостер, Ф. Хедоурі, Ч. Т. Хорнгрен, Н. А. Янковський та інші науковці. Не зменшуючи вагомості одержаних результатів та напрацювань, необхідно відзначити доцільність поглиблення питань гармонізації організаційної та фінансової структур для цілей формування обліково-аналітичного забезпечення, а також визначення методологічних засад організації відповідальності щодо розробки компонентів архітектури підприємства в умовах безперервності діяльності.

Нестійке бізнес-оточення викликає вирішення нових актуальних завдань на основі комплексного системного підходу. Його признание полягає в тому, що він формує системне уявлення про розв'язання наукової проблеми, заснований на сприйнятті досліджуваного об'єкта як єдиного цілого. Під системним підходом зазвичай розуміється діалектика розвитку об'єкта як системи. Тому *метою* статті є створення раціональної системи управління та проектування загальної архітектури підприємства, яка містить змістовний опис всіх структурних елементів та міжелементних відносин та є головним інструментом управління безперервністю діяльності протягом його життєвого циклу.

Під час дослідження засадничих законів життєдіяльності підприємства застосування системного підходу дозволило актуалізувати взаємозв'язки між різними галузями економічних знань та виділити такі принципи побудови організаційних структур:

- ★ структурні блоки повинні бути орієнтовані на товари, ринок або покупця, а не на виконання функцій;
- ★ базовими блоками будь-якої структури повинні бути цільові групи фахівців і команди, а не функції та відділи;
- ★ необхідно орієнтуватися на мінімальне число рівнів управління і широку зону контролю;
- ★ зв'язаність підрозділів структури за цілями, вирішуваними проблемами і завданнями;

- ★ кожен працівник повинен нести відповідальність і мати можливість для прояву ініціативи; найважливішим чинником, що впливає на вибір типу організаційної структури управління і її формування, є норма керованості (діапазону контролю, сфери управління) [2, с. 43]. У широкому сенсі термін «структура» містить у собі сукупність складових елементів системи і сталих зв'язків між ними [3, с. 56].

Це підкреслює правомірність тезису про те, що елементи структури повинні бути підібрані таким чином, щоб досягалася внутрішня гармонія і фундаментальна відповідальність організаційній ситуації – розміру організації, її віку, типу зовнішнього середовища, в якому вона функціонує, технічній системі, що використовується [4, с. 18].

Побудову організаційної структури управління підприємством умовно можна розділити на два етапи. Перший охоплює процес створення організаційної структури управління під час заснування підприємства. Тривалість цього етапу завершується тоді, коли підприємство починає функціонувати, реалізовувати встановлені цілі. З моменту завершення першого етапу розпочинається другий етап побудови організаційної структури управління. Він триває доти, доки існує підприємство. На цьому етапі відбувається реорганізація організаційної структури управління підприємством, зокрема у таких формах адаптування до зміни умов внутрішнього і зовнішнього середовищ підприємства, як санація підприємства внаслідок загрози його банкрутства, злиття або поглинання підприємства [5].

Вибір ознак декомпозиції залежить від специфіки об'єкта управління і цілей створення системи. Трансформація цілей управління у функції, а функцій – у підсистеми дозволяє проводити подальшу декомпозицію. Якщо підсистеми реалізують деякі відокремлені одна від одної функції управління, то кожна з них можна ділити на більш детальні підфункції – завдання (або комплекси завдань). Склад завдань визначається важливістю тієї чи іншої функції управління, можливістю формалізації управлінських процедур. Підтримуючи думку авторів про те, що управління в цілому складається з ряду функцій: аналіз, планування, прийняття рішення, організація виконання та контроль, ми вважаємо, що всі ці функції є рівноцінними, і невиконання будь-якої з них приводить до руйнування управлінського циклу і зниження ефективності керуючої системи [6, с. 41]. Аналогічний висновок наводить С. І. Марченко, яка стверджує, що функціональні елементи керуючої системи управління тісно переплітаються і чітко розмежувати їх неможливо, а саме, первинна інформація, що отримана в процесі обліку і контролю, проходить аналітичну обробку, але це є функцією аналізу. У процесі планування його функцією є розрахунок значень техніко-економічних показників, у процесі прийняття і реалізації управлінських рішень – наукове обґрунтування ієрархічно-структурованого комплексу дій, спрямованих на розвиток господарської діяльності [7, с. 32–34].

Зазвичай первинного угруповання для створення керованої бізнес-одиниці виявляється недостатнім, тому доцільно здійснювати подальше угруповання, об'єктами якого будуть не операції, а елементи структури. У результаті такого угруповання застосовуються лінійні, функціональні, дивізійні, матричні, інтегровані організаційні структури, які повинні будуватися в рамках нової управлінської філософії, яка позиціонує підприємство як відкриту систему. На основі ситуаційного підходу вся внутрішня побудова системи управління розглядається як правило (алгоритм) реакції організацій як на вплив зовнішнього середовища і на деякі характеристики організаційного контексту, зокрема технологію виробництва та якість людських ресурсів. Організаційні відношення, які виникають під час адаптації господарюючого суб'єкта до мінливих умов ринкового середовища, здійснюється за допомогою прямого та зворотного зв'язку. Сучасна теорія підприємництва викремлює такі його види:

- ✦ *рекурсивний зв'язок* між економічними явищами та об'єктами, що дозволяє визначити причину і наслідок;
- ✦ *синергетичний зв'язок*, що забезпечує збільшення ефекту від спільних дій незалежних елементів системи до значення, більшого, ніж сума ефектів цих елементів, що діють незалежно;
- ✦ *циклічний зв'язок*, що забезпечує основу для розвитку будь-яких економічних систем.

За таких обставин організаційна структура управління передбачає визначення механізму підпорядкованості та підзвітності структурних підрозділів вищому органу керування системою, а також набір координаційних та інформаційних зв'язків, порядок розподілу функцій управління за визначеними рівнями управлінської ієрархії.

Але сьогодні спостерігається поява нового управлінського феномена – фінансова структура. Це пов'язано, насамперед, з переосмисленням значення внутрішньої структури управління підприємством, а саме – переведенням господарських пріоритетів у площину клієнтоорієнтованої структури, яка в широкому сенсі спрямована не лише на задоволення зовнішніх клієнтів, а й повинна працювати всередині бізнес-утворення, тобто кожний функціональний підрозділ має орієнтуватися на об'ємні критерії за всіма напрямками бізнесу: дохід з обігу, валюта балансу, зростання номенклатури продукції, діагностика клієнтських побажань.

На думку зарубіжних авторів, об'єктом фінансового управління є грошові відносини підприємства. У рамках такої концепції виділяються такі види грошових відносин:

- 1) зі структурними підрозділами – дочірніми, залежними асоційованими компаніями при розподілі витрат, прибутку, податкових платежів, інвестицій, елімінування внутрішніх оборотів між підприємством і його структурними одиницями;
- 2) відносини між центрами фінансової відповідальності за розподілом маржинального доходу в умовах трансферного ціноутворення [8].

Також представники класичної школи теорії менеджменту М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі при

визначенні фінансової структури вбачають логічний взаємозв'язок рівнів менеджменту та функціональних центрів відповідальності, організованих у рамках певної системи, яка визначає їх керованість, повноваження і відповідальність та призначена для управління діяльністю організації [9].

Характеризуючи компоненти фінансової структури в системі облікової науки, І. М. Калінська вважає, що взаємовідносини підприємства із засновниками та учасниками господарюючого суб'єкта, з його внутрішніми структурними підрозділами, державою виникають з приводу руху фінансових ресурсів, кругообіг яких формує основу фінансового забезпечення діяльності підприємства [10, с. 130].

Речник школи бізнес-планування В. О. Маняєва доводить, що фінансово-цільова структура повинна відповідати структурі бізнес-процесів організації та стратегічним цілям, поставленим перед господарюючою системою. Такий погляд заснований на механізмі делегування повноважень і розподілі відповідальності за фінансово-економічні показники діяльності бізнес-процесів [11].

Представники сучасних наукових шкіл у цілому одностайно ототожнюють фінансову структуру організації з ієрархічною системою центрів фінансової відповідальності, логічно пов'язаних між собою, з бізнес-процесами, стратегічними цілями і завданнями. При цьому виділення у фінансовій структурі центрів відповідальності є проявом децентралізації управління та однією з найважливіших умов делегування частини управлінських повноважень на більш низькі рівні ієрархії управління. Спираючись на наукову модель «ідеального» підприємства, доведено, що в основу відповідальності повинні бути покладені такі принципи:

- ✦ відшкодування матеріальних збитків і матеріальних втрат усіма підрозділами;
- ✦ входження в систему претензій і санкцій за трьома елементами виробництва (предмети праці, засоби праці, робоча сила);
- ✦ невідворотність і своєчасність економічної відповідальності;
- ✦ об'єктивність пред'явлених претензій і реальність санкцій залежно від нанесеної шкоди;
- ✦ відшкодування економічної шкоди в повному обсязі;
- ✦ адекватний вибір джерела відшкодування шкоди [12].

Сучасна наука пропонує два підходи до визначення поняття «центр відповідальності», а саме: організаційно-функціональне; планово-облікове. Такий розбіг у наукових поглядах пов'язаний з відсутністю єдиної наукової термінології, яка б мала змогу подолати розбіжності між науковими методологічними постулатами в системі суміжних наук – менеджментом і обліком. Тому організаційно-функціональний підхід базується на визначенні, що центр відповідальності розглядається як структурний підрозділ, сегмент управлінської системи організації, націлений на досягнення поставлених перед ним цілей і завдань, який здійснює функції контролю, координації та регулювання та діє за принципом пер-

сональної відповідальності менеджера, який очолює керований центр. Планово-облікове визначення підтримують представники облікової науки, які схилиються до висновку про те, що центри відповідальності можуть існувати лише в системі управлінського обліку, який обслуговує потреби планування і бюджетування. Але такий стан справ викривляє загальні цілі наукового пізнання через суттєві розбіжності в термінології та не дозволяє продовжити дослідження щодо визначення суб'єктів відповідальності з боку закріплення повноважень за використанням ресурсів бізнес-утворення в умовах подовження безперервності діяльності.

Вважаємо, що в кожному центрі відповідальності здійснюються витрати і виробляється продукція (роботи, послуги). Витрати кожного центру відповідальності обов'язково вимірюються і контролюються менеджером центру або виконавцем. Однак вироблену продукцію, виконану роботу або надану послугу не завжди можна виміряти як дохід центру відповідальності. Наприклад, практично неможливо виразити як дохід послуги, що надаються бухгалтерією. Не всі центри відповідальності, що прирівнюють витрати і доходи, можуть приймати рішення щодо використання отриманого прибутку. Подібна складність виникає також при визначенні центру фінансової відповідальності, однак ускладнення фінансової та організаційної структур сучасних підприємств вимагає конкретизації даного поняття.

Більше того, дослідження особливостей різних типів структур управління з метою створення в них моделі системи бухгалтерського обліку на початковому етапі життєвого циклу довело, що задоволення інформаційних потреб внутрішнього управління напряму залежить від диференціації центрів відповідальності на матеріальні та фінансові.

Можна констатувати, що центри матеріальної відповідальності, які визначаються організаційною структурою, завжди закріплюються за структурними підрозділами та базуються на розмаїтті функціональних зв'язків, а також можливостях їх розподілу між структурними одиницями та робітниками. Організаційна структура є стимулом ділової активності та ділової спеціалізації, нівелює дублювання зусиль на споживання матеріальних ресурсів, поліпшує координацію діяльності. За таких умов центри матеріальної відповідальності являють собою не просто структурні підрозділи, які є фундаментом для створення на підприємстві системи управління, а нову психологічну трактовку, яка ще більше підвищує їх значимість і необхідність; кожен центр відповідальності стає не тільки речовим, а й живим, оскільки їм керує конкретний співробітник організації, відповідальний за реальні бізнес-процеси, який повинен розуміти свою відповідальність як обов'язок і можливість управляти процесами, що формують показники господарської діяльності. Тому відправними точками декомпозиції організації для формування центрів відповідальності є: організаційна структура підприємства, схема виробничого процесу, схема руху матеріальних потоків.

У сучасній науковій літературі разом із уживанням даного терміна поширеними є визначення «підроз-

діл підприємства», «сегмент підприємства». Більшість вчених-економістів ототожнюють центри відповідальності лише як управлінську бухгалтерську систему, яка обробляє інформацію про доходи і витрати. На думку К. В. Король, центри відповідальності, що сформовані за такими принципами, є методологічною основою організації бухгалтерського обліку на конкретних суб'єктах відповідальності, котрі і здійснюють управління на місцях [13, с. 283]. Вважаємо, що такий підхід є надто вузьким, що не дозволяє системі управління визначати склад посад і підрозділів в організації та відносини підлеглості та відповідальності між ними.

Таким чином, центри матеріальної відповідальності – організаційна одиниця, яка має власного керівника, що відповідає за ефективність використання ресурсів та формування показників і результатів в умовах постійно діючого підприємства. Крім того, в організаційній структурі необхідно визначати відносини відповідальності між суміжними підрозділами, які формально не підпорядковані один одному, але пов'язані між собою бізнес-логікою процесів. Адже організаційна структура – це і є закріплення матеріальної відповідальності керівників і співробітників за виконання бізнес-процесів підприємства.

При формуванні центрів матеріальної відповідальності новостворювана бізнес-одиниця повинна відштовхуватися саме від організаційної структури, оскільки вона являє собою сукупність ліній відповідальності усередині організації, які визначають напрямки руху інформації. У цілому раціональна організаційна структура управління повинна відповідати таким вимогам:

- ✦ мати функціональну придатність, гарантувати надійність та забезпечувати управління за всіма рівнями;
- ✦ бути оперативною, відповідати вимогам виробничого процесу;
- ✦ бути економічною, мінімізувати витрати на виконання управлінських функцій;
- ✦ мати мінімальну кількість рівнів управління і раціональні зв'язки між рівнями управління.

Під час дослідження ролі центрів фінансової відповідальності в системі менеджменту вимагає уточнення їх роль у системі фінансового управління. Об'єктом фінансового управління є фінансові відносини підприємства. У рамках взаємодії центрів фінансової відповідальності на підприємстві виділяються такі види відносин:

1) зі структурними підрозділами – дочірніми, залежними асоційованими компаніями, довірчими підприємствами при розподілі виручки, витрат, прибутку податкових платежів, інвестицій, елімінування внутрішніх оборотів між підприємством і його структурними одиницями;

2) відносини між центрами фінансової відповідальності за розподілом маржинального доходу в умовах трансферного ціноутворення.

За допомогою встановлення центрів фінансової відповідальності розкривається роль людського чинника в управлінні кінцевого фінансового результату підприємства в цілому. Система обліку за центрами фінансової

відповідальності сприяє більшій свободі та ініціативі в прийнятті тих чи інших рішень.

Подані узагальнення відносно різних поглядів на структуру дозволяють розглядати підприємство як сукупність окремих квазіструктур з повною відповідальністю за результати діяльності та відносною свободою в оперативному управлінні. На початковому етапі розподіл відповідальності і повноважень з управління доходами, витратами, активами, зобов'язаннями та капіталом компанії доцільно розпочинати з виділення трьох видів центрів відповідальності: профіт-центр, сервіс-центр, центр витрат (табл. 1).

Таким чином, усі виділені центри витрат, прибутку та інвестицій у результаті виконання своїх функцій формують внутрішнє фінансове оточення підприємства і відповідають за досягнення конкретних фінансових показників. Фінансова структура є платформою для впровадження управлінського обліку, бюджетування, а також ефективної системи мотивації персоналу компанії.

Наступним логічним кроком для ефективного опису існуючих в організації процесів і запланованих змін стало введення поняття архітектури підприємства (*Enterprise Architecture*), яка об'єднує організаційну і фінансову структури та дозволяє забезпечити досягнення цілей підприємства у довготерміновій перспективі. У реальності це дві сторони однієї медалі, які пов'язані нерозривно. По суті справи, це загальна архітектура підприємства, що показує, як пов'язані один з одним всі елементи організації бізнесу, що суттєво розширює спектр вирішуваних завдань з активізації прогностичної та моніторингової функцій управління.

Формування центрів відповідальності, засноване на організаційно-фінансовій структурі підприємства, дозволяє виділити горизонтальний і вертикальний розрізи загальної архітектури підприємства, що надає можливість поєднувати централізоване керівництво з децентралізацією, у даному випадку з максимальною ініціативою керівників на всіх рівнях менеджменту для досягнення

спільної мети – підвищення економічної ефективності господарювання. Горизонтальний розріз представлений обсягом діяльності кожного структурного підрозділу, а вертикальний розкриває ієрархічні щаблі повноважень осіб, які беруть участі у прийнятті управлінських рішень.

Розбудову архітектури організаційних схем під час створення підприємства необхідно розпочинати з виокремлення констант операцій та функцій. Операції відносяться до господарської діяльності підприємства (керована система), функції – до управління підприємством (керуюча система). Таким чином, відбувається формування обліково-аналітичного забезпечення, яке створює підґрунття для формування структурних, фінансових, клієнтських підрозділів з метою подальшого розвитку бізнесу. З цих позицій доцільно долучитися до багатовимірних моделей нереляційних просторових баз даних у вигляді гіперкубів, які апробовані при побудові автоматизованої інформаційної системи [14, с. 85–89]. Така функціональна технологія являє собою синтез забезпечувальної та предметної області, що здійснюється за такими правилами (рис. 1).

Вимірники куба, що утворюють його грані, – це множина однотипних даних, що відповідають за опис якісних характеристик. Величини, що містяться у клітинках куба, фактично будуть кількісними показниками, що характеризують діяльність структурних підрозділів підприємства. Агрегація даних виконується через часовий вимір безперервності діяльності за життєвим циклом розвитку бізнесу.

ВИСНОВКИ

Такий підхід дозволяє побудувати інформаційну інфраструктуру ліній відповідальності, що дає можливість приймати оперативні та стратегічні рішення щодо визначення напрямів розвитку підприємства. Таким чином, динамізм і різноманітність типів організаційних структур управління, їх складність безпосередньо впливають на сучасне конструювання (інжиніринг) системи обліково-аналітичного забезпечення. Подібна навігація

Таблиця 1

Класифікація центрів фінансової відповідальності

Центр відповідальності	Організація відповідальності
Профіт-центр: венчур-центр	Структурний підрозділ (або група підрозділів), що здійснює певний набір основних і (або) забезпечуючих видів діяльності та здатний надавати безпосередній вплив на доходи, витрати та ефективність даної діяльності, отримання прибутку від якої очікується в майбутньому;
центр прибутку	структурний підрозділ (або група підрозділів), що здійснює певний набір основних видів діяльності та здатний надавати безпосередній вплив на доходи та витрати даної діяльності;
центр виручки	структурний підрозділ (або група підрозділів), що здійснює певний набір основних і (або) забезпечуючих видів діяльності та здатний надавати безпосередній вплив на доходи даної діяльності
Сервіс-центр	Структурний підрозділ, відповідальний за процес установаження внутрішніх розрахункових цін між центрами відповідальності підприємства. При використанні трансфертного ціноутворення необхідно чітко фіксування факту приймання-передачі продукції, робіт, послуг. При цьому використовується принцип такого ціноутворення, яке забезпечить максимально можливий маржинальний дохід
Центр витрат	Структурний підрозділ, що здійснює певний набір забезпечуючих видів діяльності, які безпосередньо не приносять прибуток, але здатні надавати безпосередній вплив на витрати даної діяльності в заданих лімітах

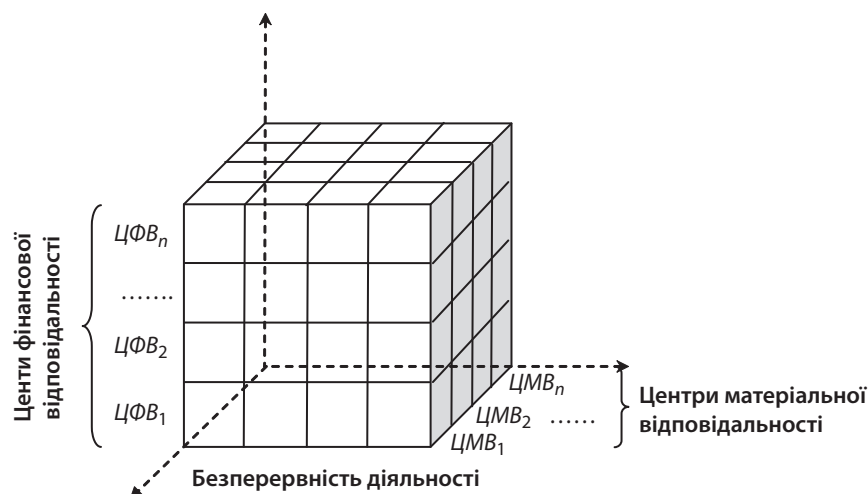

Рис. 1. Куб загальної архітектури підприємства

по багаторівневих ієрархічних структурах забезпечує комунікацію між різними групами управлінців, які беруть участь у створенні інформаційної системи управління бізнес-одиниці.

На рівні створення та реінжинірингу інформаційних систем існує велика кількість методологій опису окремих аспектів архітектури підприємства і підтримуючих її інструментів. Водночас початковий етап створення підприємства практично повністю позбавлений автоматизованого інструментарію. Це обумовлює існуючий інформаційний розрив між створюваною організаційно-фінансовою структурою і процесом впровадження і синхронізації змінних функцій, бізнес-процесів та інформаційних технологій на наступних етапах життєвого циклу. Розроблена методологія створення архітектури підприємства є стратегічною інформаційною основою для формування єдиної інструментального середовища моделювання структури організації та її інформаційної системи управління, яка забезпечує інформаційну підтримку бізнесу та адаптацію ІКТ в умовах безперервності діяльності. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Инновационное развитие: экономика, интеллектуальные ресурсы, управление знаниями / Под ред. Б. З. Мильнера. – М.: ИНФРА-М, 2010. – 624 с.
2. Серіков А. В. Управління організаційними змінами : навчальний посібник / А. В. Серіков. – Х. : Фірма «БУРУН і К», 2013. – 264 с.
3. Совершенствование системы управления промышленным предприятием: проблемы и решения : монография / Н. А. Янковский, А. В. Белоусов, А. Н. Гармаш, В. Л. Плющенко / Под ред. Н. А. Янковского. – Донецк : Норд-Пресс, ДонГУУ, 2006. – 393 с.
4. Минцберг Г. Структура в кулаке: создание эффективной организации / Генри Минцберг / Пер. с англ. – СПб. : Питер, 2004. – 512 с.
5. Вільгуцька Р. Б. Термінологічні особливості побудови організаційних структур управління на основі теорії множин / Р. Б. Вільгуцька, Н. Г. Георгіаді, С. В. Князь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ir.nmu.org.ua>
6. Механізм забезпечення розвитку України: гуманітарні та економічні аспекти : монографія / Колектив авторів за ред. д-ра екон. наук Н. С. Різник, канд. екон. наук А. Т. Московчук. – Луцьк : СПД Гадяк Жанна Володимирівна, 2013. – 722 с.

7. Механізм обліково-аналітичного забезпечення прийняття управлінських рішень у галузях економіки : монографія / Під ред. к. е. н., доц. Ш. М. Акаєва. – Макіївка : Вид-во «Ноулдж», 2011. – 409 с.

8. Хорнгрен Ч. Т. Бухгалтерский учет: управленческий аспект / Ч. Т. Хорнгрен, Дж. Фостер / Пер. с англ. / Под ред. Я. В. Соколова. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 416 с.

9. Мескон М. Х. Основы менеджмента / М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. – 3-е изд. / Пер. с англ. – М. : ООО «ИД «Вильямс», 2013. – 672 с.

10. Калінська І. М. Формування фінансової архітектури підприємства у контексті життєвого циклу організації / І. М. Калінська // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 10 (137). – С. 127–131.

11. Маняева В. А. Финансовая структура управления расходами организации для достижения стратегических целей / В. А. Маняева // Международный бухгалтерский учет. – 2011. – № 10. – С. 34–40.

12. Brooks, L. (2012). Business & Professional Ethics for Directors, Executives & Accountants / Leonard J. Brooks, Paul Dunn. – South-Western. Cengage Learning Academic Resource Center. – 744 p.

13. Король К. В. Центри відповідальності: поняття та підходи до визначення суб'єктів відповідальності / К. В. Король // Бізнес Інформ. – 2015. – № 1. – С. 279–284.

14. Чистов Д. В. Информационные системы в экономике : учеб. пособие / Д. В. Чистов. – М. : ИНФРА-М, 2013. – 234 с.

REFERENCES

- Brooks, L. J., and Dunn, P. *Business & Professional Ethics for Directors, Executives & Accountants*. South Western: Cengage Learning Academic Resource Center, 2012.
- Chistov, D. V. *Informatsionnye sistemy v ekonomike* [Information systems in the economy]. Moscow: INFRA-M, 2013.
- Innovatsionnoe razvitiye: ekonomika, intellektualnye resursy, upravleniye znaniyami* [Innovative development: the economy, intellectual resources, knowledge management]. Moscow: INFRA-M, 2010.
- Khorngren, Ch. T., and Foster, Dzh. *Bukhgalterskiy uchet: upravlencheskiy aspekt* [Accounting: administrative aspect]. Moscow: Finansy i statistika, 2000.
- Kalinska, I. M. "Formuvannya finansovoi arkhitektury pidpriemstva u konteksti zhyttievoho tsykladu orhanizatsii" [Formation of enterprise financial architecture in the context of the life cycle]. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 10 (137) (2012): 127-131.
- Korol, K. V. "Tsentry vidpovidalnosti: poniattia ta pidkhody do vyznachennia subiektiv vidpovidalnosti" [Responsibility centers: the concept and approaches to the determination of liability]. *Biznes Inform*, no. 1 (2015): 279-284.

Mekhanizm oblikovo-analitychnoho zabezpechennia pryiniattia upravlin'skykh rishen iz haluziakh ekonomiky [The mechanism accounting and analytical support management decisions in industries]. Makiivka: Noulidzh, 2011.

Mintsberg, G. *Struktura v kulake: sozdanie effektivnoy organizatsii* [The structure of the fist: the creation of an efficient organization]. St. Petersburg: Piter, 2004.

Meskon, M. Kh., Albert, M., and Khedouri, F. *Osnovy menedzhmenta* [Fundamentals of Management]. Moscow: Viliams, 2013.

Maniaeva, V. A. "Finansovaya struktura upravleniya raskhodami organizatsii dlya dostizheniya strategicheskikh tseyel" [The financial structure of expenditure management organizations in order to achieve strategic objectives]. *Mezhdunarodnyy bukhgalter'skiy uchët*, no. 10 (2011): 34-40.

Mekhanizm zabezpechennia rozvytku Ukrainy: humanitarni ta ekonomichni aspekty [The mechanism of providing Ukraine, humanitarian and economic aspects]. Lutsk: SPD Hadiak Zhanna Volodymirivna, 2013.

Sierikov, A. V. *Upravlinnia orhanizatsiinykh zminamy* [Management of organizational changes]. Kharkiv: Firma «BURUN i K», 2013.

Vilhutska, R. B., Heorhiadi, N. H., and Kniaz, S. V. "Terminologichni osoblyvosti pobudovy orhanizatsiinykh struktur upravlinnia na osnovi teorii mnozhyn" [Terminology features of organizational management structures based on set theory]. <http://ir.nmu.org.ua>

Yankovskiy, N. A. et al. *Sovershenstvovanie sistemy upravleniya promyshlennym predpriyatiem: problemy i resheniya* [Improving the industrial control system now: problems and solutions]. Donetsk: Nord-Press; DonGUU, 2006.

УДК 332.146.2:[65.012.122:338.43]

РОЛЬ І ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДОЛОГІЇ МОНІТОРИНГУ ПРИ СТВОРЕННІ ТА ФУНКЦІОНУВАННІ ТЕРИТОРІАЛЬНО-ВИРОБНИЧИХ СИСТЕМ

© 2015 ТКАЧЕНКО С. А.

УДК 332.146.2:[65.012.122:338.43]

Ткаченко С. А. Роль і особливості методології моніторингу при створенні та функціонуванні територіально-виробничих систем

Сучасні умови регулювання регіональних структур і територіальних організацій суб'єктів агропродовольчої сфери поставили нові цілі перед теорією та практикою економічного моніторингу. Найважливішою із цих цілей виступає створення універсальних теоретико-методологічних матеріалів із економічного моніторингу, які дозволяють досліджувати різні аспекти діяльності за певний період часу і відповідають вимогам, що висуваються до побудови подібних систем та організацій суб'єктів агропродовольчої сфери. Методологія являє собою найважливіший елемент методу забезпечення економічно ефективного розвитку підсистеми моніторингу, тому розроблення, затвердження та передача теоретико-методологічних матеріалів та інструктивних вказівок із підсистеми моніторингу територіально-виробничим системам мають бути здійсненими в першу чергу і передувати проведенню проектних робіт за іншими видами забезпечення функції. Серед перспектив подальших розвідок у даному напрямку особливою актуальністю відрізняються складові, спрямовані на визначення суцільного комплексу питань удосконалення методології підсистеми моніторингу у функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів агропродовольчої сфери.

Ключові слова: методологія, моніторинг, особливість, роль, створення, територіально-виробнича система, функціонування.

Рис.: 1. Бібл.: 19.

Ткаченко Сергій Анатолійович – кандидат економічних наук, доцент, в. о. ректора Міжнародного технологічного університету «Миколаївська політехніка» (вул. Нікольська, 11а, Миколаїв, 54030, Україна)

E-mail: nukoblikaudit@inbox.ru

УДК 332.146.2:[65.012.122:338.43]

Ткаченко С. А. Роль и особенности методологии мониторинга при создании и функционировании территориально-производственных систем

Современные условия регулирования региональных структур и территориальных организаций субъектов агропродовольственной сферы поставили новые цели перед теорией и практикой экономического мониторинга. Важнейшей из этих целей выступает создание универсальных теоретико-методологических материалов по экономическому мониторингу, которые позволяют исследовать различные аспекты деятельности за определенный период времени и отвечают требованиям, предъявляемым к построению подобных систем и организаций субъектов агропродовольственной сферы. Методология представляет собой важнейший элемент метода обеспечения экономически эффективного развития подсистемы мониторинга, потому разработка, утверждение и передача теоретико-методологических материалов и инструктивных указаний из подсистемы мониторинга территориально-производственным системам должна быть осуществлена в первую очередь и предшествовать проведению проектных работ по другим видам обеспечения функции. Среди перспектив дальнейших исследований в данном направлении особой актуальностью отличаются составляющие, направленные на определение цельного комплекса вопросов по совершенствованию методологии подсистемы мониторинга в функционально развитых системах стратегического регулирования региональной структуры и территориальной организации субъектов агропродовольственной сферы.

Ключевые слова: методология, мониторинг, особенность, роль, создание, территориально-производственная система, функционирование.

Рис.: 1. Библ.: 19.

Ткаченко Сергей Анатольевич – кандидат экономических наук, доцент, и. о. ректора Международного технологического университета «Николаевская политехника» (ул. Никольская, 11а, Николаев, 54030, Украина)

E-mail: nukoblikaudit@inbox.ru

UDC 332.146.2:[65.012.122:338.43]

Tkachenko S. A. The Role and Characteristics of Methodology of Monitoring in the Creation and Functioning of Territorial Production Systems

Contemporary conditions for management of regional structures and territorial organizations by the actors of agrifood sphere provide new goals for the theory and practice of economic monitoring. The most important of these goals is advocating the creation of universal theoretical-methodological materials on economic monitoring that help to explore the various aspects of activity over a period of time and meet the requirements of building such systems together with organizations by actors of agrifood sphere. The methodology represents an essential element of the method to ensure a cost-effective development of the monitoring subsystem, therefore development, approval and transfer of theoretic-methodological materials, as well as instructions from the subsystem of monitoring the territorial production systems should be implemented first and foremost, preceding the project works as to other types of providing the function. Among the prospects for further research in this area of particular relevance are the components, aimed at defining the whole range of issues as to improving the methodology of the monitoring subsystem in functionally developed systems for strategic management of the regional structure and territorial organization of the entities of the agrifood sphere.

Keywords: methodology, monitoring, characteristic, role, creation, territorial production system, system functioning.

Fig.: 1. Bibl.: 19.

Tkachenko Serhii A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Acting Rector of the International Technological University "Mykolaiv Polytechnic" (vul. Nikolska, 11a, Mykolaiv, 54030, Ukraine)

E-mail: nukoblikaudit@inbox.ru

Mekhanizm oblikovo-analitychnoho zabezpechennia pryiniattia upravlin'skykh rishen iz haluziakh ekonomiky [The mechanism accounting and analytical support management decisions in industries]. Makiivka: Noulidzh, 2011.

Mintsberg, G. *Struktura v kulake: sozdanie effektivnoy organizatsii* [The structure of the fist: the creation of an efficient organization]. St. Petersburg: Piter, 2004.

Meskon, M. Kh., Albert, M., and Khedouri, F. *Osnovy menedzhmenta* [Fundamentals of Management]. Moscow: Viliams, 2013.

Maniaeva, V. A. "Finansovaya struktura upravleniya raskhodami organizatsii dlya dostizheniya strategicheskikh tseyel" [The financial structure of expenditure management organizations in order to achieve strategic objectives]. *Mezhdunarodnyy bukhgalter'skiy uchët*, no. 10 (2011): 34-40.

Mekhanizm zabezpechennia rozvytku Ukrainy: humanitarni ta ekonomichni aspekty [The mechanism of providing Ukraine, humanitarian and economic aspects]. Lutsk: SPD Hadiak Zhanna Volodymirivna, 2013.

Sierikov, A. V. *Upravlinnia orhanizatsiinykh zminamy* [Management of organizational changes]. Kharkiv: Firma «BURUN i K», 2013.

Vilhutska, R. B., Heorhiadi, N. H., and Kniaz, S. V. "Terminologichni osoblyvosti pobudovy orhanizatsiinykh struktur upravlinnia na osnovi teorii mnozhyn" [Terminology features of organizational management structures based on set theory]. <http://ir.nmu.org.ua>

Yankovskiy, N. A. et al. *Sovershenstvovanie sistemy upravleniya promyshlennym predpriyatiem: problemy i resheniya* [Improving the industrial control system now: problems and solutions]. Donetsk: Nord-Press; DonGUU, 2006.

УДК 332.146.2:[65.012.122:338.43]

РОЛЬ І ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДОЛОГІЇ МОНІТОРИНГУ ПРИ СТВОРЕННІ ТА ФУНКЦІОНУВАННІ ТЕРИТОРІАЛЬНО-ВИРОБНИЧИХ СИСТЕМ

© 2015 ТКАЧЕНКО С. А.

УДК 332.146.2:[65.012.122:338.43]

Ткаченко С. А. Роль і особливості методології моніторингу при створенні та функціонуванні територіально-виробничих систем

Сучасні умови регулювання регіональних структур і територіальних організацій суб'єктів агропродовольчої сфери поставили нові цілі перед теорією та практикою економічного моніторингу. Найважливішою із цих цілей виступає створення універсальних теоретико-методологічних матеріалів із економічного моніторингу, які дозволяють досліджувати різні аспекти діяльності за певний період часу і відповідають вимогам, що висуваються до побудови подібних систем та організацій суб'єктів агропродовольчої сфери. Методологія являє собою найважливіший елемент методу забезпечення економічно ефективного розвитку підсистеми моніторингу, тому розроблення, затвердження та передача теоретико-методологічних матеріалів та інструктивних вказівок із підсистеми моніторингу територіально-виробничим системам мають бути здійсненими в першу чергу і передувати проведенню проектних робіт за іншими видами забезпечення функції. Серед перспектив подальших розвідок у даному напрямку особливою актуальністю відрізняються складові, спрямовані на визначення суцільного комплексу питань удосконалення методології підсистеми моніторингу у функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів агропродовольчої сфери.

Ключові слова: методологія, моніторинг, особливість, роль, створення, територіально-виробнича система, функціонування.

Рис.: 1. Бібл.: 19.

Ткаченко Сергій Анатолійович – кандидат економічних наук, доцент, в. о. ректора Міжнародного технологічного університету «Миколаївська політехніка» (вул. Нікольська, 11а, Миколаїв, 54030, Україна)

E-mail: nukoblikaudit@inbox.ru

УДК 332.146.2:[65.012.122:338.43]

Ткаченко С. А. Роль и особенности методологии мониторинга при создании и функционировании территориально-производственных систем

Современные условия регулирования региональных структур и территориальных организаций субъектов агропродовольственной сферы поставили новые цели перед теорией и практикой экономического мониторинга. Важнейшей из этих целей выступает создание универсальных теоретико-методологических материалов по экономическому мониторингу, которые позволяют исследовать различные аспекты деятельности за определенный период времени и отвечают требованиям, предъявляемым к построению подобных систем и организаций субъектов агропродовольственной сферы. Методология представляет собой важнейший элемент метода обеспечения экономически эффективного развития подсистемы мониторинга, потому разработка, утверждение и передача теоретико-методологических материалов и инструктивных указаний из подсистемы мониторинга территориально-производственным системам должна быть осуществлена в первую очередь и предшествовать проведению проектных работ по другим видам обеспечения функции. Среди перспектив дальнейших исследований в данном направлении особой актуальностью отличаются составляющие, направленные на определение цельного комплекса вопросов по совершенствованию методологии подсистемы мониторинга в функционально развитых системах стратегического регулирования региональной структуры и территориальной организации субъектов агропродовольственной сферы.

Ключевые слова: методология, мониторинг, особенность, роль, создание, территориально-производственная система, функционирование.

Рис.: 1. Библ.: 19.

Ткаченко Сергей Анатольевич – кандидат экономических наук, доцент, и. о. ректора Международного технологического университета «Николаевская политехника» (ул. Никольская, 11а, Николаев, 54030, Украина)

E-mail: nukoblikaudit@inbox.ru

UDC 332.146.2:[65.012.122:338.43]

Tkachenko S. A. The Role and Characteristics of Methodology of Monitoring in the Creation and Functioning of Territorial Production Systems

Contemporary conditions for management of regional structures and territorial organizations by the actors of agrifood sphere provide new goals for the theory and practice of economic monitoring. The most important of these goals is advocating the creation of universal theoretical-methodological materials on economic monitoring that help to explore the various aspects of activity over a period of time and meet the requirements of building such systems together with organizations by actors of agrifood sphere. The methodology represents an essential element of the method to ensure a cost-effective development of the monitoring subsystem, therefore development, approval and transfer of theoretic-methodological materials, as well as instructions from the subsystem of monitoring the territorial production systems should be implemented first and foremost, preceding the project works as to other types of providing the function. Among the prospects for further research in this area of particular relevance are the components, aimed at defining the whole range of issues as to improving the methodology of the monitoring subsystem in functionally developed systems for strategic management of the regional structure and territorial organization of the entities of the agrifood sphere.

Keywords: methodology, monitoring, characteristic, role, creation, territorial production system, system functioning.

Fig.: 1. Bibl.: 19.

Tkachenko Serhii A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Acting Rector of the International Technological University "Mykolaiv Polytechnic" (vul. Nikolska, 11a, Mykolaiv, 54030, Ukraine)

E-mail: nukoblikaudit@inbox.ru

Функція економічного моніторингу, як і будь-яка інша підсистема функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації суб'єктів агропродовольчої сфери, включає в себе такі забезпечуючі елементи методу: комплекси методологічних, інформаційних, економетричних, технічних та організаційних проектних рішень, необхідних для її проектування, створення, функціонування.

Провідне положення серед них посідає методологічне забезпечення підсистеми, яке являє собою сукупність керівних матеріалів, які визначають зміст моніторингу та регламентують порядок його здійснення на всіх рівнях стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації суб'єктів агропродовольчої сфери. Хоча в загальногалузевих керівних методологічних матеріалах зі створення функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів агропродовольчої сфери цей вид забезпечення не передбачається, практика переконливо свідчить, що економічно ефективне формування і впровадження функцій регулювання можливе тільки на основі глибокого вироблення теоретико-методологічних аспектів кожної конкретної функції, та зокрема моніторингу. Потрібно відзначити той факт, що ще не всі функції регулювання регіональної структури і територіальної організації суб'єктів агропродовольчої сфери однаковою мірою цілковито забезпечені науково обґрунтованими методологічними матеріалами. Досить повно забезпечені теоретико-методологічними матеріалами такі функції, як планування та регулювання, за якими наявні затверджені відповідними органами державної влади нормативно-інструктивні матеріали, які визначають порядок виконання вказаних функцій у системах стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації агропродовольчої сфери, та ін.

Менше інших функцій системи регулювання теоретико-методологічними розробками забезпечено моніторинг, у галузі якого, умовно кажучи, сучасна практика все більше висуває нові умови розробникам його теоретичних основ.

Незважаючи на те, що за питаннями функції моніторингу в системах стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів агропродовольчої сфери надруковано велику кількість робіт у виконанні таких авторів, як Є. В. Атамась [1], І. О. Гурбан [2], О. М. Іванова [3], М. О. Квітчук [4], О. В. Коритова [5], Н. П. Пазднікова [6], В. В. Сідорчев [7], Н. С. Чергінцева [8], О. Є. Шарко [9], Ю. Ю. Шувалова [10] та видані інструктивно-методичні матеріали, більшість із них через різні причини не забезпечують комплексного дослідження усіх сторін діяльності територіально-виробничих систем. Слабке теоретичне розроблення та недостатнє практичне використання конкретних методик здійснення функції моніторингу на різних рівнях стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації агропродовольчої сфери відзначає значна кількість фахівців. Так, дуже вірно оцінюють наявну ситуацію Д. М. Капля і Р. В. Кашпаров, які

пишуть: «Сучасні дослідження вказують, що на теперішньому етапі розвитку існує слабка розробленість теоретичних проблем раціонального соціально-економічного моніторингу, рекомендації, що мають фрагментарний характер, не доведені до рівня практичного використання. Це ускладнює процес проведення робіт зі створення систем інформаційно-аналітичної підтримки управлінських рішень ... » [11, с. 20].

Сучасні умови регулювання регіональними структурами і територіальними організаціями суб'єктів агропродовольчої сфери, які характеризуються подальшим удосконаленням планово-економічного забезпечення та послідовним впровадженням інноваційно-орієнтованого (науково-технічного) розвитку, широким використанням економіко-математичних методів і електронно-обчислювальної техніки, поставили нові цілі перед теорією та практикою економічного моніторингу. Мабуть, найважливішою з цих цілей виступає створення для територіально-виробничих систем універсальних теоретико-методологічних матеріалів із економічного моніторингу, які дозволяють досліджувати різні аспекти їх діяльності за певний період часу і такі, що відповідають вимогам, які висувуються до побудови ефективних функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів агропродовольчої сфери та ін.

Для вирішення вказаного завдання уявляється доцільним визначити, яке ж значення потрібно вкладати в саме поняття «методологія» стосовно до функції моніторингу в системах стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації агропродовольчої сфери. Окремі пропозиції за цим питанням трапляються в роботах багатьох авторів і, зокрема, таких як Г. Г. Аралбаєва [12], О. О. Белова [13], О. В. Глебова [14], Н. О. Казакова [15], М. Я. Крупнін [16], М. К. Купова [17], Ф. А. Мамбетова [18] та інших. Але найбільш чітко і повно трактують зміст методології моніторингу колектив авторів: О. І. Карий, Р. М. Вороніна, Н. О. Маргіта, які відзначають: «За методологічним підходом до організування моніторингу ... можна виділити: функціональний підхід (реалізація функцій моніторингу – інформаційної, аналітичної, діагностичної, прогностичної, контрольної); процесний підхід (формування системи заходів та інструментів, яка забезпечить досягнення цілей моніторингу). На жаль, методичні підходи до застосування процесного підходу в організуванні моніторингу ..., з врахуванням вітчизняних особливостей збору статистичної інформації, у літературі мало розроблені» [19, с. 15].

Однак сучасна практика розроблення та використання теоретико-методологічних матеріалів із моніторингу показує, що це навіть вельми змістовне визначення змісту методології потребує уточнення. Уявляється, зокрема, що методологія моніторингу повинна містити і додатково включати у себе, принаймні ще вісім таких складових елементів методу: *по-перше*, схему та послідовність проведення моніторингу; *по-друге*, способи, прийоми і методи моніторингу техніко-економічної інформації; *по-третє*, перелік організаційних етапів про-

ведення моніторингу; *по-четверте*, способи отримання та обробки інформації, яка використовується для моніторингу; *по-п'яте*, розподіл обов'язків із проведення моніторингу; *по-шосте*, об'єкти моніторингу; *по-сьоме*, цілі моніторингу, тобто визначення того, що і з якою метою повинно відстежуватися та досліджуватися; *по-восьме*, порядок використання отримуваної інформації. Тільки в цьому випадку, на нашу думку, методологія буде всебічно охоплювати підсистему моніторингу в функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів агропродовольчої сфери інше.

Як показує досвід створення методологічного забезпечення підсистеми моніторингу в системах стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів агропродовольчої сфери, зміст методології моніторингу, її структура, передбачені в ній технічні рішення в основному визначаються трьома факторами (чинниками) впливу: специфікою об'єктів регулювання; принципами організації регулюючих систем; особливостями моніторингу як функції регулювання. У першому випадку на методологію впливають об'єкти регулювання, в яких, насамперед, знаходять своє відображення конкретні процеси постачання, виробництва готової продукції та її реалізації. У другому випадку на зміст методології впливають цілі та призначення системи регулювання в цілому, існуюча методологія виконання функцій планування і регулювання, у взаємозв'язку з якими здійснюється функція моніторингу. І в третьому випадку зміст методології багато в чому визначається особливостями безпосередньо функції моніторингу – його цілями, методом систематичного стеження за станом і тенденціями розвитку і дослідження, способами та прийомами вивчення господарської діяльності.

Вплив перерахованих чинників веде до того, що створювані для різних об'єктів регулювання методологічні матеріали із моніторингу, з одного боку, утримують яскраво виражені регіональні, галузеві та внутрішньогалузеві особливості, а з іншого – мають досить багато спільного в своєму змісті і інше.

У найзагальнішому вигляді структурна композиція методології підсистеми економічного моніторингу, із точки зору складових її елементів методу, може бути представлена у вигляді такої граф-блок-схеми (рис. 1).

Роль методології моніторингу виробничо-господарської діяльності при формуванні та функціонуванні територіально-виробничих систем важко переоцінити, але особливо вона зростає в умовах створення функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації суб'єктів агропродовольчої сфери, подальшого поглиблення та трансформації ринкових процесів у національній економіці України. Удосконалення моніторингу веде до створення якісно нового механізму реалізації цієї функції, до інтенсифікації і розвитку методів здійснення моніторингу. Тому в процесі організації підсистеми моніторингу у функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів агропродовольчої сфери більш за все відчувається потреба у всебічно обґрунтованих теоретико-методологічних матеріалах. Це пояснюється тим, що методологія моніторингу дозволяє, з одного боку, встановити перелік обліково-економічної і аналітичної інформації, потрібної для прийняття регулюючих рішень, а з іншого боку – визначити потреби в початковій інформації, яка потрібна для виконання відповідних розрахунків. Тобто, методологія надає можливість визначити інформаційний вихід та інформаційний вхід підсистеми моніторингу.

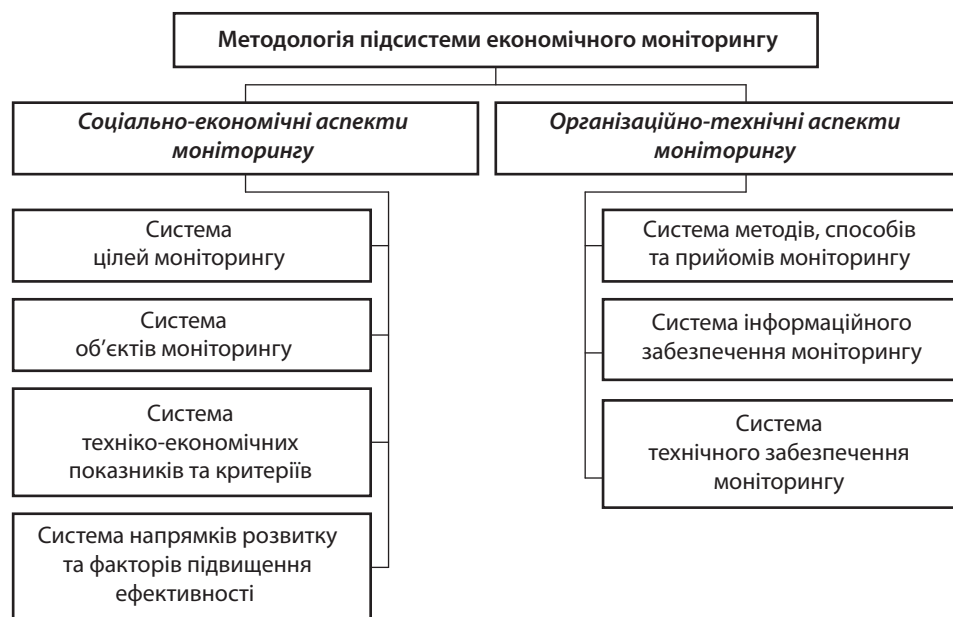

Рис. 1. Структурні елементи методології підсистеми моніторингу у функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації агропродовольчої сфери

Відображаючи комплексно всі сторони та процеси виробничо-господарської діяльності регіональної структури і територіальної організації суб'єктів агропродовольчої сфери, методологія формує склад задач підсистеми моніторингу, визначає їх взаємозв'язки та послідовність вирішення, що забезпечує побудову моделі функціонально розвинутої структури підсистеми.

Пропонуючи методи, способи та прийоми дослідження різних аспектів виробничо-господарського процесу, методологія тим самим дозволяє визначити алгоритми вирішення (принципові схеми розрахунку) задач підсистеми моніторингу. Надаючи вказівки щодо використання результатів моніторингу, методологія створює можливість вибору найбільш придатних методів, способів та форм надання вихідних інформаційних даних підсистеми моніторингу тощо.

При відсутності точних постановок обліково-економічних та аналітичних завдань методологія виступає практично єдиним джерелом інформаційних даних для вироблення попередніх керуючих рішень у галузі технічного і організаційного забезпечення підсистеми моніторингу. При цьому теоретико-методологічні матеріали повинні задовольняти таким ключовим вимогам:

1. Методологія підсистеми моніторингу повинна забезпечувати реалізацію встановлених цілей дослідження (надавати висновки відносно процесів, які відбуваються; забезпечувати можливість складання прогнозу на перспективу).
2. Методологія повинна передбачати суцільне за охопленням та безперервне за часом вивчення процесів виробничо-господарської діяльності (усі аспекти діяльності систем стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації агропродовольчої сфери – економічні, технічні, соціальні та інші повинні підлягати моніторингу в усі часові інтервали).
3. У методології повинні бути відображені функціонально необхідні процеси підсистеми моніторингу при створенні, функціонуванні територіально-виробничих систем, а не ті, що традиційно склалися на об'єкті регулювання.
4. Запропоновані в методології методи, способи та прийоми дослідження виробничо-господарської діяльності повинні бути обґрунтовані та зорієнтовані на отримання необхідної та достатньої економіко-аналітичної інформації тощо;
5. Методологія повинна бути системним описом виконання функції моніторингу виробничо-господарської діяльності на відповідному рівні функціонально розвинутої системи стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів агропродовольчої сфери інше.

ВИСНОВКИ

Таким чином, узагальнюючи викладене, можна відверто сказати, що методологія являє собою найважливіший елемент методу забезпечення економічно ефективного розвитку підсистеми моніторингу, який багато

в чому визначає функцію і характер рішень за іншими, такими, що її забезпечують, складовими елементами. Внаслідок цього очевидно, що розроблення, затвердження та передача теоретико-методологічних матеріалів і інструктивних вказівок із підсистеми економічного моніторингу територіально-виробничим системам, які проектує у функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єктів агропродовольчої сфери підсистему моніторингу, повинна бути здійснена в першу чергу і передувати проведенню проектних робіт за іншими видами забезпечення функції та інше. Серед перспектив подальших розвідок у даному напрямку розвитку особливою актуальністю, на наш погляд, відрізняються складові, спрямовані на визначення суцільного комплексу питань удосконалення методології підсистеми економічного моніторингу у функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональною структурою та територіальною організацією суб'єктів агропродовольчої сфери. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Атамась Е. В.** Стратегический антикризисный мониторинг состояния территориальных образований : дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Атамась Евгения Владимировна ; Майкопский государственный технологический университет. – Краснодар, 2007. – 205 с.
2. **Гурбан И. А.** Мониторинг социально-экономических последствий распространения наркомании в регионе : дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Гурбан Инесса Александровна ; Институт экономики УрО РАН. – Екатеринбург, 2008. – 282 с.
3. **Иванова О. Н.** Социально-экономический мониторинг регионального рынка образовательных услуг : автореф. дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Иванова Оксана Николаевна ; С.-Петерб. университет экономики и финансов. – Санкт-Петербург, 2008. – 21 с.
4. **Квитчук М. А.** Методы мониторинга масштабов теневой экономики как угрозы экономической безопасности государства : дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Квитчук Маргарита Александровна ; С.-Петерб. университет МВД РФ. – Санкт-Петербург, 2009. – 125 с.
5. **Корытова Е. В.** Мониторинг процессов социально-экономического развития региона : дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.05 – Экономика и управление народным хозяйством / Корытова Елена Васильевна ; Вост.-Сиб. гос. технол. универ-т. – Улан-Удэ, 2010. – 207 с.
6. **Паздникова Н. П.** Формирование системы мониторинга реализации программы социально-экономического развития региона : автореф. дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Паздникова Наталья Павловна ; Перм. государственный ун-т. – Пермь, 2007. – 24 с.
7. **Сидорчев В. В.** Мониторинг устойчивости развития региональной экономики: методы и инструментарий : дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Сидорчев Виктор Васильевич ; Майкопский государственный технол. университет. – Майкоп, 2011. – 162 с.
8. **Чегринцева Н. С.** Совершенствование системы мониторинга корпоративной социальной ответственности : дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Чегринцева Наталья Сергеевна ; Институт экономики УрО РАН. – Ростов-на-Дону, 2012. – 221 с.
9. **Шарко Е. Е.** Мониторинг в системе стратегического управления экономическими системами : дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Шарко Елена Евгеньевна ; Тихоокеанский государственный университет. – Хабаровск, 2010. – 156 с.
10. **Шувалова Ю. Ю.** Совершенствование мониторинга социально-экономического развития региона : автореф. дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Шувалова Юлия Юрьевна ;

С.-Петербург. гос. университет сервиса и экономики. – Санкт-Петербург, 2012. – 21 с.

11. Капля Д. Н. Информационный мониторинг в процессе стратегического управления социально-экономическим развитием региона / Д. Н. Капля, Р. В. Кашпаров // Вестник Алтайской государственной педагогической академии. – 2013. – № 17. – С. 19–22.

12. Аралбаева Г. Г. Методология и организация мониторинга региональной социально-экономической системы : дисс. ... д-ра экон. наук : 08.00.05 / Аралбаева Галия Галаутдиновна ; Оренбургский государственный ун-т. – Оренбург, 2009. – 347 с.

13. Белова Е. О. Методология мониторинга факторов эффективного использования минерально-сырьевого комплекса региона, угрожающих экономической безопасности : дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Белова Елена Олеговна ; Ставропольский государственный университет. – Ставрополь, 2007. – 193 с.

14. Глебова О. В. Методологические основы формирования системы оценки и мониторинга НИОКР на научно-производственных предприятиях : дисс. ... д-ра экон. наук : 08.00.05 / Глебова Ольга Владимировна ; Нижегородский государственный технический университет. – Нижний Новгород, 2012. – 393 с.

15. Казакова Н. А. Методология статистического мониторинга и анализа инвестиционного развития региона : дисс. ... д-ра экон. наук : 08.00.12 / Казакова Наталия Александровна ; Российская экономическая академия имени Г. В. Плеханова. – Москва, 2008. – 327 с.

16. Крупинин Н. Я. Методология мониторинга развития лесного хозяйства и лесопользования на интенсивно-осваиваемых территориях: на примере ХМАО-Югры : дисс. ... д-ра экон. наук : 08.00.05 / Крупинин Николай Яковлевич ; Московский государственный университет леса. – Екатеринбург, 2009. – 312 с.

17. Купова М. К. Методология скользящего мониторинга в региональной экономике: инструментарий исследования, закономерности формирования и направления развития: на материалах Кабардино-Балкарской Республики : дисс. ... д-ра экон. наук : 08.00.05 / Купова Мадина Кашифовна ; Даг. гос. универ-т. – Нальчик, 2011. – 407 с.

18. Мамбетова Ф. А. Управление устойчивым развитием территории на основе организации мониторинга и комплексной оценки социально-экономического потенциала региона: теория, методология, практика: на материалах регионов Юга России : автореф. дисс. ... д-ра экон. наук : 08.00.05 / Мамбетова Фатимат Абдуллаховна ; Дагестанский государственный университет. – Махачкала, 2012. – 42 с.

19. Карий О. I. Мониторинг соціально-економічного розвитку самоврядної територіальної громади в процесі реалізації стратегічного плану її розвитку / О. I. Карий, Р. М. Вороніна, Н. О. Маргіта // Регіональна економіка. – 2015. – № 2 (76). – С. 14–21.

REFERENCES

Atamas, E. V. "Strategicheskii antikrizisnyy monitoring sostoyaniya territorialnykh obrazovaniy" [Strategic anti-crisis monitoring of the state territorial entities]. *Diss. ... kand. ekon. nauk : 08.00.05*, 2007.

Aralbaeva, G. G. "Metodologiya i organizatsiya monitoringa regionalnoy sotsialno-ekonomicheskoy sistemy" [Methodology and organization of monitoring of the regional socio-economic system]. *Diss. ... d-ra ekon. nauk : 08.00.05*, 2009.

Belova, E. O. "Metodologiya monitoringa faktorov effektivnogo ispolzovaniya mineralno-syryevogo kompleksa regiona, ugrozhayushchikh ekonomicheskoy bezopasnosti" [The monitoring methodology factors efficient use of the region's mineral complex, threatening economic security]. *Diss. ... kand. ekon. nauk : 08.00.05*, 2007.

Chegrintseva, N. S. "Sovershenstvovanie sistemy monitoringa korporativnoy sotsialnoy otvetstvennosti" [Improving CSR monitoring system]. *Diss. ... kand. ekon. nauk : 08.00.05*, 2012.

Gurban, I. A. "Monitoring sotsialno-ekonomicheskikh posledstviy rasprostraneniya narkomanii v regione" [Monitoring the socio-economic impact of the spread of drug abuse in the region]. *Diss. ... kand. ekon. nauk : 08.00.05*, 2008.

Glebova, O. V. "Metodologicheskie osnovy formirovaniya sistemy otsenki i monitoringa NIOKR na nauchno-proizvodstvennykh predpriyatiyakh" [Methodological bases of formation of R & D evaluation and monitoring system on the research and production enterprises]. *Diss. ... d-ra ekon. nauk : 08.00.05*, 2012.

Ivanova, O. N. "Sotsialno-ekonomicheskii monitoring regionalnogo rynka obrazovatelnykh uslug" [Socio-economic monitoring of the regional market of educational services]. *Avtoref. diss. ... kand. ekon. nauk : 08.00.05*, 2008.

Kvitchuk, M. A. "Metody monitoringa masshtabov tenevoy ekonomiki kak ugrozy ekonomicheskoy bezopasnosti gosudarstva" [Methods of monitoring the extent of the shadow economy as an economic threat to the security of the state]. *Diss. ... kand. ekon. nauk : 08.00.05*, 2009.

Kaplia, D. N., and Kashparov, R. V. "Informatsionnyy monitoring v protsesse strategicheskogo upravleniya sotsialno-ekonomicheskimi razvitiem regiona" [Information Monitoring in the process of strategic management of socio-economic development of the region]. *Vestnik Altayskoy gosudarstvennoy pedagogicheskoy akademii*, no. 17 (2013): 19–22.

Korytova, E. V. "Monitoring protsessov sotsialno-ekonomicheskogo razvitiya regiona" [Monitoring of the processes of socio-economic development of the region]. *Diss. ... kand. ekon. nauk : 08.00.05*, 2010.

Kazakova, N. A. "Metodologiya statisticheskogo monitoringa i analiza investitsionnogo razvitiya regiona" [Methodology of statistical monitoring and analysis of investment development of the region]. *Diss. ... d-ra ekon. nauk : 08.00.12*, 2008.

Krupinin, N. Ya. "Metodologiya monitoringa razvitiya lesnogo khoziaystva i lesopolzovaniya na intensivno-osvaivayemykh territoriyakh: na primere KhMAO-Yugry" [The monitoring methodology development of forestry and forest management at the intensive-developed territories: the example of Khanty-Ugra]. *Diss. ... d-ra ekon. nauk : 08.00.05*, 2009.

Kupova, M. K. "Metodologiya skolzyashchego monitoringa v regionalnoy ekonomike: instrumentariy issledovaniya, zakonomernosti formirovaniya i napravleniya razvitiya: na materialakh Kabardino-Balkarskoy Respubliki" [Methodology for monitoring moving in the regional economy: research tools, laws of formation and development directions: on materials of the Kabardino-Balkarian Republic]. *Diss. ... d-ra ekon. nauk : 08.00.05*, 2011.

Karyi, O. I., Voronina, R. M., and Marhita, N. O. "Monitorynh sotsialno-ekonomicheskoho rozvytku samovriadnoi terytorialnoi hromady v protsesi realizatsii stratehicheskoho planu ii rozvytku" [Monitoring the socio-economic development of self-governing territorial community in the implementation of the strategic plan of development]. *Rehionalna ekonomika*, no. 2(76) (2015): 14–21.

Mambetova, F. A. "Upravlenie ustoychivym razvitiem territorii na osnove organizatsii monitoringa i kompleksnoy otsenki sotsialno-ekonomicheskogo potentsiala regiona: teoriya, metodologiya, praktika: na materialakh regionov Yuga Rossii" [Sustainable development management area on the basis of the monitoring organization and a comprehensive assessment of the socio-economic potential of the region: the theory, methodology, practice: the materials to the regions of Southern Russia]. *Avtoref. diss. ... d-ra ekon. nauk : 08.00.05*, 2012.

Pazdnikova, N. P. "Formirovanie sistemy monitoringa realizatsii programmy sotsialno-ekonomicheskogo razvitiya regiona" [Formation of the system of monitoring the implementation of the program of socio-economic development of the region]. *Avtoref. diss. ... kand. ekon. nauk : 08.00.05*, 2007.

Sidorchev, V. V. "Monitoring ustoychivosti razvitiya regionalnoy ekonomiki: metody i instrumentariy" [Monitoring the stability of regional economy development: methods and tools]. *Diss. ... kand. ekon. nauk : 08.00.05*, 2011.

Sharko, E. E. "Monitoring v sisteme strategicheskogo upravleniya ekonomicheskimi sistemami" [Monitoring of the system of strategic management of economic systems]. *Diss. ... kand. ekon. nauk : 08.00.05*, 2010.

Shuvalova, Yu. Yu. "Sovershenstvovanie monitoringa sotsialno-ekonomicheskogo razvitiya regiona" [Improving the monitoring of socio-economic development of the region]. *Avtoref. diss. ... kand. ekon. nauk : 08.00.05*, 2012.

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК І ЗВІТНІСТЬ — ІНФОРМАЦІЙНА ПЛАТФОРМА УПРАВЛІНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

© 2015 НАЗАРЕНКО І. М., НАЗАРЕНКО О. В.

УДК [657.22+657.37]:65.014.1

Назаренко І. М., Назаренко О. В. Бухгалтерський облік і звітність – інформаційна платформа управлінського процесу

У статті доведено, що важливу позицію в управлінні суб'єкта господарювання займає інформаційне забезпечення. Виділено два рівні сучасного інформаційного управлінського середовища (зовнішній, внутрішній), а також деталізовано їх у розрізі юридичної, бухгалтерської (економічної), технологічної та інших складових. Доведено, що важливим інформаційним джерелом прийняття управлінських рішень є дані бухгалтерського обліку (у т. ч. звітності). Виокремлено ключові якісні характеристики бухгалтерської інформації. На основі аналізу літературних джерел узагальнено проблемні питання бухгалтерського обліку, фінансової звітності, які можуть здійснити негативний вплив у процесі управління. Акцентовано увагу на необхідності максимізації посилювальних якісних характеристик відносно облікової інформації. Встановлено, що для сучасного інформаційного забезпечення процесу управління характерною особливістю є існування певної ентропії. Досліджено ентропію з позиції бухгалтерського обліку (види, причини виникнення та способи запобігання). Обґрунтовано необхідність вдосконалення інформаційної інфраструктури з метою прийняття ефективних управлінських рішень, підвищення конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості суб'єкта господарювання.

Ключові слова: бухгалтерський облік, інформація, ентропія, фінансова звітність, якісні характеристики.

Рис.: 2. Табл.: 2. Бібл.: 31.

Назаренко Інна Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економічного контролю та аудиту, Сумський національний аграрний університет (вул. Г. Кондратьєва, 160, Суми, 40021, Україна)

E-mail: innan778@ukr.net

Назаренко Олександр Володимирович – кандидат економічних наук, доцент кафедри економічного контролю та аудиту, Сумський національний аграрний університет (вул. Г. Кондратьєва, 160, Суми, 40021, Україна)

E-mail: alexnazarenko@meta.ua

УДК [657.22+657.37]:65.014.1

Назаренко И. М., Назаренко А. В. Бухгалтерский учет и отчетность – информационная платформа управленческого процесса

В статье доказано, что важную позицию в управлении субъекта хозяйствования занимает информационное обеспечение. Выделены два уровня современной информационной управленческой среды (внешний, внутренний), которые детализированы в разрезе юридической, бухгалтерской (экономической), технологической и других составляющих. Доказано, что важным информационным источником принятия управленческих решений являются данные бухгалтерского учета (в т. ч. отчетности). Выделены ключевые качественные характеристики бухгалтерской информации. На основе анализа литературных источников обобщены проблемные вопросы бухгалтерского учета, финансовой отчетности, которые могут оказывать негативное влияние в процессе управления. Акцентируется внимание на необходимости максимизации усиливающих качественных характеристик в отношении учетной информации. Установлено, что для современного информационного обеспечения процесса управления характерной особенностью является существование определенной энтропии. Исследована энтропия с позиции бухгалтерского учета (виды, причины возникновения и способы предотвращения). Обоснована необходимость совершенствования информационной инфраструктуры с целью принятия эффективных управленческих решений, повышения конкурентоспособности и инвестиционной привлекательности субъекта хозяйствования.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, информация, энтропия, финансовая отчетность, качественные характеристики.

Рис.: 2. Табл.: 2. Библ.: 31.

Назаренко Инна Николаевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономического контроля и аудита, Сумской национальной аграрный университет (ул. Г. Кондратьева, 160, Сумы, 40021, Украина)

E-mail: innan778@ukr.net

Назаренко Александр Владимирович – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономического контроля и аудита, Сумской национальной аграрный университет (ул. Г. Кондратьева, 160, Сумы, 40021, Украина)

E-mail: alexnazarenko@meta.ua

UDC [657.22+657.37]:65.014.1

Nazarenko I. M., Nazarenko A. V. Accounting and Reporting – the Information Platform of Management Process

The article proves that an important position in the management of economic entity belongs to information support. Two levels of the contemporary information management environment have been allocated (external, internal), which are further detailed in the context of legal, accounting (economic), technological and other constituents. It has been proven that an important information source for managerial decision-making are accounting data (including reporting). The key qualitative characteristics of accounting information have been allocated. On the basis of an analysis of the literary sources, the problematic issues of accounting and financial reporting have been generalized, which can render a negative influence in the management process. Special attention is paid to the need to maximize the augmentative qualitative characteristics concerning the accounting information. It has been found that for the contemporary information support of management process presence of a specific entropy is characteristic. The entropy has been researched from the view of accounting (types, causes and ways to prevent). The necessity of improving the information infrastructure with a purpose of effective managerial decision-making, improving the competitiveness and investment attractiveness of economic entity has been substantiated.

Keywords: accounting, information, entropy, financial reporting, qualitative characteristics.

Fig.: 2. Tabl.: 2. Bibl.: 31.

Nazarenko Inna M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor of the Department of Economic Control and Audit, Sumy National Agrarian University (vul. Kondratieva, 160, Sumy, 40021, Ukraine)

E-mail: innan778@ukr.net

Nazarenko Alexandr V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor of the Department of Economic Control and Audit, Sumy National Agrarian University (vul. G. Kondratieva, 160, Sumy, 40021, Ukraine)

E-mail: alexnazarenko@meta.ua

А омінуючу позицію в управлінні суб'єкта господарювання займає інформаційне забезпечення. Без належного інформаційного супроводу неможливо прийняти управлінські рішення, проаналізувати результати діяльності та змоделювати перспективну стратегію розвитку. Відповідно, визначальним фактором прийняття ефективних стратегічно-управлінських рішень є інформаційно-аналітичне забезпечення.

Трансформаційні процеси, які відбуваються в економіці, висувають нові вимоги до системи управління. З метою забезпечення сталого розвитку підприємства керівники (власники), менеджери повинні впроваджувати дієві управлінські інструменти, формувати та використовувати фундаментальну інформаційно-аналітичну платформу для моделювання та практичного впровадження ефективного сценарію функціонування, підвищення конкурентоспроможності, інвестиційної привабливості бізнесу.

Питання формування інформаційного забезпечення управління та виокремлення домінантного інформаційного блоку є досить актуальним для дослідження в сучасних нестабільних економічних умовах.

Вагомий внесок у теорію формування інформаційного забезпечення управління (менеджменту) зробили вчені – управлінці, обліковці, економісти, а саме: І. А. Бланк, Ф. Ф. Бутинець, А. С. Васильєва, І. А. Ігнатенко, О. О. Канцуров, Ю. В. Петленко, М. В. Петровська, М. А. Проданчук, М. С. Пушкар та ін.

Незважаючи на значну кількість наукових праць з досліджуваної тематики, проблема інформаційного забезпечення процесу управління постійно актуалізується.

Метою статті є аналіз інформаційного забезпечення управлінського процесу господарської діяльності.

Інформаційне забезпечення управління – це організація цілеспрямованих масивів інформації й інформаційних потоків, яка включає збирання, зберігання, опрацювання і передавання інформації (у тому числі із використанням комп'ютерних інформаційних систем) з метою аналізу одержаних результатів для підготовки, обґрунтування і прийняття управлінських рішень органами управління [1].

У сучасному інформаційному середовищі управління (менеджменту) можна виокремити два рівні – зо-

внішній та внутрішній, характеристику яких, у розрізі складових, представлено в табл. 1.

Ураховуючи сучасні кризові, нестабільні умови, в яких функціонують суб'єкти господарювання, управлінці (менеджери) повинні обов'язково у своїй практичній діяльності використовувати інформацію про фінансовий стан підприємства, результати діяльності, аналізувати показники майнового стану, рентабельності, фінансової стійкості, ліквідності (платоспроможності), ділової активності та детально вивчати інформацію про вартість підприємства, конкурентоспроможність та інвестиційну привабливість. Відповідно, інформаційним джерелом для аналізу є дані бухгалтерського обліку, зокрема показники, узагальнені в формах річної фінансової звітності.

Як зазначає М. А. Проданчук, основне завдання бухгалтерського обліку – надання інформації для реалізації управлінського процесу з метою досягнення визначених підприємством цілей як оперативного, так і стратегічного характеру, які зорієнтовані на максимізацію вартості підприємства та усунення асиметрії облікової інформації [2].

Бухгалтерський облік є важливою складовою інформаційних систем, що відображає факти бізнес-процесів і узагальнює інформацію про результативність діяльності підприємства, яку використовують у своїй діяльності менеджери для прийняття управлінських рішень [3]. Тобто, бухгалтерський облік – найважливіший і необхідний інструмент управління підприємством. Управління – це вміння приймати ефективні рішення, які не можна приймати без достатніх знань про дії учасників господарських процесів. Дані знання називаються інформацією, а основна інформація про будь-які господарські процеси надається бухгалтерським обліком [4].

Відіграючи важливу роль у системі управління господарською діяльністю підприємства, бухгалтерський облік виконує багато різноманітних функцій, головною з яких є інформаційна. Завдання інформаційної функції полягає в задоволенні всіх потреб системи управління в інформації про факти господарської діяльності; відображенні інформації таким чином, щоб на базі кількісних

Таблиця 1

Характеристика складових інформаційного середовища управління підприємством

Складова	Зовнішній рівень	Внутрішній рівень
Юридична	Законодавчо-нормативні документи	Статут, Колективний договір, Наказ про облікову політику, внутрішні накази, посадові інструкції та ін.
Бухгалтерська (економічна)	Інформація, надана контролюючими органами, зовнішніми аудиторами, консалтинговими фірмами, контрагентами	Бухгалтерська звітність (фінансова, статистична, податкова, управлінська), первинні документи, реєстри обліку, внутрішні розрахунки та ін.
Технологічна	Державні стандарти, соціальні норми і нормативи та ін.	Технологічні показники виробничої діяльності
Інша	Інформація, отримана за допомогою мережі Internet, засобів масової інформації та ін.	Інформація, отримана в результаті спілкування з працівниками підприємства; інформація, зібрана службою внутрішнього контролю (аудиту) та ін.

Джерело: авторська розробка.

даних можна було отримати достовірну, якісну характеристику господарської діяльності підприємства [5].

Сьогодні менеджери підприємств усе частіше доводять висновку про те, що без використання бухгалтерської інформації, без щоденного знайомства з даними бухгалтерського обліку ефективно управління підприємством стає просто неможливим [6].

На думку М. С. Пушкаря, завданням сучасного етапу розвитку економіки є підвищення кваліфікації управлінського апарату та оволодіння знаннями бухгалтерського обліку. Досвід розвинутих країн свідчить про те, що обліку в бізнесі надається особлива увага. Дані бухгалтерського обліку використовується цілком свідомо для прийняття управлінських рішень.

З метою прийняття ефективних управлінських рішень бухгалтерський облік, як важлива інформаційна система, повинен забезпечувати якісне інформаційне забезпечення [7]. Відповідно, інформація бухгалтерського обліку, яка є фундаментальною платформою управління для забезпечення процесу прийняття ефективних управлінських рішень, повинна відповідати якісним характеристикам. На *рис. 1* представлена сукупність даних характеристик.

Згідно з вимогами Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» метою ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності є надання користувачам для прийняття рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів [11].

Доцільно зазначити, що економічний, фінансовий, стратегічний аналіз, управління та контроль ґрунтуються на даних бухгалтерської звітності. У відповідності до ст. 11 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» на основі даних бухгалтерського обліку підприємства зобов'язані складати фінан-

сову звітність, яка представлена формою 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)», формою 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)», формою 3 «Звіт про рух грошових коштів», формою 4 «Звіт про власний капітал» та Примітками до річної фінансової звітності.

З метою належного оцінювання керівниками, менеджерами та іншими зацікавленими особами фінансового стану, результатів діяльності, використання грошових коштів, капіталу підприємства показники, представлені у фінансовій звітності, у відповідності до вимог Н(П)СБО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», повинні відображати доречну, дохідливу, зрозумілу та достовірну інформацію. Але існуючі форми фінансової звітності на сьогодні не створюють необхідної основи для задоволення інформаційних потреб зацікавлених осіб.

Аналіз наукової літератури дозволяє зробити висновки, що на сьогодні форми фінансової звітності мають недоліки, які негативно впливають на результати прийняття управлінських рішень.

У *табл. 2* узагальнено дискусійні питання, які присутні в бухгалтерському обліку та формах річної фінансової звітності.

Отже, у результаті проведення трансформаційних процесів відносно структурної побудови форм фінансової звітності з'явилася значна кількість недоліків, інформація стала більш завуальованою, що в сукупності здійснює негативний вплив на інформаційно-аналітичне забезпечення управлінської діяльності.

Ураховуючи той факт, що забезпечення сталого розвитку підприємства – основне завдання управління, існує необхідність вчасної та всебічної оцінки результатів роботи за рахунок здійснення якісного аналізу параметрів функціонування господарюючого суб'єкта. Об'єктивна діагностика вимагає визначення комплексу збалансованих індикаторів інформаційно-аналітичної системи управління, а пріоритетною інформаційною

Рис. 1. Якісні характеристики бухгалтерської інформації

Джерело: складено на основі [8; 9; 10].

Перелік недоліків бухгалтерського обліку та форм річної фінансової звітності

Автор(-и)	Характеристика недоліків
В. І. Довбуш	Чинний бухгалтерський баланс не повною мірою відповідає потребам контролю за дотриманням прийнятого у фінансовому менеджменті «золотого правила ліквідності», у відповідності до якого активи підприємства мають фінансуватися пасивами такої самої строковості. Це пов'язано з недостатньо чітким розмежуванням у балансах українських підприємств активів та зобов'язань
Р. К. Шурпенкова, І. І. Демко	Баланс не забезпечує необхідну інформацію для внутрішнього аудиту й аналізу
Н. Т. Кулікова	Обмежені межі бухгалтерського обліку (використовуються тільки показники, виражені в грошовому вимірнику, а інші вимірники не застосовуються).
	Надто узагальнена інформація бухгалтерського обліку
	Обмежений рівень інтеграції бухгалтерського обліку з іншими функціональними сферами
О. М. Столяренко	Умовність інформації бухгалтерського балансу. Моментні показники балансу надають інформацію лише про сальдо на рахунку, тоді як обороти на даних рахунках за певний період можуть суттєво перевищувати сальдо
	Бухгалтерська інформація відображається на рахунках бухгалтерського обліку за допомогою ряду кореспонденцій згідно з чинним законодавством, у результаті чого здійснюється відмежування форми від змісту
	Характерна фактична неможливість групування активів з конкретним видом капіталу
	Відсутня інформація про додану вартість
П. С. Смоленюк	Традиційна система звітності є складною з точки зору менеджерів
	Поділ бухгалтерського обліку на фінансову, управлінську й податкову підсистеми ускладнило формування звітної інформації
М. В. Корягін	Дані балансу характеризують більше виробничий потенціал, ніж ділову активність підприємства
А. В. Озеран	У фінансовій звітності відсутня прогностна інформація, не висвітлені тенденції у зростанні (зниженні) прибутковості; не відображена інформація про управління ризиками
В. В. Резнікова, О. С. Орлова	Система бухгалтерського обліку значною мірою підпорядкована податковому законодавству і тому не забезпечує користувачів (як зовнішніх, так і внутрішніх) необхідною інформацією для прийняття ефективних управлінських рішень
І. В. Данилюк, Н. М. Зорій	У формі 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» II розділ «Сукупний дохід» побудовано таким чином, що неможливо відобразити окремо інші сукупні доходи, податок на прибуток з інших сукупних доходів, які можуть бути рекласифіковані в прибуток (збиток)
	У формі 4 «Звіт про власний капітал» порушена одна з якісних характеристик звітності – порівняльність показників, оскільки в даній формі відсутня інформація за минулі звітні періоди
А. В. Рабошук	У бухгалтерському обліку має місце шахрайство, а саме – фальсифікація фінансової звітності. Фальсифікація фінансової інформації здійснюється різноманітними способами: завищення вартості активів; заниження вартості зобов'язань; заниження витрат; завищення доходів; не-правильна класифікація балансових статей (з метою впливу на коефіцієнти ліквідності та інші фінансові показники); неналежне розкриття фінансової інформації (відсутність повної інформації у примітках до фінансової звітності або її викривлення)
М. В. Тимоць	Узагальнення в статті «Запаси» інформації про виробничі запаси, незавершене виробництво, готову продукцію, а також товари. Це є суттєвим недоліком, оскільки для потреб розрахунку показників ліквідності підприємства необхідна інформація в розрізі окремих елементів запасів
	Відображення загальною сумою грошових коштів без їх поділу на валюти
	Відсутність статті «Резерв сумнівних боргів»
О. О. Канцуров	Користувачі фінансової звітності позбавлені можливості перевірити правильність процедури і методології формування економічної інформації, яка подається у звітності

Джерело: складено на основі [12–23].

функцією системи управління є постійний цілеспрямований підбір на основі наявної інформації, відповідних показників [24].

Загалом, інформація, яка використовується під час проведення аналізу, є досить різноманітною та неоднорідною, а постійне збільшення її масивів, що спо-

стерігається у даний час, призводить до недостатності якісної та достовірної інформації. Тому лише комплексне використання інформації та правильне її поєднання в процесі економічного аналізу дозволяють всебічно та глибоко вивчити всі сторони господарської діяльності та виявити резерви економічного розвитку [8].

В умовах зміни управлінської парадигми, розвитку концепції стратегічного управління і трансформації вимог до його обліково-аналітичного забезпечення облікова інформація повинна стати необхідною основою для здійснення процесів довгострокового прогнозування, стратегічного планування, аналізу стратегічних показників та стратегічного контролю, тобто повинна виступати важливим засобом прийняття стратегічних управлінських рішень [25].

Доцільно наголосити, що на сучасному етапі розвитку бухгалтерського обліку (відповідно, бухгалтерської звітності) відбуваються кардинальні трансформаційні процеси, пов'язані з впровадженням і практичною реалізацією положень Міжнародних стандартів фінансової звітності. У вчених-обліковців не сформовано однозначної позиції відносно доцільності приведення бухгалтерського обліку (бухгалтерської звітності) у відповідності до вимог МСФЗ. Так, В. Б. Моссаковський [26] акцентує увагу на тому, що потрібно обережно підходити до впровадження законодавчих нововведень, проводити належну перевірку їх адаптованості до особливостей вітчизняної облікової практики. Деякі науковці наголошують на терміновому впровадженні в практичну діяльність положень МСФЗ. Тобто, питання є досить дискусійним і неоднозначним.

У відповідності до Концептуальної основи фінансової звітності, якісні характеристики корисної фінансової інформації визначатимуть типи інформації, що, найімовірніше, виявиться найбільш корисною для нинішніх та потенційних інвесторів, позикодавців та інших кредиторів для прийняття рішень про суб'єкт господарювання, що звітує, на основі інформації, представленої в його фінансовому звіті (фінансової інформації) [27]. Фінансова інформація повинна володіти передбачуваною та підтверджувальною цінністю, бути доречною, суттєвою, правдиво відображати факти господарського життя.

Поряд з якісними характеристиками домінуючу позицію повинні в обов'язковому порядку займати посилювальні якісні характеристики (зіставність, можливість перевірки, своєчасність, зрозумілість). Даний вид якісних характеристики слід якомога більше максимізувати. Однак посилювальні якісні характеристики, або кожна окремо, або усі разом, не можуть зробити інформацію корисною, якщо така інформація є недоречною або не подана правдиво. Застосування посилювальних якісних характеристик – це ітеративний процес, який не відбувається за наперед установленим порядком [27].

Ураховуючи означене, можна зробити висновок, що фінансова звітність, складена у відповідності до вимог МСФЗ, буде більш аналітичною, інформативною і сприятиме створенню фундаментальної платформи для здійснення аналізу результатів діяльності суб'єкта господарювання та прогнозування перспектив розвитку.

На думку фахівців з питань корпоративної звітності [28], значна кількість суб'єктів господарювання наблизилися до нової філософії оцінки результатів, сутність якої становить інтеграція головних нефінансових параметрів з фінансовими. Менеджери вважають за потрібне надавати необхідну інформацію по всіх параметрах та критеріях, які застосовуються для внутрішнього

користування. Ринок все менше цікавлять традиційні офіційні фінансові дані, а перевага надається інформації нефінансового характеру.

М. А. Проданчук пріоритетним завданням бухгалтерського обліку вважає надання інформації для реалізації управлінського процесу з метою досягнення визначених підприємством цілей як оперативного, так і стратегічного характеру, які зорієнтовані на максимізацію вартості підприємства та усунення асиметрії облікової інформації [2]. Ми поділяємо даний погляд, оскільки вважаємо, що одним із головних критеріїв оцінки діяльності підприємства у XXI ст. доцільно вважати вартість та цінність суб'єкта господарювання. Але фінансові показники сучасної фінансової звітності не створюють сприятливо-го підґрунтя для реалізації зазначеного завдання обліку.

Загалом для сучасного інформаційного забезпечення процесу управління характерною особливістю є існування певної ентропії. Вперше термін «ентропія» відносно інформації було запропоновано К. Шеноном у 1948 році.

Управління сталим розвитком підприємства ймовірно, якщо є надійні інформаційні одиниці виміру стійкості. Завдяки розвитку теорії інформації з'являється можливість як такі одиниці розглядати інформаційну ентропію системи і кількість інформації, що характеризує ступінь організованості цієї системи [29].

В економіці ентропія являє собою цілий комплекс шкідливих для бізнесу обставин і чинників. Рівень ентропії в економіці різних країн завжди нестабільний, адже чим вищий рівень ентропії, тим складніше вести успішний бізнес, оскільки держава втрачає свою інвестиційну привабливість. Ступінь ентропії в економіці держави можна ототожнювати з рівнем інвестиційної привабливості або з поточним бізнес-кліматом і тим, наскільки він стійкий та надійний [30].

З позиції бухгалтерського обліку ентропію доцільно використовувати як міру корисності та цінності інформації. Тобто ентропія означає, що навіть при ідеальному зовнішньому (формальному) порядку методології та організації облікового процесу система може функціонувати неефективно.

Чим вищий інформаційний рівень підприємства як виробничої системи, тим нижчий рівень ентропії, тим раціональніше суб'єкт господарювання витрачає ресурси. Пониження рівня ентропії означає залучення інформаційних ресурсів у сферу управління, що є економічно доцільним, порівняно з додатковим залученням у виробничих процес додаткових факторів виробництва [7]. З метою поглибленого розуміння ентропії в бухгалтерському обліку на *рис. 2* представлено її характеристики.

Доцільно враховувати, що ентропія облікової системи вимагає розробки спеціальних підходів для інтерпретації облікової інформації та оцінки ризиків, а також методів оптимізації рішень [31].

Отже, у результаті проведеного наукового дослідження можна справедливо констатувати, що інформаційне забезпечення прийняття ефективних управлінських рішень потребує відповідного вдосконалення.

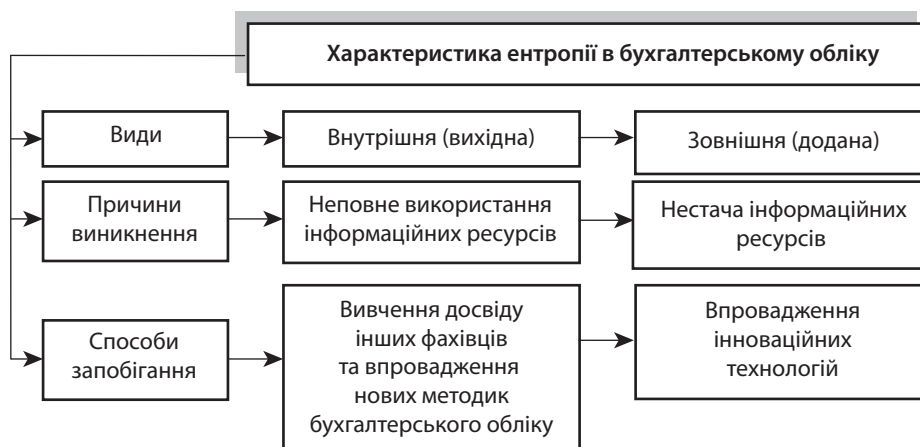

Рис. 2. Характеристика ентропії в бухгалтерському обліку

Джерело: складено на основі [7].

ВИСНОВКИ

Інформація – важливий ресурс для прийняття управлінських рішень. У сучасних кризових умовах господарювання недостатньо зібрати та узагальнити дані бухгалтерського обліку, а потім на їх основі здійснювати відповідні управлінські заходи. Діюча фінансова звітність не може достатньою мірою бути основою процесу управління. З метою прийняття ефективних управлінських рішень, підвищення конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості підприємства потрібно чітко визначити складові інформаційної інфраструктури та встановити між ними взаємозв'язок. Відносно даних бухгалтерського обліку (у тому числі, фінансової звітності), то вони повинні бути репрезентативними, характеризуватися значимістю та створювати фундаментальну платформу для оцінки ризиків діяльності та управління. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Сутність інформаційного забезпечення управління [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.frontmanagement.org/fomants-1499-1.html>
2. Проданчук М. А. Формування завдань бухгалтерського обліку, орієнтованих на запити системи управління / М. А. Проданчук // Облік і фінанси (Accounting and Finance). – 2013. – № 2 (60). – С. 37–42.
3. Проданчук М. А. Теоретико-методологічні засади формування продукту бухгалтерського обліку / М. А. Проданчук // Облік і фінанси (Accounting and Finance). – 2015. – № 3 (69). – С. 41–48.
4. Бутинець Ф. Ф. Що дає господарю бухгалтерський облік? / Ф. Ф. Бутинець // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2006. – № 2 (5). – С. 4–17.
5. Бутинець Ф. Ф. Теорія бухгалтерського обліку : [підручник для студентів спеціальності 7.050106 «Облік і аудит» вищих навчальних закладів] / Ф. Ф. Бутинець. – 3-є вид., доп. і перероб. – Житомир : ПП «Рута», 2003. – 444 с.
6. Бухгалтерский учет : учебник / И. И. Бочкарева [и др.] ; под ред. Я. В. Соколова. – М. : ТК Велби, Изд-во «Проспект», 2004. – 768 с.
7. Пушкар М. С. Філософія обліку / М. С. Пушкар. – Тернопіль : Карт-бланш, 2002. – 157 с.
8. Стецюк Л. С. Оцінка стану інформаційного забезпечення аналізу господарської діяльності підприємства / Л. С. Стецюк // Облік і фінанси (Accounting and Finance). – 2014. – № 3 (65). – С. 136–141.

9. Безверхий К. В. Методичні засади формування інтегрованої звітності підприємства / К. В. Безверхий // Облік і фінанси (Accounting and Finance). – 2014. – № 3 (65). – С. 8–14.

10. Остап'юк Н. А. Якісні характеристики бухгалтерської інформації: вплив інфляції / Н. А. Остап'юк // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – Житомир, 2011. – № 2 (56). – С. 160–163.

11. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14>

12. Довбуш В. І. Баланс підприємства: історія виникнення, розвитку та становлення / В. І. Довбуш // Незалежний аудитор. – 2013. – № 6 (IV). – С. 52–59.

13. Шурпенкова Р. Баланс як основне джерело інформації для прийняття управлінських рішень / Р. Шурпенкова, І. Демко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vlnau_econ_2013_20\(1\)_29.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vlnau_econ_2013_20(1)_29.pdf)

14. Кулікова Н. Т. Проблеми адекватності принципів та елементів методу бухгалтерського обліку умовам розвитку інформаційного суспільства / Н. Т. Кулікова // Облік і фінанси (Accounting and Finance). – № 2014. – № 2 (64). – С. 32–40.

15. Столяренко О. М. Інформаційна обмеженість бухгалтерської звітності як один із факторів неплатоспроможності підприємства / О. М. Столяренко // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – Житомир, 2011. – № 3 (57). – С. 166–169.

16. Смоленюк П. Звітність підприємств як інформаційний продукт / П. Смоленюк // Бухгалтерський облік і аудит. – 2012. – № 10. – С. 35–39.

17. Корягін М. Аспекти коригування фінансової звітності в цілях оцінки вартості підприємства / М. Корягін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sophus.at.ua/publ/2013_11_21_22_kampodilsk/sekcija_4_2013_11_21_22/aspekti_koriguvannja_finsanovoji_zvitnosti_v_ciljakh_ocinki_vartosti_pidpriemstva/38-1-0-760

18. Озеран А. В. Аналіз корисності інформації фінансової звітності для прийняття управлінських рішень / А. В. Озеран // Молодий вчений. – 2015. – № 2 (17). – С. 200–204.

19. Резнікова В. В. Перспективи гармонізації бухгалтерського обліку та фінансової звітності в Україні / В. В. Резнікова, О. С. Орлова // Адміністративне право і процес [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://aplaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/1-11-2015/item/435-perspektivy-harmonizatsiyi-bukhhalterskoho-obliku-ta-finsanovoyi-zvitnosti-v-ukrayini-riezni-kova-v-v-orlova-o-s>

20. Данилюк І. Фінансова звітність: аналіз вимог міжнародних стандартів та подальші напрями адаптації національ-

ної системи обліку до МСФЗ / І. Данилюк, Н. Зорій // Галицький економічний вісник. – Тернопіль : ТНТУ, 2014. – Т. 44, № 1. – С. 125–130.

21. Рабошук А. В. Проблеми забезпечення достовірності фінансової звітності / А. В. Рабошук // Економічні науки. Сер. : Облік і фінанси. – 2012. – Вип. 9 (3). – С. 116–124 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecnof_2012_9\(3\)_17.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecnof_2012_9(3)_17.pdf)

22. Тимоць М. В. Вплив нових форм фінансової звітності на оцінку фінансового стану підприємств / М. В. Тимоць // Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. – 2014. – № 9. – С. 258–262.

23. Канцуров О. О. Інституціональний аналіз тенденцій розвитку бухгалтерського обліку / О. О. Канцуров // Облік і фінанси (Accounting and Finance). – 2014. – № 2 (64). – С. 19–23.

24. Костенко О. М. Індикатори інформаційно-аналітичної системи управління діяльністю підприємства / О. М. Костенко // Облік і фінанси (Accounting and Finance). – 2015. – № 4 (66). – С. 133–139.

25. Бруханський Р. Ф. Зміна управлінських парадигм як фактор розвитку бухгалтерського обліку: стратегічний аспект / Р. Ф. Бруханський // Облік і фінанси (Accounting and Finance). – 2014. – № 3 (65). – С. 15–20.

26. Моссаковський В. Б. Про необхідність перебудови бухгалтерського обліку / В. Б. Моссаковський // Облік і фінанси (Accounting and Finance). – 2015. – № 3 (69). – С. 34–40.

27. Концептуальна основа фінансової звітності IASB: стандарт: Концепція від 01.09.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_009/page2

28. Революция в корпоративной отчетности: Как разговаривать с рынком капитала на языке стоимости, а не прибыли / Экклз Роберт Дж., Герц Роберт Х., Киган Э. Мэри, Филлипс Дейвид М. Х. / Пер. с англ. Н. Барышниковой. – М. : Олимп-бизнес, 2002. – 400 с.

29. Лосев В. С. Информационные аспекты устойчивого развития промышленного предприятия / В. С. Лосев, С. А. Гусев // Вестник ТОГУ. – 2013. – № 2 (29). – С. 185–194.

30. Внутренний аудит и индикаторы злоупотреблений [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://bookz.ru/authors/boris-novak/biznes-v_148/page-3-biznes-v_148.html

31. Шапошников А. А. Энтропия учетной системы: понятие, описание, анализ / А. А. Шапошников, Я. И. Устинова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.misbfm.ru/article/entropiya-uchetnoy-sistemy-ponyatie-opisanie-analiz>

REFERENCES

Butynets, F. F. "Shcho daie hospodariu bukhhalterskyi oblik?" [What does the owner accounting?]. *Problemy teorii ta metodolohii bukhhalterskoho obliku, kontroliu i analizu*, no. 2 (5) (2006): 4-17.

Butynets, F. F. *Teoriia bukhhalterskoho obliku* [The theory of accounting]. Zhytomyr: Ruta, 2003.

Bochkareva, I. I. et al. *Bukhgalterskiy uchët* [Accounting]. Moscow: TK Velbi; Izd-vo «Prospekt», 2004.

Bezverkhyi, K. V. "Metodychni zasady formuvannya integrovanoi zvitnosti pidpriemstva" [Methodical bases of formation of integrated statements]. *Oblik i finansy (Accounting and Finance)*, no. 3 (65) (2014): 8-14.

Brukhanskyi, R. F. "Zmina upravlinskykh paradyhm yak faktor rozvytku bukhhalterskoho obliku: stratehichnyi aspekt" [Changing paradigms of management as a factor in the development of accounting, strategic aspect]. *Oblik i finansy (Accounting and Finance)*, no. 3 (65) (2014): 15-20.

Dovbush, V. I. "Balans pidpriemstva: istoriia vynykennia, rozvytku ta stanovlennia" [Balance sheet: the origins, development and formation]. *Nezalezhnyi audytor*, no. 6 (IV) (2013): 52-59.

Danyliuk, I., and Zorii, N. "Finanova zvitnist: analiz vymoh mizhnarodnykh standartiv ta podalshi napriamy adaptatsii natsionalnoi systemy obliku do MSFZ" [Financial Statements: Analysis of international standards and follow directions adaptation of the

national system of accounting to IFRS]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*, vol. 44, no. 1 (2014): 125-130.

Ekkiz, R. Dzh. et al. *Revoliutsiya v korporativnoy otchetnosti: Kak razgovarivat s rynkom kapitala na yazyke stoimosti, a ne prybyli* [The revolution in corporate reporting: How to talk with the capital market in terms of value rather than profit]. Moscow: Olimp-biznes, 2002.

Kulikova, N. T. "Problemy adekvatnosti pryntsyv ta elementiv metodu bukhhalterskoho obliku umovam rozvytku informatsiinoho suspilstva" [Problems adequacy principles and elements method of accounting provisions of the Information Society]. *Oblik i finansy (Accounting and Finance)*, no. 2 (64) (2014): 32-40.

Koriahin, M. "Aspekty koryhuvannya finansovoi zvitnosti v tsiliakh otsinky vartosti pidpriemstva" [Aspects of the adjustment of financial statements for purposes of valuation of the company]. http://sophus.at.ua/publ/2013_11_21_22_kampodilsk/sekcija_4_2013_11_21_22/aspekti_koriguvannya_f finansovoi_zvitnosti_v_ciljakh_ocinki_vartosti_pidpriemstva/38-1-0-760

Kantsurov, O. O. "Instytutsionalnyi analiz tendentsii rozvytku bukhhalterskoho obliku" [Institutional analysis of trends in accounting]. *Oblik i finansy (Accounting and Finance)*, no. 2 (64) (2014): 19-23.

Kostenko, O. M. "Indykatory informatsiino-analitychnoi systemy upravlinnia diialnistiu pidpriemstva" [Indicators of information-analytical system of management of the company]. *Oblik i finansy (Accounting and Finance)*, no. 4 (66) (2015): 133-139.

"Kontseptualna osnova finansovoi zvitnosti IASB: standart : Kontsepsiia vid 01.09. 2010 r. " [Financial reporting framework IASB: Standard: Concept of 01. 09. 2010]. http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_009/page2

[Legal Act of Ukraine] (1999). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14>

Losev, V. S., and Gusev, S. A. "Informatsionnye aspekty ustoychivogo razvitiya promyshlennogo predpriyatiya" [Informational aspects of the sustainable development of industrial enterprise]. *Vestnik TOGU*, no. 2 (29) (2013): 185-194.

Mossakovskiy, V. B. "Pro neobkhidnist perebudovy bukhhalterskoho obliku" [On the need for restructuring accounting]. *Oblik i finansy (Accounting and Finance)*, no. 3 (69) (2015): 34-40.

Ostapiuk, N. A. "Yakisni kharakterystyky bukhhalterskoi informatsii: vplyv inflatsii" [Qualitative characteristics of accounting information: the impact of inflation]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu*, no. 2 (56) (2011): 160-163.

Ozeran, A. V. "Analiz korysnosti informatsii finansovoi zvitnosti dlia pryiniattia upravlinskykh rishen" [Analysis of the usefulness of financial reporting information for management decisions]. *Molodyi vchenyi*, no. 2 (17) (2015): 200-204.

Pushkar, M. S. *Filosofia obliku* [Philosophy accounting]. Ternopil: Kart-blansh, 2002.

Prodanchuk, M. A. "Teoretyko-metodolohichni zasady formuvannya produktu bukhhalterskoho obliku" [Theoretical and methodological principles of forming the product of accounting]. *Oblik i finansy (Accounting and Finance)*, no. 3 (69) (2015): 41-48.

Prodanchuk, M. A. "Formuvannya zavdan bukhhalterskoho obliku, oriyentovanykh na zapyty systemy upravlinnia" [Formation of task accounting-oriented management requests]. *Oblik i finansy (Accounting and Finance)*, no. 2 (60) (2013): 37-42.

Rieznikova, V. V., and Orlova, O. S. "Perspektyvy harmonizatsii bukhhalterskoho obliku ta finansovoi zvitnosti v Ukraini" [Prospects for harmonization of accounting and financial reporting in Ukraine]. <http://applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/1-11-2015/item/435-perspektyvy-harmonizatsiyi-bukhhalterskoho-obliku-ta-finansovoyi-zvitnosti-v-ukrayini-rieznikova-v-v-orlova-o-s>

Raboshuk, A. V. "Problemy zabezpechennia dostovirnosti finansovoi zvitnosti" [The problems of the reliability of financial reporting]. [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecnof_2012_9\(3\)_17.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecnof_2012_9(3)_17.pdf)

Smoleniuk, P. "Zvitnist pidpriemstv yak informatsiinyi produkt" [Statements as an information product]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, no. 10 (2012): 35-39.

Stetsiuk, L. S. "Otsinka stanu informatsiinoho zabezpechennia analizu hospodarskoi diialnosti pidpriemstva" [Assessment information support business analysis company]. *Oblik i finansy (Accounting and Finance)*, no. 3 (65) (2014): 136-141.

Stoliarenko, O. M. "Informatsiina obmezhenist bukhhalter-skoï zvitnosti yak odyn iz faktoriv neplatospromozhnosti pidpriyemstva" [Information limited accounting as one of the factors insolvency]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu*, no. 3 (57) (2011): 166-169.

"Sutnist informatsiinoho zabezpechennia upravlinnia" [The essence of information security management]. <http://www.front-management.org/fomants-1499-1.html>

Shurpenkova, R., and Demko, I. "Balans yak osnovne dzhere-lo informatsii dlia pryiniattia upravlinskykh rishen" [Balance as the main source of information for decision-making]. [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vlnau_econ_2013_20\(1\)_29.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vlnau_econ_2013_20(1)_29.pdf)

Shaposhnikov, A. A., and Ustinova, Ya. I. "Entropiya uchethnoy sistemy: poniatie, opisanie, analiz" [Accounting system Entropy: definition, description, analysis]. <http://www.misbfm.ru/article/entropiya-uchetnoy-sistemy-ponyatie-opisanie-analiz>

Tymots, M. V. "Vplyv novykh form finansovoi zvitnosti na ot-sinku finansovoho stanu pidpriyemstv" [The impact of new forms of financial statements to assess the financial condition of companies]. *Naukovo-informatsiyni visnyk Ivano-Frankivskoho universytetu prava imeni Korolia Danyla Halytskoho*, no. 9 (2014): 258-262.

"Vnutrenniy audit i indikatory zloupotrebleniy" [Internal audit and indicators of abuse]. http://bookz.ru/authors/boris-novak/biznes-v_148/page-3-biznes-v_148.html

УДК 657

РОЗКРИТТЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ІНВЕСТИЦІЙНУ НЕРУХОМІСТЬ У ФІНАНСОВІЙ ЗВІТНОСТІ ЗА МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ

© 2015 ДУБОВАЯ В. В.

УДК 657

Дубовая В. В. Розкриття інформації про інвестиційну нерухомість у фінансовій звітності за міжнародними стандартами

Метою статті є розробка структурованої форми розкриття інформації про інвестиційну нерухомість у фінансовій звітності за міжнародними стандартами. За результатами дослідження з'ясовано, що, на відміну від загальносвітових тенденцій надмірного розкриття інформації, фінансовій звітності підприємств України за МСФЗ притаманне недостатнє, а іноді й недостовірне, розкриття фінансової інформації, принаймні щодо інвестиційної нерухомості. Для структурованого розкриття інформації про інвестиційну нерухомість згідно з МСФЗ запропоновано упорядковане подання описової та фінансової інформації з використанням табличних форм узгодження балансової вартості інвестиційної нерухомості на початок і кінець звітного періоду за альтернативними моделями оцінки. Визначено перспективність подальших досліджень застосування міжнародного облікового підходу до оцінки інвестиційної нерухомості за справедливою вартістю з урахуванням найвигіднішого та найкращого її використання.

Ключові слова: МСФЗ, розкриття, інвестиційна нерухомість, примітки до фінансової звітності.

Табл.: 6. **Бібл.:** 16.

Дубовая Валентина Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Полтавський національний технічний університет ім. Ю. Кондратюка (пр. Першотравневий, 24, Полтава, 36011, Україна)

E-mail: dotsenkovalent@mail.ru

УДК 657

Дубовая В. В. Раскрытие информации об инвестиционном имуществе в финансовой отчетности по международным стандартам

Целью статьи является создание структурированной формы раскрытия информации об инвестиционном имуществе в финансовой отчетности по международным стандартам. В результате исследования выяснено, что, в отличие от общемировых тенденций избыточного раскрытия информации, финансовой отчетности предприятий Украины присуще недостаточное, а иногда и недостоверное, раскрытие финансовой информации, по крайней мере, об инвестиционном имуществе. Для структуризации раскрытия информации об инвестиционном имуществе по МСФО предложено упорядоченное представление описательной и финансовой информации с использованием табличных форм сверки балансовой стоимости инвестиционного имущества на начало и конец периода для альтернативных моделей оценки. Определена перспективность дальнейших исследований применения международного учетного подхода к оценке инвестиционного имущества по справедливой стоимости с учетом наилучшего и наиболее эффективного его использования.

Ключевые слова: МСФО, раскрытие информации, инвестиционное имущество, примечания к финансовой отчетности.

Табл.: 6. **Библ.:** 16.

Дубовая Валентина Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры учета и аудита, Полтавский национальный технический университет им. Ю. Кондратюка (пр. Первомайский, 24, Полтава, 36011, Украина)

E-mail: dotsenkovalent@mail.ru

UDC 657

Dubovaia V. V. Disclosure of Investment Property in the Financial Statements in Accordance with International Standards

The article is aimed at elaboration of a structured template for disclosure of investment property in the financial statements in accordance with international standards. Results of a study show that, in contrast to global trends of excessive disclosure, financial statements of Ukrainian enterprises are incidental to insufficient and sometimes unreliable financial disclosure, at least when considering investment property. To provide structuring in the disclosure of investment property according to IFRS, an organized view over the descriptive and financial information has been proposed, making use of table forms for reconciliation of the balance value of investment property at the beginning and in the end of the period chosen for alternative assessment models. The prospect of further research on application of international accounting approach to assessment of investment property at fair value has been determined, considering the best and most effective use of this approach.

Key words: IFRS, disclosure, investment property, notes to the financial statements.

Tabl.: 6. **Bibl.:** 16.

Dubovaia Valentina V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Auditing, Poltava National Technical University named after Yu. Kondratyuk (pr. Pershotravnevyy, 24, Poltava, 36011, Ukraine)

E-mail: dotsenkovalent@mail.ru

Stoliarenko, O. M. "Informatsiina obmezhenist bukhhalter-skoï zvitnosti yak odyn iz faktoriv neplatospromozhnosti pidpriyemstva" [Information limited accounting as one of the factors in solvency]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu*, no. 3 (57) (2011): 166-169.

"Sutnist informatsiinoho zabezpechennia upravlinnia" [The essence of information security management]. <http://www.front-management.org/fomants-1499-1.html>

Shurpenkova, R., and Demko, I. "Balans yak osnovne dzhere-lo informatsii dlia pryiniattia upravlinskykh rishen" [Balance as the main source of information for decision-making]. [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vlnau_econ_2013_20\(1\)_29.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vlnau_econ_2013_20(1)_29.pdf)

Shaposhnikov, A. A., and Ustinova, Ya. I. "Entropiya uchethnoy sistemy: poniatie, opisanie, analiz" [Accounting system Entropy: definition, description, analysis]. <http://www.misbfm.ru/article/entropiya-uchetnoy-sistemy-ponyatie-opisanie-analiz>

Tymots, M. V. "Vplyv novykh form finansovoi zvitnosti na ot-sinku finansovoho stanu pidpriyemstv" [The impact of new forms of financial statements to assess the financial condition of companies]. *Naukovo-informatsiyni visnyk Ivano-Frankivskoho universytetu prava imeni Korolia Danyla Halytskoho*, no. 9 (2014): 258-262.

"Vnutrenniy audit i indikatory zloupotrebleniy" [Internal audit and indicators of abuse]. http://book-z.ru/authors/boris-novak/biznes-v_148/page-3-biznes-v_148.html

УДК 657

РОЗКРИТТЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ІНВЕСТИЦІЙНУ НЕРУХОМІСТЬ У ФІНАНСОВІЙ ЗВІТНОСТІ ЗА МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ

© 2015 ДУБОВАЯ В. В.

УДК 657

Дубовая В. В. Розкриття інформації про інвестиційну нерухомість у фінансовій звітності за міжнародними стандартами

Метою статті є розробка структурованої форми розкриття інформації про інвестиційну нерухомість у фінансовій звітності за міжнародними стандартами. За результатами дослідження з'ясовано, що, на відміну від загальносвітових тенденцій надмірного розкриття інформації, фінансовій звітності підприємств України за МСФЗ притаманне недостатнє, а іноді й недостовірне, розкриття фінансової інформації, принаймні щодо інвестиційної нерухомості. Для структурованого розкриття інформації про інвестиційну нерухомість згідно з МСФЗ запропоновано упорядковане подання описової та фінансової інформації з використанням табличних форм узгодження балансової вартості інвестиційної нерухомості на початок і кінець звітного періоду за альтернативними моделями оцінки. Визначено перспективність подальших досліджень застосування міжнародного облікового підходу до оцінки інвестиційної нерухомості за справедливою вартістю з урахуванням найвигіднішого та найкращого її використання.

Ключові слова: МСФЗ, розкриття, інвестиційна нерухомість, примітки до фінансової звітності.

Табл.: 6. **Бібл.:** 16.

Дубовая Валентина Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Полтавський національний технічний університет ім. Ю. Кондратюка (пр. Першотравневий, 24, Полтава, 36011, Україна)

E-mail: dotsenkovalent@mail.ru

УДК 657

Дубовая В. В. Раскрытие информации об инвестиционном имуществе в финансовой отчетности по международным стандартам

Целью статьи является создание структурированной формы раскрытия информации об инвестиционном имуществе в финансовой отчетности по международным стандартам. В результате исследования выяснено, что, в отличие от общемировых тенденций избыточного раскрытия информации, финансовой отчетности предприятий Украины присуще недостаточное, а иногда и недостоверное, раскрытие финансовой информации, по крайней мере, об инвестиционном имуществе. Для структуризации раскрытия информации об инвестиционном имуществе по МСФО предложено упорядоченное представление описательной и финансовой информации с использованием табличных форм сверки балансовой стоимости инвестиционного имущества на начало и конец периода для альтернативных моделей оценки. Определена перспективность дальнейших исследований применения международного учетного подхода к оценке инвестиционного имущества по справедливой стоимости с учетом наилучшего и наиболее эффективного его использования.

Ключевые слова: МСФО, раскрытие информации, инвестиционное имущество, примечания к финансовой отчетности.

Табл.: 6. **Библ.:** 16.

Дубовая Валентина Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры учета и аудита, Полтавский национальный технический университет им. Ю. Кондратюка (пр. Первомайский, 24, Полтава, 36011, Украина)

E-mail: dotsenkovalent@mail.ru

UDC 657

Dubovaia V. V. Disclosure of Investment Property in the Financial Statements in Accordance with International Standards

The article is aimed at elaboration of a structured template for disclosure of investment property in the financial statements in accordance with international standards. Results of a study show that, in contrast to global trends of excessive disclosure, financial statements of Ukrainian enterprises are incidental to insufficient and sometimes unreliable financial disclosure, at least when considering investment property. To provide structuring in the disclosure of investment property according to IFRS, an organized view over the descriptive and financial information has been proposed, making use of table forms for reconciliation of the balance value of investment property at the beginning and in the end of the period chosen for alternative assessment models. The prospect of further research on application of international accounting approach to assessment of investment property at fair value has been determined, considering the best and most effective use of this approach.

Key words: IFRS, disclosure, investment property, notes to the financial statements.

Tabl.: 6. **Bibl.:** 16.

Dubovaia Valentina V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Auditing, Poltava National Technical University named after Yu. Kondratyuk (pr. Pershotravnevyy, 24, Poltava, 36011, Ukraine)

E-mail: dotsenkovalent@mail.ru

Розкриття інформації про інвестиційну нерухомість у фінансовій звітності, складеній за міжнародними стандартами, має забезпечувати вимоги IAS 40 «Investment Property» щодо стислого викладу суттєвих облікових політик та більш детальної інформації про інвестиційну нерухомість.

Крім цього, слід враховувати загальні вимоги IAS 1 «Presentation of Financial Statements», зокрема, про те, що суб'єкт господарювання повинен, наскільки це можливо, впорядковувати подання приміток до фінансової звітності у вигляді посилань до кожної статті, поданої у звіті про фінансовий стан, звіті сукупний дохід, звіті про зміни у власному капіталі та звіті про рух грошових коштів, на інформацію у примітках [1, п. 113].

Оскільки типової форми приміток до фінансової звітності за МСФЗ не існує, підприємства України мають вирішувати питання структурованого розкриття інформації фінансових звітів згідно з МСФЗ самостійно. Проте такі підприємства України можуть скористатися низкою методичних розробок міжнародної аудиторської компанії «Ernst & Young Global Limited» (далі – EY), яка саме з метою підвищення ефективності розкриття інформації регулярно публікує як приклади для загального використання так звані моделі консолідованої фінансової звітності компанії «Гуд Груп (Інтернешнл) Лімітед» згідно з МСФЗ. При цьому в передмові до останньої публікації EY описано найбільш актуальну проблему подання фінансової звітності – надлишкового розкриття інформації та три виявлені найбільш пов'язані з цією проблемою теми обговорень: формату або структури фінансової звітності, ув'язки фінансової звітності з особливостями конкретних компаній та суттєвості [5].

У цілому, подібні методичні матеріали недержавних комерційних організацій (наприклад, *Business Educational Alliance*) щодо розкриття інформації у фінансовій звітності за МСФЗ, як правило, захищені не лише авторськими правами, але й є комерційною таємницею і відсутні у вільному доступі.

Загальній тематиці відображення та розкриття інформації у фінансовій звітності за МСФЗ присвячені праці Голова С. Ф. і Костюченко В. М. [3], Войнаренка М. П., Пономарьової Н. А. і Замазій О. В. [6]. Заслужують на увагу дослідження міжнародних облікових підходів щодо інвестиційної нерухомості, опубліковані в статтях Супрункової І. В. [8], Головка Т. В. і Ліхачької М. Р. [4], Давидюк Т. В. і Міронової О. І. [7].

Так, І. В. Супрунковою опубліковано результати проведеного на початку 2009 р. дослідження визнання та оцінки інвестиційної нерухомості підприємств Житомирської області з виявленими недоліками в частині розкриття справедливої вартості та пропозицією розробки методичних рекомендацій облікового відображення інвестиційної нерухомості [8, с. 281]. У своїй публікації Головка Т. В. і Ліхачька М. Р. підтримали позицію І. В. Супрункової щодо рекомендацій оцінки інвестиційної нерухомості у фінансовій звітності, складеній за МСФЗ, за моделлю справедливої вартості та прийнятності оцінки інвестиційної нерухомості у фінансовій звітності, складеній за П(С)БО, – за моделлю первісної вартості [4, с. 197].

Найбільш ґрунтовно викладено розбіжності вимог до відображення інвестиційної нерухомості у фінансовій звітності, складеній за П(С)БО 32 і МСБО 40, Давидюк Т. В. і Міроновою О. І. [7]. Утім структурованого подання інформації про інвестиційну нерухомість у Примітках до фінансової звітності не запропоновано.

Метою статті є розробка структурованої форми розкриття інформації про інвестиційну нерухомість у фінансовій звітності за міжнародними стандартами.

Аналіз вимог IAS 40 показує, що для структурованого розкриття інформації про інвестиційну нерухомість у Примітках до фінансової звітності потрібно надати описову інформацію щодо:

1) критеріїв розмежування інвестиційної нерухомості, нерухомості, зайнятої власником, нерухомості, утримуваної для продажу [2, п. 75с]; фактів визнання утримуваної за угодою про операційну оренду нерухомості як інвестиційної нерухомості [2, п. 75b];

2) обраної моделі оцінки інвестиційної нерухомості з поясненнями:

– у випадку застосування моделі справедливої вартості – фактів достовірності оцінки справедливої вартості [2, п. 75e]; причин, чому справедливу вартість не можна достовірно оцінити та діапазону оцінок, у якому перебуває справедлива вартість [2, п. 78];

– при застосуванні моделі собівартості – методів амортизації, строків корисного використання (або ставок амортизації), довідкового наведення справедливої вартості інвестиційної нерухомості [2, п. 79a, 79b, 79e].

І, крім цього, при будь-якій моделі оцінки інвестиційної нерухомості надати фінансову інформацію щодо:

3) узгодження балансової вартості інвестиційної нерухомості на початок і кінець періоду, визнаних у звіті про фінансовий стан [2, п. 76, 79d];

4) доходів від оренди інвестиційної нерухомості та прямих операційних витрат (включаючи ремонт і обслуговування), що згенерували дохід від оренди інвестиційної нерухомості та не згенерували дохід від оренди за звітний період [2, п. 75f].

За результатами дослідження фінансової звітності шести підприємств України за 2014 р., які містили інформацію про інвестиційну нерухомість (у тому числі, у трьох з яких надання нерухомого майна в оренду є основним видом економічної діяльності) було виявлено, що жодної з перелічених вимог повністю не було дотримано. А це означає, що відповідно до IAS 1 такі суб'єкти господарювання не повинні були характеризувати фінансову звітність як таку, що відповідає МСФЗ [1, п. 16].

Так, у Примітках до фінансової звітності ПАТ «ЕЛЕКТРОПРИЛАДОПОСТАЧ» (основним видом діяльності якого є надання в оренду власного нерухомого майна, м. Київ) за 2014 р. щодо інвестиційної нерухомості дослівно викладено таке: «Компанія оцінює свої основні засоби в балансі за справедливою вартістю, визначеною на підставі оцінки незалежного оцінювача, яка була використана як умовна первісна вартість. Для інвестиційної нерухомості умовну вартість було визначено на основі оцінки, здійсненої незалежним оцінювачем» [9].

У Примітках до фінансової звітності ПАТ «МАРС» (яке надає в оренду й експлуатацію власне та орендоване нерухоме майно, м. Київ) за 2014 р. дослівно наведено таке: «На балансі Товариства на звітну дату обліковується інвестиційна нерухомість первісною вартістю 64064 тис. грн. Сума нарахованого зносу інвестиційної нерухомості станом на 31 грудня 2014 р. склала 16737 тис. грн. Нарахування амортизації на інвестиційну нерухомість здійснюється із застосуванням прямолінійного методу» [10].

У Примітках до фінансової звітності ПАТ «ТРАНС-ОБОЛОНЬ» (що здає в оренду й експлуатацію власне та орендоване нерухоме майно, м. Київ) за 2014 р. відсутнє взагалі висвітлення яких-небудь елементів облікової політики щодо інвестиційної нерухомості та відповідні аналітичні дані [11].

Утім це не єдиний суттєвий недолік надання інформації про інвестиційну нерухомість у фінансовій звітності підприємств України. Так, було виявлено, що деякі підприємства, які працюють у будівельній сфері та харчовій промисловості, але мають операції з інвестиційною нерухомістю, продекларувавши у Примітках до фінансової звітності модель оцінки інвестиційної нерухомості за справедливою вартістю, відображають у Балансах накопичений знос, що відповідає моделі собівартості (див. дані *табл. 1* по ПАТ «КРИВБАСТЕХПРОМ» і ПАТ «Холдингова компанія «ЕКО-ДІМ»»). І при цьому не розкривають у Примітках величину справедливої вартості інвестиційної нерухомості, як того вимагає IAS 40.

Було також проаналізовано практику відображення та розкриття інформації про інвестиційну нерухомість двох зарубіжних корпорацій, які застосовують альтернативні моделі оцінки інвестиційної нерухомості. Так, корпорацією «Growthpoint Properties Limited» (далі – Growthpoint, з 1 липня 2013 р. – Real Estate Investment Trust – REIT), яка є найбільшою компанією на ринку нерухомості у Південній Африці, що отримує рентний дохід від надання в оренду землі та будівель, у фінансовій звітності детально відображено інформацію щодо інвестиційної нерухомості [15]:

- ✦ у розділі «Significant accounting policies (Сумме-ві облікові політики)» детально описано принципи оцінки інвестиційної нерухомості (у тому числі порядок визначення первісної оцінки за

собівартістю та подальшої оцінки за справедливою вартістю);

- ✦ у *Звіті про фінансовий стан*: у розділі непоточних активів наведено величину справедливої вартості інвестиційної нерухомості, у розділі поточних активів – інвестиційної нерухомості, утримуваної для продажу;
- ✦ у *Звіті про сукупний дохід* наведено доходи і витрати від надання в оренду нерухомості (*табл. 2*);
- ✦ у *Звіті про грошові потоки у розділі інвестиційної діяльності* наведено показники інвестицій в інвестиційну нерухомість, придбання інвестиційної нерухомості, інвестиційну нерухомість, класифіковану як утримувану для продажу; виручки від продажу інвестиційної нерухомості;
- ✦ у *сегментному аналізі* відображено доходи від оренди в розрізі торговельних, офісних і промислових груп інвестиційної нерухомості;
- ✦ у *Примітках до фінансової звітності* показано динаміку справедливої вартості інвестиційної нерухомості за фінансовий рік (*табл. 3*).

У Примітках до фінансової звітності національної компанії Канади «Transportation Investment Corporation» (далі – TI Corp), яку у 2008 р. було створено для будівництва, експлуатації та технічного обслуговування шосе, але яка додатково здійснює операції з інвестиційною нерухомістю [16]:

- ✦ у розділі «Basis of Preparation and Summary of Significant Accounting Policies» описано порядок визначення первісної оцінки землі та будівель за собівартістю та подальшої оцінки будівель за амортизованою собівартістю (шляхом нарахування зносу прямолінійним методом з очікуваним строком експлуатації 50 років);
- ✦ у розділі «Investment property» відображено первісну вартість і накопичений знос інвестиційної нерухомості, рентний дохід, витрати і фінансові результати (*табл. 4*).

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження з'ясовано, що на відміну від загальносвітових тенденцій надмірного розкриття інформації фінансовій звітності підприємств України за МСФЗ притаманне недостатнє, а іноді й недостовірне, розкриття фінансової інформації, при-

Таблиця 1

Результати дослідження моделей оцінки інвестиційної нерухомості у фінансовій звітності низки підприємств України за 2014 р. [9–14]

Підприємство	Модель оцінки інвестиційної нерухомості у Балансі	Оголошена модель оцінки інвестиційної нерухомості у Примітках
ПАТ «ЕЛЕКТРОПРИЛАДПОСТАЧ»	Справедлива вартість	Справедлива вартість
ПАТ «МАРС»	Собівартість	Собівартість
ПАТ «ТРАНС-ОБОЛОНЬ»	Собівартість	Не конкретизовано
ПАТ «КРИВБАСТЕХПРОМ»	Собівартість	Справедлива вартість
ПАТ «Холдингова компанія «ЕКО-ДІМ»	Собівартість	Справедлива вартість
ПАТ «КОНОТОПМ'ЯСО»	Собівартість	Собівартість

Таблиця 2

Фрагмент Statement of Comprehensive Income of Growthpoint for the year ended 30 June 2013

	Notes	2013 Rm	2012 Rm
Revenue, excluding straight-line lease income adjustment	14.2	5 773	5 107
Straight-line lease income adjustment		9	183
Revenue	2	5 782	5 290
Property expenses	3	(1237)	(1 102)
Net property income		4 545	4 188

Таблиця 3

Фрагмент Notes to the Financial Statements of Growthpoint as at 30 June 2013

14. PROPERTY RELATED ASSETS	2013 Rm	2012 Rm
Fair value of investment property for accounting purposes		
Opening fair value of property assets	47 591	40 380
Additions at cost – acquisitions	1 240	2 016
– development expenditure	1 154	1 067
– capital expenditure	417	639
Disposals at fair value Transferred to investment property	(1 079)	(347)
reclassified as held for sale (note 14.4)	(545)	(388)
Reclassified – previously held for sale (note 14.4)	78	–
Foreign exchange gain	1 092	1 344
Gross fair value adjustment on investment property	3 738	2 038
Property valuation	53 686	46 749
Less: straight-line lease income adjustment (note 14.2)	(1 778)	(1 693)
Fair value of investment property for accounting purposes	51 908	45 056
Straight-line lease income adjustment	1 778	1 693
Payments made to acquire investment property (note 14.3)	–	842
Closing fair value of property related assets	53 686	47 591
– cost	39 797	35 758
– cumulative fair value surplus	13 889	11 833

Таблиця 4

Фрагмент Notes to the Financial Statements of TI Corp for the year ended March 31, 2014

Investment Property (at cost) (\$000's)	Notes	2014	2013
Beginning balance		705	707
Additions		–	–
Depreciation	21	(2)	(2)
		703	705
Rental Operations (\$000's)			
Rental revenue		6	7
Rental expenses			
Repairs and maintenance		–	2
Utilities		1	1
Depreciation		2	2
Total rental expenses		3	5
		3	2

наймні щодо інвестиційної нерухомості. Для структурованого розкриття інформації про інвестиційну нерухомість у Примітках до фінансової звітності за МСФЗ запропоновано упорядковане подання описової та фінансової інформації з використанням табличних форм узгодження балансової вартості інвестиційної нерухомості на початок і кінець звітного періоду за альтерна-

тивними моделями оцінки (табл. 5, табл. 6). Визначено перспективність подальших досліджень застосування міжнародного облікового підходу оцінки інвестиційної нерухомості за справедливою вартістю з урахуванням найвигіднішого та найкращого її використання. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. IAS 1 «Presentation of Financial Statements» [Electronic resource]. – Mode of access : <http://eifrs.ifrs.org/eifrs/bnstandards/en/2015/ias01.pdf> (Дата звернення – 25.12.2015).
2. IAS 40 «Investment Property» [Electronic resource]. – Mode of access : <http://eifrs.ifrs.org/eifrs/bnstandards/uk/2013/IAS40.pdf> (Дата звернення – 25.12.2015).
3. Голов С. Ф. Бухгалтерский учет и финансовая отчетность по международным стандартам / С. Ф. Голов, В. Н. Костюченко. – Х. : Фактор, 2013. – 1000 с.
4. Головки Т. В. Проблемні питання визнання та оцінки інвестиційної нерухомості / Т. В. Головки, М. Р. Ліхачька // Фінанси, облік і аудит. – 2013. – № 2 (22). – С. 192–198.
5. Гуд Груп (Интернэшнл) Лимитед. Модель консолидированной финансовой отчетности за год, завершившийся 31 декабря 2015 года // Онлайн-видання Ernst & Young Global Limited [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-good-group-annual-2015-rus/\\$FILE/EY-good-group-annual-2015-rus.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-good-group-annual-2015-rus/$FILE/EY-good-group-annual-2015-rus.pdf) (Дата звернення – 25.12.2015).
6. Войнаренко М. П. Міжнародні стандарти фінансової звітності та аудиту / М. П. Войнаренко, Н. А. Пономарьова, О. В. Замазій. – К. : ЦУЛ, 2010. – 488 с.

Запропоноване подання узгодження справедливої вартості інвестиційної нерухомості в Примітках до фінансової звітності за міжнародними стандартами

№	Статті	Звітний період	Попередній період
1	Справедлива вартість інвестиційної нерухомості на початок періоду		
2.1	Збільшення у результаті придбання		
2.2	Збільшення внаслідок капіталізації подальших видатків		
2.3	Збільшення внаслідок придбання шляхом об'єднання бізнесу		
2.4	Зменшення внаслідок переведення до складу необоротних активів, що утримуються для продажу та груп вибуття	()	()
2.5	Зменшення внаслідок переведення до нерухомості, зайнятої власником	()	()
2.6	Коригування на чистий прибуток (збиток)		
2.7	Коригування на чисті курсові різниці		
2.8	Інші зміни		
3	Справедлива вартість інвестиційної нерухомості на кінець періоду		

Таблиця 6

Запропоноване подання узгодження залишкової вартості інвестиційної нерухомості в Примітках до фінансової звітності за міжнародними стандартами

№	Статті	Валова балансова вартість	Накопичена амортизація (сукупно з накопиченими збитками від зменшення корисності)
1	Сальдо на початок періоду		
2.1	Збільшення у результаті придбання,		X
2.2	Збільшення внаслідок капіталізації подальших видатків		X
2.3	Збільшення у результаті придбання внаслідок об'єднання бізнесу		
2.4	Зменшення внаслідок переведення до складу необоротних активів, що утримуються для продажу та груп вибуття	()	()
2.5	Амортизація	X	()
2.6	Визнання (сторнування) збитків від зменшення корисності	X	
2.7	Коригування на чисті курсові різниці		
2.8	Зменшення внаслідок переведення до нерухомості, зайнятої власником	()	()
3	Сальдо на кінець періоду		

7. Давидюк Т. В. Бухгалтерський облік операцій з інвестиційною нерухомістю: порівняльний аспект (матеріали Відкритої Міжнародної інтернет-конференції «МСФЗ: дослідження, наука, практика, імплементація», 13.09.2015 р.) / Т. В. Давидюк, О. І. Міронова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://konf.amsfo.com.ua/buxgalterskij-oblik-operacij-z-investicijnoyu-nerухomistyu-porivnyalnix-aspekt/?fdx_switcher=true (Дата звернення – 25.12.2015).

8. Супрунова І. В. Визнання та оцінка інвестиційної нерухомості в бухгалтерському обліку / І. В. Супрунова // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю та аналізу. – Житомир, 2010. – № 1 (16). – С. 273–283.

9. Річна фінансова звітність ПАТ «ЕЛЕКТРОПРИЛАДПОСТАЧ» за 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://elpp.com.ua/news/richna-finanova-zvitnist-pat-elektropriladpostach-za-2014-rik/> (Дата звернення – 25.12.2015).

10. Річна фінансова звітність ПАТ «МАРС» за 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mars.pat.ua/emitents/reports/year/2014> (Дата звернення – 25.12.2015).

11. Річна фінансова звітність ПАТ «ТРАНС-ОБОЛОНЬ» за 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://transobolon.com.ua/Report_2014.html (Дата звернення – 25.12.2015).

12. Річна фінансова звітність ПАТ «Кривбастехнопром» за 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://patktp.com.ua/index.php/akcioneram/rozkryttia-informatsii/richna-rehuliarna-informatsiia/richna-informatsiia-za-2014-rik> (Дата звернення – 25.12.2015).

13. Річна фінансова звітність ПАТ «Холдингова компанія «ЕКО-ДІМ» за 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://holding.eko-dim.com/i/files/zvit_2014.pdf (Дата звернення – 25.12.2015).

14. Річна фінансова звітність ПАТ «КОНОТОПМ'ЯСО» за 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://konotopmeat.pat.ua/emitents/reports/year/2014> (Дата звернення – 25.12.2015).

15. Annual Financial Statements of Growthpoint Properties Limited as at 30 June 2013 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.growthpoint.co.za/FinancialStatements/AnnualFinancialStatements2013.pdf> (Дата звернення – 25.12.2015).

16. Statement of Financial Information of Transportation Investment Corporation for the year ended March 31, 2014 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.pmh1project.com/about-the-project/resource-materials/Documents/2014%20Statement%20of%20Financial%20Information.pdf> (Дата звернення – 25.12.2015).

REFERENCES

"Annual Financial Statements of Growthpoint Properties Limited as at 30 June 2013". <http://www.growthpoint.co.za/FinancialStatements/AnnualFinancialStatements2013.pdf>

Davydiuk, T. V., and Mironova, O. I. "Bukhhalterskiy oblik operatsii z investytsiinoiu nerukhomistiu: porivnialnyi aspekt" [Accounting operations with investment property: a comparative perspective]. http://konf.amsfo.com.ua/buxgalterskij-oblik-operacij-z-investicijnoyu-nerukhomistyu-porivnyalnix-aspekt/?fdx_switcher=true

Golov, S. F., and Kostiuchenko, V. N. *Bukhhalterskiy uchet i finansovaia otchetnost po mezhdunarodnym standartam* [Accounting and financial reporting according to international standards]. Kharkiv: Faktor, 2013.

"Gud Grup (Interneshnl) Limited. Model konsolidirovannoy finansovoy otchetnosti za god, zavershivshiysia 31 dekabria 2015 goda" [Good Group (International) Limited. Model of the consolidated financial statements for the year ended December 31, 2015]. Ernst & Young Global Limited. [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-good-group-annual-2015-rus/\\$FILE/EY-good-group-annual-2015-rus.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-good-group-annual-2015-rus/$FILE/EY-good-group-annual-2015-rus.pdf)

Holovko, T. V., and Likhatska, M. R. "Problemni pytannia vyznannia ta otsinky investytsiinoi nerukhomosti" [Problems of recognition and measurement of investment property]. *Finansy, oblik i audyt*, no. 2 (22) (2013): 192-198.

"IAS 40 «Investment Property»". <http://eifrs.ifrs.org/eifrs/bnstandards/uk/2013/IAS40.pdf>

"IAS 1 «Presentation of Financial Statements»". <http://eifrs.ifrs.org/eifrs/bnstandards/en/2015/ias01.pdf>

"Richna finansova zvitnist PAT «ELEKTROPYRLADPOSTACH» za 2014 rik" [Annual financial statements of PJSC "ELEKTROPYRLADPOSTACH" 2014]. <http://elpp.com.ua/news/richna-finansova-zvitnist-pat-elektropriladpostach-za-2014-rik/>

"Richna finansova zvitnist PAT «MARS» za 2014 rik" [The annual financial statements of JSC "MARS" for 2014]. <http://mars.pat.ua/emitents/reports/year/2014>

"Richna finansova zvitnist PAT «TRANS-OBOLON» za 2014 rik" [The annual financial statements of JSC "Trans-Obolon" in 2014]. http://trans-obolon.com.ua/Report_2014.html

"Richna finansova zvitnist PAT «Kryvbastekhnoprom» za 2014 rik" [Annual financial statements of PJSC "Kryvbastekhnoprom" 2014]. <http://patktp.com.ua/index.php/akcioneram/rozkrytia-informatsii/richna-rehuliarna-informatsiia/richna-informatsiia-za-2014-rik>

"Richna finansova zvitnist PAT «Kholdynhova kompaniia «EKO-DIM» za 2014 rik" [The annual financial statements of JSC "Holding company "ECO-HOUSE" in 2014]. http://holding.eko-dim.com/i/files/zvit_2014.pdf

"Richna finansova zvitnist PAT «KONOTOPM'YaSO» za 2014 rik" [Annual financial statements of PJSC "Konotopmiaso" 2014]. <http://konotopmeat.pat.ua/emitents/reports/year/2014>

Suprunova, I. V. "Vyznannia ta otsinka investytsiinoi nerukhomosti v bukhhalterskomu obliku" [Recognition and measurement of investment property in accounting]. *Problemy teorii ta metodolohii bukhhalterskoho obliku, kontroliu ta analizu*, no. 1 (16) (2010): 273-283.

"Statement of Financial Information of Transportation Investment Corporation for the year ended March 31, 2014". <http://www.pmh1project.com/about-the-project/resource-materials/Documents/2014%20Statement%20of%20Financial%20Information.pdf>

Voinarenko, M. P., Ponomaryova, N. A., and Zamazii, O. V. *Mizhnarodni standarty finansovoi zvitnosti ta audytu* [International standards of financial reporting and auditing]. Kyiv: TsUL, 2010.

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ МЕТОДИКИ АУДИТУ ВИТРАТ НА УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

© 2015 МАЛАХОВ В. А.

УДК 657.6:657.471

Малахов В. А. Дискусійні питання визначення методики аудиту витрат на українських підприємствах

Розглянуто поняття методики аудиту в різних джерелах, доведено взаємозв'язок поняття методики аудиту із поняттям методу аудиту. Узагальнено існуючі погляди вчених на поняття «метод аудиту», запропоновано авторське бачення поняття «методика аудиту». Виокремлено особливості методики аудиту витрат з погляду різних вчених. Розроблена та запропонована до використання на вітчизняних виробничих підприємствах методика аудиту витрат не тільки враховує всі необхідні елементи, а й має пов'язану шкалу оцінки ефективності її застосування, узгоджену із вичерпним переліком завдань аудиту витрат. Значення одержаних результатів полягає в можливості їх використання в практичній діяльності аудиторів та аудиторських фірм. Напрямок подальших досліджень полягає в розробці методики аудиту доходів як іншої ключової ознаки діяльності виробничого підприємства.

Ключові слова: аудит, методика аудиту, метод аудиту, витрати, аудит витрат, алгоритм аудиту витрат.

Табл.: 5. **Бібл.:** 16.

Малахов Валерій Андрійович – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту, Харківський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Університет банківської справи» (пр. Перемоги, 55, Харків, 61174, Україна)

E-mail: malahovvaler@gmail.com

УДК 657.6:657.471

UDC 657.6:657.471

Малахов В. А. Дискуссионные вопросы определения методики аудита расходов на украинских предприятиях

Рассмотрены понятия методики аудита в разных источниках, доказана взаимосвязь понятия методики аудита с понятием метода аудита. Обобщены существующие взгляды ученых на понятие «метод аудита», предложено авторское видение понятия «методика аудита». Выделены особенности методики аудита расходов с точки зрения различных ученых. Разработанная и предложенная к использованию на отечественных производственных предприятиях методика аудита расходов не только учитывает все необходимые элементы, но и имеет связанную шкалу оценки эффективности ее применения, согласованную с исчерпывающим перечнем задач аудита расходов. Значение полученных результатов заключается в возможности их использования в практической деятельности аудиторов и аудиторских фирм. Дальнейшее направление исследований состоит в разработке методики аудита доходов как другого ключевого признака деятельности производственного предприятия.

Ключевые слова: аудит, методика аудита, метод аудита, расходы, аудит расходов, алгоритм аудита расходов.

Табл.: 5. **Библ.:** 16.

Малахов Валерий Андреевич – кандидат экономических наук, доцент кафедры учета и аудита, Харьковский учебно-научный институт ГВУЗ «Университет банковского дела» (пр. Победы, 55, Харьков, 61174, Украина)

E-mail: malahovvaler@gmail.com

Malakhov V. A. Polemic Issues in Determining the Methodology of Costs Audit at Ukrainian Enterprises

The concepts of auditing methodology from different sources have been considered, relationship of the concept of auditing methods with the concept of auditing methodology has been proved. The existing views of scholars on the concept of notion of «auditing method» have been generalized, the author's vision of the concept of «auditing methodology» has been suggested. Characteristics of the costs auditing methodology have been allocated in terms of different scientists' views. The developed and proposed for use in the domestic producing enterprises costs auditing methodology not only considers all the necessary elements, but also has an associated scale for assessing the efficiency of its application, consistent with an exhaustive list of the tasks of costs audit. The importance of the results obtained provides the ability to use them in practical activities of auditors and audit firms. A further direction of research is developing a methodology for income auditing as another key indicator of producing enterprise's activity.

Keywords: audit, auditing methodology, auditing method, costs, costs audit, algorithm of costs auditing.

Tabl.: 5. **Bibl.:** 16.

Malakhov Valerii A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor of the Department of Accounting and Auditing, Kharkov Educational and Scientific Institute SHEI «The University of banking» (pr. Peremogy, 55, Kharkiv, 61174, Ukraine)

E-mail: malahovvaler@gmail.com

У сучасних кризових умовах розвитку національної економіки на перший план виходить проблема забезпечення сталого функціонування вітчизняних суб'єктів господарювання. Перш за все, це стосується саме виробничих підприємств через те, що вони у сукупності складають загальний потенціал економіки країни та синтезують в собі резерви виходу держави із економічної кризи. Водночас, основним показником, від якого залежить ефективність діяльності будь-якого виробничого підприємства, є показник витрат. Таке твердження ґрунтується на декількох тезах, серед яких можна виділити такі:

- ✦ витрати є головним важелем зниження собівартості виробленої продукції, а отже, і важелем збільшення прибутку;

- ✦ питання оптимізації витрат нерозривно пов'язано з проблемою оптимізації системи оподаткування виробничого підприємства;
- ✦ ефективне управління витратами здатне значною мірою вплинути на загальну ефективність діяльності підприємства.

Внаслідок вищепереліченого можна стверджувати про вагомe значення правильного бухгалтерського обліку та забезпечення законності відображення витрат підприємства, що здатний забезпечити саме аудит витрат і доцільно обрана схема реалізації методики його здійснення. Отже, актуальність обраного напрямку дослідження, результати якого знайшли відображення в даній статті, не викликає сумніву.

Проблематикою вивчення теорії та методики аудиту витрат вітчизняних підприємств за різних часів займалися різні вчені, серед яких: Барановская Т. П. [1], Мех Я. В. [4], Пархоменко В. М. [6], Пушкар М. С. [7], Рудницький В. С. [8], Ткаченко Н. [12], Череп А. В. [13], Шелковникова О. В. [16], Шевчук О. [14; 15], Кулаковська Л. П. [3], Сметанко О. В. [11], Оріщенко М. М. [5] та багато інших. Критичний аналіз напрацювань зазначених учених дозволив зробити висновок про існуюче розмаїття методик здійснення аудиту в розрізі різних його напрямів, у тому числі аудиту витрат діяльності підприємства. До того ж, існують вагомі напрацювання у сфері вдосконалення методичних прийомів та процедур здійснення аудиту, розроблено алгоритми здійснення аудиту, запропоновано уточнення окремих теоретичних дефініцій в межах обґрунтування понятійного апарату аудиту витрат тощо. Але, незважаючи на такий значний науковий доробок, проблема досконалості методики аудиту витрат на вітчизняних підприємствах залишається остаточно невирішеною та потребує подальшого розв'язання.

Це й окреслило мету даної статті, яка полягає в розробці та обґрунтуванні науково-методичних рекомендацій щодо реалізації методики аудиту витрат на вітчизняних підприємствах шляхом уточнення понятійного апарату з цього приводу та виокремлення особливостей аудиту витрат у сучасних умовах.

Для досягнення окресленої мети в межах даного дослідження поставлено та вирішено такі науково-практичні завдання:

- ★ розглянуто існуючі погляди на поняття методики аудиту;
- ★ розглянуто поняття «метод аудиту» як складова методики аудиту та обґрунтовано відмінності між методикою та алгоритмом здійснення аудиту;
- ★ уточнено визначення поняття «методика аудиту»;
- ★ розроблено та обґрунтовано методику аудиту витрат в тому числі завдяки виокремленню особливостей здійснен

Аналіз сучасної наукової літератури показав, що на сьогодні не існує єдиного погляду на визначення поняття методики аудиту. Вчені по-різному підходять до визначення такої дефініції, підкреслюючи ті чи інші ключові ознаки, які, на їх думку, мають першочергове значення з погляду побудови визначення поняття «методика аудиту». Узагальнення існуючих поглядів наведено в табл. 1.

Отже, як видно з табл. 1, методика аудиту розглядається як послідовність застосування прийомів та методів, як система окремих елементів та як спосіб дослідження певних подій.

Так, наприклад, Кулаковська Л. П. у запропонованому визначенні дуже вдало трактує методику аудиту як послідовність застосування прийомів (методів), але поряд із цим у визначенні не підкреслено, в якому саме напрямку повинна рухатися така послідовність та на якому підґрунті базуватись.

Водночас Череп А. В. пропонує найбільш абстрактне визначення поняття методики аудиту, яке не враховує основні його елементи, що обтяжує можливість розуміння змістовної суті поняття «методика аудиту».

На думку автора, найбільш повне і змістовне визначення поняття методики аудиту пропонує Скиба П. Р., але запропоноване ним визначення не враховує мету реалізації методики аудиту.

У табл. 1 наведено невелику кількість думок різних вчених, що не є репрезентативною вибіркою, але представлені визначення зосереджують й акумулюють в собі всі «полярні» точки зору на визначення поняття методики аудиту, а отже, їх розгляд можна вважати достатнім з огляду на мету даного дослідження.

Усі перелічені в табл. 1 погляди вчених на визначення поняття методики аудиту безперечно мають сенс, але для більш глибоко розуміння сутності даного поняття доцільно детально розглянути сутність поняття «метод аудиту».

Так, проф. М. Т. Білуха дає таке визначення методу аудиторського контролю: «це сукупність методичних прийомів контролю процесів розширеного відтворення національного продукту і додержання його законодавчого та нормативно-правового регулювання в умовах ринкової економіки». Учений Б. І. Валуєв розглядає метод аудиту як «сукупність прийомів, за допомогою яких оцінюється стан об'єктів, що підлягають вивченню». Економісти І. Й. Яремко і Р. М. Сиротяк на відміну від вищевказаних провідних вчених у галузі обліку й аудиту дають окремі визначення методу аудиту і методу аудиторської діяльності. Під методом аудиту вони розуміють «сукупність способів і прийомів, за допомогою яких можна зробити обґрунтований висновок про достовірність (суттєві розбіжності), повноту відповідності чинному законодавству та існуючим нормативам бухгалтерської звітності замовника». Під методом аудиторської діяльності ці економісти розуміють сукупність способів

Таблиця 1

Визначення поняття «методика аудиту» в різних джерелах

Автор, джерело	Визначення
Кулаковська Л. П. [3]	Методика аудиту – це послідовність і порядок застосування прийомів (методів) аудиту з метою встановлення об'єктивної істини про аудовану інформацію та доведення цієї істини через аудиторський висновок до користувачів фінансової звітності й аудиту
Череп А. В. [13]	Методика аудиту – це спосіб дослідження подій у системі суб'єкта господарювання з метою підтвердження виданої ним фінансової інформації
Скиба П. Р. [9]	Методика аудиту – це система взаємопов'язаних елементів, важливим з яких є контрольньо-аналітична процедура, яка реалізує систему способів і прийомів у визначеній послідовності

і прийомів, за допомогою яких оцінюється стан об'єктів, що розглядаються [2]. Оріщенко М. М. визначає метод аудиторської діяльності як сукупність прийомів, за допомогою яких оцінюють стан об'єктів, що досліджуються [5]. Отже, вчені єдині в думці, що метод аудиту – це сукупність способів та прийомів аудиту.

Таким чином, на думку автора, методика аудиту – це послідовне використання методів аудиту як сукупності його способів та прийомів, побудоване у відповідності із завданнями аудиторського дослідження та спрямоване на досягнення загальної мети аудиту.

Запропоноване визначення, на відміну від існуючих, враховує загальну мету аудиту, підкреслює обов'язковість дотримання принципу послідовності та узгодженість із завданнями аудиторського дослідження, а отже, враховує варіативність методики аудиту залежно від поставлених завдань.

При цьому необхідно мати на увазі, що методика аудиту відрізняється від алгоритму його здійснення, незважаючи на те, що ці поняття достатньо часто переплутані в літературних джерелах. Звісно, алгоритм аудиту також являє собою певну послідовність, але в цьому випадку йдеться про послідовність етапів здійснення аудиту без урахування специфіки застосування на кожному етапі аудиторської перевірки певних методів. Ґрунтуючись на уточненому та обґрунтованому визначенні поняття методики аудиту та шляхом виокремлення особливостей аудиту витрат підприємства, можна буде розробити і запропонувати до застосування методику аудиту витрат.

Отже, необхідним є розгляд особливостей аудиту витрат на вітчизняних підприємствах, результати якого представлено в *табл. 2*.

Як видно з *табл. 2*, учені по-різному підходять до виокремлення особливостей аудиту витрат, висвітлюючи ті або інші особливості та специфіку здійснення аудиту саме витрат підприємства. Аналіз наведених у *табл. 2* особливостей дозволив зробити висновок про різноплановість існуючих поглядів на виокремлення особливостей методики аудиту витрат, але жодне з них не враховує завдання аудиту витрат, у той час як саме завдання аудиту витрат повинні виступати підґрунтям існуючої методики аудиту витрат.

На думку автора, найбільш доцільна методика аудиту витрат повинна базуватися на узагальненні наведених в *табл. 2* особливостей та на врахуванні завдань аудиту витрат підприємства, вичерпний перелік яких наведений в працях Шелковнікової О. В. [16].

Отже, у підсумку даного дослідження можна навести схему реалізації методики аудиту витрат як послідовності застосування методів аудиту в узгодженні із завданнями аудиторської перевірки витрат.

Розроблена схема реалізації методики аудиту витрат наведена в *табл. 3*.

Як видно з *табл. 3*, запропонована схема реалізації методики аудиту витрат містить перелік етапів, які, на думку автора, є універсальними та найбільш доцільними з погляду їх застосування при аудиті витрат на підприємстві.

У розрізі наведених етапів запропоновано розподілити методи аудиту як головні структурні елементи методики аудиту.

Але такі методи аудитор обирає самостійно в процесі перевірки за критерієм особистих переваг і зручності у використанні в кожному окремому випадку.

Узагальнення існуючих методів аудиту витрат наведено в *табл. 4*.

При цьому аудитор із переліку наведених в *табл. 4* методів обирає найбільш ефективні та доцільні на власний розсуд і розподіляє їх за етапами наведеної в *табл. 3* методики.

Особливої уваги заслуговує оцінка, представлена в *табл. 3*, яка поділяється на три показники: виявлено, не виявлено та важко відповісти. Завдяки окресленим критеріям аудитор оцінює кожен етап, ставлячи бал на перетині відповідного етапу методики аудиту витрат та оцінки.

Після цього аудитор, проставляючи відповідні оцінки, повинен підсумувати загальну кількість балів за кожним із критеріїв та, звернувшись до шкали, наведеної в *табл. 5*, оцінити загальну методику.

Таким чином, розроблені та запропоновані до використання на вітчизняних виробничих підприємствах науково-практичні рекомендації реалізації методики аудиту витрат не тільки враховують усі необхідні елементи, а й мають пов'язану шкалу оцінки ефективності її застосування, узгоджену з вичерпним переліком завдань аудиту витрат.

ВИСНОВКИ

Наукова новизна даного дослідження полягає в розробці та запропонованні науково-практичних рекомендацій щодо реалізації методики аудиту витрат, яка дозволяє якісно та повно здійснити аудиторську перевірку й оцінити загальну ефективність використаної методики завдяки розробленій шкалі.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх використання в практичній діяльності аудиторів та аудиторських фірм.

При цьому напрямом подальших досліджень варто вказати розробку методики аудиту доходів як іншої ключової ознаки діяльності виробничого підприємства. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Барановская Т. П. Информационные системы и технологии в экономике : учебник / Т. П. Барановская, В. И. Лойко, М. И. Семенов, А. И. Трубилин. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 368 с.
2. Івахненко С. Аудиторське програмне забезпечення аналізу даних: перший український досвід / С. Івахненко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2009. – № 10. – С. 38–44.
3. Кулаковська Л. П. Організація і методика аудиту : підручник / Л. П. Кулаковська, Ю. В. Піча. – К. : Каравела, 2009. – 568 с.
4. Мех Я. В. Інформаційне забезпечення управління внутрішніми резервами підприємства (методологія і організація) : монографія / Я. В. Мех. – Тернопіль: ПП «Синтез-Поліграф», 2003. – 340 с.

Таблиця 2

Виокремлення особливостей методики аудиту витрат різними вченими

Автор, джерело	Особливості
Череп А. В. [13]	У процесі перевірки витрат виробництва на промисловому підприємстві особливу увагу необхідно приділити таким основним показникам: – наявність віднесення на зменшення або збільшення собівартості продукції (робіт, послуг) сум, які не мають прямого відношення до собівартості; – правильність віднесення витрат майбутніх періодів на собівартість продукції; – збір і віднесення виробничих витрат
Слатецкая Н. [10]	Методика аудиту витрат в різних розділах обліку повинна проваджуватись за єдиною схемою та охоплювати: – визначення основних нормативних документів; – описання альтернативної облікової політики; – перелік первинних документів по облікових розділах; – реєстри аналітичного і синтетичного обліку; – класифікацію виникаючих зловживань і порушень; – довідник аудитора для складання безпосередньої перевірки; – способи отримання аудиторських доказів використовуваних при перевірці підприємства; – описання контрольних процедур
Шелковнікова О. В. [16]	Аудит витрат рекомендується проводити таким чином: а) перевірка дотримання умов визнання витрат діяльності згідно з П(С)БО 16 «Витрати»; б) перевірка правильності формування собівартості продукції (робіт, послуг) згідно з вимогами законодавства; в) перевірка повноти та достовірності відображення загальних витрат діяльності як запорука належного формування фінансових результатів
Сметанко О. В. [11]	Аудит витрат доцільно проводити в такому порядку: – вивчити норми представницьких витрат; – звернути увагу на правильність оформлення первинних облікових документів; – ознайомитися з наказами про відрядження; – проаналізувати норми витрат на відрядження; – з'ясувати, чи є документальне підтвердження здійснених витрат тощо
Оріщенко М. М. [5]	До основних структурних елементів методики аудиту, крім аудиторських процедур (як технології реалізації основних способів та прийомів) належать: – об'єкти та параметри аудиту (виокремлення зон контролю та параметрів їх стану), які визначаються в результаті суттєвого аналізу фактів господарського життя; – інформаційне забезпечення дій аудитора (нормативно-правова, нормативно-довідкова, фактографічна та організаційна інформація); джерела отримання аудиторських свідчень; – систематизація результатів проведення контрольних-аналітичних процедур

Джерело: узагальнено автором.

Таблиця 3

Схема реалізації методики аудиту витрат

Етап аудиторської перевірки	Метод	Оцінка		
		Виявлено	Не виявлено	Важко відповісти
1	2	3	4	5
Перевірка правильності відображення на рахунках бухгалтерського обліку операцій з обліку фінансових витрат, втрат від участі в капіталі				
Підтвердження правильності методу розподілу непрямих витрат, що використовується і закріплений в наказі про облікову політику				
Перевірка повноти, правильності та достовірності відображення інформації про витрати операційної діяльності у звітності				
Підтвердження законності та правильності відображення в бухгалтерського обліку операцій з обліку витрат іншої діяльності та надзвичайних витрат				
Перевірка правильності й обґрунтованості розміру прямих витрат, які включаються до собівартості продукції (робіт, послуг)				

1	2	3	4	5
Підтвердження обґрунтованості обраного методу калькулювання				
Перевірка правильності відображення адміністративних витрат, витрат на збут й інших операційних витрат				
Вивчення правильності накопичення, розподілу та загальновиробничих витрат				
Установлення правильності документального оформлення накопичення та списання витрат операційної діяльності				
Перевірка правильності ведення обліку фактичних витрат і наступного включення їх до собівартості продукції (робіт, послуг) відповідно до прийнятого на підприємстві методу обліку витрат та калькулювання				
Перевірка достовірності та повноти формування елементів витрат				
Загальна оцінка				

Джерело: розроблено та обґрунтовано автором.

Таблиця 4

Методи аудиту витрат

Загальнонаукові	Специфічні
Індукція	Інвентаризація
Дедукція	Запит
Аналіз	Арифметичний перерахунок
Синтез	Експертиза
Моделювання	Контрольний замір
Абстрагування	Контрольний запуск сировини та матеріалів у виробництво
Порівняння	Лабораторний аналіз

Джерело: узагальнено автором.

Таблиця 5

Шкала оцінки методики аудиту витрат підприємства

Загальна оцінка	Значення менше 4	Значення більше 4
Виявлено	Загалом облік витрат ведеться вірно та законно	Загалом облік витрат неправомірний
Не виявлено	Облік витрат в цілому законний, можна обрати ще кілька завдань для перевірки	Облік витрат неправомірний, потребує коригування
Важко відповісти	Етапи аудиту витрат сформульовано некоректно тому, що не відповідають масиву наявної інформації	

Джерело: запропоновано автором.

5. Оріщенко М. М. Види, форми та методи аудиторської діяльності / М. М. Оріщенко // Форум права. – 2014. – № 2. – С. 334–338 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_2_59.pdf

6. Пархоменко В. М. Реформування бухгалтерського обліку в Україні: Положення (стандарт) бухгалтерського обліку. Плани рахунків: загальний та спрощений. Регістри бухгалтерського обліку. Коментарі / В. М. Пархоменко, П. П. Баранцев. – Луганськ : Футура; ДСД «Лугань», 2001. – 464 с.

7. Пушкар М. С. Логістичні системи підприємства : облік, аналіз і аудит / М. С. Пушкар, А. Г. Богач, В. Г. Мельник. – Тернопіль : Економічна думка, 2007. – 202 с.

8. Рудницький В. С. Методологія і організація аудиту / В. С. Рудницький. – Тернопіль: Економічна думка, 1998. – 196 с.

9. Скиба П. Р. Аудит: організація і методика / П. Р. Скиба. – К. : Знання, 2014. – 312 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Fipo.donnnet.dn.ua>

10. Слатецкая Н. Планирование аудиторской проверки / Н. Ю. Слатецкая // Аудиторские ведомости. – 2003. – № 10. – С. 54–61.

11. Сметанко О. В. Удосконалення методики проведення аудиту витрат на підприємствах галузі туризму АР Крим / О. В. Сметанко // Культура народов Причерноморья. – 2005. – № 63. — С. 70–74.

12. Ткаченко Н. М. Бухгалтерський фінансовий облік на підприємствах України : підруч. для студ. екон. спец. вищ. навч. закл. / Н. М. Ткаченко. – 6-е вид. – К. : Вид-во А.С.К., 2003. – 784 с.

13. Череп А. В. Удосконалення методики аудиту витрат виробництва на промисловому підприємстві / А. В. Череп, В. В. Ярмош // Економіка харчової промисловості. – 2010. – № 3. – С. 53–59.

14. Шевчук О. А. Децентралізація обліку на основі сучасних мережових технологій / О. А. Шевчук, В. В. Муравський // Молода наука України : збірник тез II Всеукраїнської наукової конференції / КІ ДУЕП. – Кременчук, 2008. – С. 148–150.

15. Шевчук О. А. Особливості методики аудиту витрат на збут / О. А. Шевчук // Економічний аналіз. – Тернопіль, 2010. – Вип. 6. – С. 526–529.

16. Шелковникова О. В. Аудит витрат підприємства як складова внутрішньофірмових стандартів / О. В. Шелковникова // Наукові праці КНТУ. Економічні науки. – 2010. – Вип. 17. – С. 132–147.

REFERENCES

Baranovskaya, T. P. et al. *Informatsionnye sistemy i tekhnologii v ekonomike* [Information systems and technology in the economy]. Moscow: Finansy i statistika, 2005.

Cherep, A. V., and Yarmosh, V. V. "Udoskonalennia metodyky audytu vytrat vyrobnytstva na promyslovomu pidpriemstvi" [Improved methods of production expenditure in an industrial plant]. *Ekonomika kharchovoi promyslovosti*, no. 3 (2010): 53–59.

Ivakhnenkov, S. "Audytorske prohramne zabezpechennia analizu danykh: pershyi ukrainskyi dosvid" [Audit data analysis software: the first Ukrainian experience]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, no. 10 (2009): 38–44.

Kulakovska, L. P., and Picha, Yu. V. *Orhanizatsiia i metodyka audytu* [The organization and methodology of the audit]. Kyiv: Karavela, 2009.

Mekh, Ya. V. *Informatsiine zabezpechennia upravlinnia vnutrishnimy rezervamy pidpriemstva (metodolohiia i orhanizatsiia)* [Information security management internal resources of the enterprise (methodology and organization)]. Ternopil: Syntez-Polihrif, 2003.

Orishchenko, M. M. "Vydy, formy ta metody audytorskoï dialnosti" [Lines, forms and methods of auditing]. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_2_59.pdf

Pushkar, M. S., Bohach, A. H., and Melnyk, V. H. *Lohistychni systemy pidpriemstva : oblik, analiz i audyt* [Logistics enterprise system: accounting, analysis and audit]. Ternopil: Ekonomichna dumka, 2007.

Parkhomenko, V. M., and Barantsev, P. P. *Reformuvannia bukhhalterskoho obliku v Ukraini: Polozhennia (standarty) bukhhalterskoho obliku. Plany rakhunkiv: zahalnyi ta sproshchenyi. Rehistry bukhhalterskoho obliku. Komentari* [Accounting Reform in Ukraine: Provisions (standards) of accounting. Chart of accounts: general and simplified. Registers of accounting. Comments]. Luhansk: Futura; DSD «Luhan», 2001.

Rudnytskyi, V. S. *Metodolohiia i orhanizatsiia audytu* [Methodology and organization of the audit]. Ternopil: Ekonomichna dumka, 1998.

Slatetskaya, N. "Planirovanie auditorskoy proverki" [Planning the audit]. *Auditorskije vedomosti*, no. 10 (2003): 54–61.

Smetanko, O. V. "Udoskonalennia metodyky provedennia audytu vytrat na pidpriemstvakh haluzu turizmu AR Krym" [Improved methods of business expenditure on tourism in Crimea]. *Kultura narodov Prychernomorja*, no. 63 (2005): 70–74.

Skyba, P. R. "Audyty: orhanizatsiia i metodyka" [Audit: organization and methods]. <https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Fipo.donnnet.dn.ua>

Shevchuk, O. A., and Muravskyi, V. V. "Detsentralizatsiia obliku na osnovi suchasnykh merezhevykh tekhnolohii" [Decentralized accounting based on modern network technologies]. *Moloda nauka Ukrainy*. Kremenichuk, 2008.148–150.

Shevchuk, O. A. "Osoblyvosti metodyky audytu vytrat na zbut" [Features techniques expenditure on sales]. *Ekonomichnyi analiz*, no. 6 (2010): 526–529.

Shelkovnykova, O. V. "Audyty vytrat pidpriemstva yak skladova vnutrishnyofirmovykh standartiv" [Audit expenses of the enterprise as part of in-house standards]. *Naukovi pratsi KNTU. Ekonomichni nauky*, no. 17 (2010): 132–147.

Tkachenko, N. M. *Bukhhalterskyi finansovy oblik na pidpriemstvakh Ukrainy* [Accounting Accounting in the Ukraine]. Kyiv: A. S. K., 2003.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПРОБЛЕМНИМИ АКТИВАМИ БАНКІВ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

© 2015 ДУНАС Н. В.

УДК 336.764.1:338.124.4

Дунас Н. В. Особливості формування системи управління проблемними активами банків в умовах економічної кризи

Метою статті є поглиблення теоретичних і методичних підходів до формування системи управління проблемними активами банків з урахуванням особливостей поглиблення економічної кризи в Україні. Проаналізовано сучасні особливості прояву проблемних активів у роботі банківської системи з урахуванням нових тенденцій нормативно-правового регулювання функціонування банків країни. Проведено аналіз дотримання банками України нормативів кредитних ризиків, рівня проблемних кредитів у кредитних портфелях, формування страхових резервів під кредитні операції банків. Запропоновано основні принципи та методичний підхід щодо формування управління проблемними активами банків в умовах поглиблення економічної кризи. Рекомендації відображають урахування актуальних нормативно-правових змін щодо регулювання діяльності банків, дають змогу комплексно та поетапно підійти до вирішення питання управління проблемними активами банків з урахуванням соціально-економічної трансформації функцій банків у національній економіці.

Ключові слова: економічна криза, банки, регулювання банківської діяльності, проблемні активи, страхові резерви, кредитні ризики, система управління проблемними активами банків.

Рис.: 5. Табл.: 1. Бібл.: 8.

Дунас Наталія Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи, Львівський інститут банківської справи Університету банківської справи Національного банку України (пр. Т. Шевченка, 9, Львів, 79005, Україна)

E-mail: ndunas28@ukr.net

УДК 336.764.1:338.124.4

UDC 336.764.1:338.124.4

Дунас Н. В. Особенности формирования системы управления проблемными активами банков в условиях экономического кризиса
Целью статьи является углубление теоретических и методических подходов к формированию системы управления проблемными активами банков с учетом особенностей углубления экономического кризиса в Украине. Охарактеризованы современные особенности проявления проблемных активов в работе банковской системы с учетом новых тенденций нормативно-правового регулирования деятельности банков. Проведен анализ соблюдения банками Украины нормативов кредитных рисков, уровня проблемных кредитов в кредитных портфелях, формирования страховых резервов под кредитные операции банков. Разработаны основные принципы и методы формирования эффективной системы управления проблемными активами банков в условиях углубления экономического кризиса. Предложенные рекомендации отображают актуальные нормативно-правовые изменения в процессах регулирования деятельности банков, предоставляют возможность комплексно и поэтапно подойти к решению вопроса управления проблемными активами банков с учетом социально-экономической трансформации функций банков в национальной экономике.

Ключевые слова: экономический кризис, банки, регулирование банковской деятельности, проблемные активы, страховые резервы, кредитные риски, система управления проблемными активами банков.

Рис.: 5. Табл.: 1. Библ.: 8.

Дунас Наталья Владимировна – кандидат экономических наук, доцент кафедры банковского дела, Львовский институт банковского дела Университета банковского дела Национального банка Украины (пр. Т. Шевченко, 9, Львов, 79005, Украина)

E-mail: ndunas28@ukr.net

Dunas N. V. Features of Developing the System of Management of Bank's Troubled Assets During the Economic Crisis

The article is aimed at deepening the theoretical and methodical approaches to developing the system of management of bank's troubled assets taking into account peculiarities of the deepening economic crisis in Ukraine today. Contemporary features of troubled assets in the functioning banking system have been characterized in the light of new trends in legal regulation of banking activities. The Ukrainian banks' compliance with credit risk standards, the level of non-performing loans in loan portfolios, creation of insurance reserves under the lending operations of banks were analyzed. The basic principles and methods for developing an effective system of management of bank's troubled assets in response to the deepening economic crisis have been elaborated. The proposed recommendations reflect current legal and regulatory changes in the processes of regulation of bank activities, provide an opportunity for a comprehensive and phased addressing the issue of managing the bank's troubled assets, taking into consideration the socio-economic transformation of banks' functions in the national economy.

Keywords: economic crisis, banks, regulation of banking activity, distressed assets, insurance reserves, credit risks, system of management of bank's troubled assets.

Fig.: 5. Tabl.: 1. Bibl.: 8.

Dunas Natalia V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor of the Department of Banking, Lviv Banking Institute of the NBU Banking University (pr. T. Shevchenko, 9, Lviv, 79005, Ukraine)

E-mail: ndunas28@ukr.net

Сучасна банківська система України функціонує в надзвичайно складних економічних та політичних умовах поглиблення кризових явищ. Процеси євроінтеграції в умовах глобалізації фінансових ринків посилюють імовірність виникнення кризових тенденцій та загроз у фінансово-кредитній системі загалом й окремих банківських установах зокрема. Окрім того, зовнішніми дестабілізуючими чинниками можна вважати, насамперед, девальвацію національної грошової одиниці, підвищення облікової ставки НБУ, зростання обсягів проблемних активів банків, значний обсяг

обов'язкового продажу валютної виручки, заборону на дострокове вилучення депозитів населенням тощо.

За таких умов функціонування банків України характеризуються недостатнім рівнем їх капіталізації, низькою якістю активів і відтоком депозитних зобов'язань, значним обсягом пролонгованих і безнадійних до повернення кредитів, що призвело до збитковості як банківського сектора країни загалом, так і окремих банків. Такі умови актуалізують необхідність формування дієвих управлінських рішень та заходів антикризового управління банківським сектором економіки з урахуван-

ням зовнішніх й внутрішніх ризиків. Відповідно надзвичайно актуальним і гострим для вирішення є питання впровадження ефективного антикризового управління проблемними активами банків. Адже через недосконале управління проблемними активами в банках суттєво погіршилися якість кредитних портфелів, що уповільнює або навіть повністю гальмує зростання галузі загалом, а в багатьох випадках унеможливає подальшу кредитну діяльність банків.

Актуальність проблеми управління проблемними активами банків підтверджується значною увагою до теоретичних і прикладних аспектів її вирішення у публікаціях сучасних науковців та практиків як в Україні, так і за кордоном. Зокрема, значний внесок у розкриття цієї теми зробили В. Герасименко, О. Дзюблюк, Г. Карчева, В. Крилова, А. Примостка, В. Міщенко, І. Нідзельська, Р. Слав'юк, А. Слобода, Х. Мінські, Б. Моїсєєв, О. Лаврушин та інші вчені.

Разом з тим сучасні умови поглиблення кризових явищ створюють нові виклики для ефективної роботи банків та реорганізації банківської системи країни загалом. Високий рівень проблемних активів банків свідчить про необхідність вироблення нових теоретичних і методологічних підходів до формування системи управління проблемними активами банків в умовах економічної кризи для відновлення довіри до банківської системи країни та забезпечення належного виконання функцій банків у національній економіці.

Основною метою цієї статті є поглиблення теоретичних і методичних підходів щодо формування ефективної системи управління проблемними активами банків з урахуванням особливостей поглиблення економічної кризи в країні.

Сучасна банківська системи України функціонує в складних умовах структурного реформування внаслідок стрімкого зменшення кількості банків на фінансовому ринку, поступових змін форм організації банківського бізнесу через посилення впровадження інноваційних технологій та підвищення ризиків, посилення деформації економічних процесів, політичного колапсу та втрати довіри населення та суб'єктів господарської діяльності до регулювання національної економіки.

Особливо гостро на ефективність функціонування банків впливає високий рівень кредитних ризиків та, як наслідок, значний обсяг проблемних активів у банківській системі країни. Причому в сучасних умовах основними чинниками виникнення проблемних активів банків є не лише макроекономічні та мікроекономічні фактори, серед яких методологічні, регламентувальні, організаційні та фінансово-бухгалтерські чинники, про які детально йшлося у публікації [1], але і внутрішні резонансні процеси серед бенефіціарних власників банків, які позначаються на кредитній політиці банків та роботі з проблемними активами через механізми видачі кредитів та списання проблемної заборгованості.

В умовах глибокої реорганізації банків Національний банк України проводить активну роботу щодо вироблення нових підходів до ідентифікації бенефіціарних власників, публічних діячів та пов'язаних з банками

осіб у контексті трансформації соціально-економічної функції сучасної банківської системи [2]. Про це свідчить прийняття Закону України від 02.03.2015 р. № 218 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності пов'язаних із банком осіб» [3]. Відповідно до положень цього закону:

- ✦ посилюється відповідальність власників банків за регулювання кредитних ризиків та доведення банків до неплатоспроможності та зобов'язання їх компенсувати збитки від банкрутства фінансових установ;
- ✦ посилюються вимоги до розкриття структури власності банку, зокрема, крім публікації інформації про власників істотної участі в банку, від банків вимагається оприлюднювати інформацію про ключових учасників банків, тобто фізичних осіб, які прямо або опосередковано через інших юридичних осіб володіють корпоративними правами в банку.

У контексті управління проблемними активами банків це дає змогу відслідкувати інтереси учасників банків при здійсненні банками кредитної політики, причини виникнення великих кредитних ризиків та неповернення значних обсягів банківських кредитів, а також механізми списання проблемної заборгованості зі страхових резервів під кредитні операції банків.

З метою зменшення банківських ризиків Національний банк установлює нормативи кредитного ризику, недотримання яких може призвести до фінансових труднощів у діяльності банку. Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7) встановлюється для обмеження кредитного ризику, що виникає внаслідок невиконання окремими контрагентами своїх зобов'язань і має становити не більше 25%. Найбільшим значення цього нормативу було на початку 2009 р. (23,04%), під час світової фінансової кризи, проте в межах норми (рис. 1).

Як видно з рис. 1, станом на початок 2015 р. Н7 становив 22,01%, що на 0,32% менше в порівнянні з попереднім роком. У той час, як норматив Н7 обмежує концентрацію ризику за окремим контрагентом, норматив великих кредитних ризиків (Н8) лімітує загальну суму сконцентрованих кредитних ризиків. При цьому, великі кредитні ризики визначаються як всі вимоги і позабалансові зобов'язання, надані щодо одного або групи пов'язаних контрагентів, що дорівнюють або перевищують 10% регулятивного капіталу, тобто аналогічно до Н7 за винятком іншого нормативного значення (10% замість 25%). Цей показник за аналізований період знаходиться також у межах норми (не більше 8-кратного розміру регулятивного капіталу, тобто не більше 800%). Упродовж 2008 р. показник Н7 зріс на 16,3%, надалі ж спостерігаємо його зменшення. На початку 2012 р. бачимо незначне зростання, проте найбільше його значення спостерігається у 2015 р. – 250,04% (рис. 2). Це свідчить про суттєвий вплив проблемних кредитів на функціонування банків.

Норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н9), встановлювався з метою обмеження ризику, який

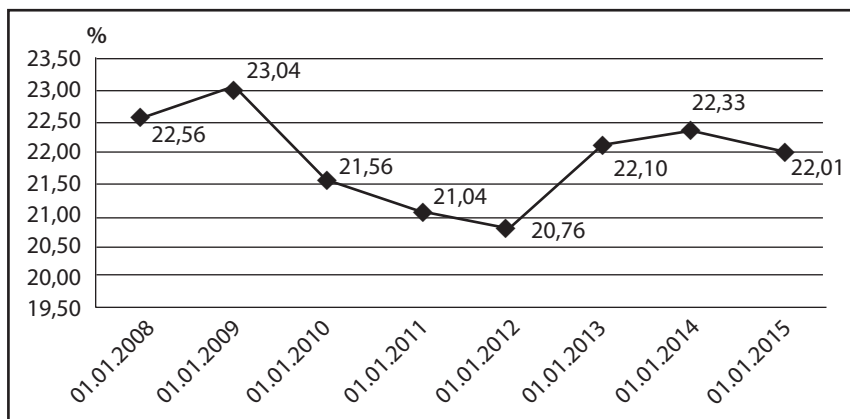

Рис. 1. Динаміка дотримання нормативу максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента банками України упродовж 2008–2015 рр., %

Джерело: складено автором на основі даних [4].

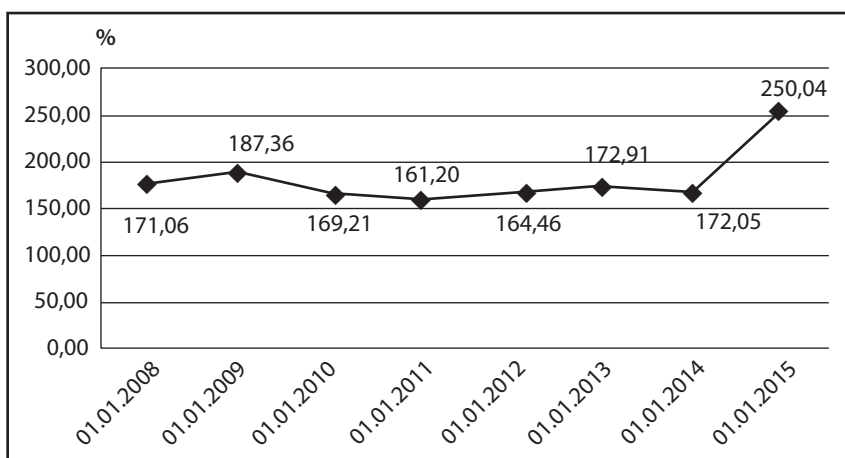

Рис. 2. Динаміка дотримання нормативу великих кредитних ризиків упродовж 2008–2015 рр., %

Джерело: складено автором на основі даних [4].

виникає під час здійснення операцій з інсайдерами і має становити не більше 5 %. Такі операції можуть проводитися на пільгових для інсайдерів умовах і загрожувати стабільній діяльності банку. Норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н10), установлювався для обмеження сукупної суми всіх ризиків щодо інсайдерів і мав складати не більше 30 %.

Слід відзначити, що надмірний обсяг сукупних ризиків щодо інсайдерів призводить до концентрації ризиків і загрожують збереженню регулятивного капіталу банку. Так, ризики за операціями з інсайдерами за аналізований період були помірними та мали спадні тенденції – Н9 на початку 2015 р. становив 0,13 %, що в 15,5 разу менше в порівнянні з 2008 р. (2,01 %), а Н10 за цей період зменшився у 5 разів та на початку 2015 р. становив 1,37 % (рис. 3).

Відповідно до зміни нормативно-правового регулювання діяльності банків України Постановою правління Національного банку України № 361 від 08.06.2015 р. встановлено новий норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (Н9) на заміну нормативів максимального

розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н9) і максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н10). Такий захід було здійснено задля посилення контролю за виданням банками кредитів пов'язаним особам. Станом на 01.09.2015 р. норматив Н9 перевищив своє нормативне значення 25 % і склав 28,96 %. Наступні два місяці продовжується зростання нормативу (01.10.2015 р. – 38,6%; 01.11.2015р. – 46,36%) [5].

Отже, аналіз дотримання банками України нормативів кредитних ризиків свідчить про необхідність посилення заходів ризик-менеджменту українських банків щодо кредитної дисципліни та впровадження міжнародних підходів до пруденційного нагляду за діяльністю банків.

Економічна криза, падіння ділової активності суб'єктів господарювання та споживчих витрат населення закономірно провокує погіршення платіжної дисципліни позичальників, а отже, і погіршення якості кредитного портфеля банків. Частка проблемних кредитів у сукупному обсязі наданих українськими банками кредитів стрімко зростала упродовж 2008–2015 рр. Так, якщо на 01.01.2009 р. питома вага проблемних кредитів у кредитному портфелі вітчизняних банків становила 2,3 %, то на 01.01.2011 р. вже 11,2 %, тобто зросла на 8,9 %.

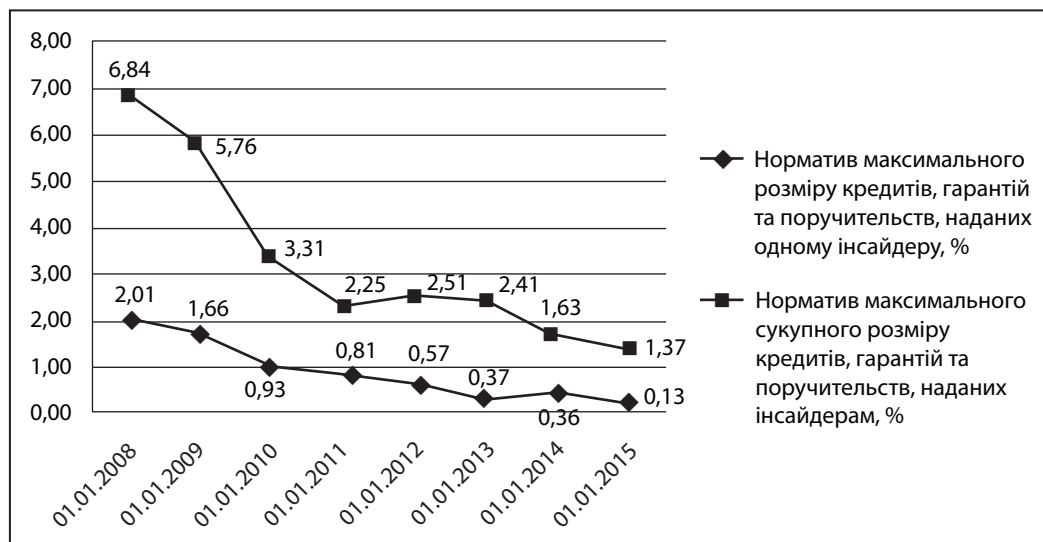

Рис. 3. Динаміка дотримання нормативів максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному та всім інсайдерам упродовж 2008–2015 рр., %

Джерело: складено автором на основі даних [4].

В абсолютному вираженні обсяг проблемних кредитів банківської системи України збільшився за 2008–2010 рр. на 66341,8 млн грн, або в 4,6 разу. За результатами 2010 р., внаслідок покращення економічної ситуації, темп зростання залишків за простроченими кредитами сповільнився до 20,37%, проте їхня абсолютна сума продовжувала зростати, досягнувши на 01.01.2011 р. 84563,4 млн грн. Станом на 01.01.2015 р. темп зростання проблемних кредитів становив 93,59%, абсолютна сума складала 135858,3 млн грн. За 9 місяців 2015 р. частка простроченої заборгованості в загальному кредитному портфелі зросла з 13,5% до 19,9%, сягнувши максимального значення за весь аналізований період. Це пояснюється суттєвим зменшенням кредитування (темп зростання кредитного портфеля банків України за 3 квартал 2015 р. становив –9,47%) і великою часткою проблемних кредитів (рис. 4).

За результатами аналізу можна зробити висновок, що стрімке збільшення частки проблемної заборгова-

ності в кредитному портфелі банку, згідно з вітчизняним банківським законодавством, зумовлює значні відрахування в резерви на покриття втрат за кредитними операціями. Чим більші суми відрахування в резерви під кредитні ризики одночасно зі зростанням витрат банків на адміністрування проблемних кредитів, тим менш ефективно використовується банківський капітал.

Серед інших аналітичних показників, які характеризують якість активів, найпоказовішими є відношення сформованих страхових резервів під кредитні операції до кредитного портфеля та відношення резервів під активні операції до активів на звітну дату. Якщо припустити, що всі банки адекватно оцінюють якість власних активів і своєчасно та в повному обсязі формують страхові резерви, то чим меншими є значення цих показників, тим ефективніше працює банк. Станом на 01.01.2015 р. відношення резервів під кредитні операції до кредитного портфеля для банківської системи в

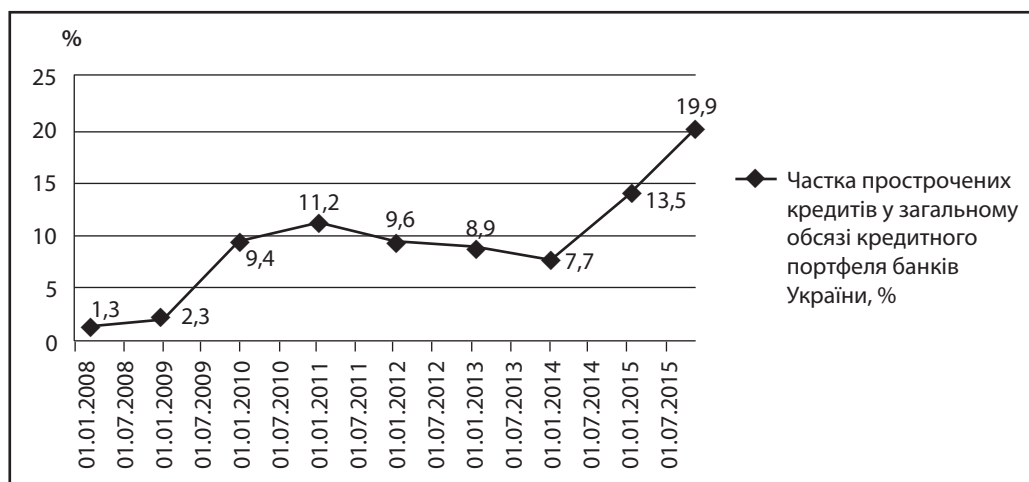

Рис. 4. Динаміка показника частки прострочених кредитів у загальному обсязі кредитного портфеля банків України упродовж 2008–2015 рр., %

Джерело: складено автором на основі даних [4].

цілому становило 22 %, відношення резервів під активні операції до активів – 15 % (рік тому – відповідно 15 % і 10 %) [5]. У табл. 1 представлено значення показника відношення сформованих страхових резервів під активні операції до активів окремих банків України станом на 01.01.2015 р.

Таблиця 1

Відношення сформованих страхових резервів під активні операції до активів окремих банків України на 01.01.2015 р.

Банки зі значним обсягом сформованих страхових резервів під кредитні операції (≥ 25% кредитного портфеля)	Значення показника, %
Український банк реконструкції та розвитку	152
Неос Банк	125
Укргазбанк	75
Укрексімбанк	47
Райффайзен Банк Аваль	47
«Кліринговий дім»	41
Укрсоцбанк	38
Ощадбанк	37
Правекс Банк	37
Банк «Велес»	34
БТА Банк	34
Юніон Стандарт Банк	29
ОТП Банк	29
Фідобанк	29
Банк «Конкорд»	26
Банк «Форвард»	26
Акцент-Банк	25
Банки зі значним обсягом сформованих страхових резервів за всіма активними операціями (≥ 15% активів)	Значення показника, %
Укргазбанк	44
Райффайзен Банк Аваль	30
Укрсоцбанк	26
Банк «Велес»	23
ОТП Банк	22
Ощадбанк	21
Правекс-Банк	21
Укрексімбанк	20
Банк «Народний капітал»	19
Банк «Форвард»	19
Банк «Конкорд»	18
Юніон Стандарт Банк	18
Класикбанк	17
Смартбанк	17
Банк «Кліринговий дім»	16
Платинум Банк	16
Банк «Глобус»	15
Кредит Оптима Банк	15
Банк «Столичний»	15
Неос Банк	15

Джерело: складено автором на основі даних [5].

У теорії управління проблемними активами банків формування значного обсягу резервів під можливі втрати за кредитними операціями банків має забезпечити їх від суттєвої втрати капіталу та банкрутства. Натомість зменшення витрат на резервування свідчило б про поліпшення якості кредитних портфелів банків, що в сучасних умовах не спостерігається [6, с. 51]. Проте аналіз практики функціонування банків України показує, що банківська система в цілому за 2014 р. понесла витрати на формування страхових резервів у сумі 103 млрд грн, що вчетверо більше, ніж за 2013 р. (25 млрд грн). Такий обсяг витрат став ключовим чинником збитковості банківського сектора національної економіки в умовах поглиблення економічної кризи.

Отже, проведений аналіз показників проблемних активів банків України дає підстави стверджувати, що формування сучасної системи управління проблемними активами банків має ґрунтуватися на:

- ✦ результатах аналітичного моніторингу якості кредитного портфеля банку, нормативів кредитного ризику та обсягів витрат на формування страхових резервів за кредитними операціями банків;
- ✦ принципах збереження банківського капіталу та адекватної оцінки діяльності бенефіціарних власників, публічних діячів та пов'язаних з банками осіб у контексті трансформації соціально-економічної функції сучасної банківської системи та відновлення довіри до банків країни;
- ✦ розумінні єдності дій та засобів досягнення мети суб'єктами управління системи (власниками банків, правління, ризик-менеджерами, кредитними аналітиками);
- ✦ поєднанні стратегії й тактики у процесі управління проблемною заборгованістю для забезпечення її безперервності та взаємозв'язку елементів системи управління проблемними кредитами банку для врахування взаємного впливу і цілеспрямованості усієї сукупності елементів з метою забезпечення ефективності процесу управління [7];
- ✦ забезпеченні гнучкості системи й процесу управління проблемними кредитами, що дає змогу адаптуватися до можливих соціально-економічних змін у національній економіці та на фінансовому ринку.

Таким чином, система управління проблемними кредитами банків може бути визначена як сукупність взаємопов'язаних суб'єктів, об'єктів, стратегій, методів та інструментів управління, що суб'єкти управління застосовують і спрямовують на зменшення рівня проблемної заборгованості банків.

Методичними основами формування ефективної системи управління проблемними кредитами банків є такі:

1. Система управління проблемними кредитами охоплює, крім об'єкта управління, управлінські суб'єкти (зовнішні та внутрішні). Зовнішні суб'єкти на макроекономічному рівні представлені законодавчими, фінансово-контрольними і державними органами регу-

лювання, центральне місце серед яких належить НБУ. Внутрішні суб'єкти на мікроекономічному рівні представлені керівництвом банку та органами управління фінансовими ресурсами і ризиками.

2. Стратегії управління проблемними кредитами складаються із відповідних методів. Окрім використання методів, що застосовують суб'єкти управління, у цій системі значне місце належить інструментам обраних стратегій. Ці інструменти повинні враховувати економічні та адміністративні заходи, що застосовують органи банківського нагляду, регулювання і контролю для забезпечення належних обсягів проблемної заборгованості в банках.

3. Важливу роль у формуванні системи управління проблемними кредитами відіграє організаційна структура банку, а також рівень зв'язків як між елементами структури, так і з клієнтами, акціонерами банку. Тож ефективність та результативність процесу управління проблемною заборгованістю значною мірою залежить від організаційного рівня банку.

4. Система управління проблемними кредитами не є статичним утворенням, а постійно перебуває у процесі розвитку. Необхідно брати до уваги конкретні економічні умови, у яких функціонує банк, і відповідно до змін в економічному середовищі вносити корективи до складу та функцій системи управління проблемними кредитами, здійснювати адаптаційні заходи.

Ключове місце в системі управління проблемними активами банків належить етапам і заходам щодо зменшення проблемної заборгованості банків (рис. 5).

Послідовність процесу управління проблемними активами банків передбачає етапи моніторингу працюючих кредитів, раннього реагування менеджменту на виникнення проблемних ситуацій щодо повернення кредитів, аналіз варіантів та вибір методів регулювання проблемних активів, відновлення функціонування проблемних кредитів, стягнення заборгованості за проблемними кредитами. На кожному з цих етапів застосовуються конкретні варіанти та методи роботи, які мають внутрішній та зовнішній щодо банків характер дії. Практична діяльність фахівців банків свідчить, що реалізація цих заходів пов'язана з вибором і застосуванням спеціальних методів регулювання проблемних активів банків, які є складовою частиною системи управління проблемними активами.

ВИСНОВКИ

Запропоновані підходи щодо формування сучасної системи управління проблемними активами банків ураховують результати аналітичного дослідження щодо стану проблемних активів банків в Україні та особливості поглиблення процесів економічної кризи, відображають врахування актуальних нормативно-правових змін щодо регулювання діяльності банків, дають змогу комплексно та поетапно підійти до вирішення питання управління проблемними активами банків з урахуванням соціально-економічної трансформації функцій банків у національній економіці. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Слобода Л. Напрями вдосконалення роботи банків України з проблемними активами в посткризовий період / Л. Слобода, Н. Дунас // Вісник НБУ. – 2011. – № 4. – С. 46–51.
2. Прийняття закону про посилення відповідальності власників банків – найголовніша реформа сьогодення / Прес реліз Національного банку України від 4.03.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=15141180
3. Закон України від 02.03.2015 р. № 218 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності пов'язаних із банком осіб» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53963
4. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>
5. Дані фінансової звітності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=64097
6. Управління проблемними активами в банках: монографія / Кол. авт.; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. П. А. Слав'юка. – К.: УБС НБУ, 2012. – 450 с.
7. Папуша А. Госпітальні банки: світовий досвід і можливості для України / А. Папуша // Вісник НБУ. – 2009. – № 7. – С. 3–8.
8. Кажан В. Світова практика управління кредитним ризиком / В. Кажан // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. – 2010. – № 1. – С. 74–77.

REFERENCES

- "Dani finansovoi zvitnosti bankiv Ukrainy" [These financial statements of banks in Ukraine]. http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=64097
- Kazhan, V. "Svitova praktyka upravlinnia kredytnym ryzykom" [World practice of credit risk management]. *Naukovyi visnyk: Finansy, banky, investytsii*, no. 1 (2010): 74-77.
- [Legal Act of Ukraine] (2015). http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53963
- Oftsiiyni sait Natsionalnoho banku Ukrainy. <http://www.bank.gov.ua>
- Papusha, A. "Hospitalni banky: svitovyi dosvid i mozhlyvosti dlia Ukrainy" [Hospital banks: global experience and opportunities for Ukraine]. *Visnyk NBU*, no. 7 (2009): 3-8.
- "Pryiniattia zakonu pro posylennia vidpovidalnosti vlasnykiv bankiv – naiholovnishia reforma syohodennia" [The adoption of the law on strengthening the liability of banks – the most important reform today]. http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=15141180
- Sloboda, L., and Dunas, N. "Napriamy vdoskonalennia roboty bankiv Ukrainy z problemnymy aktyvamy v postkryzovyi period" [Areas of improvement of banks' troubled assets of Ukraine in the post-crisis period]. *Visnyk NBU*, no. 4 (2011): 46-51.
- Upravlinnia problemnymy aktyvamy v bankakh* [Managing distressed assets from banks]. Kyiv: UBS NBU, 2012.

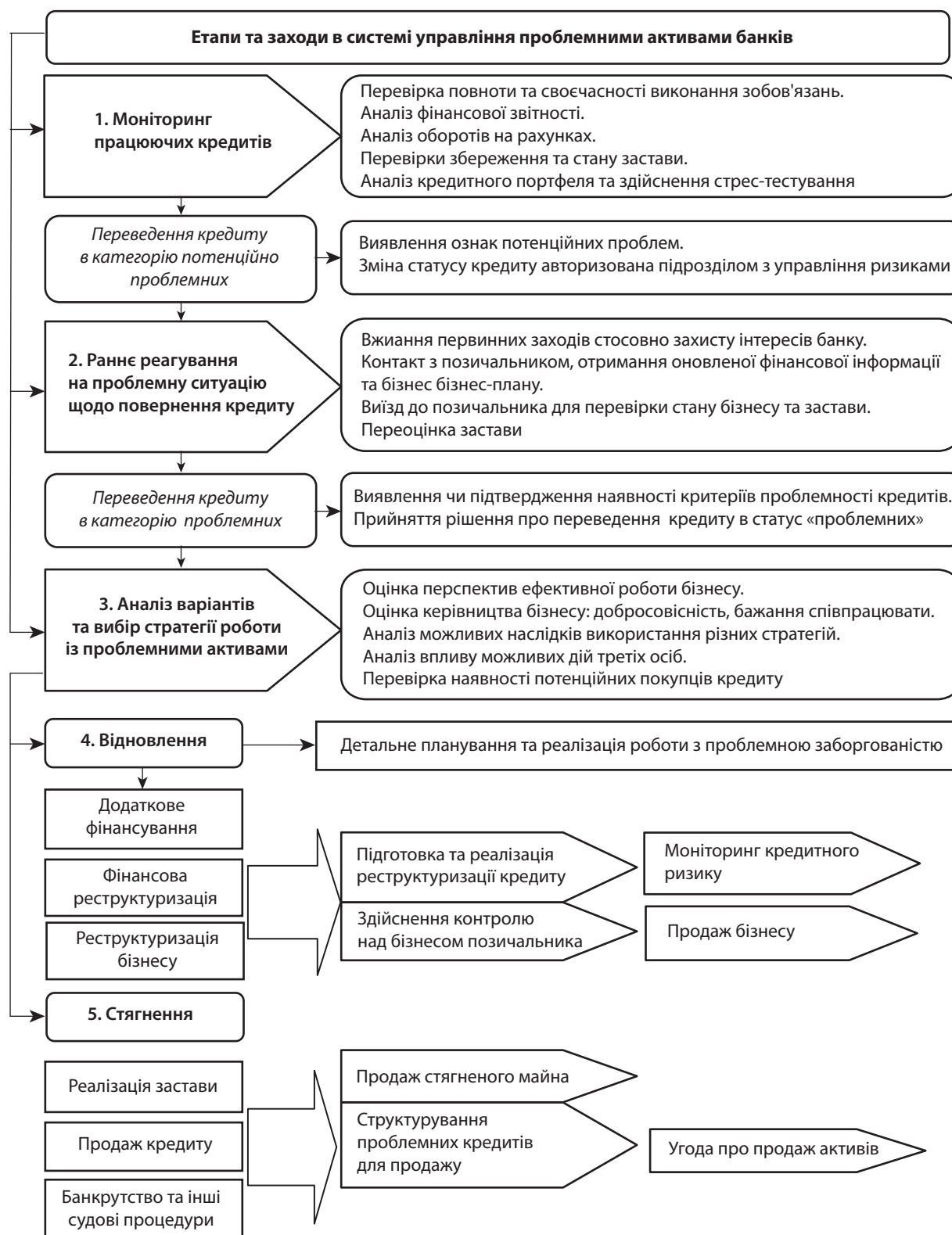

Рис. 5. Етапи та заходи в системі управління проблемними активами банків

Джерело: власна розробка.

СУТНІСТЬ, ПРИРОДА ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

© 2015 МЕЛЬНИК Л. М., ДУМА В. Л.

УДК 336.14:332

Мельник Л. М., Дума В. Л. Сутність, природа та особливості формування бюджетного потенціалу на регіональному рівні

Систематизовано методичні підходи до визначення сутності бюджетного потенціалу регіону. Здійснено аналіз наукових розробок щодо категорії «бюджетний потенціал». Запропоновано визначення бюджетного потенціалу як основної складової частини фінансового потенціалу, що забезпечує реальну можливість надходження до бюджету регіону фінансових ресурсів в умовах чинного законодавства. Визначено структурні елементи бюджетного потенціалу: податковий і неподатковий потенціал. Дано характеристику податковому, ресурсному, трансфертному, інвестиційному, кредитному потенціалам як складовим частинам бюджетного потенціалу регіону. Побудовано модель формування сукупного бюджетного потенціалу регіону. Визначено структуру бюджетного потенціалу регіону залежно від джерел формування бюджетних ресурсів. Дано характеристику власному та залученому бюджетному потенціалу. Визначено складові елементи, що формують власні та залучені бюджетні ресурси. Запропоновано заходи, що забезпечать збільшення грошових надходжень до місцевого бюджету.

Ключові слова: регіональні фінанси, фінансові ресурси місцевих бюджетів, бюджетний потенціал.

Рис.: 2. Бібл.: 16.

Мельник Лариса Михайлівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів і економіки природокористування, Національний університет водного господарства та природокористування (вул. Соборна, 11, Рівне, 33028, Україна)

E-mail: Larisa_melnyk@ukr.net

Дума Вікторія Леонідівна – аспірантка, Національний університет водного господарства та природокористування (вул. Соборна, 11, Рівне, 33028, Україна)

E-mail: Viktoriya163@ukr.net

УДК 336.14:332

Мельник Л. М., Дума В. Л. Сущность, природа и особенности формирования бюджетного потенциала на региональном уровне

Систематизированы методические подходы, касающиеся сущности бюджетного потенциала региона. Проведен анализ научных разработок, посвященных категории «бюджетный потенциал». Дано определение бюджетного потенциала как основной составляющей финансового потенциала, которая обеспечивает реальную возможность поступления в бюджет региона финансовых ресурсов в условиях действия существующего законодательства. Определены структурные элементы бюджетного потенциала: налоговый и неналоговый потенциал. Дана характеристика налоговому, ресурсному, трансфертному, инвестиционному, кредитному потенциалам как составляющим бюджетного потенциала региона. Построена модель формирования совокупного бюджетного потенциала региона. Проанализирована структура бюджетного потенциала региона в зависимости от источников формирования бюджетных ресурсов. Охарактеризован собственный и привлеченный бюджетный потенциал. Определены составляющие, формирующие собственные и привлеченные бюджетные ресурсы. Предложены инструменты, обеспечивающие увеличение денежных поступлений в местный бюджет.

Ключевые слова: региональные финансы, финансовые ресурсы местных бюджетов, бюджетный потенциал.

Рис.: 2. Библ.: 16.

Мельник Лариса Михайловна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов и экономики природопользования, Национальный университет водного хозяйства и природопользования (ул. Соборная, 11, Ровно, 33028, Украина)

E-mail: Larisa_melnyk@ukr.net

Дума Виктория Леонидовна – аспирантка, Национальный университет водного хозяйства и природопользования (ул. Соборная, 11, Ровно, 33028, Украина)

E-mail: Viktoriya163@ukr.net

UDC 336.14:332

Melnyk L. M., Duma V. L. Substance, Nature and Features of Establishing the Budget Potential at the Regional Level

The methodical approaches concerning the substance of budget potential of region have been systematized. The analysis of scientific developments concerned with the category of «budget potential» has been conducted. Budget potential has been defined as a major component of financial capacity, which provides a real opportunity for revenue of financial resources into the region's budget under the existing legislation. Structural elements of budget potential have been determined as tax and non-tax potentials. A characteristic of tax, resource, transfer, investment, loan potentials as components of region's budget potential has been given. A model of establishing the total budget potential of region has been built. Structure of budget potential of region has been analyzed depending on the sources of establishing of budgetary resources. Both own and attracted budget potential have been characterized. The constituents, which develop both their own and attracted budgetary resources, have been identified. Tools that can be useful to increase revenues to the local budget have been suggested.

Keywords: regional finance, financial resources of local budgets, budget potential.

Fig.: 2. Bibl.: 16.

Melnyk Larisa M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance and Environmental Economics, National University of Water Management and Natural Resources Use (vul. Soborna, 11, Rivne, 33028, Ukraine)

E-mail: Larisa_melnyk@ukr.net

Duma Viktoriya L. – Postgraduate Student, National University of Water Management and Natural Resources Use (vul. Soborna, 11, Rivne, 33028, Ukraine)

E-mail: Viktoriya163@ukr.net

Ефективність функціонування бюджетної системи України значною мірою визначається наявністю фінансових ресурсів на території конкретного регіону. Бюджетна система регіону займає провідне місце при визначенні його фінансового стану та характеризується певними параметрами, які можуть бути виражені через

бюджетний потенціал. Рівень розвитку бюджетного потенціалу, його величина, індексні характеристики безпосередньо впливають на можливості регіонів надавати бюджетні послуги населенню в частині освіти, охорони здоров'я, виконувати регіональні соціально-економічні програми, створювати загальні сприятливі умови життя.

Питання вдосконалення формування фінансових ресурсів територіально-адміністративних одиниць, оптимізації механізму формування місцевих бюджетів неодноразово обговорювались на науково-практичних конференціях, висвітлювались в наукових працях І. Алексєєва, О. Барановського, В. Бороноса, В. Гейця, А. Загороднього, К. Іоненко, М. Карліна, О. Кириленко, М. Козоріз, І. Луніної, А. Лучки, Н. Старостенко, І. Сторонянської та ін.

Незважаючи на вагомі результати розробок науковців, варто зазначити, що багато теоретико-методологічних і практичних питань щодо формування бюджетного потенціалу ще не отримали належного наукового обґрунтування і вирішення. Потребує вдосконалення і механізм оцінки наявного бюджетного потенціалу.

Метою статті є узагальнення теоретичних підходів щодо сутності бюджетного потенціалу регіону, розробка моделі його формування та визначення факторів, що впливають на збільшення бюджетного потенціалу.

При дослідженні фінансів регіону фахівці з регіональної фінансової політики, зокрема проф. Сторонянська І. З., проф. Козоріз М. А., надають пріоритет фінансовому потенціалу над сформованими фінансовими ресурсами. Це, на їх думку, дозволяє розширити горизонти дослідження фінансів регіону за рахунок включення до їх структури поряд з наявними фінансовими ресурсами потенційної складової [1, с. 196].

Безумовно, найбільшою складовою частиною фінансового потенціалу, його основою, є бюджетний потенціал регіону. Аналіз наукових досліджень щодо сутності бюджетного потенціалу дозволяє зробити висновок, що всі методичні підходи до визначення бюджетного потенціалу можна поділити на три категорії «охідну», «витратну» та «ресурсну».

Прихильники «дохідного» підходу, зокрема Івоненко К. В., зауважують, що бюджетний потенціал формують податкові й неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом та надходження до цільових фондів [2, с. 5]. Аналогічне по суті визначення цієї категорії дає і Атаєва А. Г., яка під бюджетним потенціалом розуміє загальну суму податкових і неподаткових доходів бюджету, коштів, переданих до бюджету муніципально-го утворення [3, с. 31].

Шалмуєв А. О., який досліджує бюджетний потенціал у реаліях Російської Федерації, відзначає, що бюджетний потенціал характеризує можливості регіону в збільшенні доходної частини бюджету і визначається величиною місцевих податків і зборів, відрахувань від федеральних і регіональних податків відповідно до нормативів, встановлених законодавством, а також надходжень від приватизації муніципального майна, від здачі його в оренду, від місцевих позик і лотерей, від зовнішньоекономічної діяльності, дивідендів від частки регіону в статутному капіталі підприємств і організацій, обсягів дотацій, субвенцій, трансфертних платежів [4]. У цьому визначенні достатньо повно перераховані джерела надходжень, що формують бюджетні ресурси регіону, проте не проведено їх систематизацію. Інший російський економіст Е. К. Конярова визначає бюджетний потенціал як суму умовно-власних доходів, отриманих від суб'єкта

Російської Федерації (доходи за винятком чистих, що перераховані з федерального бюджету) та доходів федерального бюджету, що надійшли з території суб'єкта РФ [5, с. 12].

Поруч із «дохідним» існує ще і «видатковий» підхід до трактування бюджетного потенціалу. На витратному підході, тобто розгляді бюджетного потенціалу в контексті витрат бюджету, акцентують увагу Зенченко С. В. і Кичко І. І. [6; 7]. Так, С. В. Зенченко визначає бюджетний потенціал як максимально можливі видатки, які може дозволити собі бюджет, виходячи з доходних надходжень, а також вказує на те, що його доцільно розглядати з точки зору отриманих податкових платежів та ефективності їх використання [6, с. 188]. При такому трактуванні бюджетний потенціал фактично розглядається як сума діючих у регіоні потенціалів доходів та витрат, причому в доходну частину включаються лише власні доходи регіону. Дослідження бюджетного потенціалу з точки зору «витратного» підходу, на нашу думку, обмежує сутність поняття, оскільки забезпечити повною мірою фінансування витрат місцевого бюджету як у частині власних, так і делегованих повноважень неможливо без достатньої доходної бази.

Найбільша група науковців у визначенні сутності бюджетного потенціалу є прихильниками «ресурсного» підходу. Бюджетний потенціал регіону Я. Я. Пушак трактує як здатність бюджетного механізму акумулювати в руках місцевих громад *фінансові ресурси* [8]. Розглядає бюджетний потенціал як частину фінансових ресурсів і В. Маслій, досліджуючи бюджетний потенціал міста, він відзначає, що це – частина *фінансових ресурсів*, які місто може отримати у вигляді допомоги з державного бюджету: міжбюджетних трансфертів, дотацій, субсидій, субвенцій, інших неподаткових надходжень [9, с. 128]. Як ми бачимо, з одного боку, тут отожднюється поняття бюджетного потенціалу та фінансових ресурсів, а з іншого – із всіх складових фінансових ресурсів виключаються податкові надходження, які в основному їх і формують. Натомість акцент робиться на міжбюджетні трансферти та різного роду дотації, що недоцільно в умовах вирішення завдань щодо розширення прав та можливостей місцевих органів влади.

На відміну від попереднього автора ставить за основу вирішення питань самостійності регіонів А. В. Лучка [10, с. 3], яка під бюджетним потенціалом розуміє сукупність реальних можливостей забезпечення самостійності органів місцевого самоврядування у питаннях формування, використання та регулювання місцевих бюджетів. Як його складові елементи виділяються всі бюджетні ресурси, тобто кошти, які акумулюються і перерозподіляються через бюджет, і бюджетні повноваження органів державної влади і місцевого самоврядування.

Варто відзначити, що досить часто бюджетний потенціал отожднюють із податковим потенціалом, ігноруючи неподаткові надходження. Зокрема, В. Воробйова визначає бюджетний потенціал як величину можливих надходжень до бюджету певного рівня окремих податків або в цілому усіх податків на конкретній території в наступному році [11, с. 1]. Аналогічний підхід застосовує-

ся в Канаді, де оцінка бюджетного потенціалу здійснюється в розрізі понад 30 податкових і неподаткових доходів із використанням середніх (у розрізі провінцій) податкових ставок за кожним окремим видом податку. Тобто визначається, скільки доходів на душу населення може одержати та чи інша провінція, враховуючи свою податкову (неподаткову) базу за середньою ставкою [12, с. 145].

Заслуговує на увагу визначення бюджетного потенціалу Є. О. Балацьким [13, с. 214], який зазначає, що «бюджетний потенціал» слід розуміти як оцінку можливостей надходження в майбутньому до бюджету міста максимального обсягу фінансових ресурсів від здійснення операцій з оподаткування, залучення грошових коштів за рахунок неподаткових надходжень та коштів цільових фондів. По-перше, у цьому визначенні бюджетний потенціал відображений як «можливість», що співпадає із загальноприйнятим визначенням потенціалу, а по-друге, відображені загальні джерела формування бюджетного потенціалу

Зазначимо, що регламентації поняття бюджетний потенціал не існує ні в Бюджетному кодексі України, ні в інших законодавчих актах. Свого часу в Бюджетному кодексі Російської Федерації існувала стаття 131 п.6, яка законодавчо трактувала бюджетний потенціал з точки зору бюджетної забезпеченості, що має на увазі вирішення питань міжбюджетних відносин у цілому та проблем податкового адміністрування, розподілу бюджетних повноважень та здійснення бюджетного вирівнювання [14]. І хоча ця стаття вже відмінена, багато авторів розглядають бюджетний потенціал з точки зору бюджетної забезпеченості, спираючись при цьому на дохідні джерела його формування та напрямки використання бюджетних коштів.

Аналіз точок зору різних науковців щодо поняття «бюджетний потенціал» дає нам змогу сформулювати власну позицію. Так, на нашу думку, бюджетний потенціал регіону – це *основна* складова частина фінансового потенціалу, що визначає *реальну можливість* надходження до бюджету регіону фінансових ресурсів від *власних і залучених джерел* в умовах чинного законодав-

ства та включає в себе податковий та неподатковий потенціал (ресурсний, трансфертний, інвестиційний, кредитний) і використовується з метою забезпечення повного фінансування витрат місцевого бюджету.

Бюджетний потенціал регіону є комплексним системним поняттям, яке можна розглядати з різних точок зору. Структура бюджетного потенціалу регіону *залежно від складових елементів* представлена на *рис. 1*.

Вагоме місце в цій структурі посідає податковий потенціал. У світовій практиці під податковим потенціалом прийнято розуміти «потенційний бюджетний дохід на душу населення, який може бути отриманий органами влади за фінансовий рік, при застосуванні єдиних на всій території країни умов оподаткування» [15, с. 218].

Більшість науковців, які займаються дослідженням проблем, пов'язаних з категорією «податковий потенціал», схиляються до єдиної точки зору відносно того, що податковий потенціал – це, насамперед, можливість податків, завдяки мобілізації оподатковуваних ресурсів, приносити доходи в бюджет (Богачева О. В., Матрусов Н. Д., Коломієць А. Л. тощо).

Проф. С. В. Каламбет, яка найбільш глибоко досліджувала цю наукову проблему в умовах України, вважає податковий потенціал абстрактною фінансовою категорією, що виражає оптимальну суму податкових зборів в умовах конкретного регіону, що забезпечують відтворення життєво необхідних потреб громадян і капіталу, спрямованого на інвестиційні потреби [16, с. 125].

Податковий потенціал є важливою, але не єдиною складовою бюджетного потенціалу. Як вже зазначалося вище, бюджетний потенціал формують ще і такі складові неподаткового потенціалу, як:

- ✦ *трансфертний потенціал* – можливі надходження до бюджету у вигляді трансфертів. Міжбюджетні трансферти – кошти, які безоплатно і безповоротно передаються з одного бюджету до іншого. Основними формами надання міжбюджетних трансфертів за Бюджетним кодексом (із 1 січня 2015 р.) є базова та реверсна дотації та субвенції;

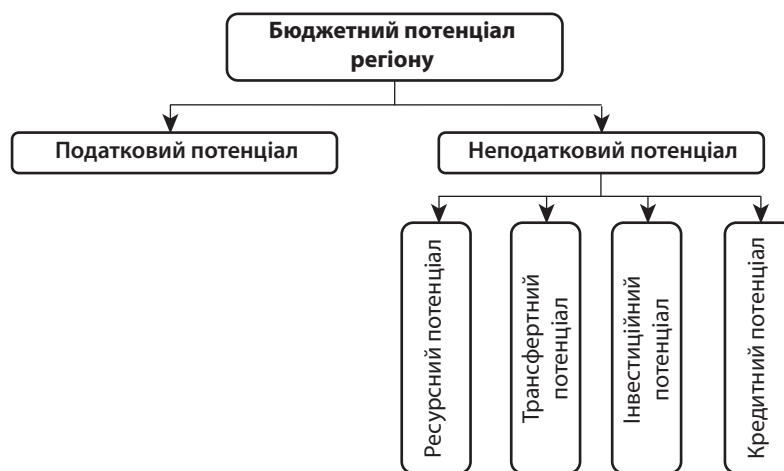

Рис. 1. Структура бюджетного потенціалу регіону залежно від складових елементів

Джерело: авторська розробка.

- ★ *ресурсний потенціал*, який включає можливі надходження до бюджету від ресурсів, що є в розпорядженні органів влади: доходи від власності та підприємницької діяльності, адміністративні збори та платежі, доходи від комерційного продажу, від штрафів та фінансових санкцій тощо;
- ★ *інвестиційний потенціал*, а саме – імовірні надходження від інвестиційної діяльності органів влади, публічно-приватного партнерства;
- ★ *кредитний потенціал*, тобто сукупні можливості щодо залучення кредитних ресурсів до

бюджету. Місцеві запозичення – операції, пов'язані з отриманням коштів на умовах повернення, платності та строковості, у результаті яких з'являються зобов'язання перед бюджетом і операції, пов'язані з поверненням цих коштів до бюджету.

Залежності від джерел формування бюджетних ресурсів можна виділити власний та залучений бюджетний потенціал (рис. 2). Дана структуризація бюджетного потенціалу дозволить не тільки визначити канали руху фінансових потоків у регіональних бюджетних систе-

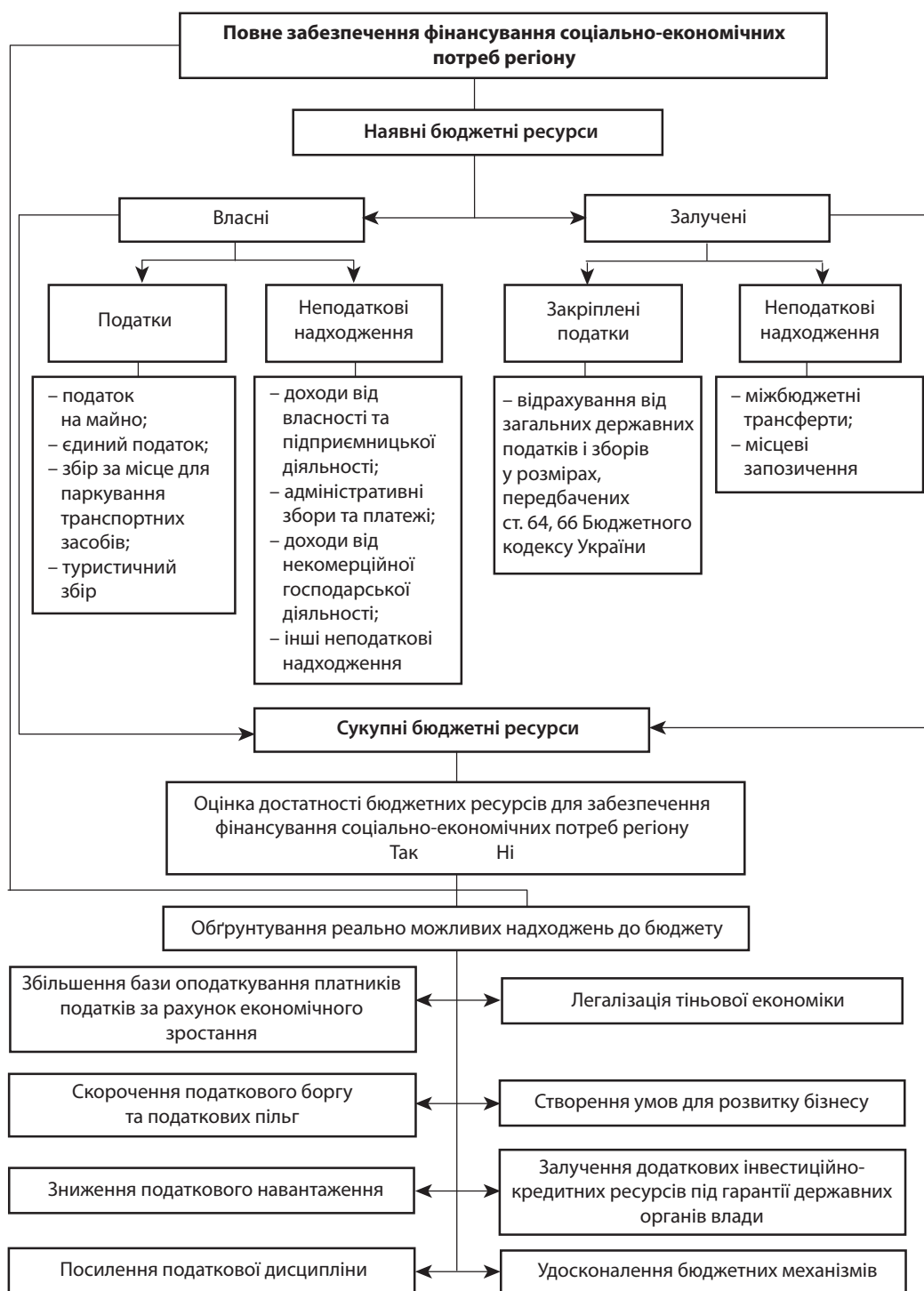

Рис. 2. Модель формування сукупного бюджетного потенціалу

Джерело: авторська розробка.

мах, але й їх спрямованість та масштабність. Власний (первинний) бюджетний потенціал формується за рахунок місцевих податків та зборів, а також неподаткових надходжень, отримуваних від муніципальної власності. Залучений бюджетний потенціал формується за рахунок податків і зборів, що передаються з Державного бюджету до регіонального згідно з Бюджетним кодексом та Закону про Державний бюджет України на відповідний фінансовий рік; доходів, отримуваних місцевими бюджетами у вигляді дотацій та субвенцій та за рахунок місцевих запозичень.

Слід відмітити, що законодавство України, зокрема Закон «Про місцеве самоврядування в Україні» структуру дохідних джерел бюджету визначає по-іншому. Так, у Законі зазначено, що доходи місцевих бюджетів формуються за рахунок власних, визначених законом джерел, і закріплених у встановленому законом порядку загальнодержавних податків, зборів та інших обов'язкових платежів (ст. 63). Закріплені доходи на довготривалій основі передаються місцевим бюджетам у повному обсязі або у певній законодавчо визначеній пропорції та традиційно складають основу місцевих бюджетів. Обсяги закріплених доходів безпосередньо впливають на величину наданих міжбюджетних трансфертів.

По суті, при визначенні нами джерел формування бюджетного потенціалу регіону до залучених податкових надходжень належать закріплені податки та збори.

Власний і залучений бюджетний потенціали формують сукупний бюджетний потенціал. Дана структуризація бюджетного потенціалу дозволить визначити долю кожної складової, що відображає певне джерело фінансування, у його загальному обсязі.

Рівень використання бюджетного потенціалу може бути оцінений тим, наскільки повно покривають акумульовані до бюджету ресурси соціально-економічні потреби регіону. Якщо місцевими органами влади створені оптимальні умови для акумуляції фінансових ресурсів, можна говорити про використання бюджетного потенціалу повною мірою, якщо ж на відповідній території спостерігається недоотримання фінансових ресурсів – мова йде про бюджетний потенціал, який не використовується.

ВИСНОВКИ

Таким чином, бюджетний потенціал регіону визначається трьома основними складовими: поточним фінансовим становищем регіону; перспективами його зміни та якістю управління бюджетом. Формування та реалізація бюджетного потенціалу регіону повинна ґрунтуватися не лише на економічних засадах щодо нарошення дохідної частини бюджету за рахунок посилення оподаткування, а й бути спрямованою на реформування організаційної системи управління фінансами адміністративно-територіальної одиниці. Ефективна політика використання розпорядниками бюджетних коштів акумульованих додаткових фінансових ресурсів сприятиме стимулюванню суб'єктів господарювання і населення до підвищення власних потенційних можливостей та більшої продуктивності праці, що приведе до

синергетичного ефекту від їх взаємодії. Зацікавленість органів місцевого самоврядування в раціональному використанні всіх потенційних можливостей суб'єктів господарювання відповідного регіону дозволить розширити напрямки їх діяльності і, відповідно, збільшити обсяги надходжень до бюджету, що, як наслідок, приведе до зростання бюджетного потенціалу регіону. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Козоріз М. А.** Стратегічні імперативи управління фінансами регіону / М. А. Козоріз, І. З. Сторонянська // Регіональна економіка. – 2014. – № 3. – С. 192–205.
- 2. Івоненко К. В.** Формування та оцінка фінансового потенціалу регіону: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / К. В. Івоненко. – К., 2007. – 24 с.
- 3. Атаева А. Г.** Муниципальные финансы после реформы местного самоуправления: проблемы и направления совершенствования: материалы 1 Всероссийской Интернет-конференции «Современная российская экономика: проблемы и перспективы развития» / А. Г. Атаева [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://economyar.narod.ru/ataeva.rdf>
- 4. Шалмуев А. А.** Основные составляющие потенциалов регионального развития / А. А. Шалмуев // Экономическое возрождение России [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ekvr.narod.ru/ekregion7.htm>
- 5. Конярова Э. К.** Управление воспроизводством финансового потенциала региона: автореф. дисс. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством», 08.00.10 «Финансы, денежное обращение и кредит» / Э. К. Конярова. – Ижевск, 2005. – 20 с.
- 6. Зенченко С. В.** Бюджетный потенциал региона и методические подходы к его оценке / С. В. Зенченко // Региональные проблемы преобразования экономики. – 2008. – № 1. – С. 186–198.
- 7. Кичко І. І.** Ретроспективний аналіз бюджетної політики у контексті бюджетного регулювання особистих потреб населення / І. І. Кичко // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. – 2009. – № 35. – С. 36–40.
- 8. Пушак Я. Я.** Напрями формування бюджетного потенціалу регіону / Я. Я. Пушак // Матеріали інтернет-конференції «Научный прогресс на рубеже тысячелетий – 2010» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.rusnauka.com/14_NPRT_2010/Economics/66977.doc.htm
- 9. Маслій В.** Економічна сутність та основні напрямки статистичного аналізу фінансового потенціалу міста / В. Маслій // Економічний аналіз. – 2010. – Вип. 5. – С. 128–132.
- 10. Лучка А. В.** Бюджетний потенціал фінансової незалежності місцевого самоврядування: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / А. В. Лучка; Тернопільський національний економічний університет. – Тернопіль, 2009. – 24 с.
- 11. Воробьева В.** Проблемы формирования бюджетного потенциала муниципалитетов в реализации финансовой политики региона / В. Воробьева // Управленческое консультирование. – 2002. – № 2 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dialogvn.ru/uk/index.html>
- 12. Жебчук Р. Л.** Бюджетний потенціал та його місце в процесі бюджетного планування / Р. Л. Жебчук // Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. – 2013. – Т. 18, № 3 (1). – С. 144–147.
- 13. Балацький Є. О.** Теоретичні підходи до визначення бюджетного потенціалу міста та основні засади його формування / Є. О. Балацький, А. О. Бойко // Збірник наукових праць Університету банківської справи НБУ. – 2011. – Вип. 1 (10), Ч. II. – С. 212–216.

14. Бюджетный кодекс Российской Федерации от 31.07.1998 г. № 145-ФЗ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://bk-rf.ru>

15. Цимбалюк І. О. Формування та оцінка податкового потенціалу регіонів України / І. О. Цимбалюк, І. М. Редько // Економічний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету ім. Григорія Сковороди. – 2013. – Вип. 20(2). – С. 216–221.

16. Каламбет С. В. Податковий потенціал: теорія, практика, управління: монографія / С. В. Каламбет. – Дніпропетровськ: Наука і освіта. – 2001. – 304 с.

REFERENCES

Ataeva, A. G. "Munitsipalnye finansy posle reformy mestnogo samoupravleniya: problemy i napravleniya sovershenstvovaniya" [Municipal finances after local government reform: problems and ways of improving]. <http://economyar.narod.ru/ataeva.rdf>

Balatskyi, Ye. O., and Boiko, A. O. "Teoretychni pidkhody do vyznachennia biudzhethnoho potentsialu mista ta osnovni zasady yoho formuvannia" [Theoretical approaches to determine the potential of the city budget and the basic principles of its formation]. *Zbirnyk naukovykh prats Universytetu bankivskoi spravy NBU*, vol. II, no. 1 (10) (2011): 212-216.

Ivonenko, K. V. "Formuvannia ta otsinka finansovoho potentsialu rehionu" [Formation and evaluation of the financial capacity of the region]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk* : 08.00.08, 2007.

Konyarova, E. K. "Upravlenie vosproizvodstvom finansovogo potentsiala regiona" [Management of reproduction of the region's financial capacity]. *Avtoref. diss. ... kand. ekon. nauk* : 08.00.05, 2005.

Kychko, I. I. "Retrospektyvnyi analiz biudzhethnoi polityky u konteksti biudzhethnoho rehuliuвання osobystykh potreb naselennia" [Retrospective analysis of fiscal policy in the context of budgetary control personal needs of the population]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu*, no. 35 (2009): 36-40.

Kozoriz, M. A., and Storonianska, I. Z. "Stratehichni imperatyvy upravlinnia finansamy rehionu" [Strategic imperatives of financial management in the region]. *Rehionalna ekonomika*, no. 3 (2014): 192-205.

Kalambet, S. V. *Podatkovyi potentsial: teoriia, praktyka, upravlinnia* [Tax capacity: theory, practice and management]. Dnipropetrovsk: Nauka i osvita, 2001.

Luchka, A. V. "Biudzhetniyi potentsial finansovoi nezalezhnosti mistsevoho samovriaduvannia" [Budget potential financial independence of local government]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk* : 08.00.08, 2009.

[Legal Act of Russia] (1998). <http://bk-rf.ru>

Maslii, V. "Ekonomichna sutnist ta osnovni napriamky statystychnoho analizu finansovoho potentsialu mista" [The economic essence and main directions of statistical analysis of the financial capacity of the city]. *Ekonomichnyi analiz*, no. 5 (2010): 128-132.

Pushak, Ya. Ya. "Napriamy formuvannia biudzhethnoho potentsialu rehionu" [Areas of potential budget formation region]. http://www.Rusnauka.com/14_NPRT_2010/Economics/66977.doc.htm

Shalmuev, A. A. "Osnovnye sostavlyaiushchie potentsialov regionalnogo razvitiya" [The main components of regional development potentials]. <http://ekvr.narod.ru/ekregion7.htm>

Tsybaliuk, I. O., and Redko, I. M. "Formuvannia ta otsinka podatkovoho potentsialu rehioniv Ukrainy" [Formation and evaluation of tax potential of regions of Ukraine]. *Ekonomichnyi visnyk Pereiaslav-Khmelnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. Hryhoriia Skovorody*, no. 20 (2) (2013): 216-221.

Vorobeva, V. "Problemy formirovaniia biudzhethnoho potentsiala munitsipalitetov v realizatsii finansovoy politiki regiona" [Problems of formation budgetary potential of the municipalities in the implementation of fiscal policy in the region]. <http://www.dialogvn.ru/uk/index.html>

Zenchenko, S. V. "Biudzhethnyi potentsial regiona i metodicheskie podkhody k yego otsenke" [Budget potential of the region and methodical approaches to its assessment]. *Regionalnye problemy preobrazovaniia ekonomiki*, no. 1 (2008): 186-198.

Zhebchuk, R. L. "Biudzhetniyi potentsial ta yoho mistse v protsesi biudzhethnoho planuvannia" [The budget and its potential place in the process of budget planning]. *Visnyk ONU im. I. I. Mechnykova*, vol. 18, no. 3 (1) (2013): 144-147.

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДУВАННЯ

© 2015 КУЗЕНКО О. Л.

УДК 658.15

Кузенко О. Л. Фінансовий механізм фінансової безпеки підприємств машинобудування

У статті запропоновано фінансовий механізм фінансової безпеки суб'єктів господарювання в системі фінансових відносин, який є цілісною системою окремих взаємопов'язаних складових фінансової безпеки на кожному з рівнів господарювання. Ці складові, своєю чергою, містять в собі фінансові механізми з певною сукупністю системних фінансових методів, важелів та інструментів, застосування яких дозволить забезпечити підвищення рівня фінансової безпеки для кожного із суб'єктів господарювання з урахуванням їхніх фінансових інтересів. За умов сьогоденної економічної кризи формування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єктів господарювання макrorівня, з огляду на необхідність забезпечення достатнього рівня фінансової стійкості підприємств, має великі перспективи.

Ключові слова: фінансовий механізм, фінансова безпека, стратегія управління структурою капіталу підприємства, стратегія управління грошовими потоками, стратегія управління фінансовими ризиками, антикризова фінансова стратегія.

Рис.: 4. **Формул.:** 2. **Бібл.:** 8.

Кузенко Ольга Леонідівна – аспірантка, кафедра фінансів, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: tkuzenko@yandex.ru

УДК 658.15

Кузенко О. Л. Финансовый механизм финансовой безопасности
предприятий машиностроения

В статье предложен финансовый механизм финансовой безопасности субъектов хозяйствования в системе финансовых отношений, который является целостной системой отдельных взаимосвязанных составляющих финансовой безопасности на каждом из уровней хозяйствования. Эти составляющие, в свою очередь, содержат в себе финансовые механизмы с определенной совокупностью системных финансовых методов, рычагов и инструментов, применение которых позволит обеспечить повышение уровня финансовой безопасности для каждого из субъектов хозяйствования с учетом их финансовых интересов. В условиях сегодняшнего экономического кризиса формирование финансового механизма финансовой безопасности субъектов хозяйствования макrorовня, учитывая необходимость обеспечения достаточного уровня финансовой устойчивости предприятий, имеет большие перспективы.

Ключевые слова: финансовый механизм, финансовая безопасность, стратегия управления структурой капитала предприятия, стратегия управления денежными потоками, стратегия управления финансовыми рисками, антикризисная финансовая стратегия.

Рис.: 4. **Формул.:** 2. **Библ.:** 8.

Кузенко Ольга Леонидовна – аспирант, кафедра финансов, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: tkuzenko@yandex.ru

UDC 658.15

Kuzenko O. L. Financial Mechanism of the Financial Security
of Machine-Building Enterprises

The article suggests the financial mechanism of the financial security of economic entities in the system of financial relations, which is a holistic system of individual interconnected components of financial security at each level of management. These components, in turn, comprise financial mechanisms with a particular combination of systemic financial methods, leverages and tools, application of which will provide increasing the level of financial security for each economic entity, taking into consideration their financial interests. Against the background of today's economic crisis, formation of a financial mechanism for the financial security of economic entities on a macro level, with bearing in mind the need to ensure a sufficient level of financial stability of enterprises, has great prospects.

Key words: financial mechanism, financial security, strategy for management of enterprise capital structure, strategy for management of money flows, strategy for management of financial risks, anti-crisis financial strategy.

Fig.: 4. **Formulae:** 2. **Bibl.:** 8.

Kuzenko Olha L. – Postgraduate Student, Department of Finance, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economic (pr. Nauky, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: tkuzenko@yandex.ru

У сучасних умовах тісного переплетіння різного роду інтересів між усіма учасниками господарюючої системи України суб'єкти господарювання постійно стикаються зі значною кількістю загроз щодо стійкого функціонування їхньої фінансової системи, перебуваючи під впливом різноманітних факторів зовнішнього середовища. Це обумовлює необхідність формування принципово нових підходів до забезпечення фінансової безпеки, що, відповідно, сприятиме налагодженню усієї системи захисту економічних інтересів країни та розробці комплексу превентивних управлінських рішень, що дозволять забезпечити її конкурентоспроможність, захистити вітчизняного товаровиробника й ефективно взаємодіяти з міжнародними фінансовими інститутами. Питання, пов'язані із забезпеченням фінансової безпеки суб'єктів господарювання, вимагають з'ясування теоретико-методичних підходів для

розробки наукової та практичної концепції управління її станом на усіх рівнях та окресленні її основних функціональних елементів.

За умов сьогоденної економічної кризи необхідність формування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єктів господарювання макrorівня в системі фінансових відносин, з огляду на відсутність ефективного фінансового механізму фінансової безпеки та необхідність забезпечення достатнього рівня фінансової стійкості підприємств, набуває особливої актуальності.

Дослідженню теоретико-методологічних і методичних основ забезпечення фінансової безпеки підприємств присвячені роботи: Бланка І. О., Брігхем А. Ф., Ван Хорна Д. К., Ковальова В. В., Савицької Г. В., Шеремета А. Д., Хелферта Е. та ін. Вирішення цієї проблеми також знайшло відображення в роботах: Азаренкової Г. М., Барановського О. І., Гринько Т. В., Ермошенка М. М.,

Епіфанова А. О., Мартякова Є. В., Терещенка О. О., Трида О. М., Філіпішина І. В. [2–8].

Проблематику механізму забезпечення фінансової безпеки підприємств вивчали у своїх працях О. В. Ареф'єва, І. Бланк, К. С. Горячева, О. Грунін, І. В. Демченко, А. І. Донець, Т. М. Іванюта, А. С. Козак, Ю. В. Лаврова, В. І. Ярочкін.

Проте на сьогодні недостатньо уваги приділено визначенню поняття «фінансовий механізм фінансової безпеки» та процесу його формування. Недостатня розробленість та недослідженість вказаних питань потребує подальшого дослідження.

Метою статті є формування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єктів господарювання макрорівня в системі фінансових відносин.

Авторський підхід до формування фінансового механізму фінансової безпеки суб'єктів господарювання в системі фінансових відносин полягає в уніфікації просторово розподілених даних, що дозволяє моделювати як окремих фінансовий механізм, так і цілісну систему окремих взаємопов'язаних складових фінансової безпеки на кожному з рівнів господарювання.

За результатами попередніх досліджень було виявлено, що фінансовий механізм фінансової безпеки підприємств машинобудування формується для ПАТ «Автрамат» шляхом синтезу «стратегії управління структурою капіталу» S_{s0k} , «стратегії управління фінансовими ризиками» S_{s2k} і «антикризової фінансової стратегії» S_{s3k} ; для ПАТ «Електромашина» і ПАТ «Харківський завод штамів та пресформ» «стратегії управління структурою капіталу» S_{s0k} , «стратегії управління грошовими потоками» S_{s1k} та «стратегії управління фінансовими ризиками» S_{s2k} ; для ПАТ «Харківський підшипниковий завод» «стратегії управління структурою капіталу» S_{s0k} , «стратегії управління грошовими потоками» S_{s1k} і «антикризової фінансової стратегії» S_{s3k} ; для ПАТ «Завод ім. Фрунзе» «стратегії управління структурою капіталу» S_{s0k} , «антикризової фінансової стратегії» S_{s3k} ; для ПАТ «Турбоатом» «стратегії управління структурою капіталу» S_{s0k} , «стратегії управління фінансовими ризиками» S_{s2k} та «антикризової фінансової стратегії» S_{s3k} ; для ПАТ «ФЕД» «стратегії управління структурою капіталу» S_{s0k} , «стратегії управління грошовими потоками» S_{s1k} , «стратегії управління фінансовими ризиками» S_{s2k} та «антикризової фінансової стратегії» S_{s3k} ; для ПАТ «Росс» «стратегії управління грошовими потоками» S_{s1k} , «стратегії управління фінансовими ризиками» S_{s2k} і «антикризової фінансової стратегії» S_{s3k} ; для ПАТ «Харківський тракторний завод ім. С. Орджонікідзе» і ПАТ «Харківський електротехнічний завод «Укрелектромаш» «антикризової фінансової стратегії» S_{s3k} .

Управління структурою капіталу, як складова фінансового механізму фінансової безпеки підприємств машинобудування, розглядається нами з позиції оптимізації структури капіталу, яка включає заходи щодо максимізації фінансової рентабельності, мінімізації середньозваженої вартості капіталу та мінімізації фінансових ризиків підприємства, що дозволить змоде-

лювати оптимальну структуру капіталу досліджуваних підприємств машинобудування [1] (рис. 1).

Метою моделювання оптимальної структури капіталу підприємств машинобудування є побудова адекватної моделі оптимальної структури капіталу для підприємств машинобудівної галузі.

На наш погляд, економічну лінійну модель структури капіталу доцільно представити у вигляді:

$$CK = \begin{cases} Rf \xrightarrow{a_1, a_2, \dots, a_n} \max \\ WACC \xrightarrow{b_1, b_2, \dots, b_n} \min, \\ Fr \xrightarrow{c_1, c_2, \dots, c_n} \min \end{cases} \quad (1)$$

де Rf – фінансова рентабельність; $WACC$ – середньозважена вартість капіталу; Fr – фінансові ризики; $a_1, a_2, a_n, b_1, b_2, b_n, c_1, c_2, c_n$ – комплекс заходів щодо оптимізації структури капіталу.

Таким чином, на відміну від раніше розглянутих у науковій і спеціальній літературі стратегій управління структурою капіталу запропонована стратегія не обмежується акцентуванням уваги на одному з критеріїв оптимізації структури капіталу, а передбачає їхній синтез у певну сукупність за умови використання методологічного інструментарію за необхідністю та у визначений проміжок часу, що дозволить забезпечити збалансоване використання складових структури капіталу підприємств та фінансову безпеку підприємств.

На нашу думку, стратегію управління грошовими потоками, як одну зі складових фінансового механізму фінансової безпеки [3], доцільно формувати з позиції управління вхідними грошовими потоками, вихідними грошовими потоками та управління залишками за цільовими напрямками їхньої організації: фінансова діяльність (забезпечення підприємства необхідними фінансовими ресурсами), операційна діяльність (максимізація чистого грошового потоку від операційної діяльності), інвестиційна діяльність (оптимізація від'ємного та максимізація вхідного грошових потоків з реальних інвестицій, оптимізація періоду обороту фінансових інвестицій) через вирівнювання грошового потоку, його синхронізацію та збалансування (рис. 2).

Математично запропоновану стратегію управління грошовими потоками можна представити таким чином:

$$\begin{aligned} W_1 &\xrightarrow{a_1, a_2, \dots, a_n} \max \\ W_2 &\xrightarrow{b_1, b_2, \dots, b_n} \min \\ W_3 &\xrightarrow{c_1, c_2, \dots, c_n} \min, \end{aligned} \quad (2)$$

де $W_i, i = 1, n$ – загальний обсяг грошового потоку; W_1 – грошовий потік (надходження); W_2 – грошовий потік (витрати); W_3 – грошовий потік (залишок); a_n – сукупність заходів щодо максимізації вхідного грошового потоку; b_n – сукупність заходів та дій щодо мінімізації вихідного грошового потоку; c_n – сукупність дій щодо оптимізації залишку.

На наш погляд, запропонована стратегія управління грошовими потоками, як складова фінансового механізму фінансової безпеки суб'єктів господарюван-

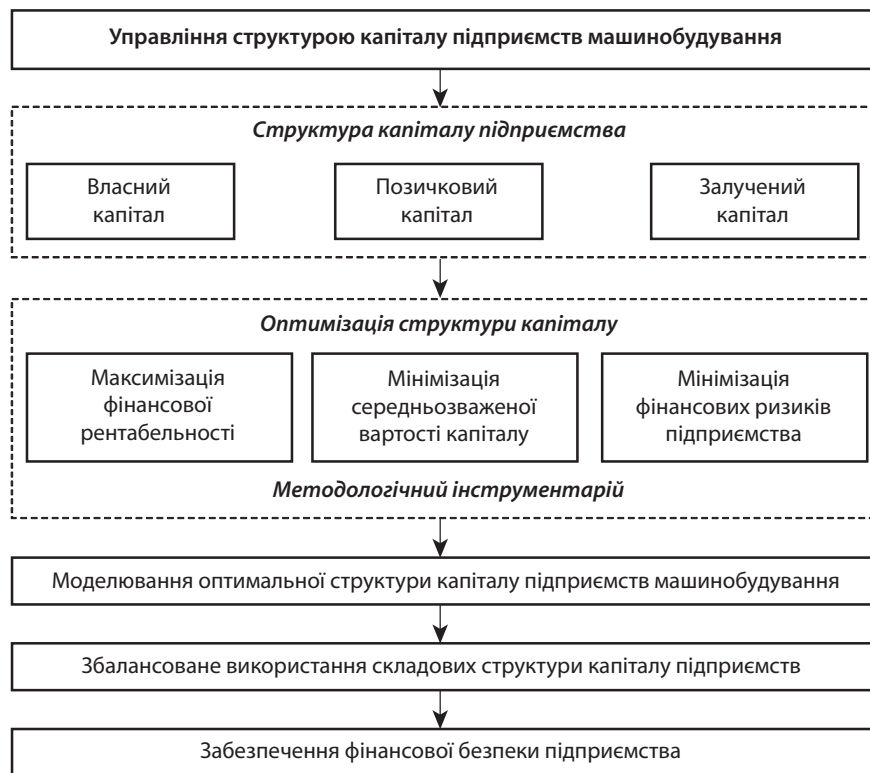

Рис. 1. Стратегія управління структурою капіталу підприємства

Джерело: розробка автора.

Рис. 2. Фрагментарне зображення стратегії управління грошовими потоками

Джерело: розробка автора.

ня мікрорівня, дозволить досягти досліджуваними підприємствами стратегічних і тактичних цілей у часовому і просторовому вимірах, забезпечити рівномірність, синхронність та збалансованість грошових потоків і, відповідно, підвищення рівня фінансової безпеки підприємств машинобудування.

Стратегія управління фінансовими ризиками передбачає визначення та оцінку існуючих фінансових ризиків підприємства на момент часу (t), у відповідності до отриманих результатів визначення структури ризикуутворюючого середовища підприємства, на основі якої відбувається розробка моделі управління фінансовими ризиками (розробка заходів щодо зниження впливу фінансових ризиків) та її впровадження і, відповідно, оцінка ефективності моделі протидії фінансовим ризикам.

За умови нейтралізації визначених фінансових ризиків, тобто ефективної моделі, підприємство забезпечує мінімізацію фінансових втрат від дії фінансових ризиків, що, своєю чергою, підвищує рівень фінансової безпеки; за умови невисокої ефективності розробленої моделі передбачається повернення на перший етап до тих пір, поки підприємство не забезпечить мінімізацію фінансових втрат від дії фінансових ризиків [4]. Комплекс моделей стратегії управління фінансовими ризиками підприємства представлено на *рис. 3*.

Практична цінність запропонованої стратегії управління фінансовими ризиками полягає в отриманні позитивного результату щодо нейтралізації дії фінансових ризиків за умови реального визначення структури ризикуутворюючого середовища підприємства та формування адекватної моделі управління фінансовими ризиками (розробка заходів щодо зниження впливу фінансових ризиків) з урахуванням дії внутрішнього та зовнішнього середовища.

Фінансовий механізм фінансової безпеки суб'єктів господарювання в системі фінансових відносин надано

на *рис. 4*, де $D_1, D_2 \dots D_n$ – складові фінансової системи держави; $R_1, R_2 \dots R_n$ – складові фінансової системи регіону та Ss_1 – складові фінансової системи підприємства.

ВИСНОВКИ

Запропонований фінансовий механізм фінансової безпеки суб'єктів господарювання в системі фінансових відносин є цілісною системою окремих взаємопов'язаних складових фінансової безпеки на кожному з рівнів господарювання, які, своєю чергою, містять в собі фінансові механізми з певною сукупністю системних фінансових методів, важелів та інструментів, застосування яких дозволить забезпечити підвищення рівня фінансової безпеки для кожного з суб'єктів господарювання з урахуванням їхніх фінансових інтересів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И. А. Бланк. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2009. – 784 с.
2. Демченко І. В. Стратегічне управління фінансовою безпекою суб'єкта господарювання / І. В. Демченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pk.napks.edu.ua/library/compilations_vak/nvfb/2010/p_43_46.pdf
3. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення : монографія / М. М. Єрмошенко. – К.: КНТУ, 2001. – 309 с.
4. Матвеев В. В. Податкова безпека як елемент фінансової безпеки держави / В. В. Матвеев, І. О. Селіверстова, О. Ю. Лашченко, О. А. Гавриленко // Проблеми системного підходу в економіці. – К.: НАУ, 2010. – Вип. 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/PSPE/2010_3/Matveev_310.htm
5. Савицька О. І. Оцінка та шляхи забезпечення фінансової безпеки України / О. І. Савицька // Економічний форум. – 2012. – № 3. – С. 403–411.
6. Петренко Л. М. Моделювання процесів управління фінансовою безпекою підприємства: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.11 / Л. М. Петренко; Держ. вищий навч. заклад «Київський нац. економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана». – Київ, 2010. – 20 с.

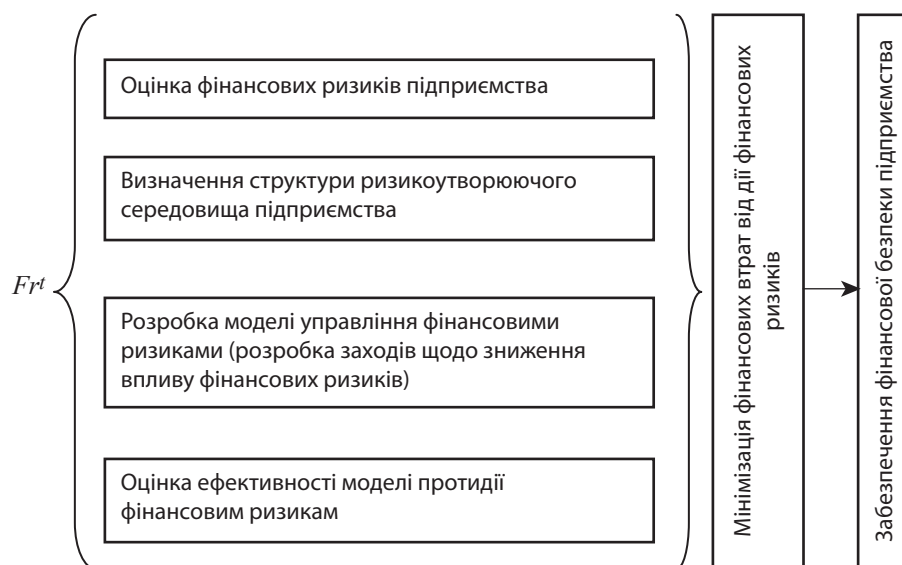

Рис. 3. Сукупність моделей стратегії управління фінансовими ризиками підприємства

Джерело: розробка автора.

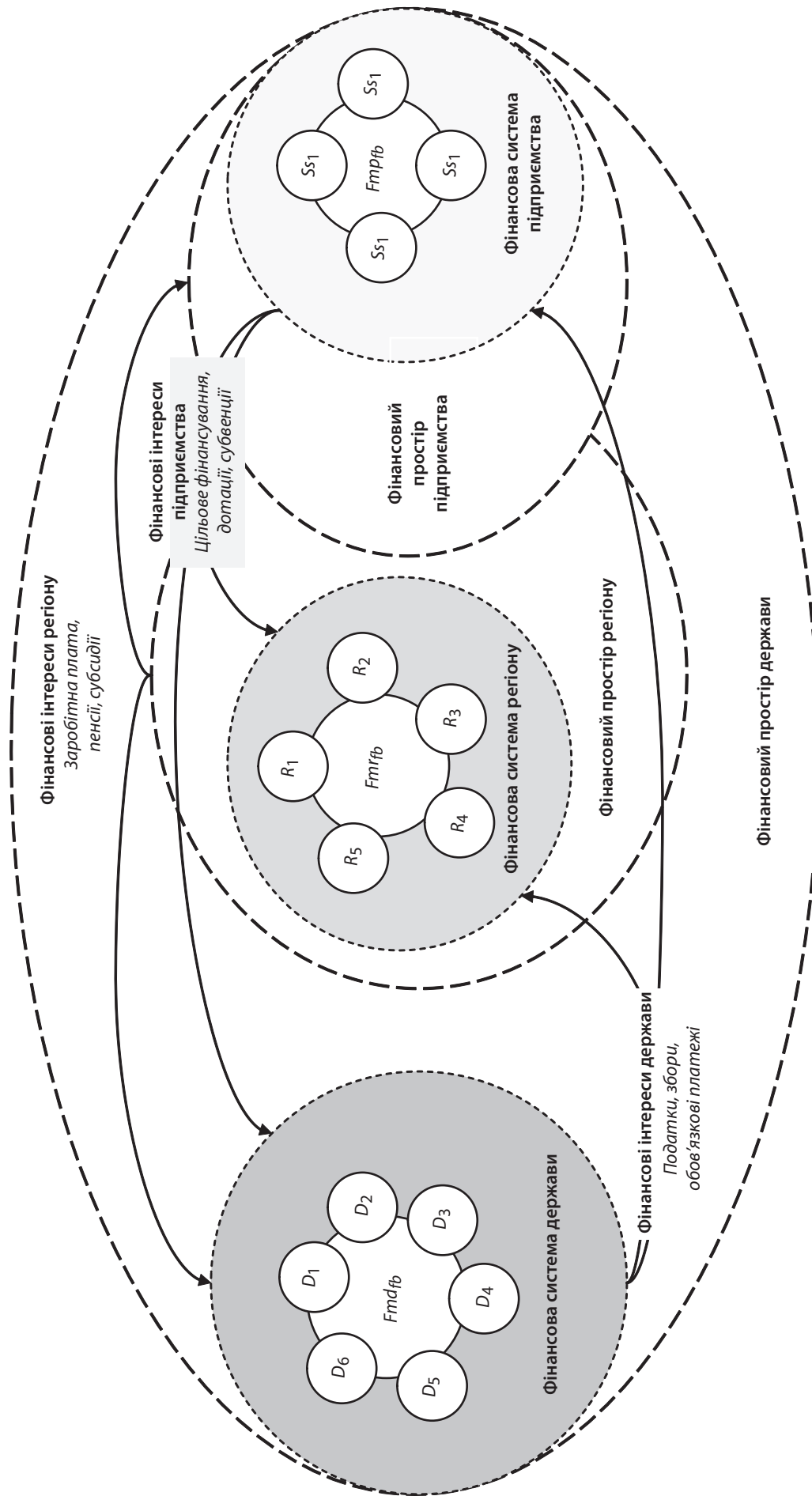

Рис. 4. Фінансовий механізм фінансової безпеки суб'єктів господарювання в системі фінансових відносин

7. Чібісова І. В. Механізм забезпечення фінансової безпеки підприємства / І. В. Чібісова, Є. М. Івашина // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. – 2011. – № 31 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ppei/2011_31/Chibis.pdf

8. Юсвалієва А. В. Семантичний підхід до планування фінансової безпеки суб'єкта господарювання / А. В. Юсвалієва // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 8 (122). – С. 74–79.

Науковий керівник – Ареш'єва О. В., доктор економічних наук, професор, декан факультету економіки і підприємництва Київського національного авіаційного університету

REFERENCES

Blank, I. A. *Upravlenie finansovoy bezopasnostyu predpriyatiya* [Financial management of the enterprise security]. Kyiv: Elga; Nika-Tsentr, 2009.

Chibisova, I. V., and Ivashyna, Ye. M. "Mekhanizm zabezpechennia finansovoi bezpeky pidpriemstva" [The mechanism to ensure financial security]. http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ppei/2011_31/Chibis.pdf

Demchenko, I. V. "Stratehichne upravlinnia finansovoi bezpekoii subiekta hospodariuvannia" [Strategic management of financial security entity]. http://pk.napks.edu.ua/library/compilations_vak/nvfb/2010/p_43_46.pdf

Matvieiev, V. V., Seliverstova, I. O., and Havrylenko, O. A. "Podatkova bezpeka yak element finansovoi bezpeky derzhavy" [Tax security as an element of financial security]. http://www.nbu.gov.ua/ejournals/PSPE/2010_3/Matveev_310.htm

Petrenko, L. M. "Modeliuvannia protsesiv upravlinnia finansovoi bezpekoii pidpriemstva" [Modeling of management of financial security]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.11*, 2010.

Savytska, O. "Otsinka ta shliakhy zabezpechennia finansovoi bezpeky Ukrainy" [Assessment and ways to ensure the financial security of Ukraine]. *Ekonomichnyi forum*, no. 3 (2012): 17-.

Yermoshenko, M. M. "Finanova bezpeka derzhavy: natsionalni interesy, realni zahrozy, stratehiia zabezpechennia" [The financial security of the state, national interests, the real threat strategy software]. <http://www.disslib.org/upravlinnjaekonomichnoju-bezpekoju-pidpriyemnytstva>

Yusvaliieva, A. V. "Semantychnyi pidkhid do planuvannia finansovoi bezpeky subiekta hospodariuvannia" [Semantic approach to financial security planning entity]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 8 (122) (2011): 74-79.

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ПРОГНОЗИРОВАНИЮ ДОХОДНОСТИ АКЦИЙ С УЧЕТОМ ИНВЕСТИЦИОННЫХ РИСКОВ

© 2015 РЕКОВА Н. Ю., КОЗЛОВА В. А.

УДК 336.76

Рекова Н. Ю., Козлова В. А. Научно-методический подход к прогнозированию доходности акций с учетом инвестиционных рисков

В статье определено, что при прогнозе доходности по фондовым операциям следует понимать, что, инвестируя определенные средства в акции другого предприятия, новый акционер приобретает право на часть активов акционерного общества, пропорционально доле приобретенных акций в уставном капитале. Кроме того, получая в свое пользование простые акции, эмитент рассчитывает на получение части прибыли акционерного общества в виде дивидендов, если по результатам финансового года она была получена и на общем собрании акционеров принято решение о размере и порядке выплаты дивидендов. Указано, что возможность получения дохода ожидается в будущем, а инвестиции осуществляются в данный момент. Как следствие, используя постулат «деньги сегодня стоят дороже, чем деньги завтра», инвестору необходимо математически рассчитать экономическую эффективность своих вложений. Предложен расчет зачетной (реальной) стоимости акции, основанный на теории простых и сложных процентов соответствующего раздела финансовой математики, рассмотрены возможности корректировки с учетом инвестиционных рисков.

Ключевые слова: фондовый рынок, акция, доходность, декурсивная ставка, антисипативная ставка, зачетная стоимость, анализ, риски.

Формул: 9. **Библ.:** 10.

Рекова Наталья Юрьевна – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры экономики предприятия, Донбасская государственная машиностроительная академия (ул. Шкадинова, 72, Донецкая обл., г. Краматорск, 84313, Украина)

E-mail: nata-rekova@yandex.ru

Козлова Виктория Александровна – аспирантка, кафедра учета, анализа и аудита, Кременчугский национальный университет им. М. Остроградского (ул. Первомайская, 20, Кременчуг, 39600, Украина)

E-mail: snezhana_pipko@mail.ru

УДК 336.76

Рекова Н. Ю., Козлова В. О. Науково-методичний підхід до прогнозування прибутковості акцій з урахуванням інвестиційних ризиків

У статті визначено, що при прогнозі прибутковості по фондових операціях слід розуміти, що, інвестуючи певні кошти в акції іншого підприємства, новий акціонер здобуває право на частину активів акціонерного товариства, пропорційно частці придбаних акцій у статутному капіталі. Крім того, одержуючи у своє користування прості акції, емітент розраховує на одержання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів, якщо за результатами фінансового року він був отриманий та на загальних зборах акціонерів ухвалене рішення про розмір і порядок виплати дивідендів. Зазначено, що можливість одержання доходу очікується в майбутньому, а інвестиції здійснюються в поточний момент. Як наслідок, використовуючи постулат «гроші сьогодні коштують дорожче, ніж гроші завтра», інвесторові необхідно математично розрахувати економічну ефективність своїх вкладень. Запропоновано розрахунок залікової (реальної) вартості акції, заснований на теорії простих і складних відсотків відповідного розділу фінансової математики, розглянуто можливості коректування з урахуванням інвестиційних ризиків.

Ключові слова: фондовий ринок, акція, прибутковість, декурсивна ставка, антисипативна ставка, залікова вартість, аналіз, ризики.

Формул: 9. **Бібл.:** 10.

Рекова Наталія Юріївна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки підприємства, Донбаська державна машинобудівна академія (вул. Шкадінова, 72, Донецька обл., м. Краматорськ, 84313, Україна)

E-mail: nata-rekova@yandex.ru

Козлова Вікторія Олександрівна – аспірант, кафедра обліку, аналізу і аудиту, Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського (вул. Першотравнева, 20, Кременчук, 39600, Україна)

E-mail: snezhana_pipko@mail.ru

UDC 336.76

Rekova N. Yu., Kozlova V. A. Scientific-Methodical Approach to Forecasting Yield on Stocks, Taking into Account Investment Risks

The article determines that forecasting yield on stock transactions should be understood as such that by investing some money in the shares of another enterprise, the new shareholder acquires the right to part of the joint stock company assets, in proportion to the purchased shares in the authorized capital. Additionally, with getting hold of common shares, the issuer expects to receive part of the profits of a joint-stock company in the form of dividends, if the results of the financial year are positive and a decision about the size and order of dividends payment has been made at the shareholders' general meeting. It is emphasized that possibility of receiving income is expected in the future, while the investment is being made at the present moment. As a result, using the postulate of «money today are more expensive than money tomorrow», the investor needs to mathematically calculate the economic efficiency of his investments. A calculation of settlement (real) value, based on the theory of simple and compound interests in the relevant section of financial mathematics, has been proposed; possibilities of adjustment with due regard to investment risks have been considered.

Key words: stock market, stock, yield, postnumerando, prenumerando, settlement value, analysis, risks.

Formulae: 9. **Bibl.:** 10.

Rekova Natalia Yu. – Doctor of Science (Economics), Professor, Professor of the Department of Business Economy, Donbass State Academy of Machine Building (vul. Shkadinova, 72, Donetskaya obl., Kramatorsk, 84313, Ukraine)

E-mail: nata-rekova@yandex.ru

Kozlova Victoria A. – Postgraduate Student, Department of Accounting, Analysis and Audit, Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University (vul. Pershotravneva, 20, Kremenchuk, 39600, Ukraine)

E-mail: snezhana_pipko@mail.ru

Фондовый рынок является сложным сочетанием множества финансовых и информационных потоков, в котором переплетаются интересы всех его участников. И самым главным интересом, если не единственным, является получение прибыли от со-

вершенных операций с ценными бумагами. Если сделки заключаются с целью дальнейшей перепродажи в краткосрочной перспективе, то общий смысл сделки можно охарактеризовать посылом: «цена покупки ценной бумаги должна быть меньше, чем цена его последующей про-

дажи». Для получения желаемого результата изучается статистика операций, делаются расчеты доходности, просчитываются риски, анализируются тенденции, искусственно создается понижение или повышение котировок и т. п. Но при всем этом всё равно существует опасность получения убытков от совершенных операций.

Большой вклад в исследование особенностей функционирования фондового рынка и прогнозирования доходности операций с ценными бумагами внесли труды таких ученых, как Г. Марковиц, У. Ф. Шарп, Дж. В. Бэйли, Г. Дж. Александер, Р. Колби, Б. Вильямс, Д. Мерфи, А. В. Захаров, Я. М. Миркин, Ю. В. Жваколюк, П. П. Кравченко, Т. Ю. Сафонова и др.

В то же время следует отметить, что прогноз доходности операций по приобретению таких ценных бумаг, как акции, с целью долгосрочного инвестирования, является все ещё недостаточно проработанным. Имея большой объем финансовой и статистической информации, развитый математический аппарат, квалифицированный состав профессионалов фондового рынка, процесс прогнозирования продолжает быть проблемным с точки зрения точности и реальности расчетов и, соответственно, имеет перспективы дальнейшего совершенствования, в том числе и со стороны математического моделирования.

Весомый вклад в прогнозирование временных рядов котировки акций на базе новых инструментов нелинейной динамики, в частности, фрактального анализа, теории клеточных автоматов и фазовых портретов, провел в своих исследованиях российский экономист Беляков С. С. В частности, он отмечал, что «в настоящее время известно множество технических средств и методов для преобразования финансовых данных в информацию, используемую в процессе принятия решений. Развитие математического аппарата происходило параллельно с эволюцией соответствующих научных дисциплин, таких как статистика, исследование операций и вычислительная техника. Любая компьютерная система статистических расчетов дает представление о разнообразии средств, имеющих в распоряжении финансовых аналитиков. Подобные программы делают современные вычислительные методы и сложные прогностические модели широкодоступными. Но, несмотря на растущую сложность статистических методов, даже простой статистический анализ и построение нескольких графиков уже значительно способствуют процессу преобразования данных в полезную информацию, позволяя, по крайней мере, подготовить почву для более тщательного анализа» [1].

Прогнозируя доходность по фондовым операциям, следует четко понимать, что, инвестируя определенное количество средств в акции другого предприятия, новый акционер приобретает право на часть активов акционерного общества пропорционально доле приобретенных акций в уставном капитале. Кроме того, получая в свое пользование простые акции, эмитент рассчитывает на получение части прибыли акционерного общества в виде дивидендов, если по результатам финансового года она была получена и на общем собрании

акционеров принято решение о размере и порядке выплаты дивидендов. Соответственно, возможность получения дохода в любом случае ожидается в будущем, а инвестиции осуществляются в данный момент. Как следствие, используя постулат, что «деньги сегодня стоят дороже, чем деньги завтра», инвестор пытается математически рассчитать экономическую эффективность от своих вложений.

Рассмотрим классическую математическую модель определения доходности по операциям с ценными бумагами, предложенную известным российским ученым Четыркиным Е. М. [2], и проанализируем ее с точки зрения использования в практической деятельности при проведении операций по купле-продаже акций.

В основе определения стоимости и доходности ценных бумаг (в том числе и дивидендов по акциям) лежат представления о простых и сложных процентах.

Простые проценты определяются следующим образом: пусть имеется некоторая первоначальная сумма средств P , вкладываемых в некоторые ценные бумаги. По истечении определенного срока первоначальная сумма изменится на величину iP , где i – процентная ставка, по которой приращиваются проценты к первоначальной сумме P [3].

Значение n соответствует количеству периодов, в течение которых наращивается первоначальная сумма до величины S . Тогда за n периодов первоначальная сумма P возрастет на величину iPn , и наращенная сумма составит следующую величину:

$$S = P + iPn = P(1 + in). \quad (1)$$

Множитель $(1 + in)$ называется множителем наращения по простым процентам.

Первоначальная сумма P через наращенную сумму S определяется путем ее дисконтирования по процентной ставке d :

$$P = S - Sdn = S(1 - dn), \quad (2)$$

где $\frac{1}{1 - dn}$ – множитель наращения.

В формуле (1) процентную ставку i принято называть *декурсивной ставкой*, в формуле (2) значение d называется *антисипативной ставкой*.

Простые процентные ставки чаще всего используются в расчетах на короткие периоды (меньше года), в связи с чем следует отметить особенность практики использования i и d при значении $n < 1$ года.

В случае декурсивной ставки i применяется как n :

$$n = \frac{t}{365},$$

где n – количество дней начисления.

Если используется антисипативная ставка, то n применяется как:

$$n = \frac{t}{360}.$$

Сложные проценты предусматривают следующий порядок расчетов. В случае определения стоимости ценных бумаг с учетом капитализации процентов мы имеем

наращиваемую сумму P переменной в зависимости от временного периода.

$$P = S(1 - d)^n; \quad (3)$$

$$S = P(1 + i)^n. \quad (4)$$

Если n представляет собой нецелое число, например, $n = k + t$ (k – количество целых лет, t – количество дней), то для вычисления наращенной суммы S используется выражение:

$$S = P(1 + i)^k \cdot \left(1 + i \frac{t}{365}\right), \quad (5)$$

в котором наращение за целые годы определяется по сложным процентам, а за дни – по простым [3].

Нарощенная сумма S является суммой, которая будет получена в будущем, а P – ее современной величиной. Данная зависимость может выглядеть в виде формулы (6) и трактуется как приведение величины суммы S , полученной в будущем, к современному периоду:

$$P = \frac{S}{(1 + i)^n}. \quad (6)$$

Данные теоретические положения, определяющие порядок перерасчета эквивалентности будущих доходов («деньги завтра») в сумму текущих инвестиций («деньги сегодня»), являются базовыми в большинстве математических формул по расчету экономической эффективности операций на рынке ценных бумаг.

Для дальнейших наших целей используем технологию расчета зачетной стоимости ценных бумаг, утвержденной Приказом Министерства финансов Украины от 01.02.2000 г. № 21 [4]. Базовая формула, необходимая для данных расчетов и основанная на теории применения антисипативных ставок, выглядит следующим образом:

$$ЗСЦБ = \sum_{k=1}^{КП} \frac{СП_k}{(1 + ДХД)^{\left(\frac{ДП_k}{360}\right)}} + \sum_{k=1}^{КК} \frac{СК_k}{(1 + ДХД)^{\left(\frac{ДК_k}{360}\right)}} - НОМ \frac{КДПК}{360} КС, \quad (7)$$

где $ЗСЦБ$ – зачетная стоимость ценной бумаги, которая является предметом договора купли-продажи, в валюте выпуска ценных бумаг; $ДХД$ – величина годовой доходности; $КП$ – количество платежей по погашению, которые должны быть произведены по ценной бумаге; $СП_k$ – сумма k -го платежа по погашению ценной бумаги; $ДП_k$ – количество дней в периоде с даты заключения договора купли-продажи ценной бумаги до даты k -го платежа по погашению; $КК$ – количество процентных платежей, которые должны быть осуществлены по ценной бумаге; $СК_k$ – сумма k -го процентного платежа по ценной бумаге; $ДК_k$ – количество дней в периоде с даты заключения договора купли-продажи ценной бумаги до даты k -го процентного платежа; $НОМ$ – сумма платежей по погашению, которые должны быть осуществлены по ценной бумаге и являются предметом договора купли-продажи в валюте выпуска ценной бумаги; $КДПК$ – количество

дней в периоде с даты последнего предыдущего процентного платежа до даты заключения договора купли-продажи; $КС$ – ставка процента, которая рассчитывается в соответствии с условиями выпуска ценной бумаги, который является предметом договора купли-продажи.

Рассмотрим возможность использования данной формулы для расчета зачетной стоимости акции на дату заключения договора её купли-продажи.

В соответствии со ст. 20 Закона Украины «Об акционерных обществах» от 17.09.2008 г. № 514-VI акция общества «удостоверяет корпоративные права акционера относительно этого акционерного общества» [5]. Кроме того, экономическая сущность акции, как ценной бумаги, сводится к тому, что она:

- ★ удостоверяет имущественное право в форме титула собственности;
- ★ существует в виде документа, в котором отражаются требования к реальным активам эмитента;
- ★ приносит доход в виде дивидендов.

Было бы неправильным считать, что имущественное право акции в форме титула собственности относится только к размеру уставного капитала акционерного общества. По решению общего собрания акционеров увеличение уставного капитала общества без привлечения дополнительных взносов может осуществляться путем повышения номинальной стоимости ранее выпущенных акций. Также необходимо помнить, что акционерное общество не имеет права принимать решение об увеличении уставного капитала, если размер его собственного капитала является меньшим, чем размер его уставного капитала.

Таким образом, более верно относить долю акции в размере уставного капитала к праву требования данной доли в реальной стоимости чистых активов акционерного общества. Определить же размер чистых активов общества (собственный капитал) можно «как разность между совокупной стоимостью активов общества и стоимостью его обязательств перед другими лицами» [5].

Соответственно, при определении зачетной (реальной) стоимости акции возьмем за основу, что акция удостоверяет право собственника на часть чистых активов акционерного общества, при возможной их реализации в будущем, например, в процессе ликвидационных процедур.

Что касается текущей стоимости будущих доходов, выраженных в виде дивидендов, то здесь существует несколько вариантов определения непосредственно прогнозного размера будущих дивидендов.

Первый, и самый простой способ, это расчет среднего размера дивидендов за определенный период лет. Недостатком данного метода является абсолютное отсутствие анализа причин, по которым определяется размер дивидендов (в зависимости от финансового результата деятельности акционерного общества; размера прибыли, направляемого на расчеты с акционерами по выплате дивидендов; наличия выплат по привилегированным акциям и др.).

Второй способ основан на проведении трендового анализа и является более точным, чем среднестатистический, поскольку позволяет отследить общие тенденции и динамику изменения размера дивидендов, выплачиваемых акционерным обществом за весь период своей хозяйственной деятельности. Недостатком данного способа также является апеллирование только статистической и финансовой информацией, без учета факторов внешнего институционального воздействия. Например, резкий рост курса американского доллара в течение 2014 г. с 7,99 грн/\$ до 15,77 грн/\$ из-за политических событий в Украине привел к получению украинскими экспортерами значительного дохода от прочей операционной деятельности при пересчете курсовых разниц по внешнеэкономическим операциям. Это дало возможность этим предприятиям выплатить дивиденды, в два раза превышающие размеры дивидендов, выплаченные акционерам по результатам 2013 г.

Третий способ является комбинированным и включает в себя прогнозирование на базе инструментальных нелинейной динамики (фрактальный анализ, методы кластеризации, дискриминантный анализ и логистическая регрессия, методы, основанные на использовании микроимитационных моделей и др.) [6]. Но сложность и объемность производимых подобным образом расчетов, использование большого количества информационных массивов все равно не позволяет осуществить прогнозирование будущих доходов с высокой степенью точности.

Анализ формулы (7) позволяет сделать вывод, что в ее основу положено применение антисипативной ставки, характерной для долгосрочных обязательств. Соответственно, данную формулу можно взять за основу при осуществлении расчета зачетной (реальной) стоимости акции. Исходя из вышеизложенного, наиболее рациональным, с практической точки зрения, будет расчет зачетной стоимости акций (ЗСА), использующий информационный массив, основанный на реальных бухгалтерских показателях, которые можно взять из форм финансовой отчетности соответствующего акционерного общества. С этой целью формулу (7) представим в следующем виде:

$$ЗСА = \frac{Актив - Обяз.}{K \cdot (1 + ДХД)^{360}} + \sum_{K=1}^{KK} \frac{Д_{тренд}}{(1 + ДХД)^{360}}, \quad (8)$$

где ЗСА – зачетная (реальная) стоимость акции, которая является предметом договора купли-продажи; *Актив* – сумма всех статей актива за последний отчетный период; *Обяз.* – сумма всех обязательств (долгосрочных и текущих) за последний отчетный период; *K* – количество размещенных простых акций; *ДХД* – ставка годовой доходности; $\frac{ДП_k}{360}$ – количество дней в периоде с даты заключения договора купли-продажи акции до даты завершения возможных ликвидационных процедур (усредненное, для предприятий аналогичного типа); *KK* – количество лет, на которое осуществляется инвестирование; $\frac{Д_{тренд}}{360}$ – размер дивидендной выплаты по акции, определенной на основе трендового моделирования; $\frac{ДK_k}{360}$ – количество дней в периоде с даты заклю-

чения договора купли-продажи акции до даты *k*-й дивидендной выплаты.

Полученное значение зачетной стоимости акции далее можно скорректировать по ряду внешних факторов, оказывающих институциональное воздействие в условиях нестабильной экономики и определяющих различные финансовые и инвестиционные риски. Здесь, опять таки, следует определиться, какие из общепринятых видов рисков можно реально рассчитать для применения в формуле, а какие носят больше субъективный характер и сами являются прогнозными или экспертными значениями, применение которых не поддается однозначному математическому обеспечению.

Например, Г. Ф. Шершеневич характеризовал риск возможных инвестиционных потерь так: «Значительная часть акционерных обществ возникли единственно для целей спекуляций, чтобы поднять неправдивыми слухами цены акций выше номинальной их ценности и потом бросить все предприятия в руки людей, совсем не подготовленных и не ожидавших такого результата» [7].

А. А. Собчак считает, что «риск – это опасность возникновения неблагоприятных следствий, относительно которых неизвестно, наступят они или нет» [8].

А. Г. Мадера дает определение термина риск как «соединение вероятности и следствий наступления неблагоприятных событий» [9].

Исходя из приведенных определений, можно говорить о неопределенной составляющей инвестиционного риска и сложности математического обоснования его значения. Единственно, при корректировке расчетов, производимых при определении зачетной стоимости акции и доходности совершаемых фондовых операций, следует учесть постоянно присутствующие в экономике Украины инфляционные составляющие. Так, возможно допустить, что полученная доходность от фондовой операции уменьшится на инфляционный процент:

$$Y_r = Y_p - i, \quad (9)$$

где Y_r – приведенная простая ставка доходности фондовой операции, с учетом инфляции; Y_p – приведенная простая ставка доходности; *i* – уровень (темпы) инфляции.

Следовательно, простейшим случаем возникновения риска недостаточной прибыльности является риск превышения темпа инфляции над номинальной доходностью ценной бумаги. Из этого определения можно сделать вывод, что при высоких темпах инфляции даже краткосрочные вложения являются в значительной мере рискованными [10].

В то же время нельзя не учитывать, что обесценивание будущих доходов, выраженных в денежных средствах, вложенных в акции, на размер инфляционных процентов, будет нивелироваться удорожанием активов акционерного общества на этот же уровень инфляции. Следовательно, необходимость подобной корректировки также является не достаточно обоснованной.

ВЫВОДЫ

Таким образом, при прогнозировании доходности операций, совершаемых на фондовом рынке с акциями, следует использовать возможности аппарата финансовой математики для определения зачетной (реальной) стоимости акции. При этом целесообразно брать за основу формулу расчета, утвержденную Приказом Министерства финансов Украины от 01.02.2000 г. № 21, которая базируется на теории применения антисипативных ставок, переработанную под условия использования информационных данных финансовой отчетности эмитента.

Также следует отметить, что корректировка полученных значений с учетом инвестиционных рисков носит достаточно неопределенный и субъективный характер и не обязательна при проведении указанных вычислений. Исключение может составить лишь учет полученных данных на размер инфляционных составляющих, и то при наличии определенных допущений. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. **Беляков С. С.** Использование агрегирования в методах нелинейной динамики для анализа и прогнозирования временных рядов котировки акций : дис. ... канд. эконом. наук : 08.00.13 / С. С. Беляков. – Ставрополь, 2005. – 156 с.
2. **Четыркин Е. М.** Финансовая математика : учебник / Е. М. Четыркин. – М. : Дело, 2001. – 400 с. – С. 216–218.
3. **Ценные бумаги** : учебник / Под ред. В.И. Колесникова, В. С. Торкановского. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 448 с. – С. 143–146.
4. **Механизм расчета зачетной стоимости бумаг, которые являются предметом договора купли-продажи.** Приложение № 2 к п. 4.1 «Положения о порядке проведения операций уменьшения внешних государственных долговых обязательств с использованием казначейских векселей». Утверждено приказом Министерства финансов Украины от 01.02.2000 г. № 21 // *Баланс*. – 2000. – № 34 (315) – С. 56–58.
5. **Закон України «Про акціонерні товариства»** від 17.09.2008 р. № 514-VI // *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. – 2008. – № 50-51, ст. 384 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/514-17>
6. **Шеннон Р.** Имитационное моделирование систем – наука и искусство / Р. Шеннон / Пер. с англ. – М. : Мир, 1978. – 424 с.
7. **Шершеневич Г. Ф.** Учебник торгового права (по изд. 1914 г.). / Г. Ф. Шершеневич. – М. : СПАРК, 1994. – С. 40.
8. **Собчак А. А.** О некоторых спорных вопросах общей теории правовой ответственности / А. А. Собчак // *Правоведение*. – 1968. – № 1. – С. 50.
9. **Мадера А. Г.** Риски и шансы: неопределенность, прогнозирование и оценка / А. Г. Мадера. – М. : Красанд, 2014. – 448 с. – С. 24.
10. **Долінський Л. Б.** Оцінювання фондового ризику вексельних зобов'язань / Л. Б. Долінський // *Банківська справа*. – 2001. – № 1. – С. 52–54.

REFERENCES

- Belyakov, S. S. "Ispolzovanie agregirovaniya v metodakh nelineynoy dinamiki dlya analiza i prognozirovaniya vremennykh ryadov kotirovki aktsiy" [The use of aggregation in the nonlinear dynamics methods for the analysis and forecasting of time series of stock prices]. *Dis... kand. ekonom. nauk: 08.00.13*, 2005.
- Chetyrkin, E. M. *Finansovaya matematika* [Financial Mathematics]. Moscow: Delo, 2001.
- Dolinskyi, L. B. "Otsiniuvannia fondovoho ryzyku vekselnykh zobov'iazan" [Stock Risk Assessment bill obligations]. *Bankivska sprava*, no. 1 (2001): 52-54.
- [Legal Act of Ukraine] (2000).
- [Legal Act of Ukraine] (2008). http://kodeksy.com.ua/ka/ob_akcionermyh_obwestvah.htm
- Madera, A. G. *Riski i shansy: neopredelennost, prognozirovaniye i otsenka* [Risks and chances: uncertainty, forecasting and evaluation]. Moscow: URSS, 2014.
- Shershenevich, G. F. *Uchebnik torgovogo prava* [Textbook trade law]. Moscow: SPARK, 1994.
- Sobchak, A. A. *Nekotorye spornye voprosy obshchey teorii pravovoy otvetstvennosti* [Some controversial issues of general legal theory of liability]. Moscow: Pravovedenie, 2012.
- Shennon, R. Yu. *Imitatsionnoe modelirovaniye sistem – nauka i iskusstvo* [Simulation systems – science and art]. Moscow: Mir, 1978.
- Tsenyye bumagi* [Securities]. Moscow: Finansy i statistika, 1999.

РЕЙТИНГОВА СИСТЕМА ОЦІНКИ НАДІЙНОСТІ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

© 2015 ШВАРЦ О. В.

УДК 336.71

Шварц О. В. Рейтингова система оцінки надійності комерційного банку

Метою статті є дослідження сутності надійності банку та розробка рейтингової методики оцінки надійності банківської установи, яка буде адекватною до економічних умов сьогодення. Запропоновано рейтингову систему оцінки надійності банків, що базується на бальній оцінці значень фінансових показників, помножених на ваговий коефіцієнт. Визначено алгоритм розрахунку такого рейтингу надійності банку, який складається із семи етапів. Рейтинг надійності банку розраховується на основі 20 кількісних та 1 якісного показника, які оцінюють: ліквідність та платоспроможність банку; фінансову стійкість; прибутковість; достатність капіталу; якість управління ризиками та якість кредитного портфеля. Вагові коефіцієнти визначаються на основі важливості того або іншого показника при забезпеченні стійкості банку та можливості виконання ним зобов'язань перед вкладниками, кредиторами або інвесторами. Виявлено, що при оцінці надійності банків необхідним є використання ще додаткових чотирьох якісних показників, які чинять негативний вплив на надійність та ліквідність банку. За результатами розрахунку рейтингу надійності найбільших банків України запропоновано поділяти банки на 4 класи: клас «А» – найнадійніші банки; клас «В» – надійні банки; клас «С» – менш надійні банки; клас «D» – ненадійні банки. Запропонована методика дозволяє нівелювати вплив певного фактора на надійність банку та дає мобільність в управлінні рейтингом при зміні зовнішніх умов.

Ключові слова: надійність банку, рейтинг надійності, рейтингова система оцінки, ліквідність, фінансова стійкість.

Рис.: 1. Табл.: 2. **Формул:** 1. **Бібл.:** 8.

Шварц Олександр Вікторович – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту банківської діяльності, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03680, Україна)

E-mail: shvartsalex@mail.ru

УДК 336.71

Шварц А. В. Рейтинговая система оценки надежности коммерческого банка

Целью статьи является исследование сущности надежности банка и разработка рейтинговой методики оценки надежности банковского учреждения, которая будет адекватна современной экономической ситуации. Предложена рейтинговая система оценки надежности банков, основанная на балльной оценке значений финансовых показателей, которые умножаются на весовой коэффициент. Определен алгоритм расчета такого рейтинга надежности банка, состоящий из семи этапов. Рейтинг надежности банка рассчитывается на основе 20 количественных и 1 качественного показателя, которые оценивают: ликвидность и платежеспособность банка; финансовую устойчивость; рентабельность; достаточность капитала; качество управления рисками и качество кредитного портфеля. Весовые коэффициенты определяются на основе важности того или иного показателя при обеспечении устойчивости банка и возможности выполнения им обязательств перед вкладчиками, кредиторами или инвесторами. Выявлено, что при оценке надежности банков необходимо использование еще дополнительных четырех качественных показателей, негативно влияющих на надежность и ликвидность банка. По результатам расчета рейтинга надежности крупнейших банков Украины предложено разделять банки на 4 класса: класс «А» – самые надежные банки; класс «В» – надежные банки; класс «С» – менее надежные банки; класс «D» – ненадежные банки. Предложенная методика позволяет нивелировать влияние определенного фактора на надежность банка и дает мобильность в управлении рейтингом при изменении внешних условий.

Ключевые слова: надежность банка, рейтинг надежности, рейтинговая система оценки, ликвидность, финансовая устойчивость.

Рис.: 1. Табл.: 2. **Формул:** 1. **Библ.:** 8.

Шварц Александр Викторович – кандидат экономических наук, доцент кафедры менеджмента банковской деятельности, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03680, Украина)

E-mail: shvartsalex@mail.ru

UDC 336.71

Shvarts O. V. A Ranking System for Evaluating the Reliability of Commercial Bank

The article is aimed at studying the substance of bank reliability and developing a rating methodology for evaluating the reliability of banking institution, which will be comparable to the current economic situation. The article proposes a ranking system for evaluating the reliability of banks, based on estimation of score values of indicators of financial performance, which then are multiplied by the weighting factor. An algorithm for calculating such a reliability rating of bank, consisting of seven stages, has been determined. A bank reliability rating is calculated on the basis of 20 quantitative plus 1 qualitative indicators, by means of which are evaluated: liquidity and solvency of bank; financial stability; profitability; capital adequacy; quality of risk management and quality of the loan portfolio. The weighing coefficients are determined on the basis of importance of an indicator while ensuring bank stability and ability to fulfill its obligations towards depositors, lenders or investors. It has been found that for evaluating the reliability of banks the further four quality indicators will be required, which have a negative impact on the reliability and liquidity of bank. On the results of the calculation of reliability rating, the author has suggested to group the largest banks of Ukraine according to the following 4 classes: class «A» – the most reliable banks; class «B» – trusted banks; class «C» – less reliable banks; class «D» – unreliable banks. The proposed methodology allows to neutralize the influence of certain factors on the reliability of bank and gives the mobility to the rating management when external conditions are changed.

Key words: bank reliability, reliability rating, ranking system for evaluating, liquidity, financial stability.

Fig.: 1. **Tabl.:** 2. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 8.

Shvarts Oleksandr V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor of the Department of Management of Banking Activities, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: shvartsalex@mail.ru

Сучасний стан розвитку економіки України потребує постійної уваги до банківської системи в цілому і комерційних банків зокрема та постійного моніторингу їх фінансового стану. Економічна криза, зниження ліквідності, недовіра населення до банків, масовий відтік депозитів, ризикова діяльність призвели

до того, що протягом 2014–2015 рр. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) було введено тимчасову адміністрацію до 65 банків, більшість з яких потім ліквідовується.

У зв'язку з цим виникає необхідність оцінки надійності банків як для клієнтів, які працюють з банківськи-

ми структурами, так і для самих банків, яким важливо оцінювати своїх партнерів. Тому необхідно проводити не тільки внутрішній аналіз діяльності банку, але й порівнювати результати його роботи з результатами роботи інших банків, використовуючи сучасні рейтингові системи оцінки.

Проблеми рейтингової оцінки надійності банків досліджуються в працях зарубіжних та вітчизняних учених. Над цим питанням працюють Дж. Ф. Сінкі, А. Мазаракі, Є. Ширинська, О. Кириченко, В. Кромонів, О. Лаврушин, Г. Фетисов, А. Бєлих, М. Савлук, О. Шматов, А. Примостка, В. Віталінський, А. Мороз, А. Кочетков, В. Коваль та інші.

Метою статті є розробка рейтингової системи оцінки надійності банку, гнучкої до зовнішніх змін та стану банківського сектора.

Перш ніж перейти до рейтингових систем оцінки, спочатку необхідно визначитись із змістом надійності банку.

Надійність банку залежить від багатьох факторів, і для кожного суб'єкта вони індивідуальні. Саме тому визначення поняття «надійність банку», як кінцевий результат, потребує подальшого дослідження.

Найбільш емну характеристику терміна «надійний» можна зустріти у С. І. Ожегова, який інтерпретує його як такий, що:

- 1) вселяє довіру;
- 2) міцний, насилу піддається руйнації та псуванню, міцний;
- 3) добре працює;
- 4) постійний, що не припиняється, розрахований на довгий термін, не тимчасовий;
- 5) стійкий, що тримається твердо, не вагаючись, не падаючи, який відновлюється після незначного відхилення [1].

З надійністю звичайно пов'язана і стійкість об'єкта. Стійкість банку – це його здатність протистояти можливим негативним факторам внутрішнього і зовнішнього середовища. Найчастіше категорія стійкості застосовується як характеристика складних динамічних систем, підданих впливу великої кількості факторів, у тому числі факторів з випадковими характеристиками. Використання терміна «стійкість» поряд з терміном «надійність», на думку Г. Г. Фетисова, цілком справедливе [2].

Спільним між надійністю та стійкістю банку є те, що вони виражають якісний стан банку, тобто його внутрішню структурну збалансованість: активів та пасивів, ліквідності та дохідності, ризику та прибутку, тощо. Відмінність полягає в тому, що вони характеризують різні рівні якісного стану банку, різні його аспекти.

В. Даль визначав слово «надійний» як те, «що подає вірну надію; вірний, безсумнівний, міцний, твердий, на що або на кого можна покластися, що не обдурить» [3].

З позиції клієнтів банку, його вкладників надійний банк більше асоціюється з переконанням у тому, що банк виконає перед ними свої зобов'язання. Відомо, що особливо це актуально в сучасних умовах, коли банки масово банкрутують, а виплатами коштів займається Фонд гарантування вкладів фізичних осіб.

Проте, розглядаючи поняття надійності та стійкості, не можна їх протиставляти. При всій їх подібності і певному розходженні вони мають право на самостійне існування, тому що характеризують не завжди однакові поняття в діяльності банку. З позиції клієнта, для якого важливіше дотримання партнерських відносин, більш коректно використовувати термін «надійність», у той час як у макроекономічному плані поняття стійкості більш прийнятно для характеристики фінансового стану абстрактного банку. Таким чином, з позиції Г. Г. Фетисова, надійний банк – це такий банк, діяльність якого безсумнівно приводить до реалізації інтересів конкретного суб'єкта [2].

Т. А. Ларина характеризує надійність банку «як комплексну якість, яка залежно від призначення банку та умов його діяльності, визначається як здатність банківських технологій забезпечувати завданий рівень його платоспроможності та здатність апарату управління банку досягати намічених результатів його розвитку» [4].

На думку В. М. Ковалю, надійний банк – це банк, якому довіряють клієнти, який забезпечує інтереси клієнтів і інвесторів, який сприяє реалізації інтересів як вкладників, так і бізнесу, керується принципами партнерських, взаємовигідних відносин, проводить політику в інтересах розвитку суспільства [5].

О. В. Корнієнко розглядає надійність банку як його здатність долати вплив негативних чинників [6].

Інший український вчений, О. В. Дзюблюк, тлумачить надійність банку як здатність ефективно реалізовувати доручені йому функції, виконувати свою економічну роль та всі зобов'язання перед акціонерами і клієнтами [7].

Отже, на основі аналізу поглядів різних науковців можна стверджувати, що надійність характеризує якісний стан банку в його сприйнятті суспільством, різними соціальними групами, з якими він функціонально співпрацює: вкладниками, інвесторами, кредиторами, працівниками банку, тощо.

Щоб оцінити надійність банку, у більшості існуючих методик використовується велика кількість показників. До них відносять: розмір власного капіталу, достатність капіталу, розмір активів, якість активів, прибутковість діяльності, ліквідність, кредитний ризик, достатність сформованих резервів та ін.

Усі ці показники досить повно характеризують діяльність банку та дають змогу всебічно проаналізувати ефективність його роботи. Проте коли всі показники стандартизуються і зводяться за допомогою бальної оцінки до однієї одиниці виміру – показника надійності, велика кількість вхідної інформації призводить до того, що вплив окремих чинників на оцінюваний рівень надійності втрачається.

Ураховуючи це, особливого значення набуває застосування методів комплексної оцінки діяльності для одночасного вивчення сукупності показників та їх порівняння з метою надання кількісної та якісної характеристики динаміки розвитку банку в часі. Комплексна оцінка є дієвим засобом ефективного управління. Для отримання узагальнювальних комплексних оцінок мож-

на застосовувати різні методи зведення різних показників в єдиний інтегральний показник.

Ми пропонуємо побудувати рейтингову оцінку надійності банків, базуючись на бальній оцінці значень фінансових показників, які помножуються на ваговий коефіцієнт. Така методика дозволяє нівелювати вплив певного фактора на надійність банку та дає мобільність в управлінні рейтингом при зміні зовнішніх умов. Тобто залежно від змін макроекономічних факторів та викликів аналітик змінює бали або вагові коефіцієнти та отримує вже інший рейтинг.

Процес рейтингової оцінки надійності банку пропонуємо проводити за таким алгоритмом (рис. 1).

Враховуючи той факт, що більшість зовнішніх контрагентів банку, яких цікавить його надійність – інвестори, кредитори та вкладники – для оцінки можуть використовувати тільки публічну звітність, ми також для побудови рейтингової системи будемо користуватися даними фінансової звітності з відкритих джерел. Хоча треба наголосити: сучасна дійсність доводить, що деякі банки подають не повністю якісну та достовірну інформацію в своїх звітах.

Для складання рейтингу надійності банків пропонуємо використовувати аналітичні показники, які входять в такі групи:

1. Ліквідність та платоспроможність банку.
2. Фінансова стійкість.
3. Прибутковість функціонування.
4. Достатність капіталу.
5. Якість управління ризиками.
6. Якість кредитного портфеля.

Окрім кількісних показників, для оцінки надійності банків у сучасних умовах необхідно використання якісних, оскільки багато чинників неможливо виміряти,

але вони чинять суттєвий вплив на стійкість банківської установи.

Для оцінки надійності банків України пропонуємо такі кількісні та якісні показники та відповідні вагові коефіцієнти (табл. 1).

Отже, відповідно до табл. 1, ми рекомендуємо 20 кількісних та 1 якісний показник для обрахунку рейтингу надійності банків України. Вагові коефіцієнти визначаються на основі важливості того або іншого показника при забезпеченні стійкості банку та можливості виконання ним зобов'язань перед вкладниками, кредиторами або інвесторами. Загальна сума всіх вагових коефіцієнтів повинна дорівнювати 1. Тобто, показник, який має найбільший вплив на надійність банку, повинен мати найбільший ваговий коефіцієнт.

Враховуючи складну ситуацію в банківському секторі України, необхідним, на нашу думку, є використання ще додаткових чотирьох якісних показників, які чинять негативний вплив на надійність та ліквідність банку. Тому якщо такий показник є характерним для банку, то відповідні бали помножуються на ваговий коефіцієнт, а отриманий результат віднімається від загального рейтингу банку.

Відповідно до пропонованої методики за результатами обрахунку кожному показнику присвоюються відповідні бали, які потім помножуються на ваговий коефіцієнт. Бали присвоюються залежно від інтервальних значень показника. Інтервали значень розрахункових показників визначаються на експертній основі або виходячи з попереднього досвіду. Максимальний бал – 10 присвоюється тому інтервалу, значення розрахункового показника якого свідчить про позитивний вплив на надійність банку. Мінімальна оцінка – 0 балів, навпаки, виставляється, якщо значення показника свідчить про негативний вплив на рівень надійності банківської установи.

Рис. 1. Алгоритм рейтингової оцінки надійності банків України

Джерело: авторська розробка.

Таблиця 1

Показники та вагові коефіцієнти для визначення рейтингу надійності банку

№ з/п	Показник	Бал				Ваговий коефіцієнт
1	2	3				4
1	Частка робочих активів у загальних активах, %	менше 60	61–70	71–85	більше 75	0,03
		0	4	6	10	
2	Частка високоліквідних активів в робочих активах, %	менше 10	11–15	16–18	більше 18	0,1
		0	4	7	10	
3	Частка кредитного портфеля в активах, %	менше 50	50–60	61–70	більше 70	0,06
		10	8	6	0	
4	Рентабельність активів (ROA), %	менше 0	0–0,5	0,6–1	більше 1	0,01
		–10	5	8	10	
5	Рентабельність власного капіталу (ROE), %	менше 0	0–5	6–14	більше 15	0,01
		–10	4	8	10	
6	Чиста процентна маржа, %	0–2	2,1–3,5	3,5–4,5	більше 4,5	0,04
		2	4	8	10	
7	Чистий спред, %	0–0,5	0,6–1	1–1,25	більше 1,25	0,02
		2	6	8	10	
8	Мультиплікатор капіталу	більше 11	10–11	7–9,99	менше 7	0,08
		0	5	8	10	
9	Залежність від рефінансування НБУ, %	0–4	5–7	8–10	більше 10	0,01
		10	6	2	0	
10	Коефіцієнт надійності	менше 0,05	0,06–0,1	0,11–0,15	більше 0,15	0,06
		0	2	6	10	
11	Достатність капіталу	менше 0,1	0,1–0,11	0,11–0,12	більше 0,12	0,06
		0	6	8	10	
12	Коефіцієнт миттєвої ліквідності	менше 0,4	0,4–0,5	0,5–0,7	більше 0,7	0,05
		0	4	6	10	
13	Коефіцієнт генеральної ліквідності	менше 0,2	0,2–0,3	0,3–0,4	більше 0,4	0,05
		0	6	8	10	
14	Коефіцієнт співвідношення кредитів та депозитів	менше 0,7	0,7–0,79	0,8–0,99	більше 1	0,01
		10	10	10	0	
15	Коефіцієнт співвідношення депозитів на вимогу та строкових депозитів	менше 0,4	0,41–0,59	0,6–0,8	більше 0,8	0,03
		10	8	4	0	
16	Ризик кредитного портфеля	менше 0,1	0,11–0,19	0,2–0,3	більше 0,3	0,09
		10	8	6	0	
17	Коефіцієнт покриття кредитів капіталом	менше 0,12	0,12–0,2	0,2–0,25	більше 0,25	0,04
		0	5	8	10	
18	Частка проблемних кредитів, %	менше 10	11–19	20–30	більше 30	0,1
		10	8	6	0	
19	Темп приросту статутного капіталу, %	менше 5	5–10	10–15	більше 15	0,01
		0	6	8	10	
20	Співвідношення активів та зобов'язань в валюті	+–20 %	20–15	15–10	менше 10	0,06
		0	4	6	10	
21	Наявність іноземного або державного капіталу	Європейський	Російський державний	Російський комерційний	Український державний	0,08
		10	6	6	10	

1	2	3		4
22	Наявність ситуації невиконання зобов'язань за депозитами в термін	Так	Ні	0,5
		-10	0	
23	Ймовірність санкцій для російських державних банків	Так	Ні	0,1
		-6	0	
24	Прозора структура власності	Інформація о власниках розкрита	Інформація о власниках не розкрита	0,25
		0	-10	
25	Колишні керівники неплатоспроможних банків у вищому менеджменті	Правління банку	Керівники департаментів	0,3
		-10	-6	

Джерело: авторська розробка.

Загальний рейтинг надійності банку України визначається за формулою:

$$R = \sum_{i=1}^n b_i \cdot w_i, \quad (1)$$

де R – рейтинг надійності банку;

i – номер показника, який використовується в розрахунку;

n – загальна кількість показників (у нашому рейтингу – 25);

b_i – бали, присвоєні i -му розрахунковому показнику;

w_i – ваговий коефіцієнт i -го показника.

Оскільки максимальна бальна оцінка – 10, а сума всіх вагових коефіцієнтів дорівнює 1, то і значення рейтингу буде знаходитися в межах від 0 до 10. Тобто банк, який «вибив 10», – ідеальний банк, практично з нульовим ризиком повернення депозиту. Банк, який отримав 0, – ненадійніший банк.

Залежно від інтервальних значень оцінки рейтинг банку поділяються на чотири класи:

1. Клас «А» – найнадійніші банки. Мають високий рівень ліквідності, надійності, усі операції забезпечені достатнім обсягом власного капіталу. Проблем з поверненням депозиту, навіть валютного, не може бути. Рейтинг від 7,01 до 10.

2. Клас «В» – надійні банки. Мають нормальний рівень ліквідності, надійності, але при цьому можуть мати велику проблемну заборгованість у кредитному портфелі або існують проблеми з обсягом власного капіталу. Проблем з поверненням депозиту, з великою ймовірністю, не може бути. Рейтинг від 5,51 до 7.

3. Клас «С» – менш надійні банки. Мають рівень ліквідності та надійності нижче середнього, існують проблеми з обсягом власного капіталу або його достатністю для покриття ризиків. Негативні економічні процеси або санкції проти материнських банків Росії можуть призвести до проблем у банку. Можуть виникнути проблеми з поверненням депозиту. Рейтинг від 4,01 до 5,50.

4. Клас «D» – ненадійні банки. Мають низький рівень ліквідності та надійності, існують проблеми з

обсягом власного капіталу або його достатністю для покриття ризиків. Такі банки мають низьку якість кредитного портфеля, тобто висока частина проблемної заборгованості. Негативні економічні процеси або санкції проти материнських банків Росії можуть призвести до проблем у банку. Висока ймовірність проблем з поверненням депозиту. Рейтинг від 0 до 4.

За результатами аналізу класи банків змінюються при складанні наступного квартального рейтингу. Тобто, якщо банк поліпшив свої фінансові показники, підвищив рівень управління ризиками, він автоматично перейде в групу вищого класу, або навпаки.

Результати обрахунку рейтингу надійності найбільших банків України (1-ї групи за класифікацією НБУ) за пропонованою методикою наведено в табл. 2.

Результати розрахунків показали, що до найбільш надійних з найбільших банків України станом на 01.10.2015 р. можна віднести тільки ПАТ «УкрСиббанк», оскільки він має найбільше значення рейтингу – 7,04.

Таблиця 2

Рейтинг надійності найбільших банків України станом на 01.10.2015 р.

Банк	Рейтинг	Клас
ПАТ «КБ «ПРИВАТБАНК»	5,76	В
АТ «Ощадбанк»	5,94	В
АТ «Укрексімбанк»	4,02	С
ПАТ «Промінвестбанк»	3,9	D
ПАТ «Сбербанк»	3,92	D
ПАТ «Райффайзен Банк Аваль»	5,52	В
ПАТ «Укрсоцбанк»	5,36	С
ПАТ «Альфа-банк»	4,64	С
ПАТ «УкрСиббанк»	7,04	А
ПАТ «ПУМБ»	5,54	В
ПАТ «Укргазбанк»	6,74	В
ПАТ «ВТБ Банк»	3,9	D
ПАТ «ОТП Банк»	5,28	С

Джерело: обраховано на основі даних фінансової звітності [8].

Невисокі значення рейтингу пов'язані з недостатнім обсягом власного капіталу, великими збитками через відрахування до резервів за кредитами, значною часткою проблемної заборгованості в кредитному портфелі, особливо банків з європейським капіталом. Низьке значення рейтингу банків з російським державним капіталом обумовлене як зазначеними об'єктивними причинами фінансового стану, так і можливістю запровадження санкцій до них, що в подальшому може погіршити фінансове становище.

ВИСНОВКИ

Запропонована методика визначення рейтингу надійності банків України дозволить оцінити фінансовий стан будь-якого банку залежно від можливості виконання ним своїх зобов'язань перед зовнішніми контрагентами (вкладниками, інвесторами та кредиторами). Використання балів на експертній основі при оцінці значень розрахункових показників дає необхідну гнучкість методиці, що особливо актуально в сучасних умовах. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова / Российская академия наук. Институт русского языка им. В. В. Виноградова. – 4-е изд., доп. – М. : Азбуковник, 1999. – 944 с.
2. Фетисов Г. Г. Организация деятельности центрального банка : учебник / Г. Г. Фетисов, И. О. Лаврушин, И. Д. Мамонова. – 3-е изд., стер. – М. : КНОРУС, 2008. – 432 с.
3. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка / В. И. Даль [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dal.sci-lib.com/>
4. Ларина Т. А. Оценка в системе обеспечения надежности банка / Т. А. Ларина // Сервис в России и за рубежом. – 2009. – № 1.

5. Коваль В. М. Надійність і стійкість комерційних банків: оцінка та регулювання : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.04.01 / В. М. Коваль ; Київ. нац. екон. ун-т. – К., 2001. – 17 с.

6. Корнієнко О. В. Шляхи підвищення фінансової надійності комерційних банків / О. В. Корнієнко // Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво. – 2009. – № 1. – С. 90–94.

7. Дзюблюк О. В. Механізм управління фінансовою стійкістю комерційних банків : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / О. В. Дзюблюк. – Тернопіль, 2008. – 192 с.

8. Дані фінансової звітності банків України станом на 01.10.2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=64097

REFERENCES

Dal, V. "Tolkovyy slovar zhivogo velikorusskogo yazyka" [Explanatory Dictionary of Russian language]. <http://dal.sci-lib.com/>
 Dziubliuk, O. V. "Mekhanizm upravlinnia finansovoi stiiikstiiu komertsiiinykh bankiv" [Mechanism of the financial stability of commercial banks]. *Dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.08*, 2008.

"Dani finansovoi zvitnosti bankiv Ukrainy stanom na 01. 10. 2015 roku" [These financial statements of banks Ukraine as of 01. 10. 2015 year]. http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=64097

Fetisov, G. G., Lavrushin, I. O., and Mamonova, I. D. *Organizatsiya deyatel'nosti tsentral'nogo banka* [Organization of the activity of the central bank]. Moscow: KNORUS, 2008.

Koval, V. M. "Nadiinist i stiiikist komertsiiinykh bankiv: otsinka ta rehuliuivannia" [Reliability and stability of commercial banks: assessment and regulation]. *Dys. ... kand. ekon. nauk : 08.04.01*, 2001.

Korniienko, O. V. "Shliakhy pidvyshchennia finansovoi nadiinosti komertsiiinykh bankiv" [Ways to improve the financial stability of commercial banks]. <http://www.nbu.gov.ua>

Larina, T. A. "Otsenka v sisteme obespecheniya nadezhnosti banka" [Evaluation of the system to ensure the reliability of the bank]. <http://cyberleninka.ru>

Ozhegov, S. I., and Shvedova, N. Yu. *Tolkovyy slovar russkogo yazyka* [Explanatory Dictionary of the Russian language]. Moscow: Azbukovnik, 1999.

МЕТОДИКА ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

© 2015 КОРЯГІН М. В., ПЛОТНИЧЕНКО І. Б.

УДК 657:658.84:004.738

Корягін М. В., Плотніченко І. Б. Методика оцінювання ефективності електронної комерційної діяльності підприємств

Стаття присвячена вдосконаленню методики оцінювання ефективності електронної комерційної діяльності підприємств. Проаналізовано існуючі наукові підходи щодо оцінки ефективності електронної комерції. Сформовано джерела інформаційного забезпечення аналітичної оцінки основних показників онлайн-комерції на основі запропонованих субрахунків бухгалтерського обліку доходів, витрат і фінансових результатів із урахуванням сфер комерційної діяльності підприємств. Розроблено систему показників оцінювання результатів та ефективності діяльності підприємств сфери електронної комерції. За думкою авторів, наведені пропозиції дають змогу оцінити масштабність та ефективність провадження електронної комерційної діяльності підприємств, виявити можливі резерви підвищення результативності їх діяльності, визначити проблеми щодо стратегії й тактики поведінки на онлайн-ринку та розробити заходи з реалізації поставлених завдань, обґрунтувати оптимальні рішення керівництва.

Ключові слова: електронна комерція, електронна комерційна діяльність, ефективність, методика, оцінювання, фінансові результати, рентабельність.

Табл.: 2. Бібл.: 13.

Корягін Максим Вікторович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри бухгалтерського обліку, Львівська комерційна академія (вул. Туган-Барановського, 10, Львів, 79005, Україна)

E-mail: maxuza@rambler.ru

Плотніченко Ірина Богданівна – старший викладач кафедри обліку і аудиту, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Горбачевського, 18, Львів, 79044, Україна)

E-mail: iryna295@mail.ru

УДК 657:658.84:004.738

Корягин М. В., Плотниченко И. Б. Методика оценки эффективности электронной коммерческой деятельности предприятий

Статья посвящена усовершенствованию методики оценки эффективности электронной коммерческой деятельности предприятий. Проанализированы существующие научные подходы к оценке эффективности электронной коммерции. Сформированы источники информации для обеспечения аналитической оценки основных показателей онлайн-коммерции на основе предложенных субсчетов бухгалтерского учета доходов, расходов и финансовых результатов с учетом сфер коммерческой деятельности предприятий. Разработана система показателей оценки результатов и эффективности деятельности предприятий сферы электронной коммерции. По мнению авторов, приведенные предложения позволяют оценить масштабность и эффективность осуществления электронной коммерческой деятельности предприятий, выявить возможные резервы повышения результативности их деятельности, определить проблемы по стратегии и тактике поведения на онлайн-рынке, разработать меры по реализации поставленных задач, обосновать оптимальные решения руководства.

Ключевые слова: электронная коммерция, электронная коммерческая деятельность, эффективность, методика, оценка, финансовые результаты, рентабельность.

Табл.: 2. Библ.: 13.

Корягин Максим Викторович – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры бухгалтерского учета, Львовская коммерческая академия (ул. Туган-Барановского, 10, Львов, 79005, Украина)

E-mail: maxuza@rambler.ru

Плотниченко Ирина Богдановна – старший преподаватель кафедры учета и аудита, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Горбачевского, 18, Львов, 79044, Украина)

E-mail: iryna295@mail.ru

UDC 657:658.84:004.738

Koryagin M. V., Plotnichenko I. B. Methods of Evaluating the Efficiency of E-Business in Enterprises

The article is concerned with improvement of the methodology for evaluating the efficiency of e-business in enterprises. The existing scientific approaches to evaluation of efficiency of e-commerce have been analyzed. Sources of information support to provision of an analytical evaluating of the major indicators of e-commerce, based on the proposed sub-accounts for accounting incomes, expenses and financial results, with regard to spheres of commercial activity, have been formed. A system of indicators to evaluate results and efficiency of e-business enterprises has been developed. According to the authors, the cited proposals provide for evaluation of the scope and efficiency of implementation the e-business activity by enterprises, identifying possible reserves to increase effectiveness of their activities, determining the issues of strategy and tactics to conduct at the online market, developing measures to implement the set tasks, justifying the optimal solutions by executives.

Keywords: e-commerce, e-business, efficiency, methodology, evaluation, financial results, profitability.

Tabl.: 2. Bibl.: 13.

Koryagin Maksym V. – Doctor of Science (Economics), Professor, Professor of the Department of Accounting, Lviv Academy of Commerce (vul. Tugan-Baranovskogo, 10, Lviv, 79005, Ukraine)

E-mail: maxuza@rambler.ru

Plotnichenko Iryna B. – Senior Lecturer of the Department of Accounting and Auditing, National University «Lviv Polytechnic» (vul. Gorbachevskogo, 18, Lviv, 79044, Ukraine)

E-mail: iryna295@mail.ru

Практика підтверджує, що в останні роки вітчизняними суб'єктами господарювання прискорено запроваджуються сучасні інформаційно-комунікаційні технології та рішення щодо створення інформаційних ресурсів і застосування електронних технологій для ведення бізнесу з метою підвищення конкурентоспроможності. Очікуваним наслідком про-

вадження електронної комерції, що супроводжується розширенням ринку збуту та зниженням експлуатаційних витрат, є підвищення ефективності діяльності підприємств. За таких умов необхідність аналітичної оцінки електронної комерційної діяльності вітчизняних підприємств очевидна. Налагоджена система інформаційного забезпечення управлінської ланки щодо

результатів його діяльності є необхідною передумовою ефективного управління та успішної роботи будь-якого підприємства. Таким чином, дослідження та розвиток методики аналітичного оцінювання ефективності електронної комерційної діяльності підприємств України особливо актуальні в умовах сьогодення.

Значний внесок у наукове та практичне дослідження проблем ефективності діяльності господарюючих суб'єктів зробили українські та зарубіжні вчені та практики, зокрема В. Г. Андрійчук, П. С. Березівський, Т. А. Говорушко, Я. В. Догадайло, М. О. Кизим, Н. І. Климаш, О. Є. Кузьмін, А. В. Куценко, Є. В. Мних, Г. В. Савицька, О. М. Тищенко, М. Г. Чумаченко, І. Й. Яремко та багато інших. Разом з тим, серед науковців відсутнє однозначне тлумачення поняття «ефективність», наукові дискусії тривають щодо трактування видів ефективності, сутності й змісту таких понять, як «ефективність виробництва», «ефективність господарської діяльності», «ефективність функціонування», «ефективність бізнесу», тощо. Неоднакові погляди вчених прослідковується й щодо методів оцінювання ефективності роботи підприємств з урахуванням різного ступеня деталізації показників та багатьох факторів і критеріїв. Зокрема, у праці [1, с. 109] для оцінки ефективності діяльності підприємства пропонується застосовувати інтегральний показник як суму індексів, які характеризують виробничу діяльність, стан розрахунків, використання необоротних активів, трудових, матеріальних та фінансових ресурсів.

Питання ефективності електронної комерції та методики її аналітичної оцінки піднімалися в наукових працях багатьох дослідників, серед яких Л. С. Березіна, С. М. Деньга, С. А. Дразниція, М. З. Катинська, А. С. Крутова, І. В. Курташова, М. В. Макарова, І. П. Міщук, І. І. Свидрук, Л. Б. Самойленко, О. І. Шалева, І. О. Ярова та інші. Віддаючи належне розробкам науковців, слід зауважити, що проблеми оцінювання ефективності електронної комерційної діяльності підприємств на сьогодні вирішені не повністю. Відтак, особливо нагальним є подальше вивчення означеної проблематики.

Головними цілями даної праці є:

1. Проаналізувати існуючі наукові підходи щодо оцінки ефективності електронної комерції.
2. Сформулювати джерела інформаційного забезпечення аналітичної оцінки основних показників електронної комерційної діяльності.
3. Запропонувати показники оцінювання результатів та ефективності діяльності підприємств сфери електронної комерції.

Діагностика ефективності функціонування є важливим інструментом інформаційно-аналітичного забезпечення управління діяльністю суб'єктів електронної комерції. Як вказує Л. Б. Самойленко [2], застосування методів бізнес-аналітики сприяє ефективному управлінню підприємством, пов'язаним зі сферою електронної комерції.

Огляд літературних джерел засвідчив, що в наукових колах існують різні підходи щодо оцінки ефективності електронної комерції. Так, О. І. Шалевою зазначається, що ефективність систем електронної комерції

визначає міру відповідності комерційним потребам її суб'єктів, використаних у ній технологій, підходів, моделей і правил [3, с. 94]. Вчена вважає, що методики оцінки ефективності Internet-проектів базуються на таких показниках роботи, як кількість відвідувачів сайту, частота його відвідування та час, який проводить відвідувач на сайті [3, с. 95]. Разом з тим, виділяючи економічний, організаційний та маркетинговий напрями оцінки ефективності електронної комерції, автор наголошує, що ефективність електронного бізнесу першочергово забезпечується за рахунок мінімізації витрат обігу, під якими розуміється сукупність витрат на забезпечення торговельно-технологічного процесу та трансакційних витрат, тобто витрат, пов'язаних з постановкою проблеми, інформаційним забезпеченням, веденням переговорів, укладанням і виконанням контракту [3, с. 95].

Підхід до аналізування електронної комерційної діяльності, оснований на маркетингових дослідженнях, простежується і в розробках інших учених, зокрема М. В. Макаровою [4], І. І. Яровою [5], О. В. Березіна [5], Л. С. Винарника [6], А. Н. Щедрина [6], М. В. Коупленда [7] та ін. При цьому передбачаються розрахунки ефективності банерної реклами на основі аналізу контингенту відвідувачів, ефективності перетворення відвідувачів Веб-сервера віртуального магазину в покупців, ефективності повторних відвідувань, тощо. Додаткові можливості надають сучасні системи Веб-аналітики, наприклад Google Analytics [8] пропонують відстежувати дані електронної комерції за допомогою визначення коефіцієнта конверсії, тобто відсотка відвідувань, що спричинили трансакції електронної комерції, середньої вартості замовлення, а також розрахунку ефективності послідовності оформлення та здійснення покупки, ефективності продукту на основі оцінки доходу від збуту продукту, кількості проданих одиниць, середньої ціни, обсягу повернутих коштів, ін.

Зазначені показники вказують на дієвість створеної системи електронної комерції через ефективність проведення маркетингової програми реалізації і просування Веб-сервера в середовищі Інтернет. Втім, не зменшуючи важливості даної методики, міра задоволення інтересів клієнтів як основних учасників онлайн-діяльності не є одним із першорядних показників ефективності електронного бізнесу та не дає системного розуміння результативності й оцінки майбутнього розвитку цієї діяльності.

Ряд вітчизняних і зарубіжних дослідників, серед яких І. Бондар, Я. Г. Берсуцький, Л. С. Винарник, К. Ф. Ковальчук, І. В. Курташова, М. В. Макарова, В. Л. Плєскач, А. С. Пуряєв, С. Н. Смірнов, Г. Ф. Юсупова, І. О. Ярова та інші, розглядають також операційну, інвестиційну та функціональну ефективність електронної комерції.

Своєю чергою В. А. Нецветаєв, Є. В. Кочура, Л. А. Манелюк показники ефективності електронних магазинів розділяють на три основні групи: показники оцінки ефективності створення (інвестиційного проекту); показники оцінки ефективності функціонування; показники оцінки вартості бізнесу (комерції) (загальної вартості володіння – TCO) [9, с. 67–69].

Аналізуючи основні методичні підходи до оцінювання ефективності діяльності підприємств електронної торгівлі, М. З. Катинська та І. П. Міщук [10, с. 181] провідну роль віддають економічним показникам. При цьому авторами наголошується на необхідності дотримання основних вимог щодо методики економічного вимірювання ефективності торговельних підприємств, серед яких відзначені динамічність, комплексність, простота, адекватність, інтегрованість, формалізованість, цільова орієнтованість, а також відповідність між отриманих результатом (ефектом) та факторами, що зумовили отримання цього результату [10, с. 181].

На думку А. С. Крутової: «ефективність електронної комерції слід розглядати як комплексну категорію, складовими якої є економічна, технологічна, соціальна та екологічна ефективність» [11, с. 110]. На особливу увагу заслуговує наукова доробка Крутової А. С., якою запропоновано методику оцінки економічної ефективності систем електронної комерції як сукупність елементів маркетингової, інвестиційної та функціональної ефективності. При цьому для оцінювання ефективності функціонування систем електронної комерції за основу взяті показники оцінки майнового стану, ліквідності, фінансової стійкості та ділової активності підприємств, серед числа яких наводиться рентабельність продажів [11, с. 110–113]. Для проведення комплексної діагностики діяльності підприємства електронної комерції вченою представлено інтегрований показник економічної ефективності, до формули розрахунку якого введено критерій рейтингу у вигляді розробленої матриці специфічних значень показників [11, с. 113–115].

Поділяємо погляд науковців, що рівень ефективності діяльності суб'єкта електронної комерції, як і будь-якого підприємства, перш за все визначають фінансові результати, отримані внаслідок цієї діяльності. Прибуток є інструментом управління діяльністю підприємства електронної комерції. На основі результатів аналізу прибутковості приймаються управлінські рішення, спрямовані на підвищення ефективності діяльності господарюючого суб'єкта та визначення подальших напрямів його розвитку.

Під час аналітичного оцінювання враховується вплив різноманітних чинників на формування абсолютного розміру прибутку та рентабельність підприємства, таких як сфера діяльності, напрям економічної діяльності, рівень організації виробництва й управління, структура капіталу та його джерела формування, ступінь використання ресурсів, обсяг, якість і структура продукції, витрати на виробництво виробів, прибуток за видами діяльності та спрямування його використання тощо.

Умови здійснення онлайн комерції як паралельного напрямку до традиційної комерційної діяльності вимагають додаткових аналітичних досліджень. Застосування загальновідомої методики фінансового аналізу для оцінки результатів та ефективності діяльності підприємств, що здійснюють електронну комерцію, потребує подальшого розвитку. Як стверджує С. А. Дражниця: «визначити рентабельність чисто онлайн-продавців –

більш просте завдання, ніж оцінка ефективності роботи онлайн-підрозділу офлайн-мережі» [12].

Проведення аналітичних процедур для оцінки результативності діяльності суб'єкта електронної комерції передбачає наявність відповідного інформаційного забезпечення. Базисом для здійснення аналізу показників ефективності діяльності є обліково-звітні джерела інформації. У системі бухгалтерського обліку і звітності мають накопичуватися дані, на основі яких уможливитиметься аналіз основних показників діяльності підприємства електронної комерції. На нашу думку, джерелом аналітичної інформації про обсяги й склад доходів, витрат і результатів від операцій в системі електронної (онлайн) комерції є дані запропонованих нами субрахунків бухгалтерського обліку [13] (табл. 1).

Для аналізу результатів та ефективності електронної комерційної діяльності підприємства рекомендуємо використовувати показники, наведені в табл. 2.

Запропоновані показники дають змогу оцінити масштабність та ефективність провадження електронної комерційної діяльності суб'єкта господарювання, виявити можливі резерви підвищення результативності його діяльності, визначити проблеми щодо стратегії і тактики поведінки на онлайн-ринку та розробити заходи з реалізації поставлених завдань, обґрунтувати оптимальні рішення керівництва.

ВИСНОВКИ

Підбиваючи підсумки проведеного дослідження, зазначимо, що здійснення аналізу результатів та ефективності електронної комерційної діяльності із застосуванням розроблених показників на основі запропонованого інформаційного забезпечення має важливе значення для оцінки поточного економічного стану підприємства – суб'єкта електронної комерції, перспектив його функціонування. Використання наведених аналітичних даних забезпечує можливість формування статистичної звітності про обсяги електронної торгівлі, що певною мірою сприятиме вирішенню проблеми нестачі інформації щодо розвиненості онлайн комерції на рівні держави.

Перспективами подальших досліджень є висвітлення проблем теоретико-методичних засад контролю електронної комерції. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Кобелев В. М. Методичні підходи щодо визначення і оцінки ефективності господарської діяльності підприємства / В. М. Кобелев, Д. Ю. Слатін, К. Ю. Соколов // Вісник НТУ «ХПІ». – 2014. – № 33 (1076). – С. 100–111.
2. Самойленко Л. Б. Застосування технологій електронної комерції для підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств / Л. Б. Самойленко // Ефективна економіка. – 2015. – № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3997>
3. Шалева О. І. Електронна комерція: навч. посіб. / О. І. Шалева. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 216 с.
4. Макарова М. В. Інформаційні і мережні технології: оцінка продуктивності на макрорівні / М. В. Макарова // Економіка та держава. – 2006. – № 10. – С. 56–60.

Таблиця 1

Вихідні дані для оцінювання основних показників електронної комерційної діяльності

№ з/п	Назва показника	Умовне позначення	Джерело інформації
			Рахунки бухгалтерського обліку (алгоритм розрахунку)
1	Чистий дохід від реалізації товарів (продукції, робіт, послуг) у системі електронної (онлайн) комерції	ЧД _{ек}	Д ^т рах. 702.2 * (701.2 *, 703.2 *) в кореспонденції з К ^т 791.2 * за «–» Д ^т рах. 704.2 *
2	Собівартість реалізованих товарів (продукції, робіт, послуг) у системі електронної (онлайн) комерції	СВ _{ек}	К ^т рах. 902.2 * (901.2 *, 903.2 *) в кореспонденції з Д ^т 791.2 *
3	Валовий прибуток від реалізації в системі електронної (онлайн) комерції	ВП _{ек}	ЧД _{ек} – СВ _{ек}
4	Інші операційні доходи від здійснення електронної (онлайн) комерції	ІОД _{ек}	Д ^т 74 (у розрізі субрахунків).2* в кореспонденції з К ^т 791.2 *
5	Операційні витрати звітного періоду на здійснення електронної (онлайн) комерції	ОВ _{ек}	К ^т рах. 92.2 *, 93.2 *, 94 (у розрізі субрахунків).2* в кореспонденції з Д ^т 791.2 *
6	Прибуток від операцій в системі електронної (онлайн) комерції	ОП _{ек}	ВП _{ек} + ІОД _{ек} – ОВ _{ек}
7	Сукупний чистий дохід реалізації товарів (продукції, робіт, послуг)	ЧД _{заг}	Д ^т рах. 702 (701, 703) в кореспонденції з К ^т 791 за «–» Д ^т рах. 704
8	Загальна величина собівартості реалізації товарів (продукції, робіт, послуг)	СВ _{заг}	К ^т рах. 902 (901, 903) в кореспонденції з Д ^т 791
9	Сукупний валовий прибуток підприємства	ВП _{заг}	ЧД _{заг} – СВ _{заг}
10	Сукупні інші операційні доходи діяльності	ІОД _{заг}	Д ^т 74 в кореспонденції з К ^т 791
11	Загальна сума операційних витрат звітного періоду	ОВ _{заг}	К ^т рах. 92, 93, 94 в кореспонденції з Д ^т 791
12	Загальна сума операційного прибутку	ОП _{заг}	ВП _{заг} + ІОД _{заг} – ОВ _{заг}

Примітка: * – запропоновані автором субрахунки.

Джерело: авторська розробка на основі проведеного дослідження.

Таблиця 2

Показники оцінювання результатів та ефективності електронної (онлайн) комерційної діяльності

№ з/п	Назва показника	Аналітичний зміст показників	Формула розрахунку
1	2	3	4
1. Показники результатів електронної комерційної діяльності (в умовах поєднання електронної та традиційної комерції)			
1.1	Коефіцієнт онлайн доходності, ум. од.	Частка чистого доходу від реалізації в системі електронної (онлайн) комерції в сукупному чистому доході від реалізації	$K_{чд\text{ек}} = ЧД_{ек} / ЧД_{заг}$
1.2	Коефіцієнт собівартості онлайн реалізації, ум. од.	Питома вага собівартості реалізації в системі електронної (онлайн) комерції у загальній величині собівартості реалізації	$K_{св\text{ек}} = СВ_{ек} / СВ_{заг}$
1.3	Коефіцієнт валової онлайн прибутковості, ум. од.	Питома вага валового прибутку від операцій в системі електронної (онлайн) комерції відносно сукупного валового прибутку підприємства	$K_{вп\text{ек}} = ВП_{ек} / ВП_{заг}$
1.4	Коефіцієнт операційної онлайн прибутковості, ум. од.	Частка прибутку від операцій в системі електронної (онлайн) комерції в загальній сумі операційного прибутку підприємства	$K_{оп\text{ек}} = ОП_{ек} / ОП_{заг}$
1.5	Коефіцієнт операційних онлайн витрат, ум. од.	Доля операційних витрат, понесених при здійсненні операцій в системі електронної (онлайн) комерції, в загальній сумі операційних витрат підприємства	$K_{ов\text{ек}} = ОВ_{ек} / ОВ_{заг}$
1.6	Коефіцієнт витратомісткості онлайн комерції, ум. од.	Питома вага витрат на здійснення електронної (онлайн) комерції в загальній сумі витрат підприємства – суб'єкта електронної комерції	$K_{вм\text{ек}} = (СВ_{ек} + ОВ_{ек}) / (СВ_{заг} + ОВ_{заг})$

1	2	3	4
2. Показники ефективності електронної комерційної діяльності			
Витратні показники			
2.1	Коефіцієнт рентабельності товарів, проданих онлайн, ум. од.	Валовий прибуток від продажів у системі електронної комерції з однієї гривні собівартості реалізації в системі електронної (онлайн) комерції	$K_{\text{врсв ек}} = \text{ВП ек} / \text{СВ ек}$
2.2	Коефіцієнт операційної рентабельності онлайн-витрат, ум. од.	Прибуток, отриманий від операцій в системі електронної (онлайн) комерції, з однієї гривні витрат, понесених при здійсненні електронної (онлайн) комерційної діяльності	$K_{\text{опв ек}} = \text{ОП ек} / (\text{СВ ек} + \text{ОВ ек})$
2.3	Коефіцієнт покриття собівартості онлайн реалізації, ум. од.	Чистий дохід від електронної (онлайн) реалізації на одну гривню собівартості реалізації в системі електронної (онлайн) комерції	$K_{\text{псв ек}} = \text{ЧД ек} / \text{СВ ек}$
2.4	Коефіцієнт окупності онлайн-витрат, ум. од.	Витрати на здійснення електронної комерційної діяльності, що їх зазнає підприємство, щоб одержати одну гривню чистого доходу від електронної (онлайн) реалізації	$K_{\text{ов ек}} = (\text{СВ ек} + \text{ОВ ек}) / \text{ЧД ек}$
Доходні показники			
2.5	Коефіцієнт валової рентабельності онлайн-продажу, ум. од.	Валовий прибуток від продажів у системі електронної (онлайн) комерції з однієї гривні чистого доходу від електронної (онлайн) реалізації	$K_{\text{врп ек}} = \text{ВП ек} / \text{ЧД ек}$
2.6	Коефіцієнт операційної рентабельності онлайн доходу, ум. од.	Прибуток, отриманий від операцій в системі електронної (онлайн) комерції, з однієї гривні операційного доходу від здійснення електронної (онлайн) комерційної діяльності	$K_{\text{орп ек}} = \text{ОП ек} / (\text{ЧД ек} + \text{ІОД ек})$

Джерело: авторська розробка на основі проведеного дослідження.

5. Ярова І. О. Методологічні підходи до визначення ефективності впровадження Інтернет-технологій у просуванні товаропотоків / І. О. Ярова, О. В. Березін // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 12 (78). – С. 208–216.

6. Винарник Л. С. Онлайн-бизнес: сущность и показатели функционирования, развития / Л. С. Винарник, А. Н. Щедрин // Экономика промышленности. – 2005. – № 3 (29). – С. 91–96.

7. Коупленд М. В. Конец бумажной эры / М. В. Коупленд // КомпаньюН. – 2009. – № 15 (636). – 17–23 апреля. – С. 40–43.

8. Аналіз даних електронної комерції // Офіційний веб-сайт Google Analytics – Веб-аналітика та звітування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://support.google.com/analytics/answer/6014873?hl=uk>

9. Нецветаєв В. А. Ефективність інформаційних систем : навч. посіб. / В. А. Нецветаєв, Є. В. Кочура, Л. А. Манелюк ; М-во освіти і науки України, Нац. гірн. ун-т. – Д. : НГУ, 2014. – 190 с.

10. Катинська М. З. Методичні підходи до оцінювання ефективності діяльності підприємства електронної торгівлі / М. З. Катинська, І. П. Міщук // Вісник Львівської комерційної академії. – 2011. – Вип. 36. – С. 178–182.

11. Крутова А. С. Проблеми аналізу економічної ефективності електронної комерції / А. С. Крутова // Вісник КНТЕУ. – 2011. – № 5. – С. 107–119.

12. Дражниця С. А. Деякі методичні підходи щодо оцінки ефективності онлайн-ритейлу / С. А. Дражниця // Ефективна економіка. – 2014. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2843>

13. Корягін М. В. Удосконалення обліку доходів, витрат та фінансових результатів підприємств сфери електронної комерції / М. В. Корягін, І. Б. Плотніченко // Облік і фінанси / Accounting and Finance. – Київ, 2014. – № 2. – С. 24–31.

REFERENCES

"Analiz danykh elektronnoi komertsii" [Analysis of data from electronic commerce]. Ofitsiyni veb-sait Google Analytics – Veb-analytika ta zvituvannia. <https://support.google.com/analytics/answer/6014873?hl=uk>

Drazhnytsia, S. A. "Deiaki metodychni pidkhody shchodo otsinky efektyvnosti onlain-riteilu" [Some methodological approaches to evaluating the effectiveness of online retail]. Efektyvna ekonomika. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2843>

Kouplend, M. V. "Konets bumazhnoy ery" [The end of the paper era]. Kompanyon, no. 15 (636) (2009): 40-43.

Kobieliiev, V. M., Slatin, D. Yu., and Sokolov, K. Yu. "Metodychni pidkhody shchodo vyznachennia i otsinky efektyvnosti hospodarskoi diialnosti pidpriemstva" [Methodological approaches to identify and evaluate business enterprises]. Visnyk NTU «KhpI», no. 33 (1076) (2014): 100-111.

Katynska, M. Z., and Mishchuk, I. P. "Metodychni pidkhody do otsiniuvannia efektyvnosti diialnosti pidpriemstva elektronnoi torhivli" [Methodological approaches to evaluating the effectiveness of enterprise e-commerce]. Visnyk Lvivskoi komertsii noi akademii. http://www.lac.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/pidrozdyly/Naukovi_Vydannya/Vydan_Ekon/Docs/Visnyk_Ekonomika_Vypusk36.pdf

Krutova, A. S. "Problemy analizu ekonomichnoi efektyvnosti elektronnoi komertsii" [Problems of cost-effectiveness analysis of e-commerce]. Visnyk KNTEU. <http://visnik.knteu.kiev.ua/files/2011/05/10.pdf>

Koriahin, M. V., and Plotnichenko, I. B. "Udoskonalennia obliku dokhodiv, vytrat ta finansovykh rezul'tativ pidpriemstv sfery elektronnoi komertsii" [Improvement of income, expenses and financial performance of e-commerce]. Oblik i finansy. <http://www.afj.org.ua/ua/article/166/>

Makarova, M. V. "Informatsiini i merezhni tekhnologii: otsinka produktyvnosti na makrorivni" [Information and network technology: assessment of performance at the macro level]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 10 (2006): 56-60.

Netsvetaiev, V. A., Kochura, Ye. V., and Maneliuk, L. A. *Efektivnist informatsiinykh system* [The effectiveness of information systems]. Dnipropetrovsk: NHU, 2014.

Samoilenko, L. B. "Zastosuvannia tekhnologii elektronnoi komertsii dlia pidvyshchennia konkurentospromozhnosti vitchyznianskykh pidpriemstv" [The use of e-commerce technologies to enhance the competitiveness of domestic enterprises]. *Efektivna ekonomika*. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3997>

Shaleva, O. I. *Elektronna komertsii* [E-commerce]. Kyiv: Tsen-tr uchbovoi literatury, 2011.

Vinarnik, L. S., and Shchedrin, A. N. "Onlaynovyy elektronnyy biznes: sushchnost i pokazateli funktsionirovaniya, razvitiya" [Online e-business: the nature and functioning of the indicators of development]. *Ekonomika promyslovosti*, no. 3 (29) (2005): 91-96.

Yarova, I. O., and Berezin, O. V. "Metodolohichni pidkhody do vyznachennia efektyvnosti vprovadzhennia Internet-tekhnologii u prosuvanni tovaropotokiv" [Methodological approaches to effectiveness of the implementation of Internet technologies in promoting trade flows]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 12 (78) (2007): 208-216.

УДК 338

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ІТ

© 2015 ЧИЖОВ В. А.

УДК 338

Чижов В. А. Основные направления антикризисного управления у сферы ИТ

Метою статті є аналіз основних напрямків антикризового управління у сфері ІТ. Визначено поняття «кризис-менеджмент», «план безперервної діяльності». Розглянуто напрями управління підприємством під час кризи. Заперечується підхід до визначення кризи на підприємстві з точки зору аналізу виключно фінансового стану господарюючого суб'єкта, коли на перший план виноситься або реальне погіршення фінансових показників, або прогноз зниження прибутковості. Стверджується, що аналіз кризи на підприємстві має бути комплексним, спрямованим на виявлення та усунення внутрішніх факторів кризи, розробку комплексу планів попереднього реагування на виникнення надзвичайних ситуацій і постійний моніторинг та аналіз зовнішніх факторів впливу на роботу організації. Розглянуто підходи до управління ІТ-структурами в кризовий період шляхом оптимізації роботи внутрішньої ІТ-структури на основі впровадження процесів COBIT, що забезпечує бізнес актуальною інформацією в потрібний час з відповідним рівнем безпеки, чи ITSM, яка орієнтована на надання послуг швидше, дешевше та якісніше за своїх конкурентів. Також обґрунтовано доцільність передачі окремих ІТ-процесів в управління аутсорсинговим компаніям.

Ключові слова: криза на підприємстві, кризис-менеджмент, план безперервної діяльності, ІТ-процеси, аутсорсинг.

Рис.: 1. Бібл.: 12.

Чижов Вадим Анатолійович – аспірант, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03680, Україна)
E-mail: v_chyzhov@ukr.net

УДК 338

Чижов В. А. Основные направления антикризисного управления в сфере ИТ

Целью статьи является анализ основных направлений антикризисного управления в сфере ИТ. Определены понятия «кризис-менеджмент», «план непрерывной деятельности». Рассмотрены направления управления предприятием во время кризиса. Отрицается подход к определению кризиса на предприятии с точки зрения анализа исключительно финансового состояния хозяйствующего субъекта, когда на первый план выносятся или реальное ухудшение финансовых показателей, или прогноз снижения доходности. Утверждается, что анализ кризиса на предприятии должен быть комплексным, направленным на выявление и устранение внутренних факторов кризиса, разработку комплекса планов предварительного реагирования на возникновение чрезвычайных ситуаций и постоянный мониторинг и анализ внешних факторов влияния на работу организации. Рассмотрены подходы к управлению ИТ-структурами в кризисный период путем оптимизации работы внутренней ИТ-структуры на основе внедрения процессов COBIT, что обеспечивает бизнес актуальной информацией в нужное время с соответствующим уровнем безопасности, или ITSM, ориентированной на предоставление услуг быстрее, дешевле и качественнее своих конкурентов. Также обоснована целесообразность передачи отдельных ИТ-процессов в управление аутсорсинговым компаниям.

Ключевые слова: кризис на предприятии, кризис-менеджмент, план непрерывной деятельности, ИТ-процессы, аутсорсинг.

Рис.: 1. Библ.: 12.

Чижов Вадим Анатольевич – аспирант, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03680, Украина)
E-mail: v_chyzhov@ukr.net

UDC 338

Chyzhov V. A. The Main Directions of Crisis Management in the IT-Sphere

The article is aimed at analyzing the major directions of crisis management in the IT-sphere. The concepts of «crisis management», «business continuity plan» have been defined. Directions of enterprise management in times of crisis have been considered. The article rejects the approach to defining crisis at enterprise from the point of view of analysis of the economic entity's financial status exclusively, when in the foreground either the actual deterioration in financial performance, or forecast of a declining profitability is presented. It is specified that analysis of crisis at enterprise must be integrated, aimed at the identification and removal of internal factors of the crisis, developing a set of preliminary plans for responding to emergencies and ongoing monitoring together with analyzing external factors of influence on the work of organization. Approaches to the management of IT-structures in crisis period have been considered through optimizing the work of internal IT-structure on the basis of implemented COBIT processes, which supplies business with relevant information timely and with the appropriate level of security, or ITSM processes that are oriented to provide service faster, cheaper and better as the competitors. Also the expedience of transfer of the management of individual processes to outsourcing companies has been substantiated.

Keywords: crisis at the enterprise, crisis management, business continuity plan, IT-processes, outsourcing.

Fig.: 1. Bibl.: 12.

Chyzhov Vadym A. – Postgraduate Student, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: v_chyzhov@ukr.net

Makarova, M. V. "Informatsiini i merezhni tekhnologii: otsinka produktyvnosti na makrorivni" [Information and network technology: assessment of performance at the macro level]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 10 (2006): 56-60.

Netsvetaiev, V. A., Kochura, Ye. V., and Maneliuk, L. A. *Efektivnist informatsiinykh system* [The effectiveness of information systems]. Dnipropetrovsk: NHU, 2014.

Samoilenko, L. B. "Zastosuvannia tekhnologii elektronnoi komertsii dlia pidvyshchennia konkurentospromozhnosti vitchyznianskykh pidpriemstv" [The use of e-commerce technologies to enhance the competitiveness of domestic enterprises]. *Efektivna ekonomika*. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3997>

Shaleva, O. I. *Elektronna komertsii* [E-commerce]. Kyiv: Tsentru uchbovoi literatury, 2011.

Vinarnik, L. S., and Shchedrin, A. N. "Onlaynovyy elektronnyy biznes: sushchnost i pokazateli funktsionirovaniya, razvitiya" [Online e-business: the nature and functioning of the indicators of development]. *Ekonomika promyslovosti*, no. 3 (29) (2005): 91-96.

Yarova, I. O., and Berezin, O. V. "Metodolohichni pidkhody do vyznachennia efektyvnosti vprovadzhennia Internet-tekhnologii u prosuvanni tovaropotokiv" [Methodological approaches to effectiveness of the implementation of Internet technologies in promoting trade flows]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 12 (78) (2007): 208-216.

УДК 338

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ІТ

© 2015 ЧИЖОВ В. А.

УДК 338

Чижов В. А. Основные направления антикризисного управления у сферы ИТ

Метою статті є аналіз основних напрямків антикризового управління у сфері ІТ. Визначено поняття «кризис-менеджмент», «план безперервної діяльності». Розглянуто напрями управління підприємством під час кризи. Заперечується підхід до визначення кризи на підприємстві з точки зору аналізу виключно фінансового стану господарюючого суб'єкта, коли на перший план виноситься або реальне погіршення фінансових показників, або прогноз зниження прибутковості. Стверджується, що аналіз кризи на підприємстві має бути комплексним, спрямованим на виявлення та усунення внутрішніх факторів кризи, розробку комплексу планів попереднього реагування на виникнення надзвичайних ситуацій і постійний моніторинг та аналіз зовнішніх факторів впливу на роботу організації. Розглянуто підходи до управління ІТ-структурами в кризовий період шляхом оптимізації роботи внутрішньої ІТ-структури на основі впровадження процесів COBIT, що забезпечує бізнес актуальною інформацією в потрібний час з відповідним рівнем безпеки, чи ITSM, яка орієнтована на надання послуг швидше, дешевше та якісніше за своїх конкурентів. Також обґрунтовано доцільність передачі окремих ІТ-процесів в управління аутсорсинговим компаніям.

Ключові слова: криза на підприємстві, кризис-менеджмент, план безперервної діяльності, ІТ-процеси, аутсорсинг.

Рис.: 1. Бібл.: 12.

Чижов Вадим Анатолійович – аспірант, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03680, Україна)
E-mail: v_chyzhov@ukr.net

УДК 338

Чижов В. А. Основные направления антикризисного управления в сфере ИТ

Целью статьи является анализ основных направлений антикризисного управления в сфере ИТ. Определены понятия «кризис-менеджмент», «план непрерывной деятельности». Рассмотрены направления управления предприятием во время кризиса. Отрицается подход к определению кризиса на предприятии с точки зрения анализа исключительно финансового состояния хозяйствующего субъекта, когда на первый план выносятся или реальное ухудшение финансовых показателей, или прогноз снижения доходности. Утверждается, что анализ кризиса на предприятии должен быть комплексным, направленным на выявление и устранение внутренних факторов кризиса, разработку комплекса планов предварительного реагирования на возникновение чрезвычайных ситуаций и постоянный мониторинг и анализ внешних факторов влияния на работу организации. Рассмотрены подходы к управлению ИТ-структурами в кризисный период путем оптимизации работы внутренней ИТ-структуры на основе внедрения процессов COBIT, что обеспечивает бизнес актуальной информацией в нужное время с соответствующим уровнем безопасности, или ITSM, ориентированной на предоставление услуг быстрее, дешевле и качественнее своих конкурентов. Также обоснована целесообразность передачи отдельных ИТ-процессов в управление аутсорсинговым компаниям.

Ключевые слова: кризис на предприятии, кризис-менеджмент, план непрерывной деятельности, ИТ-процессы, аутсорсинг.

Рис.: 1. Библ.: 12.

Чижов Вадим Анатольевич – аспирант, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03680, Украина)
E-mail: v_chyzhov@ukr.net

UDC 338

Chyzhov V. A. The Main Directions of Crisis Management in the IT-Sphere

The article is aimed at analyzing the major directions of crisis management in the IT-sphere. The concepts of «crisis management», «business continuity plan» have been defined. Directions of enterprise management in times of crisis have been considered. The article rejects the approach to defining crisis at enterprise from the point of view of analysis of the economic entity's financial status exclusively, when in the foreground either the actual deterioration in financial performance, or forecast of a declining profitability is presented. It is specified that analysis of crisis at enterprise must be integrated, aimed at the identification and removal of internal factors of the crisis, developing a set of preliminary plans for responding to emergencies and ongoing monitoring together with analyzing external factors of influence on the work of organization. Approaches to the management of IT-structures in crisis period have been considered through optimizing the work of internal IT-structure on the basis of implemented COBIT processes, which supplies business with relevant information timely and with the appropriate level of security, or ITSM processes that are oriented to provide service faster, cheaper and better as the competitors. Also the expedience of transfer of the management of individual processes to outsourcing companies has been substantiated.

Keywords: crisis at the enterprise, crisis management, business continuity plan, IT-processes, outsourcing.

Fig.: 1. Bibl.: 12.

Chyzhov Vadym A. – Postgraduate Student, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: v_chyzhov@ukr.net

Будь-яке підприємство з моменту свого створення зіштовхується з цілим рядом проблем, які можуть спровокувати гостру кризу, що призведе до різкого погіршення показників економічної діяльності. Кризи можуть виникнути на будь-якому етапі її життєвого циклу і потребують швидкого та професійного реагування. Особливо це стосується ІТ-сфери, де, за поширеною думкою, кризові явища стали перманентною складовою менеджменту ІТ-процесів [12].

Проблема дослідження специфіки кризи та кризового менеджменту знайшла своє відображення у працях як вітчизняних, так і зарубіжних авторів. Варто відзначити окремих з них, як теоретиків так і практиків, чий роботи були покладені в основу при написанні даної статті: А. Градов, Л. Лігоненко, Б. Анікін, К. Медсен, Н. Платц, М. Пустовий, А. Разумовський.

Метою статті є аналіз основних напрямків антикризового управління у сфері ІТ.

Питання напрямів управління кризою на підприємстві, так само як і загалом визначення поняття кризис-менеджменту, є неоднозначним і дискусійним, зокрема в підходах вітчизняних та іноземних авторів.

Лігоненко Л. О. під антикризовим управлінням розуміє «спеціальне, постійно організоване управління, націлене на найбільш оперативне виявлення ознак кризового стану та створення відповідних передумов для його своєчасного подолання з метою забезпечення відновлення життєздатності окремого підприємства, недопущення виникнення ситуації його банкрутства» [8, с. 37].

Градов А. П. трактує антикризове управління на підприємстві як «сукупність послідовних узагальнених заходів: аналізування стану макро- і мікросередовища, вибір відповідної місії підприємства; вивчення економічного механізму виникнення кризових ситуацій та створення системи сканування зовнішнього та внутрішнього середовищ підприємства для раннього виявлення слабких сигналів про кризу; стратегічний контролінг діяльності підприємства та розроблення стратегії запобігання його неплатоспроможності; оперативна оцінка та аналізування фінансового стану підприємства, виявлення можливості виникнення неплатоспроможності (банкрутства); розроблення системи дій в умовах кризи щодо виходу з кризової ситуації; постійний облік ризику підприємницької діяльності та розробка заходів щодо його зниження» [11 с. 84].

К. Медсен і Н. Платц визначають, що «криза – це незапланована подія з потенційно негативними наслідками, що загрожують існуванню організації через руйнування внутрішніх або зовнішніх структур, або впливаючи на правомірність її існування, яка вимагає прийняття негайних рішень» [4].

Вітчизняні джерела, розглядаючи напрямки антикризового управління, в основному зосереджується на моніторингу фінансової діяльності підприємства – фінансових результатів господарської діяльності, майновому стані, показниках ліквідності, фінансової стійкості та платоспроможності, ділової активності, рентабельності тощо. Таким чином, ідентифікуючи кризу як загрозу неплатоспроможності та банкрутства підприєм-

ства, його діяльність в неприбутковій зоні або брак у фірми потенціалу для успішного функціонування.

Однак, на нашу думку, виносити фінансовий стан підприємства на перший план як індикатор кризи на підприємстві, беручи за основний критерій чи то реальне погіршення фінансових показників, чи то прогноз зниження прибутковості, є недоцільним. Аналіз має бути більш комплексним, спрямованим на виявлення та усунення внутрішніх факторів кризи, розробку комплексу планів попереднього реагування на виникнення надзвичайних ситуацій та постійний моніторинг та аналіз зовнішніх факторів впливу на роботу організації.

Варто зауважити, що чим краще компанія підготовлена до початку настання кризової ситуації, тим менше часу їй необхідно для реагування. Основним інструментом кризис-менеджменту, спрямованого на забезпечення готовності до несприятливих подій, є план безперервності діяльності – BCP (*Business Continuity Plan*). Важливою умовою BCP є охоплення усіх ризиків підприємства, а також координація внутрішніх та зовнішніх дій, тобто взаємодій з контрагентами. Він регламентує дії персоналу в разі виникнення несприятливої події, спрямовує його зусилля на мінімізацію негативних наслідків, прискорення відновлення працездатності та зниження збитків. Треба відзначити, що в західній практиці кризис-менеджменту вивчення підходів до розробки BCP виділяється в окрему дисципліну.

Відповідно до визначення Інституту *SANS, Business Continuity* належить до діяльності, необхідної для підтримки життєздатності та функціонування підприємства в період зміни або призупинення нормального функціонування [2].

Згідно зі словником *Business Continuity Institute* план безперервної діяльності (BCP) – це набір процедур та інформації, що розроблені, зібрані та збережені з метою швидкого застосування у випадку надзвичайної події чи катастрофи [1].

Проте, ми переконані, що для впровадження та розробки таких планів має бути створена відповідна команда, яка зможе ефективно та якісно проаналізувати поточний стан діяльності підприємства, визначити його сильні та слабкі сторони, ризик-фактори, спрогнозувати та розробити можливі сценарії кризи на основі внутрішніх факторів як самостійних чинників кризи, так і під впливом зовнішніх, розробити дієві BCP на випадок надзвичайних подій.

Якщо ж такі попереджувальні кроки не були зроблені, і криза все ж таки настала, все одно її подолання буде неможливим без створення ефективної команди кризових менеджерів – фахівців, зобов'язаних вивести те чи інше підприємство з кризового стану шляхом використання відповідних технологій і процедур управління. Як правило, ініціатором створення таких груп є керівництво компанії. Основним завданням такої команди є попередження незворотних наслідків кризового стану підприємства завдяки його чіткій ідентифікації, аналізу і діагностиці основних причин його формування, розробці та реалізації концепції відродження нормального функціонування підприємства з одночасним онов-

ленням. Адже кожна кризова ситуація, демонструючи очевидні загрози подальшому існуванню підприємства, одночасно містить в собі прихований потенціал позитивних можливостей: організаційних змін, очищення від боргів, фінансового і кадрового зміцнення, технологічного розвитку тощо.

Однак основним чинником обрання напрямків управління компанією в період кризи має бути врахування специфіки її функціонування та діяльності. Так, провідні менеджери IT відзначають, що поняття кризи на підприємстві, за умови ефективного кризис-менеджменту в контексті відношення до IT-процесів, може розглядатися як позитивне явище. Ми розділяємо такі погляди, які мають практичне підтвердження в контексті імплементації нових антикризових управлінських підходів. На думку М. Пустового: «...будь-яка криза відкриває більше можливостей для талановитих і неординарних людей. Інформаційні технології під час кризи повинні отримати імпульс до розвитку, як наука під час світової війни. Гостра нестача фінансів залишає право на існування тільки реальним інвестиційним проектам, які мають інноваційну складову. Крім нових можливостей, криза очищує бізнес від нежиттєздатних структур» [9]. Схожої думки, що «криза – це найкращий час для успішної трансформації та запровадження інноваційних управлінських підходів» дотримується А. Разумовський [10]. У своїх статтях автори розкривають два основні підходи до управління IT-структурами у кризовий період: посилення ролі внутрішньої IT-структури через дотримання загальноприйнятих міжнародних стандартів управління IT-службами та їх імплементації в усій бізнес-структурі; передача частини чи всіх IT-процесів організації на аутсорсинг [12].

Перший підхід передбачає використання процесів COBIT (*Control Objectives for Information and Related Technology* – Задачі інформаційних і суміжних технологій) та ITSM (*IT Service Management* – управління IT-послугами) для оптимізації роботи IT-структур організації з їх подальшою імплементацією в управлінні іншими бізнес-процесами [12].

Американський підхід COBIT – відкритий IT-стандарт, який, своєю чергою, містить ряд документів зі стандартами щодо оптимізації управління IT-аудитом та IT-безпекою. По суті, мова йде про повну інтеграцію IT-структури в організацію з метою надання бізнесу актуальної інформації в потрібний час із забезпеченням відповідної безпеки.

Британський підхід ITSM – підхід до управління та організації IT-сервісу, спрямований на задоволення потреб бізнесу. Управління IT-послугами реалізується їх постачальниками шляхом використання оптимального поєднання людей, процесів та інформаційних технологій. Для сприяння реалізації підходу до управління IT-послугами використовується серія документів ITIL (*Infrastructure Library* – бібліотека інфраструктури інформаційних технологій, яка описує одні з найкращих із застосовуваних на практиці способів організації роботи підрозділів або компаній, що займаються наданням послуг у галузі інформаційних технологій) [7]. На відміну

від більш традиційного технологічного підходу ITSM рекомендує зосередитися на клієнті та його потребах, на послугах, що надаються користувачеві інформаційних технологій, а не на самих технологіях. При цьому організація надання послуг та наявність заздалегідь обумовлених в угодах про рівень послуг параметрів ефективності дозволяє IT-відділам надавати якісні послуги, вимірювати і покращувати їх якість [7].

У бібліотеці описано весь набір процесів, необхідних для того, щоб забезпечити постійну високу якість IT-сервісів. На даний час існує три версії бібліотеки, проте сьогодні в основному використовуються останні дві версії. ITIL версії 2 складається з двох книг: «Надання послуг» (*Service Delivery*) і «Підтримка послуг» (*Service Support*); ITIL версії 3 складається з п'яти книг: *Service Strategy*, *Service Design*, *Service Transition*, *Service Operation*, *Continual Service Improvement*.

Зазначені процеси повністю відображають основні підходи до управління бізнес процесами в цілому, тому за умов успішного застосування в рамках IT-структури можуть впроваджуватись в рамках всієї організації.

Ще один підхід, спрямований на скорочення IT-витрат – IT-аутсорсинг – часткова або повна передача робіт з підтримки, обслуговування та модернізації IT-інфраструктури в руки компаній, що спеціалізуються на абонентському обслуговуванні організацій та мають штат фахівців різної кваліфікації. Для них виконання подібних робіт є профільним напрямком діяльності.

Багато дослідників пов'язують появу аутсорсингу саме з розвитком інформаційних систем і технологій, однак це не єдина думка. Згідно з іншими джерелами, виникнення аутсорсингу датують 70-ми роками ХХ ст. і пов'язують з автомобільним бізнесом. Існує також думка, що аутсорсинг виник у середовищі юридичних фірм, що функціонують в країнах, законодавство яких засновано на прецедентному праві. На сьогоднішній день світовий ринок аутсорсингових послуг має стійку тенденцію до зростання, обсяг якого вже перевищив 100 млрд дол. США (рис. 1).

Так чи інакше, незважаючи на широке поширення аутсорсингу в сучасному бізнесі та поглинання цією технологією управління все більшого числа сфер діяльності, статистика показує його превалювання в галузі інформаційних систем і технологій, що включає в себе всі види діяльності, пов'язані з організацією та управлінням інформаційними ресурсами, що обумовлюється стійкими тенденціями зростання обсягу інформаційних послуг у всіх сферах економіки і бізнесу, підвищенням вимог до рівня якості даних послуг, який можуть забезпечити лише фахівці [6].

Чинники розвитку, можливості та обмеження IT-аутсорсингу. При прийнятті рішення про використання IT-аутсорсингу різними організаціями-замовниками насамперед виникає питання, в яких випадках це необхідно, можливо і, нарешті, доцільно. Основні чинники використання IT-аутсорсингу, які тісно взаємопов'язані з причинами його застосування, такі.

1. *Професійний.* Причини зосередження професійних ресурсів у IT-аутсорсера – системність роботи з ти-

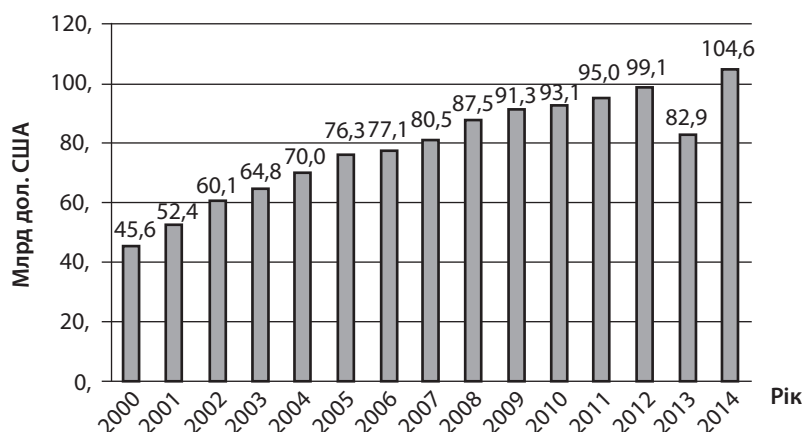

Рис. 1. Світовий ринок аутсорсингових послуг 2000–2014 рр. (млрд дол. США) [5]

повими, але іноді відмінними корпоративними бізнес-процесами. Наприклад, використання серверів під управлінням таких операційних середовищ, як Windows, Unix або MacOS, вимагає залучення працівників різної спеціалізації організацією-замовником, збільшує бюджет IT-відділу і навіть може викликати збої в роботі.

2. Виробничо-технологічний. Найбільш типова реалізація виробничо-технічного фактора IT-аутсорсингу в області обслуговування мережевої інфраструктури. На цьому ринку діють великі консалтингові компанії, спеціалізовані IT-компанії, системні інтегратори, великі виробники обчислювальної техніки. На сьогоднішній день екстрамережі все більшою мірою замінюють виділені корпоративні мережі.

Інший різновид виробничо-технічного фактора IT-аутсорсингу – розробка для підприємств автоматизованих корпоративних інформаційних систем з їх подальшим обслуговуванням. Через цю стадію зазвичай проходять програмні комплекси, орієнтовані на великих замовників, які розвиваються від замовлення унікальної розробки до стандартного масового продукту.

3. Фінансово-адміністративний. Відповідно з цим фактором виникла, отримала подальший розвиток і має стійкі тенденції до зростання класична і найбільш розвинена у світі форма IT-аутсорсингу. Якщо замовником є корпорація, що знаходиться в критичному положенні, то аутсорсинг може полягати в запрошенні тимчасової команди антикризових керівників. Успішні корпорації частіше вдаються до фінансового IT-аутсорсингу у формі лізингу.

4. Географічний. Останнім часом даний фактор найбільш популярний серед інших причин використання IT-аутсорсингу. Традиційно Індія, Філіппіни і Китай вважаються глобальними IT-аутсорсинг концентраторами. Завдяки тому, що багато офшорних IT-проектів направляються в ці країни, такий вид IT-аутсорсингу став відомий як «офшорне програмування».

Для України регіон ЦСЄ в даний час привертає не менше уваги. За даними Асоціації аутсорсингу Центральної та Східної Європи (СЕЕОА), у 16 країнах регіону зосереджено близько 5000 компаній з більш ніж 100 000 фахівців, що працюють в індустрії IT-аутсорсингу послуг з розробки програмного забезпечення [3].

Ринок ЦСЄ, розділяють на три групи:

- ✦ *перша* – Україна, Румунія, Польща, Білорусь – безперечні лідери за темпами зростання ринку IT-аутсорсингових послуг і числа IT-фахівців, забезпечуючи близько 80% IT-аутсорсингових послуг в регіоні, яким великі компанії воліють передавати свої великі проекти;
- ✦ *друга група* – ринки, що розвиваються, до яких належать Болгарія, Сербія, Словаччина і т. ін.;
- ✦ *третья група* – країни, географічно близькі до деяких західних країн, наприклад, багато німецьких компаній передають на аутсорсинг свої IT-проекти в Чеську Республіку, а багато французьких компаній співпрацюють з румунськими постачальниками через мовні подібності; такі країни як Хорватія, Молдова, Латвія, Словенія та Албанія, залучають проекти з конкретними вимогами до мови або на основі особистих контактів [3].

Чинники розвитку IT-аутсорсингу тісно пов'язані з виявленням переваг та обмежень використання IT-аутсорсингових технологій у діяльності організацій-замовників, які концентруються в сукупності критеріїв вибору IT-аутсорсингу. Для конкретних організацій це питання звужується до дилеми: робити самому або віддати на сторону.

ВИСНОВКИ

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, можемо відзначити, що успішний розвиток IT-компанії в період кризи, перш за все, залежить від правильно обраної стратегії кризового IT-менеджменту. Для компаній у сфері IT криза здебільшого може мати позитивний ефект, який полягає в тому, що компанія здатна здійснити зміни, які не вважала за доцільне зробити у період стабільності, що в умовах наддинамічного розвитку ринку IT є вкрай необхідним. Залежно від специфіки діяльності IT-структури у світовій практиці поширені два основні підходи оптимізації IT-бізнесу в кризовий період: імплементація у роботі структури систем COBIT чи ITSM. Перша забезпечує бізнес актуальною інформацією в потрібний час з відповідним рівнем безпеки. Друга – орієнтована на надання послуг швидше, дешевше та

якісніше за своїх конкурентів. Інший підхід – передача на управління всіх або частини ІТ-процесів аутсорсинговій компанії. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. General Business Continuity Terms. BCM Institute and Standards Glossary [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.bcmpedia.org/wiki/Business_Continuity_Management_BCM_Glossary
2. Introduction to Business Continuity Planning / SANS Institute InfoSec Reading Room [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.sans.org/reading-room/whitepapers/recovery/introduction-business-continuity-planning-559>
3. IT outsourcing in CEE [Electronic resource]. – Mode of access : <http://ceeo.org/news/ceeo-news/it-outsourcing-in-cee/>
4. Madsen K. Crisis Management in IT Projects / K. Madsen, N. B. Platz [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.itu.dk/iris29/IRIS29/5-3.pdf>
5. The Statistics Portal [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.statista.com/statistics/189788/global-outsourcing-market-size/>
6. Аникин Б. А. Аутсорсинг: создание высокоэффективных конкурентоспособных организаций : учебное пособие / Б. А. Аникин. – М. : Инфра-М, 2003. – 192 с.
7. Вільна енциклопедія Wikipedia [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/ІТ-аутсорсинг>
8. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством : навч. посіб. / Л. О. Лігоненко, М. В. Тарасюк, О. О. Хіленко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2005. – 377 с.
9. Пустовой М. Преимущества аутсорсинга в условиях кризиса / М. Пустовой // Директор. – 2009. – № 11 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.osp.ru/cio/2009/11/7692425>
10. Разумовский А. В. ИТ в условиях кризиса / А. В. Разумовский [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://itdirector.org.ua/Bullet_VOO/Statji/?article=671
11. Стратегия и тактика антикризисного управления фирмы / [А. П. Градов, Б. И. Кузин, А. В. Федотов и др.]; под общ. ред. А. П. Градова, Б. И. Кузина. – СПб. : Специальная литература, 1996. – 510 с.
12. Чижов В. А. Теоретико-методологічні підходи до управління ІТ-процесами в умовах кризи / В. А. Чижов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3757>

Науковий керівник – Павленко І. А., доктор економічних наук, професор кафедри економіки підприємства Київського національного економічного університету

REFERENCES

- Anikin, B. A. "Autsorsing: sozdanie vysokoeffektivnykh konkurentosposobnykh organizatsiy" [Outsourcing: the creation of highly competitive organizations]. M.: INFRA-M, 2003: 192.
- Chyzhov, V. A. "Teoretyko-metodolohichni pidkhody do upravlinnia IT-protsesamy v umovakh kryzy" [Theoretical and methodological approaches to the management of IT processes in a crisis]. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3757>
- "General Business Continuity Terms. BCM Institute and Standards Glossary". http://www.bcmpedia.org/wiki/Business_Continuity_Management_BCM_Glossary
- Gradov, A. P. et al. *Strategiya i taktika antikrizisnogo upravleniya firmoy* [Strategy and tactics of anti-crisis management firm]. St. Petersburg: Spetsialnaya literatura, 1996.

"IT outsourcing in CEE". <http://ceeo.org/news/ceeo-news/it-outsourcing-in-cee/>

"Introduction to Business Continuity Planning" SANS Institute InfoSec Reading Room. <https://www.sans.org/reading-room/whitepapers/recovery/introduction-business-continuity-planning-559>

Lihonenko, L. O., Tarasiuk, M. V., and Khilenko, O. O. *Antykrizove upravlinnia pidpriemstvom* [Crisis management]. Kyiv: KNTU, 2005: 377.

Madsen, K., and Platz, N. B. "Crisis Management in IT Projects". <http://www.itu.dk/iris29/IRIS29/5-3.pdf>

Pustovoy, M. "Preimushchestva autsorsinga v usloviyakh krizisa" [Benefits of Outsourcing in times of crisis]. *Direktor*. <http://www.osp.ru/cio/2009/11/7692425>

Razumovskiy, A. V. "IT v usloviyakh krizisa" [IT in the crisis]. http://itdirector.org.ua/Bullet_VOO/Statji/?article=671

The Statistics Portal. <http://www.statista.com/statistics/189788/global-outsourcing-market-size/>

Vilna entsyklopediia Wikipedia. <https://uk.wikipedia.org/wiki/ІТ-аутсорсинг>

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО МОДЕЛЮВАННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ В АСПЕКТІ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТНОЮ СТІЙКІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ

© 2015 КОБЕЦЬ С. П.

УДК 338.27:339.137.2

Кобець С. П. Методичний підхід до моделювання управлінських рішень в аспекті управління конкурентною стійкістю підприємств

Мета статті полягає в розробці методичного підходу до моделювання управлінських рішень в аспекті управління конкурентною стійкістю підприємств. Запропоновано модель визначення впливу показників конкурентної стійкості на інтегральну оцінку конкурентної стійкості підприємства, що передбачає виконання таких етапів: 1) вибір та обґрунтування показників конкурентної стійкості підприємства; 2) визначення рівня конкурентної стійкості підприємства; 3) розподіл підприємств на кластери залежно від їх рівня конкурентної стійкості; 4) аналіз кореляційного зв'язку між множиною показників оцінки функціональних складових конкурентної стійкості та інтегральною оцінкою; 5) побудова кореляційно-регресійної моделі залежності інтегральної оцінки конкурентної стійкості підприємств кластера від множини показників та перевірка її на адекватність; 6) розробка бізнес-моделей управління, що забезпечують якісне поліпшення всіх стратегічних та оперативних впливів на різних рівнях управління підприємством. Запропонований методичний підхід до формування управлінських рішень щодо підвищення рівня конкурентної стійкості підприємств ґрунтується на розподілі підприємств за кластерами, використанні багатофакторного кореляційно-регресійного аналізу та є основою розробки стратегії й тактики підвищення рівня конкурентної стійкості підприємства.

Ключові слова: конкурентоспроможність підприємства, стійкість підприємства, конкурентна стійкість підприємства, управління конкурентною стійкістю.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 9.

Кобець Сергій Петрович – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри економічної кібернетики, Полтавський національний технічний університет ім. Ю. Кондратюка (пр. Першотравневий, 24, Полтава, 36011, Україна)

E-mail: kobetssp@yandex.ru

УДК 338.27:339.137.2

UDC 338.27:339.137.2

Кобець С. П. Методический подход к моделированию управленческих решений в аспекте управления конкурентной устойчивостью предприятий

Kobets S. P. Methodical Approach to Modeling Managerial Decisions in Terms of Management of Competitive Sustainability of Enterprises

Цель статьи заключается в разработке методического подхода к моделированию управленческих решений в аспекте управления конкурентной устойчивостью предприятий. Предложена модель определения влияния показателей конкурентной устойчивости на интегральную оценку конкурентной устойчивости предприятия, предусматривающая выполнение таких этапов: 1) выбор и обоснование показателей конкурентной устойчивости предприятия; 2) определение уровня конкурентной устойчивости предприятия; 3) распределение предприятий на кластеры в зависимости от их уровня конкурентной устойчивости; 4) анализ корреляционной связи между множеством показателей оценки функциональных составляющих конкурентной устойчивости и интегральной оценкой; 5) построение корреляционно-регрессионной модели зависимости интегральной оценки конкурентной устойчивости предприятий кластера от множества показателей и проверка ее на адекватность; 6) разработка бизнес-моделей управления, обеспечивающих качественное улучшение всех стратегических и оперативных влияний на разных уровнях управления предприятием. Предложенный методический подход к формированию управленческих решений синтезирует влияние количественных и качественных компонент, основывается на распределении предприятий по кластерам, использовании многофакторного корреляционно-регрессионного анализа и является основой разработки стратегии и тактики повышения уровня конкурентной устойчивости предприятия.

Ключевые слова: конкурентоспособность предприятия, устойчивость предприятия, конкурентная устойчивость предприятия, управление конкурентной устойчивостью.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Библ.:** 9.

Кобец Сергей Петрович – кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры экономической кибернетики, Полтавский национальный технический университет им. Ю. Кондратюка (пр. Первомайский, 24, Полтава, 36011, Украина)

E-mail: kobetssp@yandex.ru

The article is aimed at developing a methodological approach to modeling managerial decisions in terms of management of competitive sustainability of enterprises. The proposed model determines influence of indicators of competitive sustainability on the integral estimate of competitive sustainability of enterprise, which can be accomplished in the following stages: 1) selection and justification of indicators of competitive sustainability of enterprise; 2) determining the level of competitive sustainability of enterprise; 3) distribution of enterprises into clusters depending on their level of competitive sustainability; 4) analysis of the correlation between the totality of evaluation indicators of the functional components of a competitive sustainability and the integrated estimate; 5) building a correlative regression model of dependence of the integral estimate of competitive sustainability of enterprises in cluster on the totality of indicators and testing its adequacy; 6) development of business models of management that provide a qualitative improvement of all strategic and operational influences at different levels of enterprise management. The proposed methodical approach to developing managerial decisions synthesizes the influence from both quantitative and qualitative components, is based on the distribution of enterprises by clusters, use of multivariate correlation and regression analysis, and represents the basis for elaboration of the strategy and tactics for raising the level of competitive sustainability of enterprise.

Keywords: competitiveness of enterprise, sustainability, sustainability of enterprise, competitive sustainability of enterprise, management of competition resistance.

Fig.: 3. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 9.

Kobets Serhii P. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Lecturer, Department of Economic Cybernetics, Poltava National Technical University named after Yu. Kondratyuk (pr. Pershotravnevyy, 24, Poltava, 36011, Ukraine)

E-mail: kobetssp@yandex.ru

При постійних змінах зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства необхідно приділяти значну увагу питанням удосконалення управління його конкурентною стійкістю. Це передбачає використання сучасних інформаційних технологій і інструментів моделювання для формування і підтримки управлінських рішень щодо підвищення рівня конкурентної стійкості підприємств.

Теоретичний аналіз поняття «конкурентна стійкість підприємства» показав, що сучасні погляди науковців представляють різноманітні змістовні трактування цього поняття, що свідчить про складність, багатоаспектність і багатоплановість його сутності. Це обґрунтовує визначальну роль конкурентної стійкості підприємства в сучасних умовах, оскільки вона відображає проникнення стратегічного мислення на всі управлінські рівні та сприяє формуванню нового підходу до бізнесу в жорсткому конкурентному середовищі.

Аналіз підходів вітчизняних і зарубіжних вчених до визначення поняття «конкурентна стійкість підприємства» [1, 2, 4, 6, 7, 8] дозволяє зробити висновок, що під ним розуміється здатність підприємства зберігати конкурентоспроможність упродовж довгострокового періоду при змінах зовнішнього і внутрішнього середовища.

Під управлінням конкурентною стійкістю підприємства розуміється безперервний циклічний процес чергування загальних функцій управління функціональними сферами діяльності цього підприємства та керування параметрами зовнішнього середовища з метою отримання бажаного рівня конкурентної стійкості [5].

Отже, управління конкурентною стійкістю є одним із найважливіших завдань підприємства, без рішення якого йому важко утриматись на ринку в умовах конкуренції та отримати бажаний результат від своєї діяльності.

Управління конкурентною стійкістю підприємств – відносно новий напрям дослідження, тому у вітчизняній і зарубіжній науковій літературі немає єдиних рекомендацій до реалізації цього процесу.

Теоретичними і практичними питаннями у сфері управління конкурентною стійкістю підприємств займалися вітчизняні і зарубіжні вчені, зокрема: Ю. В. Лисенко, І. В. Радамовська [3], В. А. Дикань [2] В. В. Чернега [8], С. А. Мохначев [4], В. Я. Швець, О. В. Варяниченко, О. Г. Єсаулова [9] та ін.

Незважаючи на спектр питань, що охоплені дослідженнями зарубіжних і вітчизняних учених, залишаються недостатньо опрацьованими питання розробки методичних підходів до моделювання управлінських рішень щодо підвищення рівня конкурентної стійкості підприємств.

Метою статті є розробка методичного підходу до формування управлінських рішень щодо підвищення рівня конкурентної стійкості підприємств.

Для створення надійної системи управління конкурентною стійкістю необхідно застосовувати комплекс підходів прогнозування рівня конкурентної стійкості. Від результатів цих підходів багато в чому залежить те, які рішення будуть ухвалені в цій сфері, які будуть виділені фінансові, матеріальні та людські ресурси, а зрештою – ефективність управління конкурентною стійкістю підпри-

ємства. Перш ніж ухвалювати рішення, розробляти концепцію, складати систему планів тощо, необхідно об'єктивно оцінити ситуацію, в якій знаходиться підприємство.

В економічних дослідженнях часто вирішують завдання виявлення чинників, що визначають рівень і динаміку економічного процесу. Такі завдання найчастіше вирішуються методами кореляційного й регресійного аналізу. Для достовірного відображення об'єктивно існуючих в економіці процесів необхідно виявити істотні взаємозв'язки і дати їм кількісну оцінку. Цей підхід вимагає розкриття причинних залежностей. Основними завданнями кореляційного аналізу є оцінка сили зв'язку й перевірка статистичних гіпотез про наявність і силу кореляційного зв'язку. Не всі чинники, що впливають на економічні процеси, є випадковими величинами, тому при аналізі економічних явищ звичайно розглядаються зв'язки між випадковими й не випадковими величинами.

Дослідження впливу показників конкурентної стійкості на інтегральну оцінку конкурентної стійкості підприємства проводиться на основі інтегрованої моделі, яка представлена певною послідовністю етапів (рис. 1).

Визначення рівня конкурентної стійкості підприємства передбачає низку етапів (рис. 2).

На наступному кроці, відповідно до запропонованої моделі, підприємства розподіляються на кластери. Для попередньої ідентифікації кількості та складу кластерів підприємств використовується ієрархічний метод кластеризації.

Після попередньої ідентифікації кількості та складу кластерів підприємств необхідно уточнити та остаточно прийняти рішення про склад заданої кількості кластерів. Для цього використовується ітераційний кластерний аналіз.

На наступному кроці будуються кореляційно-регресійні моделі залежності інтегральної оцінки конкурентної стійкості підприємств кластерів від множини показників. Отримані моделі перевіряються на наявність мультиколінеарності та на адекватність.

За допомогою запропонованої моделі було досліджено діяльність десятих вітчизняних машинобудівних підприємств за період з 2004 по 2013 рр.

У моделі використовувалися 52 показники діяльності підприємств, що були згруповані у 8 груп (складових конкурентної стійкості підприємств).

За допомогою пакета прикладних програм «STATISTICA 6.0» була побудована дендрограма ієрархічної агломеративної кластеризації підприємств за рівнем конкурентної стійкості (рис. 3).

Найбільш оптимальним значенням для інтерпретації є розподіл машинобудівних підприємств на три групи: з високим рівнем конкурентної стійкості, задовільним рівнем конкурентної стійкості, з низьким рівнем конкурентної стійкості.

Ґрунтуючись на даних дендрограми ієрархічної агломеративної кластеризації машинобудівних підприємств за рівнем конкурентної стійкості (див. рис. 3), прийнято попередню гіпотезу про наявність трьох кластерів, на які розбиті підприємства.

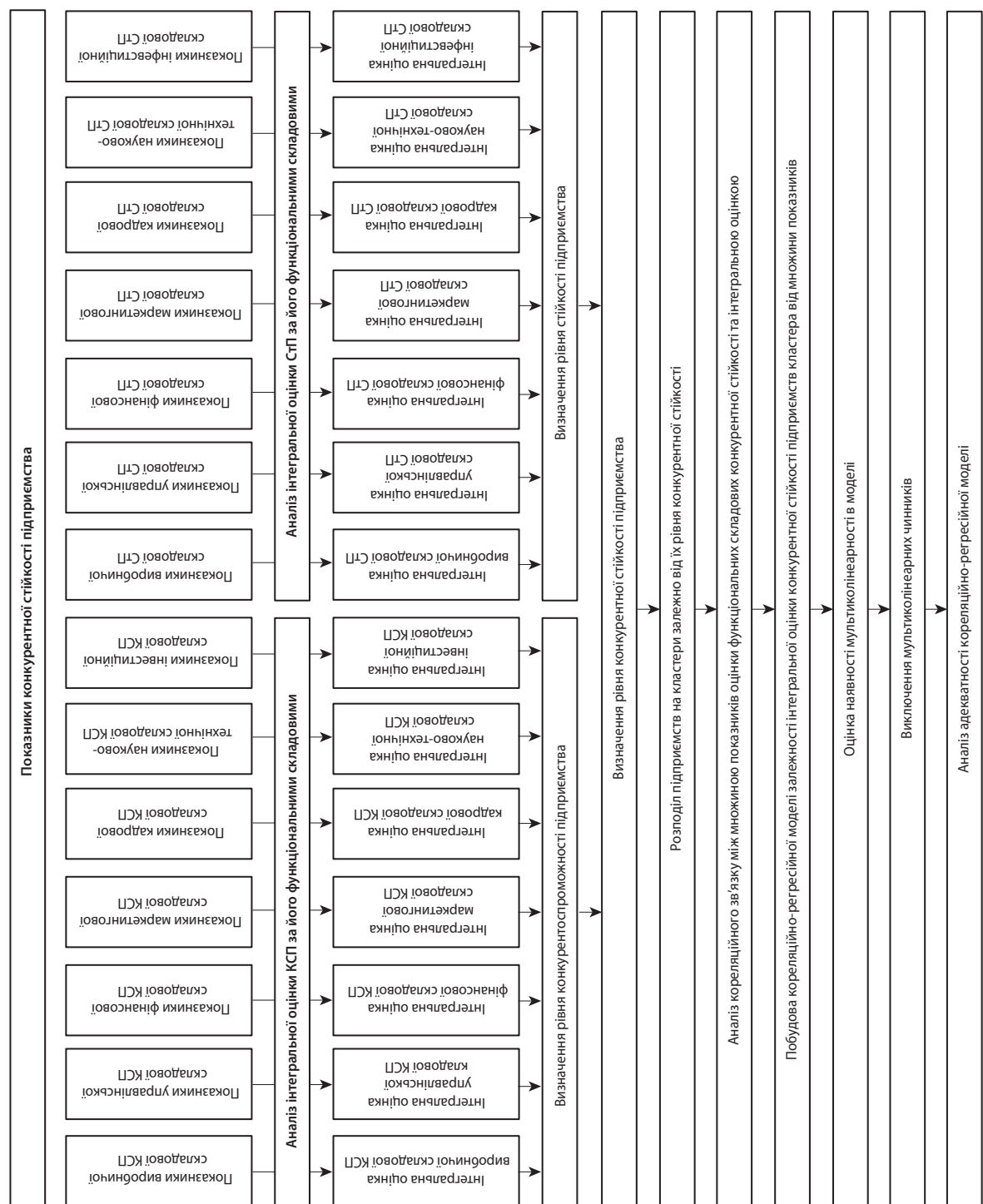

Рис. 1. Модель визначення впливу показників конкурентної стійкості на інтегральну оцінку конкурентної стійкості підприємства

Гіпотезу щодо розподілу сукупності підприємств за рівнем конкурентної стійкості на три кластери підтверджено за допомогою методу неієрархічної кластеризації k -середніх.

Результати побудови кореляційно-регресійної моделі для підприємств, що розбиті на кластери наведено в табл. 1.

З табл. 1 видно, що рівняння регресії кластерів підприємств є адекватними та статистично значущими, адже коефіцієнт множинної кореляції R для зазначених моделей знаходиться в межах від 0,843 до 0,942, що свідчить про наявність сильного зв'язку між сукупністю показників діяльності підприємств з комплексним

інтегральним показником рівня конкурентної стійкості підприємства. Коефіцієнт детермінації (R^2), згідно з розрахунками, знаходиться в межах від 0,688 до 0,859. Це свідчить про те, що від 68% до 86% розміру частки зміни комплексного інтегрального показника рівня конкурентної стійкості підприємств пояснюється варіацією змін показників, що увійшли до рівняння регресії. Тобто чим величина коефіцієнта детермінації ближче до одиниці, тим менше в моделі неврахованих чинників. Нормований R-квадрат показує, наскільки додавання нової змінної може поліпшити якість моделі, однак як діагностична величина з метою економії витрат цей чинник використовується рідко тому, що при збільшен-

Рис. 2. Етапи оцінки конкурентної стійкості підприємств

Таблиця 1

Результати побудови кореляційно-регресійної моделі для машинобудівних підприємств, що розбиті на кластери

Рівняння регресії	Коефіцієнт кореляції R	Коефіцієнт детермінації R ²	Нормований R-квадрат	Критерій Фішера F	Стандартна похибка
1-й кластер. Підприємства з низьким рівнем конкурентної стійкості (ПрАТ «Горлівський машинобудівний завод «Універсал», ПАТ «Куп'янський машинобудівний завод», ПрАТ «Артемівський машинобудівний завод «Вістек»)					
$Y = 0,4796 - 0,0336K_{64} + 0,0318K_{33} + 0,0539K_{47} - 0,0424K_{54} - 0,1266C_{42} + 0,037113K_{65}$	0,843	0,688	0,608	8,780	1,227
2-й кластер. Підприємства з задовільним рівнем конкурентної стійкості (БАТ «Краснолуцький машинобудівний завод», ПАТ «Бердичівський машинобудівний завод «Прогрес», ПрАТ «Калинівський машинобудівний завод», ПАТ «Полтавський машинобудівний завод», ПАТ «Луганський завод гірничого машинобудування»)					
$Y = 0,3987 + 0,0475K_{21} - 0,0685K_{44} + 0,0657K_{62} + 0,0531K_{53} + 0,3879K_{43}$	0,942	0,859	0,805	13,700	2,533
3-й кластер. Підприємства з високим рівнем конкурентної стійкості (ПАТ «Харківський машинобудівний завод «Світло шахтаря»)					
$Y = 0,2964 + 0,2615C_{41} + 0,0708K_{32} + 0,1008K_{29} + 0,1328C_{61}$	0,879	0,845	0,824	14,250	3,944

**Дендрограма
Метод Уорда
Відстані Евкліда**

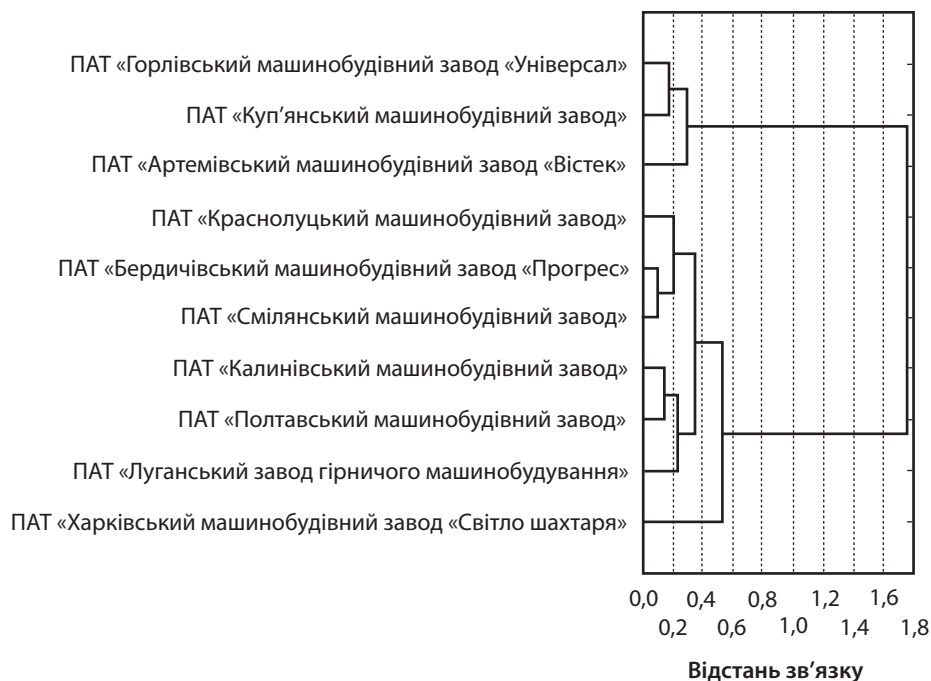

Рис. 3. Дендрограма ієрархічної агломеративної кластеризації підприємств за рівнем конкурентної стійкості

ні кількох змінних і кількості спостережень його значення не завжди може підвищуватися у бік підвищення, нормований R-квадрат знаходиться в межах від 0,608 до 0,824. Похибка апроксимації знаходиться в межах від 1,23% до 3,94%, що свідчить про те, що якість моделей оцінюється майже в повному обсязі. Статистична значущість моделі в цілому підтверджується значенням критерію Фішера F , значення якого знаходиться в межах від 8,78 до 14,25, що перевищує табличні значення.

Розглянувши рівняння регресії, що отримане для підприємств з низьким рівнем конкурентної стійкості, можна сказати, що воно дає змогу керівництву прослідкувати вплив показників витрат на оплату праці (K_{64}), витрат на систему управління (K_{33}), грошових коштів та їх еквівалентів в національній валюті (K_{47}), витрат на підвищення іміджу підприємства (K_{54}), маневреності власного капіталу (C_{42}), кількості робочих, що підвищили кваліфікацію (K_{65}) на зміну рівня конкурентної стійкості підприємства, залежність впливу чинників на результуючий показник і формувати управлінські рішення в рамках управління конкурентною стійкістю підприємства.

Рівняння регресії для підприємств із середнім рівнем конкурентної стійкості дає змогу керівництву прослідкувати вплив змін показників залишкової вартості нематеріальних активів (K_{21}), чистого прибутку (K_{44}), кількості робітників з вищою освітою (K_{62}), витрат на дослідження ринку (K_{53}), валового прибутку (K_{43}) на зміну рівня конкурентної стійкості підприємства, залежність впливу чинників на результуючий показник і формувати управлінські рішення в рамках управління конкурентною стійкістю підприємства.

Рівняння регресії для підприємств з високим рівнем конкурентної стійкості дає змогу керівництву прослідкувати вплив змін показників фінансової стабільності (C_{41}), витрат на підвищення кваліфікації управлінського складу (K_{32}), готової продукції (K_{29}), плинності персоналу (C_{61}) на зміну рівня конкурентної стійкості підприємств, залежність впливу чинників на результуючий показник і формувати управлінські рішення в рамках управління конкурентною стійкістю підприємства.

У рамках побудови регресивно-кореляційної моделі за кожним кластером розробляються бізнес-модель управління, що представляється як цілісна система елементів і відносин між ними, управління кожною складовою якої забезпечує взаємний вплив на решту складових та на їхній взаємозв'язок із зовнішнім середовищем. Це і забезпечує якісне поліпшення всіх стратегічних та оперативних впливів на різних рівнях управління.

ВИСНОВКИ

Запропонований методичний підхід до формування управлінських рішень щодо підвищення рівня конкурентної стійкості підприємств, що синтезує вплив кількісних і якісних компонент, ґрунтується на розподілі підприємств за кластерами, використанні багатофакторного кореляційно-регресійного аналізу та є основою розробки стратегії й тактики підвищення рівня конкурентної стійкості підприємства. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Булах І. В. Оцінка конкурентоспроможності підприємства електров'язку: автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец.

08.00.04 – економіка та управління підприємствами / І. В. Булах; Одес. нац. акад. зв'язку ім. О. С. Попова. – О., 2008. – 20 с.

2. Дикань В. Л. Обеспечение конкурентоустойчивости предприятия : монография / В. Л. Дикань. – Харьков : Основа, 1995. – 160 с.

3. Лисенко Ю. В. Теоретичні засади управління конкурентостійкістю підприємства / Ю. В. Лисенко, І. В. Радамовська // Прометей. – 2013. – № 1. – С. 172–177.

4. Мохначев С. А. Управленческие аспекты конкурентоустойчивости регионального вуза на рынке образовательных услуг. / С. А. Мохначев // Интеграция образования. – 2007. – № 3/4 (48/49). – С. 14–16.

5. Прохорова В. В. Формування системи управління конкурентною стійкістю машинобудівного підприємства / В. В. Прохорова, С. П. Кобець // Збірник наукових праць Донецького державного університету управління. Серія «Економіка». – 2013. – Том XIV, вип. 266. – С. 194–201.

6. Сімах Ю. А. Визначення поняття конкурентостійкості підприємства / Ю. А. Сімах // Вісник Міжнародного Слов'янського Університету. Серія Економічні науки; Том X. – 2007. – № 1. – С. 15–19.

7. Тридід О. М. Комплексна оцінка конкурентного статусу підприємства / О. М. Тридід // Економіка розвитку. ХНЕУ. – 2002. – № 2 (22). – С. 75–76.

8. Чернега В. В. Конкурентостійкість підприємства та механізми її забезпечення : монографія / В. В. Чернега. – К. : ШК ДСЗУ, 2008. – 235 с.

9. Швець В. Я. Управління конкурентостійкістю підприємства чорної металургії через інноваційно-інвестиційний механізм / В. Я. Швець, О. В. Варяниченко, О. Г. Єсаулова // Економіка і регіон. – 2012. – № 3. – С. 97–101.

REFERENCES

Bulakh, I. V. "Otsinka konkurentospromozhnosti pidpriemstva elektrozv'iazku" [Evaluation of competitiveness of enterprise telecommunications]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk* : 08.00.04, 2008.

Cherneha, V. V. *Konkurentostiikist pidpriemstva ta mekhanizmy yij zabezpechennia* [The steady competitiveness of enterprises and mechanisms to ensure it]. Kyiv: ShK DZSU, 2008.

Dikan, V. L. *Obespechenie konkurentoustoychivosti predpriyatiya* [Ensuring the sustainability of the competitive enterprise]. Kharkiv: Osnova, 1995.

Lysenko, Yu. V., and Radamovska, I. V. "Teoretychni zasady upravlinnia konkurentostiikistiu pidpriemstva" [The theoretical basis of competitiveness resistance management company]. *Pro-metei*, no. 1 (2013): 172-17.

Mokhnachev, S. A. "Upravlencheskie aspekty konkurentoustoychivosti regionalnogo vuza na rynke obrazovatelnykh uslug" [Administrative aspects of the sustainability of the regional competition of the university in the educational market]. *Integratsiya obrazovaniya*, no. 3/4 (48/49) (2007): 14-16.

Prokhorova, V. V., and Kobets, S. P. "Formuvannia systemy upravlinnia konkurentnoi stiiikistiu mashynobudivnoho pidpriemstva" [Formation of competitive stability control systems engineering company]. *Zbirnyk naukovykh prats Donetskoho derzhavnoho universytetu upravlinnia. Seriya "Ekonomika"*, vol. XIV, no. 266 (2013): 194-201.

Simekh, Yu. A. "Vyznachennia poniattia "konkurentostiikist pidpriemstva"" [The definition of "competitiveness of enterprise"]. *Visnyk Mizhnarodnoho Slovianskoho universytetu. Seriya "Ekonomichni nauky"*, vol. X, no. 1 (2007): 15-19.

Shvets, V. Ya., Varianychenko, O. V., and Yesaulova, O. H. "Upravlinnia konkurentostiikistiu pidpriemstva chornoj metalurhii cherez innovatsiino-investytsiyni mekhanizm" [Management of competitiveness of the steel industry through innovation and investment mechanism]. *Ekonomika i rehion*, no. 3 (2012): 97-101.

Trydid, O. M. "Kompleksna otsinka konkurentnoho statusu pidpriemstva" [Comprehensive assessment of the competitive status of the company]. *Ekonomika rozvytku*, no. 2 (22) (2002): 75-76.

АНАЛІТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ МАШИНОБУДУВАННЯ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ

© 2015 СТУПІНА Ю. Ю.

УДК 65.011

Ступіна Ю. Ю. Аналітичний інструментарій управління змінами на підприємствах машинобудування: організаційно-економічний аспект

Мета статті полягає в апробації різних існуючих методик виявлення ймовірності банкрутства у процесі управління змінами на підприємствах машинобудування України. Завдання – наявно довести дієвість цих методик, наочно показати необхідність проведення антикризового фінансового аналізу при організаційно-економічному забезпеченні управління змінами на підприємствах машинобудівної галузі. Розкрито сутність трактування поняття «антикризове управління в економіці». Розглянуто різні методики визначення ймовірності настання банкрутства на прикладі підприємств машинобудування. Наочно наведено отримання різноманітних даних, іноді протилежних за змістом, при використанні існуючих методик розрахунку. Обґрунтована необхідність у розробці та впровадженні дієвого механізму реалізації змін з урахуванням особливостей функціонування системи антикризового управління діяльністю підприємствам. Акцентована увага на коригуванні обраних методик розрахунку з урахуванням специфіки галузі функціонування підприємства, а саме – машинобудування.

Ключові слова: антикризовий аналіз, криза, антикризове управління, методика ймовірності банкрутства, зміни, етапи фінансової стабілізації.

Табл.: 1. **Бібл.:** 13.

Ступіна Юлія Юріївна – аспірантка, кафедра управління та організації діяльності суб'єктів господарювання, Українська інженерно-педагогічна академія (вул. Університетська, 16, Харків, 61003, Україна)

E-mail: stupina_julia@mail.ru

УДК 65.011

UDC 65.011

Ступіна Ю. Ю. Аналитический аспект управления изменениями на предприятиях машиностроения: организационно-экономический аспект

Целью статьи является апробация различных существующих методик выявления вероятности банкротства в процессе управления изменениями на предприятиях машиностроения Украины. Задание – наглядно показать действенность этих методик, обосновать необходимость проведения антикризисного финансового анализа при организационно-экономическом обеспечении управления изменениями на предприятиях машиностроительной отрасли. Раскрыта сущность трактовки понятия «антикризисное финансовое управление в экономике». Рассмотрены различные методики определения вероятности наступления банкротства на примере предприятий машиностроения. Показано получение расчетов, иногда противоположных по смыслу, по различным методикам. Обоснована необходимость в разработке и внедрении действенного механизма реализации изменений с учетом особенностей функционирования системы антикризисного управления деятельностью предприятий. Акцентировано внимание на корректировке избранных методик расчета с учетом специфики отрасли функционирования предприятия, а именно – машиностроения.

Ключевые слова: антикризисный анализ, кризис, антикризисное управление, методика определения вероятности банкротства, изменения, этапы стабилизации.

Табл.: 1. **Библ.:** 13.

Ступіна Юлія Юріївна – аспірантка, кафедра управління та організації діяльності суб'єктів господарювання, Українська інженерно-педагогічна академія (вул. Університетська, 16, Харків, 61003, Україна)

E-mail: stupina_julia@mail.ru

Stupina Yu. Yu. An Analytical Aspect of Change Management at the Machine-Building Enterprises: the Organizational-Economic Aspect

The article is concerned with testing various existing methodologies for detecting the probability of bankruptcy in the process of changes management at the machine-building enterprises in Ukraine. The article's task is to illustrate efficiency of these methodologies, substantiate the necessity for carrying out crisis fiscal analysis in the context of organizational-economic provision of changes management at enterprises of machine-building industry. The essence of the interpretation of the concept of «crisis financial management in the economy» has been disclosed. Various methodologies for determining the probability of bankruptcy have been considered on the example of machine-building enterprises. The calculations obtained by means of different methodologies, which sometimes are opposite in meaning, have been displayed. The necessity for development and adoption of an effective mechanism to implement the changes, with regard to the peculiarities of functioning of the system for crisis management of enterprises' activities, has been substantiated. Special attention is paid to the adjustment of the selected methodologies of calculation, with regard to the specifics of the branch where enterprise is functioning, specifically, machine-building.

Keywords: crisis analysis, crisis, crisis management, methodology for determining the probability of bankruptcy, changes, stages of stabilization.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 13.

Stupina Yulia Yu. – Postgraduate Student, Department of Management and Organization of Business Entities, Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy (vul. Universitytska, 16, Kharkiv, 61003, Ukraine)

E-mail: stupina_julia@mail.ru

Сучасні умови існування підприємств в українському та світовому середовищах у період активних трансформаційних процесів в економіці визначають різке загострення проблем існування у вигляді нестабільності ринків збуту продукції, сировини та енергетичних ресурсів. Також стрімка поява науково-технічних досягнень техніки та технологій, інноваційних продуктів спонукають підприємства машинобудування до постійного впровадження змін у свою діяльність. Саме ці процеси й забезпечує організаційно-економічне забезпечення управління змін.

Складний циклічний характер структури динаміки економічного розвитку обумовлює виникнення з певною періодичністю кризові явища в діяльності підприємства. Порушення рівноваги підприємства як системи внаслідок нестандартних обставин чи ситуацій спричиняє появу різноманітних кризових явищ. Такі ситуації з'являються в діяльності підприємства на різних етапах його функціонування та мають різні за глибиною наслідки, іноді досить тривалі. У такій ситуації особливого значення у діяльності підприємства набуває дієва система впровадження змін та ефективного управління

цим процесом. Застосування існуючих підходів до антикризового управління діяльності, в основі якого знаходиться аналіз фінансового стану, використання запропонованих і розроблених науковцями методик виявлення вірогідності банкрутства дозволяє проаналізувати стан організаційно-економічної структури підприємств машинобудування, коригувати стратегічні цілі та шукати шляхи їх досягнення у відповідності з ринковими умовами функціонування. У цьому напрямку все більшої актуальності набуває використання сучасних моделей та методів антикризового аналізу при організаційно-економічному забезпеченні управління змінами.

Поява таких проблем у діяльності, як втрата ринків збуту продукції, та, як наслідок, затримка платежів, накопичення боргів, неспроможність розрахунків з боку підприємства, збитковість виробничо-господарської діяльності в умовах початкового формування ринкових відносин, що тільки-но зароджуються, обумовлюють появу в українській економіці терміна «антикризове управління», яке прийшло з країн з розвинутою ринковою економікою. У ринковій економіці криза діяльності окремих підприємств – це звичайне явище. Обов'язковим елементом аналітичного інструментарію щодо забезпечення проведення змін на підприємствах машинобудування є застосування методик антикризового аналізу.

Багато вітчизняних і зарубіжних учених приділяють чимало уваги дослідженню проблематики антикризового управління на підприємствах і прогнозуванню виникнення кризових явищ з певною точністю. Останнім часом усе більше з'являється статей, наукових видань та монографій, що розглядають питання антикризового управління. Вагомий внесок у розгляд проблеми зробили такі сучасні науковці, як: З. І. Айвазян та В. Кириченко [1], О. В. Ареф'єва [2], І. А. Бланк [3], А. Г. Грязнова [4], В. М. Іванова, В. О. Іванов [5], В. Г. Кошкина, Е. М. Коротков [6], А. О. Лігоненко [7], В. В. Прохорова, Г. В. Савицька [8], Ю. В. Ус, Е. А. Уткін [10]. Велика кількість досліджень зводиться до твердження, що криза на підприємстві викликається не тільки внутрішніми факторами, а й має тісний зв'язок з кризою навколишнього середовища. Але багато авторів вважають кризове явище на підприємстві суто внутрішньою проблемою.

Наукове бачення виникнення кризових явищ, на думку Г. Б. Юна, в економіці є процесом багатограним та має різні глибини пізнання. Одним з найважливіших напрямків є дослідження мікроекономічних систем, що знаходяться в умовах економічної кризи. Банкрутство підприємства з точки зору невідповідності його ринковій системі – явище цілком нормальне і з'ясовне, однак соціально-економічні наслідки від ліквідації підприємства можуть бути надмірними [11]. За твердженням автора, важливо досліджувати різні стани кризи підприємства, щоб при певній оцінці, структуруванні та аналізі враховувати їх у стратегічних і тактичних планах і провести ефективні зміни задля забезпечення подальшої життєдіяльності підприємства [12].

Науковець Е. М. Коротков зі співавторами розглядає управління підприємством, у тому числі й змінами,

через призму антикризового управління: «...в будь-який момент існує небезпека кризи, навіть тоді, коли криза не спостерігається, коли її фактично немає. Це пояснюється тим, що в управлінні завжди існує ризик, що соціально-економічна система – підприємство розвивається циклічно, що змінюється співвідношення керованих і некерованих процесів, змінюється людина, її потреби та інтереси. Управління соціально-економічною системою певною мірою повинно бути завжди антикризовим...» [6].

Більшість авторів вважають особливостями антикризового управління – специфічні, відмінні від звичайного, методи і способи управління. Так, І. А. Бланк розглядає антикризове управління з погляду проблем фінансів на мікрорівні [3]. На думку В. Г. Савицької, З. І. Айвазяна та В. Кириченко, виникаючі проблеми розглядаються у комплексі, тобто пов'язані не тільки з кризою окремого підприємства, а і з кризою в державній економіці в цілому [8, 1]. В. М. Іванова, В. О. Іванов у поняття «антикризове управління» вкладають зміст проведення процедури санації підприємства та в подальшому, при не вдалому результаті, – застосування процедури банкрутства. На їх думку, проведення антикризових заходів слід запроваджувати, коли фінансове становище функціонуючого на ринку підприємства наближається до критичної точки, тобто банкрутства [5].

На думку І. А. Помігалова, антикризове управління враховує характеристику як за метою і тимчасовими обмеженнями, так і за сферами впровадження. Отже, антикризове управління визначається як планування і проведення заходів щодо збереження базисних змінних величин на підприємстві. Через прямий вплив на забезпечення збереження базисних змінних величин (ліквідності, дохідності або обороту) окремі складові частини реактивного антикризового управління характеризуються чіткою метою з досягненням певного рівня ліквідності та прибутковості [13].

У науковому труді «Довідник кризового керівника» професор Е. А. Уткін акцентує увагу на головному при антикризовому управлінні – своєчасному проведенні змін, тоді фінансові труднощі не будуть мати постійного характеру. Стану банкрутства в такому випадку не виникає, оскільки усунення виникаючих проблем шляхом вдалого проведення необхідних на цьому етапі змін відбувається ще до тої митті, коли вони отримують незворотний характер. Деякі ж автори, навпаки, приділяють увагу тільки заходам з діагностики кризи і механізмам банкрутства і абсолютно нехтують методами антикризового управління [10].

Антикризове управління підприємством – це процес, в якому наявні криза, виконання аналізу причин, симптомів виникнення, заходів мінімізації негативних наслідків кризи і використання результатів при ефективному проведенні заходів змін та у перспективі розвитку підприємства.

Особливість антикризового управління визначається певним циклічним характером діяльності підприємства. Це дає можливість заздалегідь передбачити

виникнення кризових ситуацій та мати наготові певні сценарії реалізації дієвих методів реалізації змін.

Основним завданням антикризового управління підприємством у системі управління змінами є застосування своєчасних дієвих механізмів фінансової стабілізації ситуації. Фінансова стабілізація підприємства може здійснюватися за такими основними етапами [7].

1. *Своєчасне діагностування передкризового фінансового стану підприємства і прийняття необхідних превентивних заходів (змін) задля попередження виникнення фінансової кризи.* Використання різних методик розрахунку показників та коефіцієнтів економічного аналізу підприємства дозволяє на основі регресійного аналізу передбачити майбутній фінансовий стан підприємства.

2. *Усунення неплатоспроможності.* Оцінюється масштаб кризового стану підприємства, найбільш невідкладним завданням у системі заходів фінансової стабілізації є забезпечення відновлення здатності проведення платежів за своїми зобов'язаннями.

3. *Відновлення фінансової стійкості підприємства.* Дії, спрямовані на відновлення фінансової стійкості, дозволяють усунути загрозу банкрутства не тільки в короткостроковому, але й у середньостроковому періоді.

4. *Мінімізація негативних наслідків фінансової кризи підприємства.* Система передбачення економіч-

них ризиків підприємства та їх страхування дозволять знизити вплив кризи на фінансовий стан підприємства.

5. *Забезпечення фінансової рівноваги в довгостроковому періоді.* Повна фінансова стабілізація досягається тільки тоді, коли підприємство забезпечило довгострокову фінансову рівновагу в процесі свого майбутнього економічного розвитку, тобто створило передумови стабільного підвищення вартості капіталу і постійного зростання ринкової вартості підприємства.

Сьогодні існує дуже багато сучасних моделей і методів діагностики кризових явищ на підприємствах, у тому числі й у галузі машинобудування України. Усі ці методики мають свої переваги та недоліки при застосуванні та потребують їх адаптації до функціонування підприємств у сучасних економічних умовах. Виконання порівняльного аналізу певної кількості існуючих факторних моделей прогнозування вірогідності банкрутства на прикладі вітчизняних підприємств машинобудування наведено в *табл. 1*. Розрахунки наочно доводять, що підсумкові значення різних за змістом моделей можуть носити також кардинально протилежний інформаційний характер. Такі розбіжності пояснюються різною спрямованістю діагностики діяльності та виявленням різних причин виникнення кризових явищ.

Таблиця 1

Результати розрахунку дискримінантних і скорингових моделей на підприємствах машинобудування

Рік Назва підприємства	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Характеристика значення Z
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1. Модель Спрінгейта										
ПАТ «Победа Труда»	0,80	0,99	0,78	0,27	0,36	0,50	0,22	−0,54	−1,15	Z < 0,862 – підприємство є потенційним банкрутом
ПАТ «Дніпроважмаш»	1,00	1,07	0,97	1,15	1,28	0,98	1,23	0,89	1,08	
ВАТ «Дрогобицький машинобудівний завод»	0,07	0,89	1,01	0,51	0,20	0,37	0,65	0,37	0,22	
ПАТ «Дружківський машинобудівний завод»	0,36	1,08	0,74	−0,23	1,30	0,81	0,66	0,73	0,29	
ПАТ «Червона Гвардія»	0,32	0,34	0,25	0,04	0,95	0,60	−2,09	−0,61	−0,52	
ПАТ «ХЕРМЗ»	0,45	1,73	1,48	1,09	−0,84	−0,50	−0,51	−1,87	−1,93	
ПАТ «Світло Шахтаря»	3,19	2,63	2,54	2,94	2,46	2,41	2,10	1,62	0,99	
ПАТ «Червоний Жовтень»	3,24	2,26	1,50	2,69	2,93	2,62	1,03	1,54	2,87	
ВАТ «КМЗ»	−0,25	−0,84	−0,54	−0,60	−0,91	0,18	0,08	0,21	−0,03	
2. Модель оцінки платоспроможності Ж. Конана і М. Гольдера										
ПАТ «Победа Труда»	−0,18	−0,52	−0,47	−0,07	−0,31	−0,46	−0,38	−0,11	−0,07	Z = 0,210 вірогідність 100%; Z = 0,480 – 90%; Z = 0,002 – 80%; Z = −0,026 – 70%; Z = −0,068 – 50%; Z = −0,107 – 30%; Z = −0,131 – 20%; Z = −0,164 – 10%
ПАТ «Дніпроважмаш»	−0,14	0,95	0,17	−0,16	0,37	2,08	0,23	0,68	0,31	
ВАТ «Дрогобицький машинобудівний завод»	0,08	0,01	−0,13	−0,17	−0,33	2,47	−0,11	−1,24	−0,30	
ПАТ «Дружківський машинобудівний завод»	−0,25	−0,05	0,05	−0,42	−0,18	−0,13	−0,13	−0,20	−0,06	
ПАТ «Червона Гвардія»	−0,63	−1,29	−0,80	−0,09	0,07	0,27	0,03	−0,06	−0,12	
ПАТ «ХЕРМЗ»	−0,004	0,175	0,618	−0,150	−0,185	−0,301	−0,187	0,023	0,041	
ПАТ «Світло Шахтаря»	−0,69	−0,53	−0,48	−0,71	−0,44	−0,40	−0,42	−0,38	−0,27	
ПАТ «Червоний Жовтень»	−0,43	0,00	−28,22	−0,32	−0,40	−0,40	0,95	−0,04	−0,57	
ВАТ «КМЗ»	−0,06	−0,10	−0,11	−1,20	−0,11	−0,34	−0,18	−0,26	−0,18	

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
3. Модель Р. Ліса										
ПАТ «Побєда Труда»	0,02	0,02	0,02	0,00	0,00	-0,00	-0,01	-0,04	-0,06	Z < 0,037 – висока ймовірність бан- крутства
ПАТ «Дніпроважмаш»	0,02	0,02	0,02	0,03	0,03	0,02	0,03	0,02	0,02	
ВАТ «Дрогобицький машинобудівний завод»	0,02	0,03	0,03	0,02	0,01	0,02	0,03	0,02	0,01	
ПАТ «Дружківський машинобудівний завод»	0,00	0,02	0,02	-0,02	0,04	0,03	0,02	0,03	0,00	
ПАТ «Червона Гвардія»	0,03	0,02	0,01	0,01	0,03	0,02	-0,07	-0,04	-0,03	
ПАТ «ХЕРМЗ»	-0,01	0,02	0,02	0,00	-0,04	-0,05	-0,05	-0,11	-0,12	
ПАТ «Світло Шахтаря»	0,08	0,07	0,07	0,08	0,07	0,07	0,06	0,06	0,05	
ПАТ «Червоний Жовтень»	0,04	0,04	0,01	0,03	0,07	0,06	0,04	0,05	0,08	
ВАТ «КМЗ»	-0,01	-0,04	-0,04	-0,04	-0,05	-0,00	-0,02	-0,01	-0,01	
4. Модифікована п'яти факторна модель Е. Альтмана										
ПАТ «Побєда Труда»	3,25	2,44	2,07	1,15	1,42	1,72	2,44	3,25	2,44	Z < 1,23 – висока ймовірність бан- крутства; 1,23 < Z < 2,89 – невизна- чена ситуація на підприємстві; Z > 2,9 – стабільність
ПАТ «Дніпроважмаш»	2,58	2,46	2,20	2,26	2,28	2,02	2,46	2,58	2,46	
ВАТ «Дрогобицький машинобудівний завод»	2,52	2,05	2,06	1,41	0,70	0,87	2,05	2,52	2,05	
ПАТ «Дружківський машинобудівний завод»	0,89	2,03	1,41	0,23	1,77	1,05	2,03	0,89	2,03	
ПАТ «Червона Гвардія»	1,41	1,65	1,14	0,40	1,25	0,99	1,65	1,41	1,65	
ПАТ «ХЕРМЗ»	2,79	3,83	3,79	3,50	0,31	0,50	3,83	2,79	3,83	
ПАТ «Світло Шахтаря»	8,22	6,04	5,22	7,70	6,51	5,02	6,04	8,22	6,04	
ПАТ «Червоний Жовтень»	6,29	5,10	4,32	5,78	5,31	5,46	5,10	6,29	5,10	
ВАТ «КМЗ»	0,65	-0,05	0,20	-0,20	-0,48	0,67	-0,05	0,65	-0,05	
5. Модель Таффлера і Тісшоу										
ПАТ «Побєда Труда»	0,72	0,58	0,50	0,36	0,41	0,47	0,30	0,23	0,18	Z > 0,3 – ймовірність бан- крутства низька
ПАТ «Дніпроважмаш»	0,55	0,57	0,55	0,56	0,58	0,54	0,60	0,51	0,60	
ВАТ «Дрогобицький машинобудівний завод»	0,19	0,53	0,56	0,39	0,28	0,33	0,41	0,34	0,29	
ПАТ «Дружківський машинобудівний завод»	0,41	0,55	0,43	0,26	0,52	0,40	0,34	0,38	0,28	
ПАТ «Червона Гвардія»	0,22	0,25	0,38	0,07	0,37	0,36	-0,48	0,14	0,12	
ПАТ «ХЕРМЗ»	0,36	0,87	0,76	0,61	-0,01	0,17	0,13	0,16	0,26	
ПАТ «Світло Шахтаря»	2,87	2,11	1,77	2,80	2,15	1,56	1,09	1,02	0,64	
ПАТ «Червоний Жовтень»	1,54	1,16	0,78	1,20	1,72	1,68	0,70	1,09	1,94	
ВАТ «КМЗ»	0,18	0,11	0,21	0,19	0,22	0,23	0,38	0,40	0,27	
6. Модель Р.С. Сайфуліна та Г.Г. Кадикова										
ПАТ «Побєда Труда»	1,68	0,29	0,28	0,62	0,22	0,23	0,14	0,07	-0,02	R ≥ 1 – фінансовий стан підприємства стійкий; R < 1 – незадовільний стан, існує ймовірність бан- крутства
ПАТ «Дніпроважмаш»	1,19	0,27	0,22	1,00	0,30	0,24	0,24	0,22	0,24	
ВАТ «Дрогобицький машинобудівний завод»	1,56	0,26	0,26	1,14	0,18	0,18	0,19	0,21	0,19	
ПАТ «Дружківський машинобудівний завод»	0,20	0,20	0,19	-4,01	0,21	0,16	0,15	0,15	0,12	
ПАТ «Червона Гвардія»	1,69	0,69	0,30	-1,13	0,22	0,17	0,20	0,08	0,03	
ПАТ «ХЕРМЗ»	0,13	0,24	0,27	0,38	0,02	-0,07	-0,13	-0,30	-0,26	
ПАТ «Світло Шахтаря»	3,39	0,90	0,73	3,33	0,95	0,65	0,40	0,49	0,35	
ПАТ «Червоний Жовтень»	1,75	0,43	0,33	1,40	0,67	0,70	0,47	0,63	0,71	
ВАТ «КМЗ»	0,07	0,10	0,07	-2,14	0,01	0,10	0,10	0,10	0,12	

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
7. Модель Бивера										
ПАТ «Победа Труда»	-0,41	-0,08	-0,09	-0,16	-0,16	-0,14	-0,12	-0,21	-0,21	Нормативне значення $Z > 0,17$
ПАТ «Дніпроважмаш»	0,33	0,11	0,11	0,12	0,11	0,01	0,09	0,04	0,00	
ВАТ «Дрогобицький машинобудівний завод»	-0,29	0,18	0,19	0,00	-0,05	-0,01	0,10	-0,02	-0,10	
ПАТ «Дружківський машинобудівний завод»	0,04	0,08	0,03	-0,14	0,10	0,12	0,04	0,06	-0,15	
ПАТ «Червона Гвардія»	-0,10	-0,15	-0,24	-0,10	0,11	0,03	-0,74	-0,24	-0,17	
ПАТ «ХЕРМЗ»	0,03	0,56	0,43	0,13	-0,37	-0,21	-0,11	-0,27	-0,22	
ПАТ «Світло Шахтаря»	2,43	1,55	1,40	2,14	1,30	1,15	0,91	0,66	0,26	
ПАТ «Червоний Жовтень»	1,08	0,88	0,22	0,45	1,40	1,37	0,23	0,65	1,36	
ВАТ «КМЗ»	-0,23	-0,38	-0,20	-0,11	-0,16	-0,05	-0,02	0,03	-0,10	
8. Модель Фулмера										
ПАТ «Победа Труда»	-1,12	-9,03	-9,21	-10,79	-11,44	-13,57	-10,29	-8,29	-8,31	$H < 0$ – висока ймовірність настання банкрутства
ПАТ «Дніпроважмаш»	1,76	0,92	0,78	0,58	0,90	0,03	0,95	0,49	0,47	
ВАТ «Дрогобицький машинобудівний завод»	1,27	1,00	0,46	-0,98	-1,25	-1,30	-1,16	-1,11	-1,10	
ПАТ «Дружківський машинобудівний завод»	0,19	0,99	0,32	-0,35	0,78	0,56	0,56	-1,01	-1,40	
ПАТ «Червона Гвардія»	-1,18	-1,96	-3,13	-3,99	-3,53	-2,87	-5,18	-5,65	-5,51	
ПАТ «ХЕРМЗ»	-2,19	-0,15	-0,17	-2,46	-3,73	-4,97	-5,79	-2,64	-2,66	
ПАТ «Світло Шахтаря»	12,67	10,92	7,67	9,39	9,26	6,16	4,52	3,76	3,75	
ПАТ «Червоний Жовтень»	0,59	1,65	-0,71	-1,41	2,40	4,85	3,77	2,65	2,67	
ВАТ «КМЗ»	-3,70	-4,64	-5,92	-6,31	-7,47	-7,86	-7,30	-6,47	-6,47	
9. Чотирьох факторна модель ІГЕА										
ПАТ «Победа Труда»	4,02	2,83	3,09	2,01	1,65	1,21	-0,22	-3,18	-0,25	$R < 0$ – 90% – 100%; $0 < R < 0,18$ – 60% – 80%; $0,18 < R < 0,32$ – 35% – 50%; $0,32 < R < 0,42$ – 15% – 20%; $R > 0,42$ – до 10%
ПАТ «Дніпроважмаш»	2,58	2,19	1,37	2,78	3,29	2,28	2,49	2,18	2,20	
ВАТ «Дрогобицький машинобудівний завод»	3,38	2,93	3,05	2,58	2,07	2,28	2,50	2,77	2,39	
ПАТ «Дружківський машинобудівний завод»	-0,23	1,50	1,85	-3,34	3,59	2,69	2,48	2,60	0,49	
ПАТ «Червона Гвардія»	4,44	3,75	2,23	1,95	3,47	2,24	-1,41	2,25	-3,94	
ПАТ «ХЕРМЗ»	-0,06	0,70	1,01	0,19	-2,03	-3,38	-4,23	-3,38	-9,05	
ПАТ «Світло Шахтаря»	6,52	6,26	6,08	6,58	6,16	5,74	4,43	4,98	4,70	
ПАТ «Червоний Жовтень»	2,27	2,88	1,10	1,93	5,31	4,81	4,41	5,06	5,73	
ВАТ «КМЗ»	0,26	-1,49	-2,47	-3,37	-8,09	1,58	-0,59	-0,66	1,38	
10. Модель О. П. Зайцевої										
ПАТ «Победа Труда»	24,0	93,8	253,1	127,7	65,71	31,06	93,20	81,70	737,2	$K_{\text{факт}} > K_{\text{н}}$ – висока вірогідність; $K_{\text{факт}} < K_{\text{н}}$ – низька вірогідність
ПАТ «Дніпроважмаш»	1,92	6,60	2,09	1,25	9,98	12,05	3,19	27,97	16,34	
ВАТ «Дрогобицький машинобудівний завод»	5,78	28,75	13,59	33,19	766,2	134,6	3,44	1,35	1,07	
ПАТ «Дружківський машинобудівний завод»	3,70	1,70	2,02	5,44	46,44	29,06	44,89	63,65	536,1	
ПАТ «Червона Гвардія»	0,24	0,37	1,09	0,94	2,16	1,62	2,13	5,29	4,90	
ПАТ «ХЕРМЗ»	49,47	44,47	27,57	54,32	4,36	6,04	6,42	9,67	5,20	
ПАТ «Світло Шахтаря»	0,18	0,21	0,28	0,21	0,28	0,25	12,49	21,95	8,52	
ПАТ «Червоний Жовтень»	1,74	0,85	4,13	0,98	0,42	0,39	0,44	0,71	0,28	
ВАТ «КМЗ»	7,63	40,77	502,0	945,9	484,9	35,61	912,5	912,5	49,92	

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
11. Модель Credit–Мен Ж. Деналія										
ПАТ «Побєда Труда»	293	200	207	160	180	225	586	201	81	N = 100, стабільний фінансовий стан; N >100 – гарний стан; N < 100 – ситуація викликає занепокоєння
ПАТ «Дніпроважмаш»	264	223	216	212	181	164	164	139	169	
ВАТ «Дрогобицький машинобудівний завод»	328	174	226	209	108	121	135	141	124	
ПАТ «Дружківський машинобудівний завод»	95	162	136	130	125	126	109	415	486	
ПАТ «Червона Гвардія»	332	313	274	165	114	95	145	101	56	
ПАТ «ХЕРМЗ»	911	2065	1355	1296	982	1492	1035	696	314	
ПАТ «Світло Шахтаря»	1033	767	493	793	605	519	286	290	234	
ПАТ «Червоний Жовтень»	728	478	482	816	415	439	313	325	473	
ВАТ «КМЗ»	132	171	187	86	85	84	47	47	34	
12. Модель оцінки Г. В. Савицької										
ПАТ «Побєда Труда»	50	20	30	15	10	10	10	5	5	R >100 – висока фінансова прочність; 99 > R > 65 – існує ризик неповернення боргів; 64 > R > 35 – проблемне підприємство; 34 > R > 6 – високий ризик банкрутства; R < 6 – підприємство – банкрут
ПАТ «Дніпроважмаш»	30	20	10	40	40	15	15	15	15	
ВАТ «Дрогобицький машинобудівний завод»	50	40	30	30	20	20	20	30	20	
ПАТ «Дружківський машинобудівний завод»	5	10	10	5	10	10	5	10	5	
ПАТ «Червона Гвардія»	40	40	35	30	30	10	20	5	5	
ПАТ «ХЕРМЗ»	25	25	25	25	15	10	10	0	0	
ПАТ «Світло Шахтаря»	50	50	50	50	50	50	50	50	50	
ПАТ «Червоний Жовтень»	50	50	15	20	50	50	50	50	50	
ВАТ «КМЗ»	15	10	10	10	5	5	5	5	5	

Наведені моделі розглядаються у роботах [7] і [9], а також в інших фахових виданнях, присвячених теми виявлення вірогідності настання банкрутства на підприємствах. Слід зауважити неспроможність використання жодної з наведених у табл. 1 моделей як універсальної, внаслідок спеціалізації на певному виді кризового явища та відсутності належної уваги до виявлення інших. Практична діяльність доводить необхідність зупинки вибору на кількох конкретних методиках, що є найбільш дієвими в галузі, спираючись на існуючий досвід та досягнення науковців. Коригування обраних методик необхідно проводити з урахуванням специфіки галузі функціонування підприємства, а саме – машинобудування.

Використання антикризового фінансового управління при організаційно-економічному забезпеченні управління змінами набуває особливо актуального значення в умовах сучасних трансформаційних перетворень економіки країни, оскільки багато вітчизняних підприємств потрапили у скрутне становище, мають загрози настання кризового стану та потребують негайного впровадження змін у свою діяльність.

Будь-який процес реалізації змін, як метод виходу з кризового стану на підприємстві, носить індивідуальний характер, має саме йому притаманну природу походження та параметри, тож, говорити про застосування єдиної універсальної моделі антикризового фінансового управління підприємством не доцільно.

ВИСНОВКИ

Зрушення в територіальній цілісності держави не може не позначитися на економічному стані машинобудівного виробництва України. Великий вплив на занепад машинобудівної галузі країни спричиняє фактор ведення військовий дій, який спричинив втрату ряду промислових активів. Зокрема, після артилерійських обстрілів було частково зруйновано деякі об'єкти, а також припинена робота цілих стратегічно важливих підприємств машинобудування. Для підприємств машинобудування, що перебувають на межі кризового стану, характерна відсутність умов та можливостей для виробництва в повному обсязі, збуту виготовленої продукції, фінансування проведення необхідних виробничих, господарських заходів. Тому постає необхідність у розробці та впровадженні дієвого механізму реалізації змін з урахуванням особливостей функціонування системи антикризового управління діяльністю підприємства.

Аналізуючи викладений у статті матеріал щодо методик діагностики кризових явищ на підприємствах машинобудування України, можна зробити висновок щодо необхідності врахування існуючих особливостей антикризового фінансового управління, принципів розробки та впровадження особливих управлінських рішень у процесі організаційно-економічного забезпечення управління змінами. Це дозволить своєчасно проводити певну діагностику підприємства, виявити існуючі внутрішні

загрози діяльності, вчасно вжити заходів по відновленню фінансової стійкості, а також мінімізувати негативні фінансові наслідки на підприємстві. Проведення такого масштабного комплексу дій забезпечить дієве та точне за направленістю впровадження змін, а також дозволить досягти рівноваги в тривалому періоді існування. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Айвазян З. Проблемы теории и практики управления / З. Айвазян, В. Кириченко // Антикризисное управление. – 1999. – № 4. – С. 8–12.
2. Ареф'єва О. В. Корпоративне управління: еволюція, становлення, розвиток : монографія / О. В. Ареф'єва. – К. : Ліра-К, 2013. – 178 с.
3. Бланк І. А. Фінансове забезпечення розвитку підприємств : монографія / І. О. Бланк, Л. О. Лігоненко, Н. М. Гуляєва, Г. В. Ситник, Л. Л. Стасюк ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К., 2011. – 343 с.
4. Грязнова А. Г. Антикризисный менеджмент / Под ред. проф. А. Г. Грязновой. – М. : Ассоциация авторов и издателей «Тадем»; ЭКМОС, 2008. – 330 с.
5. Иванова В. Н. Государственно-частное партнерство в инновационном развитии региона и предприятий / В. Н. Иванова, В. А. Иванов. – М. : Финансы и статистика, 2014. – 160 с.
6. Коротков Э. М. Антикризисное управление / Под ред. Э. М. Короткова. – 2-е изд., доп. и перераб. – М. : Инфра-М, 2010. – 620 с.
7. Лігоненко Л. О. Антикризисное управление підприємством : монографія / Л. О. Лігоненко. – К. : Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2005. – 823 с.
8. Савицкая Г. В. Комплексный анализ хозяйственной деятельности предприятия / Г. В. Савицкая. – М. : Инфра-М, 2013. – 607 с.
9. Актуальні питання сучасної економіки : матеріали II Всеукр. заоч. наук. конф. (20–21 січня 2011 р., Умань). – Ч. 2 / Уман. нац. ун-т садівництва. – Умань, 2011. – 213 с.
10. Справочник кризисного управляющего / Под ред. проф. Э. А. Уткина. – М. : ТАНДЕМ; ЭКМОС, 1998. – 432 с.
11. Юн Г. Б. Методология антикризисного управления : учеб.-практ. пособие / Г. Б. Юн. – М. : Дело, 2004. – 432 с.
12. Юн Г. Б. Словарь по антикризисному управлению / Г. Б. Юн, Г. К. Таль, В. В. Григорьев. – М. : Дело, 2003. – 448 с.
13. Помигалов И. А. Контроль деятельности и бюджетирование региональной сети / И. А. Помигалов // Матер. конф. «Стратегия регионального развития банка. Оптимизация сети» (17 окт. 2012 г.). – Москва, 2012.

Науковий керівник – Ус Ю. В., кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи Харківського державного економічного університету ім. С. Кузнеця

REFERENCES

- Ayvazian, Z., and Kirichenko, V. "Problemy teorii i praktiki upravleniya" [Problems of the theory and practice of management]. *Antikrizisnoe upravlenie*, no. 4 (1999): 8-12.
- Arefieva, O. V. *Korporativne upravlinnia: evoliutsiia, stanovlennia, rozvytok* [Corporate governance: evolution, development, development]. Kyiv: Lira-K, 2013.
- Aktualni pytannia suchasnoi ekonomiky. Uman: Uman. nats. un-t sadivnytstva, 2011.
- Blank, I. A. *Finansove zabezpechennia rozvytku pidpriemstv* [Financial support for the development of enterprises]. Kyiv: KNTEU, 2011.

- Griaznova, A. G. *Antikrizisnyy menedzhment* [Crisis Management]. Moscow: Tandem; EKMOС, 2008.
- Ivanova, V. N., and Ivanov, V. A. *Gosudarstvenno-chastnoe partnerstvo v innovatsionnom razvitii regiona i predpriyatiya* [Public-private partnership in the innovative development of the region and the company]. Moscow: Finansy i statistika, 2010.
- Korotkov, E. M. *Antikrizisnoe upravlenie* [Crisis management]. Moscow: Vysshee obrazovanie; Infra-M, 2010.
- Lihonenko, L. O. *Antykryzove upravlinnia pidpriemstvom* [Crisis management]. Kyiv: KNTEU, 2005.
- Pomigalov, I. A. *Kontrol deyatel'nosti i byudzhetrovanie filial'noy seti* [Control activities and budgeting of the branch network]. Moscow, 2012.
- Savitskaya, G. V. *Kompleksnyy analiz khozyaystvennoy deyatel'nosti predpriyatiya* [The complex analysis of economic activities of the enterprise]. Moscow: NITs; Infra-M, 2013.
- Utkin, E. A. *Spravochnik krizisnogo upravlyayushchego* [Directory of crisis manager]. Moscow: TANDEM; EKMOС, 1999.
- Yun, G. B., Tal, G. K., and Grigoryev, V. V. *Slovar po antikrizisnomu upravleniyu* [Dictionary of crisis management]. Moscow: Delo, 2003.
- Yun, G. B. "Metodologiya antikrizisnogo upravleniya" [Methodology of crisis management]. *Menedzhment*, no. 5 (2004): 45-.

МЕХАНІЗМ ІННОВАЦІЙНОГО УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТНИМ СТАТУСОМ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

© 2015 ЯЦЕНКО Б. І.

УДК 360.15.08.001

Яценко Б. І. Механізм інноваційного управління конкурентним статусом машинобудівних підприємств

У статті вдосконалено механізм інноваційного управління конкурентним статусом машинобудівних підприємств. Визначено, що в підґрунті результативного функціонування механізму інноваційного управління конкурентним статусом машинобудівних підприємств лежить узгоджене, спрямоване, взаємодоповнююча інноваційна дія всіх структурних елементів. Процес виконання конкретної головної мети механізму інноваційного управління конкурентним статусом машинобудівних підприємств повинен бути спрямований на вирішення таких основних завдань, як забезпечення оптимальної структури капіталу з позиції надання можливостей ефективного розвитку в стратегічному періоді та підвищення рівня конкурентного статусу; незмінної платоспроможності та ліквідності підприємства; максимальної рентабельності операційної, фінансової та інвестиційної діяльності; відповідності обсягу капіталу, що залучається, сумі потреби в активах, що формуються; збалансування грошових потоків підприємства; мінімальних витрат щодо залучення позикового капіталу. Зроблено висновок, що формування механізму інноваційного управління конкурентним статусом машинобудівних підприємств дозволяє максимально чітко розрахувати та оцінити майбутні показники рентабельності та фактори, що впливають на них, зробити належні висновки та впровадити вчасно стратегічні заходи

Ключові слова: управління, механізм, інноваційне управління, конкурентний статус, управлінське рішення.

Рис.: 3. **Бібл.:** 15.

Яценко Богдан Ігорович – здобувач, кафедра економіки та організації діяльності суб'єктів господарювання, Українська інженерно-педагогічна академія (вул. Університетська, 16, Харків, 61003, Україна)

E-mail: yulya-yu-2013@mail.ru

УДК 360.15.08.001

Яценко Б. И. Механизм инновационного управления конкурентным статусом машиностроительных предприятий

В статье усовершенствован механизм инновационного управления конкурентным статусом машиностроительных предприятий. Установлено, что в основе результативного функционирования механизма инновационного управления конкурентным статусом машиностроительных предприятий лежит согласованное, направленное инновационное действие всех структурных элементов. Процесс выполнения конкретной главной цели механизма инновационного управления конкурентным статусом машиностроительных предприятий должен быть направлен на решение таких основных задач, как обеспечение оптимальной структуры капитала с позиции предоставления возможностей эффективного развития в стратегическом периоде и уровня конкурентного статуса; неизменной платежеспособности и ликвидности предприятия; максимальной рентабельности операционной, финансовой и инвестиционной деятельности; соответствия привлекаемого объема капитала сумме потребности в формирующихся активах; сбалансирования денежных потоков предприятия; минимальных затрат по привлечению заемного капитала. Сделан вывод, что формирование механизма инновационного управления конкурентным статусом машиностроительных предприятий позволяет максимально четко рассчитать и оценить будущие показатели рентабельности и факторы, влияющие на них, сделать надлежащие выводы и вовремя принять стратегические меры.

Ключевые слова: управление, механизм, инновационное управление, конкурентный статус, управленческое решение.

Рис.: 3. **Библ.:** 15.

Яценко Богдан Игоревич – соискатель, кафедра экономики и организации деятельности субъектов хозяйствования, Украинская инженерно-педагогическая академия (ул. Университетская, 16, Харьков, 61003, Украина)

E-mail: yulya-yu-2013@mail.ru

UDC 360.15.08.001

Yatsenko B. I. Mechanism for Innovation Management of the Competitive Status of Machine-Building Enterprises

The article is concerned with improving the mechanism for innovation management of the competitive status of machine-building enterprises. It has been found that effective functioning of the mechanism for innovation of the competitive status of machine-building enterprises is based on the agreed, directional innovative action of all structural elements. The process of implementing the specific primary purpose of the mechanism for innovative management of the competitive status of machine-building enterprises should be aimed at addressing the major tasks such as ensuring the optimal capital structure in terms of providing opportunities for effective development in the strategic period as well as the level of competitive status; unchanged solvency and liquidity of enterprise; maximum profitability of the operating, financial and investment activities; correspondence of the amount of capital involved with the amount of needs for emerging assets; balancing the money flows of enterprise; minimal costs to attract loan capital. It is concluded that formation of mechanism for innovation management of the competitive status of machine-building enterprises provides to maximum clearly calculate and evaluate the future profitability indicators as well as the factors affecting them, to draw appropriate conclusions and to adopt strategic measures timely.

Keywords: management, mechanism, innovative management, competitive status, managerial decision.

Fig.: 3. **Bibl.:** 15.

Yatsenko Bogdan I. – Applicant, Department of Economics and Business Entities, Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy (vul. Universytetska, 16, Kharkiv, 61003, Ukraine)

E-mail: yulya-yu-2013@mail.ru

У сучасному економічному становищі особливо гостро стоїть питання «виживання» машинобудівних підприємств у конкурентному середовищі. Останнє залежить від того, наскільки ефективно керівники використовують можливості підприємств, тобто його економічні, матеріально-технічні, структурно-функціональні, соціально-трудові та інші елементи ді-

яльності. Основні показники фінансово-економічної діяльності підприємства обумовлені існуючим адаптивним впливом, саме тому для інноваційного управління конкурентним статусом необхідно адекватне визначення наявних механізмів дій. Оскільки інноваційна спрямованість управління конкурентним статусом підприємств вимагає кардинального перегляду викори-

стовуваного у практиці методичного інструментарію та механізмів управління підприємствами. Результативне використання сучасних механізмів управління дозволяє забезпечити швидку реакцію організацій на зміни у зовнішньому динамічному конкурентному середовищі, підвищити адаптаційні здібності.

Багато науковців торкаються питань вивчення механізмів інноваційного управління та управління конкурентним статусом підприємств, серед них: О. І. Булах [1], А. Войчак [2], А. Воронкова [3], Ю. Герасименко [4], О. Гудзинський [5], М. Данько [6], В. Дикань [7], Н. Кузьмінчук [8], О. Мелень [9], Є. Сахно [10] та інші.

У багатьох наукових роботах розкрито питання щодо формування ефективних механізмів управління підприємствами, що належить до складних та актуальних запитів не лише в науковому, а й практичному аспектах. Але на сьогодні недостатньо повно висвітлені питання щодо формування механізму інноваційного управління конкурентним статусом машинобудівних підприємств.

Мета статті – удосконалити механізм інноваційного управління конкурентним статусом машинобудівних підприємств.

Механізм інноваційного управління конкурентним статусом машинобудівних підприємств може досягнути стратегічного результату лише за умови поєднання доцільно спрямованого та адаптивного взаємовпливу всіх його структурних елементів. Саме тому механізм інноваційного управління конкурентним статусом машинобудівних підприємств повинен відповідати вимогам: кожен його структурний елемент налаштований на реалізацію властивого йому навантаження; інноваційна спрямованість дій всіх структурних елементів; прямо пропорційний зв'язок усіх елементів вертикальних і горизонтальних рівнів; своєчасність реакції структурних елементів механізму вищого ступеня на зміни, які відбуваються під дією елементів нижчого ступеня.

Підґрунтям результативного функціонування механізму інноваційного управління конкурентним статусом машинобудівних підприємств є узгоджене, спрямоване, взаємодоповнююча інноваційна дія всіх структурних елементів [12]. Необхідно чітко сформулювати головну мету, для досягнення якої використовується механізм. Процес виконання конкретної головної мети механізму інноваційного управління конкурентним статусом машинобудівних підприємств повинен бути спрямований на вирішення таких основних завдань, як забезпечення оптимальної структури капіталу з позиції забезпечення можливостей ефективного розвитку в стратегічному періоді та підвищення рівня конкурентного статусу; незмінна платоспроможність та ліквідність підприємства; максимальна рентабельності операційної, фінансової та інвестиційної діяльності; відповідність обсягу капіталу, що залучається, сумі потреби в активах, що формуються; збалансування грошових потоків підприємства; мінімальні витрати щодо залучення позикового капіталу.

Механізм інноваційного управління конкурентним статусом машинобудівних підприємств представлено на *рис. 1*.

Перший етап процесу формування механізму інноваційного управління конкурентним статусом машинобудівних підприємств повинен включати в себе визначення об'єктів управління; суб'єктів, які б здійснювали конкретні дії; а також цілей, які переслідують дані суб'єкти. На другому етапі необхідно оцінити поточний стан та рівень інноваційного управління конкурентним статусом машинобудівних підприємств, а також виявити та здійснити аналіз чинників, які впливають на об'єкт і на виконання поставлених завдань і цілей, оскільки результати діяльності машинобудівних підприємств значною мірою залежать від купівельної спроможності зацікавлених груп клієнтів [11–13]. Адаже в кризовій ситуації при такому рості цін на всі види товарів і послуг в країні населення стало значно менше купувати. Це, своєю чергою, зменшує притік покупців, збільшує затрати на зберігання готової продукції. Аналізуючи мезооточення машинобудівних підприємств, можна сказати, що спостерігається зниження рівня конкурентного статусу на ринку, що, своєю чергою, призводить до зниження рівня конкурентоспроможності та скорочення обсягів діяльності підприємства в цілому. У даному випадку машинобудівним підприємствам потрібні: гнучка цінова політика, розширення номенклатури товару та підвищення якості контролю з метою більшого залучення клієнтів. Коливання договірної дисципліни постачальників призводить до несвоєчасного виконання замовлень та зростання терміну виробничого циклу. А тому в підприємств існує велика ймовірність втрати постійних клієнтів через невиконання своїх зобов'язань в строк.

Наступним кроком у формуванні механізму інноваційного управління конкурентним статусом машинобудівних підприємств є визначення методів впливу. Характерним для цього етапу є застосування інструментарію інноваційного управління, вибір якого залежить від можливостей підприємств, фінансового стану, рівня організації контролю [14, 15]. Інструментарій інноваційного управління конкурентним статусом машинобудівних підприємств представляє собою сукупність засобів, методів, важелів, способів здійснення управлінського впливу. Адаже вихід машинобудівних підприємств на нові ринки тягне за собою необхідність підвищення кваліфікації працівників шляхом додаткового навчання; впровадження нової ефективної фінансової стратегії, яка, своєю чергою, прагне до поліпшення показників ефективності діяльності підприємства та необхідності інноваційно-технологічних змін для підвищення рівня конкурентного статусу.

Впроваджуючи механізм інноваційного управління конкурентним статусом, керівництво підприємств буде своєчасно коригувати виробничі плани та співставляти й аналізувати конкретні показники їх виконання за плановими датами та прогнозованими нормами.

Оскільки обсяги реалізованої продукції машинобудівних підприємств останніми роками дещо зменшилися, і завдяки новій ціновій політиці та зменшенню собівартості продукції підприємства можуть отримати позитивну тенденцію зростання прибутку, враховуючи вплив зовнішніх факторів на діяльність підприємств,

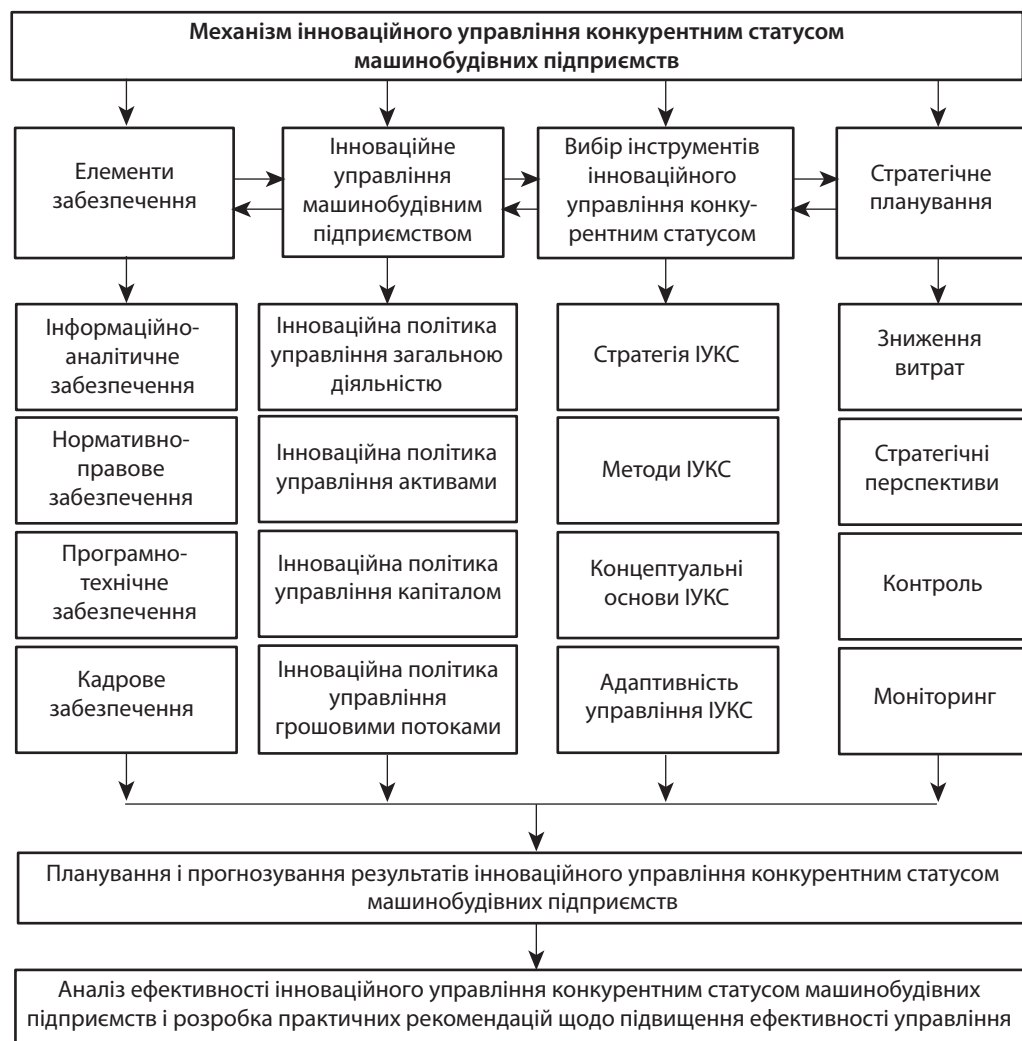

Рис. 1. Механізм інноваційного управління конкурентним статусом машинобудівних підприємств

Джерело: авторська розробка.

виявлено, що впровадження у виробництво нових видів продукції є результатом ефективного стратегічного рішення для підвищення рівня конкурентного статусу. Завдяки розумінню механізму взаємозалежності витрат підприємств інколи загального зниження витрат можна досягнути, збільшивши їх для якогось окремого виду діяльності. Наприклад, зростання витрат на відрядження може привести до укладення договорів з новими постачальниками, які реалізують сировину та матеріали дешевше, ніж «старі» постачальники. Таким чином, науково обґрунтована стратегія зниження витрат підприємства повинна враховувати ситуацію, що склалася на ринку, визначати вплив зовнішніх і внутрішніх факторів, оцінювати позиції машинобудівних підприємств на ринку та його конкурентний статус. У процесі формування стратегії зниження витрат необхідно визначати мету та завдання стратегії, найраціональніше розподіляти ресурси, конкретизувати прийняті рішення, визначати відповідальних за їхню реалізацію.

Процес формування механізму інноваційного управління конкурентним статусом машинобудівних підприємств можна представити у вигляді послідовності пов'язаних між собою етапів (рис. 2, рис. 3).

Успішне функціонування механізму інноваційного управління конкурентним статусом машинобудівних підприємств можливе лише за умови реалізації зваженої політики управління власними оборотними коштами; активної участі пайовиків у діяльності кооперативних підприємств; вибору ефективної політики управління грошовими потоками; організації внутрішнього фінансового контролю на підприємствах.

Таким чином, за умови вдосконалення механізму інноваційного управління конкурентним статусом машинобудівних підприємств стане можливим досягнення довгострокових цілей як машинобудівних підприємств, так і держави.

ВИСНОВКИ

Формування механізму інноваційного управління конкурентним статусом машинобудівних підприємств дозволяє максимально чітко розрахувати та оцінити майбутні показники рентабельності та фактори, що впливають на них, зробити належні висновки та впровадити вчасно стратегічні заходи. Зниження витрат машинобудівних підприємств можна забезпечити при вдосконаленні та контролі усіх етапів створення продукції

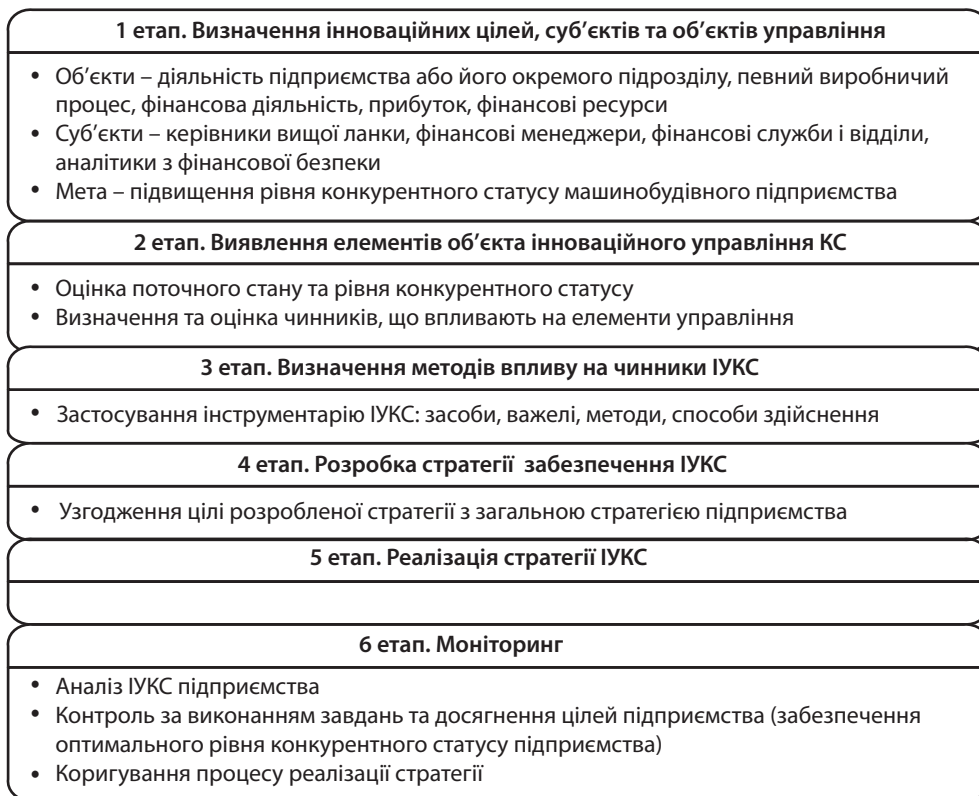

Рис. 2. Етапи формування механізму інноваційного управління конкурентним статусом машинобудівних підприємств
Джерело: авторська розробка.

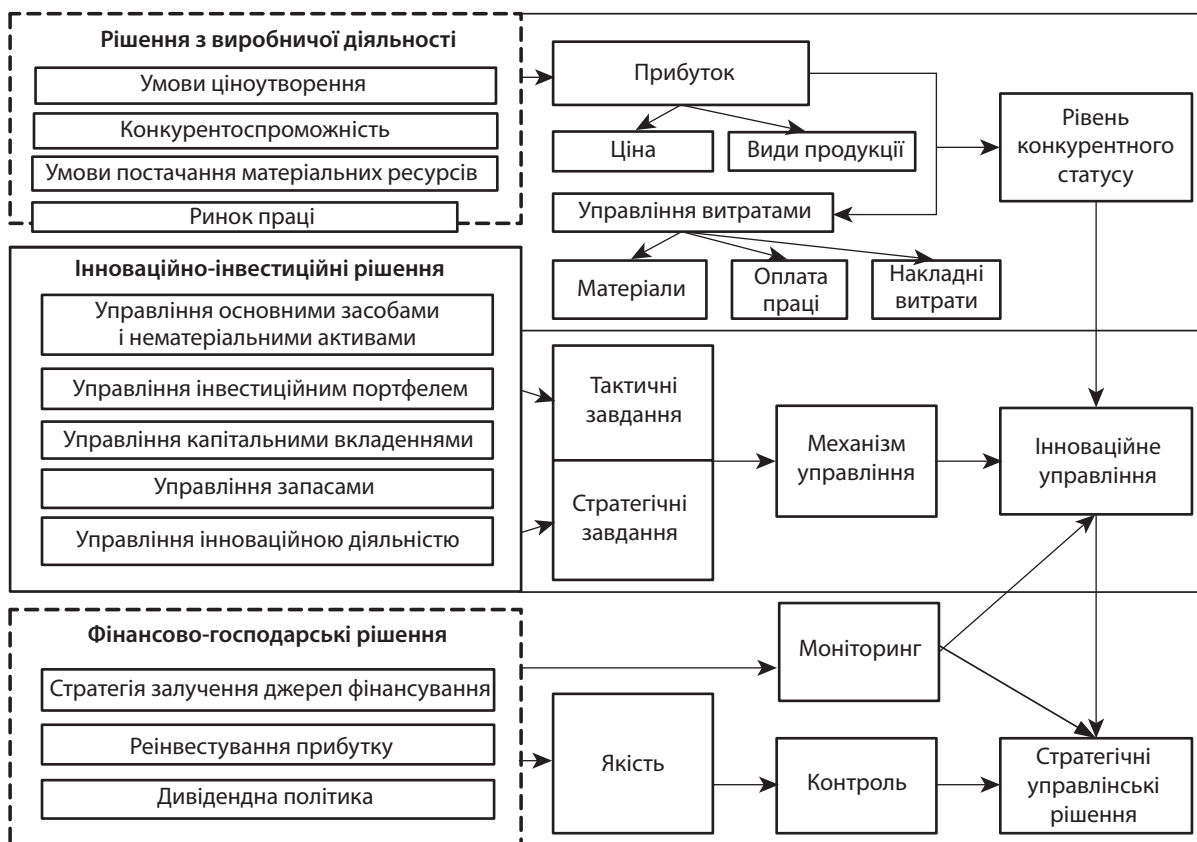

Рис. 3. Взаємозв'язок управлінських рішень з механізмом інноваційного управління конкурентним статусом машинобудівних підприємств

Джерело: авторська розробка.

(проектування, матеріально-технічного постачання, виробництва). Формування механізму стратегії управління потребує врахування цілей і завдань зниження витрат, особливостей підприємства, галузі, ринку.

Процес реалізації механізму інноваційного управління конкурентним статусом машинобудівних підприємств потребує створення відповідної стратегічної системи адаптивного забезпечення, яка відповідає сучасним ринковим вимогам у напрямі збереження конкурентних переваг і позицій підприємств. Домінантне значення має фінансове, кадрове та інформаційне забезпечення інноваційного управління конкурентним статусом. Це дозволить керівникам машинобудівних підприємств використовувати визначений механізм інноваційного управління конкурентним статусом машинобудівних підприємств для забезпечення їх сталого функціонування та здійснення стратегічного прогнозування розвитку. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Булах І. В. Математична модель оцінки стратегічної конкурентоспроможності підприємства / І. В. Булах // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. – 2007. – № 3 (39). – С. 24–31.
2. Войчак А. В. Конкурентні переваги підприємства: сутність і класифікація / А. В. Войчак, Р. В. Камишніков // Маркетинг в Україні. – 2005. – № 2 (30). – С. 50–53.
3. Воронкова А. Э. Стратегическое управление конкурентоспособным потенциалом предприятия: диагностика и организация : монография / А. Э. Воронкова. – Луганск : Восточно-украинский национальный ун-т, 2000. – 315 с.
4. Герасименко Ю. В. Управління конкурентним статусом підприємства / Ю. В. Герасименко, А. В. Бондаренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/31_ONBG_2011/Economics/10_96826.htm
5. Гудзинський О. Д. Управління формуванням конкурентоспроможного потенціалу підприємств (теоретико-методологічний аспект): монографія / О. Д. Гудзинський, С. М. Судомир, Т. О. Гуренко // Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України. – К. : ІПК ДСЗУ, 2010. – 212 с.
6. Данько М. І. Забезпечення конкурентоспроможності промислових підприємств в умовах міжнародних транспортних коридорів : монографія / М. І. Данько, В. Л. Дикань, Н. В. Якименко. – Х. : УкрДАЗТ, 2008. – 170 с.
7. Дикань В. Л. Забезпечення конкурентостійкості підприємства : монографія / В. Л. Дикань. – Х. : Основа, 1995. – 195 с.
8. Кузьминчук Н. В. Конкурентний статус підприємства: теоретичний аспект // Н. В. Кузьминчук, О. Ю. Терованесова // Матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14-15 листопада 2014р.; Нац. гірничий ун-т. У 2-х частинах. – Дніпропетровськ : Видавничий дім «Гельветика», 2014. – Ч. 1. – 188 с.
9. Мелень О. В. Інноваційний розвиток та конкурентоспроможність машинобудівних підприємств / О. В. Мелень // Вісник НТУ «ХПІ». – Харків : НТУ «ХПІ», 2013. – № 20 (993). – С. 18–22.
10. Сахно Є. Ю. Системні аспекти управління інноваційно-інвестиційними проектами стратегічного розвитку підприємства: монографія / Є. Ю. Сахно, М. С. Дорош, А. В. Ребенко. – Чернігів: Чернігівський держ. ін-т економіки і управління, 2008. – 260 с.
11. Холод В. В. Чотирихвекторна модель розвитку конкурентного статусу / В. В. Холод [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/17_AND_2010/Economics/68045.doc.htm

12. Level, P. The Role of Creative Innovation in Economic Growth : Some International Comparisons / P. Level // Journal of Asian Economics. – 2008. – Vol. 19. – P. 334–347.

13. Measuring innovation best practices : Improvement of an innovation index integrating threshold and synergy effects / [H. B. Rejeb, L. Morel-Guimaraes, V. Boly, N. D. G. Assie' lou] // Technovation. – 2008. – Vol. 28 (12). – P. 838–854.

14. Padmore, T. Modeling Systems of Innovation : An Enterprise-centered View / T. Padmore, H. Schuetze, H. Gibson // Research Policy. – 1998. – Vol. 26. – P. 605–624.

15. Silverberg, G. A Percolation Model of Innovation in Complex Technology Spaces / G. Silverberg, B. Verspagen // Journal of Economic Dynamics & Control. – 2005. – Vol. 29. – P. 225–244.

Науковий керівник – Прохорова В. В., доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри економіки та організації діяльності суб'єктів господарювання, Українська інженерно-педагогічна академія

REFERENCES

- Bulakh, I. V. "Matematychna model otsinky stratehichnoi konkurentospromozhnosti pidpriemstva" [A mathematical model for evaluating strategic competitiveness]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia*, no. 3 (39) (2007): 24-31.
- Danko, M. I., Dykan, V. L., and Yakymenko, N. V. *Zabezpechennia konkurentospromozhnosti promyslovykh pidpriemstv v umovakh mizhnarodnykh transportnykh korydoriv* [Ensuring the competitiveness of industrial enterprises in the international transport corridors]. Kharkiv: UkrDAZT, 2008.
- Dykan, V. L. *Zabezpechennia konkurentostiosti pidpriemstva* [Ensuring the competitiveness of enterprises]. Kharkiv: Osнова, 1995.
- Herasymenko, Yu. V., and Bondarenko, A. V. "Upravlinnia konkurentnym statusom pidpriemstva" [Managing the competitive status of the company]. http://www.rusnauka.com/31_ONBG_2011/Economics/10_96826.htm
- Hudzynskyi, O. D., Sudomyr, S. M., and Hurenko, T. O. *Upravlinnia formuvanniam konkurentospromozhnoho potentsialu pidpriemstv (teoretyko-metodolohichnyi aspekt)* [Management of formation of competitive potential of enterprises (theoretical and methodological aspect)]. Kyiv: IPK DSZU, 2010.
- Kuzmynchuk, N. V., and Terovanesova, O. Yu. "Konkurentnyi status pidpriemstva: teoretychnyi aspekt" [The competitive status of the enterprise: theoretical aspect]. *Mizhnarodna nauk.-prakt. konferentsiia*. Dnipropetrovsk: Helvetyka, 2014.
- Kholod, V. V. "Chotyrykhvektorna model rozvytku konkurentnoho statusu" [Four-vector model of competitive status]. http://www.rusnauka.com/17_AND_2010/Economics/68045.doc.htm
- Level, P. "The role of creative innovation in economic growth: Some international Comparisons". *Journal of Asian Economics*, no. 19 (2008): 334-347.
- Melen, O. V. "Innovatsiinyi rozvytok ta konkurentospromozhnist mashynobudivnykh pidpriemstv" [Innovative development and competitiveness of engineering companies]. *Visnyk NTU «KhPI»*, no. 20 (993) (2013): 18-22.
- Padmore, T., and Schuetze, H. "Modeling systems of innovation : An enterprise-centered view". *Research Policy*, no. 26 (1998): 605-624.
- Rejeb, H. B. "Measuring innovation best practices : Improvement of an innovation index integrating threshold and synergy effects". *Technovation*, no. 28 (12) (2008): 838-854.
- Sakhno, Ye. Yu., Dorosh, M. S., and Rebenok, A. V. *Sistemni aspekty upravlinnia innovatsiino-investytsiynymy proektamy stratehichnoho rozvytku pidpriemstva* [System aspects of innovation and

investment projects of strategic development of the company]. Chernihiv: Chernihivskiy derzh. in-t ekonomiky i upravlinnia, 2008.

Silverberg, G., and Verspagen, B. "A percolation model of innovation in complex technology spaces". *Journal of Economic Dynamics & Control*, no. 29 (2005): 225-244.

Voichak, A. V., and Kamyshnikov, R. V. "Konkurentni perevahy pidpriemstva: sutnist i klasyfikatsiia" [Competitive advantages of

the enterprise: the nature and classification]. *Marketynh v Ukraini*, no. 2 (30) (2005): 50-53.

Voronkova, A. E. *Strategicheskoe upravlenie konkurentosposobnym potentsialom predpriyatiya: diagnostika i organizatsiya* [Strategic management of the enterprise competitive capacity: Diagnosis and organization]. Lugansk: Vostochnoukrainskiy natsionalnyy un-t im. V. Dala, 2000.

УДК 658:339.137.2

МАРКЕТИНГОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ПІДПРИЄМСТВА НА РИНКУ ХІМІЧНИХ РОЗЧИННИКІВ

© 2015 РАХМАН М. С., БЛЮГЕРМАН Є. Д.

УДК 658:339.137.2

Рахман М. С., Блюгерман Є. Д. Маркетингове дослідження конкурентних переваг підприємства на ринку хімічних розчинників

Метою статті є маркетингове дослідження конкурентних переваг підприємства з виробництва та реалізації нафтохімічних розчинників та пошук шляхів їх підвищення. Виявлено фактори, що впливають на конкурентне середовище підприємства. Наведено методи оцінки рівня конкурентоспроможності та шляхи її підвищення. Надано загальну характеристику вітчизняних підприємств нафтохімічної галузі та продукції, що випускається. Проаналізовано структуру реалізації оптової та роздрібною торгівлі. Виконано маркетингове дослідження цінової конкуренції продукції серед вітчизняних і зарубіжних виробників, представлених у спеціалізованих торгових мережах. Виявлено певні переваги споживачів у виборі розчинників та найближчих конкурентів. Обґрунтовано конкурентні переваги продукції ТОВ «Матрапак-Україна» на ринку розчинників. На підставі отриманих результатів запропоновано заходи з підвищення конкурентоспроможності виробника на національному та зовнішньому ринках.

Ключові слова: методи оцінки, виробник, Матрапак-Україна, нафтохімічна галузь, розчинник, ціна, конкурентна перевага, німецька якість, прогноз.

Рис.: 2. Табл.: 3. Бібл.: 16.

Рахман Махбубур Сидикович – кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу та менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: rahmanms@yandex.ua

Блюгерман Єлизавета Дмитрівна – магістрант, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

УДК 658:339.137.2

UDC 658:339.137.2

Рахман М. С., Блюгерман Е. Д. Маркетинговое исследование конкурентных преимуществ предприятия на рынке химических растворителей

Rahman M. S., Bliuherman E. D. A Marketing Research of Competitive Advantages of Enterprises in the Chemical Solvents Market

Целью статьи является маркетинговое исследование конкурентных преимуществ предприятия по производству и реализации нефтехимических растворителей и поиск путей их повышения. Выявлены факторы, влияющие на конкурентную среду предприятия. Приведены методы оценки уровня конкурентоспособности и пути ее повышения. Дана общая характеристика отечественных предприятий нефтехимической отрасли и выпускаемой продукции. Проанализирована структура реализации оптовой и розничной торговли. Выполнено маркетинговое исследование ценовой конкуренции продукции среди отечественных и зарубежных производителей, представленных в специализированных торговых сетях. Определены предпочтения потребителей в выборе растворителей и выявлены ближайшие конкуренты. Обоснованы конкурентные преимущества продукции ООО «Матрапак-Украина» на рынке растворителей. На основании полученных результатов предложены меры по повышению конкурентоспособности производителя на национальном и внешнем рынках.

Ключевые слова: методы оценки, производитель, Матрапак-Украина, нефтехимическая отрасль, растворитель, цена, конкурентное преимущество, немецкое качество, прогноз.

Рис.: 2. Табл.: 3. Библ.: 16.

Рахман Махбубур Сидикович – кандидат экономических наук, доцент кафедры маркетинга и менеджмента внешнеэкономической деятельности, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: rahmanms@yandex.ua

Блюгерман Єлизавета Дмитрівна – магістрант, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

The article is aimed at marketing research of competitive advantages of enterprise for production and sales of petrochemical solvents together with finding ways to improve them. The factors influencing the competitive environment of enterprise have been identified. Methods for evaluating the level of competitiveness as well as ways of its improvement have been specified. An overall characteristic of domestic enterprises of petrochemical industry sector and released products has been provided. The structure for implementation of both wholesale and retail trade has been analyzed. A market research of price competition in terms of products among the domestic and foreign producers, represented in the specialized trading networks, has been conducted. Consumer preferences in the choice of solvents have been determined and the closest competitors have been identified. The competitive advantages of the products by ООО «Matrapak-Ukraine» in the solvents market have been substantiated. On the basis of the results obtained, measures to improve the competitiveness of producer in the national and foreign markets have been proposed.

Keywords: evaluation methods, producer, Matrapak-Ukraine, petrochemical industry sector, solvent, price, competitive advantage, German quality, forecast.

Fig.: 2. Tabl.: 3. Bibl.: 16.

Rahman Mahbubur S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor of the Department of Marketing and Management of Foreign Economic Activities, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: rahmanms@yandex.ua

Bliuherman Elyzaveta D. – Graduate Student, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

investment projects of strategic development of the company]. Chernihiv: Chernihivskiy derzh. in-t ekonomiky i upravlinnia, 2008.

Silverberg, G., and Verspagen, B. "A percolation model of innovation in complex technology spaces". *Journal of Economic Dynamics & Control*, no. 29 (2005): 225-244.

Voichak, A. V., and Kamyshnikov, R. V. "Konkurentni perevahy pidpriemstva: sutnist i klasyfikatsiia" [Competitive advantages of

the enterprise: the nature and classification]. *Marketynh v Ukraini*, no. 2 (30) (2005): 50-53.

Voronkova, A. E. *Strategicheskoe upravlenie konkurentosposobnym potentsialom predpriyatiya: diagnostika i organizatsiya* [Strategic management of the enterprise competitive capacity: Diagnosis and organization]. Lugansk: Vostochnoukrainskiy natsionalnyy un-t im. V. Dala, 2000.

УДК 658:339.137.2

МАРКЕТИНГОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ПІДПРИЄМСТВА НА РИНКУ ХІМІЧНИХ РОЗЧИННИКІВ

© 2015 РАХМАН М. С., БЛЮГЕРМАН Є. Д.

УДК 658:339.137.2

Рахман М. С., Блюгерман Є. Д. Маркетингове дослідження конкурентних переваг підприємства на ринку хімічних розчинників

Метою статті є маркетингове дослідження конкурентних переваг підприємства з виробництва та реалізації нафтохімічних розчинників та пошук шляхів їх підвищення. Виявлено фактори, що впливають на конкурентне середовище підприємства. Наведено методи оцінки рівня конкурентоспроможності та шляхи її підвищення. Надано загальну характеристику вітчизняних підприємств нафтохімічної галузі та продукції, що випускається. Проаналізовано структуру реалізації оптової та роздрібною торгівлі. Виконано маркетингове дослідження цінової конкуренції продукції серед вітчизняних і зарубіжних виробників, представлених у спеціалізованих торгових мережах. Виявлено певні переваги споживачів у виборі розчинників та найближчих конкурентів. Обґрунтовано конкурентні переваги продукції ТОВ «Матрапак-Україна» на ринку розчинників. На підставі отриманих результатів запропоновано заходи з підвищення конкурентоспроможності виробника на національному та зовнішньому ринках.

Ключові слова: методи оцінки, виробник, Матрапак-Україна, нафтохімічна галузь, розчинник, ціна, конкурентна перевага, німецька якість, прогноз.

Рис.: 2. Табл.: 3. Бібл.: 16.

Рахман Махбубур Сидикович – кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу та менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: rahmanms@yandex.ua

Блюгерман Єлизавета Дмитрівна – магістрант, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

УДК 658:339.137.2

UDC 658:339.137.2

Рахман М. С., Блюгерман Е. Д. Маркетинговое исследование конкурентных преимуществ предприятия на рынке химических растворителей

Rahman M. S., Bliuherman E. D. A Marketing Research of Competitive Advantages of Enterprises in the Chemical Solvents Market

Целью статьи является маркетинговое исследование конкурентных преимуществ предприятия по производству и реализации нефтехимических растворителей и поиск путей их повышения. Выявлены факторы, влияющие на конкурентную среду предприятия. Приведены методы оценки уровня конкурентоспособности и пути ее повышения. Дана общая характеристика отечественных предприятий нефтехимической отрасли и выпускаемой продукции. Проанализирована структура реализации оптовой и розничной торговли. Выполнено маркетинговое исследование ценовой конкуренции продукции среди отечественных и зарубежных производителей, представленных в специализированных торговых сетях. Определены предпочтения потребителей в выборе растворителей и выявлены ближайшие конкуренты. Обоснованы конкурентные преимущества продукции ООО «Матрапак-Украина» на рынке растворителей. На основании полученных результатов предложены меры по повышению конкурентоспособности производителя на национальном и внешнем рынках.

Ключевые слова: методы оценки, производитель, Матрапак-Украина, нефтехимическая отрасль, растворитель, цена, конкурентное преимущество, немецкое качество, прогноз.

Рис.: 2. Табл.: 3. Библ.: 16.

Рахман Махбубур Сидикович – кандидат экономических наук, доцент кафедры маркетинга и менеджмента внешнеэкономической деятельности, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: rahmanms@yandex.ua

Блюгерман Єлизавета Дмитрівна – магістрант, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

The article is aimed at marketing research of competitive advantages of enterprise for production and sales of petrochemical solvents together with finding ways to improve them. The factors influencing the competitive environment of enterprise have been identified. Methods for evaluating the level of competitiveness as well as ways of its improvement have been specified. An overall characteristic of domestic enterprises of petrochemical industry sector and released products has been provided. The structure for implementation of both wholesale and retail trade has been analyzed. A market research of price competition in terms of products among the domestic and foreign producers, represented in the specialized trading networks, has been conducted. Consumer preferences in the choice of solvents have been determined and the closest competitors have been identified. The competitive advantages of the products by ООО «Matrapak-Ukraine» in the solvents market have been substantiated. On the basis of the results obtained, measures to improve the competitiveness of producer in the national and foreign markets have been proposed.

Keywords: evaluation methods, producer, Matrapak-Ukraine, petrochemical industry sector, solvent, price, competitive advantage, German quality, forecast.

Fig.: 2. Tabl.: 3. Bibl.: 16.

Rahman Mahbubur S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor of the Department of Marketing and Management of Foreign Economic Activities, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: rahmanms@yandex.ua

Bliuherman Elyzaveta D. – Graduate Student, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Більшість вітчизняних суб'єктів господарювання є неконкурентоспроможними на світових ринках, тому перед діючими підприємствами на українському ринку постає завдання постійного пошуку нових інструментів управління та підвищення їх конкурентоспроможності, що «базується на якості, швидкості ухвалення рішень, технічній перевазі, обслуговуванні та диференціації продукту» [1], та одночасно є однією з ключових передумов формування висококонкурентної національної економіки.

Українська економіка сьогодні як ніколи потребує потужного позитивного імпульсу для розвитку, який дозволив би їй вирватися з рецесії, що все більше поглинає її: стрімке падіння обсягів виробництва, призупинення реалізації інвестиційних проектів, зростання інфляційного тиску на економіку, знецінення курсу гривні та нестабільність курсу іноземних валют, підвищення імпортного мита на сировину, звуження міжрегіональних зв'язків, скорочення як зовнішнього, так і внутрішнього попиту на продукцію вітчизняних виробників, руйнування виробничих потужностей та транспортної інфраструктури, анексія Криму, війна на Сході, скорочення платоспроможного попиту та зайнятості.

Ефективне управління підприємством в цих умовах неможливе без здійснення постійного моніторингу ситуації на цільовому сегменті ринку, прогнозування можливих дій конкурентів та оцінки власної конкурентної позиції [2].

Теоретико-методологічні та практичні аспекти конкуренції та її аналізу викладені в роботах вітчизняних і зарубіжних авторів: А. В. Балабанова, В. Гейця, А. П. Градова, А. В. Гринів, О. І. Драган [3], І. З. Должанського [4], Г. В. Задорожного [5], Ю. Б. Іванова [6], С. М. Клименка [7], І. В. Кривов'язюка [8], М. І. Круглова, І. В. Нижника [9], О. А. Паршиної [10], Р. А. Фатхутдинова [11] та ін.

Метою статті є наведення результатів маркетингового дослідження конкурентних переваг підприємства з виробництва та реалізації нафтохімічних розчинників та розробка заходів щодо їх підвищення на ринку України.

Конкуренція є основним інструментом регулювання ринкової економіки. Значний вплив на формування конкурентного середовища діяльності будь-якого підприємства здійснюють:

- ✦ держава та її політика в галузі регулювання конкуренції;
- ✦ постачальники сировини, матеріалів, комплектуючих виробів на галузевий ринок;
- ✦ виробники аналогічних товарів, які займають частину галузевого ринку;
- ✦ споживачі продукції, які чинять тиск на підприємства галузі;
- ✦ безпосередньо підприємства виробники (продавці) продукції.

У науковій літературі не існує єдиного визначення конкурентоспроможності підприємства, а ті, що існують, сформульовані авторами залежно від пріоритетної ролі об'єкта та поставленої мети дослідження в той чи інший момент часу в певних масштабах ринку. На думку Г. В. Задорожного, існуючі визначення не враховують сучасного впливу та ролі «інтелекту та знань як головної кон-

курентної переваги, що засновані на доступі до сучасної продуктивної наукової інформації та наявності специфічного ресурсу – здатності генерувати нові ідеї» [5].

Конкурентоспроможність підприємства має динамічний характер і тому потребує постійної оцінки її рівня. І. В. Нижник [9] зазначає, що вчені виділяють такі групування методів оцінки конкурентоспроможності:

- ✦ *за принципом* – органолептичні, реєстраційні, вимірювальні, соціологічні, експериментальні, розрахункові, статистичні, маркетингові;
- ✦ *за номенклатурою критеріїв* – прямі, непрямі;
- ✦ *за стадією життєвого циклу* – методи на стадіях проектування, виготовлення, реалізації, експлуатації;
- ✦ *за ступенем врахування різних якісних і цінкових характеристик* – за рівнем якості товару-конкурентів, за одним найважливішим якісним показником, за декількома показниками;
- ✦ *за кількістю показників оцінки* – диференційовані, комплексні, мішані;
- ✦ *за формою представлення* – розрахунково-аналітичні, матричні методи та графічні (багатофакторні конкурентоспроможності) [9].

Одним із методів визначення власних сильних і слабких сторін підприємства для зміцнення конкурентних переваг, реалізації стратегічних заходів є бенчмаркінг як процес порівняльного аналізу та оцінки методів і результатів діяльності підприємства шляхом їх співставлення з обраними зразками чи орієнтирами, до яких воно прагне і бажає їх перевищити [9]. Перевагами конкурентного бенчмаркінгу є постійний моніторинг конкурентного середовища, покращення його конкурентних позицій.

Підвищення рівня конкурентоздатності підприємства та здобуття ним конкурентних переваг О. І. Драган [7] пропонує досягати двома шляхами: акцентуючи свою увагу та зусилля або на споживачах, або на конкурентах (рис. 1). У рамках першого підходу основним методом посилення конкурентних позицій є диференціація товару, інструментом реалізації якої є позиціонування, що проводиться, насамперед, за рахунок відповідного комплексу маркетингових комунікацій та стратегії просування. Залежно від об'єктивних або суб'єктивних властивостей товару варіюються стратегія і тактика позиціонування.

Носієм конкурентної переваги в другому випадку є підприємство, яке завдяки комплексу заходів досягає менших, ніж у конкурентів, витрат за рахунок скоординованої роботи персоналу підприємств щодо вдосконалення технологій виробництва (технологічні інновації, екологічність), науково-дослідної діяльності та логістики, організаційної структури, менеджменту персоналу та ін.

Фінансово-промислова група «Матрапак-Україна» – сучасний український лідер у виробництві нафтохімічних розчинників – своє сходження в бізнесі почала більше десяти років тому, у 2002 р. Тоді багатьом здавалося, що робити бізнес «по-українськи» означає платити величезні «відкати» і мати неофіційне заступництво у владі. Але принципова позиція засновників «Матрапак» була саме в тому, щоб будувати свій бізнес відкрито,

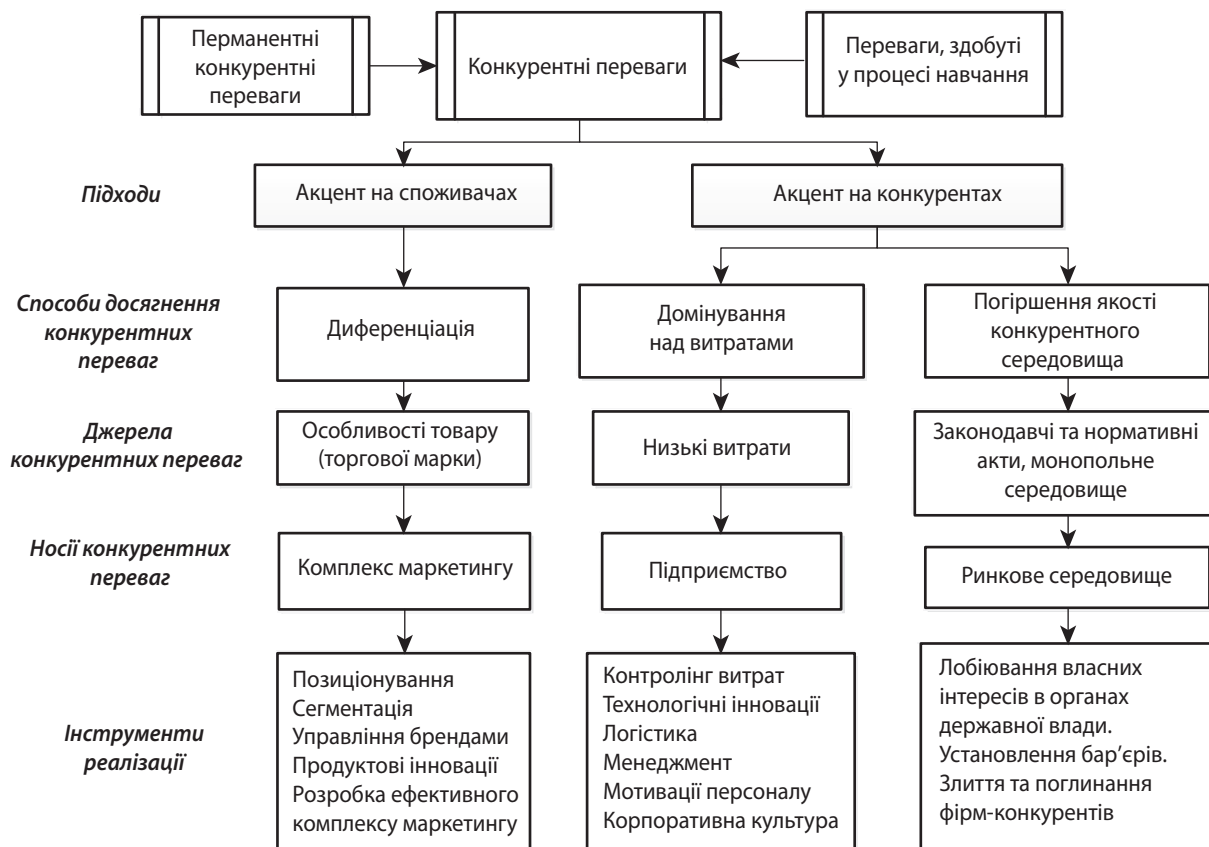

Рис. 1. Заходи щодо посилення конкурентоспроможності підприємств

Джерело: побудовано за [7].

не залучаючи для становлення своєї компанії адміністративний ресурс [12, 13].

У 2011 р. відбулася капітальна модернізація заводу, з впровадженням передових технологій у сфері нафтохімії було розпочато випуск складних органічних розчинників та їх реалізація наливом. Згодом було створено лінійку фасованої продукції в спеціальній хімічно-стійкій ПЕТ і металевій тарі (1, 5, 50 і 200 літрів) [12]. Успішне розширення ринків збуту в Україні та активні продажі фасованої продукції через мережу уповноважених дистриб'юторських компаній і спеціалізованих супермаркетів, участь у державних тендерах обумовили проходження сертифікації по REACH. З 2014 р. стартували поставки фасованої продукції Матрапак у країни Європейського Союзу. Сьогодні компанія одна з небагатьох в Україні з повним вертикально інтегрованим циклом виробництва, який включає участь компанії в проекті з видобутку вуглеводневої сировини для власних потреб.

Торгову марку «Матрапак» фахівці полюбили за якість, вона стала пізнаваною і бажаною на полицях магазинів. «Матрапак-Україна» дуже хоче і робить все для того, щоб словосполучення «якісний продукт» стійко асоціювалося з Україною, як це сьогодні асоціюється з товарами, «виробленими в країнах ЄС» [12, 13]. Заводські потужності, а це понад 30 000 тонн готової продукції на рік, – дозволяють задовольняти цей попит, причому при найкращому поєднанні ціна-якість. Політика у сфері якості є невід'ємною частиною загальної стратегії компанії, а товар – якісним і сертифікованим.

ТОВ «Матрапак» пропонує своїм клієнтам широкий асортимент продукції, який можна знайти на власному сайті компанії для оптових компаній і підприємств та роздрібних покупців і малого бізнесу. До основних товарних груп належать: уайт-спірит, сольвент (універсал, спеціальний, «Галоша»), класичний очищений гас «Ретро».

Продукція ТОВ «Матрапак» реалізується оптом (88,9%) та через дистриб'юторську та роздрібну мережу (11,1%) (рис. 2) [12]. В оптовій торгівлі 57,5% припадає на газовий конденсат, 24,6% – на його суміші та 10,7% – на розчинники, від 3,5 до 0,7% – на гас, сольвенти та мазут.

У роздрібній торгівлі першість займають сольвенти та уайт-спірити по 36,4 та 35,6% відповідно, підвид сольвентів «Галоша» займає до 25,2% роздрібною торгівлі «Матрапак» у 2014 р. [6].

Для оцінки цінової конкурентоздатності продукції «Матрапак» було обрано торгові мережі, в яких представлена продукція вітчизняних та іноземних підприємств – виробників нафтохімічної галузі. У результаті проведеного маркетингового дослідження цінової конкуренції фасованої продукції в торговій мережі Харкова маємо:

- ✦ 60% споживачів віддають перевагу фасуванню об'ємом 1 л;
- ✦ діапазон цін на вітчизняну продукцію, переважно неякісну: уайт-спірит – від 14 до 44 грн (табл. 1); гас – від 21 до 33 грн; сольвент – від 18 до 34 грн; розчинники «Галоша» – від 15 до 39 грн;

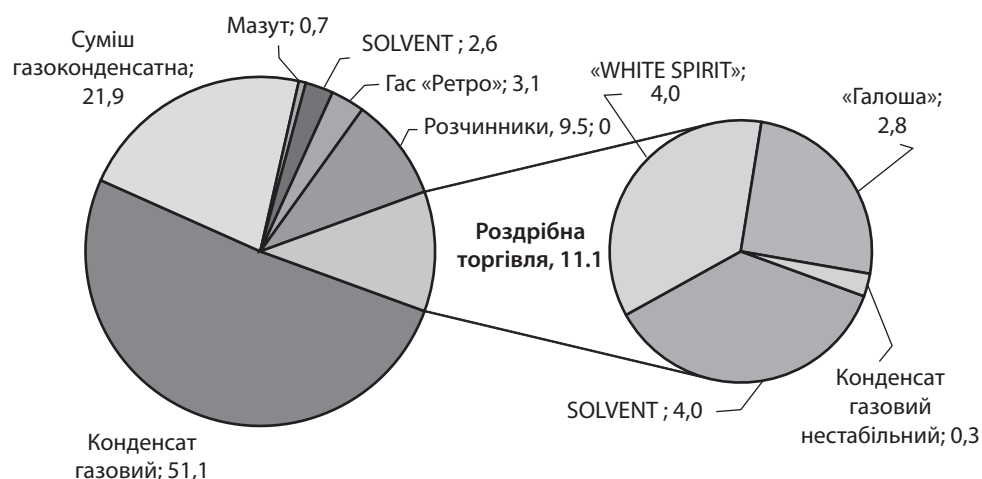

Рис. 2. Структура реалізації продукції оптом та в роздріб ТОВ «Матрапак-Україна» у 2014 р., %

Джерело: розроблено за [6].

- ✦ діапазон цін на аналогічну імпортовану продукцію більш високого класу якості, ніж вітчизняна, становить від 105,25 до 225,60 грн (табл. 2).

Цінові переваги серед покупців уайт-спіриту розподіляються таким чином:

- ✦ 40% покупців обирають найдешевші розчинники, якість їм не цікава: від 14,35 (виробник – ХІМПРЕАКТИВ) до 23,40 грн / л;
- ✦ 40–50% цікавляться співвідношенням ціна-якість (найчастіше продається уайт-спірит «Зебра» від 24,25 до 44,30 грн / 1 л залежно від мережі);
- ✦ 10–20% цікавляться європейськими розчинниками високої якості.

У реалізації продукції «Матрапак» існує гнучка система знижок залежно від обсягів купівлі товару та враховуючи тривалість взаємовідносин з клієнтами (накопичувальна системи знижок), а також спеціальні пропозиції для напрямку «роздрібна торгівля» (табл. 3).

Основним дистриб'ютором виробника є будівельний супермаркет «Епіцентр» в якому представлена вся лінійка продукції підприємства.

Найближчими конкурентами «Матрапак», за даними сайту «Торговий портал «Фабрікант.юа», є: ТОВ «Смартхим» і ПМПФ «Демаркет Б-ХХ» (Запорізька обл.), ТОВ «Химрезерв-Днепр» і ТОВ «Фарба-трейд» (Дніпропетровська обл.) [14].

Отже, конкурентні переваги у виборі вітчизняного виробника лакофарбової продукції «Матрапак» полягають у такому:

- 1) німецька якість;
- 2) доступна ціна від виробника та наявність системи знижок;
- 3) європейська упаковка різної ємності;
- 4) гарантії якості та екологічність виробництва підтверджено сертифікатами REACH;
- 5) широкий вибір продукції для будь-яких цілей:

Таблиця 1

Ціни на продукцію вітчизняних виробників уайт-спіриту, представлених у спеціалізованих торгових мережах м. Харкова та на Інтернет-сайтах у II кварталі 2015 р.

Назва продукції	Торгова мережа / дилер	Виробник/ фасувальник	Ціна, грн / л
Уайт-спірит	Епіцентр	Матрапак	26,70
WhiteSpirit «Zebra»	Епіцентр	ЗИП	24,25
WhiteSpirit «ХІМПРЕАКТИВ»	Епіцентр	ХІМПРЕАКТИВ	14,35
Уайт-спірит	Практик	Зебра	44,3
Уайтспірит Zebra	БУДМЕН	ТД «ЛАКХІМ»	43,57
Уайтспірит TIGOR	БУДМЕН	ХІМПРОМСОЮЗ	27
WhiteSpirit KLS Group	БУДМЕН	ZALTAN	31,6
Уайт-спірит	Демаркет Б-ХХ	Демаркет Б-ХХ	23,4
Уайт-спірит	ХІМЭКСПРЕСС	Україна	17,28
Уайт-спірит	Днепрогума	Днепрогума	22,3
Уайт-спірит»	KLS Group	ZALTAN	37,68
Середня ціна за 1 л			26,87

Вартість імпортової продукції в торговій мережі м. Харкова у 2015 р.

Назва продукції	Торгова мережа / дилер	Виробник / фасувальник	Об'єм	Ціна, грн
Hammerite – розчинник для фарб, щіток	Епіцентр	Hammerite, Велика Британія	1 л	105,25
Уайтспірит Eskaro	Нова Лінія	Естонія	1 л	149
Розчинник Feidal Terpentin-Ersatz	Нова Лінія	Німеччина	1 л	150
Розчинник Johnstone's White Spirit	Практик	Johnstone's, Велика Британія	0,75 л	129
Уайт-спірит	БУДМЕН	ESKARO	1 л	149
Sadolin White Spirit	БУДМЕН	SOLWEW, Європа	1 л	225,9
Solvent Universal	БУДМЕН	VIK	1 л	136
Середня ціна за 1 л				149,16

Таблиця 3

Розрахунок ціни продукції ТОВ «Матрапак-Україна» за 1 л продукції

Найменування	Уайт-спірит	Сольвент			Гас «Ретро»
		Універсал	Спеціальні	«Галоша»	
Ціна продажу, грн	31,80	24,90	21,90	22,80	33,00
Знижка, в %	-25%	-20%	-20%	-20%	-25%
Ціна продажу зі знижкою, грн	23,85	19,92	17,52	18,24	24,75

- ✦ розбавлення лакофарбових матеріалів;
- ✦ знежирення поверхонь;
- ✦ очищення і промивання деталей та інструментів;
- ✦ видалення забруднень;
- ✦ використання в побуті як пальне;
- 6) здійснення діяльності на принципах КСО;
- 7) постійне вдосконалення та оновлення асортименту.

Незважаючи на важку економічну ситуацію в країні, працівники «Матрапак» впевнено дивляться в майбутнє: не переживають про становище своїх сімей – адже, крім високої заробітної плати, мають повний пакет соціального забезпечення і постійну індексацію свого заробітку. Фінансово-промислова група «Матрапак» спільно з благодійним фондом «Соратник» надає допомогу школам та дитячим інтернатам, діткам, у яких немає найголовніших людей в житті, – батьків. На думку Голови компанії Дмитра Манька [12], «тілкі соціально відповідальний бізнес зможе створити економічно сильну Україну й гідну європейську державу, а головною нагородою цього є – щасливі очі дітей – майбутнього цієї країни».

Будучи членом Асоціації українських виробників лакофарбової продукції (АУВАП) – єдиної добровільної, недержавної, неприбуткової, професійної організації в Україні, яка представляє інтереси виробників лакофарбової продукції, виробників та постачальників обладнання, сировини, матеріалів і послуг для виробництва цієї продукції [15], «Матрапак» є постійним учасником міжнародних виставок. У квітні 2015 р. брала участь в European Coatings Show 2015 та гідно представляла свою продукцію серед 1024 експонатів зі 42 країн. Виставку відвідали 28481 осіб зі 107 країн, зокрема 55 % відвідувачів з країн ЄС (у тому числі 37% Ні-

меччина), 18 % – решта країн Європи, 19 % – Австралія і Океанія, Азія і Африка, 8 % – Америка [16]. За прогнозами компанії Ceresana, світовий ринок розчинників буде зростати приблизно по 2,5 % на рік і досягне значення 33 млрд дол. США. Зокрема, динамічний розвиток економіки очікується в Китаї, Індії, Бразилії та Росії, а темпи зростання ринку розчинників будуть більше, ніж за минулі 8 років [15].

Підприємство й надалі планує розширювати ринки збуту, рекламувати та розповсюджувати інформацію відносно вітчизняного продукту та виробника у співвідношенні ціна-якість.

ВИСНОВКИ

Досягнення високого рівня конкурентоспроможності підприємства можливе за умов реалізації наявного потенціалу через виявлені та ідентифіковані конкурентні переваги для покупців, причому зовнішня конкурентна перевага базується на відмінних якостях товару, які утворюють цінність для покупця, а внутрішня – на перевазі підприємства щодо витрат виробництва, які менші, ніж у конкурентів.

Знання власних сильних сторін за різними аспектами господарської діяльності дозволяє виробляти дійсно ефективні та дієві стратегії майбутнього. Грамотна конкурентна політика на базі мобілізації власного внутрішнього потенціалу, правильний споживчий вибір – головні умови досягнення комерційного успіху підприємства.

Конкурентна політика підприємств має бути зосереджена на основних напрямках: маркетинговій діяльності щодо створення якісного продукту та сильної марки, підтриманих рекламою; активній політиці дослідження та розвитку інноваційної й екологічної продукції із застосуванням новітніх та енергозберігаючих

технологій; глибокому аналізу ринку стосовно кожного сегмента, який дозволить передбачати очікування споживачів і задовольняти їх. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Денисенко М. П. Проблеми підвищення конкурентоспроможності промислових підприємств України / М. П. Денисенко, Т. Є. Воронкова, Т. М. Янковець // Науково-технічна інформація. – 2015. – № 1. – С. 37–46.
2. Гончарук П. А. Методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності потенціалу суб'єкта господарювання / П. А. Гончарук // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності : збірник наукових праць : у 2-х вип. / ПДТУ. – Маріуполь, 2013. – Вип. 1, Т. 2. – С. 82–85.
3. Драган О. І. Управління конкурентоспроможністю підприємств: теоретичні аспекти : монографія / О. І. Драган. – К. : ДАККіМ, 2006. – 160 с.
4. Должанський І. З. Конкурентоспроможність підприємства : навч. посібник / І. З. Должанський, Т. О. Загорна. – К. : Центр учбової літератури, 2006. – 384 с.
5. Задорожний Г. В. Ценностная конкурентоспособность как новая стадия международной конкуренции / Г. В. Задорожний, А. О. Москвина // Социальная экономика. – Х. : ХНУ им. В. Н. Каразина. – 2010. – № 1 (январь–март). – С. 106–133.
6. Іванов Ю. Б. Конкурентоспроможність: проблеми науки і практики : монографія / Кизим М. О., Тищенко О. М., Іванов Ю. Б. та ін. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 248 с.
7. Клименко С. М. Управління конкурентоспроможністю підприємства : навч. посібник / С. М. Клименко, Т. В. Омеляненко, Д. О. Барабась та ін. – К. : КНЕУ, 2008. – 520 с.
8. Кривов'язюк І. В. Економічна діагностика : навч. посіб. / І. В. Кривов'язюк. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 456 с.
9. Нижник І. В. Управління конкурентоспроможністю промислових підприємств: методи та механізми підвищення : монографія / І. В. Нижник ; за наук. ред. д-ра екон. наук М. П. Войнаренка. – Хмельницький : ХНУ, 2012. – 219 с.
10. Теоретичні та прикладні аспекти підвищення конкурентоспроможності підприємств : колективна монографія у 4 т. / За ред. О. А. Паршиної. – Дніпропетровськ : Герда, 2013. – Т. 4. – 319 с.
11. Фатхутдинов Р. А. Конкурентоспособность организации в условиях кризиса: экономика, маркетинг, менеджмент / Р. А. Фатхутдинов. – М. : Маркетинг, 2002. – 892 с.
12. ТОВ «МАТРАПАК-Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://matrapac.com/ru/o-kompanii/>
13. Нафтохімічна компанія Матрапак Україна // Facebook [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.facebook.com/Нафтохімічна-компанія-Матрапак-Україна-1417753191884318/info/?tab=page_info
14. Торговий портал «Фабрікант.юа» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.fabrikant.ua/firms/view_firm.html?id=185791
15. Асоціація українських виробників лакофарбової продукції (АУВЛП) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://auvlp.org.ua/>
16. European Coatings Show 2015 [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.european-coatings-show.com/en/exhibition-info/exhibition-profile/>

REFERENCES

- Asotsiatsiia ukrainskykh vyrobnykiv lakofarbovoi produktsii (AUVLP). <http://auvlp.org.ua/>
- Drahan, O. I. *Upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstv: teoretychni aspekty* [Management of competitiveness of enterprises: theoretical aspects]. Kyiv: DAKKіM, 2006.

Dolzanskyi, I. Z., and Zahorna, T. O. *Konkurentospromozhnist pidpriemstva* [The competitiveness of the company]. Kyiv: Tsentri uchbovoi literatury, 2006.

Denysenko, M. P., Voronkova, T. Ye., and Yankovets, T. M. "Problemy pidvyshchennia konkurentospromozhnosti promyslovykh pidpriemstv Ukrainy" [Problems of improving the competitiveness of industrial enterprises in Ukraine]. *Naukovo-tekhnichna informatsiia*, no. 1 (2015): 37–46.

"European Coatings Show 2015". <https://www.european-coatings-show.com/en/exhibition-info/exhibition-profile/>

Fatkhutdinov, R. A. *Konkurentosposobnost organizatsii v usloviyakh krizisa: ekonomika, marketing, menedzhment* [The competitiveness of the organization in times of crisis: economics, marketing, management]. Moscow: Marketing, 2002.

Honcharuk, P. A. "Metodychni pidkhody do otsinky konkurentospromozhnosti potentsialu subiekta hospodariuvania" [Methodological approaches to assessing the potential competitive entity]. *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti*, vol. 2, no. 1 (2013): 82–85.

Kryvoviazuk, I. V. *Ekonomichna diahnostyka* [Economic diagnostics]. Kyiv: Tsentri uchbovoi literatury, 2013.

Kyzym, M. O. et al. *Konkurentospromozhnist: problemy nauky i praktyky* [Competitiveness: Issues of science and practice]. Kharkiv: VD «ІНЖЕК», 2006.

Klymenko, S. M. et al. *Upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstva* [Management of competitiveness of the company]. Kyiv: KNEU, 2008.

Nyzhnyk, I. V. *Upravlinnia konkurentospromozhnistiu promyslovykh pidpriemstv: metody ta mekhanizmy pidvyshchennia* [Management of competitiveness of industrial enterprises: methods and mechanisms to increase]. Khmelnytskyi: KhNU, 2012.

"Naftokhimichna-kompaniia-Matrapak-Ukraine". Facebook. https://www.facebook.com/Нафтохімічна-компанія-Матрапак-Україна-1417753191884318/info/?tab=page_info

TOV «MATRAPAK-Ukraine». <http://matrapac.com/ru/o-kompanii/>

Torhovyi portal «Fabrikant. yua». http://www.fabrikant.ua/firms/view_firm.html?id=185791

Teoretychni ta prykladni aspekty pidvyshchennia konkurentospromozhnosti pidpriemstv [Theoretical and applied aspects of improving the competitiveness of enterprises]. Dnipropetrovsk: Herda, 2013.

Zadorozhnyy, G. V., and Moskvina, A. O. "Tsennostnaya konkurentosposobnost kak novaya stadiya mezhdunarodnoy konkurentsii" [Valuable competitiveness as a new stage of international competition]. *Sotsialnaia ekonomika*, no. 1 (2010): 106–133.

ІНТЕРНЕТ-МАРКЕТИНГ ЯК СУЧАСНА ПЛАТФОРМА ДЛЯ РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ

© 2015 ПРИСАКАР І. І.

УДК 330.1

Присакар І. І. Інтернет-маркетинг як сучасна платформа для розвитку бізнесу

Мета статті полягає в обґрунтуванні ефективності використання комплексу інструментів Інтернет-маркетингу як платформи для розвитку бізнесу. Досліджено та систематизовано основні підходи до трактування дефініції «Інтернет-маркетинг» різними науковцями. Проведено аналіз статистичних даних використання Інтернету у світі та в Україні зокрема, результати якого вказують на динамічне зростання як чисельності Інтернет-аудиторії, так і витрат часу Інтернет-користувачів, а також темпів проникнення мережі в усі сфери суспільного та економічного життя. Автором запропоновано згрупувати інструменти Інтернет-маркетингу на чотири групи: основні інформаційні елементи Інтернет-комерції; інструменти, що застосовуються з метою зовнішньої активності в мережі; інструменти, що використовуються з метою збільшення впізнаваності та просування бренда; інструменти, що застосовуються з метою активної комунікації з цільовою аудиторією. Також виокремлено сучасні тенденції розвитку Інтернет-маркетингу у світі та Україні. Перспективи подальшого дослідження полягають у пошуку та апробації інноваційних персоналізованих інструментів Інтернет-маркетингу із урахуванням сучасних тенденцій, вимог і потреб часу та споживачів.

Ключові слова: Інтернет-маркетинг, інструменти Інтернет-маркетингу, конверсія, цільова аудиторія.

Рис.: 4. Табл.: 2. Бібл.: 11.

Присакар Ірина Ігорівна – аспірантка, кафедра готельно-ресторанного бізнесу, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Киото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: ira_prisakar@ukr.net

УДК 330.1

Присакар І. І. Інтернет-маркетинг как современная платформа для развития бизнеса

Цель статьи заключается в обосновании эффективности использования комплекса инструментов Интернет-маркетинга как платформы для развития современного бизнеса. Исследованы и систематизированы основные подходы к трактовке дефиниции «Интернет-маркетинг» различными учеными. Проведен анализ статистических данных использования Интернета в мире и в Украине в частности, результаты которого указывают на динамичный рост как численности Интернет-аудитории, так и затрат времени Интернет-пользователей, а также темпов проникновения сети во все сферы общественной и экономической жизни. Автором предложено сгруппировать инструменты Интернет-маркетинга на четыре группы: основные информационные элементы Интернет-коммерции; инструменты, применяемые с целью внешней активности в сети; инструменты, используемые с целью увеличения узнаваемости и продвижения бренда; инструменты, применяемые с целью активной коммуникации с целевой аудиторией. Также выделены современные тенденции развития Интернет-маркетинга в мире и Украине. Перспективы дальнейшего исследования заключаются в поиске и апробации инновационных персонализированных инструментов Интернет-маркетинга с учетом современных тенденций, требований и потребностей времени и потребителей.

Ключевые слова: Интернет-маркетинг, инструменты Интернет-маркетинга, конверсия, целевая аудитория.

Рис.: 4. Табл.: 2. Библ.: 11.

Присакар Ірина Ігорівна – аспірантка, кафедра готельно-ресторанного бізнесу, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Киото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: ira_prisakar@ukr.net

UDC 330.1

Prysakar I. I. Internet Marketing as a Contemporary Platform for Business Development

The article is aimed at substantiation of efficiency of using the complex of Internet marketing tools as the platform for development of contemporary business. The basic approaches to the interpretation of the definition of «Internet marketing» by various scientists have been examined and systematized. The analysis of the statistics on Internet usage worldwide and in Ukraine in particular has been conducted, the results of which indicate a strong growth both in the number of Internet audience and time consuming by Internet users as well as rates of network penetration in all spheres of public and economic life. The author has suggested to group Internet marketing tools into four groups: the basic information elements of Internet-commerce; tools used with external activity on the network; tools to increase brand awareness and brand promotion; tools used for active communication with the target audience. Also the current trends in the development of Internet marketing worldwide and in Ukraine have been allocated. Prospects for further research are searching for and testing of innovative personalized Internet marketing tools to meet contemporary trends, demands of time and consumers.

Key words: Internet marketing, Internet marketing tools, conversion, target audience.

Fig.: 4. Tabl.: 2. Bibl.: 11.

Prysakar Iryna I. – Postgraduate Student, Department of Hotel and Restaurant Business, Kyiv National University of Trade and Economy (vul. Kioto, 19, Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: ira_prisakar@ukr.net

Гостра конкуренція на ринку, складні умови ведення бізнесу та зростаючі потреби споживачів вимагають не лише постійної модернізації бізнес-процесів на підприємствах, але й зміни основних підходів до управління, методів просування, стимулювання та реалізації товарів/послуг, що в сукупності дозволяє підприємствам перейти на абсолютно новий рівень розвитку бізнесу, з мінімальними витратами, необхідністю активного впровадження інноваційних технологій та можливістю швидкого зростання ефективності діяльності зокрема.

Діяльність будь-якого підприємства, його основні цілі, тактичні та стратегічні плани завжди пов'язані

з потребами цільової споживачької аудиторії. Саме тому активна та ефективна маркетингова політика підприємства є запорукою його успіху. Однак якщо раніше традиційний комплекс маркетингу дозволяв досягнути бажаних маркетингових цілей, то сьогодні, з розвитком мережі Інтернет, суттєво змінюються підходи до усього комплексу маркетингу, і настає час активного комплексного Інтернет-маркетингу, чим і обумовлена актуальність вибору проблематики дослідження.

Проблеми використання можливостей мережі Інтернет у маркетинговій діяльності сучасних підприємств присвячені наукові розробки багатьох вітчизняних

і зарубіжних учених та експертів, серед них: О. С. Вавриш, О. В. Савчук [2], Е. П. Голубков [3], В. В. Дик, М. Г. Лужецкий, А. Е. Родіонов [4], Е. Зварич [6], С. М. Ілляшенко [7], Ф. Котлер, Д. К. Джайн, С. Мейсенсі [8], Г. В. Мозгова [10], Е. А. Петрик [11] та ін. Науковцями розглянуто сутність Інтернет-маркетингу, визначено його основні переваги, особливості та можливості використання в сучасному бізнесі. Окремими з них [2] визначено проблеми та перспективи розвитку Інтернет-маркетингу на теренах економіки України. Проте низка важливих аспектів даної проблеми залишається невисвітленою, адже вчені у своїх роботах переважно зосереджуються на окремих інструментах Інтернет-маркетингу. Таким чином, виникає потреба в систематизації комплексу інструментів з урахуванням сучасних підходів та тенденцій у світі й Україні зокрема.

Метою статті є обґрунтування ефективності використання комплексу інструментів Інтернет-маркетингу як платформи для розвитку сучасного бізнесу.

Проблематика Інтернет-маркетингу активно досліджується багатьма вченими, думки яких часом є протилежними, часом доповнюють одні інших, часом навковці трактують поняття з різних позицій. Аби визначити істинність тверджень, автором було проведено аналіз існуючих підходів до визначення дефініції «Інтернет-маркетинг» (табл. 1).

Проведений аналіз аргументує різноаспектність трактувань науковцями дефініції «Інтернет-маркетинг».

Однак, на наш погляд, найбільш точним є трактування поняття Інтернет-маркетингу Е. А. Петриком як «процесу використання сучасних інформаційних Інтернет-технологій при проведенні маркетингових досліджень, розробки товару, встановлення ціни, доведення до споживача та впровадження нових підходів з стимулювання збуту з метою максимального задоволення потреб споживачів через інноваційну організацію матеріального та інформаційного обміну» [11, с. 40].

Застосування інструментів Інтернет-маркетингу дозволяє сучасним підприємствам з мінімальними витратами проводити різноманітні маркетингові дослідження, максимально ефективно здійснювати управління товарної політикою, оптимально керувати ціноутворенням, раціонально розподіляти рекламний бюджет та, що чи не найважливіше, гнучко реагувати на будь-які запити споживачів, швидко проводити моніторинг зворотного зв'язку та оперативно спілкуватися з цільовою аудиторією. Саме тому Інтернет-маркетинг сьогодні є одним з найперспективніших напрямів розвитку маркетингу в Україні, який відрізняється особливістю швидкого розповсюдження інформації, не вимагає великих матеріальних ресурсів та витрат і має можливість широкого охоплення активної, мобільної цільової споживачської аудиторії за мінімально короткий термін. До того ж, незважаючи на економічні кризи та різні зовнішні і внутрішні перешкоди в країні, дана сфера продовжує активно розвиватися.

Таблиця 1

Підходи до визначення дефініції «Інтернет-маркетинг»

№ з/п	Автор, джерело	Зміст
1	Котлер Ф. [8, с. 58]	<i>Інтернет-маркетинг</i> – це практика використання усіх аспектів реклами в Інтернеті для отримання відгуків від аудиторії, яка включає як творчі, так і технічні аспекти роботи в мережі Інтернет, у тому числі дизайн, розробку, рекламу і маркетинг.
2	Голубков Е. П. [3, с. 22]	<i>Інтернет-маркетинг</i> – це просування товарів і послуг на ринку продавця за допомогою Інтернет-технологій, що використовують спеціальні інструменти (інструменти Інтернет-маркетингу)
3	Дик В. В. [4]	<i>Електронний маркетинг</i> – це соціальний та управлінський процес, спрямований на задоволення потреб споживачів у мережі Інтернет при створенні пропозиції та обміну товарів / послуг за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій [4, с. 192]. <i>Інтернет-маркетинг</i> – це необхідний комплекс заходів з дослідження такого специфічного ринку, яким є мережевий ринок Інтернету, з ефективного просування і продажу товарів (послуг) за допомогою новітніх технологій інтернет-маркетингу [4, с. 221]
4	Петрик Е. А. [11, с. 40]	<i>Інтернет-маркетинг</i> – це процес використання сучасних інформаційних Інтернет-технологій при проведенні маркетингових досліджень, розробки товару, встановлення ціни, доведення до споживача та впровадження нових підходів з стимулювання збуту з метою максимального задоволення потреб споживачів через інноваційну організацію матеріального та інформаційного обміну
5	Ілляшенко С. М. [7, с. 65]	<i>Інтернет-маркетинг</i> – це новий вид маркетингу, який передбачає застосування традиційних та інноваційних інструментів та технологій в мережі Інтернет для визначення і задоволення потреб споживачів шляхом обміну з метою отримання товаровиробником прибутку та інших вигід
6	Вавриш О. С. [2, с. 236]	<i>Інтернет-маркетинг</i> – це новий вид маркетингу, що включає традиційні елементи (товар, розподіл, просування, маркетингові дослідження), реалізовані за допомогою інструментів мережі Інтернет у дистанційному, інтерактивному режимі, і тому забезпечує можливість прискорення, здешевлення та більш якісного здійснення всіх маркетингових процесів

Джерело: систематизовано автором на основі [2; 4–7; 9–11].

Інтернет-маркетинг, аналогічно традиційному, має свої базові елементи, а саме: продукт/послуга, пропозиція, цільова аудиторія, конверсія, просування. На *рис. 1* відображено процес просування товару/послуги в площині Інтернет-мережі за допомогою основних маркетингових інструментів з переслідуванням ключової цілі підприємства – завоювання цільової аудиторії та перетворення її на лояльних, постійних споживачів.

Так, аналіз статистичних даних використання Інтернету у світі свідчить про те, що станом на 15 листопада 2015 р. чисельність користувачів мережі Інтернет у світі становила близько 3346 млн. Натомість середній рівень проникнення Інтернету у світі, тобто відсоток населення, відповідно складає 46,1%, а зростання чисельності користувачів мережі Інтернет по відношенню до 31 грудня 2000 р. становить 826,9% [8].

Для Європи Internet World Stats наводить такі дані: кількість користувачів мережі Інтернет – 604,1 млн, середній рівень проникнення Інтернету – 73,5%, рівень зростання по відношенню до 2000 р. – 474,9% [9]. Ситуація в Україні також відображає світові тенденції, адже щорічно зростає показник проникнення Інтернету в регіонах України, що відповідно вказує на збільшення потенційної споживацької аудиторії та зростання масштабів електронної комерції та актуальності розвитку інструментів Інтернет-маркетингу. Так, за даними компанії EY, показник проникнення за 2015 р. порівняно з 2014 р. збільшиться з 46% до 49%. Іншими словами, робити покупки онлайн теоретично зможуть ще півтора мільйона громадян (*рис. 2*) [5].

Популярність Інтернет-ресурсів в бізнесі та активізація електронної комерції вказують на актуальність застосування інструментів Інтернет-маркетингу і водночас є сприятливими факторами для успішного досягнення маркетингових цілей підприємств.

Однак ефективність Інтернет-маркетингу для кожного окремого підприємства залежить від конкретно обраних інструментів, використання яких дозволить не лише досягнути бажаних результатів, але й випередити конкурентів на ринку та отримати багато нових привабливих для розвитку бізнесу можливостей. Ми схилиємося до думки Ілященка С. М., що на вибір конкретних інструментів Інтернет-маркетингу впливає низка таких факторів, як: специфіка та особливості бізнесу; цільова аудиторія підприємства; особливості планування бізнесу та стратегічні цілі й завдання підприємства [7, с. 68–69].

Саме тому, враховуючи вищенаведене, пропонуємо розглянути та проаналізувати основні інструменти та методи комплексного Інтернет-маркетингу, попередньо прокласифіковані по певних групах (*рис. 3*).

Основним інформаційним елементом комерційної частини Інтернет є сайти різноманітних підприємств, проте інформаційна наповненість сайту в кожному окремому випадку залежить від вибраної моделі бізнесу, короткострокових і довгострокових завдань, а також від типу сегментів цільової аудиторії та можливості контактувати з нею тим або іншим способом.

Сьогодні мережа Інтернет переповнена безліччю сайтів, диференційованих не лише за інформаційним змістом, але й за структурою. Однак, на наш погляд, вибір конкретного типу сайту залежить від того, які маркетингові цілі переслідує підприємство. Тому визначимо, які типи сайтів можуть задовольнити важливі для бізнесу маркетингові цілі (*табл. 2*).

Серед наведених типів сайтів мережі найкращим варіантом для бізнес-організацій вважається корпоративний сайт, адже саме він, за твердженням Г. В. Мозгової, найефективніше реалізує такі завдання [10]:

- ★ збільшення продажів, розширення ринків збуту і утримання існуючих споживачів;

Рис. 1. Основні елементи Інтернет-маркетингу

Джерело: систематизовано автором на основі [7, с. 68–70; 8, с. 34–48].

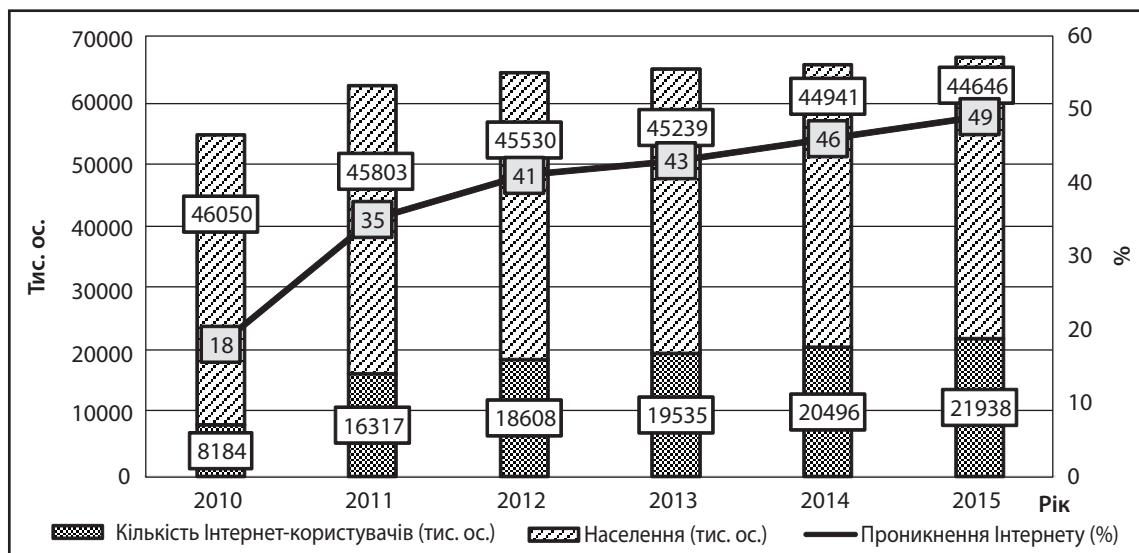

Рис. 2. Проникнення Інтернету у 2010–2015 рр.

Джерело: побудовано на основі даних [5].

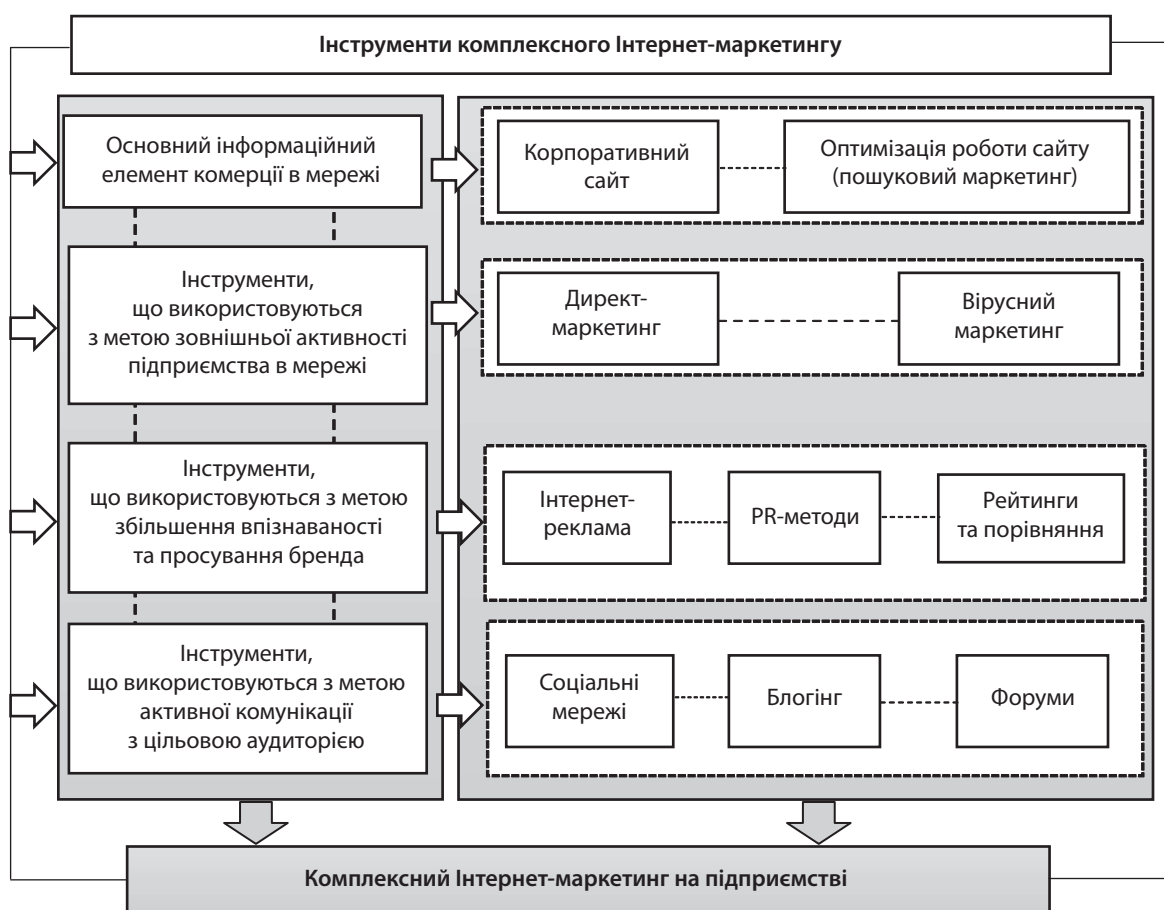

Рис. 3. Інструменти комплексного Інтернет-маркетингу

Джерело: розроблено автором самостійно.

- ✦ повна всебічна презентація продукції та послуг підприємства без географічних обмежень, на будь-якій мові, в будь-який зручний для споживачів час;
- ✦ оптимізація комунікацій зі споживачами, партнерами;
- ✦ забезпечення ефективного зв'язку з контрагентами з будь-яких країн світу і можливість оперативного реагування на них, здійснення консультацій та забезпечення безпосереднього зв'язку з кінцевими споживачами продукції;

Таблиця 2

Основні типи сайтів

№ з/п	Тип сайту	Маркетингові цілі
1	Візитка	– Брендинг товарів; – розширення інформації; – підвищення впізнаваності та поліпшення іміджу
2	Каталог (сайт-вітрина)	Реклама і брендинг товарів
3	Електронний магазин	– Продаж товарів через Інтернет; – автоматизація бізнес-процесів
4	Промо-сайт	Проведення рекламних акцій
5	Інформаційний сайт	Надання інформації клієнту
6	Корпоративний сайт	– Повна автоматизація діяльності підприємства; – підтримка споживачів
7	Портал	– Надає вичерпну інформацію про предметну сферу діяльності підприємства; – брендинг; – проведення PR-акцій

Джерело: розроблено автором самотійно.

- ✦ посилення ринкової позиції та підвищення рівня довіри до підприємства.

Ефективним та якісним інструментом реалізації маркетингових цілей в Інтернеті є пошуковий маркетинг (SEM) – комплекс заходів, спрямований на збільшення відвідуваності сайту його цільовою аудиторією з пошукових машин. Ми вважаємо, що основна ціль оптимізації – зробити так, щоб зміст сайту індексувався пошуковими системами. SEO також відповідає за вихід сайту на першу сторінку по певних пошукових запитах. Натомість Мозгова Г. В. пропонує вирізняти два види пошукового маркетингу:

- ✦ *внутрішній* (пошукова оптимізація та просування сайту – SEO) – передбачає залучення органічного трафіка на сайт за допомогою його внутрішньої оптимізації для пошукових машин;
- ✦ *зовнішній* – передбачає залучення платного трафіка на сайт із зовнішніх джерел (наприклад, за допомогою розміщення контекстної реклами в Google Adwords та покупку вхідних посилань на інших сайтах) [10].

Як інструменти Інтернет-маркетингу, що використовуються з метою зовнішньої активізації підприємства в мережі, застосовують прямий (директ-) і «вірусний» маркетинг. Схиляємось до тих тверджень Мозгової Г. В., що «прямий маркетинг – відноситься до зовнішньої активності компанії в Інтернеті (*outbound marketing* – активність поза сайтом), тобто поширення маркетингового повідомлення компанії поза сайтом») [10], адже саме він, на наш погляд, є одним із найпродуктивніших способів розповсюдження рекламної інформації завдяки наявності персоналізованого звернення.

Натомість «вірусний» маркетинг (безпосередня передача інформації від користувача до користувача) в Україні практично нерозвинений, хоч і є одним із найефективніших інструментів, адже викликає велику ступінь довіри потенційних споживачів до рекламованого таким способом товару чи послуги. У контексті проблеми, що досліджується, Зварич Е. розглядає поняття вірусного маркетингу як «загальну назву методів розповсюдження інформації, які характеризуються поширенням інформації, де головним є самі одержувачі інформації, шляхом формування змісту, здатного залучити нових одержувачів інформації за рахунок яскравої, творчої, незвичайної ідеї або з використанням природного або довірчого послання» [6, с. 58]. Ми погоджуємося із твердженням науковця і, своєю чергою, вважаємо, що затребуваність впровадження інструментів «вірусного» маркетингу сьогодні пояснюється привабливим співвідношенням ціни та якості й такими особливостями, як мінімальний бюджет і «мозковий штурм» для пошуку інноваційних та нестандартних ідей.

Збільшення впізнаваності та просування бренду в мережі відбувається за допомогою різних типів Інтернет-реклами, PR-методів та сайтів рейтингів й порівнянь. У мережі наразі представлено різні типи Інтернет-реклами (банерна; текстова; медійна; контекстна реклама; реклама на віджетах; реклама в соціальних мережах; проакт-плейсмент в онлайн-іграх та ін.), кожен з яких володіє своїми перевагами. Що стосується сучасних PR-методів, які використовують для просування бренду підприємства в Інтернеті, то серед них доцільно виокремити: проведення PR-компаній, підкастинг і крос-брендінг. Так, проведення PR-компаній в мережі є єдиним абсолютно безкоштовним методом просування бренду, адже, розпочинаючи нову рекламну кампанію в мережі, можна розмістити прес-релізи та статті не тільки в мережевій пресі, а й у місцях неформального віртуального спілкування (конференції, чати). У результаті підприємство отримає як мінімум високий іміджевий ефект.

У сучасних високотехнологічних умовах реклама в підкастах і ведення корпоративного підкасту – достатньо ефективний та перспективний метод просування підприємства/продукції в мережі. Науковці [4; 7; 11] схильні вважати, що підкастинг являє собою процес створення і поширення звукових або відеофайлів (підкастів) у стилі радіо-і телепередач в Інтернеті. Ми також прихильні до цієї думки, однак зауважимо, що переважно усі підкасти в мережі мають свою тематику та періодичність видання. Так, результати дослідження компанії PodTrac та Tns аргументовано довели, що реклама в підкастах утричі ефективніша, ніж реклама на сайтах потокового відео (до прикладу, на YouTube), і в 7 разів ефективніша телевізійної реклами.

Натомість «крос-брендінг являє собою об'єднання двох брендів з метою підвищення продажів кожного з них, підвищення пізнаваності серед аудиторії іншого бренду, та за рахунок цього – розширення власної аудиторії» [10].

З метою активної та ефективної комунікації з цільовою аудиторією підприємства можуть в мережі ви-

користувати такі інструменти, зокрема: соціальні мережі, блоги, форуми та ін. Переважно просування в соціальних мережах та оптимізація сайту під соціальні мережі включає створення своєї тематичної групи та її подальше просування; залучення нових учасників до групи; інформування учасників про події компанії; підтримка інтересу до групи через розміщення контенту, запрошення до різних подій учасників мережі та інше [10]. Окрім соціальних мереж, високою результативністю користуються й форуми – відомий спосіб просування бренда та активної комунікації, на яких створюються віртуальні персонажі (попередньо зареєстровані особи), які можуть розміщувати рекламу, спілкуватися на визначену тему/проблему. Так, близько 33% сучасних підприємств організовують повноцінні форуми.

Натомість близько 30% підприємств розглядають блоги як засіб комунікації з потенційними клієнтами [10]. Підприємства використовують в поточній діяльності корпоративні блоги, в яких публікують корпоративні новини, розміщують прес-релізи та іншу корисну для споживачів інформацію. Також блоги є засобом внутрішньоорганізаційного спілкування. Усі блоги передбачають зворотний зв'язок з читачами, які можуть залишати свої коментарі під публікацією у блозі.

Сприяють просуванню бренда в мережі й участь підприємства у сайтах рейтингів та порівняння товарів. Відомо, що сьогодні існує величезна кількість сайтів, що спеціалізуються на оцінці товарів експертами (*analyst*) або користувачами (*CNETreviews*), на яких можна оцінити позитивні/негативні відгуки як на рахунок діяльності власного підприємства, так і щодо роботи конкурентів по ринку. Звідси – важливи все більше стають сайти, які розміщують рейтинги продукції/послуг/підприємств певної сфери господарювання, адже участь у сайтах рейтингів та порівнянь дозволяє досягнути ефекту «сарафанного радіо», що буде впливати не лише на підвищення рівня продажів, але й на репутацію підприємства.

Перелік сучасних інструментів Інтернет-маркетингу є досить значним, нами було зосереджено увагу на найважливіших із них. Вважаємо, що підприємства

повинні сьогодні застосовувати не окремі з наведених інструментів, а впроваджувати комплексний Інтернет-маркетинг – стратегію, яка буде включати в себе декілька найбільш ефективних для конкретної сфери бізнесу інструментів просування ресурсу підприємства в мережі. Адже застосування комплексу інструментів Інтернет-маркетингу дозволяє отримати такі результати, зокрема: збільшити відвідуваність сайту підприємства; вивести на ринок нову продукцію/послуги; ознайомити Інтернет-аудиторію із товарами/послугами; підвищити впізнаваність бренда та лояльність до нього; збільшити обсяги продажів на Інтернет-ресурсі; розширити цільову аудиторію; зайняти лідируючі позиції в пошукових системах.

Водночас вибір конкретного комплексу інструментів Інтернет-маркетингу повинен не лише залежати від специфіки сфери бізнесу, можливостей підприємства та інтересів цільової аудиторії, але й невідмінно орієнтуватися на сучасні тенденції розвитку Інтернет-маркетингу. З огляду на це звернемо увагу на тренди 2015–2016 рр., такі як:

1. **Динамічна активізація мобільної комерції** – у зв'язку з постійним збільшенням мобільних пристроїв (смартфони та планшети) та зростанням витрат часу, проведеного користувачами разом із пристроєм (рис. 4), частка реклами, що показується на мобільних пристроях, постійно зростає.

Результати дослідження Morgan Stanley вказують на те, що у 2015 р. кожен середньостатистичний Інтернет-користувач проводив зі своїм смартфоном близько 2,8 години, що становить відповідно 51% від усього проведеного в мережі часу. [1]. Також ефективними та корисними є мобільні додатки, наявність яких суттєво впливає на просування бренда підприємства, приваблення нових споживачів, підвищення лояльності постійної цільової аудиторії, оптимізацію роботи зі споживачами, і, як результат, – на зростання обсягу чистого прибутку.

2. **Відеомаркетинг** – сьогодні відео є лідируючим контентом в мережі. Так Інтернет-користувачі витрачають багато часу на перегляд відео, однак цей інструмент Інтернет-маркетингу є досить результативним, зокрема:

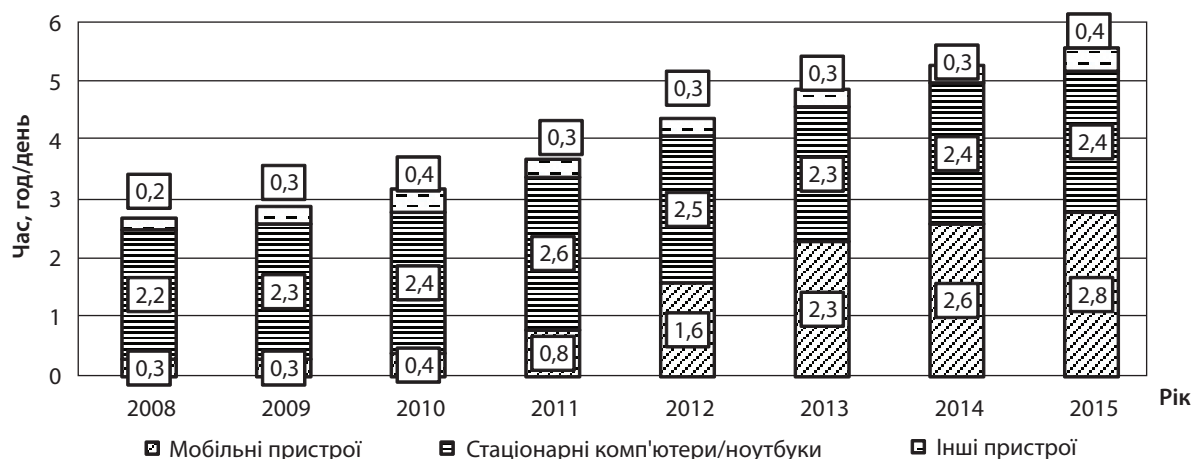

Рис. 4. Динаміка витрат часу Інтернет-користувачів

Джерело: побудовано на основі [1].

- ✦ 33% часу Інтернет-користувачі витрачають на перегляд відео;
- ✦ 74% – на стільки збільшується розуміння сутності продукту/послуги при перегляді відео;
- ✦ 20% – середнє зростання конверсії після перегляду відео.

3. **Збільшення частки native advertisement** – відносно новий вид реклами, в якому рекламне звернення органічно вливається в медіаконтент. Так, прямі рекламні повідомлення викликають у користувачів відторгнення, натомість нативна реклама – ненав'язлива та природна.

4. **Data-driven marketing** – найбільш ефективне рекламне звернення – персоналізоване, адже більша ймовірність того, що результат показу реклами буде позитивним, якщо реклама показана, до прикладу, в пошуківих системах, зацікавленому користувачу.

5. **Гейміфікація** – використання ігрових методик в бізнес-процесах, що дозволяє привабити нових користувачів, основна ідея якої полягає в тому, щоб надати задоволення та зміст взаємодії та співпраці споживача із продуктом/послугою. Особливо корисними є у ході розробки програм лояльності.

6. **Соціальна відповідальність** – різного роду меценатство, спонсорство. Результати опитування споживачів показали, що 82% опитаних респондентів будуть платити більше за товари/послуги соціально відповідальних підприємств.

7. **Онлайн-репутація** – усе більше користувачів приймають рішення про покупку на основі інформації, отриманої в мережі (починаючи від опису та представлення товару й закінчуючи відгуками інших користувачів). Споживачі частіше звертають на опубліковані в Інтернеті огляди й коментарі. Саме тому підприємства повинні більше уваги приділяти моніторингу своєї репутації онлайн та постійно аналізувати фактори впливу на неї.

ВИСНОВКИ

Таким чином, розвиток сучасного бізнесу в перспективі неможливий без залучення інструментів Інтернет-маркетингу. Завдання підприємств – обрати той оптимальний та максимально ефективний комплекс інструментів, який буде не тільки відповідати прогресивним вимогам споживачів, але й дозволить підприємству досягати поставлених комерційних/некомерційних вигід та цілей з мінімально витраченими на це ресурсами. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Белинская Ю.** Оптимизируй это: 5 трендов интернет-маркетинга / Ю. Белинская // ЛігаБізнесІнформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://biz.liga.net/all/all/stati/3177047-optimiziruy-eto-5-trendov-internet-marketinga.htm>
2. **Вавриш О. С.** Проблеми становлення та перспективи розвитку інтернет-маркетингу в українській економіці / О. С. Вавриш, О. В. Савчук // Інноваційна економіка. – 2011. – № 5. – С. 235–237.
3. **Голубков Е. П.** Маркетинговые исследования: теория, методология и практика / Е. П. Голубков. – М. : Изд-во «Финпресс», 2003. – 496 с.

4. **Дик В. В.** Электронная коммерция / В. В. Дик, М. Г. Лужецкий, А. Э. Родионов. – М. : Московская финансово-промышленная академия, 2005. – 376 с.

5. **Дубинська О.** E-commerce в Україні: розвиток попри кризу / О. Дубинська // Українська прада. Економічна правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/publications/2015/10/27/564857/>

6. **Зварич Е.** Відмінності криптого маркетингу від вірусного та партизанського / Е. Зварич // Рекламодатель: теорія і практика. – 2010. – № 5. – С. 56–61.

7. **Ілященко С. М.** Сучасні тенденції застосування інтернет-технологій в маркетингу / С. М. Ілященко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 4. – Т. 1. – С. 64–74.

8. **Котлер Ф.** Маневры маркетинга. Современные подходы к прибыли росту и обновлению / Ф. Котлер, Д. К. Джайн, С. Мейсенс / Пер. с англ. – М, 2000. – 723 с.

9. Міжнародний веб-сайт InternetWorldStats [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.internetworldstats.com/stats.htm>

10. **Мозгова Г. В.** Інструменти інтернет-маркетингу та їх переваги для сучасних українських підприємств / Г. В. Мозгова // Ефективна економіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2429>

11. **Петрик Е. А.** Інтернет-маркетинг / Е. А. Петрик. – М. : Московская финансово-промышленная академия, 2004. – 299 с.

Науковий керівник – Мельниченко С. В., доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи Київського національного торговельно-економічного університету

REFERENCES

Belinskaya, Yu. "Optimiziruy eto: 5 trendov internet-marketinga" [Optimize it: 5 internet marketing trends]. Liha Biznes Inform. <http://biz.liga.net/all/all/stati/3177047-optimiziruy-eto-5-trendov-internet-marketinga.htm>

Dik, V. V., Luzhetskiy, M. G., and Rodionov, A. E. *Elektronnaya kommertsiya* [E-commerce]. Moscow: Moskovskaia finansovo-promyshlennaya akademiya, 2005.

Dubynska, O. "E-commerce v Ukraini: rozvytok popry kryzu" [E-commerce in Ukraine: development despite the crisis]. <http://www.epravda.com.ua/publications/2015/10/27/564857/>

Golubkov, E. P. *Marketingovye issledovaniya: teoriya, metodologiya i praktika* [Marketing research: theory, methodology and practice]. Moscow: Finpress, 2003.

Iliashchenko, S. M. "Suchasni tendentsii zastosuvannya internet-tekhnohohii v marketynhu" [Modern trends in the use of internet technologies in marketing]. *Marketynh i menedzhment innovatsii*, vol. 1, no. 4 (2011): 64-74.

Kotler, F., Dzhayn, D. K., and Meysensi, S. *Manevry marketinga. Sovremennye podkhody k pribyli, rostu i obnoveniiu* [Marketing Maneuvers. Modern approaches to profit, growth and renewal]. Moscow, 2000.

Mizhnarodnyi veb-sait Internet World States. <http://www.internetworldstats.com/stats.htm>

Mozhova, H. V. "Instrumenty internet-marketynhu ta yikh perevahy dlia suchasnykh ukrainskykh pidpriemstv" [Internet marketing tools and their benefits for modern Ukrainian enterprises]. *Efektivna ekonomika*. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2429>

Petrik, E. A. *Internet-marketing* [Internet Marketing]. Moscow: Moskovskaya finansovo-promyshlennaya akademiya, 2004.

Vavrysh, O. S., and Savchuk, O. V. "Problemy stanovlennia ta perspektivy rozvytku internet-marketynhu v ukrainskii ekonomitsi" [Problems of and prospects for the development of Internet marketing in the Ukrainian economy]. *Innovatsiina ekonomika*, no. 5 (2011): 235-237.

Zvarchy, E. "Vidminnosti skrytoho marketynhu vid virusnoho ta partyzanskoho" [Differences covert marketing of viral and guerrilla]. *Reklamodatel: teoriya i praktyka*, no. 5 (2010): 56-61.

ОБОБЩЕННАЯ КОЛИЧЕСТВЕННАЯ ОЦЕНКА ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ РЫНКА ГРУЗОВЫХ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНЫХ ВАГОНОВ ПРОСТРАНСТВА 1520

© 2015 РАЧКОВСКИЙ Э. А., ШПАК С. А.

УДК 338.242.2

Рачковский Э. А., Шпак С. А. Обобщенная количественная оценка привлекательности рынка грузовых железнодорожных вагонов Пространства 1520

Целью статьи является демонстрация возможностей количественного подхода к оценке привлекательности рынков, основанного на применении методов многомерного неметрического шкалирования. Показан пример задачи обобщенной оценки привлекательности основных сегментов рынка грузовых железнодорожных вагонов Пространства 1520 как составляющей стратегического планирования реструктуризации одного из действующих машиностроительных предприятий. Установлено, что по совокупности обобщенных признаков привлекательности рынка грузовых железнодорожных вагонов наиболее перспективным для исследуемого предприятия является сегмент вагонов для перевозки химических грузов, а рынки нефтебензиновых цистерн и полувагонов являются бесперспективными. Показано, что применение методов многомерного неметрического шкалирования как основного инструмента сравнительного оценивания позволяет придать указанным оценкам количественную определенность, обеспечивает возможность одновременного оперирования большим числом показателей, характеризующих различные аспекты привлекательности рынка и выраженных в интервальных и/или порядковых шкалах, упрощает применение предложенного инструментария в управленческой деятельности предприятий за счет использования стандартных пакетов обработки статистических данных.

Ключевые слова: реструктуризация предприятия, рыночные сегменты, оценка привлекательности, количественный подход.

Рис.: 4. Табл.: 1. Библ.: 16.

Рачковский Эдуард Анатольевич – ведущий специалист, ООО «РейлТрансХолдинг» (ул. Варганова, 10, Донецкая обл., г. Мариуполь, 87517, Украина)

E-mail: niz.office@ukrth.com

Шпак Сергей Александрович – кандидат экономических наук, ведущий специалист, ООО «РейлТрансХолдинг» (ул. Варганова, 10, Донецкая обл., г. Мариуполь, 87517, Украина)

E-mail: nizrth@mail.ru

УДК 338.242.2

UDC 338.242.2

Рачковский Э. А., Шпак С. О. Узагальнена кількісна оцінка привабливості ринку вантажних залізничних вагонів Простору 1520
Метою статті є демонстрація можливостей кількісного підходу до оцінки привабливості ринків, заснованого на застосуванні методів багатовимірного неметричного шкалювання. Наведено приклад задачі узагальненої оцінки привабливості основних сегментів ринку вантажних залізничних вагонів Простору 1520 як складової стратегічного планування реструктуризації одного з діючих машинобудівних підприємств. Установлено, що за сукупністю узагальнених ознак привабливості ринку вантажних залізничних вагонів найбільш перспективним для досліджуваного підприємства є сегмент вагонів для перевезення хімічних вантажів, а ринки нафтобензинових цистерн і піввагонів є безперспективними. Показано, що застосування методів багатовимірного неметричного шкалювання як основного інструменту порівняльного оцінювання дозволяє надати зазначеним оцінкам кількісну визначеність, забезпечує можливість одночасного оперування великим числом показників, що характеризують різні аспекти привабливості ринку і виражені в інтервальних та/або порядкових шкалах, спрощує застосування запропонованого інструментарію в управлінській діяльності підприємств за рахунок використання стандартних пакетів обробки статистичних даних.

Ключові слова: реструктуризація підприємств, ринкові сегменти, оцінка привабливості, кількісний підхід.

Рис.: 4. Табл.: 1. Бібл.: 16.

Рачковский Эдуард Анатольевич – провідний фахівець, ТОВ «РейлТрансХолдинг» (вул. Варганова, 10, Донецька обл., м. Мариуполь, 87517, Україна)

E-mail: niz.office@ukrth.com

Шпак Сергій Олександрович – кандидат економічних наук, провідний фахівець, ТОВ «РейлТрансХолдинг» (вул. Варганова, 10, Донецька обл., м. Мариуполь, 87517, Україна)

E-mail: nizrth@mail.ru

Rachkovskiy E. A., Shpak S. A. Generalized Quantification of Market Attractiveness of the Rail Freight Wagons of the Space 1520

The article is aimed at demonstration of the quantitative approach to evaluating the attractiveness of markets, which is based on use of multidimensional non-metric scaling methods. The article displays an example of task of generalized evaluating the attractiveness of the major market segments of rail freight wagons of the Space 1520 as part of strategic planning for the restructuring of one of the operating machine-building enterprises. It has been determined that, on the basis of generalized signs of attractiveness of rail freight wagons market, the most promising for the discussed enterprise is the segment of wagons for transportation of chemical goods, while both petrol/gasoline tanks market and open wagons market are futile. It has been displayed that application of methods of multivariate non-metric scaling as a primary tool for comparative evaluation allows to add quantitative certainty to the indicated estimates, provides the ability to simultaneously process a larger number of indicators on different aspects of market attractiveness, which are expressed in interval and/or ordinal scales, makes easier to apply the proposed tools in the management activity of enterprises through the use of standard packages for statistical processing.

Keywords: restructuring of enterprise, market segments, evaluation of attractiveness, quantitative approach.

Fig.: 4. Tabl.: 1. Bibl.: 16.

Rachkovskiy Eduard A. – Leading Specialist, RailTransHolding, LLC (vul. Varganova, 10, 87517, Ukraine)

E-mail: niz.office@ukrth.com

Shpak Sergei A. – Candidate of Sciences (Economics), Leading Specialist, RailTransHolding, LLC (vul. Varganova, 10, 87517, Ukraine)

E-mail: nizrth@mail.ru

В планировании реструктуризации машиностроительных предприятий, предусматривающих их переориентацию на выпуск принципиально новой для них продукции, содержание и подходы к решению задачи оценки привлекательности и выбора целевых

сегментов рынка (ЗОПиВЦСР) имеют свои специфические особенности.

Как показано авторами работ [4, 5, 8, 10, 11, 12], задача ОПиВЦСР возникает (и подлежит решению) на стадии целеполагания при разработке стратегии ре-

структуризации предприятия в процессе формирования исходного дерева потенциальных целей и его трансформации в дерево приоритетных целей реструктуризации; относится к задачам аналитического обоснования процесса формирования целей, а ее содержание сводится к сравнительной оценке возможности входа в новые, потенциально перспективные сегменты рынка (отрасли), условий функционирования и возможного рыночного успеха предприятия на этих рынках; задача ОПиВЦСР относится к уровню стратегического анализа, что предъявляет определенные требования к методам ее решения, а в силу комплексного характера объектов оценки – к задачам многопараметрических сопоставлений.

Одним из авторов настоящего исследования на основе анализа известных моделей привлекательности рынка и методических подходов к оценке уровня его привлекательности предложен принципиально иной, иерархический подход к количественной оценке привлекательности рынка [9], в основу которого положены уточненные представления о привлекательности рынка как о его способности побуждать предприятия к вхождению и деятельности на этом рынке, и отвечающая этим представлениям комплексная модель привлекательности рынка, методы многомерного неметрического шкалирования как инструмент сопоставления и сравнительной оценки сложных многопараметрических объектов, многочисленные и разнокачественные параметры которых допускают количественное (интервальное) и качественное (порядковое) представление; подход, обобщающий, по существу, наиболее распространенные в стратегическом управлении матричные методы стратегического анализа и планирования [2, 13, 14, 15, 16].

В настоящее время данный подход проходит апробацию на примере решения задачи оценки привлекательности и выбора целевых сегментов рынка для ОАО «Новозыбковский машиностроительный завод», входящего в состав Холдинга «ООО УК «РейлТрансХолдинг» (Украина), который с момента своего создания в 70-е годы прошлого столетия специализировался на производстве электротермического и электросварочного оборудования, а в соответствии с общей стратегией развития Холдинга подлежит переориентации на выпуск вагоностроительной продукции. Программа апробации предусматривает построение многоуровневой иерархической модели привлекательности рынка грузовых железнодорожных вагонов Пространства 1520, обобщенную и многоуровневую детализированную оценки привлекательности основных сегментов этого рынка, реализации, полной и усеченной схемы иерархического оценивания и сопоставление результативности каждой из указанной схем оценивания.

Целью настоящей статьи является краткое изложение результатов обобщенного оценивания привлекательности основных сегментов рынка грузовых железнодорожных вагонов Пространства 1520, которое выполнено впервые для данного рынка.

В соответствии с методическими положениями по оценке привлекательности потенциально перспективных сегментов рынка (ПСР), рассмотренными в [9],

и разработанной автором комплексной информационной моделью привлекательности рынка основных типов железнодорожных вагонов пространства 1520, обобщенная оценка привлекательности ПСР выполнена на основе системы факторов привлекательности 1-го уровня (рис. 1) с применением методов многомерного неметрического шкалирования (МНШ), реализованных в пакете программ статистической обработки данных IBM SPSS Statistics.

Исходные оценки указанных (первичных) факторов для каждого сегмента рынка получены с применением методов экспертных оценок и приведены в табл. 1. В этой таблице вместо названия соответствующего сегмента рынка (по типу вагонов) использованы их номера: сегмент крытых вагонов (1); сегмент полувагонов (2); сегмент цистерн для перевозки химических грузов (3); сегмент нефтебензиновых цистерн (4); сегмент платформ (5).

На этом иерархическом уровне оценивания для демонстрации возможностей неметрических методов статистического анализа использованы показатели порядкового типа с качественными значениями (от двух – «благоприятный» (1), «неблагоприятный» (0), до семи – «очень высокий» (3), «высокий» (2), «выше среднего» (1), «средний» (0), «ниже среднего» (–1) и т. д.), которые определены экспертным путем.

Как отмечают авторы работ [1, 3, 7], для эффективного применения методов многомерного неметрического шкалирования с целью получения сравнительных оценок привлекательности различных сегментов рынка в состав объектов оценки необходимо дополнительно включать гипотетический объект «Эталон». В настоящем исследовании предложено наряду с сегментом-эталон использовать и сегмент-антиэталон. (В табл. 1 этим объектам соответствуют столбцы «Э» и «А».) Целесообразность этого шага вызвана как самой природой методов МНШ, шкалирование при применении которых в исходном пространстве первичных признаков и в редуцированных пространствах обобщенных признаков подчинено цели максимально возможного сохранения степени взаимного подобия (различия) шкалируемых объектов, так и экономическим содержанием задачи оценки привлекательности рынка, которое в авторской трактовке сводится к сравнительной обобщенной оценке привлекательности различных сегментов рынка с учетом возможностей предприятий по входу и достижению рыночного успеха на каждом из них.

С учетом этого, в отличие от имеющихся в научной литературе примеров использования методов МНШ в задачах оценки конкурентоспособности предприятий и экономического потенциала (см. [1, 3, 6, 7]), в рассматриваемом случае, т. е. при решении задачи ОПиВЦСР, целесообразно оценивать положение альтернативного сегмента, а точнее – положение предприятия на данном сегменте, не только по отношению к эталону, но и во всем диапазоне от лучшего (эталона) к худшему (антиэталону). В рамках решения проблемы выбора направлений реструктуризации предприятий, перспективных направлений их развития оценка поло-

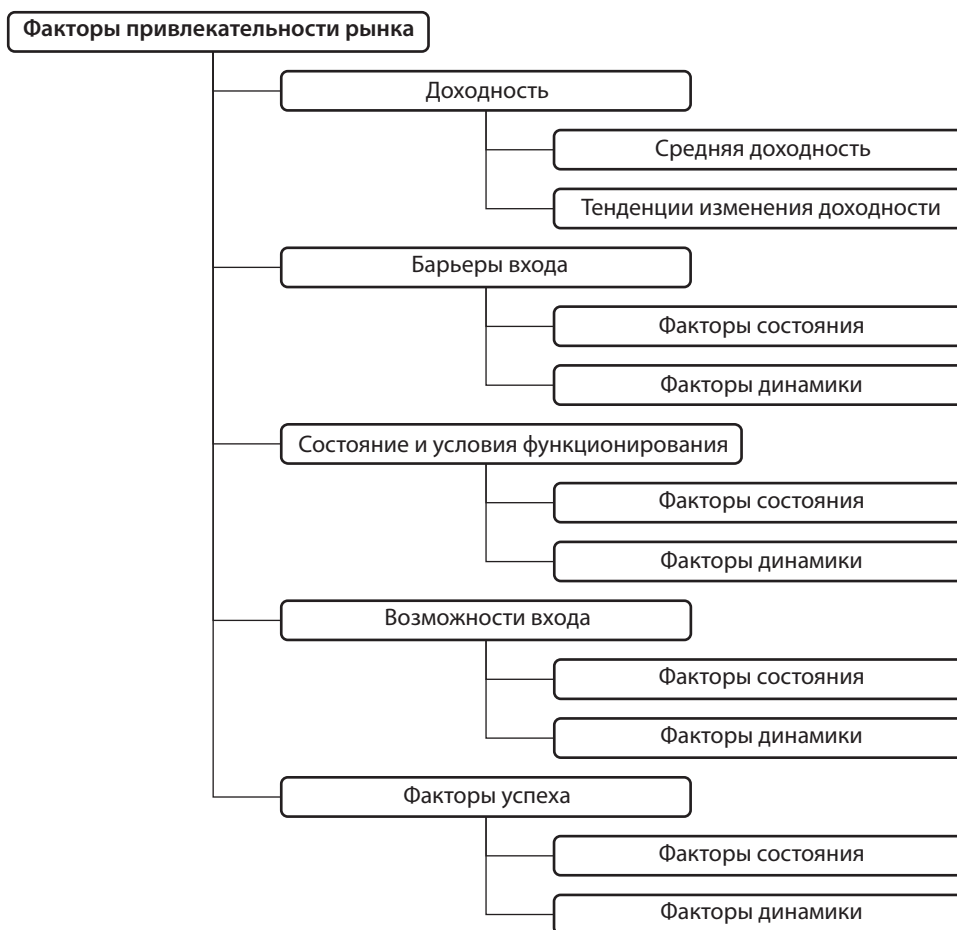

Рис. 1. Факторы привлекательности рынка грузовых железнодорожных вагонов 1-го уровня иерархии

Таблица 1

Значения оценок первичных факторов привлекательности рынка (факторы 1-го уровня иерархии)

Факторы / Сегменты	1	2	3	4	5	«Э»	«А»
<i>Доходность сегмента</i>							
Доходность*	2	-3	3	-3	0	3	-3
Доходность**	1	-2	2	-3	1	3	-3
<i>Барьеры входа в рыночный сегмент</i>							
Интеллектуальная собственность*	2	2	3	3	2	0	3
Интеллектуальная собственность**	1	1	1	1	1	1	0
Лояльность покупателей*	0	-3	2	-3	0	3	-3
<i>Рыночная среда</i>							
СЖЦ сегмента рынка*	0	-1	1	-1	0	1	-1
СЖЦ сегмента рынка**	1	1	1	1	1	1	0
Конкурентная среда*	0	3	-3	2	0	-3	3
Конкурентная среда**	1	1	1	1	1	1	0
Макроэкономическая среда*	0	-1	1	-1	0	2	-2
Макроэкономическая среда**	1	1	1	1	1	1	0
<i>Возможности входа в сегмент</i>							
Возможности входа*	1	2	-1	-2	2	2	-2
<i>Факторы рыночного успеха в сегменте</i>							
Возможности получения дохода*	2	-3	3	-3	0	3	-3
Конкурентная позиция*	2	-2	3	-2	1	3	-3

Примечания: (*) – статический фактор; (**) – динамический фактор.

жения предприятия не только относительно эталона и конкурентов, но и относительно антиэталона, является более информативной для принятия соответствующих стратегических решений.

В проведенных расчетах, включавших не только обобщенные, но и детализированные оценки, в качестве сегмента-эталона использован гипотетический сегмент, значения каждого показателя которого из числа, представленных на рис. 1, определялись по одному из следующих двух правил. Для тех показателей, содержательный смысл которых позволял априори указать наилучшее значение, сегменту-эталону присваивалось именно такое значение. Для остальных показателей в качестве значения эталона выбиралось лучшее среди потенциальных сегментов фактическое значение.

Аналогично определялись и значения показателей антиэталона, в качестве которых использовались теоретически либо фактически худшие среди наблюдаемых либо теоретически возможных значения.

Результаты шкалирования потенциальных сегментов грузовых железнодорожных вагонов в одномерное финальное пространство показаны на рис. 2.

Как видно по этим данным, вся совокупность объектов оценки образует две существенно отличающиеся друг от друга группы. Первая группа состоит из сегментов рынка, более схожих по совокупности первичных признаков с эталонным. Это рынок цистерн для химических грузов, крытых вагонов и платформ. Во вторую группу входят сегменты рынка, которые по своим показателям ближе к антиэталону. Это рынки нефтебензиновых цистерн и полувагонов.

Этот вывод наглядно иллюстрирует и дендрограмма (рис. 3), построенная с помощью методов классификации (пакет IBM SPSS Statistics) по результатам шкалирования оцениваемых сегментов рынка.

Ранжирование всех сегментов рынка в нормированном финальном пространстве (на отрезке $[0, 1]$), где нулю соответствует антиэталон, а единице – эталон (рис. 4), позволяет в стандартизированной количественной форме выразить степень сходства/различия всех

исследуемых потенциальных сегментов рынка грузовых железнодорожных вагонов как между собой, так и по отношению к эталону (антиэталону).

Результаты такого ранжирования могут быть использованы не только для принятия окончательного решения о выборе целевых сегментов рынка, но и, в рамках иерархического подхода к оцениванию, для принятия решения о необходимости дальнейшего углубления анализа привлекательности сегментов рынка, включая решение о направлениях такого анализа, либо о достаточности полученных оценок и завершении процедуры оценивания.

Как следует из данных, приведенных на рис. 4 (заметим, что после нормализации результатов шкалирования отражение сегмента-антиэталона на диаграммах уже нецелесообразно, так как этому сегменту всегда соответствует нулевое значение), уже на основании результатов агрегированной (обобщенной) оценки привлекательности рынков в данном конкретном случае можно принять решение о признании рынков полувагонов и нефтебензиновых цистерн неперспективными. Такое решение позволяет существенно сократить программу и снизить объемы последующих аналитических исследований, проведение которых предполагается процедурой иерархического оценивания, ограничившись углубленным анализом привлекательности наиболее перспективных сегментов рынка.

ВЫВОДЫ

В ходе апробации предложенного подхода, благодаря его базированию на методах МНШ, подтверждена инвариантность данного подхода относительно количества учитываемых факторов привлекательности рынка и объектов оценки – потенциальных сегментов рынка, а также возможность использования показателей, характеризующих состояние первичных факторов, измеряемых как в интервальных, так и порядковых шкалах, что особенно характерно для уровня стратегического анализа и в условиях недостатка точных количественных фактических данных. Поскольку методы МНШ реализованы в широко распространенных профессиональных пакетах статистической обработки данных, просты в освоении и

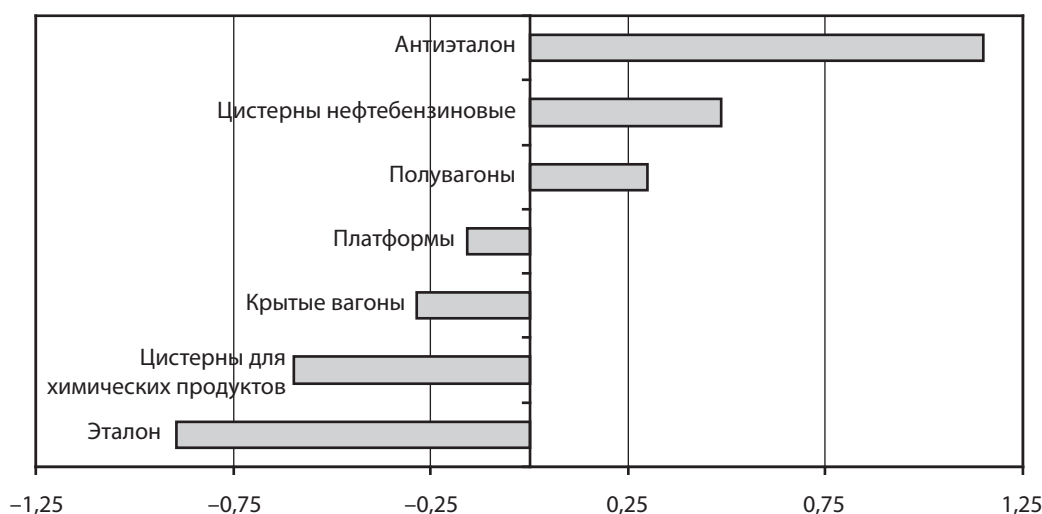

Рис. 2. Финальные координаты сегментов рынка в пространстве факторов привлекательности 1-го уровня иерархии

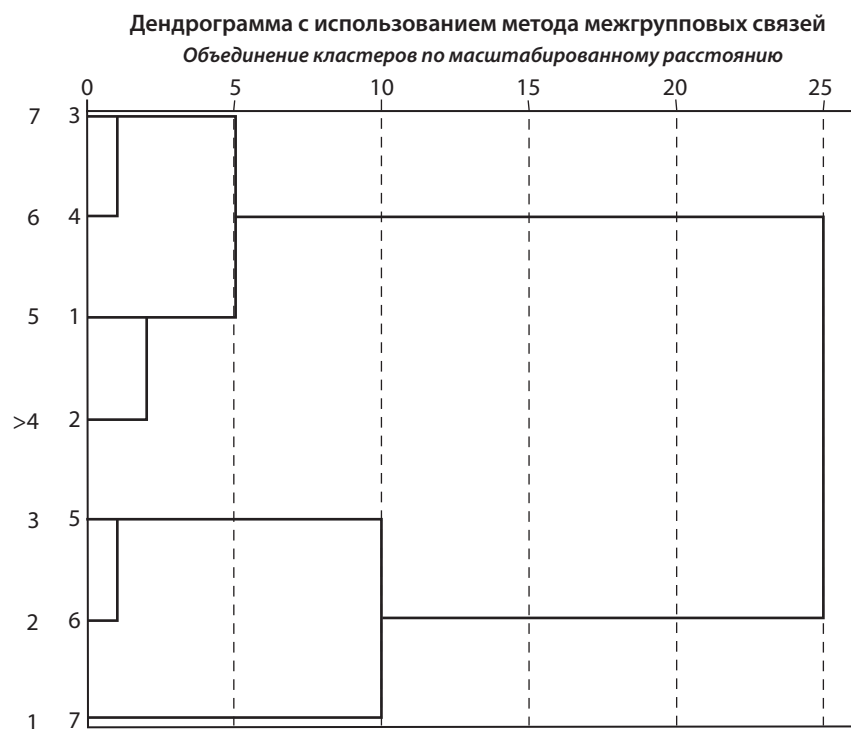

Рис. 3. Дендрограмма сегментов рынка грузовых вагонов Пространства 1520

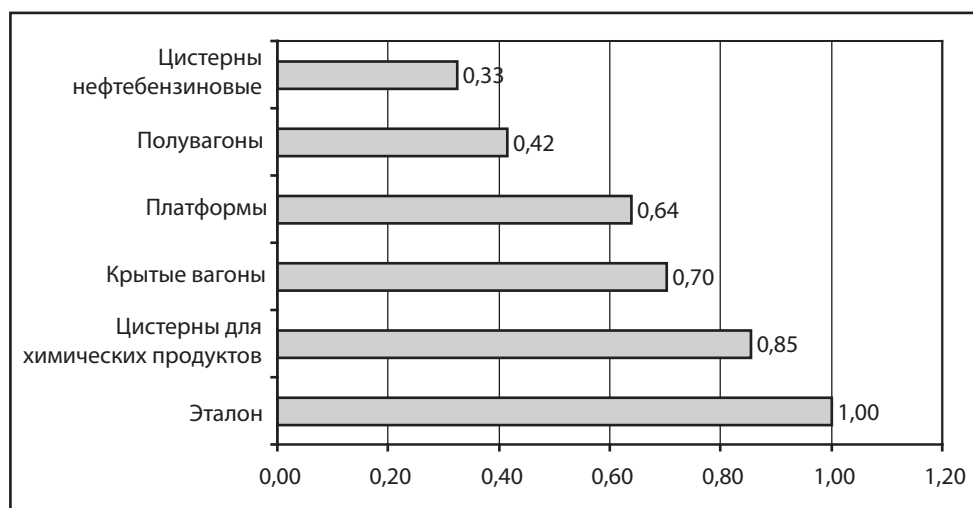

Рис. 4. Упорядочение сегментов рынка грузовых вагонов по степени близости к сегменту-эталону

практическом применении, использование данного подхода в условиях действующих предприятий силами их менеджмента не вызывает никаких затруднений.

Результаты проведенного оценивания показывают, что среди основных сегментов рынка грузовых железнодорожных вагонов Пространства 1520 наиболее привлекательным является сегмент цистерн для химических продуктов, за которым следуют сегменты универсальных платформ и крытых вагонов. Рынки нефтебензиновых цистерн и полувагонов по уровню привлекательности существенно отстают от других сегментов рынка грузовых вагонов и могут рассматриваться как бесперспективные для предприятия.

Указанные результаты хорошо согласуются с экспертными оценками специалистов отрасли, однако, в отличие от последних, имеют количественную форму вы-

ражения и базируются на применении научно обоснованных методов многомерного статистического анализа.

Поскольку обобщенная оценка привлекательности рынка грузовых вагонов является первым этапом иерархического оценивания, результаты которого могут быть использованы для принятия решений об отсеке очевидно неперспективных сегментов, а также о необходимости и направлениях детализации модели привлекательности рынка и проведении более углубленного оценивания на нижестоящих иерархических уровнях модели, дальнейшему изучению подлежат возможности предложенного иерархического подхода как инструмента минимизации программ аналитических исследований и трудоемкости оценочных процедур, а также получения более точных и содержательных детализированных оценок привлекательности альтернативных рынков. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Алёхин А. Б. Анализ динамики потенциала предприятий с применением математического моделирования и статистических методов / А. Б. Алёхин, А. Б. Брутман // Вісник Хмельницького національного університету. – 2014. – № 3, Т. 4. Економічні науки. – С. 12–17.

2. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф. – М.: Экономика, 1989. – 519 с.

3. Брутман А. Б. Конкурентоспособность предприятий: оценка на основе их потенциалов: монография / А. Б. Брутман. – Запорожье: ООО «ЛИПС» ЛТД, 2012. – 220 с.

4. Козырь-Чепурная М. А. К вопросу о стандартизации описания иерархических систем стратегического планирования реструктуризации предприятий / М. А. Козырь-Чепурная // Уральский научный вестник. – 2015. – № 6 (137). – С. 52–68.

5. Козырь-Чепурная М. А. Структурные взаимосвязи стратегических планов в системе иерархического планирования реструктуризации предприятий / М. А. Козырь-Чепурная // Бизнес Информ. – 2015. – № 2. – С. 241–248.

6. Кошеленко В. О. Об одном подходе к совершенствованию методик рейтинговых сопоставлений конкурентоспособности предприятий / В. О. Кошеленко // Економіст. – 2010. – № 1. – С. 36–40.

7. Кошеленко В. О. Оценка конкурентоспособности промышленных предприятий с применением методов многомерного шкалирования / В. О. Кошеленко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – Т. 4. Економічні науки. – № 2. – С. 148–152.

8. Рачковский Э. А. Задача выбора целевых сегментов рынка новой продукции в системе планирования реструктуризации предприятий / Р. А. Рачковский, С. А. Шпак // Бизнес Информ. – 2014. – № 6. – С. 270–278.

9. Рачковский Э. А. Количественный анализ потенциальных сегментов рынка при разработке стратегии реструктуризации предприятий / Р. А. Рачковский // Бизнес Информ. – 2015. – № 2. – С. 253–260.

10. Шпак С. А. Обоснование комплекса задач диагностики системы сбыта в планировании реструктуризации предприятий. Целевой подход / С. А. Шпак // Бизнес Информ. – 2013. – № 4. – С. 345–351.

11. Шпак С. А. Реструктуризация предприятий. Диагностика и анализ как инструмент целеполагания / С. А. Шпак. – М.: Издательство «Авторская книга», 2015. – 215 с.

12. Шпак С. А. Структура задач диагностики подсистемы производства продукции в задачах формирования стратегии реструктуризации предприятий / С. А. Шпак // Уральский научный вестник. – 2013. – № 3 (31). – С. 5–18.

13. Hussey, D. E. Portfolio Analysis: Practical Experience with the Directional Policy Matrix / D. E. Hussey // Long Range Planning. – 1978. – Vol. 11, Issue. 4. – P. 2–8.

14. Ionescu, F. T. D. P. M. Method – A Performance Analysis Instrument of a Strategic Business Unit / F. T. Ionescu // International Journal of Economic Practices and Theories. – 2012. – Vol. 2, No. 4. P. 229–234.

15. Steiner, G. A. Strategic planning: What every manager must know / G. A. Steiner. – New York: Free Press Paperbacks, a Division of Simon & Schuster Inc., 1979 – 400 p.

16. Udo-Imeh, P. T. Portfolio Analysis Models: A Review / P. T. Udo-Imeh, W. E. Edet, R. B. Anani // European Journal of Business and Management. – 2012. – Vol 4, No. 18. – P. 101–120.

REFERENCES

Alekhin, A. B., and Brutman, A. B. "Analiz dinamiki potentsiala predpriyatiy s primeneniym matematicheskogo modelirovaniya y statisticheskikh metodov" [Analysis of the dynamics potential of

the enterprises using mathematical modeling and statistical methods]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 4, no. 3 (2014): 12–17.

Ansoff, I. *Strategicheskoye upravleniye* [Strategic management]. Moscow: Ekonomika, 1989.

Brutman, A. B. *Konkurentosposobnost predpriyatiy: otsenka na osnove ikh potentsialov* [The competitiveness of enterprises: based on the assessment of their potential]. Zaporozhe: ООО «LIPS» LTD, 2012.

Hussey, D. E. "Portfolio Analysis: Practical Experience with the Directional Policy Matrix". *Long Range Planning*, vol. 11, no. 4 (1978): 2–8.

Ionescu, F. T. "D. P. M. Method – A Performance Analysis Instrument of a Strategic Business Unit". *International Journal of Economic Practices and Theories*, vol. 2, no. 4 (2012): 229–234.

Koshelenko, V. O. "Ob odnom podkhode k sovershenstvovaniyu metodik reytingovykh sopostavleniy konkurentosposobnosti predpriyatiy" [One approach to improving the competitiveness of enterprises comparisons rating methodologies]. *Ekonomist*, no. 1 (2010): 36–40.

Koshelenko, V. O. "Otsenka konkurentosposobnosti promyshlennykh predpriyatiy s primeneniym metodov mnogomernogo shkalirovaniya" [Evaluation of competitiveness of industrial enterprises with application of methods of multidimensional scaling]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 4, no. 2 (2010): 148–152.

Kozyr-Chepurnaia, M. A. "K voprosu o standartizatsii opisaniya ierarkhicheskikh sistem strategicheskogo planirovaniya restrukturyzatsii predpriyatiy" [On the issue of standardization describe hierarchical systems of strategic planning of enterprise restructuring]. *Uralskiy nauchnyy vestnik*, no. 6 (137) (2015): 52–68.

Kozyr-Chepurnaia, M. A. "Strukturnye vzaimosviazi strategicheskikh planov v sisteme ierarkhicheskogo planirovaniya restrukturyzatsii predpriyatiy" [The structural relationship of strategic plans in the system of hierarchical planning restructuring]. *Biznes Inform*, no. 2 (2015): 241–248.

Rachkovskiy, R. A., and Shpak, S. A. "Zadacha vybora tselevykh segmentov rynka novoy produktsii v sisteme planirovaniya restrukturyzatsii predpriyatiy" [The problem of choice of target segments of the market of new products in the system of business restructuring plan]. *Biznes Inform*, no. 6 (2014): 270–278.

Rachkovskiy, E. A. "Kolichestvennyy analiz potentsialnykh segmentov rynka pri razrabotke strategii restrukturyzatsii predpriyatiy" [Quantitative analysis of the potential market segments in the development of enterprise restructuring strategy]. *Biznes Inform*, no. 2 (2015): 253–260.

Shpak, S. A. "Struktura zadach diagnostiki podsistemy proizvodstva produktsii v zadachakh formirovaniya strategii restrukturyzatsii predpriyatiy" [The structure of the diagnostics tasks subsystem of production problems in the formation of enterprise restructuring strategy]. *Uralskiy nauchnyy vestnik*, no. 3 (31) (2013): 5–18.

Shpak, S. A. "Obosnovaniye kompleksa zadach diagnostiki sistemy sbyta v planirovaniy restrukturyzatsii predpriyatiy. Tselevoy podkhod" [Justification complex marketing system diagnostic tasks in planning the restructuring of enterprises. Target approach]. *Biznes Inform*, no. 4 (2013): 345–351.

Shpak, S. A. *Restrukturnizatsiya predpriyatiy. Diagnostika i analiz kak instrument tselepolaganiya* [The restructuring of enterprises. Diagnosis and analysis as a tool for goal setting]. Moscow: Avtorskaya kniga, 2015.

Steiner, G. A. *Strategic planning: What every manager must know*. New York: Free Press Paperbacks, a Division of Simon & Schuster Inc., 1979.

Udo-Imeh, P. T., Edet, W. E., and Anani, R. B. "Portfolio Analysis Models: A Review". *European Journal of Business and Management*, vol. 4, no. 18 (2012): 101–120.

МАРКЕТИНГОВІ КОМУНІКАЦІЇ У ФОРМУВАННІ БРЕНДІВ МЕРЕЖ ПІДПРИЄМСТВ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА

© 2015 ЮРЧАК Е. В.

УДК 339.138:005.33

Юрчак Е. В. Маркетингові комунікації у формуванні брендів мереж підприємств ресторанного господарства

У статті досліджено ефективність використання маркетингових комунікацій у процесі формування брендів мереж підприємств ресторанного бізнесу на основі опитування представників підприємств і споживачів за допомогою соціальних мереж. Визначено основні комунікаційні засоби, що використовуються підприємствами ресторанного бізнесу. Виявлено найбільш популярні джерела інформації для споживачів про заклади та мережі ресторанного господарства. Крім того, виявлено та оцінено показники лояльності споживачів до брендів мереж підприємств ресторанного бізнесу України. Аналіз комунікаційних засобів, які використовуються для просування корпоративних брендів мереж підприємств ресторанного бізнесу в Україні, був заснований на проведенні у 2015 р. опитуванні представників підприємств та споживачів ресторанних послуг. У результаті дослідження було виявлено, що комунікаційна політика більшості підприємств спрямована на стимулювання збуту та клієнтського потоку. Половина підприємств здійснює комунікаційні заходи з метою формування позитивного іміджу та рівня обізнаності бренду. Менше половини респондентів відповіло, що метою комунікаційної політики є формування лояльності споживачів та попиту на послугу.

Ключові слова: бренд, ресторанне господарство, ресторанний бізнес, ресторанні мережі, маркетингові комунікації, споживачі, лояльність.

Рис.: 14. Формул: 1. Бібл.: 8.

Юрчак Едуард Володимирович – аспірант, кафедра маркетингу та реклами, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: dljakor@mail.ru

УДК 339.138:005.33

UDC 339.138:005.33

Юрчак Э. В. Маркетинговые коммуникации в формировании брендов сетей предприятий ресторанного хозяйства

В статье исследована эффективность использования маркетинговых коммуникаций в процессе формирования брендов сетей предприятий ресторанного бизнеса на основе опроса представителей предприятий и потребителей с помощью социальных сетей. Определены основные коммуникационные средства, используемые предприятиями ресторанного бизнеса. Выявлены наиболее популярные источники информации для потребителей о заведениях и сетях ресторанного бизнеса. Кроме того, выявлены и оценены показатели лояльности потребителей к брендам сетей предприятий ресторанного бизнеса Украины. Анализ коммуникационных средств, используемых для продвижения корпоративных брендов сетей предприятий ресторанного бизнеса в Украине, был основан на проведенном в 2015 г. опросе представителей предприятий и потребителей ресторанных услуг. В результате исследования было выявлено, что коммуникационная политика большинства предприятий направлена на стимулирование сбыта и клиентского потока. Половина предприятий осуществляет коммуникационные мероприятия с целью формирования положительного имиджа и уровня узнаваемости бренда. Менее половины респондентов ответило, что целью коммуникационной политики является формирование лояльности потребителей и спроса на услуги.

Ключевые слова: бренд, ресторанное хозяйство, ресторанный бизнес, ресторанские сети, маркетинговые коммуникации, потребители, лояльность.

Рис.: 14. Формул: 1. Библ.: 8.

Юрчак Эдуард Владимирович – аспирант, кафедра маркетинга и рекламы, Киевский национальный торгово-экономический университет (ул. Киото, 19, Киев, 02156, Украина)

E-mail: dljakor@mail.ru

Yurchak E. V. Marketing Communications in Establishing Brands for Networks of Restaurant Business Enterprises

The article researches efficiency of using marketing communications in the process of establishing brands for restaurant business networks on the basis of interviews with both representatives of enterprises and consumers, which was carried out through social networks. The main communication means, used by enterprises of restaurant business, have been determined. The most popular sources of information for consumers about the establishments and networks of restaurant business have been identified. In addition, indicators of consumer loyalty towards networks' brands of restaurant business enterprises in Ukraine have been identified and evaluated. The analysis of the communication means used to promote corporate networks' brands of restaurant business enterprises in Ukraine was based on a survey of both representatives of enterprises and consumers of restaurant services, conducted in 2015. The study has revealed that the majority of enterprises' communication policies is aimed at stimulating sales and client flows. Half of the enterprises carries out communication activities with a view to creating a positive image as well as level of brand recognition. Less than half of the respondents replied that the aim of communication policy is to develop customer loyalty and their demand for services.

Keywords: brand, restaurant enterprise, restaurant business, networks of restaurants, marketing communications, consumers, loyalty.

Fig.: 14. Formulae: 1. Bibl.: 8.

Yurchak Eduard V. – Postgraduate Student, Department of Marketing and Advertising, Kyiv National University of Trade and Economy (vul. Kioto, 19, Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: dljakor@mail.ru

В умовах сучасної конкуренції та насиченості ринку різними товарами та послугами дуже актуальним у конкурентній боротьбі підприємств ресторанного бізнесу стає використання нових засобів просування продукції та послуг. Одним з таких ефективних засобів сьогодні є використання маркетингових комунікацій.

Система маркетингових комунікацій, як правило, спрямована на переконання споживачів у необхідності купити ті чи інші товари або послуги, що є дуже ефективним засобом їх збуту. Крім того, маркетингові комуніка-

ції займають одне з перших місць як засоби зі створення позитивного іміджу фірми та популярності бренду.

Сьогодні маркетингові комунікації є дуже ефективним засобом впливу на споживача. Особливо це стосується такої галузі економіки, як ресторанний бізнес.

Від правильності позиціонування закладу залежить успіх підприємства, його прибутковість та конкурентоздатність. Вибір маркетингових комунікацій залежить від специфіки бізнесу та факторів, які впливають на нього. Тому тема ефективності використання маркетингових

комунікацій у процесі формування бренда мережі підприємств ресторанного бізнесу наразі дуже актуальна.

Сьогодні тему маркетингових комунікацій досліджують такі автори, як О. А. Кравченко [2], І. В. Сокирик [4], С. О. Старов [5], М. Ю. Чикусова [6, 7], А. В. Шимко [8] та ін.

Метою статті є дослідження ефективності використання маркетингових комунікацій у процесі формування бренда мережі підприємств ресторанного господарства України.

Сьогодні в Україні кожний із сегментів ресторанного бізнесу використовує свої інструменти маркетингових комунікацій. «Так, заклади преміум-класу переважно застосовують у своїй діяльності власні сайти, рекламу у пресі, телебаченні, в Інтернеті тощо» [4, с. 106].

Підприємства середнього цінового сегмента використовують зовнішню рекламу, дисконтні картки, надання додаткових послуг. Група закладів низького цінового сегмента використовують маркетингові комунікації в обмеженому обсязі [4, с. 106].

Трансформація загальнодоступної мережі ресторанного господарства відбувається шляхом розвитку двох основних напрямів: сітьового та несітьового. Сітьові утворення, або мережа, створюються на основі правил взаємодії та інтеграції підприємств як економічних суб'єктів, що мають близьку систему цінностей [3].

З метою аналізу комунікаційних засобів, що використовуються для просування корпоративних брендів мережі підприємств ресторанного бізнесу в Україні, було проведено дослідження у формі опитування серед спеціалістів (директори, співробітники відділу маркетингу, реклами, бренд-менеджери) та робітників мереж ресторанів, які виступали представниками підприємств, а також серед відвідувачів закладів ресторанного бізнесу, тобто споживачів. Для опитування були складені анкети відповідно для представників підприємства та споживачів.

Маркетингове дослідження було проведено у вигляді опитування жителів України з різних областей за допомогою соціальних мереж «ВКонтакте», «Однокласники», «Facebook». Досліджування здійснювалося протягом березня–вересня 2015 р.

Для обґрунтування розміру вибіркової сукупності закладів мереж підприємств ресторанного господарства

під час проведення анкетного опитування в Україні була використана формула розрахунку вибірки для такого відбору з часткою досліджуваної ознаки у генеральній сукупності [6]:

$$n = \frac{Nt^2y(1-y)}{N\Delta^2 + t^2y(1-y)}, \quad (1)$$

де N – обсяг генеральної сукупності; n – обсяг вибіркової сукупності; t – коефіцієнт відповідності довірчій вірогідності P ; Δ – гранична похибка вибірки; y – частка досліджуваної ознаки в генеральній сукупності.

Станом на 1 січня 2015 р. згідно зі статистичними даними Державного комітету статистики України, кількість підприємств ресторанного бізнесу дорівнювала 24500 одиниць, що й були визначені як досліджувана генеральна сукупність [1]:

$$n = \frac{24500 \cdot 4 \cdot 0,9 \cdot 0,1}{24500 \cdot 0,0025 + 4 \cdot 0,9 \cdot 0,1} = 143.$$

Отже, за розрахунками, розмір вибірки закладів ресторанного бізнесу (з вірогідністю $P = 0,954$, $t = 2$, при граничній похибці 5% та частці досліджуваної ознаки $y = 0,9$) становить 143 заклади різних мереж ресторанного господарства.

Загалом у дослідженні взяли участь 143 ресторани заклади України різного розміру та сегмента з 20 мереж підприємств ресторанного господарства та 300 відвідувачів ресторанів.

Результати опитування були зібрані та оброблені. Отримані дані показали, що в опитуванні брали участь 69 рестораних закладів сегмента Quick & Casual, 23 елітні ресторани заклади, а також 51 заклад фаст-фуду (рис. 1), в основному це були заклади середнього та низького цінового сегмента (90%).

В анкеті піднімалися питання стосовно таких аспектів, як: інформація, що відображається в комунікаційних зверненнях підприємств ресторанного бізнесу; основні цілі комунікаційної політики підприємства; аналіз каналів комунікацій, що використовуються підприємствами для формування та просування корпоративного бренду; джерела інформації, що суттєво впливають на споживача при виборі ресторанного закладу; стратегічні цілі, що зумовлюють підприємства ресторанного бізнесу використовувати стратегію сумісного брендин-

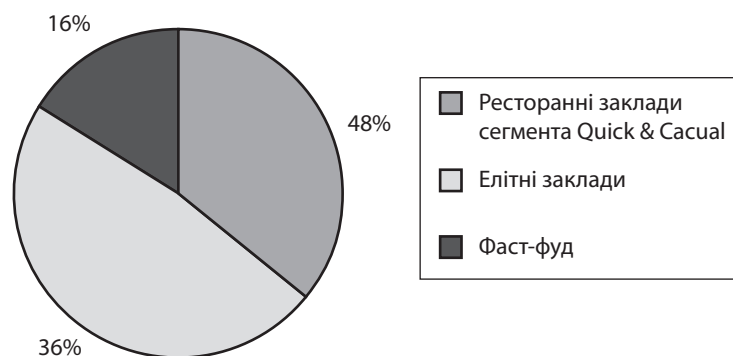

Рис. 1. Структурний розподіл ресторанних закладів, які брали участь у маркетинговому дослідженні

гу; ознаки, за якими характеризується лояльність споживачів до бренда та методи її виміру; показники, що використовуються для оцінки ефективності корпоративного бренда.

Завданнями дослідження було здійснити оцінку впливу комунікаційних заходів мереж підприємств ресторанного бізнесу на вибір споживача, а саме – визначити: джерела отримання інформації при прийнятті рішення щодо вибору ресторанного закладу; рівень лояльності до мережі та підприємства, а також визначити, до яких засобів комунікацій звертаються споживачі для отримання інформації.

У результаті аналізу відповідей респондентів було одержано такі результати.

Аналіз змісту комунікаційних звернень показав (рис. 2), що в комунікаційних повідомленнях мережі підприємств ресторанного закладу в основному надають інформацію про акції, знижки, картки – 68%. 55% респондентів відповіло про надання інформації про асортимент блюд і кухонь. 45% респондентів відмітило

загальну інформацію про підприємство, і тільки 30% відповіло про послуги сервісу та додаткові послуги.

«Крім продукції харчування, споживач сприймає цінність підприємства ресторанного господарства також через послуги, діяльність обслуговуючого персоналу й імідж суб'єкта господарювання» [2, с. 123].

За результатами опитування комунікаційна політика більшості підприємств спрямована на стимулювання збуту (рис. 3) та клієнтського потоку. Половина підприємств здійснює комунікаційні заходи з метою формування позитивного іміджу та рівня обізнаності бренда. Менш ніж половина респондентів відповіли, що метою комунікаційної політики є формування лояльності споживачів та формування попиту на послуги.

Аналіз оцінки показників ефективності корпоративного бренда показав, що основним економічним показником, який характеризує рівень сформованості корпоративного бренда, є чистий прибуток (рис. 4), а основним показником комунікативної ефективності є лояльність споживачів до підприємства (рис. 5).

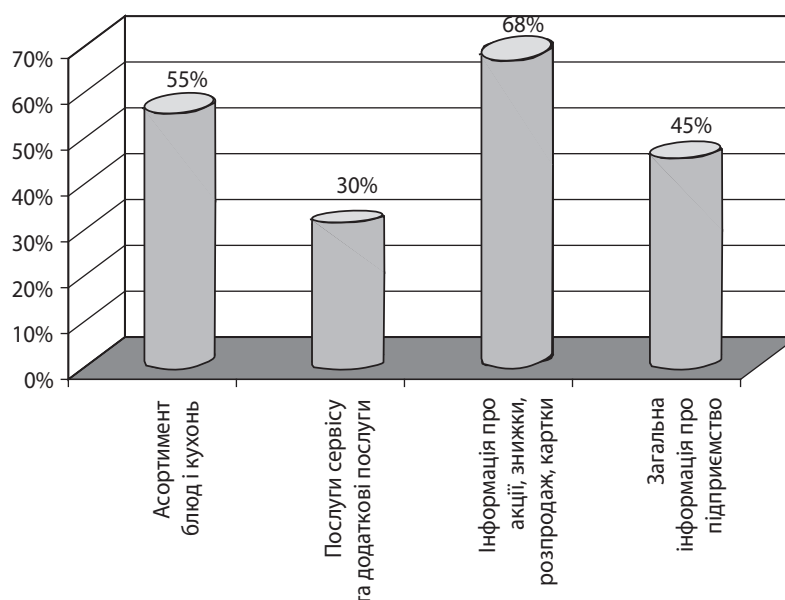

Рис. 2. Інформація, що міститься в комунікаційних повідомленнях ресторанних закладів України

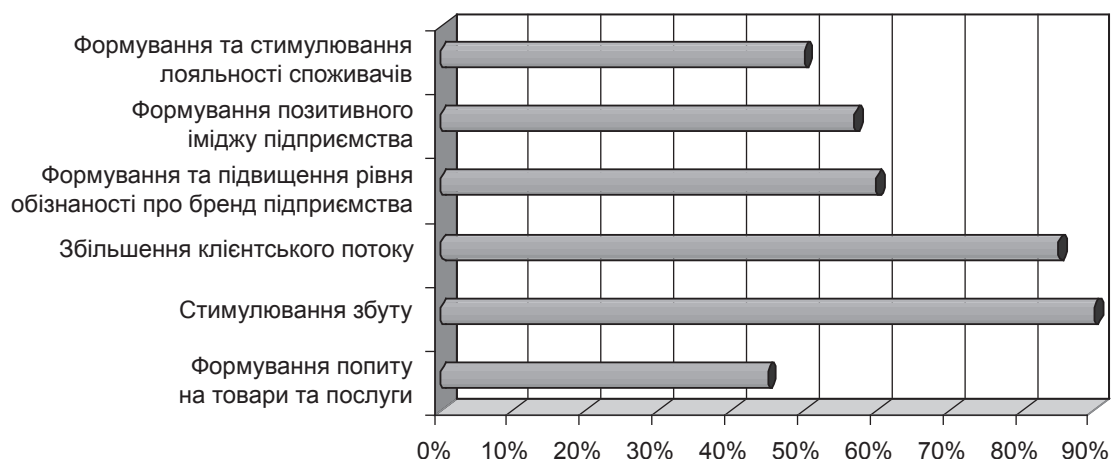

Рис. 3. Цілі комунікаційної політики мереж підприємств ресторанного бізнесу в Україні

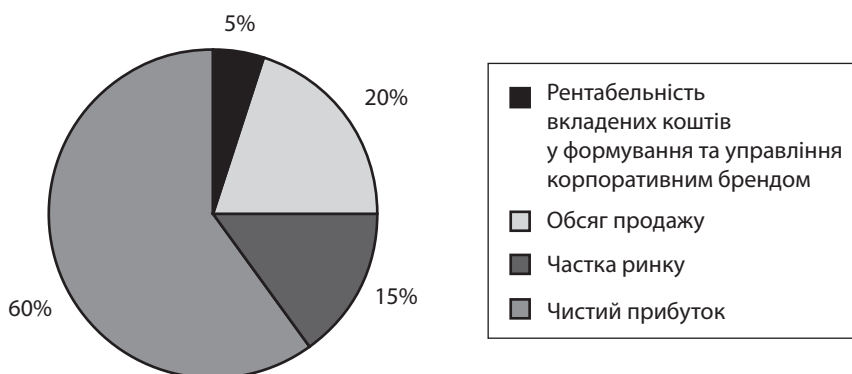

Рис. 4. Основні економічні чинники, що впливають на формування корпоративного бренда

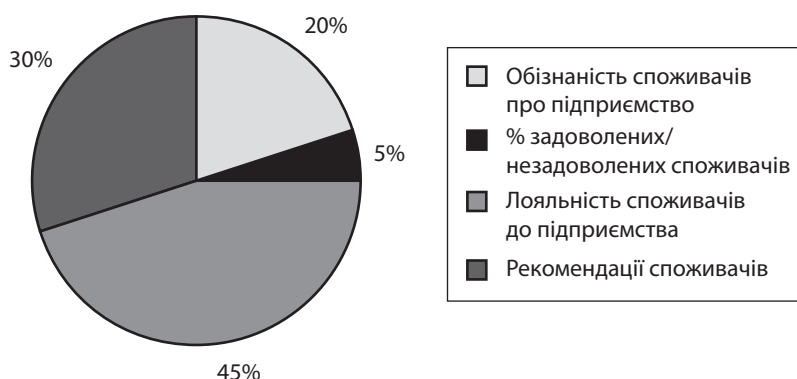

Рис. 5. Основні показники комунікативної ефективності, що впливають на формування корпоративного бренда

Кожне з підприємств ресторанного бізнесу спрямовано на просування своєї продукції та послуг, що можливо тільки при умові лояльності клієнтів до закладів цих підприємств. Тому дуже важливо проаналізувати, які з показників характеризують лояльність споживачів до мереж ресторанних закладів та їх брендів.

Виділяють три види лояльності: лояльність сприйняття, поведінкову лояльність і комплексну [5, с. 113].

Поведінкова, або транзакційна, лояльність характеризується змінами в поведінці споживача при здійсненні покупок і є найбільш використовуваною при оцінці лояльності споживачів. *Лояльність сприйняття, або перцепційна*, характеризується оцінкою покупців, але вона не є проявом дійсної поведінки споживачів. *Комплексна лояльність* є комбінацією з поведінкової та лояльністю сприйняття [5, с.113].

Щодо способу виміру лояльності споживачів до бренда підприємства, то дані дослідження свідчать, що практично половина підприємств проводить дослідження по задоволеності споживачів, практично однакова кількість на рівні 20% вимірює лояльність постійністю відвідування закладу та відношенням нових клієнтів до постійних (рис. 6), і 15% зовсім не вимірюють цей показник.

Аналіз ознак, якими характеризується лояльність споживачів до бренда, показав, що основною ознакою виступає бажання повторно користуватися послугами даного бренда (70%), менша аудиторія вважає, що це стійка перевага до бренда (55%), 40% відповіло, що це почуття задоволеності відносно бренда (рис. 7).

Аналіз відсотка лояльних до бренда мереж ресторанних закладів показав, що найбільша частка закладів має 5–10% лояльних споживачів (40%), 20% закладів

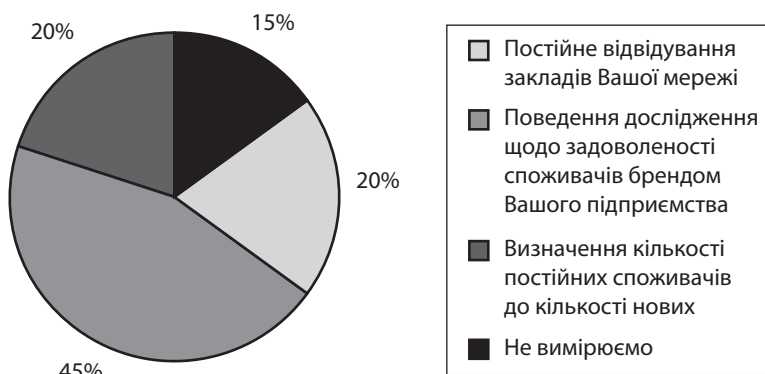

Рис. 6. Показники визначення підприємствами лояльності споживачів до корпоративного бренда

мають 1-5% лояльних споживачів, 15% закладів мають до 1% лояльних клієнтів, 10% закладів мають 11-15% лояльних споживачів, та 10% закладів не знають кількість лояльних до них споживачів (рис. 8).

Аналіз рівня перцепційної лояльності споживачів до ресторанних мереж свідчить про те, що більшість споживачів частково задоволена відвідуванням останнього ресторанного закладу (рис. 9), незадоволених і повністю задоволених практично однаково – по 20%.

З цих споживачів ті, хто обов'язково рекомендує цей заклад друзям і знайомим, складають 35%, тобто ті 20%, що були незадоволені закладом, та ще 15%, котрі належать до інших категорій, що говорить про внутрішню часткову незадоволеність закладом. Крім того, з 60% частково задоволених можливо будуть рекомендувати тільки 47%, а з 20% повністю задоволених обов'язково будуть рекомендувати 18%, що показує деяке відхилення відповідей від внутрішніх відчуттів після відвідування закладів в негативний бік. Можливо, це пов'язано з відсутністю навіть у закладах преміум-класу індивідуального підходу до споживачів.

Аналіз рівня поведінкової лояльності споживачів до ресторанних мереж свідчить про те, що з 20% повністю задоволених споживачів будуть постійними клієнта-

ми тільки 12%, тобто інші 8% недостатньо задоволені результатом роботи закладу, а з 60% частково задоволених можливо будуть відвідувати цей заклад тільки 50%, рівень у 38% споживачів, які категорично не будуть повторно відвідувати заклад, говорить про недостатній сервіс та рівень комунікаційної політики закладів (рис. 10).

Аналіз засобів комунікацій показав, що найбільш частіше використовуються такі комунікаційні засоби:

- ★ реклама – 80 %;
- ★ стимулювання збуту – 10 %;
- ★ маркетинг подій – 9 %;
- ★ маркетинг подарунків – 1 %.

Розглянемо більш детально використання найбільш популярних комунікаційних засобів: реклами та стимулювання збуту (рис. 11 і рис. 12).

З рис. 11 видно, що найчастіше використовуються такі види реклами, як реклама у пресі – 95 %, листівки, буклети – 80 %, власний сайт – 70 %, зовнішня реклама – 65 % і контекстна реклама – 60 %. Інші види реклами використовуються залежно від бюджету на рекламну кампанію та від сегмента закладів ресторанного бізнесу.

З рис. 12 видно, що найчастіше використовуються такі види стимулювання збуту, як корпоративні заходи –

Рис. 7. Ознаки, якими характеризується лояльність споживачів до бренда

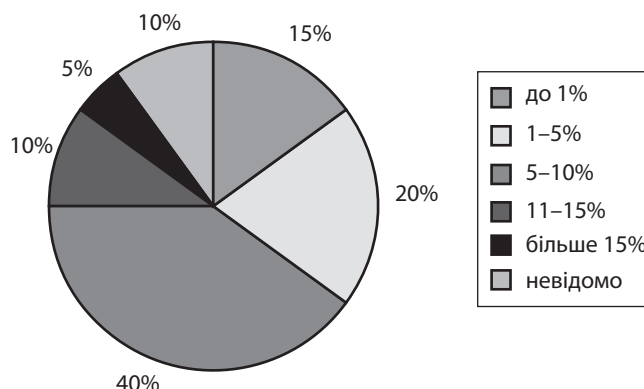

Рис. 8. Кількість лояльних до бренда ресторанної мережі споживачів

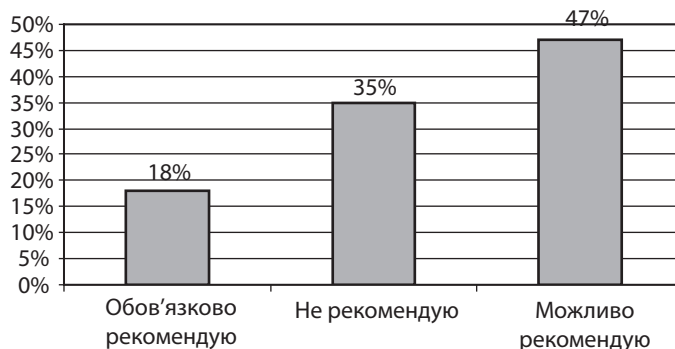
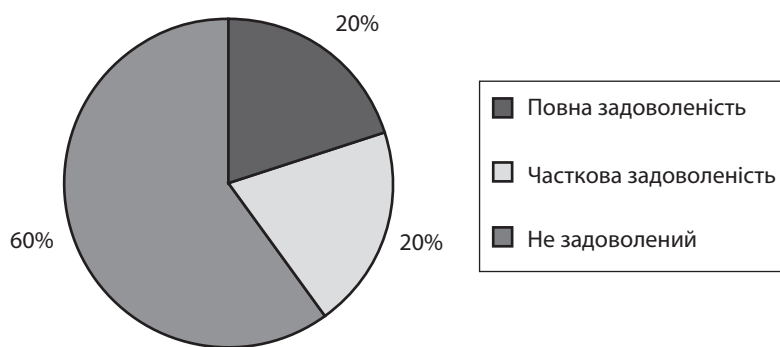

Рис. 9. Визначення перцепційної лояльності споживачів

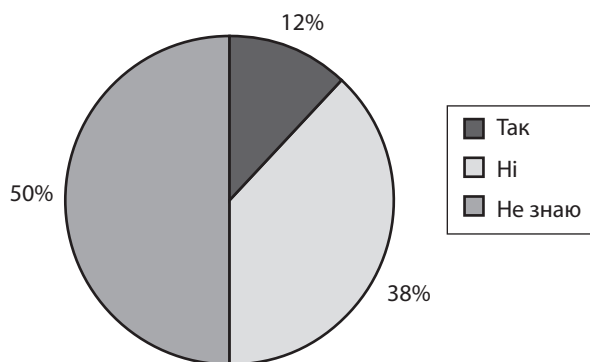

Рис. 10. Визначення поведінкової лояльності споживачів

85%, дисконтні/накопичувальні картки – 80%, розіграші – 65%. Інші заходи зустрічаються не так часто, але теж використовуються залежно від сегмента закладу ресторанного бізнесу та маркетингової стратегії.

Найбільш ефективними засобами комунікації, з точки зору представників ресторанних закладів, стали такі засоби:

- ★ телевізійна реклама – 9,5 бала;
- ★ сайт – 9,3 бала;
- ★ контекстна реклама – 9,1 бала;
- ★ зовнішня реклама – 8,7 бала;
- ★ організація свят, відкриття закладів та презентація нового меню – 8,5 бала.

При порівнянні результатів відповідей представників підприємств і споживачів щодо визначення джерел інформації, які вплинули на вибір ресторанного закладу, було отримано такі результати (рис. 13).

Таким чином, з рис. 13 видно, що, з точки зору підприємств, такі джерела інформації, як інформація зі ЗМІ та реклама дуже переоцінені, тому що вони вже не є най-

більш ефективними впливовими джерелами. Сьогодні споживачі частіше користуються такими джерелами, як відгуки на форумах, у соціальних мережах, поради друзів та знайомих та самостійно приймають рішення, що не досить приймається до уваги підприємствами ресторанного бізнесу як ефективні канали інформації.

Аналіз результатів відповідей споживачів щодо визначення медіа-каналів, з яких вони найчастіше отримують інформацію, дозволив зайвий раз переконатися в тому, що на сьогодні основним джерелом отримання інформації для споживачів є Інтернет (80% відповідей), що свідчить про суттєвий розвиток комунікацій у цифровому середовищі (рис. 14).

«Таким чином, використання інтернет-технологій в маркетинговій діяльності суб'єктів ринку сприяє підвищенню ефективності діяльності підприємства та задоволеності потреб споживачів» [7].

«Першочерговим завданням підприємства є підбір ринкового інструментарію для досягнення визначених стратегією діяльності цілей. І якраз використання маркетингових технологій сьогодні дозволяє забезпечити конкурентоспроможність та задоволення високих вимог споживачів роздрібних торговельних підприємств. Найбільш результативними є маркетингові технології, що адаптовані до умов зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства. Тому формуванню маркетингових технологій необхідно приділити особливу увагу» [8, с. 97].

У результаті проведеного аналізу встановлено, що комунікаційна політика є основною складовою процесу формування корпоративного бренду. Результатом дослідження стало визначення основних комунікаційних засобів, що використовуються підприємствами ресторанного бізнесу. Виявлено, що основним медіа-каналом,

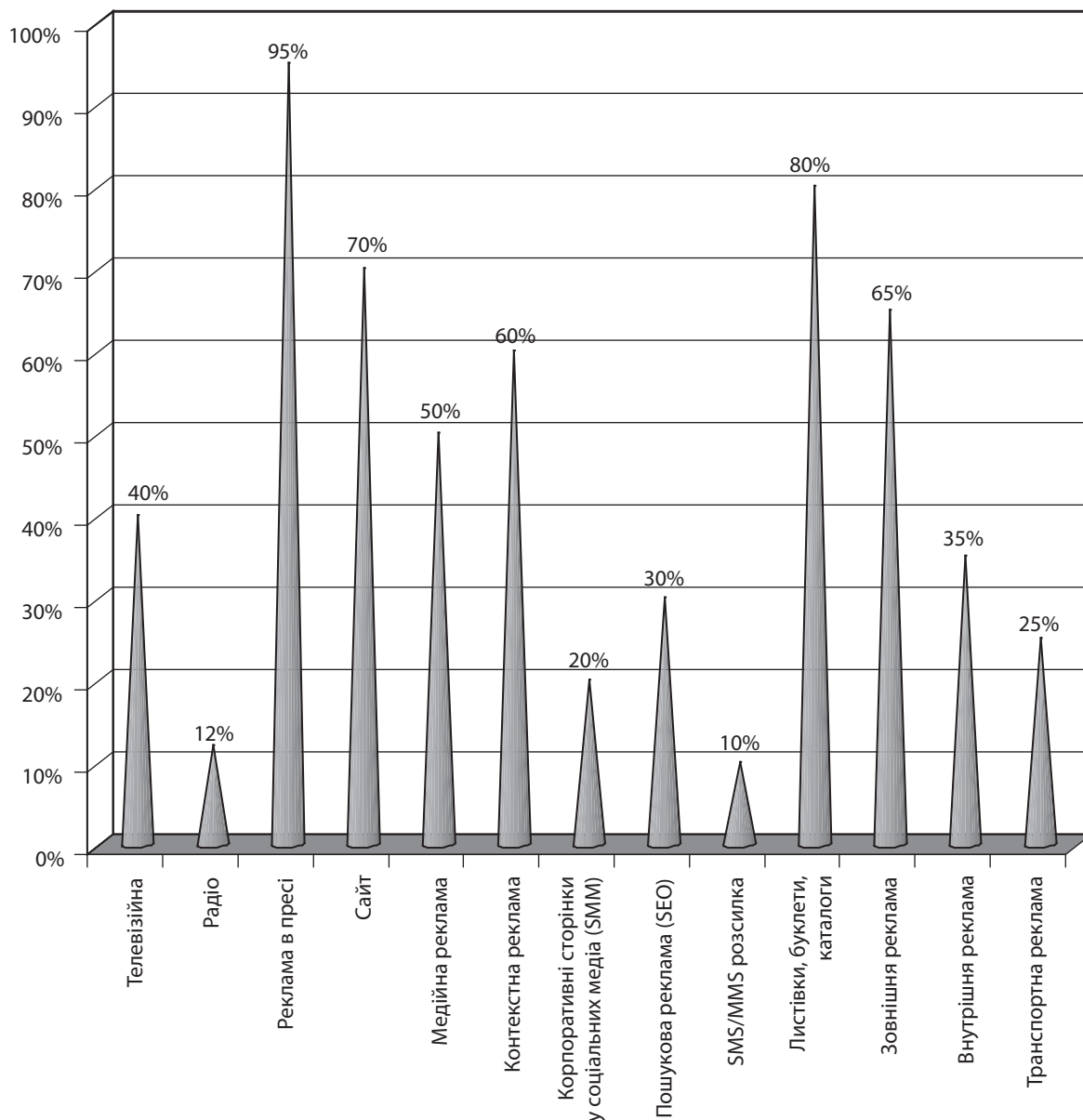

Рис. 11. Частота використання реклами

з якого споживачі найчастіше отримують інформацію, є мережа Інтернет. Комунікаційна політика підприємств ресторанних мереж повинна бути зорієнтована на розвиток комунікаційних засобів у цифровому середовищі з використанням нових форматів передавання інформації, відмінних від традиційних засобів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Кравченко О. А. Використання показників кількості відвідувачів і товарообороту для оцінки конкурентоспроможності підприємств ресторанного господарства / О. А. Кравченко, О. М. Кравченко, Н. А. Водяньська // Економіка: реалії часу. – 2014. – № 5. – С. 121–128.
3. П'ятницька Н. О. Організація обслуговування у закладах ресторанного господарства : підручник [для вищ. навч. закл.] / Н. О. П'ятницька. – 2-ге вид. перероб. і доп. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 584 с.
4. Сокирник І. В. Інноваційний маркетинг у формуванні бренду підприємств ресторанного бізнесу на регіональному ринку / І. В. Сокирник // Вісник Хмельницького національного університету. – Хмельницьк, 2014. – № 5. – С. 105–109.
5. Старов С. А. Лояльність бренду: класифікація, методи оцінки і програми формування марочної приверженності / С. А. Старов // Вестник С.-Петерб. ун-та. Сер. Менеджмент. – 2007. Вип. 2. – С. 112–133 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vestnikmanagement.spbu.ru/archive/pdf/335.pdf>
6. Чикусова М. Ю. Формування програм лояльності до брендів дилерів на ринку легкових автомобілів в Україні / М. Ю. Чикусова // Маркетинг в Україні. – Київ, 2010. – № 4 (62) липень–серпень. – С. 21–25.
7. Чикусова М. Ю. Формування брендів торговельних посередників на ринку легкових автомобілів в Україні : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / М. Ю. Чикусова. – Київ, 2014. – 285 с.
8. Шимко А. В. Організаційне забезпечення застосування маркетингових технологій на торговельних підприємствах / А. В. Шимко // Економіка розвитку. – Харків, 2014. – № 4. – С. 94–99.

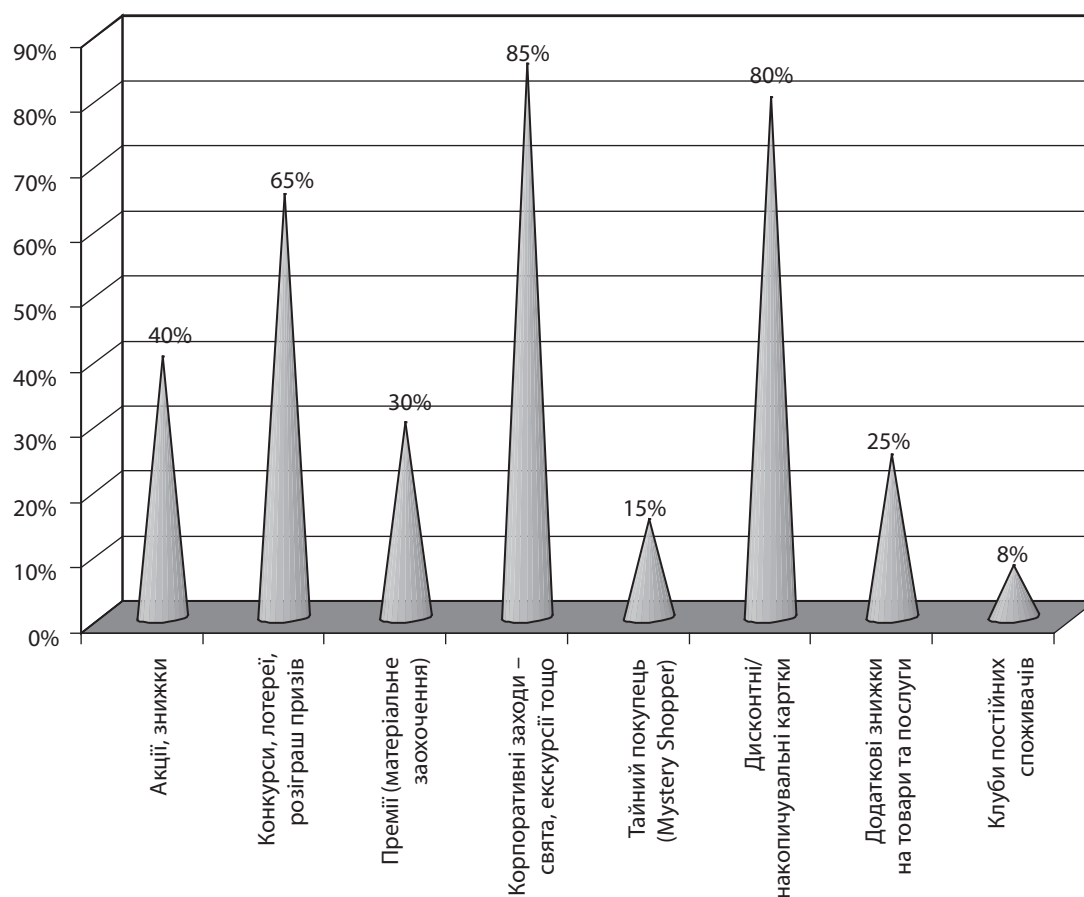

Рис. 12. Частота використання стимулювання збуту

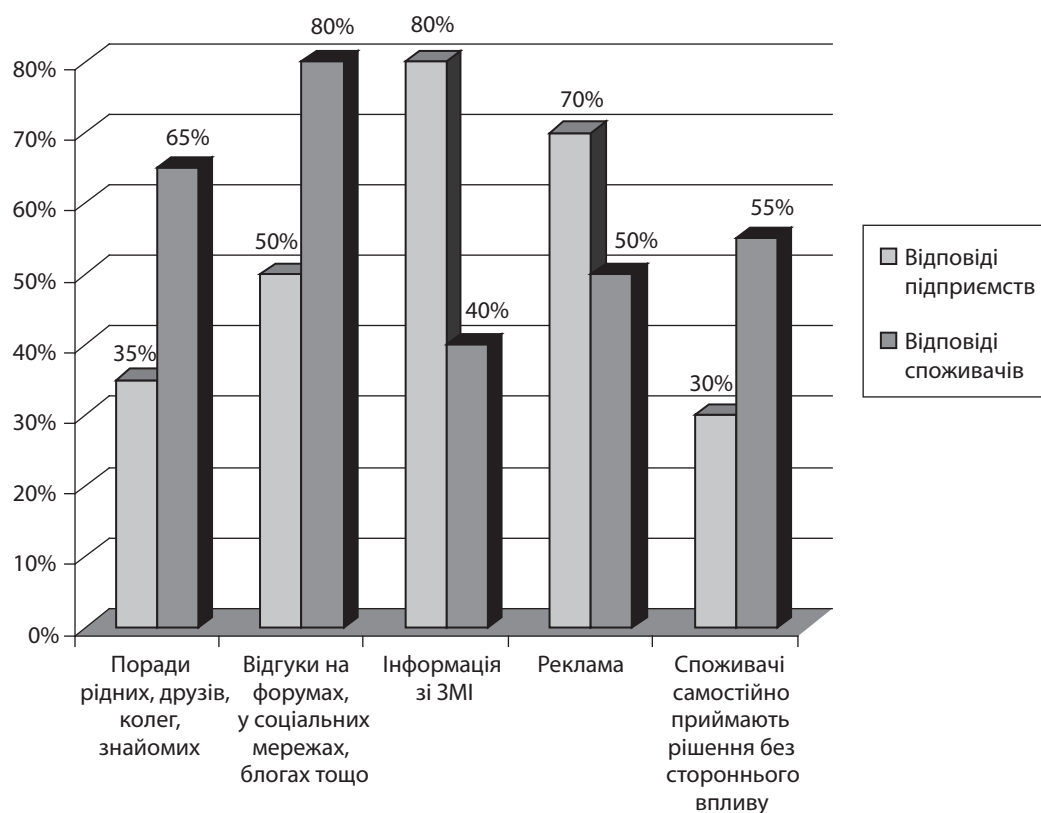

Рис. 13. Джерела інформації, які вплинули на вибір ресторанного закладу

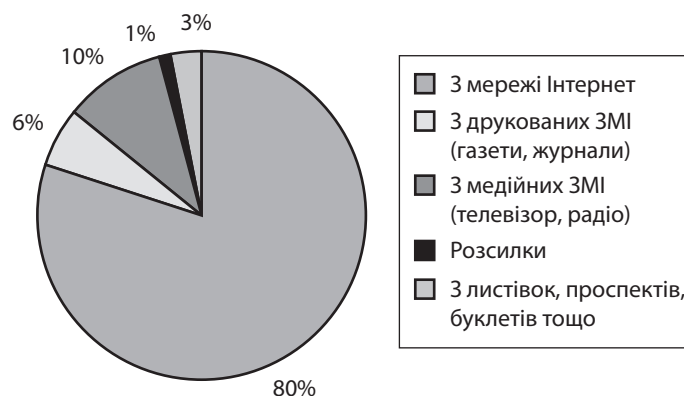

Рис. 14. Медіа-канали, з яких споживачі отримують інформацію

Науковий керівник – Ромат Є. В., доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри маркетингу та реклами КНТЕУ (м. Київ)

REFERENCES

Chykusova, M. Yu. "Formuvannya prohram loialnosti do brendiv dyleriv na rynku lehkovykh avtomobiliv v Ukraini" [Formation of loyalty to the brand dealers in the car market in Ukraine]. *Marketynh v Ukraini*, no. 4 (62) (2010): 21-25.

Chykusova, M. Yu. "Formuvannya brendiv torhivelnikh poserednykiv na rynku lehkovykh avtomobiliv v Ukraini" [Building brands resellers in the market of passenger cars in Ukraine]. *Dys. ... kand. ekon. nauk*: 08.00.04, 2014.

Derzhavna sluzhba statystyky Ukraini. <http://www.ukrstat.gov.ua>

Kravchenko, O. A., Kravchenko, O. M., and Vodianska, N. A. "Vykorystannia pokaznykiv kilkosti vidviduvachiv i tovarooborotu dlia otsinky konkurentospromozhnosti pidpriemstv restorannoho hospodarstva" [Using indicators of visitors and turnover for

assessing the competitiveness of enterprises restaurant business]. *Ekonomika: realii chasu*, no. 5 (2014): 121-128.

Piatnytska, N. O. *Orhanizatsiia obsluhovuvannya u zakladakh restorannoho hospodarstva* [Organization of service in institutions restaurant industry]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2011.

Starov, S. A. "Loyalnost brenda: klassifikatsiya, metody otsenki i programmy formirovaniya marochnoy priverzhennosti" [Loyalty to the brand: classification, assessment methods and programs of formation branded commitment]. <http://www.vestnikmanagement.spbu.ru/archive/pdf/335.pdf>

Sokyrnyk, I. V. "Innovatsiinyi marketynh u formuvanni brendu pidpriemstv restorannoho biznesu na rehionalnomu rynku" [Innovative Marketing in shaping brand enterprises restaurant business in the regional market]. *Visnyk Khmilnytskoho natsionalnoho universytetu*, no. 5 (2014): 105-109.

Shymko, A. V. "Orhanizatsiine zabezpechennia zastosuvannya marketynhovykh tekhnolohii na torhovelnykh pidpriemstvakh" [Organizational support for the use of marketing technologies to commercial enterprises]. *Ekonomika rozvytku*, no. 4 (2014): 94-99.

РЕКЛАМНІ СТРАТЕГІЇ ВИХОДУ НА РИНОК ЕЛЕКТРОННОЇ ТОРГІВЛІ ДЛЯ ПЕРСОНІФІКОВАНИХ ПРОДУКТІВ

© 2015 МАЛОВИЧКО С. В.

УДК 339.13, 339.17

Маловичко С. В. Рекламні стратегії виходу на ринок електронної торгівлі для персоніфікованих продуктів

Метою статті є визначення рекламних стратегій виходу на ринок електронної торгівлі для персоніфікованих продуктів. Детерміновано модель застосування інструментарію маркетингових комунікацій відповідно до стратегічних рішень за матрицею FCB (Foote Cone & Belding). На основі матриці стратегій у сфері зв'язків з громадськістю залежно від фази громадської думки визначено відповідні стратегії для індивідуальних персоніфікованих продуктів. Розроблено та запропоновано програму стратегічних змін (структуровану в розрізі адаптивних та проактивних заходів) та медіа-план просування індивідуальних персоніфікованих продуктів на ринок електронної торгівлі. Рекомендовано нетрадиційні види маркетингових комунікацій для просування індивідуальних персоніфікованих продуктів на споживчий ринок України.

Ключові слова: електронна торгівля, електронний ринок, рекламні стратегії, персоніфіковані продукти.

Рис.: 5. Табл.: 3. Бібл.: 21.

Маловичко Світлана Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, завідувачка кафедри маркетингу та менеджменту, Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського (вул. Острівського, 16, Кривий Ріг, Дніпропетровська область, 50005, Україна)
E-mail: svetlana.malovichko@mail.ru

УДК 339.13, 339.17

UDC 339.13, 339.17

Маловичко С. В. Рекламные стратегии выхода на рынок электронной торговли для персонализированных продуктов

Целью статьи является определение рекламных стратегий выхода на рынок электронной торговли для персонализированных продуктов. Детерминирована модель применения инструментария маркетинговых коммуникаций в соответствии со стратегическими решениями матрицы FCB (Foote Cone & Belding). На основе матрицы стратегий в области связей с общественностью в зависимости от фазы общественного мнения определены соответствующие стратегии для индивидуальных персонализированных продуктов. Разработаны и предложены программа стратегических изменений (структурированная в разрезе адаптивных и проактивных мероприятий) и медиа-план продвижения индивидуальных персонализированных продуктов на рынок электронной торговли. Рекомендованы нетрадиционные виды маркетинговых коммуникаций для продвижения индивидуальных персонализированных продуктов на потребительский рынок Украины.

Ключевые слова: электронная торговля, электронный рынок, рекламные стратегии, персонализированные продукты.

Рис.: 5. Табл.: 3. Библ.: 21.

Маловичко Светлана Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, заведующая кафедрой маркетинга и менеджмента, Донецкий национальный университет экономики и торговли им. М. Туган-Барановского (ул. Острівського, 16, Кривий Ріг, Дніпропетровська область, 50005, Україна)

E-mail: svetlana.malovichko@mail.ru

Malovychko S. V. Advertising Strategies for Entering the E-Commerce Market of Personalized Products

The article is aimed at determining advertising strategies for entering the e-commerce market of personalized products. A model of using tools of marketing communications in accordance with the strategic decisions of the FCB matrix (Foote Cone & Belding) has been determined. On the basis of the matrix of strategies in the public relations sphere depending on the phase of public opinion, appropriate strategies for individual personalized products have been identified. The article proposes the developed program of strategic changes (structured in terms of adaptive and proactive events) and a media plan for promoting individual personalized products on the market of electronic commerce. Non-conventional kinds of marketing communications to promote individual personalized products have been recommended for the consumer market of Ukraine.

Keywords: e-commerce, e-market, advertising strategies, personalized products.

Fig.: 5. Tabl.: 3. Bibl.: 21.

Malovychko Svitlana V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Head of the Department of Marketing and Management, Donetsk National University of Economy and Trade named after M. Tugan-Baranovsky (vul. Ostrovskoho, 16, Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, 50005, Ukraine)

E-mail: svetlana.malovichko@mail.ru

Інтернет як популярний засіб комунікації створює нові можливості для розвитку підприємництва. Зміни в галузі інформаційно-комунікаційних технологій, сучасні комунікаційні засоби дали поштовх розвитку електронного бізнесу загалом та електронної торгівлі зокрема. Революція торговельних відносин, що виникла у відповідь на розвиток глобальних мереж, докорінно змінила форми здійснення торговельної діяльності. На перший план висунувся електронний обмін даними, у тому числі у сфері реалізації індивідуальних персоніфікованих продуктів в Україні.

Дослідженню окремих аспектів маркетингових комунікацій взагалі та рекламних стратегій зокрема присвячені роботи таких вчених, як Холод В. В., Курявий Д. В. [2], Ламбен Ж.-Ж. [3], Балабанова Л. В., Савельєва К. В. [4], Афоніна К. В. [5], Гладій Х. Г. [6], Дубовик Т. В. [7], Тимохіна Я. О. [8], Страшинська Л. В., Само-

нова Т. Б. [9], Грищенко І. М., Крахмальова Н. А. [10], Будаєв А. Х. [11], Андреева К. [12], Колесник М. В. [14], Березіна Е. А. [15], Кисельова Е. С., Єремін В. В. [16], Божкова В. В. [17], Романович В. К. [18], Кальницький А. Є., Копусяк Я. Ф. [19], Мазуренко В., Аксенова А. [20] та інших. Проте більшість робіт сфокусовані на розгляді більш широкого кола товарів, а визначення рекламних стратегій для індивідуальних персоніфікованих продуктів потребує подальшої розробки.

Метою даної статті є визначення рекламних стратегій виходу на ринок електронної торгівлі для персоніфікованих продуктів.

Розробка та реалізація стратегій просування неможлива без урахування поведінки споживачів. Найбільш показовою в цій сфері, з нашої точки зору, є матриця рекламних стратегій, розроблена Р. Воном і названа на честь найбільшого американського рекламного агентства FCB (Foote Cone & Belding) (рис. 1).

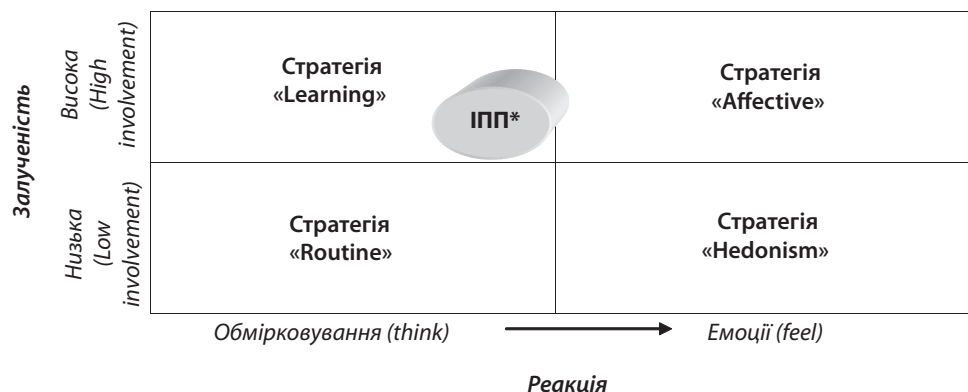

Рис. 1. Матриця рекламних стратегій FCB (Foote Cone & Belding) для індивідуальних персоніфікованих продуктів

Примітка: ІПП – індивідуальні персоніфіковані продукти.

Джерело: розроблено автором на основі [1].

Матриця рекламних стратегій FCB складається з таких стратегій [1]:

- ✦ **Квадрант 1: Обмірковування / Висока залученість (інформативна модель).** Даний підхід припускає, що споживач потребує великого обсягу інформації та є економічним, що обумовлено важливістю для нього продукту і пов'язаними з ним раціональними моментами.
- ✦ **Квадрант 2: Емоції / Висока залученість (афектна модель).** Споживач розглядається як індивід, який покладається не стільки на спеціальну інформацію, скільки на установки та емоції, оскільки рішення про покупку пов'язане з його самооцінкою та фізіологією.
- ✦ **Квадрант 3: Обмірковування / Низька залученість (модель формування звичок).** Споживач розглядається як індивід, який ухвалює рішення про покупку, майже не роздумуючи.
- ✦ **Квадрант 4: Емоції / Низька залученість (модель самовдоволення).** Споживач розглядається як реагуючий, соціальний суб'єкт.

Для індивідуальних персоніфікованих продуктів доцільно використовувати інформативну модель (квадрант 1). Накладаючи матрицю рекламних стратегій FCB (рис. 2) на рис. 3, можна визначити, який саме інструментарій необхідно застосовувати для отримання найкращого ефекту від маркетингової політики комунікацій.

На рис. 3 представлена матриця рекламних стратегій для індивідуальних персоніфікованих продуктів, визначена інформаційно-орієнтована стратегія зміни іміджу марки або компанії, тобто зміни позиціонування шляхом передачі інформації про них. Така стратегія передбачає використання друкарської реклами, тобто різних прайсів з новими видами товарів та послуг, брошури, буклети, вивіски.

Модель Мелоуні (рис. 4) зіставляє типи задоволення, якого шукає покупець, з джерелами цього задоволення, пов'язаними з використанням товару. У результаті виділяють 12 можливих напрямів для рекламного повідомлення, що дає можливість запропонувати тему по кожному з них.

На рис. 5 за допомогою матриці стратегій у сфері зв'язків з громадськістю залежно від фази громадської думки визначено, що для індивідуальних персоніфікова-

них продуктів доцільно використовувати стратегію розвитку прихильності.

Просування індивідуальних персоніфікованих продуктів на ринок електронної торгівлі України потребує застосування інтегрованих маркетингових комунікацій. Використання інтегрованого та стратегічного підходу в плануванні маркетингових комунікацій тісно пов'язане з можливістю досягнення синергії від маркетингової діяльності загалом і маркетингової політики комунікацій зокрема, і спрямоване на співставлення ролей різних інструментів просування як у тактичній, так і у стратегічній перспективі, та оптимального їх поєднання з метою одержання більшого економічного ефекту.

Застосування інтегрованої системи маркетингових комунікацій забезпечує такі переваги [5; 6, с. 352; 7; 8, с. 326; 9; 10]:

- ✦ єдине творче оформлення маркетингового повідомлення для цільового ринку;
- ✦ максимальна послідовність повідомлень;
- ✦ ефективне використання всіх засобів маркетингових комунікацій;
- ✦ більш точна спрямованість повідомлень на ринок;
- ✦ підвищення ефективності внутрішніх і зовнішніх комунікацій та взаємовідносин;
- ✦ економія витрат і ефективне використання ресурсів;
- ✦ з'являється нова концептуальна спрямованість рекламної діяльності, що полягає в звуженні цільової аудиторії та переході до концепції інтерактивної реклами (таргетингу) тощо.

Для конкретизації стратегій просування індивідуальних персоніфікованих продуктів на ринок електронної торгівлі України розроблено програму стратегічних змін в розрізі практичних та адаптивних заходів (табл. 1).

Для просування індивідуальних персоніфікованих продуктів на ринок електронної торгівлі України пропонуємо скласти медіа-план інтегрованих маркетингових комунікацій (табл. 2).

Рекомендовані нетрадиційні види маркетингових комунікацій для просування індивідуальних персоніфікованих продуктів представлені в табл. 3.

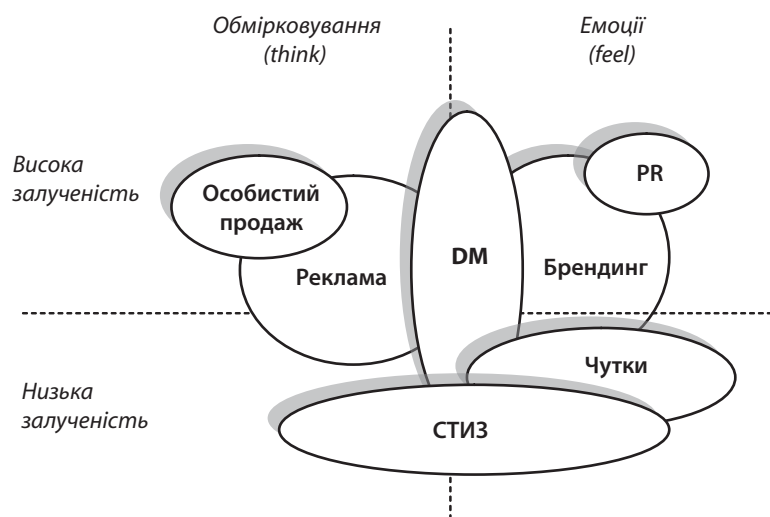

Рис. 2. Застосування інструментарію маркетингових комунікацій відповідно до стратегічних рішень за матрицею FCB [1]

Мета	Збереження	Інформаційно-орієнтована стратегія збереження позиції марки або підприємства	Образно-орієнтована стратегія збереження позиції марки або підприємства
	Зміна	Інформаційно-орієнтована стратегія зміни іміджу	Образно-орієнтована стратегія зміни іміджу марки
		Інформація	Образ/символ
		Зміст	

Рис. 3. Матриця рекламних стратегій для індивідуальних персоніфікованих продуктів

Джерело: розроблено автором на основі [2].

Джерела задоволення	Результати, пов'язані з базовою функцією товару	(1)	(2)	(3)	(4)
	Результати, пов'язані з властивостями просування товару	(5)	(6)	(7)	(8)
	Результати, пов'язані з іншими функціями	(9)	(10)	(11)	(12)
		раціональні	чуттєві	соціальні	само-задоволення
		Типи потенційного задоволення			

Рис. 4. Матриця стратегій пошуку тем комунікацій Мелоуні [3]

Стадії Фаза громад- ської думки	І стадія (народження)	II стадія (дитинство)	III стадія (юність)	IV стадія (зрілість)	V стадія (старіння)
V фаза	Відсутня позиція	11 Оновлення прихильності		Відсутня позиція	12 Концентроване оновлення
IV фаза	9	Збереження прихильності			10 Оновлення прихильності
III фаза	6	Підтримка прихильності	7 Стабілізація прихильності	8	Зміцнення прихильності
II фаза	4	Розвиток прихильності	5 Активний розвиток прихильності		
I фаза	1	Набуття прихильності	2	Формування прихильності	3 Набуття прихильності

Рис. 5. Матриця стратегій у сфері зв'язків з громадськістю залежно від фази громадської думки

Джерело: розроблено автором на основі [4].

Таблиця 1

Програма стратегічних змін щодо просування індивідуальних персоніфікованих продуктів на ринок електронної торгівлі України

Область стратегічних змін	Заходи	
	Проактивні заходи	Адаптивні заходи
1	2	3
Реклама	Типовими засобами виступає інтернет-реклама та реклама в друкованих засобах масової інформації, переважно вузькоспеціалізованого характеру, як інструмент масового охоплення аудиторії та багаторазового впливу і переконання. Рекламні матеріали написані технічною мовою, технічної спрямованості, показують тільки конкурентні переваги товарів чи послуг. Розповсюдження інформації про підприємство в різних видах ЗМІ	Коригування рекламного бюджету з урахуванням сприйняття їх покупцями. Коригування вибору видів ЗМІ з урахуванням фінансових ресурсів підприємства. Перед розробкою рекламних матеріалів проводяться маркетингові дослідження, для того, щоб визначити потреби клієнтів, які впливають на прийняття рішення про покупку. У рекламних матеріалах розміщуються докази, як підприємство може задовольнити ці потреби. Додаються інші мотивуючі фактори для звернення клієнта до підприємства
Стимулювання збуту	Тимчасове зниження цін; спеціальні ціни; залік старого товару при купівлі нового; метод поєднаних продажів; метод додаткової кількості товарів; купонаж; відшкодування з відстроченням (Cash-refund); проведення ярмарок для залучення уваги покупців	Коригування розроблених заходів з урахуванням вільного часу споживачів
Особистий продаж	Пропонування однакових стимулів продажів; залучення покупців; разові транзакції	Пропонування індивідуальних стимулів продажів; утримання покупців; побудова взаємовідносин
PR	Участь у семінарах і конференціях: (певний працівник підприємства робить доповідь про діяльність підприємства та його товари чи послуги. Зазвичай роздає візитки та пропонує зателефонувати у випадку, коли щось буде необхідно).	Участь у семінарах і конференціях (представник підприємства спеціально підготовлений, показує цікаву, продуману, актуальну презентацію).

1	2	3
	Передача інформації про події, що відбулися або відбудуться в майбутньому і представляють певний суспільний інтерес (освоєння нової продукції або технології, зміни у керівництві компанії, урочиста дата або ювілей); – роз'яснення необхідності та сутності окремих рішень керівництва (розширення або скорочення виробництва, зміна цінової або тарифної політики, вихід на нові ринки та інше); – стислий виклад промови або доповіді офіційної особи на майбутньому заході з приводу певної події у житті компанії або її громадськості (презентації, виставки, урочистої церемонії відкриття якого-небудь об'єкту та інше)	Роздає професійно розроблені роздаткові матеріали. У кінці презентації пропонує бажаючим відправити статтю на цю тему. Збирає візитки учасників і ставить питання стосовно їх бізнесу)
Digital-marketing	Постійне адміністрування інтернет-сайту, оновлення інформації, оптимізація структури і дизайну; e-mail- інструменти: транзакційний лист (лист, який спрямовується користувачеві у відповідь на його дії на сайті); анонс (лист, який повідомляє про подію, новину або захід); рекламний лист (лист, який покликаний здійснити прямі продажі); автореспондери (серія повідомлень, що настроюються, у відповідь на дії користувачів). Застосування методів лідогенерації: за допомогою телемаркетинга, призначення ділових зустрічей; конференції та вебінари); з використанням Інтернет (використання корпоративного сайту для збору лідів; контекстна реклама в пошукових системах; соціальні мережі як джерело лідів; реклама на онлайн-ресурсах з метою лідогенерації). Дослідження і вибір найбільш активних рекламних майданчиків	Використання текстових і графічних рекламних матеріалів (банерів, відеороликів), які з'являються на різних інтернет-ресурсах після видачі результатів по конкретному запиту. Створення і розвиток співтовариств, груп у соціальних мережах, створення і ведення мікроблогу: підвищення інтересу аудиторії до співтовариства, залучення нових членів; створення додатків, ігор, їх розкручування серед користувачів мереж; просування сайту в інтернет-співтовариствах. Аналіз діяльності конкурентів у соціальних мережах

Джерело: розроблено автором на основі [11; 12 с. 86; 13; 14, с. 61; 15, с. 17; 16, с. 2202].

Таблиця 2

Медіа-план просування індивідуальних персоніфікованих продуктів на ринок електронної торгівлі України

Заходи	Місяць року											
	січень	лютий	березень	квітень	травень	червень	липень	серпень	вересень	жовтень	листопад	грудень
Реклама												
Виготовлення кольорової поліграфічної рекламної продукції	+											
Виготовлення сувенірної продукції											+	
В спеціалізованих друкованих виданнях			+			+			+			+
Контекстна реклама	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
PR												
Презентації	+								+			
Участь у семінарах та конференціях			+				+					
Прес-реліз, ньюз-реліз		+								+		
Стаття, що захоплює				+							+	
Кейс-історія	+											

Заходи	Місяць року											
	січень	лютий	березень	квітень	травень	червень	липень	серпень	вересень	жовтень	листопад	грудень
Медіа-кіт, прес-кіт		+										
Листи до редактора				+				+			+	
Бекграундер		+										+
Коментар	+					+						
«Круглі столи»; дискусії				+				+			+	
Прямий маркетинг												
Безадресна розсилка	+	+	+	+		+	+	+	+	+	+	+
Адресна розсилка			+				+					+
Послуги call-центрів	+											
Особистий продаж												
Особистий агент	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
СТИЗ												
Сезонні знижки						+						+
Дисконтна система знижок	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Тимчасова знижки			+					+				
Додаткові безкоштовні послуги					+				+			
Подарунки на свята			+									+
Дегустації		+				+		+				+
Семплінг				+					+			
Digital-marketing												
Пошукове просування	+			+			+			+		
Медійна реклама	+			+			+			+		
E-mail-маркетинг		+			+			+				+
Лідогенерація		+			+			+				+
Social Media Marketing (SMM)			+			+			+			

Джерело: розроблено автором на основі [17, с. 344; 11; 18, с. 243-244; 14, с. 61; 4; 19; 20, с. 32].

Таблиця 3

Рекомендовані нетрадиційні види маркетингових комунікацій для просування індивідуальних персоніфікованих продуктів на ринок електронної торгівлі України

Види маркетингових комунікацій	Особливості
1	2
1. Сарафанне радіо:	Покликане сприяти розповсюдженню пліток і є надійним та малобюджетним інструментом маркетингових комунікацій
– шумовий маркетинг	Привертає увагу споживачів за допомогою розважальних заходів, які спонукають їх до активного обговорення товару
– вірусний маркетинг	Інтерес цільової аудиторії притягується за допомогою розсилки по електронній пошті захоплюючих повідомлень
– проповідницький маркетинг	Залучення до процесу просування шанувальників товару, які особисто будуть підвищувати його популярність в масах
– семплінгування продуктом	Донесення необхідної інформації та рекламування товару за допомогою піднесення потенційним покупцям його зразків
– причинно-пов'язаний маркетинг	Усунення проблем у суспільстві для завоювання довіри людей, яких торкнулася подібна проблема

1	2
– блоги про бренд	Створення інтернет-журналів, в які залучаються користувачі мережі Internet для отримання необхідної інформації
– програми позитивних відгуків	Забезпечення задоволених придбаним товаром клієнтів можливістю поділитися своєю думкою з іншими
2. Інші нетрадиційні маркетингові комунікації:	Специфічні прийоми маркетингових комунікацій з використанням нестандартних підходів, нетрадиційних рекламо носіїв, досягнень науки та техніки, створення штучних ситуацій тощо
– флеш-моб	Виконання групою людей заздалегідь обговорених дій для оригінального та цікавого рекламування продукту
– партизанський маркетинг	Мобілізація маркетингових зусиль підприємства для досягнення поставленої мети при мінімальних витратах і з використанням оригінальних підходів

Джерело: розроблено автором на основі [21].

ВИСНОВКИ

Резюмуючи вищевикладене, зазначимо, що проблема розробки та формування ефективного портфеля маркетингових стратегій просування індивідуальних персоніфікованих продуктів на ринок електронної торгівлі України стоїть надзвичайно гостро, особливо з урахуванням необхідності отримання стабільного балансу між необхідними заходами з просування, реальними можливостями підприємств та найбільш ефективним задоволенням потреб споживачів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. The FCB Grid and its flipside [Electronic resource]. – Mode of access : <http://reactionwheel.blogspot.com/2009/11/fcb-grid-and-its-flipside.html/>
2. Холод В. В. Стратегічне управління рекламною діяльністю підприємства / В. В. Холод, Д. В. Курявий [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/2_KAND_2014/Economics/6_156047.doc.htm
3. Ламбен Ж.-Ж. Менеджмент, ориентированный на рынок. Стратегический и операционный маркетинг / Ж.-Ж. Ламбен / Пер. с англ. под ред. В. Б. Колчанова. – СПб.: Питер, 2007. – 800 с.
4. Балабанова Л. В. Зв'язки з громадськістю : навч. посібник / Л. В. Балабанова, К. В. Савельева. – Донецьк: ДонДУЕТ, 2007. – 394 с.
5. Афонина К. В. Исследование и оценка интегрированных маркетинговых коммуникаций : автореф. дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.30 «Экономика предпринимательства» / К. В. Афонина. – С-Пб.: Санкт-Петербургский государственный университет экономики и финансов, 1999. – 16 с.
6. Гладій Х. Г. Застосування інструментів маркетингових комунікацій на handmade-ринку / Х. Г. Гладій // Глобальні і національні проблеми економіки. – Миколаїв: МНУ імені Сухомлинського. – 2015. – Вип. 5. – С. 350–354.
7. Дубовик Т. В. Інтеграція інтернет-маркетингових комунікацій / Т. В. Дубовик // Економічний часопис -XXI. – 2014. – № 11-12. – С. 116–119.
8. Тимохіна Я. О. Інтегровані маркетингові комунікації: періодизація розвитку та визначення понять / Я. О. Тимохіна // Сталий розвиток економіки. – 2013. – № 4. – С. 324–328.
9. Страшинська Л. В. Стратегічне планування інтегрованих маркетингових комунікацій / Л. В. Страшинська, Т. Б. Самонова // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право. – 2014. – Вип. 24. – С. 75–86 [Елек-

тронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nchnpu_018_2014_24_13.pdf

10. Грищенко І. М. Інструменти та форми маркетингової комунікації на ринку освітніх послуг / І. М. Грищенко, Н. А. Крахмальова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://knutd.com.ua/publications/pdf/Visnyk/2012-4/Grischenko_Krakhmaleva_3.pdf

11. Будаев А. Х. Инструменты интернет-маркетинга как основа эффективной деятельности компании / А. Х. Будаев // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – 2015. – № 5-1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/instrumenty-internet-marketinga-kak-osnova-effektivnoy-deyatelnosti-kompanii>

12. Андреева К. Лидогенерация. Маркетинг, который продает / К. Андреева. – СПб.: Питер, 2015. – 240 с.

13. Система мониторинга социальных медиа // Brand-spotter [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://brandspotter.ru/>

14. Колесник М. В. Особливості реалізації проактивних стратегій в електронному бізнесі як вияв інноваційної стратегії / М. В. Колесник, В. Є. Командровська, О. Я. Ярмолюк // Економічний аналіз : зб. наук. праць. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2013. – Том 14. – № 3. – С. 56–64.

15. Березина Е. А. Стимулирование сбыта как источник повышения экономической эффективности деятельности предприятия / Е. А. Березина // Международный научно-исследовательский журнал. – 2015. – № 2-3 (33). – С. 16–17.

16. Киселева Е. С. Сущность, цель и роль личных продаж в контексте маркетинга взаимоотношений / Е. С. Киселева, В. В. Еремін // Фундаментальные исследования. – 2015. – № 2. – С. 2202–2206.

17. Божкова В. В. Стратегічне планування маркетингових комунікацій інноваційної продукції промислових підприємств : дис. ... д-ра экон. наук : 08.00.04 / Божкова Вікторія Вікторівна. – Суми, 2011. – 499 с.

18. Романович В. К. Маркетинговая стратегия стимулирования продвижения товаров на рынок / В. К. Романович // Сервис в России и за рубежом. – 2010. – № 1. – С. 238–245.

19. Кальницький А. Є. Стимулювання збуту: заходи та засоби, які допомагають при формуванні маркетингової діяльності підприємства / А. Є. Кальницький, Я. Ф. Копусяк // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: Економіка. – 2014. – Вип. 1. – С. 94–97. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvuuces_2014_1_19.pdf

20. Мазуренко В. Сучасні тенденції розвитку прямого маркетингу в Україні / В. Мазуренко, А. Аксенова // Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. – 2007. – № 35-36. – С. 30–34.

21. Божкова В. В. Теоретичні підходи до класифікації інструментів маркетингових комунікацій / В. В. Божкова, Я. О. Тимокіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/36899/1/Timokhina_klasifikatsiya.pdf

REFERENCES

Afonina, K. V. "Issledovaniye i otsenka integrirovannykh marketingovykh kommunikatsiy" [Research and evaluation of integrated marketing communications]. *Avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk* : 08.00.30, 1999.

Andreeva, K. *Lidogeneratsia. Marketing, kotoryy prodaet* [Lead generation. Marketing that it sells]. St. Petersburg: Piter, 2015.

Balabanova, L. V., and Saveleva, K. V. *Zv'язky z hromadskistiu* [Public Relations]. Donetsk: DonDUET, 2007.

Budaev, A. Kh. "Instrumenty internet-marketinga kak osnova effektivnoy deyatelnosti kompanii" [Internet Marketing Tools as a basis for efficient operation of the company]. <http://cyberleninka.ru/article/n/instrumenty-internet-marketinga-kak-osnova-effektivnoy-deyatelnosti-kompanii>

Berezina, E. A. "Stimulirovaniye sbyta kak istochnik povysheniya ekonomicheskoy effektivnosti deyatelnosti predpriyatiya" [Sales promotion as a source of increasing the economic efficiency of the enterprise]. *Mezhdunarodnyy nauchno-issledovatel'skiy zhurnal*, no. 2-3 (33) (2015): 16-17.

Bozhkova, V. V. "Stratehichne planuvannya marketynhovykh komunikatsii innovatsiinoi produktsii promyslovykh pidpriemstv" [Strategic planning of marketing communications innovative products industry]. *Dys. ... d-ra ekon. nauk* : 08.00. 04, 2011.

Bozhkova, V. V., and Tymokhina, Ya. O. "Teoretychni pidkhody do klasyfikatsii instrumentiv marketynhovykh komunikatsii" [Theoretical approaches to classification tools of marketing communications]. http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/36899/1/Timokhina_klasifikatsiya.pdf

Dubovyk, T. V. "Intehratsiia internet-marketynhovykh komunikatsii" [Integration of online marketing communications]. *Ekonomichnyi chasopys-XXI*, no. 11-12 (2014): 116-119.

Hryshchenko, I. M., and Krakhmalyova, N. A. "Instrumenty ta formy marketynhovoї komunikatsii na rynku osvitykh poslug" [Tools and forms of marketing communication in the educational market]. http://knutd.com.ua/publications/pdf/Visnyk/2012-4/Grischenko_Krakhmaleva_3.pdf

Hladii, Kh. H. "Zastosuvannya instrumentiv marketynhovykh komunikatsii na handmade-rynku" [The use of tools of marketing communication on handmade-market]. *Hlobalni i natsionalni problemy ekonomiky*, no. 5 (2015): 350-354.

Kholod, V. V., and Kuriavyi, D. V. "Stratehichne upravlinnia reklamnoi diialnistiu pidpriemstva" [Strategic management of promotional activities of the company]. http://www.rusnauka.com/2_KAND_2014/Economics/6_156047.doc.htm

Kolesnyk, M. V., Komandrovskaya, V. Ye., and Yarmoliuk, O. Ya. "Osoblyvosti realizatsii proaktyvnykh stratehii v elektronnomu biznesi yak vyjav innovatsiinoi stratehii" [Features of the implementation of proactive strategies in e-business as a manifestation of the innovative strategy]. *Ekonomichnyi analiz*, vol. 14, no. 3 (2013): 56-64.

Kiseleva, E. S., and Eremin, V. V. "Sushchnost, tsel i rol lichnykh prodazh v kontekste marketinga vzaimootnosheniya" [The essence, purpose and role of personal sales relationships in the marketing context]. *Fundamentalnye issledovaniya*, no. 2 (2015): 2202-2206.

Kalynetskiy, A. Ye., and Kopusiak, Ya. F. "Stymuliuvannya zbutu: zakhody ta zasoby, iaki dopomahaiut pry formuvanni marketynhovoї diialnosti pidpriemstva" [Promotion: measures and tools that help in the formation of a marketing company]. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvuuec_2014_1_19.pdf

Lambert, Zh.-Zh. *Menedzhment, orientirovanny na rynek. Strategicheskii i operatsionnyy marketing* [Management, market-oriented. Strategic and operational marketing]. St. Petersburg: Piter, 2007.

Mazurenko, V., and Aksenova, A. "Suchasni tendentsii rozvytku priamoho marketynhu v Ukraini" [Modern trends in direct marketing in Ukraine]. *Visnyk KNU im. T. Shevchenko*, no. 35-36 (2007): 30-34.

Romanovich, V. K. "Marketingovaya strategiya stimulirovaniya prodvizheniya tovarov na rynek" [The marketing strategy incentive to market the goods]. *Servis v Rossii i za rubezhom*, no. 1 (2010): 238-245.

Strashynska, L. V., and Samonova, T. B. "Stratehichne planuvannya intehrovanykh marketynhovykh komunikatsii" [Strategic planning of integrated marketing communications]. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nchnpu_018_2014_24_13.pdf

"Sistema monitoringa sotsialnykh media" [System monitoring social media]. Brandspotter. <http://brandspotter.ru/>

"The FCB Grid and its flipside". <http://reactionwheel.blogspot.com/2009/11/fcb-grid-and-its-flipside.html/>

Tymokhina, Ya. O. "Intehrovani marketynhovi komunikatsii: periodyzatsiia rozvytku ta vyznachennia poniat" [Integrated marketing communications: development periods and definitions]. *Stalyi rozvytok ekonomiky*, no. 4 (2013): 324-328.